

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XVIII, št. 1-2 *Ljubljana 1995*

arhivi

Archivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije **Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens**

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

*Uredništva: Zvezdarska 1, p.p. 70, 61000 Ljubljana, SLO,
tel.: (061) 1251-222, 1251-266*

*Uredniški odbor: Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Jože Suhadolnik (tehnični urednik),
Marija Hernja-Masten, dr. Peter P. Klasinc, dr. Bagdan Kolar, mag. Irena Mrvič, Jurij Rosa,
mag. Lojz Tršan, Maruša Zagradnik in mag. Ivanka Zajc-Cizelj.*

*Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji. Pautis člankov in slik je mogoč sama z
dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija je bila zaključena 29. decembra 1995.*

Izdajateljski svet: dr. Tane Ferenc, Prinaž Hainz, dr. Peter Vodapivec

Lektar: Mija Mravlja

UDK: Marija Vera Erjavec

Prevodi: Nika Hudelja (nemščina), Katarina Kobilica (angleščina), Vera Celcer (italijanščina)

Oblikovanje: Jaže Suhadolnik

*Izdaja su pomagali: Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstva za kulturo in Arhivsko
društva Slovenije*

Tekoči račun: SDK, 50100-678-45309

Računalniški prelom in oblikovanje: MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk: Skušek

Naklada: 500 izvodov

*Na podlagi mnenja Ministrstva za kulturo RS štev. 415-228/92 z dne 20. 3. 1992 gre za proizvod,
od katerega se plačuje davek od prometa proizvodov v višini 5% pa tarifni številki 3 Zakona a
prometnem davku (Ur. list RS, št. 4/92).*

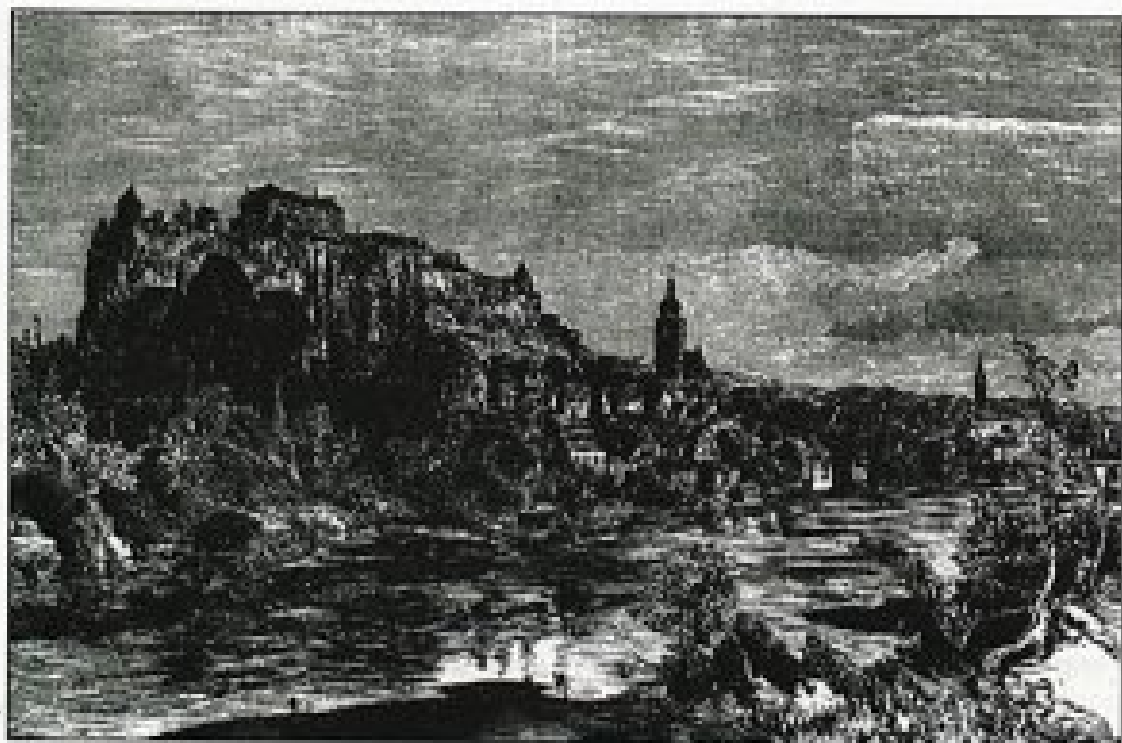
*Na naslovni strani: Najstarejši ohranjen pečat mesta Ptuja s sv. Jurijem na konju iz leta 1273 na
listini, napisani in pečateni na Ptuj, s katera vitez Vulfring Bamngarten izroča bratou haspitala
sv. Marije Nemškega viteškega reda pri Veliki Nedelji kmetija na Zgornji Hajdini. Napis z
gotskimi majuskulnimi črkami se glasi: SIGILLVM CIVITATIS DE BETOVIA.*

Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Zbirka pečatnikov

*Fotografska gradivo so prispevali Zgodovinski arhiv v Ptuj, Zgodovinski arhiv v Celju,
Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Arhiv Republike Slovenije in
Zgodovinski arhiv Ljubljana*

ARHIV

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XVIII, št. 1-2 *Ljubljana 1995*

arhiva

A. Kazimir, Ptuj, grafika

K A Z A L O

I. ČLANKI IN RAZPRAVE

Vladimir Kološa, Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih	1
Andrea Wettmann, Arhivski stiki z javnostjo v Nemčiji - težišče strokovne diskusije in nove zasnove v strokovnem izobraževanju	8
Jože Žontar, Zgodovina arhivistike na Slovenskem	13
Miroslav Stiplovšek, Državne ureditve na Jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918-1929	18
France Kresal, Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije	30
Leopold Auer, Vračanje arhivov od leta 1945: uspehi in neuspehi	42
Theo Thomassen, Med kvalificiranim začetnikom in izkušenim profesionalcem	47
Jože Žontar, Vprašanja arhivskega šolanja na univerzah v Vzhodni in Srednji Evropi	52
Ivanka Zajc-Cizelj, Začetki načrtnega zbiranja arhivskega gradiva v notranjeavstrijskih deželah	55
Jelka Melik, Javni tožilci, ustvarjalci arhivskega gradiva, 1944-1977	60
Saša Serše, Ženska obrtna strokovna šola v Ljubljani od njene ustanovitve do 1918	64
Vladimir Sunčič, Francoska arhivska zakonodaja	67
Daniela Juričič-Čargo, Organizacija arhivske službe v Italiji od zedinjenja do danes	72

II. IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Janez Kopač, Publicistična dejavnost v arhivih	77
Aleksandra Pavšič-Milost, Razstavna dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici	79
Marija Hernja-Masten, Pedagoški pripomočki v arhivu	83
Miroslav Novak, Arhivski informacijski potencial - ekonomska vrednost arhivskih informacij ...	86

III. IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Aleksander Žižek, Celjska obrt v 18. stoletju v luči arhivskih dokumentov	89
Jurij Rosa, Arhivska zapuščina kluba starih goriških študentov	91
Ljiljana Šuštar, Partijska organizacija v okraju Ljubljana 1954-1965	95
Marjana Kos, Akcija postavitve spomenika Francetu Prešernu v Ljubljani	99
Lojz Tršan, Pouk verouka v Sloveniji leta 1947	103

IV. O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Ob štiridesetletnici ADS	107
Govor predsednice ADS Milice Trebše-Štolfa na XIII. zborovanju arhivskih delavcev na Ptuju, 27.-29. septembra 1995	110

Priporočila in sklepi 16. posvetovanja arhivskih delavcev na Ptuj, Arhivi in javnost 27.-29. septembra 1995 (Lojz Tršan)	111
Strokovno posvetovanje Hrvatskega arhivističnega društva, Bol na Braču, 5.-7. oktobra 1995 (Milica Trebše-Štolfa)	112
Poročilo o udeležbi na petdesetletnici Državnega arhiva Avstrije in drugih prireditelj (28. maja -2. junija 1995) (Marija Hernja-Masten)	112
Zborovanje nemških arhivarjev, Hamburg 25.-29. septembra 1995 (Jože Žontar).....	113
Poročilo o dejavnosti Arhivskega društva Slovenije (Lojz Tršan)	115

V. O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Poročilo delovne skupine za strokovno obdelavo pravosodnih fondov (Žarko Bizjak)	117
Arhivski tečaji v letu 1995 (Brane Kozina, Žarko Bizjak, Matevž Košir)	117
Petdeset let Arhiva Republike Slovenije (Jože Žontar)	119
Petdeset let Arhiva Republike Slovenije v luči družbenih sprememb nove slovenske države (Vladimir Žumer)	120
Govor predsednika Republike Slovenije Milana Kučana, Petdeseta obletnica Arhiva Slovenije	123
Štirideset let Ptujkega arhiva (Marija Hernja-Masten)	125
Mednarodni kongres Lumière v Lyonu (Vladimir Sunčič)	128
XXXI. Mednarodna konferenca okrogle mize arhivov, Washington 6.-9. septembra 1995 (Jože Žontar)	121
Konferenca o uporabi arhivskega gradiva, Trst 9.-11. novembra 1995 (Jože Žontar)	134
Poročilo o VIII. mednarodnem tečaju latinske paleografije in diplomatike oktobra 1995 v Bariju (Daniela Juričič-Čargo)	136
Poročilo o tečaju na temo stiki z javnostjo v arhivu, Marburg 15.-19. maja 1995 (Olga Pivk, Irena Lačen-Benedičič)	138
Poročilo o evidentiranju slovenskih študentov na češki visoki tehnični šoli v Pragi (Brane Kozina, Brane Radulovič)	140
Ko bi piransko arhivsko gradivo lahko spregovorilo... (Milica Trebše-Štolfa)	142
Poročilo o delovnem obisku v Kanadi, 24. maja - 23. junija 1995 (Milica Trebše-Štolfa)	142
Uničevanje arhivskega gradiva - anketa UNESCO in mednarodnega arhivskega sveta (Brane Kozina)	144
Poročilo o udeležbi na okrogli mizi na temo "Permanentni papir". Udine 2. december 1994 (Meta Černič-Letnar)	146

VI. OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

OSTALE PUBLIKACIJE

Bogumil Vošnjak, Dnevnik iz prve svetovne vojne (za objavo pripravil Vladimir Kološa), Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1994 (Vasilij Melik)	151
Jelka Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929; s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1994 (Žarko Bizjak)	152
Vladimir Sunčič, Komisija za agrarne operacije 1885-1945, Tretji del, Sp.-Ž, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1994 (Peter Ribnikar)	152
Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. - 1747, Cerkevne zadeve, Peti del (M-R), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995 (France M. Dolinar)	154

Vladimir Žumer, Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino znanost in kulturo, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995 (Janez Kopač)	155
Lojz Tršan, OF v Ljubljani, organiziranost v času italijanske okupacije 1941-1943, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995 (Bojan Godeša)	157
Dušan Kos, Pismo, pisava, pisar, Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 14, Ljubljana 1994 (Lucijan S. Adam)	157
Arhivsko društvo Slovenije - 40 let, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1995 (Tone Ferenc)	159
Darko Friš, Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924, Celovec-Ljubljana-Dunaj 1995, Knjižna zbirka: Celovski rokopisi 1, Celovec 1995 (Gašper Šmid)	160
Slovenska kronika XX. stoletja (več avtorjev; uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt) knjiga 1: 1900-1941, Ljubljana 1995 (Vladimir Kološa)	161
Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto 11, št. 2, 1995, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1995 (Ivanka Zajc-Cizelj)	163
Milko Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944-1951, Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Študije 1, Celje 1995 (Aleksander Žižek)	163
Hedvika Zdovc, Mestna občina Celje I. del (1850-1918), Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 4, Celje 1994; Metka Bukošek, Mestna občina Celje II. del (1919-1941), Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 4, Celje 1993 (Branko Goropevšek)	165
TUJI ČASOPISI IN REVIIJE	
Arhivski vjesnik, 36/1993, Zagreb 1993 (Darinka Drnovšek)	167
Arhivski vjesnik, 37/1994, Zagreb 1994 (Darinka Drnovšek)	168
The American Archivist 53-55/ 1990-1992 (Millea Trebše-Štolfa)	169
Der Archivar, letnik 47, zvezek 1-4 (Sonja Anžič)	177
Vjesnik istarskog arhiva, zvezek 2-3, Pazin 1994 (Vlasta Tul)	180
Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, XXXV-XXXVI, 1994 (Vlasta Tul)	181
RAZSTAVE	
Kje vse so spoznali slovensko planinstvo in slovenski alpski svet (Slavica Tovšak)	183
Mariborski notarji in razvojna pot notariata kot institucije na Slovenskem (Slavica Tovšak)	185
Po Trenti z arhivskimi dokumenti (Vlasta Tul)	186
Podobe starih industrijskih podjetij na Celjskem (Bojana Aristovnik)	187
Poročilo o razstavah Zgodovinskega arhiva Ptuj (Marija Hernja-Masten)	187
VII. OSEBNE VESTI	
In memoriam - Janko Jare (Jože Mlinarič)	189
In memoriam - Bogo Grafenauer (Marija Oblak-Čarni)	190
VIII. NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV	
XI. BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV	
X. SINOPSIS	

INHALTSVERZEICHNIS

INDICE

INDEX

I. AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN

I. ARTICOLI E TRATTATI

I. ARTICLES AND PAPERS

Vladimir Kološa,	Öffentlichkeitsarbeit in den slowenischen Archiven 1 <i>Lavoro per il pubblica e relazioni con il pubblica negli archivi sloveni</i> Public Activities and Public Relations of the Slovene Archives
Andrea Wettmann,	Archivische Öffentlichkeitsarbeit in Deutschland - Schwerpunkte der Fachdiskussion und neue Ansätze in der Fachausbildung 8 <i>Relazioni archivistiche con il pubblico in Germania - il punto centrale della discussione tecnica ed i nuovi disegni nell'istruzione tecnica</i> Contacts Between the Archives and the Public in Germany - An Issue Under Professional Discussion, and New Curriculums of Professional Education
Jože Žontar	Geschichte der Archivistik in Slowenien 13 <i>Storia dell'archivistica sul territorio sloveno</i> History of Archival Science in Slovenia
Miroslav Stiplovšek,	Staatsordnungen in Slowenien im Rahmen des ersten jugoslawischen Staates 1918-1929 18 <i>Ordinamenti statali di Slovenia sul ex-territorio jugoslavo, 1918-1929</i> Administrative Divisions in Slovene Part of Yugoslavia 1918-1929
France Kresal,	Die Wirtschaftspolitik in Slowenien im ersten jugoslawischen Staat 30 <i>Politica economica in Slovenia nell'ambito della prima Jugoslavia</i> Economic Policy in Slovenia in the First Yugoslavia
Leopold Auer,	Rückführung verschleppter Archive seit 1945: Erfolge und Mißerfolge 42 <i>Restituzione degli archivi dal 1945: successi e fallimenti</i> The Status of Restitution Since 1945: Successes and Failures
Theo Thomassen,	Zwischen dem qualifizierten Anfänger und dem erfahrenen Fachmann 47 <i>Tra principiante qualificata e esperto professionista</i> Between the Qualified Zero and the Senior Professional
Jože Žontar,	Die Frage der archivischen Ausbildung an den Universitäten Ost- und Mitteleuropas 52 <i>Questioni dell'istruzione archivistica alle università nell'Europa centrale e orientale</i> Archival Education at the Universities of Eastern and Central Europe
Ivanka Zajc-Cizelj,	Die Anfänge des planmäßigen Sammelns von Archivgut in den innerösterreichischen Ländern 55 <i>Inizi della collezione sistematica del materiale archivistico nelle province austriache centrali</i> The Beginnings of Organised Collection of Archive Materials in the Inner Austrian Lands
Jelka Melik,	Der Staatsanwalt als Schöpfer von Archivgut 1944-1977 60 <i>Procuratore pubblico, creatore del materiale archivistico, 1944-1977</i> Attorney General - a Maker of Archival Material - between 1944-1977
Saša Seršc,	Die Gewerbefachschule für Frauen in Ljubljana von der Gründung bis 1918 64 <i>Istituto d'artigianato femminile a Ljubljana dalla sua fondazione al 1918</i> Craft and Vocational School for Women in Ljubljana from Its Founding to 1918
Vladimir Sunčič,	Die französische archivische Gesetzgebung 67 <i>Legislazione archivistica francese</i> Archival Legislation in France
Daniela Juričić-Čurgo,	Organisation des Archivdienstes in Italien von der nationalen Einigung bis heute 72 <i>Organizzazione del servizio archivistico in Italia dall'unificazione ad oggi</i> Organisation of the Archival Community in Italy from the Unification to Modern Times

II. AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS

II. DALLA PRASSI PER LA PRASSI

II. FROM PRACTICE FOR PRACTICE

Janez Kopač,	Die publizistische Tätigkeit in den Archiven 77 <i>Attività pubblicistica negli archivi</i> Publishing Activities of the Archives
Aleksandra Pavlič-Milost,	Die Ausstellungstätigkeit des Regionalen Archivs in Nova Gorica 79 <i>Attività d'esposizione nell'archivio regionale di Nuova Gorizia</i> Exhibitional Activities of the Regional Archives of Nova Gorica
Marija Hernja-Masten,	Archivisches Hilfsmaterial bei der pädagogischen Tätigkeit 83 <i>Mezzi archivistici all'attività pedagogica</i> Archival Finding Aids and Pedagogical Practice
Miroslav Novak,	Das archivische Informationspotential - ökonomischer Wert von Archivinformationen 86 <i>Potenziale archivistico informativo - valore economico delle informazioni archivistiche</i> Archival Information Potential - Economic Value of Archival Information

III. AUS DEN ARCHIVBESTÄNDEN UND -SAMMLUNGEN

III. DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE

III. FROM ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

Aleksander Žižek,	Das Celjer Gewerbe des 18. Jahrhunderts im Lichte der Archivaldokumente 89 <i>Artigianato di Celje nel 18. secolo riferendosi ai documenti archivistici</i> Crafts in the 18th Century Celje in the Light of the Archival Materials
Jurij Rosa,	Der Archivnachlaß des Klubs der alten Görzer Studenten 91 <i>Eredità archivistica del club degli ex-studenti goriziani</i> Archival Heritage of the Club of Senior Students of Gorizia
Ljiljana Šuštar,	Die Parteiorganisation des Bezirks Ljubljana 1954-1965 95 <i>Organizzazione del partito comunista nel distretto di Ljubljana 1954-1965</i> Organisation of the Communist Party in the District of Ljubljana between 1954-1965
Marjana Kos,	Die Aktion zur Errichtung eines Denkmals für France Prešeren in Ljubljana 99 <i>Azione dell'eregere il monumento a France Prešeren a Ljubljana</i> Activities for the Erection of Monument of France Prešeren in Ljubljana
Lojz Tršan,	Das Archivgut über den Religionsunterricht in den Schulen nach 1945 103 <i>Materiale sull'insegnamento religioso nelle scuole dopo 1945</i> Records on the Religious Education in Schools after 1945

IV. TÄTIGKEIT DES ARCHIVVEREINS SLOWENIENS

IV. SUL LAVORO DELL'ASSOCIAZIONE ARCHIVISTICA DI SLOVENIA

IV. ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

Die Vierzigjahrfeier des Archivvereins Sloweniens 107 <i>Alla quarantesima ricorrenza dell'Associazione archivistica di Slovenia</i> On the Fortieth Anniversary of the Archival Association of Slovenia (AAS)
Rede der Präsidentin des Archivvereins Sloweniens Milica Trebše-Štolfa bei der 16. Tagung des Archivvereins in Ptuj 27. - 29. September 1995 110 <i>Discorso della presidentessa dell'Associazione archivistica di Slovenia Milica Trebša-Štolfa alla XIII riunione degli lavoratori archivistici a Ptuj, dal 27 al 29 settembre 1995</i> The Speech of the AAS's President Milica Trebše-Štolfa at the XIII Conference of Archival Workers in Ptuj 27. - 29. September 1995
Empfehlungen und Beschlüsse des 16. Beratung des Archivvereins "Archive und Öffentlichkeit". Ptuj, 27.-29. September 1995 (Lojz Tršan) 111 <i>Raccomandazioni e conclusioni della 16. consultazione degli lavoratori archivistici a Ptuj, Archivi e pubblico, dal 27 al 29 settembre 1995</i> Recommendations and Conclusions of the 16th Meeting of the Archival Workers in Ptuj, the Archives and the Public 27. - 29. September 1995

Fachberatung des Kroatischen Archiv-Vereins, Bol na Braču, 5. - 7. August 1995 (Milica Trebšec-Štolfa)	112
<i>Consultazione tecnica dell'Associazione archivistica croata, Bol na Braču, dal 5 al 7 agosto 1995</i>	
Professional Meeting of the Croatian Archival Association, Bol na Braču, 5. - 7. August 1995	
Bericht über den Besuch im Staatsarchiv Österreichs und über die Teilnahme an Veranstaltungen anlässlich seiner Fünfzigjahrfeier (28. Mai-2. Juni 1995) (Marija Hernja-Masten)	112
<i>Rapporto sulla partecipazione alla cinquantennale ricorrenza dell'Archivio statale austriaco e sulle altre manifestazioni (25 maggio al 2 giugno 1995)</i>	
Report on the Participation at the Fiftieth Anniversary of the State Archives of Austria and Other Performances (28. 5. - 2. September 1995)	
Tagung der deutschen Archivare in Hamburg, 25. - 29. September 1995 (Jože Žontar)	113
<i>Riunione degli archivisti tedeschi, Auhurgo, dal 25 al 29 settembre 1995</i>	
Conference of the German Archivists, Hamburg 25. - 29. September 1995	
Bericht über die Tätigkeit des Archivvereins Sloweniens (Lojz Tršan)	115
<i>Rapporto sull'attività dell'Associazione archivistica slovena</i>	
Report on the Activities of the Archival Association of Slovenia	
V. TÄTIGKEIT DER ARCHIVE UND TAGUNGEN	
V. SUL LAVORO DEGLI ARCHIVI E SULLE RIUNIONI	
V. ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES	
Bericht der Arbeitsgruppe zur Fachbearbeitung von Justizfonds (Žarko Bizjak)	117
<i>Rapporto del gruppo di lavoro per l'elaborazione tecnica dei fondi giudiziari</i>	
Report of the Working Group for the Professional Processing of Legislative Files	
Fachkurse für Archivisten im Jahre 1995 (Brane Kozina, Žarko Bizjak, Matevž Košir)	117
<i>Corsi archivistici nel 1995</i>	
Archival Courses in 1995	
Die Fünfzigjahrfeier des Archivs der Republik Slowenien (Jože Žontar)	119
<i>Cinquant'anni dell'Archivio della Repubblica di Slovenia</i>	
Fifty Years of the Archives of the Republic of Slovenia	
Die Fünfzigjahrfeier des Archivs der Republik Slowenien im Lichte der gesellschaftlichen Veränderungen im Rahmen des neuen slowenischen Staates (Vladimir Žumer)	120
<i>Cinquant'anni dell'Archivio della Repubblica di Slovenia riferendosi ai cambiamenti sociali del nuovo Stato sloveno</i>	
Fifty Years of the Archives of the Republic of Slovenia in the Light of Social Changes of the New Slovene State	
Rede des Präsidenten der Republik Slowenien Milan Kučan zur Fünfzigjahrfeier des Archivs Sloweniens	123
<i>Discarsa del presidente della Repubblica di Slovenia Milan Kučan: la cinquantesima ricorrenza dell'Archivio di Slovenia</i>	
The Speech of the President of the Republic of Slovenia Milan Kučan, Fiftieth Anniversary of Archives of the Republic of Slovenia	
Die Vierzigjahrfeier des Archivs Ptuj (Marija Hernja-Masten)	125
<i>Quarant'anni dell'Archivio di Ptuj</i>	
Forty Years of the Archives in Ptuj	
Der internationale Kongress "Lumière" in Lyon (Vladimir Sunčič)	128
<i>Congresso internazionale Lumière a Lyon</i>	
International Congress Lumière in Lyon	
XXXI. Internationale Konferenz der Archive, (International Conference of the Round Table on Archives), Washington 6. - 9. September 1995 (Jože Žontar)	131
<i>XXXI conferenza internazionale della tavola rotonda degli archivi, Washington, dal 6 al 9 settembre 1995</i>	
XXXI Round-Table International Conference of the Archives, Washington 6. - 9. September 1995	
Konferenz über die Nutzung von Archivgut, Triest, 9. - 11. November 1995 (Jože Žontar)	134
<i>Conferenza sull'uso del materiale archivistico, Trieste dal 9 al 11 novembre 1995</i>	
Conference on the Use of Archival Materials, Trieste 9. - 11. November, 1995	

Bericht über den 8. Internationalen Kurs über lateinische Paläographie und Diplomatie im Oktober 1995 in Bari (Danijela Juričić-Čargo)	136
<i>Rapporto sul VIII corso internazionale della paleografia latina e della diplomatica, ottobre 1995 a Bari</i>	
Report on the VIII International Seminar in Latin Paleography and Diplomacies in Bari, October, 1995	
Bericht über den Kurs zum Thema "Öffentlichkeitsarbeit" im Archiv Marburg. 15. - 19. Mai 1995 (Olga Pivk, Irena Lučen-Benedičič)	138
<i>Rapporto sul corso sul tema relazioni con il pubblico nell'archivio, Marburg dal 15 al 19 maggio 1995</i>	
Report on the Course: Contacts Between the Archives and the Public, Marburg, 15. - 19. May 1995	
Bericht über die Erfassung der slowenischen Studenten an der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag (Brane Kozina, Brane Radulovič)	140
<i>Rapporto sull'evidenza degli studenti sloveni all'istituto ceco superiore tecnico a Praga</i>	
The Report on Evaluating the Slovene Students at the Czech Higher Technical School in Prague	
Wenn das Piraner Archivgut sprechen könnte... (Milica Trebšc Štolfa)	142
<i>Se il materiale archivistico piranese avesse potuto parlare...</i>	
If Only the Archival Materials of Pirana Could Speak ...	
Bericht über den Arbeitsbesuch in Kanada, 24. Mai - 23. Juni 1995 (Milica Trebšc Štolfa)	142
<i>Rapporto sulla visita di lavoro in Canada, dal 24 maggio al 23 giugno 1995</i>	
The Report on Working Visit in Canada, 24. May - 23. June 1995	
Vernichtung von Archivgut - eine Umfrage des UNESCO und des Internationalen Archivrates (Brane Kozina)	144
<i>Distruzione del materiale archivistico - indagine dell'UNESCO e del consiglio archivistica internazionale</i>	
Destroy of the Archival Materials - a Questionnaire of the UNESCO and the ICA	
Bericht über die Teilnahme am Runden Tisch zum Thema "Permanenter Papier." Udine, 2. Dezember 1994 (Meta Černič-Lenar)	146
<i>Rapporto sulla partecipazione alla tavola rotonda sul tema "Carta permanente", Udine, 2 dicembre 1994</i>	
Report on Participation at the Round-Table "Permanent Paper", Udine, 2. December 1994	
VI. REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN UND AUSSTELLUNGEN	
VALUTAZIONI E RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE RASSEGNE	
VI. REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS	
ANDERE PUBLIKATIONEN	
ALTRE PUBBLICAZIONI	
OTHER PUBLICATIONS	
Bogumil Vošnjak, Dnevnik iz prve svetovne vojne (Redakteur Vladimir Kološa), Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1994 (Vasilij Melik)	151
Jelka Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929, s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Doželnega sodišča v Ljubljani, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1994 (Žarko Bizjak)	152
Vladimir Sunčič, Komisija za agrarne operacije 1885-1945, 3. del. Sp.-Z, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1994 (Peter Ribnikar)	152
Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. - 1747, Cerkevne zadeve, Peti del (M-R), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995 (France Dolinar)	154
Vladimir Žamer, Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995 (Janez Kopač)	155
Lojz Tršan, OF v Ljubljani, Organizacija v času italijanske okupacije 1941-1943, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995 (Bojan Godčnik)	157
Dašan Kos, Pisavo, pisava, pisar. Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300, Zgodovinski arhiv Ljubljana (Gradivo in razprave), Ljubljana 1995 (Lucijan S. Adam)	157
Arhivsko društvo Slovenije - 40 let, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1995 (Tone Ferenc)	159
Darko Friš, Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924, Mohorjeva družba Celovec-Ljubljana-Dunaj 1995, Celovski rokopisi I, Celovec 1995 (Gašper Šmid)	160
Slovenska kronika XX. stoletja (Autorenkollektiv; Redaktion: Marjan Drnovšek, Drago Bajt), knjiga I: 1900-1941, Ljubljana, Nova revija, 1995 (Vladimir Kološa)	161

Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, št. 2, 1995.	
Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1995 (Ivanka Zajc-Cizelj)	163
Milko Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944-1951, Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju; Študije 1, Celje 1995 (Aleksander Žižek)	163
Hedvika Zdovc, Mestna občina Celje I. del (1850-1918), Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 4, Celje 1994; Metka Bukošek, Mestna občina Celje II. del (1919-1941), Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 4, Celje 1993 (Branko Goropevšek)	165
AUSLÄNDISCHE ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN	
GIORNALI E RIVISTE STRANIERI	
FOREIGN MAGAZINES AND REVIEWS	
Arhivski vjesnik, 36/1993, Zagreb 1993 (Darinka Drnovšek)	167
Arhivski vjesnik, 37/1994, Zagreb 1994 (Darinka Drnovšek)	168
The American Archivist 53-55/ 1990-1992 (Milica Trebše-Štolfa)	169
Der Archivar, Jhrg. 47, Heft 1-4 (Sonja Anžič)	177
Vjesnik istarskog arhiva, Heft 2-3, Pazin 1994 (Vlasta Tul)	180
Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, XXXV-XXXVI, 1994 (Vlasta Tul)	181
AUSSTELLUNGEN	
RASSEGNE	
EXHIBITIONS	
Die Präsentation des slowenischen Alpinismus und der slowenischen Alpenwelt im Ausland (Slavica Tovšak)	183
<i>Dove furono conosciuti l'alpinismo sloveno e il mondo alpino sloveno</i> Where the Slovene Mountaineering and the Slovene Alpine World Was Known	
Die Mariborer Notare und die Entwicklung des Notariats als Institution in Slowenien (Slavica Tovšak)	185
<i>Notai di Maribor e via di sviluppo del notariato come istituzione sul territorio sloveno</i> The Notaries of Maribor and the Development of Notaryship As an Institution in Slovenia	
Das Trenta-Tal im Spiegel des Archivgutes (Vlasta Tul)	186
<i>Attraverso la Trenta con i documenti archivistici</i> Around the Trenta Valley in the Light of Archival Documents	
Alte Industriebetriebe im Raum Celje (Bojana Aristovnik)	187
<i>Immagini delle vecchie imprese industriali nella regione di Celje</i> The Images of Old Industrial Enterprises in the Celje Region	
Bericht über die Ausstellungen des Historischen Archivs Ptuj (Marija Hernja-Masten)	187
<i>Rapporto sulle esposizioni dell'Archivio storico di Ptuj</i> Report on the Exhibitions of the Historical Archives of Ptuj	
VII. PERSONELLES	
VII. NOTIZIE PERSONALI	
VII. PERSONALITIES	
In memoriam - Janko Jurec (Jože Mlinarič)	189
In memoriam - Bogo Grafenauer (Marija Oblak-Čarni)	190
VIII. NEUES IN DEN ARCHIVEN	
VIII. NOVITA ARCHIVISTICHE	
VIII. NEW ACHIEVEMENTS OF ARCHIVES	
IX. BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARBEITER	
IX. BIBLIOGRAFIA DEGLI IMPIEGATI ARCHIVISTICI	
IX. BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVAL WORKERS	
X. SYNOPSSEN	
X. SINOSI	
X. ABSTRACTS	
	207

Članki in razprave

Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih (Referat na 16. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije, Ptuj, 27.-29. novembra 1995)

VLADIMIR KOLOŠA

UVOD

V referatu podajam kratek pregled dela za javnost in stikov z javnostjo, ki zajemajo informacijsko, vzgojnoizobraževalno, publikacijsko in razstavno dejavnost. O posameznih dejavnostih bodo govorili drugi referenti in koreferenti na "omizjih".

OPREDELITEV POJMOV JAVNOST IN DELO ZA JAVNOST V ARHIVIH

Preden preidem na predmet naslova, je potrebno razločiti, kaj v arhivih razumemo pod pojmom **javnost in delo za javnost**.

Arhivsko gradivo je del kulturne dediščine, ki je s svojo kulturno, znanstveno oziroma estetsko vrednostjo namenjeno vsem delovnim ljudem in občanom in vsakdo ima pravico pod enakimi pogoji spoznavati in uživati vrednote kulturne dediščine.¹ Ker so delovni ljudje in občani javnost v najširšem smislu, je torej vse delo strokovnih institucij, ki jim je družba poverila izvajanje varstva arhivskega gradiva, delo za javnost. Vse naše strokovne naloge, ugotavljanje, evidentiranje, zbiranje, vzdrževanje in strokovna obdelava arhivskega gradiva so namreč namenjene temu, da bi vsakdo lahko uveljavil oz. realiziral to pravico. V ožjem smislu pa omejujemo delo za javnost le na tisti segment, kjer pridejo rezultati našega dela na različne načine z javnostjo v stik. Ta stik je lahko oseben (z uporabniki arhivskega gradiva za različne namene, z obiskovalci razstav in predavanj), prek uporabe publikacij, ali prek sredstev javnega obveščanja.

Poleg dela za javnost, ki omogoča ljudem uveljavljanje pravice do spoznavanja in uživanja vrednot arhivskega gradiva kot dela kulturne dediščine, pa je še drug segment, ki bi mu bolj pristajala oznaka stiki z javnostjo oziroma popularizacija arhivske službe. Od tega, koliko je v javnosti prisotna zavest o pomenu arhivskega

gradiva in njenega varstva, je namreč posredno odvisno, kakšne pogoje, predvsem materialne, bo omogočala družba za opravljanje naše dejavnosti.

Obe področji dela, ki je povezano z javnostjo, se med seboj večkrat neločljivo prepletata in ju je zato potrebno obravnavati skupaj.

OBRAVNAVANJE PODROČJA ARHIVI IN JAVNOST NA MEDNARODNI RAVNI IN PRI NAS

Problematiko povezav med arhivi in javnostjo v svetu so prvič kompleksno obravnavali na 15. konferenci "Okrogle mize" arhivov leta 1974 v Ottawi. Pred tem je Državni arhiv Kanade izdal vprašalnik z okrog 150 vprašanji, ki je bil poslan vsem državam - članicam Mednarodnega arhivskega sveta, takratni sekretar konference, direktor Arhivske službe Pariza Christian Gut, pa je na podlagi odgovorov iz več kot 40 držav pripravil referat, v katerem je na konferenci podal sintezo prejetih informacij, ki jih je razvrstil v 4 obsežna in notranje podrobneje razdeljena poglavja: 1) organiziranje stikov z javnostjo, publiciteta, sredstva javnega informiranja; 2) publikacije (izdajateljska dejavnost arhivov); 3) razstave (stalne in občasne); 4) izobraževalna dela in izobraževalne službe.² Iz referata je razvidno, da so se arhivi v mnogih državah že doslej dobro zavedali velikega pomena povezovanja z javnostjo in na tem področju tudi že veliko naredili, čeprav so se bolj malo ukvarjali s tozadevnimi teoretičnimi vprašanji.

Na najvišji mednarodni ravni se je o teh vprašanjih razpravljalo na IX. mednarodnem kongresu arhivov leta 1980 v Londonu, kjer je eno od štirih plenarnih zasedanj potekalo pod naslovom Arhivi v službi javnosti, uvodni referat pa je imela Francozinja Claire Berche. V koreferatih in v diskusiji je bilo poudarjeno, da morajo arhivi izkoriščati vse možnosti za stike z

¹ Zakon o naravni in kulturni dediščini, 4. člen (Ur. l. SRS, št. 1/81).

² Christian Gut, Arhiv i javnost; sh. prevod v Arhivist XXV, 1-2/75, str. 100-127.

javnostjo, od omogočanja različnih oblik uporabe arhivskega gradiva, ter dajanja informacij o gradivu posredovanja vedenja o pomenu arhivskega gradiva in arhivske dejavnosti, preko vzgojno-izobraževalnih programov, javnih medijev, razstav, objav in predavanj, do različnih oblik vključevanja v širša družbena dogajanja.³

Kljub temu, da je bilo v zaključku plenarne seje ugotovljeno, da zanimanje javnosti za arhive narašča v vseh oblikah, pa v kasnejši literaturi prevladujejo predvsem teoretični članki o arhivskih razstavah in deloma o pedagoškem delu v povezavi z zgodovino. Tudi strokovno izobraževanje arhivskih delavcev na tem področju le počasi prihaja v programe znanih evropskih arhivskih šol. V marhurški arhivski šoli, s katero imamo slovenski arhivisti najboljše stike, so npr. temo "arhivsko delo za javnost" začeli predavati šele jeseni leta 1993.⁴

V slovenski strokovni literaturi sta se prva dotaknila nekaterih vprašanj, ki so v določeni zvezi z delom za javnost, Janez Kos in Marija Oblak-Čarni v priročniku Arhivska tehnika, kjer sta pisala o arhivskih razstavnih prostorih in njihovi opremi oziroma o arhivski čitalnici in njeni opremi.⁵ V našem strokovnem glasilu Arhivi najdemo sicer vrsto poročil o arhivskih razstavah, publikacijah in raznih oblikah strokovnih posvetovanj (tudi ta so javna!), problemsko pa se je doslej lotila te tematike, oziroma vsaj enega njenega segmenta, namreč vprašanja vključevanja arhiva v vzgojno-izobraževalni proces mladine, edino Mojca Grahnar v V. letniku Arhivov.⁶

Kljub temu, da slovenska arhivska stroka teoretičnim vprašanjem stikov z javnostjo ni posvečala dovolj pozornosti, pa ima zavest o pomembnosti teh stikov spoštovanja vredno tradicijo, kot homo videli pozneje pri pregledu posameznih oblik, in je relativno dobro razvita, v nekaterih segmentih celo med evropskim povprečjem. Ko sta oktobra 1994 ohiskala nekatere slovenske arhive (vse razen Celja in Ptuja) strokovnjaka Mednarodnega arhivskega sveta, z namenom da izdelata za ta organ poročilo o stanju arhivov in arhivske službe v Sloveniji, sta

bila presenečena nad količino in kvaliteto arhivskih publikacij. V poročilo pa sta zapisala, da slovenski arhivi namenjajo veliko pozornost odnosu do javnosti. Pohvalila sta razstave, razstavne kataloge, inventarje, objave virov in tudi našo pedagoško dejavnost.⁷

PREGLED DELA ZA JAVNOST V SLOVENSKEH ARHIVIH PO POSAMEZNIH OBLIKAH AKTIVNOSTI

Oblike dela za javnost se med seboj prepletajo, vendar je celoten sklop potrebno zaradi lažjega obravnavanja na nek način razdeliti. V osnovi sem obdržal delitev, ki jo je uveljavil že omenjeni Christian Gut, s tem da sem njegovim štirim sklopom dodal še petega: stiki z neposrednimi uporabniki arhivskega gradiva.

I. Stiki z javnostjo prek sredstev javnega informiranja

Na prvo mesto jih postavljam zato, ker so glede na naše namene najholj kompleksni. Vsebujejo ohvestila o našem delu (na primer o publikacijah, razstavah, problemih uporabe arhivskega gradiva, zlasti za upravne in poslovne namene, zakonodajnih prizadevanjih, strokovnih posvetovanjih), s čimer opozarjamo na našo prisotnost v družbi in na pomembnost nalog, ki jih imamo, s tem pa posredno populariziramo pomen arhivske kulturne dediščine. Hkrati so javni mediji edina možnost, da opozorimo družbo na nerešene probleme, materialne (prostori, oprema, kadri), ali strokovne (npr. če gre za interese različnih strok in organizacij), ki nam onemogočajo, da bi svojo nalogo opravljali bolj kvalitetno in v večjem obsegu.

Stiki s sredstvi javnega informiranja se v zadnjih letih, zlasti po ukinitvi monopolnih položajev v dnevnem tisku, ni na področju radia in televizije, izboljšujejo, na kar kaže povečano število prispevkov v časopisju (v letu 1994 jih je bilo samo v "vseslovenskih" dnevnikih objavljenih okrog 80), pa tudi na radiu in televiziji.⁸ Njihovi avtorji ali organizatorji so tako arhivski strokovni delavci kot tudi novinarji, predvsem iz kulturnih redakcij. Večina prispevkov, tudi novinarskih, je nastala na pobudo arhivov in so po vsebini zanje ugodni. Nekateri časopisni članki,

³ Peter Ribnikar, IX. mednarodni kongres arhivov v Londonu, v Arhivi III/1-2, Ljubljana 1980, str. 55-59.

Referati s kongresa so na voljo v knjižnici Arhiva Republike Slovenije.

⁴ Andrea Wetmann, Öffentlichkeitsarbeit in der archivischen Fachausbildung; v: Der Archivar, Jg. 48, 1995, H. 1, str. 133-140.

Avtorica v izpodbiranih navaja tudi pomembnejšo nemško strokovno literaturo za to področje.

⁵ Janez Kus, Arhivski razstavnih prostori in njihova oprema; v: Arhivska tehnika, Ljubljana 1972, str. 199-204.

Marija Oblak-Čarni, Arhivska čitalnica in njena oprema; v: Arhivska tehnika, Ljubljana 1972, str. 195-198.

⁶ Marija Grahnar, Ali se lahko arhiv vključi v vzgojno-izobraževalni proces mladega človeka?, v: Arhivi V/1-2, Ljubljana 1982, str. 43-45.

⁷ Zaključni poročilo delegacije strokovnjakov Mednarodnega arhivskega sveta v Sloveniji od 2. do 9. oktobra 1994 (podpisana sta Jean-Marie Jenn, direktor Arhiva Mesta Pariz in Matthias Manz-Tanner, državni arhivist iz Bale-Campagne v Švici) je v prevodu Vladošiča Sunčiča objavljeno v Obvestilih Arhiva Republike Slovenije, letnik XI, št. 1, Ljubljana, marec 1995, str. 5-27.

⁸ Bibliografija prispevkov o arhivih in arhivistiki v časopisih, časnikih, radiu in televiziji v letu 1994 je objavljena v Obvestilih Arhiva Republike Slovenije, letnik X, št. 4, Ljubljana, december 1994, str. 67-82.

ki so nastali po lastnih iniciativah novinarjev ali družbenih skupin, katerih interese le-ti zastopajo, pa so povzročili v javnosti veliko zmede in nam škodovali (npr. o udbovskih, policijskih, partijskih arhivih), ker niso prikazovali problematike objektivno, ampak tendenciozno. Preventivna, objektivna informacija je v takih primerih bolj učinkovita kot pa kasnejši popravki. Mogoče pa bi bila, vsaj v večini primerov le, če bi arhivi imeli delavce, katerim bi bila skrb za stike z javnostjo osnovna naloga. Žal jih imajo le nekateri največji arhivi v svetu. Pri nas skrbimo za stike z mediji po malem vsi, od direktorja arhiva do arhivistov. Zato so ti, razen poročanja s tiskovnih konferenc, razstav in strokovnih posvetovanj, bolj naključni kot načrtni in glede na to smo z njihovim obsegom in kvaliteto lahko zadovoljni.

II. Pedagoška in izobraževalna dejavnost arhivov (brez izobraževanja lastnih delavcev in delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom)

Pri tej obliki dela za javnost gre predvsem za delo z mladino in interesnimi skupinami odraslih v obliki neposrednih (osebnih) stikov, glavni smotri pa so: predstavljanje arhivskega gradiva in uporabnosti za različne namene ter s tem širjenje zavesti o njegovem pomenu, usposabljanje za uporabo različnih zvrsti arhivskega gradiva v raziskovalne in druge namene ter s tem ustvarjanje baze naših bodočih "strank", v najširšem smislu pa tudi razvijanje zgodovinske narodne zavesti pri mladini. Vse to je mogoče delati samostojno oziroma v sodelovanju z društvi ter drugimi organiziranimi ali ad hoc sestavljenimi interesnimi skupinami ter z vključevanjem v redni vzgojnoizobraževalni proces mladine, predvsem pri pouku zgodovine.

1. Samostojno, na lastno pobudo ali na pobudo od zunaj, organizirajo arhivi predvsem vodstva po razstavah in predavanja za šolske in druge skupine o arhivih in arhivskem gradivu, njegovih posebnostih ter možnostih in način uporabe. Ta so po vsehni lahko splošna (generalna predstavitev arhiva) ali specilana (npr. predstavitev pomena in načina uporabe specialnih zvrsti arhivskega gradiva kot so zemljiško-davčni katastri, urbarji in podobno ali arhivskih fondov občin, šol, gospodarskih organizacij, torej predvsem gradiva, ki vsuhje veliko podatkov za raziskovanje krajevne zgodovine).

2. K rednemu ali načrtnemu sodelovanju v vzgojno-izobraževalnimi organizacijami nas zavezuje zakon.⁹ Arhivski strokovnjaki predavajo arhivistiko v okviru študijskih programov zgodovine na obeh slovenskih univerzah. Na stopnji

srednješolskega izobraževanja je bil napisan učbenik o arhivistiki,¹⁰ žal pa je bila ta kot samostojen predmet z reformo usmerjena izobraževanja ukinjena. Predavanja arhivistov o arhivistiki pri pouku zgodovine na srednjih, deloma tudi osnovnih šolah, so utečena oblika vzgojno-izobraževalnega dela le v nekaterih regionalnih arhivih (Ptuj, Nova Gorica, Ljubljana), v drugih pa so le občasna. Razlogov za tako stanje je več. Za načrtno, permanentno vzgojnoizobraževalno delo nimamo niti sistematiziranih niti dovolj strokovno, predvsem pedagoško izobraženih kadrov, prav tako ne ustreznih prostorov in tehničnih možnosti reproduciranja in zavarovanja arhivskega gradiva pred poškodbami zaradi uporabe. Materialno varstvo arhivskega gradiva in uporaba originalov (pri nas 99% ves uporabe) sta si namreč v nasprotju. Brez uporabe arhivskega gradiva pa vzgojnoizobraževalno delo nima efekta.

Kljub temu, da so bili pogoji za vzgojno-izobraževalno delo v preteklosti še slabši, kot so danes, pa je to delo celo starejše kot nekateri naši arhivi, saj sega že v prvo poveljno desetletje. Nekateri udeleženci tega posvetovanja se bodo še spomnili takratnih akcij Teden arhivov, ki so vsebovale poleg splošno-informativnih tudi vzgojno-izobraževalne elemente. Predavanja o arhivih in arhivskem gradivu za srednješolce in visokošolce so stara že preko 30 let, vodstva po razstavah pa toliko kot razstavna dejavnost. Želje, da hi to delo teklo bolj organizirano in v večjem obsegu, pa zahtevajo tehten razmislek. V ta namen bi morali že v naših letnih delovnih programih predvideti vsebino in število predavanj oziroma učnih ur ter jih glede na vsebino ponuditi šolam in drugim skupinam, pri oblikovanju vsebine pa bi morali upoštevati tudi njihove interese. Odziv hi bil najhrž dober, vprašanje pa je, če ne bi bil to glede na naše objektivne možnosti prevelik zalogaj.

III. Delo s publikacijami - izdajateljska in založniška dejavnost arhivov

Vsak od teh treh pojmov ima drugačno vsebino. Poznamo primere, ko je arhiv publikacijo vsebinsko pripravil in izdal, založil pa jo je nekdo drug, ali pa jo je arhiv le pripravil, izdal in založil pa nekdo drug. Žal so velike in majhne slovenske založniške hiše vedno bolj komercialno usmerjene in vedno manj pripravljene zalagati naše publikacije. Zato v slovenskih arhivih veliko večino publikacij vsebinsko pripravimo, izdamo in založimo sami ali v sodelovanju s kakšno drugo znanstveno ali kulturno institucijo in le o teh publikacijah govorim v referatu.

Ker arhive navzven predstavljajo direktorji, tudi odgovarjajo za izdane publikacije. Pri izdajateljskem delu so jim v večjo ali manjšo pomoč

⁹ Zakon o naravni in kulturni dediščini, 71. člen (Ur. l. SRS, št. 1/81).

¹⁰ Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1984, 170. str.

stalni ali za vsako publikacijo posebej sestavljeni uredniški odbori, ki poleg tega, da dajejo mnenja o primernosti rokopisov za objavo, opravljajo tudi tehnično-uredniška dela in skrbe za tisk, oblikovanje, lekturo in morebitne prevode, medtem ko mora korektorska dela navadno opraviti avtor sam. Noben slovenski arhiv pa nima sistemiziranega delavca, kateremu bi bila publikaicijska dejavnost glavna, če že ne edina naloga.

V navadi je že, da delimo arhivske publikacije v naslednje skupine: izobraževalni pripomočki (strokovni priročniki, učbeniki), pripomočki za uporabo arhivskega gradiva (vodniki, inventarji), objave arhivskega gradiva, splošno-informativne arhivske publikacije, periodična strokovna glasila, razstavniki katalogi, arhivske in zgodovinske strokovne razprave (Zgodovinski arhiv Ljubljana jih je izdajal že v sedemdesetih letih, v zadnjem času tudi Arhiv Republike Slovenije).

Ocenjujem, da so arhivi skupaj z Arhivskim društvom Slovenije in nekdanjo Skupnostjo arhivov Slovenije do danes izdali precej preko 200 publikacij¹¹ in ni razloga, da z obsegom te dejavnosti ne bi bili zadovoljni, tako v smislu zastopanosti po skupinah kot po arhivskih zavodih. Pregled obojega in kvalitativna analiza publikacij bo predmet omizja. Zato se tu omejujem le na nekatera organizacijska in materialna vprašanja, povezana s to dejavnostjo: planiranje, financiranje, naklada in s tem povezana razmnoževalna oziroma tiskarska tehnika, avtorstvo in razpečevanje.

Vsi arhivi v svojih letnih delovnih in finančnih programih planirajo izdajanje publikacij, razlog je predvsem za to dejavnost potreben denar, niso pa ti plani plod dolgoročne izdajateljske politike, z izjemo izdajanja vodnikov po fondih in zbirkah posameznih arhivov. Izdajanje inventarjev, virov in strokovnih razprav je v glavnem nenačrtno. Ediciji objav arhivskega gradiva za zgodovino Ljubljane v preteklosti in Maribora v sedanjosti sta izjemi. V veliki večini pa je planiranje izdaj odvisno od strokovne usposobljenosti, pridnosti in natančnosti arhivskih delavcev, zadolženih za posamezne arhivske fonde in zbirke oziroma od tega kateri inventar, objava ali razprava je izdelana do takšne stopnje, da jo je mogoče objaviti brez dodatnega arhivističnega dela. Premalo pa upoštevamo najpomembnejše kriterije za izdajo neke publikacije, kot so pomembnost in zgoščenost informacij v obdelanem ali objavljenem gradivu in potencialni krog uporabnikov. Ravnamo se po načelu boljše nekaj kot nič.

Skoraj edini financer vse naše založniške dejavnosti je Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Ministrstvo za znanost in tehnologijo zahteva za malo denarja veliko izpolnjenih pogo-

jev, zlasti formalnih, ki jih večinoma ne moremo izpolniti. Sodelovanje z založniškimi hišami ni možno, ker v svoji dejavnosti iščejo le zaslužek. Ker arhivi niso komercialne ustanove, v glavnem ne morejo svoje založniške dejavnosti prilagajati trgu, pa tudi v primerih, ko so to storili (naprimer izdaja koledarjev v Arhivu Republike Slovenije) niso od tega materialno imeli nič, za kar je med drugim krivo tudi pomanjkanje izkušenj na področju "biznisa".

Denar, namenjen za izdajanje publikacij, se porabi v glavnem za plačilo stroškov tiska in avtorskih honorarjev morebitnih zunanjih sodelavcev, čeprav lahko po pogodbah o avtorskem delu izplačujejo arhivi avtorske honorarje tudi lastnim delavcem, v višini, ki je stvar dogovora (Ministrstvo za kulturo predlaga od 30 do 50% polnega avtorskega honorarja, glede na zahtevnost znanj za pripravo publikacije).

Tiskarska oziroma razmnoževalna tehnika naših publikacij je v večini primerov cenena, prav tako oblikovanje in vezava. To je pri nakladah, ki obsegajo v povprečju od 200 do 300 izvodov, razumno, tako kot je z redkimi izjemami razumna tudi tako majhna naklada. Krog uporabnikov naših publikacij je pač majhen, o bralcih v glavnem ne moremo govoriti. Večina naklade se zamenja ali podari, najmanj pa prodaja. Še celo specialne knjižnice ponavadi pridejo do izvodov zastoj, narodni in študijske pa preko obveznih izvodov. Večina uporabnikov ima publikacije na razpolago v knjižnicah institucij, v katerih delajo. Mnenja, da je za majhno prodajo kriva naša nesposobnost na področju reklamiranja in prodaje, ne morem podpreti. Publikacije, ki imajo UDK in ISBN klasifikacijo, imeti pa hi ju morale vse, so v dnevnem tisku omenjene že v času tiskanja. Na tiskovnih konferencah so predstavljene novinarjem in drugim morebitnim interesentom in poročila s tiskovnih konferenc javni informacijski mediji objavljajo dokaj redno. Poročila o publikacijah so objavljena tudi v periodičnih strokovnih glasilih tistih strok, iz katerih pričakujemo največ zanimanja zanje. Večina arhivov ima lastne publikacije tudi stalno razstavljene v prostorih, kjer jih lahko vidi vsak, kdor pride v arhiv, prav med obiskovalci arhivov pa je največ potencialnih uporabnikov naših publikacij. Večja reklama bi hila predraga, prodaje pa ne bi bistveno povečala.

IV. Razstavna dejavnost

Priranje arhivskih razstav je tista oblika neposrednih stikov z javnostjo, ki je bila v svetu že zgodaj predmet teoretičnih člankov, v slovenski arhivski strokovni literaturi pa jih doslej pogrešamo. Kljub temu pa sega ta naša dejavnost že v sredo petdesetih let in je temu primerno dobro razvita.

Arhivske razstave lahko obravnavamo vsaj s štirih vidikov: konceptualno-vsebinskega, teh-

¹¹ Pregled publikacij, izdanih do oktobra 1982, vsebuje katalog Razstave publikacij arhivov in arhivskih organizacij v Sloveniji, Ljubljana 1982, 14 strani.

nično-oblikovnega, vzgojno-izobraževalnega in materialno-varstvenega. Ti vidiki se delno prekrivajo.

Glede na koncept vsebine smo v Sloveniji doslej pripravljali predvsem razstave, na katerih smo s pomočjo arhivskega gradiva pojasnjevali posamezne dogodke ali procese v naši politični, kulturni ali gospodarski zgodovini. Tako zasnovane razstave so bile tudi najodmevnejše. Z nekaterimi smo bili vključeni v širša družbena dogajanja, na primer praznovanja obletnice političnih ali kulturnih dogodkov, te so bile večinoma večje in planirane vsaj za dve leti vnaprej, medtem ko se večina razstav planira le za leto vnaprej, čeprav je lahko ideja zanje že starejša in so lahko že prej opravljena kakšna pripravljalna dela.

Velika večina arhivskih razstav je v strokovnem in organizacijskem pogledu delo enega samega arhiva. Sodelovanje med arhivi ter med arhivi in drugimi kulturnimi institucijami je omejeno v glavnem le na izposajo dokumentov, le v izjemnih primerih tudi muzejskih predmetov, največkrat pa arhivi razstavljajo le gradivo, ki ga hranijo sami, kar ima vrsto prednosti, saj tako niso ozko vezani na trajanje razstave, odpadejo neprijetna koordinacijska dela in zavarovalne premije, pa tudi slabosti (premajhna reprezentativna vrednost razstavljenega gradiva glede na obravnavano temo, zlasti če ima razstava ambicijo pokriti ves slovenski prostor).

Pri interdisciplinarnih, muzejsko-arhivskih razstavah so bili doslej nosilec vedno muzeji, kar je razumljivo. Arhivi so pri takih razstavah sodelovali na različnih nivojih, od soavtorstva prek izbora arhivskega gradiva do enostavne medinstitucionalne izposoje gradiva po izboru muzeja. Z galerijami, knjižnicami in zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine smo doslej obojestransko sodelovali le na nivoju izposoje razstavnega gradiva in strokovnega svetovanja na neformalni ravni. Arhivi so zakonsko zavezani le za pripravljane razstav arhivskega gradiva, posebno tistega, s katerim upravljajo, zato niso dolžni organizirati interdisciplinarnih razstav. Zaželeno pa je, da bi pri takih razstavah sodelovali na višji ravni, kot smo doslej.

Kot na vse razstave tudi na naše prihaja vedno bolj ali manj stalna publika: poklicni skrbniki za našo kulturo, deloma tudi naravno dediščino, znanstveni in drugi delavci inštitutov, kjer so zaposleni predvsem zgodovinarji, in prosvetni delavci, spet predvsem s področja zgodovinskih in sorodnih ved, v manjši meri pa tudi drugih družboslovnih ved. Ti organizirajo tudi obiske svojih učencev (v manjših mestih je morda drugače). Ta publika je toliko številna, da jo je pri planiranju razstavne dejavnosti pametno upoštevati. Nekaterih razstav Arhiva Republike Slovenije ta publika ni vzela za svoje, npr. razstave s področja filmske in športne dejavnosti. Čeprav smo pričakovali, da jih bodo nadomestili tisti obiskovalci,

ki bi jih že zaradi njihovega poklica takšna razstava morala zanimati, zato smo v njihovih krogih napravili tudi precejšnjo reklamo, se to ni zgodilo.

Nekateri arhivski delavci menijo, da imajo naše razstave v povprečju premalo obiskovalcev ter da bi jih bilo ob drugačni razstavnih politiki in udarnejši reklami mnogo več. S prvim delom trditve se še lahko strinjam, z drugim nikakor. Tako kot ljudje nikoli ne bodo množično kupovali naših publikacij, ne bodo nikoli trumoma obiskovali naših razstav. Res je, da vložek v reklamo vpliva na število obiskovalcev, vendar le do določene mere. Mnogo več bi na tem področju dosegli, če bi si uspeli pridobiti lastne ustrezne razstavne prostore, saj vemo, da ga ima le Pokrajinski arhiv Maribor, pa še ta premajhnega.

Že v sedemdesetih letih smo se zavedali, da ni važno le kaj razstavljamo, ampak tudi kako. Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana sta za oblikovanje razstav že takrat angažirala zunanje sodelavce, večinoma arhitekta, res pa je, da so bili ti glede možnosti oblikovanja zaradi pomanjkanja denarja za nakup kakršnekoli razstavne opreme razen stekel, vrvi, in žebeljev zelo omejeni. Arhiv Republike Slovenije je na primer uporabljal enene sestavljive razstavne panoje in vitrine, delane le za nekajletno uporabo, natančno 20 let, oh tem jih je izposojal tudi drugim. Do nedavna je bila glavna finančna postavka pri stroških razstave tisk kataloga, največkrat črno belega. Pri zadnjih dveh večjih razstavah Arhiva Republike Slovenije pa so oblikovalci le dobili svojo možnost in jo izkoristili do te mere, da bi bilo najbolj prav govoriti o dvojnem avtorstvu, vsebinskem in oblikovnem. Manjše, priložnostne razstave pa še vedno delamo kot "obešanke", ki so poceni, vendar koristne in navadno zelo učinkovite. Priložnosti za take razstave so lahko različne: tiskovne konference, strokovna posvetovanja, predavanja za šolarje in druge občane in podobno.

Dokumenti so praviloma razstavljeni v originalu (izjema so le razstave fotografij, ne glede na to, ali so originali na papirju, filmskem traku ali v kaki drugi obliki) in to iz dveh razlogov: prvič, nimamo niti tehničnih, niti finančnih možnosti izdelati za razstavo dovolj kvalitetnih reprodukcij originalov, drugič pa ima original tudi unikatno vrednost, reprodukcija pa je s tega vidika ponaredek. Čeprav skušamo z izborom tehnične opreme in zagotovitvijo ustrezne mikroklimi čim bolj preprečiti poškodbe v času razstavljanja, teh ni mogoče povsem preprečiti. Največ poškodb je zaradi svetlobnih vplivov. Dokumenti zaradi svoje glavne vrednosti, to je napisane vsebine, ne morejo hiti slabo osvetljeni, saj želimo, da bi jih obiskovalci razstav brali (ali pa vsaj regeste njihove vsebine). Svetloba, potrebna za branje, pa v nekaj mesecih pisavo zanesljivo poškoduje.

Prirrejanje arhivskih razstav je poleg predstavljanja arhivskega gradiva in njegovega pomena javnosti opravičljivo še iz drugega razloga, namreč izdajanja razstavnih katalogov, ki spremljajo vse pomembnejše arhivske razstave od začetka sedemdesetih let dalje. Večina vsebuje strokovne razprave na temo, ki jo predstavlja razstava, njihovi avtorji so nemalokrat strokovnjaki zunaj arhivov, najpomembnejše pa je to, da je za vsako razstavo opravljeno neko raziskovalno delo, h kateremu nas zavezuje zakon prav tako kot k prirejanju razstav. To delo se kaže v izboru dokumentov, ki določeno razstavno temo najbolj predstavljajo in so bili zgodovinarjem raziskovalcem velikokrat še neznani, ter v njihovi objavi ali opisu njihove vsebine. Razstavniki katalogi nam tako v precejšnji meri nadomeščajo medfondovne ali celo medarhivske tematske vodnike po arhivskem gradivu, saj so na strokovno dobro pripravljene razstavi razstavljeni najbolj reprezentativni dokumenti o problematiki, ki jo ohranja razstava, ne glede na to, kje se branijo.

V. Delo z neposrednimi uporabniki arhivskega gradiva

To področje obsega delo v čitalnici in zunaj čitalnice.

O arhivskih čitalnicah je bilo res že veliko napisanega, vendar le s tehničnega vidika in z vidika dostopnosti arhivskega gradiva iz vsebinskih in organizacijskih razlogov. Večkrat slišimo, da je čitalnica za arhiv "okno v svet". Število obiskovalcev čitalnic narašča iz leta v leto. Prihajajo poklicni raziskovalci, ki bolj ali manj natančno vedo, kaj hočejo, raziskovalci amaterji, ki so navadno sposobni uporabljati arhivsko gradivo le po nasvetih in s pomočjo delavcev čitalnice, in stranke, ki iščejo potrdila oziroma dokazila za upravno-poslovne namene oziroma ne nameravajo same uporabljati gradiva. Zlasti zadnji dve skupini bi potrebovali več naše pozornosti ne le strokovnem arhivističnem smislu, ampak v smislu komuniciranja z njimi. To pa hi moralo biti na višjem kulturnem nivoju kot je po upravnih uradih, kajti arhivi so predvsem kulturne institucije. Čitalniška služba, kot je zamišljena, je prilagojena predvsem izpolnjevanju zahtev in želja prve skupine. Delavec v čitalnici ima že dovolj dela z evidentiranjem obiskovalcev, sprejemanjem naročil, izdajanjem gradiva in pripomočkov za njegovo uporabo ter nadzorovanjem uporabe, zato obiskovalcem, laikom na področju raziskovanja s pomočjo arhivskega gradiva, ne more še razlagati, da arhiv ni knjižnica, kaj je to gotica ali zakaj stranka ne more dobiti potrdila o zaposlitvi, če je delala na črno. Uporaba arhivskega gradiva je za kakršnokoli raziskovanje, znanstveno ali v upravno-poslovne namene, bolj zahtevna kot uporaba vseh drugih nosilcev informacij in zahteva največjo strokovno usposob-

ljenost. Res ima vsakdo pravico do uporabe arhivskega gradiva, vendar le pod določenimi pogoji, ki jih predpisuje zakonodaja.¹² Ta predpisuje pravila ravnanja tako delavcem arhiva kot uporabnikom arhivskega gradiva. Med pogoji za uporabo pa ne najdemo ničesar o strokovni usposobljenosti uporabnikov gradiva in s te plati ni mogoča nobena omejitev, na primer tudi nekemu, ki ne zna niti nemščine niti latinščine, ne moremo preprečiti uporabe originalnega srednjeveškega urbarja. Uporaba sicer ne bi smela prizadeti arhivskemu gradivu škodo, vendar tega pogoja pri uporabi originala ni mogoče dosledno spoštovati. Arhivski delavci smo zainteresirani, da čim več podatkov iz arhivskega gradiva pride do javnosti in z vsem svojim delom to tudi omogočamo. Vendar bi morali preprečevati uporabo arhivskega gradiva, če je že vnaprej jasno, da od nje ne bo nikakršnega učinka. Morda bi se kdo po enournem predavanju o tem, kaj je arhivsko gradivo, v kakšnem primeru lahko v njem pričakujemo podatke, ki nas zanimajo, in kako je mogoče priti do njih, katera znanja so pri tem potrebna itn., premislil, kar ne bi škodovalo nikomur, koristilo pa arhivskemu gradivu. Tu pa se stikata področje neposredne uporabe arhivskega gradiva in področje vzgojno-izobraževalnega dela v arhivih. To bi moralo namreč poleg večanja zanimanja za arhivsko gradivo in našo dejavnost ter usposabljanja za uporabo gradiva tudi opozarjati na možnost poškodb in celo uničenja zaradi nepravilne ali prepogoste uporabe. Kakšen uporabnik manj, če je le-ta le številka v statistiki, nas ne bi smel skrbeti, pa čeprav je število uporabnikov poleg količine gradiva, ki ga hrani nek arhiv, glavni argument pri dokazovanju naših materialnih in drugih potreb.

Reševanje pisnih vlog strank, ki želijo podatke predvsem za upravne in poslovne namene, je kot oblika stika z javnostjo pri nas, kar zadeva teoretične obravnave, še najbolj zanemarjeno, čeprav ravno obseg tega dela posebno v zadnjih dveh letih najhitreje narašča. Čeprav sicer v referatu ne govorim o izobraževanju lastnih delavcev, menim, da bi se dalo brez vlaganja velikih sredstev in strokovnih naporov hitro izboljšati odgovore na vloge strank po vsebinski in formalno-upravni strani. Občani, ki kontaktirajo z arhivom po tej plati, so v zadnjih letih mnogo številnejši od uporabnikov arhivskega gradiva za raziskovalne namene, obiskovalcev razstav in predavanj ter od bralcev naših publikacij. Zato hi morali bolj paziti na to, da jim s počasnostjo, površnostjo in nezainteresiranostjo pri reševanju njihovih vlog ne bi dajali razlogov za slabo mnenje o nas.

¹² Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, št. 34/81).

ZAKLJUČEK

Slovenski arhivi se zavedajo pomena dela za javnost in stikov z javnostjo. To delo ima že tradicijo. V primerjavi z osnovnim arhivskim delom in delom za javnost v tujini je dovolj obsežno in razmeroma vsestransko. Pojdimo le v smeri kvalitete, ne pa v povečanje obsega.

Za morebitno oblikovanje smernic za nadaljnji razvoj te naše dejavnosti pa bo potrebno počakati vsaj do konca tega zborovanja.

ZUSAMMENFASSUNG

ÖFFENTLICHKEITSARBEIT IN DEN SLOWENISCHEN ARCHIVEN

VLADIMIR KOLOŠA

Der Öffentlichkeitsarbeit wurde in der Fachdiskussion bisher nur wenig Platz eingeräumt. Dies bedeutet jedoch nicht, daß dieses Tätigkeitsfeld auch in der Praxis vernachlässigt wurde. Ganz im Gegenteil: in diesem Arbeitsbereich kann die slowenische Archivistik auf eine jahrzehntelange Tradition zurückblicken und entspricht dem europäischen Durchschnitt, was auch von Auslandsexperten bestätigt wird. Unter Öffentlichkeitsarbeit werden bei uns fünf Tätigkeitsfelder subsumiert: Öffentlichkeitsarbeit in den Medien, pädagogische und Bildungsarbeit (hierher gehört auch die Zusammenarbeit mit allgemeinen Bildungsinstitutionen auf allen Ebenen), Veröffentlichungs- und

Verlagstätigkeit der Archive (die vor allem in den letzten 20 Jahren große Fortschritte erzielt hat), Ausstellungstätigkeit (existiert seit der Mitte der fünfziger Jahre und kann auf die längste Tradition zurückblicken) und der Umgang mit den Benutzern des Archivgutes (Kontakt mit Lesern in Archiv-Lesesälen und Korrespondenz mit Benutzern - die Zahl der letzteren nimmt in den letzten Jahren stark zu).

SUMMARY

PUBLIC ACTIVITIES AND PUBLIC RELATIONS OF THE SLOVENE ARCHIVES

Although the issues connected to the public activities and public relations of the Slovene archives were only scarcely dealt with in professional publications, they were not neglected in archival practice. On the contrary, the activities have a long tradition and, as foreign professionals also established, can be easily compared to similar activities in Europe. They can be divided into five levels: public relations through mass media, pedagogical and educational activities of the archives (among them is also the cooperation with general educational institutions on all levels), publishing and editorial activities of the archives, which have grown markedly during the last twenty years, exhibitional activities (with the oldest tradition dating back to the mid-fifties), and giving assistance to the users of archival material (to the visitors of the archives' reading rooms as well as dealing with written inquiries; the number of the last has increased rapidly in the last few years).

Vojvoda Avgust Brunsviško-Lüneburški v svoji biblioteki, nameščeni nad konjskim hlevom v Wolfenbüttelu, grafika, okoli 1650. Biblioteka je ob njegovi smrti leta 1666 obsegala okrog 135000 spisov v 31000 zvezkih, med njimi nad 2500 rokopisov. Menda je bila tedaj največja knjižnica na svetu.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

ZUSAMMENFASSUNG

ARCHIVISCHE ÖFFENTLICHKEITSARBEIT IN DEUTSCHLAND - SCHWERPUNKTE DER FACHDISKUSSION UND NEUE ANSÄTZE IN DER FACHAUSBILDUNG

Der Artikel setzt sich mit der archivischen Öffentlichkeitsarbeit auseinander von Ausstellungen bis zu alltäglichen Kontakten mit der Öffentlichkeit. Die Öffentlichkeitsarbeit in verschiedenster Form gehört zwar zur archivalischen Praxis, hinsichtlich der Aufgaben und Ziele dieser Arbeit besteht aber unter den Archivaren kein Konsens. Im vorliegenden Beitrag wird auch eine Unterrichtseinheit vorgestellt, die von der Archivschule in Marburg entwickelt wurde. Thematisch gliedert sie sich in vier Komplexe: Präsentation, Kommunikation, Produktion (Veröffentlichungen) und Reproduktion (Ausstellungen).

SUMMARY

CONTACTS BETWEEN THE ARCHIVES AND THE PUBLIC IN GERMANY - AN ISSUE UNDER PROFESSIONAL DISCUSSION, AND NEW CURRICULUMS OF PROFESSIONAL EDUCATION

The article deals with the contacts between the archives and the general public. It covers all aspects of the issue, from the exhibitions to everyday archival services. They all belong to the archival practice, the archivists, however, do not agree on its tasks and aims. The article also presents a curriculum developed by the Archives School in Marburg. The curriculum is divided into four courses: presentations, communication, production (publishing activities), and representation (exhibitions).

Zgodovina arhivistike na Slovenskem

JOŽE ŽONTAR

Do konca prve svetovne vojne je bila arhivska dejavnost v naših krajih tesno povezana z razvojem v habsburški monarhiji. Slovenija je bila namreč del avstrijskih dežel, manjši severovzhodni del pa je pripadal Ogrski. Tako kot v drugih avstrijskih deželah moremo tudi pri nas slediti začetkom vede o ravnanju z arhivi že v 17. stoletju, seveda holj v praksi kot v teoriji. Pri svojem delu so iskali regulatorji, pisarniški uradniki, ki so skrheli za končano spisovno gradivo, pregledne načine hranjenja in evidence arhivov, medtem ko so listine hranili praviloma ločeno v posebno varnih, ohokanih prostorih. Večkrat so uvajali tudi nove načine urejanja arhivov. Znani so regulatorji na Kranjskem in Štajerskem, ki so v arhivu deželnih stanov razbili serije spisov, prvotno odloženih v časovnem zaporedju in so jih uredili na novo po snovi. Kot pripomoček za uporabo so sestavljali inventarje, ki so jih sčasoma dopolnjevali. Preurejanje arhivov po snovi je bilo tedaj v avstrijskih deželah pravilo in še v prvih desetletjih 18. stoletja so izvajali obsežno novo inventarizacijo starih arhivov. V zadnji tretjini 18. stoletja (1786) je dvo-rna uredba naložila uradom razvrščanje zadev po snovi že takoj, ko so hile končane, niso pa razvili spisov, oblikovanih na osnovi stvari (Sachakten) kot v Nemčiji, ampak so ostali pri spisih, oblikovanih na osnovi posameznih zadev (Einzelfal-lakten), torej tako kot so jih oblikovali ob vpisu v spisovno evidenco, kar je imelo daljnosežne posledice na razvoj arhivske vede pri nas.¹

V prvi polovici 18. stoletja se je v večjih registraturah na Slovenskem že nahrlo toliko spisov, da so začeli razlikovati med starejšimi, le redkeje potrebnimi spisi, in med spisi tekočega poslovanja. Prihajalo je do zavestnega razločevanja med registraturo in arhivom in sčasoma do delitve med zgodovinskim in upravnim arhivom, kar je bilo povezano tudi s pojavom, da so starejše listine in spisi izgubljali svoj aktualen pomen, in jim je več ali manj ostal le zgodovinski pomen. To odmiranje je bilo histveno zvezano z razvojem pravnega reda in njegovega pojmovanja. Tudi razvoj zgodovinske vede, ki sta ga vzpodbudila prosvetljenstvo in romantika, je močno povečal interes zgodovinarjev za arhive in s pričetkom sistematičnega dela na zgodovino-pisju v prvi polovici 19. stoletja se je vzpo-

stavila trajna povezava med zgodovino-pisjem in arhivi. To pa je tudi pospešilo ločevanje starejšega gradiva in ustanavljanje posebnih arhivskih ustanov za hrambo zgodovinskega gradiva. Razen tega je s političnimi spremembami v drugi polovici 19. stoletja zapora starih arhivov za znanost izgubila vsak pomen.

Ob spoznanju, da je arhivsko delo nekaj drugega kot pisarniško delo, so se pričeli z arhivi ukvarjati "znanstveni arhivarji", ki so upoštevali v prvi vrsti zgodovinski pomen arhivov. Glavna strokovna problema sta ostala urejanje in inventarizacija. Še vedno so preurejali že urejene arhive in razbijali fonde, toda ob upoštevanju potreb zgodovino-pisja, kot pripomočke pa izdelovali inventarje in kataloge. Izkazalo pa se je, da so na ta način svojevoljno razbiti spisi postali v veliki meri nedostopni, ker so vsi obstoječi pisarniški pripomočki postali neuporabni. Brezizglednost, da bo preurejanje zadovoljivo končano, je privedla do uveljavljanja načela, da je potrebno kolikor mogoče ohraniti prvotno ureditev, zlasti še, ker se je v avstrijskih deželah v pisarniškem poslovanju trdno zasedel sistem kronološke serije zadev. To načelo je tudi na Slovenskem prevladalo le počasi in po nekkih oklevanjih in odklonih. Avstrija je dobila sčasoma v dunajskem Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje (ustanovljenem 1854) eno prvih šol v Evropi, ki naj bi dajala tudi temeljna znanja za delo v arhivu. V sedemdesetih letih 19. stoletja je absolvent tega inštituta Peter Skohielski krajši čas preurejal po snovi spise kranjskih deželnih stanov. Nasprotno pa je proti koncu 19. stoletja zgodovinar Jurij Wallner v ljubljanskem deželnem arhivu, ki je pričel z delom leta 1887, zastopal danes priznana načela prvotne ureditve. Nadaljnji zgodovinarji, ki so imeli pred očmi predvsem starejše gradivo in ki so mislili, da je mogoče to gradivo dosledno urediti po vschni, so se v praksi in teoriji še vračali k preurejanju po snovi (tudi takih arhivov, ki so bili že preurejeni po snovi, le da so si razporeditev drugače zamislili). Bili so prepričani, da bo moč najti splošno veljavno shemo delitve arhivov, ki bi veljala za vse čase in za vse upravne ureditve. Teoretično je zastopal podobne zahteve za ljubljanski mestni arhiv takratni deželni arhivar zgodovinar Franc Komatar in prvemu ljubljanskemu mestnemu arhivarju Antonu Aškercu, ki je začel z delom v arhivu leta 1898, gre za sluga, da se je tej zahtevi uprl. Tako so se tudi v tukajšnjih arhivih občutila trenja, ki so nastajala ob takrat še deloma moderni tendenci po razbijanju fondov in urejanju po snovi sicer urejenih arhivov. Prav tedaj pa se je v arhivski teoriji predvsem po

¹ Jože Žontar-Sergij Vilfan, *Arhivi v Sloveniji*. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1970, str. 26-28. Anton Mell, *Archive und Archivschutz in Steiermark*, Veröffentlichungen der Historischen Landeskommission für Steiermark XXIII, Graz 1906, str. 10-11. Walter Goldinger, *Sachaktenbildung aus der Serie in Österreich*, *Archivalische Zeitschrift* 68, 1972, str. 52-59.

zaslugi nizozemskih teoretikov dokončno uveljavilo nasprotno načelo, po katerem naj se arhivsko gradivo praviloma pušča v prvotni ureditvi in ta ureditev po potrebi celo obnavlja.

Drugo strokovno vprašanje se je nanašalo na odbiranje arhivskega gradiva, po avstrijski terminologiji na t.i. škartiranje. Najstarejši predpis s tega področja, dekret Dvorne pisarne na Dunaju z dne 24. marca 1832, je naročal, da se pri pregledu ne odberejo za uničenje spisi, ki utegnejo biti ali postati potrebni, koristni in pomembni, pa tudi ne taki spisi, ki sicer ne služijo več uradnim potrebam, vendar imajo ali utegnejo imeti v zgodovinskem ali siceršnjem pogledu neko vrednost. Moramo pa omeniti, da je bil v tem času obseg gradiva, ki so mu priznavali pomen za zgodovinskega pisarja, zelo omejen. Šlo je predvsem za zelo staro gradivo ali pa za gradivo posebnega pomena. In še ta ozki krog gradiva je bil spoznan in priznan le v prav ozkih krugih. Za gradivo gospodarske zgodovine tedaj sploh še ni bilo pravega zanimanja. Razumljivo je zato, da so ob urejanjih izločali gradivo, ki bi ga po današnji presoji nedvoumno ohranili. Vredno pa je omeniti, da si je zamislil že omenjeni ljubljanski mestni arhivar Anton Aškerc izločanje kot komisijski postopek, ki ga izvedeta dva zgodovinarja in upravni uradnik.

S teoretičnimi vprašanji arhivskega dela so se v tem času malo ukvarjali. Določen vpliv so imele načelne strokovne razprave o inventarizaciji arhivov, ki so potekale sprva v okviru arhivske sekcije Centralne komisije za raziskavo in vzdrževanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov, ustanovljene leta 1873, kasneje pa v okviru Arhivskega sveta. Ta je bil ustanovljen pri Notranjem ministertvu na Dunaju leta 1894, toda do leta 1912 so bili njegovo področje dejavnosti le državni arhivi, predvsem centralni dunajski arhivi. Inventarji, ki so jih izdelovali korespondenti in konservatorji Centralne komisije oz. Arhivskega sveta so bili pogojeni z nujnostjo, da bi hitro prišli do pregleda in uporabnosti fondov, in so se po pravilu zadovoljevali pri popisovanju s splošnimi kategorijami, izogibali pa so se razčlenjevanju na podrobnejše cnote. Pri gosposčin-skih in družinskih arhivih je bila glavna teža na podrobnem popisu dokumentov, ki se nanašajo na posamezne osebe, medtem ko so večino upravnih, posestnih in podložniških spisov registrirali le v zelo sumarni ohliki. Da bi olajšali uporabo nedržavnih arhivov, pa tudi zagotovili njihovo varstvo, so začeli njihove inventarje objavljati (1904).²

Po prvi svetovni vojni je prišla večina Slovenije v sestav jugoslovanske države, kjer so v Beogradu, Zagrebu in Dubrovniku obstajali arhivi že z dolgoletno tradicijo in obsežno dejavnostjo. Življenje v novi državi je omogočilo, da je dobila Slovenija v tem času svoje znanstvene in kulturne nacionalne institucije, vendar pa je na arhivskem področju zelo zaostajala. Imeli smo vsega tri javne arhive (poleg Deželnega arhiva v Ljubljani, ki so ga leta 1926 preimenovali v Državnega, ostal pa je nadalje povezan z Narodnim muzejem, ter Mestnega arhiva ljubljanskega, še Banovinski arhiv v Mariboru od leta 1933 dalje), pa še ti so imeli komaj po enega zaposlenega arhivarja (Državni arhiv v Ljubljani stalno šele od leta 1939 dalje). Tudi v slovenski arhivski praksi se je v tem času dokončno, čeprav ne brez izjem, uveljavilo načelo ločitve fondov in spoštovanja prvotne ureditve, ni pa bilo pogojev za preučevanje teoretičnih vprašanj in zato do razvoja arhivistike kot vede pri nas v času do druge svetovne vojne še ni moglo priti.³

Leta 1945 so se v obnovljeni jugoslovanski državi, v kateri je postala Slovenija ena izmed njenih republik, bistveno spremenili pogoji za razvoj arhivske dejavnosti. Zaradi globokih družbenih sprememb so postale velike količine dokumentarnega gradiva, ki so nastale pri poslovanju dotedanjih oblasti, brez aktualnega pomena. Poleg tega so v prvih povojnih letih sledile pogoste upravne spremembe, kar je imelo tudi podobne posledice. Zato je bil dotok novih fondov v arhive čedalje silovitejši. Z odpravo lokalnih samoupravnih skupnosti, zasebne lastnine v gospodarstvu in s podržavljenjem zasebnih arhivov, je postala velika večina vsega arhivskega gradiva državna, kasneje opredeljena kot družbena lastnina. Dotedanji Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani je leta 1945 nasledil Arhiv Republike Slovenije; v letih 1955/56 se je začela tudi v Sloveniji izgrajevati mreža regionalnih arhivov. Ker so se naloge arhivov povečevale, so se kadrovske krepili, predvsem z delavci z visoko izobrazbo. Opisani razvoj je prisilil arhive, da so morali zapustiti svojo dotedanjo omejitvev na razmeroma malo obsežno starejše gradivo in se usmeriti na novejšo in najnovejšo gradivo, za obravnavo katerega je bilo treba delovne metode šele pripraviti. S tem so hili ustvarjeni pogoji za pričetek teoretičnih preučevanj. Vzpodbudno je vplivala navezava stikov z arhivi v Zahodni Evropi, k čemer je zlasti prispevela mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov leta 1957 v Zagrebu.

Zaradi zgodovinsko pogojenih razlik na področju arhivskega dela se je razvijala arhivistika

² Sergij Vilfan, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Mestni arhiv ljubljanski, Ljubljana 1959, str. 13-19. - Juže Žontar, Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem, Arhivi XI, št. 1-2, 1988, str. 22-26. - Walter Goldfinger, Geschichte des österreichischen Archivwesens, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband V, Wien 1957, str.

65-93.

³ Juže Žontar, Archive in Jugoslawien, *Scrinium* 40, Wien 1989, str. 411. - Josip Mal, Kratka navodila za uhranitev arhivov, Časopis za zgodovino in narodopisje XXIII, 1928, str. 175-179.

ločeno po republikah. To je prišlo do izraza tudi v tem, da so začeli objavljati po republikah lastno arhivsko strokovno literaturo (v Sloveniji od leta 1959 dalje) in lastne strokovne časopise (v Sloveniji Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije od leta 1978 in Sodobni arhivi, ki jih izdaja Pokrajinski arhiv v Mariboru ob vsakoletnih posvetovanjih o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih od 1979 dalje). Poudariti pa moramo povezovalno vlogo, ki jo je odigrala v Jugoslaviji zveza republiških arhivskih društev (ustanovljena 1953), med drugim tudi s časopisom *Arhivist*, ki je začel izhajati v Beogradu že leta 1951.

Prvo vprašanje, s katerim so se začele ukvarjati arhivske raziskave v petdesetih letih, so bili metodološki kriteriji za izdelavo inventarjev in pripomočkov za uporabo. Problemi so bili pogojeni s sistemom pisarniškega poslovanja, ki je bil v uporabi v upravnem poslovanju in je slonel tudi po letih 1918 in 1945 na sistemu numeričnih serij zadev. Rezultati teoretičnih preučevanj inventarizacije v Sloveniji so prišli do izraza tudi na VII. Mednarodnem kongresu arhivov v Moskvi (1972) v referatu Arhivskega sredstva za raziskave v službi znanosti, katerega glavni avtor je bil Sergij Vilfan. Preučevanje tipologije registratur je bilo v tem času mišljeno še predvsem kot osnova za urejanje arhivskega gradiva, v novejšem času pa je pridobilo na pomenu tudi kot osnova za popisovanja.⁴

Dobrih deset let po vojni je trajalo, da se je umiril nenormalni pritisk na arhive glede prevzemanja gradiva in so arhivi uspeli ustvariti vsaj splošni pregled nad lastnim gradivom. Sčasoma je bilo potrebno misliti na pripravo in objavo vodnikov po fondih in zbirkah arhivov, kar je sprožilo številna vprašanja v zvezi z metodologijo njihove izdelave. Objava skupnega jugoslovskega vodnika po fondih in zbirkah arhivov je v osemdesetih letih povzročila razpravo o metodah oblikovanja arhivskih fondov.⁵

Lastni problemi ter referat J.H. Collingridgeja na III. Mednarodnem kongresu arhivov v Firencah (1956) so vzpodbudili preučevanja v zvezi z

odbiranjem arhivskega gradiva. Tožišče preučevanj je bilo poleg postopkov odbiranja na listah dokumentarnega gradiva in določanju kate-gorij gradiva trajne vrednosti oziroma rokov hranjenja. Od leta 1968 dalje je bilo to nekaj časa skupna jugoslovska akcija, temelječa na praktičnih izkušnjah in se je - kjer se je razvila različna praksa - tudi razhajala (v Sloveniji se je leta 1981 prešlo na pozitivne liste v kombinaciji s kriteriji za določanje arhivskega gradiva).⁶

Preučevanje pravnih vprašanj (varstvo, razmerja z ustvarjaleci arhivskega gradiva, dostopnost) je stopilo v ospredje po letu 1953, ko je bil sprejet Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve in se nadaljevalo po letu 1963, ko je nova Ustava dala podlago za pripravo arhivske zakonodaje, nato pa zopet po letu 1974, ko je bilo treba zakonodajo vsklajevati z novo Ustavo. Seveda je treba obravnavo pravne problematike v tem času presoati v duhu takratnega političnega in družbenega sistema.⁷ Uveljavila pa se je praksa, da so tudi razna področja metodologije strokovnega dela (odbiranje, prevzemanje v arhiv, evidence, urejanje, popisovanje in izdelava pripomočkov za uporabo, uporaba) republiški upravni organi, pristojni za kulturo, urejali s predpisi.

Lexicon of Archival Terminology (Elsevier, 1964) je vzpodbudil preučevanje nacionalne arhivske terminologije. Kot rezultat skupnih naporov je izšel leta 1972 v Zagrebu Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije, ki je upošteval hrvatski, srbski, slovenski in makedonski jezik, ne pa strokovnih razlik po republikah. Šlo je za prvo tovrstno delo pri nas, ki pa je tudi sicer že močno zastarelo.⁸

Sčasoma je bilo mogoče preiti na preučevanje gradiva posameznih področij dejavnosti. Raziskovanja so zajela spisovno gradivo (zlasti vprašanja upravljanja s spisovnim gradivom pri poslovanju, vprašanja, ki se navezujejo na organizacijske vede), ter ostale vrste gradiva (registri, karte, načrti itd.), v novejšem času tudi nove vrste zapisov arhivskega gradiva. Pri tem se povezuje z aktivnostmi, katerih rezultat je gradivo.⁹

⁴ Sergij Vilfan, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, str. 44-47. - Franjo Biljan-Mihuš Milošević-Sergij Vilfan, Les instruments de recherche des Archives au service de la science, *Archivum* XXIV, 1974, str. 153-168 (zadnja dva avtorja pomotoma nista navedena pri objavi). - Sergij Vilfan, Decimalna klasifikacija u arhivistici, *Arhivist* VI, zv. 2, Beograd 1956, str. 3-14. - Sergij Vilfan, Tipologija upravnih registratura, *Arhivist* XX, 1970, št. 2, str. 95-99.

⁵ Arhivski fundi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ, 9 zvezkov, Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, Beograd 1977-1986 (slovenski arhivi so vsebovani v zvezku, ki je izšel 1984). - J. Žantar, Vodnik po fondih in zbirkah arhiva: Ob objavah vodnikov slovenskih arhivov v zadnjih desetih letih, *Arhivi* XII, št. 1-2, 1989, str. 49-51. - Jože Žantar, Pujasila k nekaterim vprašanjem v zvezi s pravilnikom u sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva, *Arhivi* XII, št. 1-2, 1989, str. 102-104.

⁶ Sergij Vilfan, Škartiranje: Povodom referata J.H. Collingridgea na Trećem mednarodnom kongresu arhiva u Firenci, *Arhivist* VII, zv. 1-2, 1957, str. 31-45. - Vladimir Žuner, Valorizacija dokumentarnoga gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, Ljubljana 1995, 241 str.

⁷ Sergij Vilfan, Arhivi lokalnih zajednica (komunalni arhivi) u Jugoslaviji, *Arhivist* XIX, 1969, št. 2, str. 3-20. - Jože Žantar, Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, *Arhivi* IV, št. 1-2, 1981, str. 5-36. - Prispevka o slovenski arhivski zakonodaji v *Archivum*, XIX, 1969, str. 218-223 ter v *Archivum* XL (v tisku), ubuje Jože Žantar.

⁸ Hrvatsko-srpsko-slovensko-makedonski rječnik arhivske terminologije Jugoslavije, Zagreb 1972, 77 str.

⁹ Vrsta prispevkov o upravljanju s spisovnim gradivom pri poslovanju, *Arhivi* XVI, št. 1-2, 1993. O arhivskih fundih o.z. arhivskem gradivu s posameznih področij dejavnosti v *Arhivi* II, št. 1-2, 1979 dalje (gl. bibliografijo v publikaciji *Arhivsko*

Okoli leta 1980 so se pričela teoretična preučevanja valorizacije dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri poslovanju (načela in kriteriji). Tako kot v drugih vzhodnoevropskih državah, kjer je bila velika večina vsega arhivskega gradiva državna (v Jugoslaviji t.i. družbena) lastnina, je valorizacija obsegala dva nivoja, valorizacijo ustvarjalcev dokumentarnega gradiva ter valorizacijo posameznih enot gradiva.¹⁰

Približno v istem času začenjajo preučevanja metodologije popisovanja arhivskega gradiva. Pričetek uporabe računalnikov v arhivih od srede osemdesetih let ter uvajanje arhivskega informacijskega sistema je odprl nadaljnja vprašanja, povezana z vrstami arhivskega gradiva, arhivskimi enotami in nivoji popisa. Nadalje je bilo potrebno pričeti s standardizacijo metod popisa.¹¹

Preučevanje splošnih arhivskih tehničnih vprašanj ima pri nas svoje začetke že v šestdesetih letih. K temu so prispevale praktične potrebe, pričetki del na konservaciji oz. restavraciji arhivskega gradiva (1956) ter uvedba mikrofilmanja (istega leta). Posvetovanja, ki jih prireja Pokrajinski arhiv v Mariboru od leta 1979 dalje (od 1985 kot Arhivski center, od 1992 kot Mednarodni inštitut arhivskih znanosti), sistematično pospešujejo preučevanje vprašanj, povezanih z arhivskimi zgradbami in opremo ter materialnim varstvom.¹² Preučevanja laboratorija za konservacijo oz. restavracijo pri Arhivu Republike Slovenije so bila usmerjena zlasti na trajnost in obstojnost papirja, vpliv kislosti papirja na staranje, uporabo trajnega papirja v arhivih, postopek dolivanja manjkajočih delov s celulozno pulpo, uporabnost nekaterih sintetičnih polimerov pri konserviranju ter zaščito srednjeveških listin in pečatov.¹³

Že štirideset let razvijajo slovenski arhivi obsežno kulturno in pedagoško dejavnost ter objavljajo vire, šele v zadnjem času pa se posvečajo tudi metodološkimi vprašanjem teh dejavnosti.

Razvoj arhivistike je omogočil izdelavo sintetičnih del. Uvodna poglavja Sergija Vilfana v publikaciji 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega (Ljubljana 1959), ki so nastala v času njegovega sodelovanja pri pripravi jugoslovanskega arhivskega priročnika Iz arhivistike (Državni arhiv Srbije, Beograd 1959) predstavljajo prvo sintezo arhivističnih preučevanj v Sloveniji. Naslednjo razvojno stopnjo pomeni priročnik Arhivistika, ki je nastal kot skupno delo Sergija Vilfana in Jožeta Žontarja (1973). Oba avtorja sta sodelovala tudi v jugoslovanskem Priročniku iz arhivistike (Zagreb 1977). Novejše delo je učbenik Arhivistika avtorja Jožeta Žontarja (1984). Kot kolektivno delo je nastala posebna publikacija, ki obravnava arhivsko tehniko (1972).¹⁴

Majda Smole je avtorica Zgodovine arhivov, ki upošteva poleg domačih tudi arhive v drugih deželah, zlasti tistih, ki hranijo gradivo, pomembno za zgodovino Slovenije in Slovencev (1976). Novejša preučevanja so že precej izpopolnila naše znanje o preteklosti slovenskih arhivov od konca preteklega do srede tega stoletja.¹⁵

Razvoj vede je ustvaril osnovo, da je bila s šolskim letom 1978/79 arhivistika vpeljana na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 so bile dane še boljše osnove za mednarodno sodelovanje na raziskovalnem področju, od česar si obetamo številne vzpodbude tudi na področju arhivske znanosti.

drustvu Slovenije 1954-1994, Ljubljana 1995. - Sergij Vilfan-Bižo Otirepec, Les archives des villes en Slovénie, Archéum XIII, 1963, str. 133-143. - Ema Unick, Cerkevne matične knjige, Vodnik po matičnih knjigah za občino Slovenije I, Ljubljana 1972, str. XVII-LXXXIII. - Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 15, Graz-Klagenfurt-Ljubljana-Guriz/Trieste 1988, 375 str.

¹⁰ Jože Žontar, Perspektive nadaljnega razvoja arhivistike, Deveti kongres arhivskih radnikov Jugoslavije: Referati i saopštenja, Savez drustava arhivskih radnika Jugoslavije, Struga 27-29. IX. 1980, str. 37-45. - Vladimir Žunec, Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, Ljubljana 1995, 241 str.

¹¹ Jože Žontar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva: Temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1-2, 1982, str. 5-14.

¹² Vrsta prispevkov v Atlanti, časopisu, ki ga izdaja Mednarodni inštitut arhivskih znanosti v Mariboru ter v Sodobni arhivi. - Peter Pavel Klasinc, Materialni varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih, Sodobni arhivi, Posebna izdaja št. 2, Maribor 1992, 279 str.

¹³ Jedert Vodopivec-Meta Černič Letnar, Applying synthetic Polymers to Conserve cultural property in Paper, Restaurator

11, Copenhagen 1990, str. 34-47. - Jedert Vodopivec, Conservation in Manuscripts Written with Iron-Gall Ink, Papers of the conference on Book and Paper Conservation, Budapest 4-7 Sept. 1990, Budapest 1992, str. 331-337. - Jedert Vodopivec-Meta Černič Letnar, Cultural Heritage on paper: Situation in Slovenia, Proceedings of the international seminar Degradation of the Archives and Library Materials, Bratislava 22-23. 4. 1993, Bratislava 1993, str. 16-19. - Gabrijele Pepernjak-Meta Černič Letnar - Gabrijele Nivak - Jedert Vodopivec, Alterungsbeständigkeit ungestrichener und gestrichener graphischer Papiere, Das Papier 49, zv. 2, 1995, str. 64-69. - Nada Majeen, Osnove varovanja in konserviranja knjižničnega in arhivskega gradiva, Ljubljana 1995 (v tisku).

¹⁴ Sergij Vilfan, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959, str. 39-57. - Sergij Vilfan-Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1993, 170 str. - Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1984, 170 str. - Arhivska tehnika, Ljubljana 1972, 223 str.

¹⁵ Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, 172 str. - Več razprav v Arhivi XI, št. 1-2, 1988 do XIV, št. 1-2, 1991. - Zgodovinski pregled v 50 let Pakrajinskega arhiva Maribor, Maribor 1983, str. 9-25.

ZUSAMMENFASSUNG

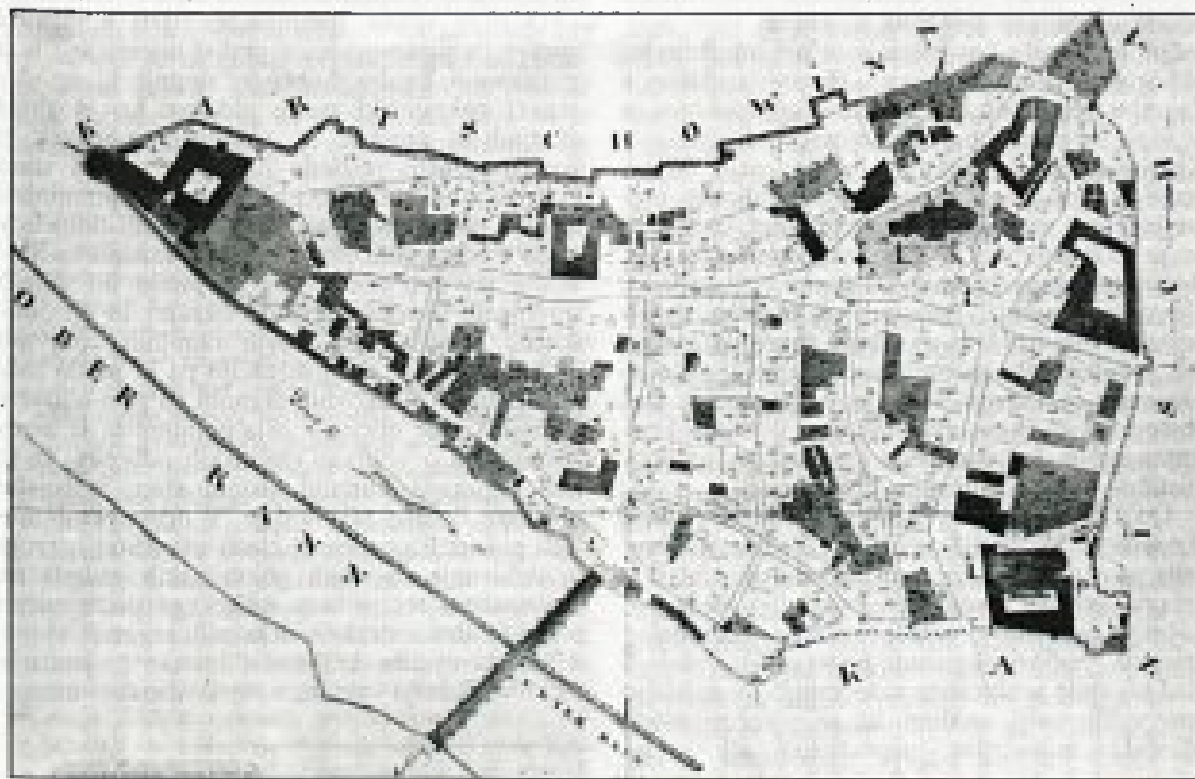
GESCHICHTE DER ARCHIVISTIK IN SLOWENIEN

Bis zum Ende des Ersten Weltkriegs war die Archivtätigkeit in Slowenien eng mit der Entwicklung in der Habsburgermonarchie verbunden. Im Laufe des 18. Jahrhunderts kam es allmählich zu einer Trennung zwischen dem historischen Archiv und dem Verwaltungsarchiv. In Theorie und Praxis war eine Umgestaltung nach stofflichen Gesichtspunkten modern und nur langsam setzte sich das Prinzip der Beibehaltung der ursprünglichen Einordnung durch. Für dieses Prinzip setzte sich auch der Ljubljanaer Archivar Anton Aškerc ein, der im Jahre 1898 seine Arbeit im Archiv aufnahm. Nach dem Ersten Weltkrieg, als der überwiegende Teil Sloweniens Bestandteil Jugoslawiens war, gab es in Slowenien nur drei öffentliche Archive: außer dem Landesarchiv in Ljubljana (das im Jahre 1926 zum Staatsarchiv umbenannt wurde und noch weiterhin Bestandteil des Nationalmuseums blieb) und dem Stadtarchiv Ljubljana, bestand seit 1933 noch das Banchschaftsarchiv in Maribor. Die Tätigkeit des Staatsarchivs beim Nationalmuseum in Ljubljana wurde im Jahre 1945 vom Archiv der Republik Slowenien fortgeführt. In den Jahren 1955/56 begann man auch in Slowenien, ein Netz regionaler Archive aufzubauen. Infolge der historisch bedingten Unterschiede im Bereich der archivischen Arbeit entwickelte sich die Archivistik gesondert nach Republiken, was sowohl in der eigenen Fachliteratur (seit 1959) sowie in Fachzeitschriften (seit 1978) zum Ausdruck kam. Die Entwicklung des Faches schuf die Grundlage dafür, daß mit dem Studienjahr 1978/79 die Archivistik als Studienfach an der Abteilung für Geschichte der Philosophischen Fakultät eingeführt wurde.

SUMMARY

HISTORY OF ARCHIVAL SCIENCE IN SLOVENIA

Up to the end of World War I, archival activities in Slovenia were closely related to the development of the Hapsburg monarchy. In the 18th century a division between the historical and administrative archives was made. In practice and in theory, the arrangement of records by contents was popular, and only gradually did the principle of preserving the original arrangement of records prevail. The latter principle was adhered by Anton Aškerc, Ljubljana's Archivist, who began working in the archives in 1898. After World War I, when the majority of Slovene territory was incorporated into Yugoslavia, there were only three public archives in Slovenia: the Provincial Archives in Ljubljana (renamed the State Archives in 1926, but still connected to the National Museum), the Municipal Archives of Ljubljana, and, after 1933, the Provincial Archives in Maribor. In 1945, the State Archives in Ljubljana, connected to the National Museum, became the Archives of the Republic of Slovenia. In 1955/1956, a network of regional archives started to establish itself in Slovenia. Due to the historical differences in Yugoslavia, the archival practice and archival science developed separately in each republic. Slovene archivists started to publish their own professional publications (after 1959) and reviews (after 1978). The development of archival science to be introduced as a subject in the history department of the Faculty of Arts in Ljubljana in 1978/79.

Katastrski načrt Ptuj iz leta 1824, Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Zbirka katastrskih map

Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918-1929

MIROSLAV STIPLOVŠEK

Značilnosti obče uprave in samouprave od ustanovitve Države SHS do uvedbe kraljeve diktature

Osvoboditev izpod avstroogrške oblasti in oblikovanje jugoslovanske države, prehod pretežnega dela Slovenije iz avstrijskega v jugoslovanski državni okvir, ob dejstvu, da je tretjina Slovencev ostala v zamejstvu v okviru Italije, Avstrije in Madžarske, je ena temeljnih prelomnic v razvoju državnih ureditev na Slovenskem. Ob tem naj poudarimo, da je bil eden najpomembnejših dejavnikov pri opredelitvi Slovencev za jugoslovansko državo prav pričakovanje in hotenje, da bodo v njej, za razliko od skromnih možnosti preko deželnih samouprav v habsburški monarhiji, čim bolj samostojno odločali o svojem političnem, gospodarskem, socialnem in kulturnoprosvetnem razvoju, torej o vseh pglavitnih vidikih svojega nacionalnega napredka. Temu cilju pa je ustrezal le federalitivni, v nekaterih pogledih celo konfederativni položaj jugoslovanskega ozemlja Slovenije v času kratkotrajnega obstoja Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ustanovljene 29. oktobra 1918, ko se je Narodna vlada za Slovenijo v izvršilnem in zakonodajnem pogledu na skoraj vseh področjih uveljavila kot najvišja oblast, medtem ko je Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu opravljalo le nekatere skupne zadeve in še te ne v celoti. S prvodecembrsko združitvijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev se začel proces državnopravnega centralizma, utemeljenega z nacionalnim unitarizmom, ko je, kot se je slikovito izrazil pok. akademik prof. dr. Bogo Grafenauer, Dunaj kot center odločanja za Slovence zamenjal Beograd, ob dejstvu, da so postali v novi državi močnejši dejavnik, kot so bili v habsburški monarhiji. Samostojni položaj Slovenije v Državi SHS je bil nato ves čas obstoja prve Jugoslavije nedosegljiv cilj konstantnega in dominantnega slovenskega avtonomistično - federalističnega gibanja.

Od 1. decembra 1918 do sprejetja vidovdanske ustave 28. junija 1921 je čas državnopravnega provizorija, v katerem so vrhovno oblast v državi izvajali monarh, osrednja vlada in Začasno narodno predstavništvo, nacionalne oziroma zgodovinske enote pa so preko deželnih vlad ohranile le skromno avtonomijo, še največjo prav v Sloveniji, medtem ko so o večini zadev odločala ministristva neposredno ali preko pokrajinskih izpostav ter drugi centralni forumi v Beogradu. Z vidovdansko ustavo, sprejeto z

majorizacijo, so osrednji organi oblasti dobili dokončno določene najvišje pristojnosti na čelu vertikalne strukture oblasti, z njo pa so bili postavljeni tudi temelji obče uprave in skromne samouprave na nižjih oblastnih stopnjah. Uveljavljanje centralističnega sistema vidovdanske ustave je bilo v pogojih vse bolj zaostrenih spopadov med unitaristično - centralističnimi in nacionalno - federalističnimi strankami dolgotrajen proces. Tako se je zaradi odpora federalističnih strank zavleklo sprejetje z ustavo predvidene podrobne zakonodaje o obči upravi ter oblastni in sreski (okrajni) samoupravi do aprila 1922, ko je vlada sama z uredbo tudi razdelila državo na 33 oblasti. Iz istih razlogov se je tudi delovanje začasne Pokrajinske uprave za Slovenijo zavleklo še do konca leta 1923. Šele s 1. januarjem 1924 pa je bila izvedena dejanska parcelacija Slovenije na ljubljansko in mariborsko oblast ter uveljavljena oblast obeh velikih županov in njunih uradov. Na drugi strani pa so centralistične stranke vse do februarja 1927 preprečevale začetek izvajanja hudo omejene oblastne samouprave, ki pa je pomenila zlasti za Slovenijo pomemben korak v organizaciji državne ureditve. Poudarimo naj, da so bile v obdobju 1918-1929 velike spremembe zlasti v razvoju uprave in samouprave, v praksi imenovane tudi avtonomija, na drugi oblastni stopnji, t.j. na slovenski pokrajinski ravni, medtem ko je glede okrajnih - sreskih in občinskih oblastev v kompetenčnem pogledu ostala v veljavi stara avstrijska zakonodaja, pač pa so se spreminjali njihovi nadzorni organi. Zlasti zaradi določitev meja z mirovnimi pogodbami in razdelitve Slovenije na dve oblasti pa je prišlo do delnih sprememb obsega nekaterih okrajev in do oblikovanja posameznih novih okrajnih upravnih enot, do manjše reorganizacije pa je prišlo tudi pri nekaterih strokovnih organih na prvi oblastni stopnji. Glede občin je bila pomembna le nova zakonodaja o volitvah občinskih odborov, ki je tudi odpravila kurialni sistem stare avstrijske občinske volilne zakonodaje. V prispevku homo zato posvetili pozornost zlasti osvetlitvi razvoja in delovanja najvišjih pokrajinskih oblasti na Slovenskem ter prikazu njihovega podrejenega položaja do centralnih državnih organov v obdobju do uvedbe kraljeve diktature 6. januarja 1929.¹ Tedanja ukinitve vidovdanske ustave,

¹ Navedemo naj nekaj del, ki celoviteje obravnavajo to problematiko: Lovro Bogataj, *Uprava v Sloveniji od prevrata 1918 do izvršitve Vidovdanske ustave*, Slovenci v desetletju

parlamentarizma in izvoljenih samoupravnih organov na vseh ravneh, nato razdelitev države na banovine in uvedba banske uprave jeseni 1929, uveljavitev oktroirane oziroma septembrske ustave leta 1931 ter nova zakona o občinah (1933) in mestnih občinah (1934) so pomenili tudi novo obdobje v državnopravnem razvoju Slovenije, za razliko od dvajsetih let s komasacijami občin tudi na najnižji stopnji samouprave in uprave. Ta problematika pa bo obdelana v posebnem prispevku.

Federativni položaj Slovenije v Državi SHS in delovanje prve slovenske nacionalne vlade

V prizadevanjih za uveljavitev slovenske samoodločbe v okviru samostojne jugoslovanske države je bila prelomnega pomena ustanovitev Narodnega sveta za Slovenijo in Istro 16. in 17. avgusta 1918, s katerim so slovenske stranke izoblikovale ne le skupni politično - predstavniški organ, kot sestavni del bodočega Narodnega sveta v Zagrebu, v boju za narodnopolitično osamosvojitve, ampak tudi telo, ki je nato ob avstrijski oblasti postopoma uveljavljalo tudi narodno oblast, odločilno vlogo pa je odigralo ob prevratu 29. oktobra 1918. Narodni svet (NS) je preko odsekov za posamezna področja delovanja, pokrajinskih odsekov in razvejane mreže krajevnih narodnih svetov razvil bogato aktivnost pri vzpostavljanju oblastnega dvovladja kot tudi glede načrtovanja organizacije ustavnopravne ureditve bodoče jugoslovanske države, posebej z vidika položaja Slovenije v njej. S problematiko funkcioniranja občin in okrajev ter različnih vej uprave sta se ukvarjala organizacijski in administrativni odsek, temeljna stališča o slovenski viziji bodoče ustavne in upravne ureditve pa je izoblikoval ustavnopravni odsek na septembrski

seji, ki jo je zaradi pomembnosti vodil in z uvodno besedo usmeril predsednik NS dr. Anton Korošec. Eden prvakov Slovenske ljudske stranke (SLS) Fran Šuklje je s tradicijo in nujnostjo upoštevanja razvojnih posebnosti utemeljeval avtonomni položaj Slovenije v skupni državi in s tega vidika je tudi gospodarski odsek oblikoval aktualne naloge slovenskega gospodarstva. Šuklje pa je nato v prvi polovici oktobra 1918, prav v času, ko so se po ustanovitvi Narodnega vijeća SHS v Zagrebu začele sklepne akcije za ustanovitev samostojne države avstrijskih Jugoslovancev, v več člankih z naslovom V zaželeni deželi podrobno razčlenil ustavno - upravne zamisli. Predvsem se je zavzel za zakonodajno in izvršilno avtonomijo posameznih enot nove države, ena izmed njih naj bi bila Slovenija z Istro, pri čemer bi bilo treba glede na zgodovinsko in državnopravno ločenost posameznih delov ter potreb bodočega razvoja dopustiti različne oblike avtonomije, torej določeno asimetričnost. Samouprava pa naj bi bila tudi temelj za nižje upravne enote, za okrožja (Kranjska, Štajerska s Koroško in Primorska), okraje in občine. Šukljietovi avtonomistični predlogi za notranjo ureditev jugoslovanske države so naleteli na odločno zavrnitev v liberalnem taboru, ki je s skrajnim unitarizmom, pa tudi gospodarskimi potrebami, utemeljeval strogi centralizem. Tako sta se glede ustavnopravnega položaja Slovenije še pred ustanovitvijo jugoslovanske države izoblikovala dva nasprotna koncepta, boj za njuno uveljavitev ter hkrati strankarsko moč in oblast pa se je zaostril že v pripravah na prvodecembrsko združitve, zlasti pa v razpravah o prvi ustavi Kraljevine SHS. Šukljietova ustavnopravna razmišljanja pa odsevajo tudi pomembno značilnost tedanje slovenske politike, da se je ukvarjala le s problematiko ureditve države avstrijskih Jugoslovancev, ne pa tudi z državnopravnimi razmerami, ki bodo nastale z oblikovanjem Kraljevine SHS, kar se je kasneje hudo maščevalo, saj nanje ni bila pripravljena.

Potem ko je Narodno vijeće prevzelo v svoje roke vse vodenje narodne politike in dejansko prekinilo s habsburško monarhijo in po izjavi deželnega odbora za Kranjsko, da se ne smatra več pristojnega za opravljanje političnih zadev, se je NS že v dneh pred razglasitvijo Države SHS uveljavil kot najvišje oblastno telo na Slovenskem, njegov najpomembnejši akt po prevratu pa je bilo 31. oktobra 1918 oblikovanje predloga sestave Narodne vlade za Slovenijo (NV) iz predstavnikov vseh treh slovenskih političnih strank. Še isti dan jo je imenovalo oziroma potrdilo Narodno vijeće kot vrhovni organ nove države, ki je prevzelo le vodenje zunanje politike in vojaških zadev, pravico do pomilostitev in razveljavitve zakonov, vse druge pristojnosti pa naj bi samostojno izvajale narodne vlade. Narodni svet je na prvo slovensko nacionalno vlado prenesel vso izvršilno in zakonodajno oblast,

1918-1928, Ljubljana 1928; isti, Uprava ilirske banovine. Zgodovinski pregled od prevrata 1918. Krajevni leksikon ilirske banovine, Ljubljana 1937; Dragutin Trstenjak, Uprava v Sloveniji, Sponinski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939; Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961; isti, Uvod v pravno zgodovino Slovencev, Ljubljana 1991; Antuša Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752-1941, Maribor skovi stoletja, Maribor 1991; ustreza gesla v Enciklopediji Slovenije. Avtonomistična prizadevanja na Slovenskem v obdobju 1918-1929 pa osvetljujejo zlasti naslednja dela: Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941, Ljubljana 1965; Ljilje Ude, Slovenci in jugoslovanska skupnost, Maribor 1972; Mončiču Zečević, Na zgodovinski prelomnici I, Maribor 1986; Janko Pleterški, Narodi, Jugoslavija, revizija, Ljubljana 1986; Janku Prunk, Slovenski narodni programi, Ljubljana 1986; isti, Slovenski narodni vzpon, Ljubljana 1992; Jurij Perovšek, Slovenski liberalni tabor in nacionalni vprašanje v času Kraljevine Srbije, Hrvatov in Slovencev, doktorska disertacija 1993; Miroslav Stiplivšek, Prizadevanja za avtonomijo Slovenije od ustanovitve jugoslovanske države do kraljeve diktature (1918-1929), Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 1, 1994; Slovenska knjižnica XX. stoletja 1900-1941, Ljubljana 1995.

sam pa je ostal dejansko le njen posvetovalni organ in se do ukinitve aprila 1919 ukvarjal predvsem z zbiranjem gradiva o mejah za mirovno konferenco. Ohlikovanje NV s tako širokimi pristojnostmi ob dejstvu, da je začela samostojno reševati tudi nekatere zadeve iz delokroga Narodnega vijeća, pomeni torej utemeljitev slovenske državnosti v okviru Države SHS. NV so pripadale tudi vse pristojnosti nekdanjih avtonomnih in državnih deželnih uprav, prav tako pa je prevzela tudi nadzor nad okrajnimi glavarstvi² in občinami. Svojo oblast si je prizadevala uveljaviti na celotnem slovenskem etničnem ozemlju, razen v Prekmurju, ki je bilo tedaj še v okviru Ogrske. Zato je sklenila tudi vojaško zasesti slovenski del Koroške, dejansko pa ni mogla izvajati oblastnih funkcij tudi na Primorskem, ki jo je zasedla italijanska vojska. Delovanje NV je bilo najbolj vidna potrditev uresničevanja slovenske narodne samoodloče na političnem, gospodarskem, socialnem in kulturnoprosvetnem področju.

Narodno vlado je poleg predsednika Josipa Pogačnika sestavljalo še 12 poverjenikov, in sicer za notranje zadeve, narodno obrambo, pravosodje, finance, industrijo in trgovino, javna dela in obrt, promet in pošto, kmetijstvo, prehrano, uk in hogočastje, socialno skrbstvo in zdravstvo. Takoj je uredila tudi funkcioniranje nižjih oblasti in preprečila poseganje krajevnih in pokrajinskih narodnih svetov na oblastno področje. Ob tem naj poudarimo, da se je v prekratnih dneh Narodni svet v Mariboru uveljavil kot pokrajinska oblast na Štajerskem z imenovanjem slovenskih okrajnih glavarjev, izročitvijo vojaške oblasti generalu Rudolfu Maistru, in drugimi ukrepi za utrditev slovenske oblasti. Poverjeništvu za notranje zadeve pa je 5. in 6. novembra 1918 izdalo naredbi, s katerima je za okrajna glavarstva, občinska županstva, davčne in druge javne urade razglasilo, da so podrejeni NV in da so dolžni posloovati le po njenih navodilih. Ti uradi so morali prevzeti vso oblastno eksekutivo, narodnovladne oblasti pa naj bi z narodnimi sveti sodelovale le pri zavarovanju nacionalne osvoboditve in samostojnosti oziroma pri zatiranju neredov.³ Glede pristojnosti občinskih in okrajnih oblastev je ostala v veljavi stara avstrijska zakonodaja,⁴ pač pa je v procesu slo-

venizacije uprave. NV izvedla velike kadrovske spremembe z imenovanjem slovenskih uradnikov, nadomestitvijo nemških županov s slovenskimi gerenti, razrešitvijo nemških odhormikov in imenovanjem slovenskih, sprejela pa je tudi naredbo o izpopolnitvi občinskih odborov z delavskimi predstavniki, ki v njih doslej niso bili ustrezno zastopani.⁵

Temeljni pravni akt o vladnih pristojnostih, o organizaciji različnih upravnih področij in delovanju nižjih oblastnih organov je Naredba celokupne vlade o prehodni upravi, ki jo je NV izdala 14. novembra 1918 po sporazumu z Narodnim vijećem, ne pa po njegovem pooblastilu. Ta ima značaj ustavnega zakona in mednarodne pogodbe o federativnem položaju Slovenije v Državi SHS. Z njo je prepustila Narodnemu vijeću poleg že navedenih skupnih zadev le še pogajanja za združitev s Kraljevino Srbijo. Na vseh drugih področjih je bila NV vrhovni organ oblasti v Sloveniji in proti njenim odločitvam ni bilo priziva, veljala je tudi praksa, da so bile odločbe Narodnega vijeća veljavne šele tedaj, ko jih je razglasila NV. V naredbi je bilo posebej poudarjeno, da je NV za vsa oblastva, za vse urade in javne organe na slovenskem ozemlju najvišja odločujoča in prizivna inštanca. Vse občinske in okrajne samouprave so ohranile dotedanjo organiziranost in pristojnosti. V naredbi so bile tudi določene pristojnosti posameznih upravnih oddelkov, ki so jih vodili poverjeniki. Navedemo naj le nekaj določil o oblikovanju novih oziroma preosnovanju dotedanjih upravnih ustanov in organov. V okviru oddelka za uk in bogočastje je bil ustanovljen višji šolski svet, glede pravosodja je bil najvažnejši ukrep ustanovitev višjega deželnega sodišča v Ljubljani, pri katerem je bil ustanovljen tudi senat za upravne zadeve, v okviru oddelka za socialno skrbstvo je bilo ohmočje obrtnega nadzorništva v Ljubljani raz-

ločala, da so občinski odbori sklepajoči in nadzorni organi, občinska starešinstva upravni in izvršilni organi, predstavniki občin pa župani. Občine so opravljale samoupravne naloge in urejale nekatere zadeve državne uprave, ki so bile nanje prenešene, pri čemer so bile za samoupravno delovno področje podrejene nadzoru deželnih oziroma okrajnih avtonomnih organov, za prenešene upravne zadeve in morebitno prekoračitev pristojnosti pa so jih nadzirala okrajna glavarstva. Njihove najpomembnejše samoupravne naloge so bile upravljanje občinskega premoženja, skrb za varnost, za stavbne in socialne zadeve. Samouprave so delovale še vnaprej tudi na okrajni ravni, in sicer na Štajerskem okrajni zastopi, na Kranjskem pa okrajni čestni odbori in okrajne blagajne.

⁵ UL NV št. 39, 20. I. 1919, naredba št. 283; za primer naj navedemo občinski odbor Maribor, ki je že pred to uredbo kooptiral deset socialnodemokratskih odbornikov. Ker je bil trdna nemška postojanka, ga je NV 16. decembra 1918 razrešila. V začetku januarja 1919 je prevzel vodenje občine vladni komisar z imenovanim devetčlanskim svetom, sestavljenim iz šestih slovenskih in treh nemških članov. Vladni komisar je postopoma odpustil tudi magistratne uradnike nemške narodnosti.

² NV je svoje oblastne naloge v celoti izvajala na območjih političnih okrajev: Radovljica, Kranj, Kamnik, Ljubljana - okolica, Litija, Krško, Novo mesto, Kočevje, Črnomelj, Maribor, Slovenj Gradec, Konjice, Celje, Ptuj, Ljutomer in Brežice, dveh političnih ekspozitur Cerkljica (za tisti del logškega okraja, ki ga ni zasedla italijanska vojska) in Prevalje (za Mežsko dolino) ter štirih avtonomnih mest Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj, ki so opravljala tudi funkcijo okrajnih glavarstev.

³ Uradni list (UL) Narodne vlade SHS v Ljubljani št. 2 (6. 11.) in št. 3 (8. 11. 1918), naredbi št. 10 in 34.

⁴ Za okoli tisoč občin na območju jugoslovanskega ozemlja Slovenije je torej ostala v veljavi deželna zakonodaja za Štajersko in Koroško iz leta 1864 in za Kranjsko iz leta 1866, ki je do-

širjeno na vso Slovenijo, več sprememb je bilo na področju finančne uprave, kjer je bilo ustanovljeno deželno finančno ravnateljstvo v Ljubljani z dvema okrajnima finančnima ravnateljstvima v Ljubljani in Mariboru, davčni referati so bili izločeni iz okrajnih glavarstev in preosnovani v okrajna davčna oblastva, vrsti ustanov (ravnateljstvu za pošto in hrzozjav, za železnice, trgovski in obrtni zbornici, rudarskemu glavarstvu) je bilo razširjeno delovno območje na vso Slovenijo, v Ljubljani pa je bilo ustanovljeno tudi deželno orožniško poveljstvo.⁶

Narodna vlada je uveljavila veliko samostojnosti tudi pri odločanju o zadevah, ki so bile v pristojnosti Narodnega vijeća. Tako je tudi neposredno navezala stike z nekaj državami, posebej pa so mednarodno uveljavljanje NV kazali odnosi z Nemško Avstrijo, s katero je izmenjala diplomatskega predstavnika, z graškimi in celovškimi deželnimi ohlastmi pa se je dogovarjala glede mejnih vprašanj. Na vojaškem področju je samostojno izvedla mobilizacijo, vzdrževala oborožene sile na Slovenskem, odločala o napredovanjih ter ustanovila centralni urad narodne obrambe in okrajna brambna poverjeništa. Tako je uspešno izgrajevala slovensko vojsko, ki je spadal v Drugo vojno področje Države SHS. Glede na to, da je NV izvajala državno oblast na vseh področjih družbenega življenja, so se v položaju Slovenije v Državi SHS s federativnimi prepletale tudi nekatere konfederativne prvine.

Narodna vlada je o vseh pomembnih zadevah sklepala na sejah, do razpusta jih je imela 49, razveljavila in spremenila je veliko zakonskih aktov bivših državnih in deželnih oblasti ter s številnimi novimi naredbami urejala vse pereče zadeve. Kot celota ali preko posameznih poverjeništev je sprejela skoraj štiristo pravnih aktov, ki jih je objavila v svojem Uradnem listu. Tako je vlada razveljavila tudi stari društveni in zborovalni zakon iz leta 1869 ter uvedla svobodo združevanja, zborovanja in tiska. Slovenska državnost se je najbolj vidno manifestirala v samostojnem delovanju in odločanju NV.

Uspešno delovanje NV za Slovenijo⁷ in drugih narodnih vlad je predstavnike avtonomistično-federalističnih strank, med njimi SLS, v Narodnem vijeću v razpravi o združitvi s Kraljevino Srbijo navedlo na oblikovanje predloga; naj bi do sprejetja ustave še naprej avtonomne pristojnosti

izvajale pokrajinske vlade in za te zadeve odgovarjale pokrajinskim skupščinam. Ta predlog delegacije Narodnega vijeća je regent Aleksander ob slovesni razglasitvi zedinjenja 1. decembra 1918 celo sprejel, vendar so nato centralisti preprečili njegovo izvedbo.

Krepitev centralizma v Kraljevini SHS do sprejetja ustave in delovanje Deželne vlade za Slovenijo

Prvodecembrski akt ni še takoj vplival na dejansko povsem avtonomen položaj Slovenije. Prelomnica je bilo oblikovanje osrednje vlade 20. decembra 1918 z 18 ministrstvi za posamezna področja delovanja. Že pri njeni sestavi je regent Aleksander z nedemokratičnim postopanjem nakazal svoje bodoče metode in vloge v državi. Dodamo naj še, da je Začasno narodno predstavništvo začelo delovati šele 1. marca 1919, pa še nato je večkrat prekinjalo svoja zasedanja in tedaj je vlada opravljala tudi vse naredbodajne naloge. Novi notranji minister Svetozar Pribičević, ki je dobro poznal avtonomistične težnje v prečanskih deželah, je že 24. decembra brzojavno obvestil predsednike narodnih vlad, da morajo podati kolektivne ostavke regentu Aleksandru. Hkrati jim je sporočil, da je osrednja vlada prevzela izključno pristojnost za odločanje o zunanji politiki, vojski, državnih financah, železniškem in poštnem prometu, prehrani in obnovi dežele, trgovini, obrti in industriji, socialni politiki ter o pripravah za sklie konstituante in za izenačenje zakonov. Tri dni kasneje je prva slovenska nacionalna vlada odstopila. V začetku januarja 1919 je regent Aleksander izdal po sklepu ministrskega sveta uredbo o razpustu narodnih vlad in o ustanovitvi deželnih vlad z zmanjšanim številom poverjeniških resorjev in omejenimi pristojnostmi. Še pred tem je izdal ukaz o oblikovanju Dravske divizijske oblasti, ki je nato začela delovati šele 1. februarja 1919, za slovensko ozemlje pa je bila ustanovljena tudi posebna orožniška brigada, v Ljubljani in Mariboru pa kraljeva policijska komisariata.

Narodna vlada je delovala do imenovanja predsednika in podpredsednika Deželne vlade za Slovenijo (DV) 20. januarja 1919 in njenih štirih poverjeništev. Zožitev pristojnosti DV le na štiri področja in brzojavno urejanje nekaterih problemov v Sloveniji iz posameznih ministrstev je vzbudilo odpor slovenskih avtonomistov, ki so končno dosegli razširitev DV na šest poverjeništev, ko je vlada dovolila še ministroma za socialno politiko in javna dela, da imenujeta svoja poverjenika v njej. Razširjena DV je imela poverjeništa za notranje zadeve, pravosodje, prosveto in verstvo, socialno politiko ter dva gospodarska resorja: za javna dela in za narodno gospodarstvo - kmetijstvo. Osrednja vlada pa je nato

⁶ UL NV št. 11, (21. 1. 1918), naredba št. 111.

⁷ O delovanju NS in NV je že bogata literatura, imenitno naj monografije Janka Pleterškega, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971; Moničila Zečevića, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921, Maribor 1977 in Bnjana Balkovca, Prva slovenska vlada 1918-1921, Ljubljana 1992 ter razpravi Jurija Penovška, Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918, Prispevki za zgodovino delavskrga gibanja 1985, str. 48-75 in Jugoslovansko zedinjenje in Slovenci v novembru 1918, Prispevki za novejšo zgodovino 1988, str. 41-60.

postopoma ustanovila v Ljubljani še 13 uradov,⁸ ki so bili neposredno podrejeni posameznim ministrstvom. Tudi na okrajni ravni so se izoblikovali posamezni strokovni organi, ki niso bili podrejeni okrajnim glavarjem, temveč neposredno ministrskim izpostavam. Tako se je ustvarila upravna dvotirnost. Omejeno število zadev se je še lahko urejalo avtonomno, večina pa centralistično preko resornih ministrstev in njihovih izpostav. Poudariti je treba še, da je pristojnosti NV omejevalo še dejstvo, da tudi za poverjene zadeve v formalnopravnem pogledu ni bila vrhovna oblast, ker so bili proti njenim sklepom možni prizivi na ministrstva. Centralna vlada je tudi preprečila prizadevanja avtonomistične večine v prvi DV za oblikovanje slovenskega deželnega zbora. Vsi navedeni ukrepi so bili vidni znaki krepitve centralizma, ki je v Sloveniji naletel na širok odpor. Spopad med avtonomističnim in centralističnim prizadevanji se je razvil zlasti v DV, ki je ostala edina oblastna institucija za udejanjanje omejenih avtonomističnih pristojnosti.⁹ Na eni strani so si poverjeniki iz vrst avtonomistične SLS prizadevali formalno-pravno in še posebej tudi konkretno čimbolj okrepiti avtonomistično vlogo DV, na drugi strani pa so poverjeniki iz Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) poskušali čimveč odločanja prenesti na ministrstva in spremeniti položaj poverjenikov na raven uradnikov, centralistom pa se je postopoma pridružila tudi večina v Jugoslovanski socialnodemokratski stranki. Ker je bil do konca 1920 s krajšo prekinitvijo na čelu DV predstavnik SLS dr. Janko Breje, je prihajalo z osrednjo vlado do hudih kompetenčnih sporov in beograjsko časopisje je slovensko DV označilo celo za odpadniško. Tako je DV skoraj ves čas obstoja avtonomno reševala njej poverjene zadeve, uspešno zlasti na gospodarskem, socialnem in kulturnoprosvetnem področju, sodelovala pa je tudi pri urejanju nekaterih dejavnosti, ki so bile v pristojnosti centralnih organov. To pa ni bilo le rezultat vztrajnih prizadevanj poverjenikov SLS, temveč tudi slahosti ljubljanskih

ministrskih izpostav, ki so sicer veliko "uradovale", toda brez dejanskih uspehov, pa tudi zaradi slabih zvez med Slovenijo in Beogradom. DV je po tradiciji NV pomembnejše sklepe in naredbe (okoli 270) sprejemala na sejah (140), poverjeniki pa so za svoja delovna področja izdali še skoraj 450 naredb. Že ti količinski podatki kažejo, da je DV opravila bogato delo pri urejanju avtonomnih zadev, nekatere njene naredbe, kot tudi prejšnje NV, pa so po kasnejšem sklepu parlamentarnega zakonodajnega odbora ostale v veljavi tudi po njeni ukinitvi z vidovdanske ustavo. Toda že pred njenim sprejemom je v prvi polovici leta 1921 po odstopu poverjenikov SLS liberalno usmerjena DV pomenila prehod k formalni odpravi ostanka avtonomnosti Slovenije, katere najbolj vidni izraz je bilo prav njeno delovanje. DV je v pretežnem času svoje aktivnosti učinkovito opravljala svoje avtonomistične naloge, uspešneje kot podobne vlade v drugih jugoslovanskih pokrajinah.¹⁰

To dejstvo in na drugi strani slabi rezultati na področjih, ki so jih neposredno upravljala ministrstva oziroma njihovi uradi ter negativne posledice centralističnih posegov v avtonomne pristojnosti, je vplivalo na slovenske volilce, da so na volitvah v Ustavodajno skupščino oddali veliko večino glasov za stranke, ki so se v predvolilnih programih opredelile za avtonomistično ureditev, medtem ko je odločna zagovornica le skromne dekoncentracije uprave za pokrajine, ki naj bi se oblikovale po geografskih in gospodarskih kriterijih, JDS dohila manj kot desetino glasov. SLS je nato izdelala svoj ustavni načrt, v katerem je za šest pokrajinskih enot v državi, ena naj bi bila Slovenija, zahtevala široko izvršilno in zakonodajno avtonomijo z vladami in skupščinami, ki naj bi imela za svoje delovanje tudi zadostne finančne vire. Avtonomistična prizadevanja so z izjavo slovenskih kulturnih delavcev februarja 1921 dobila tudi širšo, zunajstrankarsko podporo. Ta izjava je pomemben mejnik v slovenski politični zgodovini, ker je jasno opredelila jedro slovenskega narodno-političnega problema in povzročila ločitev po narodnem, ne pa svetovnonazorskem kriteriju. Večina Slovencev je podprla politične stranke, ki so zahtevale takšno državno ureditev, ki bi jim omogočala čimbolj samostojno reševati vse temeljne zadeve svojega razvoja in napredka. To so pokazale tudi prve občinske volitve v Sloveniji spomladi 1921, za katere je DV določila tudi žensko volilno pravico, prav to določilo pa so centralne oblasti razveljavile. Bile so pravi plebiscit za avtonomizem in za takšno politiko je SLS dobila absolutno podporo. Toda unitaristično - centralistična večina v Ustavodajni

⁸ V Ljubljani su delovale naslednje ministrske izpostave: 1. Delegacija ministertva financ za Slovenijo in Istro; 2. Ravništvo teljstvi državnih železnic; 3. Komisariat ministertva za promet (za privatne železnice in avtomobilski promet); 4. Poštno in brzojavno ravnateljstvo za slivence izemlje; 5. Čekovni urad; 6. Odsék za prehrano in obnovo države; 7. Oddelek ministertva za trgovino in industrijo; 8. Zdravstveni odsék za Slovenijo in Istro; 9. Gozdarski odsék za Slovenijo in Istro; 10. Glavni poverjenistvo za agrarno reformo; 11. Generalna inšpekeija voda; 12. Rudarsko glavarstvo; 13. Finančna prokuratura.

⁹ V ozemeljskem pogledu je DV leta 1919 razširila svojo upravo tudi na obnóče cone B na Kurnškem ozironia na okrajni glavarstvu Velikovec in Burovlje, prizadevala pa si je razširiti svoje pristujnosti tudi na Prekmurje, ki je bilo pu jugoslovanski zasédbi pod oblastjo pušebnega civilnega komisarja, s 1. junijem 1921 pa je bilo usnovano ukrajno glavarstvo v Murski Suboti z ekspozituro v Dunaji Lenlavi.

¹⁰ Delovanje DV je podrobni obdelal B. Balkovec v navedenem delu, njene značilnosti pa je osvetlil tudi dr. Janko Breje v članku 'Ost prevrata ilo ustave, Slivenci v desetletju 1918-1928, cit. izd., str. 160-214.

skupščini, ki jo je radikalno - demokratska vlada ustvarila tudi s podkupovanjem, je zavrnila vse avtonomistične predloge državne ureditve in SLS je v znak protesta celo zapustila konstituantno. Tako je bila unitaristično - centralistična vidovdanska ustava 28. junija 1921 sprejeta z navadno večino, proti volji večine slovenskih poslancev, pa tudi hrvaških in črnogorskih, kar je napovedovalo hude boje za njeno revizijo in probleme pri njenem dejanskem izvajanju.

Utrditev centralizma z vidovdansko ustavo

Vidovdanska ustava je mejnik v državno-pravnem razvoju Kraljevine SHS in pomeni na eni strani sklepno dejanje procesa, ki se je na temelju jugoslovanskega narodnega unitarizma in državnega centralizma začel že s prvo decembrskim aktom, na drugi strani pa pomeni uzakonitev vseh prvin unitarističnocentralistične državne ureditve do uvedbe kraljeve diktature in odpravo še zadnjih avtonomnih organov oziroma dotedanjih nacionalnih in zgodovinskih enot. Z določili o nacionalni in državni enotnosti je še utrdila centralizem in s tem onemogočila posameznim narodom, da bi sami odločali o temeljnih vidikih svojega razvoja. Vrhovna oblast v državi je bila trodelna: zakonodajna, upravna in sodna, ki jo je ustava določila v izvajanje monarhu, Narodni skupščini, ministrskemu svetu - vladi in sodiščem. Največje pristojnosti je imel monarh, ki je skupaj z Narodno skupščino izvajal zakonodajno oblast, preko ministrov upravno oblast, posebne pravice pa je imel tudi na sodnem področju. V analizah ustave se poudarja velika premoč izvršilne oblasti nad zakonodajno in togi - birokratski centralizem. Organizacija državne uprave se primerja s piramido, v kateri so bili vsi oblastni organi, od osrednjih do najnižjih, med seboj povezani po hierarhičnem načelu nadrejenosti in podrejenosti od zgoraj navzdol. Centralni organi so imeli popolne zakonodajne in nadzorne pravice do nižjih organov državne oblasti ter so lahko ukini in razveljavili vse njihove pravne akte in sklepe.

Te temeljne ugotovitve naj ilustriramo z nekaj konkretnimi določili o izvajanju posameznih vej oblasti, posebej uprave. Pristojnosti Narodne skupščine so omejevale zlasti kraljeve pravice, da jo sklicuje na zasedanja in jo razpušča hkrati z razpisom volitev, v njej sprejeti zakoni pa so bili veljavni, ko jih je potrdil in razglasil kralj. Med nalogami Narodne skupščine naj poleg zakonodajnih posebej poudarimo tudi sprejemanje proračuna, s katerim je povezovala finančni zakon s posebnimi pooblastili vladi, in odločanje o drugih zadevah državnega gospodarstva. Kralj je upravno oblast izvajal preko ministrskega sveta, ki ga je tudi imenoval in mu je bil neposredno podrejen, za svoje delo pa je odgovarjal tudi Narodni skupščini. Ministri so načelovali posameznim strokam državne uprave. Ministri, kot

tudi druga upravna oblastva, so imeli tudi pravico, da po parlamentarnem pooblastilu izdajajo uredbe za izvajanje zakonov, ter da imenujejo nižje državne uradnike. Bistvo centralizma pa posebej kažejo določila o načinu izvajanja uprave na treh temeljnih ravneh, v oblasteh, srezih - okrajih in občinah (členi 95-101). Določilo, da se največje upravne enote oblasti oblikujejo po prirodnih, gospodarskih in socialnih razmerah ter omejitev števila prebivalcev v njih do največ 800.000, je onemogočalo nadaljnjo ohranitev nacionalno zaokroženih in zgodovinski utemeljenih enot v državi in imelo tudi za posledico pravno razbitje jugoslovanskega dela Slovenije. Najvišji funkcionarji v oblasteh so bili veliki župani, ki jih je imenoval kralj. Bili so vrhovni predstojniki splošne državne administracije, poleg naloge, da preko nje izvajajo posle državne oblasti, pa so dobili tudi široke nadzorne pristojnosti v odnosu do samouprave. Za nekatere zadeve lokalnega oziroma regionalnega značaja je bilo namreč določeno oblikovanje občinske, sreske in oblastne samouprave po volilnem načelu. V ustavi so bile našteje gospodarske, socialne in kulturnoprosvetne pristojnosti oblastnih samouprav, določen način delovanja oblastnih skupščin in oblastnih odborov ter oblike nadzora nad njimi. Te pa so bile v uredbodajnem, izvršilnem in finančnem pogledu tako velike, da se je centralizem lahko uveljavil tudi na področju samoupravnega izvajanja oblasti. Za podrobna določila o delovanju upravnih in samoupravnih oblasti ter njihovi organiziranosti na prvi in drugi oblastni stopnji pa je ustava predvidevala posebno zakonodajo. Za reševanje sporov upravnega značaja, pritožb proti ministrskim odločbam in ukazom, za odobritev nekaterih upravnih aktov, za izvajanje nadzora nad samoupravnimi enotami ter odločanje o sporih med državnimi in samoupravnimi oblastmi je bil ustanovljen Državni svet kot vrhovno upravno sodišče, poleg njega pa so delovala tudi upravna sodišča.¹¹ Za nadzor nad izvajanjem državnega proračuna in oblastnih proračunov pa je bila ustanovljena Glavna kontrola kot vrhovno računsko sodišče. Z ustavo so bile za izvajanje sodne oblasti določene tri stopnje sodišč, prvostopenjska in apelacijska sodišča (v Sloveniji je to nalogo opravljal Višje deželno sodišče), najvišje pristojnosti pa je imelo kasacijsko sodišče s sedežem v Zagrebu.

Ob prikazu nekaterih značilnosti vidovdanske ustave naj še poudarimo, da je bila glede ureditve državnopravnega položaja slovenskega naroda in drugih jugoslovanskih narodov v nasprotju z njihovimi življenjskimi interesi, bolj demokratična pa je bila glede določil o klasičnih državljanskih pravicah in dolžnostih ter o socialnoekonomskih zadevah.¹²

¹¹ Upravno sodišče za Slovenijo je imelo sedež v Celju, poslovati pa je začelo julija 1923.

¹² Ustava je bila objavljena v UL deželne vlade za Slovenijo št.

Uvedba Pokrajinske uprave za Slovenijo in nova zakonodaja o obči upravi in samoupravi v oblasteh in srezih

Ustava je v prehodnih odredbah določila tudi razmeroma kratke roke za sprejetje zakonodaje glede funkcioniranje občne uprave in samouprave, za poenotenje zakonodaje in uprave, za prenos pristojnosti na nove organe in za novo upravno razdelitev države, za prehodno obdobje pa je ustanovila pokrajinske uprave na čelu s pokrajinskimi namestniki, ki jih je imenoval kralj na predlog ministra za notranje zadeve. Glede na to je bila 12. julija 1921 ukinjena tudi DV kot zadnji ostanek slovenske upravne avtonomije, 2. avgusta pa jo je nadomestila Pokrajinska uprava za Slovenijo na čelu z Ivanom Hribarjem. Razdeljena je bila na naslednje oddelke: predsedstvo pokrajinske uprave ter oddelki za kmetijstvo, javna dela, socialno skrbstvo, prosveto in vere, pravosodje in za gozdarstvo, vsi drugi pokrajinski uradi v Sloveniji pa so bili neposredno podrejeni ministrstvu. Pristojnosti Pokrajinske uprave je pokrajinski namestnik izvajal preko vodij oddelkov pod neposrednim nadzorstvom ministrstva za notranje zadeve ter kot organ resornih ministrstev po načelu osebne odgovornosti. Tako je dotedanji kolegijski sistem delovanja DV zamenjal birokratski uradniški sistem. Pokrajinska uprava je imela le prehodni značaj, vse njene pristojnosti pa naj bi postopoma prenesli na ministrstva, na velike župane in oblastne samouprave, z njo pa so bili ukinjeni posebni avtonomni uradi in s tem tudi upravna dvotirnost na pokrajinski ravni.¹³

Začasna Pokrajinska uprava pa je nato poslovala do konca leta 1923, kajti proti centralističnim določilom vidovdanske ustave so začele avtonomistično - federalistične stranke že takoj po njenem sprejetju odločen boj, zaradi česar tudi nujna zakona za uveljavitev ustavnih določil o novih oblikah državne uprave in delovanju samouprav v Narodni skupščini niso bili sprejeti v ustavno določenih rokih. Tako je bila šele 26. aprila 1922 razglašena temeljna izvedbena zakonodaja o centralistični državni ureditvi. Medtem ko je Zakon o obči upravi in Zakon o oblastni in sreski samoupravi sprejela Narodna skupščina po dolgotrajnih razpravah, pa je bil odpor proti parcelaciji države v posebnem parlamentarnem odboru tako velik, da je končno ministrski svet ta tedaj ključni narodnopolitični problem uredil s

svojo Uredbo o razdelitvi države na oblasti.¹⁴ Tako eden temeljnih pravnih aktov za izvedbo ustave ni bil sprejet po parlamentarni poti, ampak dejansko z vladnim diktatom.

Vlada je državo razdelila na 33 oblasti, jugoslovanski del Slovenije, ki je imel okoli 1.060.000 prebivalcev in je torej presegel največje dovoljeno število prebivalcev v eni oblasti, pa na ljubljansko in mariborsko oblast. Ljubljanska oblast je obsegala območja mesta Ljubljana, političnih okrajev Črnomelj, Kamnik (brez občin Motnik, Trojane, Špitalič), Kočevje, Kranj (s koroško občino Jezersko), Krško, Litija, Ljubljana - okolica, Logatec, Novo mesto, Radovljica, sodnih okrajev Brežice in Sevnica, občini Veliki Kamen in Mrčna sela iz kozjanskega sodnega okraja, sodni okraj Laško (razen občine Sv. Rupert) in Kastav. Mariborska oblast pa je obsegala območja mest Celje, Maribor in Ptuj, političnih okrajev Ljutomer, Maribor, Prevalje, Ptuj, Slovenj Gradec, večino sodnega okraja Kozje, sodne okraje Celje, Vransko, Gornji Grad, Šmarje, iz sodnega okraja Laško občino Sv. Rupert, iz političnega okraja Kamnik navedene tri občine, Prekmurje in Medjimurje.¹⁵ Glede na tako razdelitev Slovenije je uredba hkrati s preimenovanjem okrajev v srezce delno spremenila tudi upravno razdelitev na tej ravni. V ljubljanski oblasti je dotedanjih deset političnih okrajev ostalo tudi območje srezov, na novo pa sta bila ustanovljena srezca Brežice in Laško.¹⁶ Tudi mariborsko oblast, brez Medjimurja, je sestavljalo 12 srezov.¹⁷ Razdelitev na dve oblasti je slovenski narod smatral za izredno hud centralistični udarec, saj je razdeljen na štiri države, vsaj v Kraljevini SHS zahteval upravno - ozemeljsko celovitost. To je smatral za enega od temeljnih pogojev za svoj uspešen razvoj in za opravljanje vloge matice za zamejske Slovence, seveda ob široki avtonomiji.

¹⁴ Oba zakona in uredba so bili objavljeni v UL PUS št. 49, 15. 5. 1922.

¹⁵ Po podatkih Henrika Steske v članku Ustroj oblasti in okrajne samouprave (Slovenec, št. 272, 27. 11. 1926) je štela ljubljanska oblast 537.079 prebivalcev, mariborska oblast pa bi se z izločitvijo Medjimurja (95.945 prebivalcev) z njo približno izenačila in bi imela 527.176 prebivalcev. Na lastno željo so bile občine Motnik, Trojane in Špitalič z odlokom ministra za notranje zadeve 28. 4. 1927 vključene v ljubljansko oblast, z zakonom 20. 5. 1928 pa je bila iz ljubljanske oblasti izločena občina Kastav.

¹⁶ Srez Brežice je obsegal sodna okraja Brežice in Sevnica, sodni okraj Laško pa je bil tudi območje srezca. Omenimo naj, da je bil okraj Logatec obnovljen že leta 1921 po dohčelvi meje z Italijo. Leta 1927 je začela delovati izpostava srezca Kranj v Škofji Laki.

¹⁷ V mariborski oblasti so zaradi prevelikega obsega razdelili nekatere dotedanje politične okraje in so jo po novem zakonu sestavljali naslednji srezci: mariborski - levi breg, mariborski - desni breg, Ilirvogrski, shvenjegraški, konjiški, gornjegrajski, celjski, šmarško - rogaško - kozjanski, ptujski, ljutomersko - radgonski, murskosobotski in dolneljendavski srez.

87, (27. 7. 1921). V razpravi Jurija Perovška, Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave (Prispevki za novejšo zgodovino 1993, str. 17-26) je navedena tudi vsa relevantna slovenska in jugoslovanska literatura o vidovdanski ustavi. Posebej naj upizorimo le na dve deli Feida Čulinovića, Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, druga knjiga, Zagreb 1954 in Državnopravni razvitak Jugoslavije, Zagreb 1963.

¹³ Razglasilni usnjaju pokrajinske uprave za Slovenijo (PUS) je bil objavljen v njenem UL, št. 94, 10. 8. 1921.

seveda ob široki avtonomiji.

Prav navedena zakona sta s podrobnimi določili še dopolnila pravo podoho centralizma in omejenosti samouprave. Zakon o ohči upravi je določal, da sodijo v občo upravo "vsi posli iz sedanje pristojnosti ministrov za notranje posle, za prosveto, za agrarno reformo, za poljedelstvo in vode, za zgradbe, za trgovino in industrijo, za narodno zdravje, za socialno politiko, za vere in za šume in rude." Vse navedene zadeve opravljajo v oblasteh veliki župani po navodilih in pod nadzorstvom notranjega ministrstva in pristojnih resornih ministrstev, v srezu pa v okviru pristojnosti ohlastev prve stopnje sreski poglavarji (imenoval jih je notranji minister) pod nadzorstvom oblastnega velikega župana, ki odloča tudi o pritožbah glede upravnih aktov vseh ohlastev občne uprave v ohlasti. Njegovo podrejenost osrednji vladi in velike pristojnosti v odnosu do samouprave pa posebej opredeljujejo določila, "da je politični predstavnik vlade; predstavlja jo tudi proti oblastni samoupravi" ter da ga kralj imenuje na predlog ministra za notranje zadeve ob pristanku ministrskega sveta. Velike župane, ki so jim dodelili tudi ustrezno strokovno osebje za organizacijo posebnih uradov, so hili dolžni "o vseh važnih stvareh lokalnega značaja... zaslišati ohlastni odhor ali zahtevati njegovo mnenje."

V prehodnih odredbah je hilo določeno imenovanje velikih županov v treh mesecih po veljavnosti zakona, v četrtem mesecu pa naj hi začeli poslovati njihovi uradi oziroma referati za posamezna delovna področja, pri čemer naj hi na sedežih pokrajinskih uprav te dale na voljo tudi ustrezno osebje, medtem ko bi na drugih sedežih oblasti imenovali nove referente in druge uslužbenice. Posebej pa je hila predvidena pospešitev prenosa vseh poslov, ki so jih doslej upravljale pokrajinske uprave, na ministrstva in ohlasti, mesta z lastnim statutom pa so imela pravico še naprej izvajati pristojnosti upravne ohlasti prve stopnje. S precejšnjo zakasnitvijo sta bila nato 31. decembra 1922 imenovana velika župana ljubljanske in mariborske oblasti, toda še vse leto 1923 je delovala Pokrajinska uprava za Slovenijo, po odstopu pokrajinskega namestnika marca 1923 pa je ljubljanski veliki župan opravljal njegove naloge.

Zakon o oblastni in sreski samoupravi je podrobno določal pristojnosti, način poslovanja in volitev samoupravnih organov na ohmočjih oblasti in srezov ter ohlike izvajanja nadzora velikega župana oziroma sreskega poglavarja ter Glavne kontrole nad njimi. Za oblasti in sreze, ki so bili tudi samoupravne enote, je zakon razmejil pristojnosti oblastnih skupščin in oblastnih odborov ter sreskih skupščin in sreskih odhorov. Ker so nato zaživele v smislu zakonskih določil le oblastne samouprave, naj navedemo samo njihove pglavitne naloge. Skrbele naj bi za gospodarske, socialne in kulturne zadeve oblastnega

značaja, posebej pa so hile navedene njihove pristojnosti glede izvajanja javnih del (cestno omrežje, lokalne železnice, hidrotehnična dela itd) in izdajanja gradbenih predpisov, pospeševanja kmetijstva in drugih agrarnih panog, podpiranja razvoja ohrti, industrije in zadružništva, ustanavljanja in vzdrževanja hranilnic in kreditnih zavodov, upravljanja oblastne imovine, ustanavljanja in vodenja različnih gospodarskih podjetij ter zdravstvenih, humanitarnih in zdraviliških ustanov, pospeševanja prosvete in strokovnega izohrazevanja in zhiranja statističnih podatkov za potrebe oblasti. Za izvajanje teh nalog so dobile pravico določati ohlastni proračun in razpolagati z zakonsko določenimi davčnimi sredstvi ter dohodki oblastnih ustanov. Ohlastne samouprave so hile na zahtevo vlade dolžne dati mnenja o predlogih zakonov, ki so urejali zadeve z ohmočij oblasti, ter o drugih zadevah. Zakon je dajal ohlastnim skupščinam, za katere so hili volilne enote srezi in mesta z nad 5000 prehivalei, kot sklepajočim in nadzornim organom ohlastnih samouprav pravico izdajati tudi ohlastne uredhe, in sicer le podrobne predpise, ki so potrebni za izvajanje zakonov v ohlasteh, ter glede organiziranosti in poslovanja oblastnih ustanov. Ohlastni odbori pa so imeli kot izvršilni organi ohlastne samouprave, volile so jih skupščine, nalogo, da izvajajo njene sklepe, vodijo samoupravno administracijo, nadzirajo poslovanje vseh ohlastnih ustanov in potrjujejo proračune ohčin ter izvajajo nadzor nad njimi.

Toda vse našete razmeroma številne pristojnosti so omejevale nadzorne pravice velikih županov in posebnih finančnih organov. Tako so imeli veliki župani pravico odpirati in zaključevati zasedanja oblastnih skupščin ter sodelovati v njihovem delu in na sejah oblastnih odborov, lahko so zadržali izvajanje vsakega sklepa obeh samoupravnih organov, za katerega so menili, da ni utemeljen v ustavi, zakonih in uredbah, prav tako so lahko iz istih razlogov odklonili razglasitev uredh ohlastnih skupščin, o vseh spornih zadevah pa je končno veljavno odločal Državni svet. Finančne pristojnosti oblastnih samouprav, ki so hile temeljni pogoj za uspešno izvajanje njihovih nalog, je okrnila pravica finančnega ministra, da potrdi ali zavrne oblastne proračune in nadzor Glavne kontrole nad njihovim finančnim poslovanjem, ki je hili podrobno urejen z zakonom 28. maja 1922. Ta je še posebej poudaril, da veliki župani in sreski poglavarji niso odgovorni oblastnim oziroma sreskim skupščinam. Kralj je imel tudi pravico razpustiti tiste oblastne skupščine, ki hi dvakrat zaporedoma ne bi sprejele proračuna. Zakon z dne 26. aprila je določal, da se morajo volitve v oblastno skupščino izvesti tri mesece po njegovi veljavnosti, volitve sreskih skupščin pa pet mesecev po izvolitvi ohlastnih skupščin. Toda na sreski ravni so kot samoupravni organi vse obravnavano obdohje v mariborski ohlasti delovali le dotedanji

skupne zadeve okraja, v ljubljanski oblasti pa cestni odbori, ki so skrbeli za vzdrževanje in gradnjo cestnega omrežja, in okrajne blagajne, preko katerih so predstavniki občin skrbeli za financiranje skupnih gospodarskih, prosvetnih in socialnih zadev v okraju. V okrajih so obstojali tudi šolski sveti. Tako je bil na tej ravni ohranjen dvotirni sistem tudi v času, ko je bil v pokrajinskem okviru ukinjen, pač pa je dograditev sreske samouprave po navedenem zakonu ostala "le na papirju". Dodamo naj še, da je nova zakonodaja spet združila vse zadeve občne uprave v uradu sreskega poglavarja, posebej pa so delovala finančna oblastva.

Glede občinskih pristojnosti ni bila izdana nova zakonodaja. Zakonodajni odbor Narodne skupščine pa je v smislu pooblastil za izenačenje zakonodaje razveljavil oziroma spremenil uredbo DV o občinskih volitvah z dne 15. maja 1920 in 17. februarja 1921 ter sprejel Zakon o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji, ki je bil s kraljevim ukazom razglašen 18. februarja 1922. V njem so podrobna določila o aktivni in pasivni volilni pravici, ki so veljala tudi za parlamentarne volitve, določal pa je tudi število odbornikov in namestnikov glede na število prebivalcev v občinah (v krajih z manj kot 500 prebivalci so lahko izvolili 7 odbornikov in 3 namestnike, nato pa je njihovo število naraščalo do največ 49 odbornikov in namestnikov v mestih z nad 40.000 prebivalcev).¹⁸ Po tem zakonu so se nato v Sloveniji izvedle občinske volitve leta 1924 in leta 1927.

Zučetek delovanja velikih županstev ljubljanske in mariborske oblasti leta 1924 ter oblastnih samouprav leta 1927

Navedena zakonodaja je dala pravno osnovo za začetek delovanja velikih županstev in oblastnih samouprav. Toda velik uspeh federalističnih strank, v Sloveniji absolutna zmagala SLS na parlamentarnih volitvah marca 1923 je vplival na njegovo odložitve. Šele 3. decembra 1923 je vlada, potem ko je njen predsednik Nikola Pašić spretno izigral opozicijo, sprejela sklep o ukinitvi Pokrajinske uprave za Slovenijo. Velika župana ljubljanske in mariborske oblasti sta dobila nalogo, da čimprej oblikujeta svoje urade za posamezne panoge občne uprave, ministrstva pa naj bi v Ljubljani ukinila svoje izpostave za zadeve, ki so spadale v pristojnost občne uprave velikih županstev. To veliko upravno preobnavljanje pa se je zaradi različnih ovir in težav zavleklo celo v leto 1925, pa še tedaj ni bilo izvedeno v celoti. Ne glede na to pa je bila z začetkom delovanja velikih županstev 1. januarja 1924 izvedena dejanska razdelitev Slovenije na ljubljansko in mariborsko oblast. Iz poročil obeh velikih županstev o stanju občne uprave naj

poudarimo nekaj značilnosti. V Ljubljani, kjer je bil sedež Pokrajinske uprave, pri kateri so bili v njenih oddelkih tudi ustrezni strokovni kadri, je potekalo oblikovanje uradov velikega županstva brez problemov, v Mariboru, kjer ni bilo tradicije upravnih oblastev druge stopnje, pa so bile težave precejšnje zaradi prostorskih in kadrovskih problemov, pa tudi zaradi nezadostnih finančnih sredstev. Tako je ob začetku delovanja velikega županstva v Mariboru obstojal le njegov sekretariat in oddelek za notranje zadeve, februarja 1924 so se jima pridružili kmetijski, veterinarski in zdravstveni oddelek, še isto leto je prevzelo tudi del socialnih in gradbenih zadev, leta 1925 pa so začeli delovati še oddelki za prosveto, za gozdove, za verske zadeve ter za obrt, trgovino in industrijo. Zakon o občni upravi pa ni bil dosledno izveden za gradbene, rudarske, gozdarske zadeve in za agrarno reformo, saj so ministrstva še naprej te zadeve delno ali v celoti opravljala preko Gradbene direkcije za Slovenijo, Rudarskega glavarstva, Direkcije šum Kraljevine SHS, Inšpektorata ministrstva narodnega zdravja in Agrarne direkcije v Ljubljani, dodamo pa naj še, da je pristojnosti za nekatere socialne zadeve za obe oblasti izvajalo ljubljansko veliko županstvo. Za območje mariborske oblasti je bila za izvajanje nekaterih občupravnih zadev problem tudi neizenačena zakonodaja, ki je temeljila na bivši štajerski in koroški deželni zakonodaji ter madžarski zakonodaji za Prekmurje. Iz poročil obeh velikih županstev pa se tudi vidijo hude negativne posledice centralističnega urejanja zadev, ki bi jih morale po zakonodaji urejati oblastne samouprave. Vlada je zadržala tudi precejšnje vsote že odobrenih sredstev v državnem proračunu za izvajanje socialnoekonomskih in kulturno-prosvetnih dejavnosti v Sloveniji.¹⁹

Šele jeseni 1926 so nove notranjepolitične razmere vplivale na odločitve centralističnih sil, da pustijo glede izvedbe volitev v oblastne skupščine, ki so bile temeljni pogoj za začetek delovanja oblastnih samouprav. Na pospešitev procesa uvedbe oblastnih samouprav je tedaj pomembno vplivala SLS, ki se je odločila za novo politično taktiko, da bo izkoristila vse zakonske možnosti za čimbolj uspešno funkcioniranje samouprav, ne da bi hkrati zahtevala tudi revizijo ustave. Januarja 1927 izvoljene oblastne skupščine so se 23. februarja sestale na prvo zasedanje. SLS, ki je na volitvah dobila absolutno večino v obeh oblastnih skupščinah ter je pre-

¹⁹ O stanju občne uprave sta bila velika župana dolžna enkrat na leto poročati tudi oblastnim skupščinam in njuna poročila, oziroma poročila predstavnikov velikih županstev su ohranjena kot priloge sejnim zapisnicam ljubljanske in mariborske oblastne skupščine v fondih obeh oblastnih odborov v Arhivu Republike Slovenije. O začetnih težavah pri oblikovanju uradov obeh velikih županstev sta njuna predstavnika izčrpano poročala na prvih sejah oblastnih skupščin ljubljanske in mariborske oblasti 23. februarja 1927, njuni celotni poročili pa je objavil tudi Slovenec št. 44, 24. 2. 1927.

sedanje. SLS, ki je na volitvah dobila absolutno večino v obeh oblastnih skupščinah ter je prevzela tudi vse vodilne funkcije v skupščinskem predsedstvu in v oblastnem odboru, si je za kratkoročni cilj zastavila čimprejšnjo utrditev oblastne samouprave, ki naj bi bila izhodišče za dolgoročno izbojevanje prave zakonodajne avtonomije združene Slovenije, pa tudi svoj vstop v osrednjo vlado je pogojila s čimvečjimi pristojnostmi samouprav in seveda s svojo dominacijo v Sloveniji. Ob začetku delovanja sta si obe oblastni skupščini zastavili več nalog, posebej takojšnji prevzem vseh samoupravnih zadev in ustanov od resornih ministrstev in velikih županstev, zabtevali sta pooblastilo Narodne skupščine, da glede na nove razmere lahko spreminjata bivšo deželno zakonodajo, za okrepitev gnotne osnove sta terjali izročitev nekdanjega deželnega premoženja, sklenili pa sta tudi, da bosta delovali čimbolj usklajeno, da bi tako premostili obstoječo upravno razdelitev Slovenije. Obe oblastni skupščini sta v načinu dela želeli čimbolj posnemati osrednji parlament s to razliko, da sta imeli zelo omejene pristojnosti in se zlasti nista smeli ukvarjati s politično problematiko, čemur pa se občasno nista mogli izogniti. Že finančni zakon za leto 1927/28 je dal pravno osnovo za izvajanje navedenih temeljnih nalog.²⁰ Prevzem deželnega premoženja in nadzora nad občinami ter okrajnimi samoupravami glede cestnih zadev iz pristojnosti velikih županov, oba sta bila tedaj iz vrst SLS, na nove samoupravne organe je potekal naglo in se je končal že do srede leta 1927. Ob tem naj poudarimo, da je bila takšna kadrovska rešitev glede na velike pristojnosti velikih županov do oblastnih samouprav temeljnega pomena za uspešno delovanje samoupravnih organov obeh slovenskih oblasti. Vlada pa je nato šele novembra 1927 podrobno določila zadeve in zavode iz ministrstev za narodno zdravje, za zgradbe, za trgovino in industrijo, za kmetijstvo in za socialno politiko za upravljanje v okviru oblastnih samouprav,²¹ dejanski prenos pa se je zavlekel do začetka leta 1928. Slovenski samoupravi sta hili med tistimi, ki jima je bilo prenesenih največ pristojnosti, s finančnim zakonom za leto 1928/29 pa sta edino njuni skupščini dobili pravico, da spremenita nekatere poprevarne naredbe Narodne in Deželne vlade za Slovenijo.²²

Osrednja vlada pa je iz državnega proračuna določila tudi finančna sredstva oblastnim samoupravam za prevzete zadeve in zavode, ki pa še zdaleč niso zadoščale za uspešno izvajanje njihovih nalog. Prav s finančnimi ukrepi so centralne oblasti lahko posebej učinkovito vplivale na možnosti uspešnega delovanja oblastnih samouprav. To se je pripetilo tudi SLS, ko ni bila

vladna stranka in minister za finance prvih proračunov slovenskih oblastnih skupščin ni potrdil. Tudi SLS po vstopu v vlado ni uspela iz državnega proračuna dobiti več kot tretjino potrebnih sredstev za izvajanje nalog oblastnih samouprav, ki sta si jih morali večino pridobiti sami z dodatnim obdavčevanjem že tako preohremenjenih slovenskih davkoplačevalcev. Po zagotovitvi finančnih sredstev sta obe samoupravi pospešeno izgrajevali tudi svoje urade za posamezna področja delovanja in krepili njihovo kadrovsko zasedbo. Tako je bil spet uveden nekdanji dvotirni upravni sistem, državni v okviru velikih županstev in samoupravni avtonomni, podrejeni oblastnim samoupravnim organom. Oblastna samouprava je na Slovenskem polno zaživela šele leta 1928.

Obe oblastni samoupravi sta si prizadevali s smotrnim dodeljevanjem sredstev iz svojih proračunov čimbolj uspešno izpolnjevati naloge pri upravljanju javnih bolnic in okrožne zdravstvene službe, pospeševanju javnih del, posebej gradnji in vzdrževanju cest, modernizaciji kmetijstva, izboljševanju pogojev za delovanje socialnih, šolskih in kulturnih zavodov in služb, ustanovili pa sta tudi vsaka svoj denarni zavod. Položaj vseh ustanov in dejavnosti, ki so prišle v popolno ali delno upravo slovenskih oblastnih samouprav, se je v primerjavi s stanjem v času centralističnega upravljanja v kratkem času precej izboljšal. Obe oblastni skupščini sta posvetili tudi veliko pozornost uredbodajni dejavnosti, njune pravne akte pa je objavljali skupni uradni list in glasilo Samouprava, ki je izhajala v letih 1928 in 1929. Za početno pravno urejanje pomembnih zadev za vse jugoslovansko ozemlje Slovenije sta ljubljanska in mariborska oblastna skupščina izvolili skupni uredbodajni odbor. Obseg uredbodajne dejavnosti naj ilustriramo s podatkom o številu objav v Samoupravi leta 1928, ko je bilo iz ljubljanske oblasti objavljenih 39 oblastnih uredb, pravilnikov in razglasov, iz mariborske oblasti pa 20 uredb in pravilnikov. Kot primer enotnega pravnega urejanja pomembnih zadev v obeh oblasteh naj omenimo enotno uredbno o agrarnih operacijah. Ob prizadevanjih, da sta številne pereče probleme reševali usklajeno (npr. ustanovili sta skupni izseljeniški urad, enotno sta nastopili proti okrnitvi slovenske univerze v Ljubljani itd), pa sta glede na različne socialnoekonomske in kulturnoprosvetne razmere reševali tudi vsaka svoje specifične probleme (mariborska oblastna skupščina npr. viničarsko vprašanje).²³

Delovanje obeh oblastnih samouprav je bil edini pomembnejši rezultat proticentralističnih prizadevanj. Kljub le dvoletnemu trajanju, z uvedbo kraljeve diktature so bili ukinjeni tudi oblastni samoupravni organi, njihove naloge pa

²⁰ UL ljubljanske in mariborske oblasti, št. 45, 26. 4. 1927.

²¹ Prav tam, št. 123, 13. 12. 1927.

²² Prav tam, št. 41, 27. 4. 1928.

²³ Marko Natlačen, Oblastna samouprava v Sloveniji, Slovenci v desetletju 1918-1928, cit. izd., str. 339-357.

ma, je njihovo delovanje pokazalo na eni strani, kako je mogoče hitro in učinkovito urejati pomembne socialnoekonomske in kulturnoprosvetne zadeve v posameznih pokrajinah po avtonomni poti, na drugi strani pa vso škodljivost njihovega centralističnega upravljanja. To so še posebej pokazali dosežki v Sloveniji. Delovanje obeh oblastnih samouprav se v literaturi primerja z nekdanjimi deželnimi zbori kot nosileci avtonomije v avstrijskem obdobju, bilo pa je lahko zaradi novih razmer in možnosti v nekaterih pogledih uspešnejše. Predvsem so na dobre rezultate njihnih prizadevanj za reševanje perečih slovenskih problemov v primerjavi z nekdanjimi deželnimi zbori vplivala dejstva, da so bili v ljubljanski in mariborski oblastni skupščini s posameznimi izjemami le slovenski poslanci, predvojni štajerski deželni zbor s sedežem v Gradcu pa je imel nemško večino, da sta po prizadevanjih SLS ob podpori poslancev tudi vsch drugih strank pri urejanju nekaterih zadev delovali kot ena slovenska upravna enota in da sta uspeli v vsakdanjem delovanju svoje pristojnosti v kar največji meri uveljaviti.

Primerjava v jugoslovanskem okviru pa kaže, da je bila v Sloveniji oblastna samouprava najbolj razvita in uspešna ne le zaradi prizadevanj SLS, temveč tudi kot nagrada za njeno sodelovanje v vladi. Je primer, koliko je bil unitaristično - centralistični režim največ pripravljen popustiti avtonomističnim težnjam. To nam lepo ilustrira primerjava s Hrvaško, kjer je imela v oblastnih skupščinah prav tako večino federalistično usmerjena Hrvaška seljačka stranka. Toda vlada je preko svojih velikih županov izkoristila vse svoje omejevalne in nadzorne pravice ter preprečevala izvajanje sklepov samoupravnih organov v šestih hrvaških oblasteh. Tako je veliki župan zagrebške oblasti od 12 sprejetih uredb na prvem zasedanju oblastne skupščine objavil le 3, oviral je proces prenosa nadzorstva nad občinami na oblastne samouprave, finančni minister pa je znanjševal njihove proračune. Šele po dolgotrajnih pritožbah na Državni svet in posamezna ministrstva je oblastna samouprava v Zagrebu uspela uveljaviti svoje pristojnosti.²⁴ V vzhodnih predelih države pa si mnoge oblasti niso prizadevale za pridobivanje lastnih finančnih virov za izvajanje konkretnih akcij. Glede na takšne razlike v razvitosti in pristojnostih oblastnih samouprav se je v hrvaškem časopisu za slovenski samoupravi pojavila celo oznaka, da sta "država v državi", čeprav sta bili še daleč od cilja avtonomistično - federalističnega gibanja, ki je zahtevalo široko zakonodajno in izvršilno samostojnost združene Slovenije. Na seji ljubljan-

ske oblastne skupščine ob desetletnici osvoboditve izpod avstroogrske oblasti 29. oktobra 1928, na kateri je bil tudi mariborski oblastni odbor, je slavnostni govornik predsednik dr. Marko Natlačen posebej poudaril, da bi bili dosežki oblastnih samouprav večji, če bi razširili njihove pristojnosti, za cilj v tridesetih letih pa je postavil upravno združitev jugoslovanskega dela Slovenije. Bogata dejavnost samouprav ljubljanske in mariborske oblasti, ki sta si v praktični aktivnosti prizadevali formalno ozke okvire čim bolj razširiti, pa je bila nato tudi temelj in usmeritev za kasnejše delovanje uprave in banskega sveta Dravske banovine. Dodamo naj še, da sta bila z začetkom delovanja banske uprave novembra 1929 razrešena tudi komisarja ljubljanske in mariborske oblasti ter ukinjeni posebni samoupravni uradi.²⁵ Tako se je v Sloveniji spet uveljavil enotirni upravni sistem, z njim pa ponovno utrdil tudi centralizem.

²⁴ Radićev sabor 1927-1928. Zapisnici oblasne skupščine Zagrebške oblasti. Priredila dr. Mira Kolar - Džinićević, Zagreb 1993; glede na ohranjenost sejinj zapisnikov obeh slovenskih oblastnih skupščin bi bilo koristno razmišljati tudi o neki obliki njihove objave.

²⁵ Ob predaji pisnih banu Dravske banovine in ob ukinjvi samoupravnih uradov sta vidilna funkcionarja ljubljanske in mariborske oblastne samouprave dr. Marko Natlačen in dr. Josip Leskivar objavila v Slovincu (št. 262, 16. 11. in št. 263, 17. 11. 1929) ubsežni poročili o uspehih oblastnih samouprav v Sloveniji.

ZUSAMMENFASSUNG

STAATSORDNUNGEN IN SLOWENIEN IM RAHMEN
DES ERSTEN JUGOSLAWISCHEN STAATES 1918-
1929

Der Übergang des überwiegenden Teils Sloweniens aus dem österreichischen in den jugoslawischen Staatsverband stellte einen bedeutenden Wendepunkt auch in der Entwicklung der Verwaltung und Selbstverwaltung bzw. Autonomie dar. Im Staat der Slowenen, Kroaten und Serben hatte Slowenien einen föderativen, teilweise sogar einen konföderativen Status, die exekutive und legislative Funktionen übte die Nationalregierung für Slowenien (Narodna vlada za Slovenijo) aus. Nach der Vereinigung vom 1. Dezember 1918 setzte der Prozeß der Zentralisierung der Macht in den zentralen Staatsorganen in Belgrad ein, beschränkte autonome Kompetenzen hatte aber die Landesregierung für Slowenien (Deželna vlada za Slovenijo). Die "Vidovdan"- (Veithestag) Verfassung, die gegen den Willen der slowenischen Abgeordneten am 28. 6. 1921 angenommen wurde, verstärkte den Zentralismus. Wegen des Widerstandes der autonomistischen Parteien, vor allem der Slowenischen Volkspartei (Slovenska ljudska stranka), gelang es der Regierung erst am 1. 4. 1924, den Staat in 33 Verwaltungseinheiten - "oblasti" ("Gebiete") einzuteilen. Damals wurde die provisorische Regionale Verwaltung für Slowenien (Pokrajinska uprava za Slovenijo) abgeschafft, Slowenien selbst aufgeteilt in die "Gebiete" Ljubljana und Maribor, mit deren Verwaltung die Großsuppané und ihre Ämter vertraut wurden. Im Februar 1927 begann die durch Verfassung und Gesetze stark eingeschränkte Gebiets-selbstverwaltung zu funktionieren, die gerade in Slowenien bedeutende Erfolge auf sozioökonomischem Gebiet sowie auf dem der Kultur und Bildung erzielt hat. Die Suspension der Verfassung, die Auflösung des Parlaments sowie der gewählten Gebiets- und Gemeinde-Selbstverwaltungsorgane durch die Königsdiktatur am 6. 1. 1929 bedeutet einen neuen Wendepunkt in der Entwicklung der Staatsformen in Slowenien.

SUMMARY

ADMINISTRATIVE DIVISIONS IN SLOVENE PART OF
YUGOSLAVIA 1918-1929

The year 1918, when the majority of Slovenia was transferred from Austria to Yugoslavia, was an important turning point in the development of administration and self-government or autonomy. In the State of the Slovenes, Croats and Serbs, Slovenia had federative, partly even confederative status, and governmental and legislative functions went to the National Government of Slovenia. After the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on 1 December, 1918, the process of centralization of power in the central offices in Belgrade started, and restricted autonomous powers were conferred on the Provincial Government of Slovenia. The new Yugoslav constitution of June 28, 1921, passed despite resistance from the majority of Slovene MPs, had even strengthened the centralisation of the state. Following the resistance of autonomistically oriented political parties, particularly the Slovene People's Party, the government in Belgrade managed to divide the country into 33 administrative units (authorities) as late as 1 April, 1924. At the same time, the provisional Provincial Administration for Slovenia was abolished and Slovenia was divided into two authorities, one in Ljubljana and the other in Maribor, both of which were headed by the great mayors and their administrative offices. In February, 1927, the autonomy of these administrative units was established, which, despite being highly restricted by the constitution and legislature, had considerable success in Slovenia in socio-economic, cultural and educational fields. The abolishment of the constitution, all parliamentary parties, and elected provincial and municipal autonomous authorities by the king on 6 January, 1929, was another turning point in the development of administration in Slovenia.

Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije

FRANCE KRESAL

V razpravi bomo obravnavali gospodarski sistem in nekatere probleme iz gospodarske politike med dvema vojnama, ki so bistveno vplivali na gospodarska dogajanja v Sloveniji. Nekatere pojave bomo osvetlili tudi s podatki, ki kažejo na gospodarske dosežke, strukturo in premoženjsko stanje prebivalstva.

Gospodarski sistem so v glavnem urejali denarni, davčni, carinski in trgovinski zakon, obrtni in rudarski zakon. Zadnja dva sta v veliki meri urejala tudi socialnopolitični položaj delavstva, dokler ni ta materija prišla v specialne zakone: Zakon o inšpekciji dela, Zakon zaščiti delavcev in Zakon o zavarovanju delavcev ter nazadnje še Uredba o minimalnih mezdah in kolektivnih pogodbah.

Po nastanku nove države se je v Jugoslaviji le postopoma uvajal enoten sistem, dotlej pa je veljala stara zakonodaja; srbska, ki je nastajala okrog leta 1912, avstrijska in ogrska, ki je nastajala v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1854, 1859 in 1862 so nastajali rudarski, obrtni in trgovinski zakon. Gospodarska politika jih je z novelami dopolnjevala, spreminjala in posodabljala. Največje spremembe so hile v 80. in 90. letih 19. stoletja. Obrtni zakon je največje spremembe in dopolnitve doživel v letih 1883 do 1888, trgovinski 1887, rudarski 1894, davčni sistem pa 1896.¹

Za razvoj industrije je bil najpomembnejši obrtni zakon iz leta 1859, ki je dokončno razveljavil prejšnja cehovska določila. Po tem zakonu je bila vpeljana skoraj popolna obrtna svoboda v vsej Avstriji. "Vsakemu avstrijskemu državljanu je bilo dovoljeno, da se naseli kjerkoli in se pod zakonitimi pogoji peča s kakršnimkoli obrtom", je hilo rečeno v njem.

Obrt se je delila na svobodno (tovarne, industrija), rokodelsko (izučitev, obrtno spričevalo) in koncesionirano (dovoljeno, če je za to obstajal širši družbeni interes - tisk, gostilne, parni kotli, gradbeništvo, promet ipd.).

Izraz obrt je imel dva pomena. V širšem pomenu je bila to vsaka pridobitna in gospodarska dejavnost, v ožjem pomenu pa je bila obrt delovanje, ki iz surovin in polizdelkov izdeluje blago večje vrednosti (dodana vrednost). V vsakem primeru je moralo biti to delovanje samostojno, trajno in dohičkanosno.

Pomožni delavci, pomožno osebje so bili vsi, ki so bili v delovnem razmerju (odvisno delo). To so bili pomočniki, vajenci, tovarniški delavci

in "pomožne službe nižje vrste". Ti so z delodajalci sklepali mezdna razmerja in so bili s poznejšimi novelami obrtnega reda iz 80. let primerno zaščiteni. Tisti, ki so imeli "višje službe" z mesečno ali letno plačo (delovodje, mehaniki, faktorji, odpravniki, knjigovodje, blagajniki, risarji, kemiki, inženirji, ipd.), niso sodili med pomožne delavce, bili so nameščenci in imeli drugačen status kot mezdni delavci.

Taka statusna delitev je bila tudi ves čas med dvema vojnama, ki jo je določal Zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922.

Jugoslavija je postopoma uvajala enoten gospodarski in socialnopolitični sistem. Najprej je poenotila valuto - denar in socialno politiko do leta 1922, leta 1925 je bil uveden enoten carinski sistem, 1928 davčni sistem, 1931 je izšel nov jugoslovanski obrtni zakon, 1937 pa trgovinski zakon. Tega leta so bile reorganizirane hratovske skladišnice, uvedeno je bilo splošno pokojninsko zavarovanje delavcev; izšla je uredba o minimalnih mezdah in kolektivnih pogodbah.

GOSPODARSKI UKREPI NARODNEGA SVETA OB USTANAVLJANJU NOVE DRŽAVE

Gospodarski odsek Narodnega sveta v Ljubljani je bil ustanovljen 17. avgusta 1918. Oh ustanovitvi je dobil nalogo, da prouči vrednost avstrogrskega denarja in njegovo relacijo do tuje valute ter način, kako preiti na zdravo valuto. Pripravo študije je prevzel tajnik Narodnega sveta dr. Milko Brezigar in jo tudi uspešno opravil. Dr. Jakob Mohorič pa naj bi proučil možnost za koncentracijo (združitve) slovenskih zadrug vseh smeri, hranilnic in drugih manjših denarnih zavodov zadrugnega tipa v enotno in močno nacionalno zadrugno zvezo v centralno zadrugno banko za izvedbo nacionalizacije tujega premoženja; ta projekt ni uspel. Gospodarski odsek je tudi proučil vlogo, ki naj bi jo imelo slovensko gospodarstvo v bodoči novi državi v razmerju do hrvaškega in srbskega gospodarstva. Gospodarski ukrepi so bili kratkoročni in dolgoročni. Kratkoročni gospodarski ukrepi so imeli predvsem pomen preskrbe prebivalstva in zaščite njihovega premoženja in denarja ob koncu vojne in po njej (aprovizacija, denarne podpore vdovam, brezposelnim, demobiliziranim vojakom in vračajočim se vojnim ujetnikom, stanovanjska zaščita, ipd.); posebna zaščita premoženja, ki je bila pomembna z vidika narodnega gospodarstva (državni nadzor, sekvešter in nacionalizacija tujega premoženja), in žigosanje kronskih bankovcev, da se prepreči nadaljnji vdor razvrednotenih kron iz

¹ Alois Brusatti, Österreichische Wirtschaftspolitik vom Josephinismus zum Ständestaat. Wien, Jupiter Verlag, 1965, str. 141-161.

Avstrije.

Dolgoročni gospodarski ukrepi so temeljili na ustvarjanju in razvoju akumulacije kapitala in vseh drugih pogojev za razvoj industrije, od lokacij, prometa, elektrifikacije in energije sploh do tržišča in ureditve delavskega vprašanja.

V gospodarskem odseku so analizirali gospodarsko stanje doma in poudarili potrebo po konsolidiranju domače valute. Za ohranitev vrednosti denarnega premoženja so predlagali čimvečje investiranje inflacijskih kron v nepremičnine in druge vredne stvari. "Zato je treba kupovati čimveč solidnih vrednostnih papirjev, zemljišč, stanovanjskih zgradb. Izkoristiti je treba tudi najmanjše priložnosti za nakup nepremičnin: Kmetje naj si oskrbijo čimveč orodja, konjev, živine in naj se znebijo kron."

Na možne rezultate take gospodarske politike kaže razmeroma majhna količina kronskih bankovcev, ki je bila na slovenskem ozemlju v obtoku ob kolkovanju kronskih bankovcev novembra 1919, ko jih je bilo v Sloveniji za 586,6 milijonov kron, v vsej državi pa za 4,6 milijarde.

Ze 30. decembra 1918 je Narodna vlada v Ljubljani izdala Uredbo o nadziranju podjetij in zemljišč. Pod državno nadzorstvo je prišlo vsako podjetje, katerega dohodki so se pošiljali v tujino, in vsako podjetje, o katerem je bila utemeljena domneva, da se hoče odtegniti obdavčitvi pri nas. Pod nadzor so lahko prišle tudi stavbe, posestva in zemljišča. Trgovinske, industrijske in denarne družbe, ki so imele svoj sedež v tujini, so morale odpreti v Sloveniji svoja predstavništva, če pa so obratovale izključno na tem ozemlju, so morale prenesti svoj sedež na ozemlje vlade SHS v Ljubljani. V podjetjih so bili postavljeni državni nadzorniki, ki so skrbeli, da se ne bi gospodarilo v škodo države. Nadzorniki so imeli pravico zahtevati pojasnila o celotnem gospodarjenju podjetja; pravico do vpogleda v vse spise in knjige podjetja ter blagajniško stanje; v imenu podjetja sprejemati vse poštna pošiljke in dopise; prepovedati, da bi podjetje po svoje razpolagalo s svojo imovino, ali pa bi v posameznih primerih dopisovalo ali dajalo kaka pojasnila v inozemstvo; ukazovati, naj podjetje uveljavlja svoje zahteve pred sodiščem; ukazovati, naj se razpoložljiva denarna sredstva in vrednostni papirji nalagajo pri tistem denarnem zavodu, ki ga je določil nadzornik; preklicati prokuro in trgovsko pooblastilo. Voditelji in uslužbenici podjetja so se morali pokoravati nadzornikovim odredbam in ukazom. Vsi stroški državnega nadzora so šli na račun podjetja. Drjavno nadzorstvo je bilo zasnovano zelo na široko in kompetence nadzornikov so bile velike, vendar je bil končni učinek bolj skromen. Drjavni nadzor se je ukini po izvedeni formalni nacionalizaciji tuje družbe. Te so morale del svojih delnic ali drugih deležev odstopiti domačim denarnim zavodom, izvoliti nov upravni svet z večino domačinov. Petinpetdeset odstotkov kapitala je

moralo biti domačega, 75% vseh delnic deponiranih pri domačem denarnem zavodu in 3 leta pod zaporo, večino upravnega sveta so morali imeti jugoslovanski državljani in podjetje se je štelo za nacionalizirano. Dlje ta nacionalizacija ni šla. Mnoge domače banke in podjetniki so pozneje te delnice zopet prodali nazaj z večjim ali manjšim dobičkom, jugoslovansko večino v upravnem svetu pa so predstavljali fiktivni delničarji.

Centralna vlada je leta 1922 razveljavila to naredbo o nadzorstvu, čeprav vsa nacionalizacija dotlej še ni bila izvedena.

Nič učinkovitejša ni bila naredba vlade Kraljevine SHS z dne 30. aprila 1919 o popisu, sekvestru in likvidaciji premoženja državljanov sovražne države, s katero se je veljavnost srbskega zakona o sekvestru iz leta 1915 razširila tudi na Slovenijo. Sekvestri so bili sicer takoj vpisani v trgovinske registre in zemljiške knjige, toda s popisom premoženja je šlo počasi in nobeno podjetje v Sloveniji ni bilo likvidirano. Podjetniki so imeli dovolj časa, da so spremenili svoje "sovražno" državljanstvo v nevtrarno ali zavezniško, sprejeli jugoslovanskega, ali pa družbo nacionalizirali. Vse sekvestrske naloge (prisilna uprava) je izvrševal oddelek za trgovino in obrt pri deželni vladi.

Beograjska vlada SHS je 10. julija 1922 ukinila Uredbo slovenske Narodne vlade o državnem nadziranju tujih podjetij in zemljišč iz leta 1918. Končalo se je obdobje prisilnih nacionalizacij tujega premoženja, čeprav ta proces še ni bil končan in veliko tujega premoženja še ni prišlo v slovenske roke. Nacionalizacijo tujega premoženja v Sloveniji so izvajale predvsem banke: Ljubljanska kreditna banka, Zadrzna gospodarska banka, Trgovska banka, Slavenska banka in Praštediona iz Zagreba.

Ljubljanska kreditna banka se je na primer angažirala pri nacionalizaciji papirniške industrije. Pridobila je večinski paket delnic in leta 1920 v Ljubljani ustanovila podjetje Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode d.d. Ko je avstrijski Bodenereditanstalt med gospodarsko krizo zašel v finančne težave, so odkupili še preostali del delnic. Kranjska industrijska družba je bila v glavnem tudi last dunajskega Creditanstalta, ki pa jih je po prevratu prodal italijanski skupini delničarjev, ki so imeli v lasti železarno Škedenj pri Trstu, sedaj pa pridobili še gorenjske obrate in železarno v Bistrici v Rožu. Delnice Kranjske industrijske družbe z obrati na Jesenicah je leta 1929 odkupil bančni konzorcij pod vodstvom Avgusta Westna iz Celja, ki je bil jugoslovanski državljani nemške narodnosti. Tekstilni tovarni v Litiji in Preboldu, ki sta bili last Mautnerjevega koncerna na Dunaju, je nacionalizirala Ljubljanska kreditna banka, ki je pridobila 55% delnic in leta 1922 ustanovila novo delniško družbo Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner, ki so prevzele v obratovanje ti dve

tovarni. Trboveljska premogokopna družba je za potrebe nacionalizacije dala 120.000 novih delnic na voljo jugoslovanski bančni skupini, leta 1924 pa sedež družbe premestila z Dunaja v Ljubljano. Bombažna predilnica in tkalnica v Trzinu je sekvester rešila leta 1920 tako, da je Andrej Gassner, ki je bil nosilec avstrijskega kapitala v podjetju, svoje delnice prepisal na svojega sina, ki je imel angleško državljanstvo, ostali deležniki - komanditisti pa so imeli že prej švicarsko državljanstvo. Podjetje ni bilo nacionalizirano. Rudnik svinca v Mežici so avstrijski lastniki zgolj formalno prepisali na angleško družbo. Rudnik Velenje, ki je bil že prej avstrijska državna last, je sedaj postal jugoslovanska državna last, prav tako Cinkarna v Celju, Smodnišnica v Kamniku, Tobačna tovarna v Ljubljani. Podržavljene železnice, pošta, telegraf in telefon so postale jugoslovanska državna last.

Nacionalizacija tujega premoženja bi bila bolj učinkovita, če bi oblast odločneje nastopala. Banke, podjetja in podjetniki so pokazali veliko zanimanja za to akcijo. Tudi podjetniško vzdušje je bilo takoj po prevratu spodbujeno v to smer. V drugi polovici dvajsetih let je ta vna popustila, slovenske hanke in podjetniki so se bolj angažirali pri ustanavljanju novih podjetij v povezavi s tujim kapitalom. Precej destimulativno je vplival tudi zlom Slavenske banke leta 1926, ki se je bila zelo angažirala pri nacionalizacijah in ustanavljanju novih podjetij, po finančnem zlomu in likvidaciji pa je potegnila za seboj tudi več svojih podjetij. Za omdohje nacionalizacij je bilo značilno privzemanje pridevnikov "jugoslovanski", "slovenski" ali "domači" v naslov firme, na primer: Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner, Jugočeška, Jugobruna, Jugoslovanska industrija boja (Domžale), Slovensko gradbeno podjetje Slograd, Domača tvornica rublja.

Državni nadzor in sekvester, ki bi se končal s formalno izvedeno nacionalizacijo, v slovenskih gospodarskih krogih ni bil zamišljen samo kot kratkoročni ukrep v razmerab prevratnega razdobja z močnimi vplivi mednarodne in notranje politike ali špekulativnega kapitala, pač pa kot dolgoročni interes slovenskega narodnega gospodarstva. Večinski del lastništva naj bi iz tujih rok prišel v roke domačih podjetnikov, bank in družb, ki imajo dovolj kapitala, sposobnosti in zmožnosti, da bi gospodarili z njim, "da se bo dobiček porabljal v oploditev naše domovine ter da bodo Slovenci zaposleni ne le kot težaki, ampak tudi kot voditelji" (Brezigar, 1918). To je bil dolgoročni proces, ki se ni mogel končati samo s formalno nacionalizacijo do leta 1922, ko je centralna vlada razveljavila odredbo o državnem nadzoru. Mnoga podjetja in banke so prehajale v domače roke tudi pozneje (KID na primer 1929, Kreditni zavod za trgovino in industrijo 1930), mnogi slovenski, ali bolje rečeno, domači podjetniki so svoje tovarne postavljali konec dvajsetih ali v tridesetih letih, ko so prej zbrali po-

treben kapital kot poslovodje ali direktorji v drugih industrijskih podjetjih ali v trgovini (na primer Franjo Sirc ali Josip Hutter).²

DENARNA POLITIKA, DRŽAVNI DOLGOVI

Po izvedeni zaščiti domače valute z žigosanjem in kolkovanjem kronskih bankovcev je Ministrski svet 13. februarja 1920 določil razmerje 4:1 za odnos vrednosti krome do dinarja. Do maja 1920 so zamenjali kronske bankovce za nove kronsko-dinarske bankovce, ki so imeli natisnjeni obe veljavi v razmerju 4 K za 1 din. Ti hankovci so bili v obtoku 2 leti. Ko je zakon ta sklep 25. 10. 1922 potrdil, je bila v državi uvedena samo dinarska veljava. Razmerje menjave kron v dinarje je bilo zelo sporno. Ko so bile krome po 13. januarju 1919 ožigosane, je bil legalen dotok novih kron ustavljen, ko so bile po 5. 11. 1919 še okolkovane, so bile tudi preštete. Takrat je finančno ministrstvo predlagalo razmerje 3,5 K za 1 din, a že 31. 12. 1919 popravilo svoj predlog na 4:1. Med tem časom so se merile politične in finančne moči dinarskega in kronskega denarnega območja. Srbska narodna banka se je šele februarja 1919 vrnila v Beograd. Tam so bile denarne potrebe velike in srbski dinar je šel po isti poti kot prej avstrijska krona - v inflacijo. Istočasno si je banka z vsemi državnimi sredstvi pomagala, da je navzven prikazala dinar v večji vrednosti. Precenjani dinar je tako na borznih tečajih konec leta 1919 dosegel razmerje 4 K za 1 din. Razmerje stvarnih vrednosti pa je bilo manjše. Ko je hila s posebnim zakonom 26. januarja 1920 srbska Narodna banka proglašena za novo Narodno banko Kraljevine SHS, je bilo v ohtoku že nekaj več kot 711 milijonov din, osnova za kritje pa je znašala samo 442 milijonov din. Kritje dinarja je bilo 62%. Žigosane krome so imele 1/6 prejšnje vrednosti, torej 16,6% kritje, ki se je po kolkovanju in odtegnitvi 20% vrednosti povečala na 20% kritje. Na stvarno vrednost dinarja v tem času kaže tudi sklep finančnega ministrstva o zvišanju carinske ažiže za 60%. Ker so bile carine zgolj bodeček državnega proračuna, ni razloga, da finančno ministrstvo za obračun carin takrat ne bi upoštevalo stvarne vrednosti dinarja, ki je bila po njegovem za 60% manjša od nominalne. Stvarno pokritje dinarja je bilo 60% ali samo 40% (če upoštevamo carinsko politiko), kolkovane jugokrone pa 20% in menjava bi torej morala biti v razmerju 2 ali kvečjemu 3 krome za 1 dinar. Ker ni bilo tako, so hili oškodovani vsi imetniki kron, ker kupna moč dinarja ni bila 4-krat večja od krome. Trajno oškodovani pa so bili vsi tisti, ki so jim bili tekoči prejemki nominalno določeni v kronski

² Prim. F. Kresal, Slovensko podjetništvo v industriji. Podjetništvo na Slovenskem. Prispevki za novejšo zgodovino, 34. Ljubljana 1994, str. 57-74.

veljavi (pokojninski, invalidski in družinski rentniki, preživninc, dotc). Slovensko prebivalstvo, ki je bilo usmerjeno k varčevanju, je po prvi svetovni vojni izgubilo 80% vrednosti svojih prihrankov, precejšen del tudi na račun menjave valute. Po drugi strani so bili pa tudi dolgovi razvrednoteni, ki so bili zlasti kmečki pred prvo svetovno vojno znatni.

Novi jugoslovanski dinar je v povojnih inflacijskih razmerah hitro izgubljal vrednost. Visoka inflacija je trajala do leta 1924, ko so jo z deflacijsko politiko zaustavili, vrednost dinarja pa je znašala samo še 1/10 prejšnje vrednosti, ki jo je določilo finančno ministrstvo po ustanovitvi Narodne banke Kraljevine SHS v začetku leta 1920. Po prehodni deflacijski krizi leta 1924 in 1925 je bila vrednost dinarja stabilna več let. Zato je bil 28. junija 1931 uveljavljen Zakon o denarju in vzpostavljena je bila zlato-devizna podlaga dinarja in njegova konvertibilnost. Notranja in tečajna stabilnost dinarja, uravnotežena zunanjetrgovinska menjava z rahlim presežkom izvoza (od 8 do 18%) in doseženi mednarodni sporazumi o urejanju in plačevanju državnih posojil so omogočili sklenitev novega mednarodnega posojila za izvedbo konvertibilnosti dinarja. To posojilo so imenovali stabilizacijsko posojilo.

Na državni proračun in vrednost dinarja so v veliki meri vplivali tudi državni dolgovi, ki jih je nova država podedovala še od predvojnih dolgov bivše Kraljevine Srbije, Črne gore in jugoslovanskih dežel bivše Avstro-Ogrske; pomembni so bili tudi vojni dolgovi, ki jih je morala prevzeti nova država. Razen tega se je Jugoslavija na novo zadolževala z mednarodnimi posojili z notranjimi pri Narodni banki in drugih denarnih zavodih ter z izdajanjem obveznic. Predvojni dolgovi so znašali okrog 9,713 milijard din, od tega je na bivšo Kraljevino Srbijo odpadlo okrog 9,5 milijard din. Predvojni dolgovi bivše Kraljevine Srbije so namreč znašali 953 milijonov Frcs, Črne gore 11,284 milijonov Frcs in 9,5 milijonov perperov, Bosne in Hercegovine 184 milijonov K, Hrvaške in Slavonije 41,381 milijonov K, Dalmacije 4,5 milijonov K in bivše dežele Kranjske 23,880 milijonov kron. Vojna posojila, ki jih je morala prevzeti Jugoslavija, so znašala 39 milijonov dolarjev in 35,5 milijonov funtov šterlingov.

Od novih zadolžitvev je bilo pomembno prvo investicijsko posojilo 600 milij. din iz leta 1921, leta 1923 pa je izdala za 6 milijard din obveznic za povrnitev vojne škode. Od mednarodnih posojil je bilo v prvih letih obstoja nove države pomembno Blairovo posojilo v znesku 100 milijonov dolarjev. Za stabilizacijo dinarja na zlato podlagi, ki je bila izvedena leta 1931, je bilo najeto mednarodno posojilo v zlato v vrednosti 60 milijonov dolarjev. Novo mednarodno posojilo v zlato je bilo najeto zopet v letih 1933 in 1935 v znesku 411,271 milijonov Frcs za novo stabilizacijo dinarja, ki ga je prizadela velika

gospodarska kriza. S tem posojilom je skušala Jugoslavija popraviti posledice velike krize in obnoviti gospodarski razvoj. Država je izdajala obveznice v vrednosti 1.930 milijard din za likvidacijo agrarne reforme in za odškodnino veleposesnikov, ki jim je bila odvzeta zemlja nad maksimumom (75 ha obdelovalne zemlje ali 200 ha gozda).

Leta 1935 je pri Privilegirani agrarni banki najela 500 milijonov državnega posojila za likvidacijo kmečkih dolgov in do leta 1928 izdala 5 emisij v vrednosti 1.575 milijard din za izvajanje javnih del, s katerimi je skušala omiliti brezposelnost in oživiti gospodarsko dejavnost po ekonomski krizi.

Skupaj s predvojnimi posojili so znašali dolgovi Jugoslavije okrog 26 milijard dinarjev. Za odplačevanje teh dolgov je šlo iz državnega proračuna vsako leto okrog 1 milijardo din, torej 1/10 celotnega državnega proračuna. Zaradi tako velikih bremen proračuna in zaradi novih okoliščin, ki so nastale z rastočo gospodarsko krizo, je prišlo do prevelikega odliva deviz in Jugoslavija je morala preklicati konvertibilnost dinarja že 7. oktobra 1931 (po dobrih 3 mesecih). Ponovno se je zatekla k omejevanju deviznih kvot.³

CARINSKA POLITIKA, TRGOVINSKI IN KLIRINSKI SPORAZUMI

Predlog Zakona o splošni carinski tarifi je bil uveljavljen 20. junija 1925, čeprav v skupščini nikoli ni bil sprejet kot zakon. Izvajati se je začel v okviru finančnega zakona o proračunskih dvajstinah in je veljal ves čas prve Jugoslavije. Splošna carinska zaščita je znašala 30% vrednosti blaga in se je s trgovinskimi sporazumi znižala na 20%. Določena je bila v zlatih dinarjih. Prej je veljala srbska carinska tarifa iz leta 1904, ki je bila 19. marca 1919 razširjena na vse ozemlje Kraljevine SHS. Ta carinska ureditev je bila takrat že zelo zastarala in neustrezna, ker je bila sprejeta v čisto drugačnih političnih in gospodarskih razmerah (carinska vojna z Avstrijo, potrebe državnega proračuna). Nastanek nove države in novega notranjega tržišča ter veliko pomanjkanje vsega blaga po prvi svetovni vojni so terjali nove rešitve za urejanje mednarodne trgovine.

Prejšnjo mednarodno trgovino s slovenskim blagom ali za potrebe slovenskih dežel so pretežno opravljali tujci, vodile pa so jih večje trgovske družbe s sedeži zunaj slovenskega ozemlja, ki so bili sedaj tudi zunaj državnih meja. Prejšnji notranji trgovinski tokovi med industrijsko razvitimi in nerazvitimi deželami so postali tokovi mednarodne trgovine z Avstrijo in Češkoslovaško. Potrebe po uvozu zlasti potroš-

³ Prim. F. Kresal, *Oris gospodarskega razvoja Slovenije 1918-1941*. Acta historicoeconomica iugoslaviae, 7, 1980, str. 3-20.

nega blaga so bile velike. V prvih povojnih letih je uvoz tekstilnega blaga obsegal 80% vsega jugoslovanskega uvoza. Zato so lastniki kapitala v teh letih iz Avstrije in Češkoslovaške širili svoje obrate na to tržišče, gradili nove tovarne, pošiljali strojno opremo in cele tovarniške obrate iz matičnih tovarn. Jugoslavija je s carinsko in davčno politiko omogočala in celo podpirala tak razvoj, dopuščala brezcarinski uvoz rabljenih strojev in opreme ter zaposlovanje tujih strokovnjakov. Carinske dajatve so bile bolj dohodek državnega proračuna kot sredstvo za zaščito domače industrije, kar je vplivalo na povečanje uvoza in zmanjšanje izvoza tako, da je negativna plačilna bilanca začela ovirati nadaljnji razvoj mednarodne trgovine. Jugoslavija je v prvem obdobju tudi zavirala izvoz hrane.

V letih 1924-25 se je država notranje uredila in vpeljala vse potrebne gospodarske ustanove (zamenjava denarja, prenehanje sekvestra, nacionalizacija tujih podjetij, stabilizacija dinarja, uravnotežena zunanjetrgovinska menjava; delovanje trga kapitala, blaga in dela; urejena preiskrba prebivalstva), obdobje največjega nastajanja novih podjetij je bilo končano.

V okviru novega carinskega zakona je Jugoslavija po letu 1925 sklepala trgovinske sporazume z Avstrijo, Češkoslovaško, Italijo, Nemčijo, Veliko Britanijo, Francijo in nekaterimi drugimi državami. Omenjene države so opravile okrog 60% vsega uvoza in izvoza. Slovenija je opravila eno tretjino jugoslovanske mednarodne trgovine. V prvih letih je bil uvoz pokrit z izvozom le z 38%, po letu 1924 se je uravnotežil in do druge svetovne vojne je bil izvoz za 8-17% večji od uvoza. Mednarodna trgovina je znašala od 4 do 6 milijard din na leto in se je zelo povečala od leta 1937 zaradi večje trgovine z Nemčijo in zaradi večjega deleža klirinškega načina plačevanja. V tridesetih letih so carinske tarife prenehale biti pglavilni instrument zaščite. Trgovinski sporazumi, klirinške pogodbe in devizne kvote so postajali novi in učinkovitejši regulatorji trgovine in zaščite domače industrije. Klirinški sporazumi so bili sklenjeni s Češkoslovaško, Avstrijo, Italijo in Nemčijo v letih 1931 do 1934. Z Veliko Britanijo in Francijo je bilo ves čas devizno plačevanje; njun delež je bil okrog 10% v jugoslovanski menjavi, nemški pa 20 do 30%, po priključitvi Avstrije in zasedbi Češkoslovaške je dosegel 48%. Z Italijo je bila menjava aktivna in velika do leta 1935 (20% jugoslovanskega izvoza in 15% uvoza), ko je Jugoslavija začela izvajati gospodarske sankeije, ki jih je uvedlo Društvo narodov, je medsebojna trgovina padala tudi še potem, ko so bile sankeije preklicane. V Italijo je Slovenija izvažala predvsem gradbeni les, uvažala pa celulozno in bombažno prejo. Avstrija in Češkoslovaška sta imeli približno enak delež v jugoslovanskem uvozu in izvozu (10%). Jugoslovanski izvoz na neklinriško območje je v letih 1939-40 zelo zastal, na

klirinškem je bil omejen s kvotami. Na ljubljanski horzi je leta 1940 naraščal devizni promet zlasti z nemškimi čekovnimi kartami; znašal je 75% vsega deviznega prometa, ker je imela tolikšen obseg tudi mednarodna trgovina.⁴

DAVČNA POLITIKA IN SOCIALNA STRUKTURA DAVKOPLAČEVALCEV

V Sloveniji je vse do davčne reforme 1928 veljal avstrijski davčni sistem z razmeroma visoko odmerjeno osebno dohodnino in z vsemi novimi in povišanimi davki, ki so bili uvedeni po letu 1918. Od starih davkov je bila leta 1923 ukinjena le plačarina, ki jo je nadomestil 3,3% davek na fizično delo in 5,5% davek na umsko delo, potem pa enotni uslužbenski davek za vse najemno delo - umsko in fizično, ki je bil progresiven od 2% do 15%.⁵

Na Kranjskem je hilo leta 1912 predpisanih za 8,79 milijonov K direktnih davkov, kar je predstavljalo 2% vseh avstrijskih davkov. Skoraj dve tretjini jih je hilo iz nepremičnin (29,6% od zemlje, 29,6% od zgradb), malo manj pa iz pridobnin (28,5%), to je iz podjetniške, trgovinske in obrtne dejavnosti. Iz osebne dohodnine je bilo predpisanih skoraj 9% davkov, od rent in tantiem 2,5%, od plač pa 0,2% vseh davkov.⁶ Taka davčna struktura je v glavnem odražala poklieno, gospodarsko in družbeno strukturo prebivalstva na Kranjskem. Na vsem slovenskem ozemlju, ki je prišlo v okvir Jugoslavije, je hilo razmerje podobno. Milko Brezigar je v svojem Osnutku slovenskega narodnega gospodarstva leta 1918 izračunal, da so slovenske dežele leta 1913 plačale 58 milijonov K vseh državnih davkov (direktnih in posrednih) ter pristojbin, kar je znašalo 3,6% v vsej Avstriji.⁷

Med prvo svetovno vojno in po njej so bili uvedeni novi davki in zvišali so se stari, in sicer zemljiški in zgradarinski za trikrat, pridobninski pa za štirikrat.⁸ Popolnoma pa se je spremenila struktura razdelitve davkov.

Leta 1926 je hilo iz nepremičnin predpisanih le za dobro tretjino (35%) državnih in samoupravnih davkov, vse ostalo pa iz pridobnine, poslovnega prometa, iz osebne dohodnine (23%)

⁴ Prim. F. Kresal, Carinska in zunanjetrgovinska politika Jugoslavije. Tekstilna industrija v Sloveniji 1918-1841. Ljubljana 1976, str. 74-82.

⁵ Odredbe o davku na dohodek nesamostojnega dela z dne 1. aprila 1928 - uslužbenski davek. Ur. l. št. 31 z dne 31. marca 1928, str. 205-212. Sl. N. z dne 19. marca 1928, št. 63/18. Pravilnik se nanaša na čl. 89-108 zakona o neposrednih davkih.

⁶ Filip Uratnik, Iz davčne statistike. Poročilo delavske zbornice za Slovenijo, Ljubljana 1928, str. 160-168.

⁷ Milko Brezigar, Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva, Ljubljana 1918, str. 152.

⁸ Josip Mosetiz, Povojna davčna zakonodaja in gospodarstvo v Sloveniji. Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana 1928, str. 574-596.

in iz davka od plač in mezd.⁹ Davčna bremena niso bila enako porazdeljena v državi, niti med prebivalstvom. Davčna struktura ni več odražala poklicne, gospodarske in družbene strukture, ki se v tem času še ni tako bistveno spremenila, kot se je spremenila struktura davkoplačevalcev.

Enotni davčni sistem v jugoslovanski državi je bil uveden z novim Zakonom o neposrednih davkih z dne 8. februarja 1928.¹⁰ Šele zdaj je bil zamenjan stari avstrijski davčni sistem, ki je poleg drugih davkov poznal še osebno dohodnino, ki je drugod v Jugoslaviji niso plačevali, in je zelo bremenila slovenske davkoplačevalce. Po novem zakonu je bila dohodnina odpravljena in je bilo samo šest direktnih davkov: davek na dohodek od zemlje (zemljarina), davek od zgradb (zgradarina), davek od podjetij, obrtov in poklicev (pridobnina), davek od dobička podjetij, davek od rente ter davek od plače in mezde (uslužbenski davek). Poleg teh je bil še poseben davek za neoženjene (samski davek) in vojnica za moške, ki niso služili vojske. Pomemben neposredni davek je bil tudi davek na poslovni promet. Na te davke so bile vezane tudi bano-vinske in nekatere druge samoupravne doklade. Davki so bili progresivni. Uslužbenski davek se je obračunaval od delavskih in uslužbenskih prejemkov, ki so bili višji od eksistenčnega minimuma, ki ga je določala država (400 din mesečno). Davčna stopnja je znašala 2 do 15%.

Druga kategorija davkov in dohodkov državnega proračuna so bili posredni davki, trošarine, takse, državni monopol in carine.

Najpomembnejše trošarinsko blago je bilo: sladkor, kava, pivo; žganje, likerji, konjak, rum, ekstrakti, esence, eterična olja, elektrika, nafta. Državni monopol je obsegal tobak, sol, petrolej, vžigalice, cigaretni papir. Najdonosnejši je bil tobakični monopol. Vse to blago je bilo obremenjeno s trošarinskim davkom. Posredni davki in monopol skupaj so predstavljali tričetr vsega državnega proračuna. Leta 1928 na primer so znašali direktni davki 1,67 milijard din, posredni davki 3,52 milijard, dohodki od monopola pa 1,9 milijard din; državni proračun za to leto je znašal okrog 7 milijard din. To razmerje se tudi pozneje ni bistveno menjalo, proračun pa se je za nekaj milijard povečal. V Sloveniji je bilo leta 1928 predpisanih direktnih davkov za 227,849 milijonov din, naslednje leto pa za 249,757 milijonov din državnega davka in 45,905 milij. din samoupravnih doklad in je nanjo odpadlo 12 do 15% jugoslovanskih davkov.¹¹

STRUKTURA DAVKOPLAČEVALCEV, DAVEK NA PLAČE

Po davčni reformi iz leta 1928 se je še bolj spremenila struktura davkoplačevalcev. Iz nepremičnin je bilo predpisanih samo še 27% davkov v Sloveniji, 47% iz pridobnin, poslovnega prometa in od dobička družbenih firm ter 23% od plač in mezd (uslužbenski davek zaposlenih delavcev in nameščencev). Kmečkega prebivalstva je bilo 60%, zemljiškega davka pa le 19%.

Plače so hile obdavčene. Po avstrijskem zakonu o davkih iz leta 1896 so bile obdavčene progresivno, od 0,4 do 6%. Obdavčene so bile samo stalne plače, ki so znašale več kot 6.400 K na leto. To so bile plače uslužbencev prvega in drugega razreda ter plače direktorjev.

Osebno dohodnino so plačevali vsi davkoplačevalci od skupnih dohodkov nad 1200 K na leto in je bila tudi progresivna od 0,6 do 40%. Osebno dohodnino so plačevali od predelavcev in mojstrov navzgor (nad 100 K mesečne plače). Tudi bolj plačani kvalificirani delavci, rudarji, metalurgi in železničarji so jo plačevali (nad 23 K tedenske ali 4 K dnevne mezde).

Za poenostavljeno primerjavo bomo vse mezde in plače preračunali na povprečne zaokrožene mesečne zneske za leto 1912. Po teh izračunih lahko delavske mezde uvrstimo v razpon od 50 K do 200 K na mesec, plače uslužbencev od 200 K do 800 K na mesec, plače direktorjev pa od 1.000 K do 2.500 K in več.

V Sloveniji je bil zelo tanek sloj ljudi z višjimi dohodki, z višjimi mesečnimi in letnimi plačami. Po davčni statistiki za leto 1912 je bilo na Kranjskem dvainpolkrat manj osebne dohodnine, 5-krat manj davka od rent in tantiem in 8-krat manj davka od plač na prebivalca, kot je bilo avstrijsko državno povprečje. Večina drugih davkov, predvsem pa zemljiški davek je bil približno enak državnemu povprečju.

Socialno strukturo premožnejšega sloja prebivalstva kaže razdelitev osebne dohodnine, ki so jo plačevali od skupnih dohodkov nad 1200 K na leto. Leta 1912 je osebno dohodnino plačalo 15.368 prebivalcev kranjske dežele.¹² Dvaindevetdeset odstotkov vseh je bilo v razponu do 10.000 K, kamor bi lahko uvrstili javne in privatne nameščence in morda še mojstre; 5% jih je bilo do 1.250 K, kamor bi lahko uvrstili bolj plačane kvalificirane delavce, rudarje, metalurge in železničarje ter predelavce. Nad 15.000 K letnih dohodkov je na Kranjskem imelo samo 412 ljudi, večina teh je bila taka kot na primer direktorja litijske predilnice, ki je takrat zaposlovala okrog 350 delavcev in sta imela po nekaj čez 16.000 K letne plače.¹³ Samo 100 prebi-

⁹ Dr. Fran Windischer, Davčna statistika za leto 1928. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930, str. 23-45.

¹⁰ Ur. l. št. 26 z dne 15. 3. 1928, str. 161-173; Sl. N., z dne 8. februarja 1928, št. 29/7.

¹¹ Dr. Fran Windischer, Davčna statistika za leto 1928. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930, str. 23-45.

¹² Filip Uratnik, Iz davčne statistike po uradnih podatkih finančnega ministva na Dunaju. Pomčilo delavske zbornice za Slovenijo, Ljubljana 1928, str. 160.

¹³ F. Kresal, Razvoj predilnice Litija, Litija 1961, str. 22.

valcev Kranjske je imelo višje letne dohodke kot litijska direktorja in samo 3 so bili taki, ki so imeli 10 krat višje letne dohodke kot onadva.

Med prvo svetovno vojno in po njej so se realne mezde in plače znižale za polovico. Nominalno so sicer inflacijsko narasle in so leta 1919 mezde znašale okrog 15 do 22 K na dan, oziroma 375 do 550 K na mesec, plače nameščencev pa na 2.000 do 6.400 K in draginjske doklade. Zaradi inflacije so se ti zneski vsako leto podvojili. Po odpravi draginjskih doklad in uveljavitvi dinarske valute so delavske mezde znašale leta 1922 okrog 900 din, plače nameščencev pa okrog 2.100 din na mesec. Nato so se mezde zniževale do srede tridesetih let, ko so znašale okrog 600 din, plače pa naraščale do povprečnih 2.500 din na mesec. V letih pred drugo svetovno vojno so se mezde in plače zopet inflacijsko zvišale.¹⁴

Po izračunu povprečnih zaokroženih mesečnih zneskov mezd in plač za vse obdobje med dvema vojnoma ugotovimo, da lahko mezde uvrstimo v razpon 500 do 1.000 din na mesec, plače nameščencev od 1.000 do 4.500 din in več, plače direktorjev pa od 5.000 do 50.000 din.

Za čas pred prvo svetovno vojno smo na osnovi razdelitve osehne dohodnine ugotovili izredno tanko plast premožnejšega prebivalstva na Kranjskem. Ta plast po vojni ni bila nič debelejša. Znašala je okrog 3% slovenskega prebivalstva. Leta 1926 je davek od osebne dohodnine plačalo 31.200 prebivalcev Slovenije.¹⁵ Popolnoma drugačna pa je bila razdelitev plačanega davka. Pred vojno je večino tega davka plačal sloj z dohodki bolje plačanih nameščencev in bogatejših prebivalcev. Samo 5% tega davka je plačalo prebivalstvo z nižjimi dohodki. Leta 1926 je bilo obratno. Med davkoplačevalci iz osebne dohodnine je bilo 72% takih, ki so imeli manj kot 1.000 din mesečnih dohodkov. To so bili večinoma že holje plačani kvalificirani delavci in obrtniki. Samo 3% jih je bilo iz vrst z najvišjimi dohodki, ki hi jih uvrščali v sloj direktorjev in večjih podjetnikov z letnimi dohodki nad 150.000 din (12.500 din na mesec). Ta najbogatajši sloj je plačal 38% vsega davka iz osebne dohodnine. Samo 120 ljudi v Sloveniji je izkazovalo letne dohodke nad 225.000 din (18.750 din na mesec), kar je bil sicer le 5-kratni dohodek bolje plačanih nameščencev. Po vseh teh podatkih za slovensko prebivalstvo ne bi mogli reči, da je bilo bogato in tudi večjih bogatašev med njimi ni bilo veliko.

Zemljiški davek, ki je bil prvotno osnovni davek in dohodek državnega proračuna, je z razvojem neagrarnih proizvodnih panog izgubljal pomen. Leta 1912 je zemljiški davek obsegal

skoraj 1/3 direktnih davkov, po davčni reformi leta 1928 pa manj kot 1/5. Leta 1929 je v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije 277.000 davčnih zavezancev plačalo skoraj 38 milijonov din zemljarine, povprečno 134 din na enoto. Kmetija z 10 ha zemlje je leta 1925 plačala 256 din zemljarine, leta 1929 pa 193 din. Osnovni zemljiški davek je znašal 10% čistega katastrskega donosa.

GOSPODARSKA POLITIKA MED KRIZO

Začela se je gospodarska kriza 1929-33, svetovni gospodarski zastoj, ki je povzročil zmanjšanje zunanje in notranje trgovine, zlom denarnih zavodov, veliko zadolženost, nesposobnost vračanja dolgov. Temu so sledili upad proizvodnje, propad številnih trgovskih, obrtnih in industrijskih podjetij, hreznoposelnost, ohuhožanje kmečkega prebivalstva, prisilne dražbe delov in celih kmečkih posestev. Kriza se je začela v ZDA, kjer je na črni petek 25. 10. 1929 na newyorški borzi prišlo do finančnega zloma; ta je sprožil veliko finančno in gospodarsko krizo. Kmalu se je pokazala tudi v Evropi, vendar ne v vseh državah enako močno; prizadela je zlasti Avstrijo in Nemčijo, kar je imelo usodne posledice tudi za slovensko gospodarstvo. Kriza je povzročila tudi prestrukturiranje gospodarstva in posodobitev ter racionalizacijo proizvodnje; modernizirali so se predvsem obrati KID na Jesenicah, Trboveljske premogokopne družbe in skoraj vsa papirniška ter tekstilna industrija. Velike spremembe so nastale v slovenskem premogovništvu; trboveljska družba je kot največja proizvajalka premoga do leta 1929 nakopala 43% jugoslovanskega premoga, leta 1933 pa le še 28,5%. Gospodarski zastoj v gradbeni in lesni industriji se je podaljšal in zaostri še zaradi sankcij proti Italiji v letih 1935-36. Za tretjino se je zmanjšalo število obrtnih delavnic, še bolj število zaposlenih pomočnikov; dohodek obrtništva se je zmanjšal za 60%.

V tem času se je trgovina zmanjšala za tretjino. Še bolj je trpela zunanja trgovina, ki je bila omejena z uvajanjem uvoznih in izvoznih kontingentov s posameznimi državami (pojav avtar-kije). Plačilni promet z devizami je vedno bolj zamenjeval klirinški (Nemčija, Italija, Avstrija), ki je oviral svoboden razmah izvoza in uvoza. Na evropskih denarnih tržiščih so se že poznali znaki krize in je prenehal dotok tujega kapitala. Prišlo je do finančnega zloma dunajskega kreditnega zavoda (Creditanstalt), kar je povzročilo velike težave ljubljanskemu Kreditnemu zavodu za trgovino in industrijo, ki je denarno podpiral velik del slovenske industrije (KID na Jesenicah, Jugočeška v Kranju, Westen v Celju). Bančne težave v Nemčiji in kriza angleškega funta so izzvale vznemirjenje tudi v Jugoslaviji. Zaradi odtoka kratkoročnih posojil je Narodna banka avgusta uvedla kreditne omejitve. Po Hoover-

¹⁴ F. Kresal, *Mezde*, Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 113-114.

¹⁵ Dr. Fran Windischer, *Davčna statistika za leto 1928*. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930, str. 23-45.

jevem moratoriju za vojne dolgove iz reparacij ni bilo več dotoka kapitala, kar je povzročilo dodatne težavenašem gospodarstvu; jeseni 1931 je prišlo do znatne okrnitve državnega proračuna. Tečaji državnih papirjev so nazadovali, zelo velike so bile izgube Narodne banke; splahnele so devizne rezerve. Zaradi povečanih zahtev vlagateljev po izplačevanju je Društvo bančnih zavodov v Ljubljani septembra 1931 omejilo izplačila vlog s knjižic in tekočih računov. Nato je oktobra sledila še ukinitve svobodnega deviznega in valutnega trgovanja.

Zunanjetrgovinska bilanca Jugoslavije je bila leta 1929 aktivna. Glavni izvozni artikli so bili: gradbeni les, baker, cement (44,12%); pšenica, koruza, sveže meso in živina (47,2%); lesni izdelki (8,68%). Devizni promet ljubljanske borze je močno upadel. Znižanje cen ameriške pšenice je izzvalo v Jugoslaviji znižanje cen žita, čeprav je bil leta 1929 promet s pšenico in koruzo še živahen. Zaradi ameriške konkurence pšenice niso izvažali, tako da so ostale velike količine neprodane. Kmet kljub razmeroma dobri letini ni dobil ustreznega iztržka, da bi lahko plačal javne dajatve, obresti, dolgove in se sam oskrbel s potrebnimi življenjskimi sredstvi. Izvoz žita in lesa se je zmanjšal zaradi hude konkurence drugih držav (ZDA, SZ, pri izvozu lesa v Italijo tudi Avstrija). Upad lesne trgovine je najbolj prizadel Slovenijo. V 2. polovici leta 1931 se je izvoz zmanjšal za 30%, izvoz lesa po vrednosti pa za 43%. Pridelek žita je bil za 23% večji zaradi dobre letine, izkupiček pa manjši. Naslednje leto je bil zaradi slabe letine pridelek pšenice manjši za 46%, vrednost izvoza se je znižala za 66%, izvoz koruze je bil za 34% manjši. Zmanjševal se je tudi notranji promet z žitom, po količini za 25%, po vrednosti za 33%. Podeželski trgovci so prenehali kreditirati kmete, veletrgovina pa ni več kreditirala podeželskih trgovcev. Povečana brezposelnost je še bolj zmanjševala zaslužek z žitom. Kupna moč prebivalstva in pomanjkanje denarja sta postala še bolj kritična. Da hi država olajšala prehrano v žitno pasivnih pokrajinah (tudi Slovenija) in pospešila prodajo dobre letine koruze, je ponudila občinam preskrbo s poceni koruzo. Brezposelni in revni občani pa niso mogli kupiti te koruze niti po nizkih cenah. Pomanjkanje denarja in nelikvidnost bank sta se nadaljevala še leta 1933. Leta 1933 in 1934 se je izvoz rahlo povečal (za 14,8%). Ves čas krize je bila zunanjetrgovinska bilanca uravnotežena in aktivna. Tudi leta 1935 se je skupni izvoz malo povečal (za 4%), zmanjšal pa se je izvoz lesa zaradi gospodarskih sankcij proti Italiji. Pridelek pšenice in koruze je bil slab. Obtok denarja se je povečal za 7%. Leta 1936 je bilo svetovno gospodarstvo že pod vplivom oboroževalne tekme; povečala se je vrednost prometa. Bila je dobra letina koruze in pšenice. PRIZAD je vplival na umirjenje cen pšenice z večjimi odkupi. V Sloveniji pa je bila letina zelo slaba in pridelek ni

zadoščal za lastno preskrbo. Ker ni bilo denarja, je nazadovala tudi domača poraba. Slovenski kmet je resnično obubožal, zato je bila kupna moč v Sloveniji tudi leta 1936 minimalna.¹⁶

REŠEVANJE KRIZE IN KMEČKIH DOLGOV

Največ konkurzov in prisilnih poravnjav je bilo leta 1931 in 1932 (1260 konkurzov in 1975 prisilnih poravnjav), nato se je število zmanjševalo; 1935 je bilo 143 konkurzov in 183 prisilnih poravnjav. Leta 1930 je bilo število zaposlenih delavcev v Sloveniji največje (ok. 132.000 zaposlenih). Zaradi krize je bilo leta 1933 zaposlenih le okrog 105.000 delavcev; šele konec 1937 je bilo doseženo število pred krizo. V teh letih se je povečalo število zaposlenih žensk; po I. svetovni vojni so v Sloveniji predstavljale delavke približno četrtnino vseh zaposlenih, v letih krize pa že 39%. Vseh gospodarskih panog dolgo trajna brezposelnost ni enako prizadela. Najbolj se je zmanjšalo število zaposlenih v gradbeni, kovinski, lesni in lesnopredelovalni industriji, medtem ko se je v rudarstvu zaposelnost zniževala že od leta 1924; v kemični, papirniški in prehrambni industriji je bila brezposelnost nekoliko manjša, prav tako na železnicah, v trgovini, gostinstvu in storitvenih dejavnostih; število zaposlenih zasebnih in javnih nameščenecv pa je celo počasi naraščalo. Poseben primer je bila tekstilna industrija, kjer je tudi med krizo število zaposlenih hitro naraščalo (predvsem ženska delovna sila). Zaposleno delavstvo je med krizo prizadelo tudi krčenje delovnega časa; to so storila skoraj vsa podjetja, tudi tekstilna.

Brezposelni delavci so imeli pravico do brezposelnostiških podpor, ki so jih izplačevale javne borze dela, vendar so bile podpore majhne in kratkotrajne. Država in občine so skušale omiliti brezposelnost z javnimi deli, bedo ljudi pa z izrednimi podporami, vendar so bila za to namenjena denarna sredstva nezadostna.

Življenjska raven zaposlenih delavcev se je v letih krize znižala in je bila najnižja leta 1934. Od 79.010 zaposlenih delavcev, ki so hili leta 1934 zavarovani pri okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani, jih 54% s svojimi zaslužki ni moglo pokrivati eksistenčnega minimuma za posameznika, 22,8% jih je živelo na ravni eksistenčnega minimuma, 23% si je s svojimi zaslužki lahko omogočalo boljši življenjski standard, če jim ni bilo treba vzdrževati družine. Eksistenčnega minimuma za 4-člansko delavsko družino pa delavci v Sloveniji s svojimi zaslužki niso mogli zadovoljivo pokrivati. Najvišje mezde je izplačevala grafična industrija, nato kemična in papirniška, najmanjše pa gradbena, lesna in ohlačilna. Najvišje mezde so bile okoli večjih

¹⁶ Prim. F. Kresal, *Gospodarska kriza 1929-1939*. Enciklopedija Slovenije, 3, Ljubljana 1989, str. 304-305.

industrijskih središč (Tržič, Kranj, Maribor), najnižje pa v podeželskih občinah (Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj).¹⁷

Dne 19. aprila 1932 je izšel zakon o zaščiti kmetov. Uveljavljen je bil moratorij za kmečke dolgove, ki je prizadel zlasti kreditne zadruge, pa tudi regulativne branilnice in banke. Vsota kmečkih dolgov je bila zlasti v Sloveniji zelo velika. Zakonu o zaščiti kmeta je sledila zaščitna zakonodaja za denarne zavode. Medtem pa je gospodarska kriza naraščala in vedno več dolžnikov ni moglo poravnati obveznosti. Blagajniško poslovanje bank in drugih denarnih zavodov se je znižalo pod minimum, vedno bolj pa se je povečevalo poslovanje zavodov, ki jim je pomagala država (od 1929 Priviligirana agrarna banka, PAB; od 1931 Priviligirana izvozna družba, Prizad). Ti zavodi so imeli sedeže v Beogradu in slovenskim kmetom niso veliko pomagali. V Sloveniji PAB kot upnik skoraj ni nastopala; do 1939 je odobrila le 11 posojil, katerih skupna vrednost (208.000 din) je pomenila le 0.037% vseh njenih posojil v državi, slovenski kmetje pa so bili v tem času zadolženi za 1,2 milijardi din.

Zaradi krize je prišlo do katastrofalnega padca cen kmetijskih pridelkov; najnižjo raven so cene dosegle leta 1933 in 1934, ko so predstavljale le še dobro polovico iz let pred krizo. Kmetijsko ministrstvo je leta 1932 pri PAB naročilo anketo o kmečkih dolgovih. Ta je pokazala, da so se kmečki dolgovi v Jugoslaviji od leta 1928, ko so znašali skoraj 3 milijarde din (od tega v Sloveniji 600-700 milijonov), povečali na 7 milijard din 1932 (v Sloveniji 1,2 milijardi). Na Slovenskem je bila zadolžena tretjina kmetov, 2/3 teh dolgov so imeli mali kmetje (do 1 ha zemlje). Moratorij za odplačevanje kmečkih dolgov se je od 1932 podaljševal vse do 1936, ko se je z uredbo o likvidaciji kmečkih dolgov določilo, da bo PAB prevzela vse kmečke dolgove pri denarnih zavodih, ki so nastali do 20.4.1932. Kmetom, ki so dolgovali do 25.000 din, so odpisali polovico dolga, večjim dolžnikom pa je sodišče na njihovo prošnjo lahko znižalo dolg do 30%; če je znižani dolg še vedno presegal polovico vrednosti imetja, ga je smelo znižati za polovico. Dolgov velikih kmetov (nad 50 ha), ki so imeli več kot pol milijona din dolga, PAB ni prevzela. Drugo polovico dolga, odpisano kmetu dolžniku, pa sta si delila denarni zavod in država. Ta je za svoj del izdala denarnemu zavodu (upniku) 3% obveznice na 12 let, upnik pa je moral svoj del odpisati v lastno breme. Na ohmočju ljubljanske podružnice PAB je 509 upnikov (večinoma slovenskih kreditnih zadrug) odstopilo 479.600 milijonov din od 47.863 dolžnikov podružnici PAB. Zaradi tega prenosa terjatev je bila škoda kreditnih zadrug velika, ker so izgubile svojo vodilno vlogo in kreditno moč, ki jo je prej imelo

slovensko kmečko združenstvo. Koncentracija kapitala v PAB pa je bila močna. Položaj kmetov se je izboljšal le začasno.¹⁸

POLITIKA AGRARNE REFORME

Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih je izšel 19. junija 1931. Pod agrarno reformo je prišlo 77 veleposestev, ki so imela nad 75 ha obdelovalne zemlje ali nad 1000 ha gozda. Vsa ta veleposestva so merila 143.447 ha, od tega je bilo 74% gozda. Dejansko je bilo razlaščen le 15.050 ha obdelovalne zemlje, ki je bila razdeljena med 22.000 kmečkih družin. Na družino je prišlo malo, komaj 0,66 ha in še to z odškodnino. V Sloveniji je bila predvsem gozdna veleposest, ki je bila predvsem neslovenska in cerkvena; slovenske kmetije pa so bile vse skoraj brez gozda; 1/3 kmetij je bila čisto brez gozda. Pod razlastitev je prišlo samo 11 gozdnih veleposestev, ki so jim razlastili 16.350 ha gozdov, 7.339 ha pa so jih sami brezplačno odstopili. Teh gozdov pa niso dobili kmetje, ostali so pod začasno državno upravo.

Agrarna reforma je bila v prevratniških dneh po prvi svetovni vojni revolucionarna zahteva in nacionalna parola. Že narodni svet v Zagrebu je moral 14. novembra 1918 obljubiti, da bo agrarno vprašanje rešeno z agrarno reformo. Tudi regent Aleksander je 6. maja 1919 v razglasu obljubil: "Moja želja je, da se takoj prične s pravično rešitvijo agrarnega vprašanja... proti pravični odškodnini bo zemlja razdeljena med siromašne poljedelce. Vsak Srb, Hrvat in Slovenec bodi gospodar na svoji zemlji!... Zato sem pozval svojo vlado, da takoj sestavi komisijo, ki bo pripravila rešitev agrarnega vprašanja. Kmete pozivam, naj v zaupanju v mojo kraljevsko besedo, mirno pričakajo, da jim naša vlada zakonitim putem preda zemljo, ki ho za nadalje samo božja in njihova..." S komisijami in zakonitimi potmi je bilo reševanje agrarne reforme zelo počasno. Konec julija 1919 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Glavno poverjeništvu ministrstva za agrarno reformo, leto pozneje Agrarna direkcija z okrožnimi agrarnimi uradi. Potem so določili kriterije za veleposest: 75 ha obdelovalne zemlje ali 200 ha gozda. V Sloveniji je 208 veleposestev presegalo ta maksimum v skupni površini 200.000 ha. Préseček obdelovalne zemlje so veleposestniki morali dati v 4-letni zakup, vendar ne vse, agrarni maksimum je bilo možno na razne načine povečati; zlasti gozdno veleposest, "ki je morala ostati gospodarska celota." Pod razlastitev tudi niso prišla cerkvena veleposestva. V zakup je dobilo 20.000 kmetov samo 16.294 ha zemlje, gozdov niso dobili. Agrarni interesi, revni kmetje bi lahko iz veleposestniških gozdov dobili nujno potreben les za kurjavo in

¹⁷ F. Kresal, Materialni položaj delavstva v Sloveniji. Tekstilna industrija v Sloveniji 1918-1941. Ljubljana 1976, str. 253-260.

¹⁸ Žarko Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Ljubljana 1994, str. 127-143.

gradnjo. Največje gozdne površine so imeli knez Karl Auersperg 22.551 ha, Verski zaklad 18.208 ha, ljubljanska škofija 7.421 ha, grof Vincenc Thurn 4.837 ha. Po narodnosti je bilo 62% lastnikov tuje narodnosti, največ nemške (44%).¹⁹

V proglasu regenta Aleksandra in v prvotnih odredbah o agrarni reformi so obljubljali veliko, vendar je radikalnost obljub z leti vedno bolj popuščala. Dokončno izvedbo agrarne reforme so zavlačevali do leta 1933 in marsikdo se ji je nazadnje izognil. Končni učinek agrarne reforme je bil zelo pičel. Razlastili so sicer 1/3 veleposestniške obdelovalne zemlje in gozdov, veleposestva pa so hila še vedno velika (75 ha obdelovalne površine, 1.000 ha gozdov) in pretežno neslovenska. Slovenski kmetje so še naprej ostali majhni.

OBRтна POLITIKA

Obrtni zakon, ki je izšel 9.marca 1932, je enotno uredil položaj obrti in poslovanje obrtnikov v vsej državi na osnovi predpisanih dokazil o strokovni usposobljenosti (pomočniški in mojstrski izpiti). Obrtno dejavnost je urejal z vidika rokodelskih obrti. Prej je v Sloveniji veljal avstrijski obrtni red iz leta 1907, ki je izhajal iz obrtnega reda iz leta 1859, ta pa je uvedel obrtno svobodo, na osnovi katere se je lahko razvil tovarniški način proizvodnje. Ta zakon je obrt razdelil na proizvodno in rokodelsko; proizvodno je prevzela industrija, rokodelska obrt pa je razvila storitvene dejavnosti. Stanje in razvoj obrti v Sloveniji med obema vojnama je pokazal, da industrija le ni uničila obrti, saj je hilo leta 1939 še vedno 21.632 obrtnih ohratov in 35.000 zaposlenih, torej ena četrтина vseh zaposlenih. Največ je bilo krojačev, šivilj in pletilj (6.900) in čevljarjev (5.200), čeprav sta bili industrijska proizvodnja in konkurenca na tem področju največji (Tivar, Polzela, Peko, Bata). Veliko je bilo mizarjev, kolarjev (5.700), kovačev, ključavničarjev (5.300), zidarjev, tesarjev (4.100), mlinarjev, pekov in živilske obrti (5.400), malo pa jih je bilo iz storitvenih obrti (1.600).

Gospodarska kriza je tudi obrt zelo prizadela in v tej dejavnosti se je dohodek zmanjšal za 60%. Obrtni zakon naj hi uredil tudi nelojalno konkurenco med rednimi obrtniki in šušmarji, a je ni. Obrtna združenja so med gospodarsko krizo ugotavljala, da je leta 1933 čisti zaslužek legalnega obrtništva znašal okrog 46 milij. din, pri šušmarjih pa tudi okrog 40 milij. din.

Obrtniki so bili združeni v 168 strokovnih in 54 drugih združenjih. Nadzorstvo nad obveznimi obrtnimi združenji je opravljala Zbornica za trgovino, obrt in industrijo. Bile so pobude za ustanovitev samostojne ohrtne zbornice, ustanovi-

vili je pa niso (šele 1991).²⁰

TRGOVINSKA POLITIKA

Trgovinski zakon, ki je izšel 28. oktobra 1937, je enotno uredil trgovinske zadeve v vsej državi. Prej je pri nas veljal avstrijski zakon in tudi novi je bil prirejen temu, ker je bil vpliv slovenskih trgovskih krogov prevladujoč, zato pri nas ni povzročil nobenih bistvenih sprememb. Trgovinska organizacija je ostala nespremenjena ves čas prve Jugoslavije. Trgovina je bila v Sloveniji zelo razvita. Konec leta 1918 so bile v Sloveniji 8.804 trgovine, prevladovala so trgovine z mešanim blagom, trgovine z lesom, poljedelskimi pridelki in življenjskimi potrebščinami, veliko je bilo branjarij in sejmskih prodajaln. Razvilo se je več specializiranih trgovin s tehničnim blagom, aparati in stroji, nekaj veleblagovnic (v Ljubljani Miklave, Verovšek, Krisper, Mayer in Rakuša, Stermecki v Celju) in industrijskih prodajaln (Peko, Bata). Skoraj tretjina trgovin je bila v Ljubljani, druga tretjina v Mariboru, Celju, Kranju in drugih mestih, preostale pa v večjih podeželskih krajih. Trgovina se je med vojnama razmeroma dobro razvijala. Gospodarska kriza jo je zelo prizadela, število prodajaln se je zmanjšalo na 9.900, pred 2. svetovno vojno pa naraslo na 10.200. Večinoma so bile v lasti zasebnikov (1918 85%, 1928 70%, 1938 62%), sledile so družbe z omejenim jamstvom in javne trgovske družbe, delniških družb je bilo okrog 4%. Pomembno vlogo so imele trgovine nabavno-prodajnih zadrug in konsumne zadruge v delavskih središčih. Na trgovsko firmo je leta 1918 prišlo 5,8 prodajalne, leta 1928 3,9 in leta 1938 samo še 3 prodajalne. Trgovina je leta 1910 zaposlovala 13.095, 1931 pa 18.468 oseb, sprva predvsem zasebnikov (78%), nato so začeli prevladovati trgovci v delovnem razmerju (1931-33%), katerih delež se je do 1938 povečal na 50%; trgovski pomočniki in drugi zaposleni v trgovini so predstavljali okrog 8% vseh zaposlenih v Sloveniji. Trgovci so imeli svoje bolniško zavarovanje (Trgovsko bolniško in podporno društvo v Ljubljani, holniška blagajna Merkur v Zagrebu), ki je zavarovancem dajalo večje pravice in boljše storitve kot splošno zavarovanje delavcev; od 1932 so imeli svoj sanatorij (Slajmerjev dom v Ljubljani). Trgovci so bili stanovsko organizirani v 28 trgovskih gremijih, ki so se pozneje reorganizirali in združili v Zvezo trgovskih združenj, poslovno pa v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo. Podpirali so razvoj trgovskega šolstva in ustanovili trgovsko akademijo.²¹

²⁰ F. Kresal, Obrtna zbornica Slovenije, Enciklopedija Slovenije 8/1994, str. 116-117.

²¹ F. Kresal, Mednarodna trgovina, Notranja trgovina, Enciklopedija Slovenije 7/1993, str. 44-45, Enciklopedija Slovenije 8/1994, str. 3-4.

¹⁹ Olga Janša-Zorn, Agrarna reforma v Sloveniji med vojnama, Zgodovinski časopis 18/1964, str.173-189, Žarko Lavarevič, Kmečki dolgovni na Slovenskem, Ljubljana 1994, str. 53-54.

STANJE INDUSTRIJE 1938

Po statistiki industrije, ki je bila narejena leta 1938, je bilo v Sloveniji, ki je ohsegala takrat za eno petino manjše ozemlje od sedanjega, 577 podjetij z 856 tovarniškimi obrati.

Za Slovenijo je bil značilen podjetnik, ki je vodil svoje osebno podjetje ali pa družbo z omejenim jamstvom, ki je v podjetje investiral do 5 milijonov din kapitala in zaposloval do 200 delavcev. Takih podjetij je bilo 70%, 20% je bilo manjših, 10% pa večjih. Delniških družb je bilo 56 (10%) in so imele v povprečju po tri tovarne. Komanditne družbe so bile samo 3 in so imele 6 tovarn. Bilo je 7 združenih, državnih in banovinskih in 9 občinskih podjetij. Domačih podjetij je bilo 86%. Od tujih firm so prevladovala večje in te so imele 34% vsčga kapitala; vložen je bil v največjih industrijskih podjetjih. Takratna Slovenija je dajala 28% vrednosti jugoslovanske industrijske proizvodnje, čeprav je bilo vanjo vložena samo 18% kapitala; slovenska industrija je imela 21% delovnih mest, pri tem pa samo 10% jugoslovanskega prebivalstva. Še večji je bil njen delež v vrednosti proizvodnje najpomembnejših panog. Slovenija je predstavljala 51% vrednosti vse jugoslovanske metalurške in kovinske industrije, 37% tekstilne in usnjarske, 38% papirniške, 25% kemijske in steklarske industrije, 25% lesne in proizvedla je 21% vse električne energije v državi. Skupna vrednost slovenske industrijske proizvodnje je znašala 4,2 milijardi din, kar je predstavljalo takrat približno eno tretjino vrednosti državnega proračuna.

V slovenski industriji so bile najpomembnejše panoge tekstilna, metalurška in kovinska. Po vložnem kapitalu in številu delovnih mest je bila na prvem mestu tekstilna industrija.

Polovica tovarniških obratov je bilo na novo zgrajenih v letih po prvi svetovni vojni, največ do leta 1925. Stare obrate so povečevali in modernizirali tako, da je bila v njih investirana več kot polovica kapitala. Vsi večji tovarniški obrati so imeli videz evropskih tovarn z lastno energetsko in prometno infrastrukturo. Industrijski razvoj Slovenije je bil po prvi svetovni vojni mnogo hitrejši kot pred njo.

S temi podatki smo skušali prikazati življenjsko moč slovenskega podjetništva, ki se je pokazala, ko so bili podani pogoji za njegov razvoj. Pogoje za razvoj industrije so ustvarjali tudi podjetniki sami. S pomočjo državnih organov, stanovskih združenj, velesojma in borze so organizirali tržišče, spodbujali ustvarjalno podjetniško vzdušje, sodelovali pri oblikovanju pravne ureditve, ki je omogočala zaščito slovenskega narodnega gospodarstva, akumulacijo kapitala, njegovo nacionalizacijo v začetku in možnost angažiranja tujega kapitala ob ustanavljanju novih podjetij in razvoju starih.

Podjetništvo na Slovenskem je kazalo tudi potrebno razumevanje za urejen odnos med de-

lom in kapitalom. Že slovenska Narodna vlada je uvedla 8-urni delavnik v industriji, z uredbami uredila ustrezno delavsko zaščito in delavsko zavarovanje še preden je izšla jugoslovanska delavska zakonodaja leta 1922. Podjetništvo je potem izgrajevalo avtonomen sistem podjetniških kolektivnih pogodb, v katerih so določali mezde, mezdni sistem in druge delovne pogoje.

Podjetniki so sodelovali pri razvoju in pospeševanju slovenskega strokovnega šolstva, ki je bilo uspešno. V začetku je industrializacija potekala oh pomoči tujih strokovnjakov, v tridesetih letih so jih že uspešno zamenjevali domači.²²

ZAKLJUČEK

Gospodarski odsek Narodnega sveta v Ljubljani je bil ustanovljen 17. avgusta 1918. Uspešno je vodil slovensko gospodarsko politiko ob nastajanju nove države. S kratkoročnimi gospodarskimi ukrepi je zagotovil preskrbo prebivalstva ob koncu vojne in posebno zaščito premoženja, pomembnega z vidika slovenskega narodnega gospodarstva (državni nadzor, sekvester in nacionalizacija tujega premoženja). Dolgoročni gospodarski ukrepi so temeljili na ustvarjanju in razvoju akumulacije kapitala in vsch drugih pogojev za razvoj industrije (lokacije za nove tovarne, promet, elektrifikacija, energetska osnova, urejeno tržišče in delovni trg).

Menjava denarja (4 K za 1 din) je bila za slovenske varčevalce neugodna in nepravična. Jugoslovanski dinar je v inflaciji do leta 1924 izgubil 90% svoje prvotne vrednosti. Potem je bil stabilen in leta 1931 prešel na zlato - devizno kritje. Državni dolgovi so bili veliki. Izhajali so iz predvojnih in novih notranjih in zunanjih zadolžitvev. Za servisiranje teh dolgov je šla 1 desetina državnega proračuna. Odplačevanje je bilo odloženo in dolgoročno in programirano do konca 80. let, ko je bilo dejansko tudi konec jugoslovanske države.

Enotna carinska politika je bila sprejeta leta 1925; na tej osnovi so se sklepale nove mednarodne trgovinske pogodbe. V letih 1931 do 1934 so prevladale klirinške pogodbe s Češko-slovaško, Avstrijo, Italijo in Nemčijo. Delež zunanjetrgovinske menjave z Nemčijo je dosegal 48% in se je pred vojno še povečal; z Anglijo, Francijo in drugimi državami z deviznim poslovanjem pa zmanjšal.

Davčni sistem je bil v Sloveniji do leta 1928 še avstrijski z razmeroma visoko dohodnino, ki je drugod po Jugoslaviji niso poznali. Zato je bila davčna obremenitev v Sloveniji večja. Davčna reforma 1928 je sicer poenotila davčni sistem, a zaradi urejenega katastra in natančno določenih

²² F. Kresal, Slovensko podjetništvo v industriji. Podjetništvo na Slovenskem. Prispevki za novejšo zgodovino 34/1994, str. 57-74.

donosov vseh vrst in zaradi doslednega izboljševanja davkov, so bila davčna bremena v Sloveniji še vedno težja; predvsem je bil višji davek na poslovni promet in uslužbenki davek.

Gospodarska kriza ni enako težko prizadela vseh gospodarskih dejavnosti. V kmetijstvu je bila kriza hujša zaradi spleta več okoliščin: konkurenca tujega žita in nekaj slabih letin pri nas povzročili znižanje cen in manjše tržne količine istočasno; splošna brezposelnost je zmanjšala možnost dodatnega zasluka; v izplačilo je zapadla večina srednjeročnih in kratkoročnih kmečkih posojil, ki so jih najeli v letih inflacije in v letih gospodarske konjunktore. V industriji je kriza prizadela predvsem delavstvo zaradi velike hrežposelnosti in znižanja zaslugov. Od industrije je bila najbolj prizadeta gradbena in lesna. Za reševanje krize v kmetijstvu je bil leta 1932 uveden moratorij na izboljševanje dolgov, nato pa 1937 delni odpis dolga in odplačevanje v 12 letnih obrokih. Realno je bilo odplačanih samo nekaj obrokov. Reševanje krize v kmetijstvu so izvajale državne privilegirane ustanove PRIZAD z intervencijskimi cenami in PAB z državnimi krediti. Slovensko kreditno združenstvo je med gospodarsko krizo utrpelo veliko škodo in izgubilo nekdanjo kreditno moč, ko je PAB prevzela vse kmečke dolgove. Za reševanje delavškega vprašanja so bila odprta javna dela in bednostni fondii za podpiranje brezposelnih delavcev.

Agrarna reforma naj bi bila dokončana po sprejetju tozadavnega zakona leta 1931, a se je izvedba zavlačevala, kriteriji za razlastitev pa omiljevali; pod razlastitev tudi niso prišla cerkvena veleposestva. Od 208 veleposesti, ki so presegala prvotno določeni maksimum 75 ha obdelovalne zemlje, ali 200 ha gozda, je bilo dejansko razlaščenih le 77 veleposesti z nad 1.000 ha gozda. Tričetr tih veleposesti so bili gozdovi in teh kmetje niso dobili. Dohili so le 15.050 ha obdelovalne zemlje, ki je bila razdeljena med 22.000 kmečkih družin. Zemlje za razdelitev je bilo premalo brez zemljašev pa preveč in agrarna reforma ni nič spremenila posestne strukture. Slovenski kmet je bil še naprej majhen, veleposest pa razmeroma velika in pretežno tuja.

Kljub razvoju industrije in stagnaciji kmetijstva sta bili obrt in trgovina še vedno pomembni gospodarski dejavnosti. Četrtnina vseh zaposlenih je bila v obrti, v trgovini in gostinstvu pa ena petina. Po statistiki industrije leta 1938 je bilo v Sloveniji 577 podjetij z 856 tovarniškimi obrati. Za Slovenijo je bil značilen podjetnik, ki je vodil svoje osebno podjetje, ali pa družbo z omejenim jamstvom, ki je v podjetje investiral do 5 milijonov din osnovnega kapitala in zaposloval do 200 delavcev. Takih podjetij je bilo

70%, 20% je bilo manjših, 10% pa večjih. Domačih podjetij je bilo 86%. Od tujih firm so prevladovale večje in te so imele 34% vsega kapitala; vložen je bil v največjih industrijskih podjetjih. Takratna Slovenija, ki je bila za petino manjša od današnje, je dajala 28% vrednosti jugoslovanske industrijske proizvodnje.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE WIRTSCHAFTSPOLITIK IN SLOWENIEN IM ERSTEN JUGOSLAVISCHEN STAAT

Die Abhandlung befaßt sich mit der Wirtschaftspolitik in Slowenien im Rahmen des ersten jugoslawischen Staates (1918-1941). Sie gibt eine Übersicht über die wirtschaftlichen Maßnahmen zum Schutz der slowenischen Volkswirtschaft, die von der Wirtschaftssektion des Nationalrates (Narodni svet) und der späteren Nationalregierung (Narodna vlada) in Ljubljana bei der Gründung des neuen Staates ergriffen wurden. Die wichtigsten Maßnahmen waren die staatliche Überwachung und die Nationalisierung von ausländischen Unternehmen sowie Währungsicherung, Währungspolitik und Verschuldung. Im Zusammenhang mit der Entwicklung der Wirtschaftspolitik ist auch die Entwicklung der Industrie und die Unterzeichnung von Handels- und Clearingabkommen dargelegt, ferner die Steuerpolitik und die soziale Struktur der Steuerzahler. Als besonderes Problem wird die Politik der Lösung von wirtschaftlichen und sozialen Problemen während der Wirtschaftskrise hervorgehoben, im Rahmen der Landwirtschaftspolitik aber die Lösung der bäuerlichen Verschuldung und der Agrarreform sowie die Gewerbe- und Handelspolitik. Am Ende der Übersichtsdarstellung wird über den Industriestand aufgrund von statistischen Angaben aus dem Jahre 1938 berichtet.

SUMMARY

ECONOMIC POLICY IN SLOVENIA IN THE FIRST YUGOSLAVIA

Economic policy in Slovenia in between 1918-1941 enabled rapid development of industry, crafts, trade and services. Slovene enterprises achieved great development. Favourable conditions for the development of industry and other economic activities were also created by businessmen through their professional corporations, and by other factors. They fostered economic policy which would enable the protection of the Slovene national economy, the accumulation of capital, its nationalisation at the beginning, and the possibility of foreign investment by founding new enterprises and modernising old ones.

Vračanje arhivov od leta 1945: uspehi in neuspehi

LEOPOLD AUER

1. Uvod: Odpeljano arhivsko gradivo

V vojnem času je postalo arhivsko gradivo zaželen plen, tako zaradi svoje materialne kot informativne vrednosti. Gradivo so premeščali zaradi njegove zaščite ter zaradi dejavnosti sovražnika. Poznamo številne primere uničenega, zaplenjenega in odstranjenega arhivskega gradiva v času vojaških operacij. Iz bolj oddaljene preteklosti lahko omenimo ropanje arhivskega gradiva med tridesetletno vojno ali obsežno ropanje arhivskega gradiva v Napoleonovem času, ko je le-ta prenesel ogromne dele avstrijskih, španskih in vatikanskih arhivov v Pariz, da bi ustvaril osrednji evropski arhiv. Še preden je Napoleon lahko uresničil svojo zamisel, je njegov imperij propadel, odpeljano arhivsko gradivo pa so Francozi morali vrniti zakonitim lastnikom. Manjši deli gradiva so vse do pred kratkim vendarle ostali v francoskih rokah.

Verjetno je do največjega premeščanja arhivov prišlo v drugi svetovni vojni. Razlogi za njihovo premeščanje so bili politični, ideološki, vojaško-strateški in obveščevalni. Najprej so oblasti sil osi preselile, evakuirale ali zaplenile veliko število javnih in privatnih arhivov, kasneje, ko so se sile osi umikale, so podobno počele zavezniške sile. Prizadeti niso bili arhivi v tistih delih Evrope, ki so bili občasno pod tujo okupacijo, ampak tudi arhivi v Aziji, na primer na Kitajskem, Japonskem in v Indoneziji. Poleg želja vseh vpletenih strani, da hi si zagotovile pomembno obveščevalno gradivo, so bili razlogi za masovno premeščanje arhivov tudi ideološki. Sile osi so potrebovale arhive za raziskave, ki so bile povezane s prvo svetovno vojno, po letu 1945 pa zavezniki za pripravo nürnberških procesov. V petdesetih letih od konca vojne je bilo veliko premeščenega arhivskega gradiva vrnjenega zakonitim lastnikom, vendar problem še daleč ni rešen. Prav pred kratkim, oh razpadu Sovjetske zveze in nekdanje Jugoslavije, so se morali arhivisti in poznavalci mednarodnega prava spopasti z novimi problemi vračanja arhivskega gradiva. Če želimo doseči rešitev, ni potrebna le dobra volja vseh vpletenih strani, ampak tudi temeljito preučevanje vseh pravnih, političnih in strokovnih vidikov.

2. Pravni vidiki

Določila haaške konvencije iz leta 1907 omejujejo zaplembo arhivskega gradiva v vojnem času ter odvzem gradiva po vojni na javne dokumente, ki so potrebni za zakonite vojaško-obveščevalne dejavnosti, vojaške operacije ali vo-

jaške namene vlad. Tudi v takšnih primerih pa zaplenjenega gradiva ni dovoljeno premeščati, ampak ga morajo oblasti izkoriščati na mestu, kjer so nastali. V času vojaških evakuacij in potrebi po zaščiti arhivskega gradiva pred vojno škodo je pogosto to zahtevo nemogoče uresničiti. Še pogosteje je kot razlog za selitev arhivov navedena prav potreba po zaščiti. Haaška konvencija določa za privatne arhive strogo spoštovanje privatne lastnine in zahteva, da se tudi z občinsko lastnino ter lastnino verskih, dobrodelnih in izobraževalnih inštitucij ravna kot s privatno lastnino. Vendar se to določilo ne nanaša na privatno lastnino, ki se ob izhruhu vojne nahaja v sovražni državi.

Nadaljnji napredek je bil dosežen s haaško konvencijo iz leta 1954, vendar se njena določila nanašajo le na varovanje kulturne lastnine v času vojne, ne ukvarjajo pa se s problemi restitucije ali vračanja. S podobnimi vprašanji se ukvarja tudi Unescova Konvencija o sredstvih prepovedovanja in preprečevanja nelegalnega uvoza, izvoza ali prenosa lastnine kulturne dediščine¹ iz leta 1970. Obe konvenciji nista retroaktivni in obvezujeta le države, ki so jih ratificirale. Leta 1991 je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela resolucijo, ki priporoča restitucijo odtujene kulturne lastnine v državi izvora in pozvala Unesco, naj poroča o izvajanju resolucije. Že leta 1978 je Unesco ustanovil medvladni komite za restitucijo oziroma vračanje kulturne lastnine v države, ki so takšno lastnino izgubile zaradi kolonialne zasedbe ali okupacije. Delo komiteja je hilo še posebej pomembno zaradi določitve ustrezne terminologije in načel (na primer odnos med pravnim statusom in lastništvom, interpretacija termina "izvorna država" ali razlikovanje med restitucijo in vračanjem). Za restitucijo v povezavi s pravico do nasledstva je še posebej pomembna dunajska konvencija ZN, sprejeta na Konferenci o državnem nasledstvu glede na državno lastnino, arhive in dolgove iz leta 1983 ter pojasnilo Mednarodnega arhivskega sveta.

Kljub vsem resolucijam in priporočilom ZN, Unesca in Mednarodnega arhivskega sveta pa odgovarjajoče mednarodne norme in smernice za razrešitev problemov v zvezi z zahtevami po arhivskem gradivu in potencialno restitucijo še niso hile ohlikovane. V mednarodnem pravu še niso izdelani normativni akti o zadevah restitucije, mogoče tudi zaradi nezanimanja držav, ki jih to zadeva, ter zaradi strahu, kako hi to

¹ Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property.

vplivalo na njihovo pravico do suverenosti. Zato države veliko raje sklepajo bilateralne in multilateralne sporazume, kar moramo upoštevati, ko se ukvarjamo s problemi restitucije arhivskega gradiva. Primer iz nedavne zgodovine je sporazum med državami naslednicami Sovjetske zveze, sklenjen 6. julija 1992, ki sicer priznava Rusijo za naslednico Sovjetske zveze glede arhivov osrednjih sovjetskih inštitucij, vendar pa pridržuje pravico vsem ostalim udeležnim vladam do vrnitve arhivske lastnine, ki je bila ustvarjena na njihovih teritorijih in je bila odtujena zunaj njihovih meja. Kakorkoli že, prenos državne lastnine mora biti urejen s posebnim sporazumom.

Sporno je vprašanje restitucije dokumentov, ki so jih ustvarili organi vojaške okupacije. Glede na to ali se ravnamo po načelu administrativnega ali teritorialnega izvora, lahko pripadajo dokumenti iz časa okupacije okupatorju, ki jih je ustvaril ali ljudem in ozemlju, ki je bilo okupirano. Ohičajno prevlada načelo, da tovrstne dokumente hrani država, ki si je nad njimi pridohila nadzor, torej načelo, ki je bolj naklonjeno zmagovalni strani ter deluje v škodo poražencev. Takšno načelo ne upošteva dovolj pravna določila. Usoda arhivov, nastalih v času okupacije, pa tudi arhivov, ki so nastali v času velikih migracij ali preseljevanj ljudstev, zahteva mednarodno pozornost ter vsaj določitev začasnih priporočil, še posebej v luči izkušenj po razpadu Sovjetske zveze in bivše Jugoslavije ter njenim "etničnim čiščenjem".

Nezakonitega odtujevanja dokumentov in arhivov ni zmeraj lahko dokazati. Lahko pride do nejasnosti o veljavnosti nekdanjih sporazumov ali pogodb, ki so odobrile prenos dokumentov. Posamezno pljenje in kasnejši odkupi dokumentov v dohri veri so lahko le zapreke pri formalnih zahtevah po restituciji. To velja še posebej za privatne dokumente. V državah, kjer je privatna lastnina zaščitená z zakonom, država nima legalne moči, da hi prisilila privatne lastnike k vračanju arhivskih dokumentov, če ni dokazano, da so hili kršeni državni zakoni. Vendar se lahko zakonodaja, ki ureja nakup v dobri veri od države do države močno razlikuje tudi pri legalnem nakupu državne lastnine s strani posameznika. V različnih obdobjih, še posebej v času vojaških operacij, lahko javni dokumenti pridejo v privatne roke ter postanejo, z nakupom "hóna fide", privatna lastnina. V takih primerih lahko glede na naravo in določbe državne zakonodaje pride do restitucije ali vračanja le s privoljenjem privatnih lastnikov ter v zameno za nadomestilo.

3. Politični vidiki

Zaplembe in restitucije arhivskega gradiva so zmeraj spodbudili politični razlogi. Zagotavljanje ohveščevalnega materiala, zavračanje ali podpo-

ra ohsodb za vojno krivdo so hili vedno prisotni motivi za zaplembo dokumentov, državni interesi in politična prijateljstva pa za njihovo restitucijo. V prvih letih po drugi svetovni vojni je prihajalo do večjih ameriških in sovjetskih restitucij le z vsakokratnimi zavezniki obeh velikih sil, medtem ko je moral "sovražni tabor" počakati. Značilen primer neprimerne političnega vmešavanja v probleme restitucije arhivskega gradiva je arhiv komunistične partije iz Smolenska. Ko so marca leta 1992 ameriški arhivisti ponudili restitucijo tistih delov arhiva, ki se še zmeraj hranijo v ameriškem nacionalnem arhivu, je restitucijo zaustavil ameriški Kongres zaradi politične povezave zadeve z še nerazrešeno zahtevo po vrnitvi zbirke hebrejskih in judovskih knjig ter rokopisov, ki jih je hranila ruska državna knjižnica v Moskvi, njihovim privatnim lastnikom v ZDA. Vendar so ameriško ponudbo iz leta 1965 sovjetske oblasti zavrnile zaradi političnih razlogov. Danes služi sovjetskim oblastem dejstvo, da gradivo komunistične partije iz Smolenska ni hilo vmjeno, kot izgovor za pojasnilo, zakaj je prišlo do prekinitve restitucije arhivov v dežele Zahodne Evrope.

Večja ovira kot pravna vprašanja so včasih lahko narodni ponos, nacionalni interesi, množični pritiski v tisku ali celo, kot se je pokazalo že v primeru restitucije po napolconskih vojnah, odpor strokovnih inštitucij do vrnitve zaplenjenih arhivov. Praksa se vedno ne ravna po načelih. Zato je ne glede na pravna določila, ki že ohstajajo ali bodo šele sprejeta, najpomembnejši duh mednarodnega sodelovanja in dohre volje med vpletenimi deželami, ki pa se lahko razvije le v odgovarjajočih političnih razmerah.

4. Strokovni vidiki

Prvi korak pri odpeljanem arhivskem gradivu je njegova identifikacija. Tako arhivsko gradivo se pogosto hrani na skritih krajih, ki jih pozna le omejeno število ljudi. Da bi imetniki takšnega gradiva zadržali svojo skrivnost, gradivo ne sme hiti dostopno in uporabno, zato je dejansko neuporabno za vse, razen za njihove imetnike in še ti se morajo izogihati njegovi omemhi. Na začetku procesa identifikacije so nam včasih na voljo le naključni dokazi, mogoče samo dejstvo, da arhiv manjka ali je izgubljen. Naslednji korak je natančen opis gradiva, ki mora vključevati tako proces nastanka kot okoliščine, v katerih je bilo gradivo premeščeno. Tako lahko že na začetku določimo, katere zahteve so upravičene, ter neupravičene zavrnemo. To seveda vključuje tudi podatke o lokaciji gradiva v času postavitve zahteve. Prav tako moramo poznati obstoječe pravne sporazume o gradivu ter pravne dejavnike, ki bi lahko vplivali na lastniški status dokumenta. Nenazadnje moramo temeljito poznati tudi precedenčne primere iz mednarodnega prava, odgovarjajočo mednarodno zakonodajo in

razprave, povezane z njo (npr. dokumente ZN), pa tudi objavljeno in neobjavljeno literaturo o tem vprašanju.

Ni potrebno posebej poudarjati, da je priprava spisov za zahteve po restituciji in pogajanja za ureditev takšnih zahtev zelo dolgotrajen proces. Veliko težje je zbirati podatke o arhivskem gradivu, ki je bilo premeščeno že pred dolgim časom ali je bilo večkrat premeščeno. Tudi zaradi teh praktičnih razlogov se ne zdi razumno, da sprožimo zahteve po restituciji ali vrnitvi arhivskega gradiva za časovno zelo oddaljena obdobja. (Danes verjetno ne bi prišlo nikomur na misel, da bi zahteval dokumente, ki so bili odtujeni med tridesetletno vojno, kljub dejstvu, da so bila takratna ropanja odobrena z münstrsko pogodbo.) Problem pri identifikaciji lahko predstavlja tudi dejstvo, da so hili dokumenti uvrščeni v tuje arhivske fonde. Poleg težav pri identifikaciji takšnega gradiva se nam lahko poraja tudi vprašanje, če je v takšnih primerih restitucija sploh upravičena ter ali pri takšnih vprašljivih zahtevah ne bi bila enako zadovoljiva rešitev izmenjava kvalitetnih mikrofilmskih kopij in arhivskih pomagala.

5. Primeri restitucij in nerestitucij po letu 1945

Nemške oblasti so preselile ali izdelale mikrofilme zaplenjenega arhivskega gradiva in dokumentov v Franciji, Belgiji, na Nizozemskem, na vzhodni fronti, v Jugoslaviji in v fašistični Italiji. Verjetno največje plenjenje in uničevanje arhivskega gradiva so nacistične oblasti izvajale v Vzhodni Evropi, kjer so različne organizacije, na primer Künsbergove brigade iz nemškega zunanjega ministrstva, Vojni arhiv (Heeresarchiv), Rosenbergova specialna komanda (Einsatzstab), plenile arhive za proti-boljševistično in anti-semitistično propagando, da bi okrepile nadzor nad različnimi sovražniki režima. Zaplenjeno gradivo je obsegalo arhive iz baltičkih držav, iz Kijeva in Odese, arhiv območne komunistične partije iz Smolenska ter fonde madžarskega gibanja puščičastih križev². Ko so zavezniki kasneje zaplenili to gradivo ter številne nemške dokumente, se je začel obsežen proces konfiskacije in restitucije, ki pa je zelo različen.

Restitucija se je začela z dokumenti, ki sta jih zaplenili vojska in oblast Tretjega rajha. Vendar proces restitucije še zdaleč ni vključeval vseh držav, zmagovalci so namreč najprej vračali arhive prijateljskim državam. Zahodni zavezniki so vrnili francoske, belgijske in nizozemske dokumente že leta 1945, italijanske leta 1963, ostali dokumenti, med njimi tudi približno polovica dokumentov iz Smolenska, pa so še vedno v

varstvu Združenih držav. Povedati moramo, da so že med leti 1945 in 1948 Američani vrnili veliko arhivskega gradiva Sovjetski zvezi in obsega gradivo, ki so ga Nemci odnesli iz Novgoroda, Pskova, Rige in Kijeva (npr. del starejšega kijevskega gradiva), ki so ga našli v Berlinu in hlizu Pilsna. Sovjeti so dohili del svojih arhivov iz Smolenska in Odese v Šleziji ter Saški. V manjšem obsegu je obnovljena republika Avstrija med leti 1945 in 1948 vrnila zaplenjene arhive iz Jugoslavije, ki so bili na pobudo dunajskega Reichsarchiva ohranjeni na avstrijskih tleh. V tem primeru je bila restitucija obnovljena v okviru konvencije o arhivih med Avstrijo in Jugoslavijo med leti 1975 in 1987 ter je osvetlila vse praktične probleme identifikacije pri procesu restitucije po daljšem časovnem presledku.

Ker Zabod ni priznal sovjetske priključitve baltičkih republik, mnogo gradiva s tega območja ni bilo vrnjenega, kakor tudi arhivov iz Königsberga zaradi izгона nemškega prebivalstva. Prav tako ni bilo vrnjenega večina tujega arhivskega gradiva, ki so ga zaplenili Nemci ter so nato padli v roke sovjetskih enot. To vključuje predvsem dokumente francoske obveščevalne in protiobveščevalne službe, ki so jih našli v neki vasi na Češkoslovaškem. Ti dokumenti ter dokumenti iz obveščevalnih služb v Nemčiji, Italiji, Romuniji, na Madžarskem, Poljskem in na Japonskem so bili kasneje jedro novega najbolj zaupnega Posebnega arhiva v Moskvi.

Velika večina nemških dokumentov, ki so padli v roke zahodnih zavezniških enot so ostali na nemških tleh, v Anglijo ali ZDA so poslali le vojaško ali politično pomembne dokumente. Vračanje v Nemčijo se je začelo že leta 1951 ter se nadaljevalo od 1953 do 1957. Sistematično vračanje gradiva pa je bilo izvedeno večinoma v desetletju od 1958 do 1968 z ladijskimi pošiljkami enkrat na leto. Pravna podlaga za restitucijo dokumentov v Nemčijo je bil načrt za uničenje teh dokumentov v skladu z Zakonom o uničenju gradiva iz leta 1943 (zakon predvideva prepoved prodaje dokumentov za odpadni papir). V skladu s potrditvijo Kongresa iz leta 1953 so ZDA dokumente, ki so bili predvideni za uničenje, podarile Zvezni republiki Nemčiji. Gradivo prijateljskih držav, ki jib je okupirala Nemčija, pa so ZDA vrnile tem državam. Tako so ZDA med leti 1956 in 1968 vrnile nemške dokumente s pelintridesetimi ladijskimi pošiljkami, ki so vsebovale več kot osem tisoč tekočih metrov gradiva, najnovejša pošiljka je bila vrnjena Bavarskemu državnemu arhivu leta 1983. Velika Britanija je vrnila arhivsko gradivo nemškega zunanjega ministrstva in dokumente Reichskanzlei iz Tretjega rajha med leti 1956 in 1958, nemško pomorsko gradivo pa med leti 1959 in 1968.

Vrnjeno ni bilo arhivsko gradivo nemških okupacijskih sil in gradivo zavezniških okupacijskih sil v Nemčiji. Francija je prevzela doku-

² Ekstremistično desničarsko, fašistično gibanje na Madžarskem (Ferenc Szálasi).

mente nemškega komandanta v Franciji (Militärbefehlshaber Frankreich). Zvezne ohlasti ZDA pa imajo še vedno v varstvu nekaj neumeščenih zaplenjenih nemških pisnih ter nepisnih dokumentov. ZDA so umestile številne nemške zaplenjene dokumente v svoje fonde, in sicer med dokumente nürnberških in drugih procesov ZDA proti vojnim zločinom ter med dokumente Strateškega bombnega nadzora ZDA. Tako obstajata le dve možnosti; uničenja originalne ureditve nemških ali kasnejših ameriških fondov. Države zmagovalke so za preganjanje vojnih zločincev zaplenile tudi privatne dokumente zasebnikov in različnih podjetij. Omenim naj le zaplembo dokumentov podjetja IG Farben, ki se je vključilo v izgradnjo nemške vojne industrije.

Med leti 1950 in 1960 ter ponovno oh koncu osemdesetih let so sovjetske oblasti vrnilo Nemški demokratični republiki veliko nemških dokumentov, ki so padli v roke Rdeče armade. Leta 1990 so vrnilo dele arhivskega gradiva hanseatskih mest iz Bremna, Hamburga in Lübecka njihovim pravi lastnikom v zameno za tallinski mestni arhiv, ki ga je Estoniji vrnil nemški Bundesarchiv. Razpad Sovjetske zveze je odprl možnost za pogajanja o vrnitvi tujega gradiva, ki ga hrani moskovski Posebni arhiv. Tako so bili leta 1992 sklenjeni sporazumi o restituciji z Belgijo, Francijo, Liechtensteinom in Nizozemsko. Vendar je nekaj svojega gradiva prejela le Francija, ker je ruski parlament leta 1994 z resolucijo zaustavil restitucijo do priprave splošnega zakona o ureditvi vseh vprašanj, ki se nanašajo na kulturno lastnino, ki je bila med ali po drugi svetovni vojni prenešana v Sovjetsko zvezo.

Vračanje arhivskega gradiva in dokumentov po letu 1945 še zdaleč ni omejeno le na Evropo ali na zadeve, povezane z drugo svetovno vojno. Konzularni dokumenti predrevolucijske Rusije, ki jih je hranil ameriški Nacionalni arhiv, so ZDA vrnilo v Moskvo leta 1989. Po drugi strani pa predrevolucijsko arhivsko gradivo veleposlaništev v Parizu in v Washingtonu še vedno hrani Inštitucija Hoover v Kaliforniji - primer, ko prenos javnih dokumentov v privatne inštitucije še bolj zaplete zadeve. Podatki o restituciji zunaj Evrope so skopi in bi potrebovali natančno raziskavo. Zahteve po restituciji so hivše kolonije (Alžirija, Vietnam) naslovile na Francijo, Indija je naslovila zahteve zaradi francoske posesti v Indiji. Zahteve je postavila tudi Indonezija Nizozemski, ki je leta 1974 vrnila Džakarti arhiv Yogyaa.

6. Priporočila

Vprašanje, ali naj se gradivo vrača ali ne, je lahko zelo sporno. Vendar pa bi morali doseči, da bi bilo odpeljano arhivsko gradivo dostopno brez omejitev za znanstveno raziskovanje ter v korist prizadetih posameznikov. V bodočih sporih, ki bi vključevali okupacijo in/ali spremembo

meja, bi morali doseči uveljavitev pravila, po katerem bi se vsaka okupacijska sila oh izkoriščanju zaplenjenih arhivskih dokumentov ohvezala, da bo ohranila vse dokumente in fonde v stanju in povezavi, kot ga je zasegla. Možni plan dejavnosti bi lahko vključeval izdelavo seznama odpeljane arhivskega gradiva/dokumentov in smernic za pospeševanje bilateralnih ali multilateralnih sporazumov. Tako hi preseglu veliko pomanjkanje sporazumov na splošno sprejetih in priznanih načelih za razrešitev zahtev po vračanju gradiva. Razreševanje problemov bi pospešila tudi priporočila za dostopnost do mikrofilmskih kopij odpeljanih dokumentov. Podobno kot Unesev komite za vračanje kulture lastnine, hi mogoče morali ustanoviti tudi mednarodni komite za tako arhivsko gradivo.

7. Izhrana bibliografija (po kronološkem vrstnem redu)

- Robert-Henri Bautier, *Les archives et le droit international, Les archives dans la vie internationale. Actes de la sixième conférence internationale de la Table ronde des archives*, Pariz 1963, str. 11-56
- Seymour J. Pomrenze, *Policies and Procedures for Protection, Use and Return of Captured German Records, Captured German and Related Records: A National Archives Conference. National Archives Conference 3*, 1974, str. 5-30.
- Christian Gut, *Constitution et reconstitution des patrimoines archivistiques; Actes de la dix-septième conférence internationale de la Table ronde des archives*, Pariz 1980, str. 19-37.
- Charles Keeskeméti, *Les contentieux archivistiques, Actes de la dix-septième conférence internationale de la Table ronde des archives*, Pariz 1980, str. 113-130.
- Klaus Oldenhege, *Richtlinien und archivische Grundsätze der Unesco zur Beilegung von internationalen Konflikten um Archivalien, Der Archivar 36*, 1983, col. 173-176.
- Leopold Auer, *Staatenachfolge bei Archiven, Archives et Bibliothèques de Belgique 57*, 1986, str. 51-68.
- Robert Wolfe, *Sharing Records of Mutual Archival Concern to the Federal Republic of Germany and the United States of America, Archivum 32*, 1986, str. 292-302.
- Klaus Oldenhege, *Das Schicksal deutscher zeitgeschichtlicher Quellen nach dem Zweiten Weltkrieg, Archivum 32*, 1986, str. 303-309.
- Wolfram Schmidt, *Übernahme von Archivgut aus der UdSSR, Archivmitteilungen 39*, 1989, str. 179-180.
- Patricia K. Grimsted, *The Fate of Ukrainian Cultural Treasures during World War II: Archives, Libraries and Museums under the Third Reich, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 39*, 1991, str. 53-80.

Charles Keeskeméti, Displaced European Archives: Is It Time for a Post-War Settlement?, *The American Archivist* 55, 1992, str. 132-140.

Kai von Jena in Wilhelm Lenz, Die deutschen Bestände im Sonderarchiv in Moskau, *Der Archivar* 45, 1992, col. 457-467.

George C. Browder, Captured German and Other Nations' Documents in the (Osoby) Special Archive Moscow, *Central European History* 24, 1992, str. 424-445.

V. V. Tsaplin, O prave sobstvennosti na arkhivnye dokumenty v diplomatičeskikh aktakh dorevoliucionnoi i sovetskoj Rossii, *Olechestvennye arkhivy* 1992/4, str. 20-25.

P. K. Grimsted, Archival Rossica/Soviética Ah-road. Provenance or Pertinence, *Bibliographic and Descriptive Needs, Cahiers du Monde russe et soviétique* 34/3, 1993, str. 431-480.

V. D. Banasiakievich, O pravovykh aspektakh mezhdunarodnogo peremescheniia arkhivnykh dokumentov, *Olechestvennye arkhivy* 1994/3, str. 6-10.

P. K. Grimsted, The Odessey of the Smolensk Archive: Captured Communist Records for the Service of Anti-Communism, Pittsburgh 1995.

Frank Evans/Charles Keeskeméti, Disputed Archival Claims: Activities of Unesco and ICA Since 1976, *Actes de la trentième conférence internationale de la Table ronde des archives* (pred izidom).

Klaus Oldenhage, Bilateral and Multilateral Cooperation for the Reconstitution of the Archival Heritage, *Actes de la trentième conférence internationale de la Table ronde des archives* (pred izidom).

Prevedla Katarina Kobilica

ZUSAMMENFASSUNG

RÜCHFÜHRUNG VERSCHLEPPTER ARCHIVE SEIT 1945: ERFOLGE UND MISERFOLGE

Der Beitrag setzt sich mit der Problematik verschleppten Archivguts auseinander. Er bietet einen Überblick über die Rechtsaspekte von der Haager Konvention bis zu den Resolutionen und Empfehlungen der Vereinten Nationen und des Internationalen Archivrates. Bei der Verschleppung von Archivgut spielen auch politische Gründe eine bedeutende Rolle, die Beschlagnahmen und Restititionen förderten. Von den fachlichen Aspekten nimmt die Identifikation des verschleppten Gutes den ersten Platz ein. Außer den rechtlichen, politischen und fachlichen Aspekten werden in dem Beitrag auch Fälle der Restitution und Nicht-Restitution nach dem Jahre 1945 behandelt und Empfehlungen gegeben. Der Artikel endet mit einem Bibliographieverzeichnis.

SUMMARY

THE STATUS OF RESTITUTION SINCE 1945: SUCCESSES AND FAILURES

The paper deals with the issues of displaced archives. The author presents legal aspects from the Hague Convention to the resolutions and recommendations of the UN and the ICA. At all times, capture and restitution of archives has been motivated by political reasons. From professional aspect, the first step is the identification of displaced archives. Beside legal, political and professional aspects, the author presents also some examples of restitution and non-restitution after 1945, and recommendations. Selected bibliography is appended to the article.

Pečat mesta Ptuj iz leta 1452 na listini, s katero mestni sodnik in svet razsojata spor med žičkim priorjem in svojim someščanom. Upodobljen je stoječi vitez sv. Jurij, ki ubija zmaja. Opravljen je v značilno oblačilo 15. stoletja. V zgomji polovici pečatnega polja je v gotski minuskuli napis SANCTVS GEORIVS.

Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Zbirka pečatnikov

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Vprašanja arhivskega šolanja na univerzah v Vzhodni in Srednji Evropi

JOŽE ŽONTAR

Skoraj ni teme, ki bi bila širom po svetu v zadnjem času deležna tolikšne pozornosti arhivov, kot je ravno šolanje. Gotovo se s tem kaže tudi pomen, ki ga poklic pripisuje strokovnim znanjem. Zato ne preseneča, da se je bibliografija, ki se nanaša na arhivsko šolanje, v zadnjem času močno obogatila. Zadošča že, da pogledamo obsežno *Bibliographie commentée sur la formation en archivistique* (za čas do 1986), ki sta jo pripravila Henriette Auger in Carol Couture,¹ ter bibliografijo za leta 1975-1990 pod naslovom *Archiefopleiding en beroepsbeeld / La formation et la profession d'archiviste / Training and professional image of archivist*, ki jo je zbral Rombout Nijssen.² Od prispevkov iz novejšega časa bi opozorili na vrsto referatov na temo šolanje na simpoziju *Archives and Europe without boundaries* v Maastrichtu oktobra 1991 ob stoletnici nizozemskega arhivskega društva,³ nadalje na kolokvij *Archivische Berufsbilder und Ausbildungsanforderungen* novembra 1991 v mestu Werder pri Potsdamu,⁴ na referate na temo *Arhivski poklic v informacijskem časovnem obdobju*, ki je bila na dnevnem redu 12. mednarodnega kongresa arhivov v Montrealu septembra 1992,⁵ na 4. in 5. mednarodni simpozij o poklicnem šolanju v Montrealu in Pireju 1992 in 1993 (v organizaciji Mednarodnega arhivskega sveta / Sekcije za izobraževanje⁶ ter na prispevek Hermanna Rumschöttla, *Professionalisierung-Differenzierung-Spezialisierung, Überlegungen zu Geschichte, Stand und Zukunft der Archivarsausbildung in Bayern*.⁷ V tej obsežni literaturi se pojavlja veliko vprašanj, ki si jih postavlja tudi učitelj arhivistike na univerzi v Vzhodni ali Srednji Evropi. Razumljivo je, da se bomo omejili na vprašanja, ki so v teh deželah posebno aktualna. Pri tem se zavedamo, da tičijo v vsakem posploševanju številne nevarnosti, žal pa se mu ni mogoče izogniti tudi v tem prispevku.

Z obžalovanjem lahko ugotovimo, da je evropska strokovna javnost sorazmerno slabo seznanjena z arhivskim šolanjem v državah, katerih problematiko obravnavamo, in ki so se po drugi

svetovni vojni žal razvijale v neugodnih okoliščinah. Še največ nudi zbornik *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa, Marburger Vorträge*.⁸ Tudi niso širše znane diskusije o šolanju v omenjenih deželah (seveda bi bile zanimive še posebej iz časa po političnih spremembah v zadnjih letih). Še največ si lahko pomagamo s publikacijo *Directory of schools and courses of professional training for archivists*, ki jo je izdal Mednarodni arhivski svet/Sekcija za arhivsko šolanje, Kohlenz 1992, in ki daje celovit mednarodni pregled programov šolanja in šolskega ustroja, pri tem pa upošteva tudi institucije za arhivsko šolanje v Bolgariji, Češki republiki, na Madžarskem, Poljskem, v Rusiji, Slovaški in Sloveniji. Pričakujemo lahko, da bo Vodnik bibliotekarskih, arhivskih in informacijsko/dokumentacijskih šol v državah Srednje in Vzhodne Evrope, ki ga pripravlja Unesco/Division du Programme general d'Information, prinesel najnovejše stanje arhivskih izobraževalnih ustanov v omenjenih državah.

Če se ustavimo pri institucionalnih oblikah šolanja v državah Vzhodne in Srednje Evrope, potem nam vpogled v *Directory of schools and courses* dopušča sklep, da so v prvi vrsti nosilci šolanja univerze ali instituti v povezavi z univerzami. Na nekaterih univerzah je arhivistika habilitirana že lep čas (Praga 1919, v začetku po vzoru dunajskega Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje; Moskva 1931, sedaj Zgodovinski in arhivski inštitut Državne univerze družbenih znanosti; drugod po drugi svetovni vojni). Menimo, da sta dva vzroka, zakaj se je v omenjenih državah po drugi svetovni vojni arhivistika uveljavila na univerzah: uvedena je bila enotno organizirana arhivska služba pod vodstvom državnih arhivskih direkcij in v arhivih je postal zelo velik delež zaposlenih z visoko izobrazbo. Ne bomo se spuščali v vprašanja strukture sistemov šolanja, namreč kako je arhivistika vključena v izobraževalne procese. Predpostavljati moramo tudi, da je treba računati z možnimi reformami študijskih sistemov kot posledice političnih sprememb iz zadnjega časa. Nadalje je treba poudariti v zvezi z arhivskim šolanjem v obravnavanih državah tradicionalno navezanost na zgodovino. Ne smemo pozabiti, kot je Eckhart G. Franz odlično formuliral, da temelji položaj arhivarja v javnosti ravno na njegovi vlogi kot posrednika zgodovinske preteklosti in da bi v

¹ *Archivum* XXXIV, 1988, str. 191-236.

² *Algemeen Rijksarchief Brussel, Miscellanea archivistica: Manuale* 7.

³ *Janus* 1992, 2.

⁴ *Archivmitteilungen* 3/93.

⁵ *Archivum* XXXIX, 1994, str. 261-384.

⁶ *Archivum* XXXIX, 1994, str. 485-532; *Janus* 1993, 2, str. 95-121.

⁷ *Bewahren und Umgestalten. Aus der Arbeit der staatlichen Archive Bayerns, München* 1992, str. 93-123.

⁸ *Veröffentlichungen der Archivschule Marburg-Institut für Archivwissenschaft* 14, Marburg 1989.

primeru, če bi se odpovedali tej nalogi, obstajala akutna nevarnost za bodočnost arhivskega poklica.⁹ To pa seveda ne pomeni, da pristajamo na obravnavo arhivistike kot na neke vrste pomožne zgodovinske vede.

V vzhodno- in srednjeevropskih državah moramo univerzitetno orientacijo arhivskega šolanja upoštevati skoraj kot pravilo in tako ne najdemo v *Directory of schools and courses* s teh območij navedenih arhivskih šol (najbližji temu so morda arhivski tečajji, ki jih izvajajo v Arhivu Srbije v Beogradu, in sicer po vzoru nizozemske arhivske šole v Haagu). Znano pa je, da obstajajo razne oblike uvajalnih in kvalifikacijskih seminarjev, ki jih je mogoče obravnavati kot izpopolnjevanje za poklic, komaj pa kot šolanje.

Ko govorimo o univerzitetnem šolanju, torej ne o strokovnem izobraževanju, moramo poudariti, da je vloga najvišjega šolanja pripravljati na akademske poklice ter s pomočjo raziskovanja in poučevanja pospeševati znanstvena spoznanja. Poleg posredovanja praktično uporabne zkladnice znanj je torej njegov namen s sodelovanjem pri raziskovalnem delu priučiti študentom znanstveno mišljenje ter metodo dela za pridobivanje spoznanj.

Vsako šolanje ima določene učne cilje, tu pa se postavlja najprej vprašanje profila poklica arhivist. Cilj univerzitetnih študij mora biti znanstveno usmerjeni arhivist, ki ga mora z besedami Angelike Menne Haritz označevati "kompetentnost, da samostojno ohlikuje načela in odločitve". S tem pa je povezano tudi vprašanje obstoječe kadrovske strukture v arhivih v Vzhodni in Srednji Evropi. Prepričani smo, da bo potrebno - če gledamo na bodoči razvoj - oprostiti akademsko izobražene arhiviste opravljanja številnih nalog pri urejanju in popisovanju sodobnih masovnih spisov ter za ta dela zaposliti arhivske strokovne sodelavce, seveda z ustreznim strokovnim znanjem, ki naj bi ga praviloma dajala poklicna šola. Taka oprostititev naj bi akademsko izobraženim arhivistom odprla možnosti, da se v večji meri posvetijo raziskovalnemu delu. Pri tem ne mislimo le (ali pa v prvi vrsti) na zgodovinska in pomožnozgodovinska dela, marveč v vedno večji meri na naloge s področja arhivistike ter strokovno-vodstvene naloge.¹⁰ Kot signal za potrebne spremembe moremo razumeti tudi diskusijo neke češke študentke na Mednarodnem kongresu arhivov v Montrealu v okviru študentskega "panela". Če odmislimo različne podrobnosti, je bil splošni vtis njenih izvajanj ravno v zaskrbljenosti, ali se bo ujemale njeno delo v arhivu z zahtevami njenega študenta.

dija.¹¹ Pri uvajanju poklicnega šolanja, kar je gotovo aktualno vprašanje v vzhodno- in srednjeevropskih državah, bo treba torej misliti tudi na potrebe arhivov.

Če želimo govoriti o arhivski znanosti, ki ima univerzitetne korenine, morajo učne vsebine dosegati visok nivo. Pouk ter učni proces morata hiti univerzitetno naravnana, to pomeni, da učno oschje poučuje v znanstveno oblikovanih strokah. Osnovna naloga je obravnavati učne snovi s teoretičnimi utemeljitvami, kar pomeni, da je treba v prvi vrsti posredovati teorijo. Praktične veščine poklica imajo uporabni značaj ali služijo kot primer, raziskave npr. magistrske naloge, disertacije, spremljajo razvoj učnega procesa.¹²

Za razliko od poklicnih šol ne sme biti koncept univerzitetnega izobraževanja poklicno usmerjen ali močno praktično orientiran. Kot glavna opora šolanju mora imeti znaten delež arhivistično raziskovalno delo. Zaradi tega mora hiti učitelj tudi sam dejaven na raziskovalnem področju. To je toliko pomembnejše, ker se mora šolanje odzivati na poklicne zahteve. Zato mora izobraževanje sprejemati povezavo z raziskovalnim delom kot stalni izziv, ne le v današnji situaciji, ko se tako pogosto poudarja, kako se delovno področje arhivskega poklica stalno spreminja.

Pri šolanju akademsko izobraženega arhivista bomo morali tudi v bodoče vztrajati na posredovanju znanj, ki omogočajo izčrpno vsebinsko obravnavo fondov. Oh vsem širjenju tradicionalnih učnih snovi in vpeljavi novih učnih vsebin ostaja jedro učnega načrta arhivistika (z vsemi sodobnimi arhivskimi problemi, tudi tehnične narave), zgodovinske pomožne vede (tudi sodobne vrste virov), različne zgodovinske vede, izbrane glede na povezavo z delom v arhivih ter jeziki, v katerih so pisani spisi. Iz perspektive delitve nalog je mogoče priti do zaključka, da bo moralo poklicno šolanje v večji meri kot šolanje akademskega arhivarja upoštevati aspekte informacijske in dokumentacijske znanosti.¹³ Tudi pri tej povezavi moramo poudariti, da mora arhivsko šolanje iskati z njo stične točke, nikakor pa se ji arhivistika ne sme podrežati.

Velikega pomena je tudi, da se študentje med študijem seznanijo s prakso. Učne ustanove morajo sodelovati z nacionalnim in regionalnimi arhivi, saj pomena prakse pri šolanju ne smemo podcenjevati. Podobne metode, ki jih uporabljajo druge vede, npr. medicina ali tehnika, da bi seznanile študente s prakso, moremo koristno uporabiti tudi pri arhivskem izobraževanju. Na vsak način ni praksa le uporaba teorije, marveč pomeni tudi pridobivanje potrebnih izkušenj.

⁹ Eckhart G. Franz, *Archivum* XXXIX, 1994, str. 379-380.

¹⁰ Hermann Rumschüttel, *Tätigkeiten im öffentlichen Archivwesen: Die Laufbahnen des höheren, gehobenen und mittleren Archivdienstes und ihre Unterschiede*, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 80-82.

¹¹ *Archivum* XXXIX, 1994, str. 368.

¹² Angelika Menne Haritz, *Archivfachliche Ausbildung: Den Anforderungen des 21. Jahrhunderts gerecht werden*, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 77-79.

¹³ Hermann Rumschüttel, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 81.

Še k vprašanju specializacije. Za arhivsko stvarnost je značilna velika raznolikost zahtev, ki so specifične za arhivsko delo in jih je težko opisati. Poleg diferenciacije delovnih mest glede na izohrazbo se je v zadnjih desetletjih pridružila še strokovna specializacija. Toda povsem zavestno moramo vztrajati pri enotnem dovolj širokem temeljnem izobraževanju, sicer bomo ogrozili enotnost poklica ter strokovno predstavo o poklicu. To izobraževanje pa je treba dopoljevati z diferencirano ponudbo izpopolnjevanja. Arhivist ne sme biti niti omejen specialist niti nekdo, ki na splošno in površno obvlada svoj poklic.

Za zaključek si želimo postaviti še vprašanje, kje je glavni problem pouka arhivistike. Odgovor je nedvomno v teoretični utemeljitvi arhivistike. Pomen tega je toliko večji, ker velja za vse poklice, da ob dohri teoretični podlagi ni večjih težav ob nastopu dela, če ne upoštevamo, da posamezna delovna področja zahtevajo uvajanje v delovni postopek, kar pa ni več naloga univerzitetnega šolanja. Potrebno je tudi poudariti, da se lahko nek poklic razvija in s tem odgovarja na nove probleme le, če ima teoretično utemeljeno znanstveno osnovo. S pomočjo šolanja jo je treba prenašati na generacije, ki prihajajo za nami, da bi jo mogle te v odgovarjajoči situaciji nadalje razvijati.¹⁴ Ko bodo na teoretičnih področjih odpravljeni znatni deficiti, bomo morda nekoč prišli do neke evropske arhivistike v smislu razmišljanj Eckharta G. Franza v Maastrichtu.¹⁵ Pol do tega cilja pa vidimo predvsem v primerjalni arhivistiki.

Imamo vtis, da so z izjemo Moskovega inštituta, ki razpolaga s številnimi gradivi, namenjenimi učiteljem in študentom, drugod v Srednji in Vzhodni Evropi le v manjši meri na razpolago. Pomembno je, da to literaturo vzpodbujamo tudi glede na željeno kontinuiteto pri posredovanju znanj.

Povsem se zavedamo, da more naš prispevek posredovati le površen in zelo splošen vpogled v probleme arhivskega šolanja na univerzitetni ravni, konkretno stanje pa se razlikuje od države do države, saj so zgodovinske tradicije različne, vendar pa je cilj šolanja povsod isti, namreč vzgojiti visokokvalificirane arhivske strokovnjake.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FRAGE DER ARCHIVISCHEN AUSBILDUNG AN DEN UNIVERSITÄTEN OST- UND MITTELSTEUROPAS

Der vorliegende Beitrag bringt zunächst eine in den letzten Jahrzehnten stark erweiterte Bibliographie über die archivistische Ausbildung. In den ost- und mitteleuropäischen Ländern ist die Tendenz zur akademischen Ausbildung der Archivare fast zur Regel geworden. Die Aufgabe der Universitätsausbildung besteht darin, Studierende auf akademische Berufe vorzubereiten. Im Hinblick auf die künftige Entwicklung vertreten wir die Auffassung, daß akademisch ausgebildete Archivare von zahlreichen Aufgaben bei der Aufarbeitung und Aufzeichnung von modernen massenhaft vorkommenden Akten befreit werden und daß für diese Aufgaben archivische Facharbeiter eingestellt werden müssen. Die Fachausbildung wird in weit größerem Maße als die akademische Ausbildung den Aspekten der Informations- und Dokumentationswissenschaft Rechnung tragen müssen.

SUMMARY

ARCHIVAL EDUCATION AT THE UNIVERSITIES OF EASTERN AND CENTRAL EUROPE

At the beginning of the article, the author compiled a bibliography on archival education, which has increased considerably in the last decades. In Eastern and Central European countries, the archival education is, almost as a rule, concentrated at the universities. The role of university education is to prepare graduates for academic professions. In aspects of future development, we are convinced that archivists with academic education will loose several duties connected to the arrangement and description of modern records and employ assistant archivists - professionals with a higher vocational education - for these duties. In a far greater degree than the education of academic staff, the vocational education will have to be aimed at information and documentary information sciences.

¹⁴ Angelika Menne Haritz, *Archivmittellungen* 3/93, str. 77-78.

¹⁵ Eckhart G. Franz, *Brauchen wir ein europäisches Archiv-Institut*, *Janus* 1992, 2, str. 234-238.

Začetki načrtnega zbiranja arhivskega gradiva v notranjeavstrijskih deželah

IVANKA ZAJC-CIZELJ

Z organiziranim zbiranjem arhivskega, arheološkega, muzejskega in etnološkega gradiva (torej vsega, kar priča o preteklosti) v notranjeavstrijskih deželah so začeli pred slabimi 200 leti. Eden glavnih pobudnikov teh akcij je bil nadvojvoda Janez, katerega stališče je bilo, da je vsa materialna in duhovna zapuščina pomembna za zgodovino in znanost. Poleg zbiranja pričevanj o preteklosti je smatral za pomembno tudi dokumentiranje sodobnosti.

Poleg dokumentacije, ki je nastajala kot posledica pravnih dejanj ali poslovanja institucij, je smatral za potrebno, da nastaja dokumentacija tudi namensko (ohraniti utrip življenja in žitja takratne dobe) - pisanje kronik, opisovanje ljudi in običajev, pokrajin, raznih dogodkov, naravnih pojavov ipd.

Kot pomembna dogodka v načrtnem zbiranju arhivskega gradiva v prvi polovici 19. stol. v notranjeavstrijskih deželah lahko smatramo ustanovitev Joanneuma v Gradcu in Zgodovinskega društva za Štajersko, Koroško in Kranjsko, ki je v omenjenih pokrajinah imelo svoje podružnice s sedežem v Gradcu, Celoveu in Ljubljani.

Leta 1811 je bil v Gradcu ustanovljen deželni muzej, imenovan Joanneum. Poseben pomen v njem je nadvojvoda Janez prisodil arhivu in ob njem tudi naredil prve korake za načrtno zbiranje arhivskega gradiva. Oblastem na Štajerskem in Koroškem je poslal prošjo za izročitev zgodovinsko pomembnih dokumentov tej ustanovi v trajno last ali v prepis. Dokumente so zbirali tudi delavci arhiva in sposobni člani 1843. leta ustanovljenega zgodovinskega društva. Precej dokumentov je na svojih potovanjih po Štajerski zbral arhivar Josef Wartinger. Leta 1861 je prevzel v Joanneumu arhivsko službo Josef Zahn; ta je poskrbel, da sta se arhiv Joanneuma in Deželni arhiv, ki je deloval v okviru Deželne registrature, združila v Deželni arhiv (leta 1868), ki je začel sistematično zbirati arhivalije različnih provenienc.¹

V smislu zbiranja vsega gradiva, pomembnega za zgodovino notranjeavstrijskih dežel (Štajerske, Koroške in Kranjske), je bilo ustanovljeno tudi Zgodovinsko društvo za Štajersko, Koroško in Kranjsko.

Da bi društvo zaživelo in čim prej začelo opravljati s statutom določene naloge, je nadvojvoda Janez kot začasno vodstvo te "literarne

družbe" postavil centralno direkcijo v Gradcu, katere vodja je postal opat Ludwig v. Kaisersieg.

Na okrožne urade so decembra 1843 poslali po 20 izvodov tiskanih statotov navedenega društva z zahtevo, da priporočijo tiste posameznike posvetnega stanu, ki bi bili po mnenju okrožnega urada sposobni opravljati naloge tega društva in hi jih lahko uporabili kot sodelavce.²

Glavna naloga omenjenega zgodovinskega društva je bila skrbeti za ohranjanje in razjasnjevanje zgodovine Štajerske, Koroške in Kranjske ter poskrbeti, da se bodo sporočila o notranjem in zunanjem življenju ohranila tudi poznejšim rodovom.

Center društva je bil v Gradcu, po pokrajinah pa so se osnovala deželna društva, ki so imela svoje sedeže: štajersko v Gradcu, koroško v Celoveu in kranjsko v Ljubljani. V teh centrih naj bi se osnovala tudi posebne institucije, v katerih bi se hranilo zbrano gradivo in pričevanja o preteklosti in sodobnosti pokrajin: arhivi, knjižnice in antikvariati.

"Es werden sich demnach die Entsprechenden Sammlungen, die Bibliotheca stirensis und das Antiquarium et Archivum stirensis in Steiermark zu Grätz, die Bibliotheca carantana und das Archivum et Antiquarium carantanum für Kärnten zu Klagenfurt, die Bibliotheca carniola und das Antiquarium et Archivum carniolum für Krain zu Laibach unter Beobachtung der für Bibliotheken im Allgemeinen bestehenden Vorschriften zum alleinigen Gebrauche für die Vereinszwecke aufgestellt und aufbewahrt befinden."³

Glavno vodstvo, centralna direkcija, društva je imela sedež v Gradcu (Joanneum), pokrajinska društva pa so imela društvene direkcije, za Štajersko v Gradcu, Kranjsko v Ljubljani in za Koroško v Celoveu. Seje naj bi sklicevali dvakrat na mesec. Svoje predstavnike v centralno direkcijo bi pokrajinska društva izbrala iz v Gradcu živečih članov društva, ki bi jih pooblastila za odločanje v njihovem imenu.

Člani društva so bili lahko redni in častni. V društvo so sprejemali tiste ljudi (može, die Männer), ki so bili poznani kot temeljiti poznavalci zgodovine, dejavni raziskovalci, izobraženi diletantí oziroma vse tiste, ki so lahko kakorkoli

² ZAC, fond Okrožni urad Celje, fasc. 73, sig. 73/546; Dopis Štajerskega gubernija okrožnemu uradu Celje, št. 22684, 25/12-1843.

³ ZAC, fond Okrožni urad Celje (v nad. OUC), fasc. 73, sig. 73/546; Statuten des allerhöchsten genehmigten historischen Vereines für Steiermark, Kärnten und Krain, člen 24.

¹ Enciklopedija Jugoslavije I A-BIZ, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1983, str. 293, 294.

bistveno pomagali pri izpolnjevanju društvenih nalog.

Naloge centralne direkcije so bile:

- Voditi evidenco vseh članov (rednih in častnih); sprejemala je lahko tudi člane iz ostalih pokrajin monarhije (večinska odločitev), o sprejemu tujih častnih članov je imel pravico odločati cesar.

- Voditi evidenco vseh zbranih predmetov; tu naj bi se vodili glavni katalogi in sezname vseh knjig, dokumentov in predmetov, ki bi jih zbrala posamezna društva, zato je bila dolžnost društev, da so centrali redno pošiljala prepise svojih evidenc, kjer je bilo možno pa tudi prepise originalov. Zaželeno je bilo, da bi se omenjena evidenca vodila na lističih - to je v obliki kartoteke.

- Zbirati in ocenjevati vse izdelke, ki so jih člani naredili oziroma napisali na podlagi zbranega materiala; odločati kateri izdelek bo predstavljen na občnem zboru in kateri bo šel v tisk skupaj z letnim poročilom. Letno poročilo je bilo v bistvu literarno-umetniški izdelek, ohogaten tudi z likovnimi deli - litografijami, bakrorezi, upodobitvami antičnih predmetov, upodobitvami pokrajin, potreti ipd. Zastonj so ga dobili vsi člani, ki so plačali več kot 2 gl. letne članarine. Za tiskane izdelke so bili predvideni nizki honorarij, presežek od prodanih izvodov je šel v centralno blagajno društva.

- Sklicovati občne zборе, na katerih so sprejeli delovno poročilo, zaključni račun in finančna poročila vseh treh pokrajinskih društev. Direkcije posameznih društev so bile dolžne predložiti tudi natančno letno poročilo, iz katerega je moralo biti razvidno, kaj je društvo v preteklem letu naredilo in katere knjige, dokumente ali predmete je pridobilo za svojo zbirko.⁴

Statut je predvideval, da bi pokrajinska društva služila istemu namenu in imela podobno poveljanje kot matično društvo - njihovi člani naj bi neprenehoma pridno raziskovali, zbirali in varovali zgodovinske vire - pisane, tiskane in umetnostne priče preteklosti in sodobnosti.

Delo društva bi lahko delili na dve veji; na zbiranje pričevanj o preteklosti (že napisanih del /knjižnic/, pisanih, risanih, tiskanih in ostalih dokumentov ter arheoloških, zgodovinskih, umetnostnozgodovinskih in etnoloških spomenikov); shranili bi jih v originalu ali v natančni kopiji oz. prepisu; ter na zbiranje dokumentov sodobnih ustvarjalcev; tudi te bi hranili v originalu ali prepisu. Na tem mestu ne smemo pozabiti na načrtno opisovanje pokrajin, običajev, dogodkov, naravnih znamenitosti in pojavov... Med drugim je bila namreč dolžnost članov in strokovnih sodelavcev tudi dokumentiranje sodobnosti; ti opisi in zabeleške so morali biti čim bolj verodostojni in prav tako kakor ostali "material" shranjeni za poznejše rodove.

Kot vidimo, je društvo v tem smislu v celoti pokrivalo arhivistično dejavnost - zbiranje in ohranjanje arhivskega in dokumentarnega gradiva, ki ima že ob nastanku lastnosti arhivskega gradiva, poleg tega je predvidevalo tudi prepisovanje in evidentiranje pomembnih dokumentov in ostalega gradiva v knjižnicah, arhivih, javnih in privatnih registraturah v pokrajinah in tudi zunaj njih, če so se ti dokumenti nanašali na dogodke na Štajerskem, Koroškem ali Kranjskem, kar hi lahko primerjali z današnjim evidentiranjem gradiva, pomembnega za slovensko zgodovino v domačih in tujih arhivih.

Predvsem pa so morali biti člani in sodelavci društva pri svojem delu pozorni na:

- kronike dežel, mest, trgov, cerkva, samostanov, korporacij, plemiških družin...
- statute mest, trgov in vasi ter viteških in cehovskih redov
- knjige zapisnikov cehovskih zborov, cehovske regulative
- urbarialne in posestne knjige, originale računskih knjig ali verodostojne izvlečke, topografske dežele, s posebnim poudarkom na kmetijstvu, industriji in obrtništvu; ob tem naj bi navajali tudi mere in uteži, količino in vrsto pridelkov, cene, razmerja med stanovi...
- originalne listine in dokumente, ki se tičejo celotne dežele kot tudi posameznih korporacij, mest, trgov, vasi, gradov, gosposk, cerkva, kapel, ustanov (die Stiftungen) in posameznih oseb
- spominske knjige, pisma pomembnejših mož in žena v deželah, originalne rokopise slavni ljudi (mož), rokopisne zapuščine domačih pisateljev in pesnikov, biografije ljudi, pomembnih za državo, cerkev, umetnost, znanost, industrijo...
- starejše vladarske deske, rodovnike plemiških družin
- originalne dokumente o višjih in nižjih javnih in privatnih šolah, o zdravstvenih in zdraviliških ustanovah
- starejše topografske opise s vsemi pripadajočimi podatki kot so opisi okrajev, gosposk, sodnih, farnih, krajevnih in gozdnih meja
- zbirke starejših deželnih zakonov, posvetnih in cerkvenih razmerij kakor tudi starejše kazenske spise

Vsi tako zbrani spisi bi se zbirali v štajerskem, koroškem in kranjskem arhivu. Z njimi bi delali sposobni delavci in poznavalci, ki bi jih delno raziskali in jih naredili uporabne, k čemur naj bi pripomogel tudi krajši izobraževalni tečaj iz diplomatike.

Posebej poudarja statut, da te pokrajine niso hile vedno tako organizirane in obenem opozarja, da se gradivo, pomembno za njihovo zgodovino, nahaja tudi v arhivih in registraturah zunaj Štajerske, Koroške in Kranjske, zato je smatral za potrebno pregledati centralne arhive in regi-

⁴ ZAC, OUC, fasc. 73, sig. 73/546, navedeni statut, čl. 26, 30-34.

strature na Dunaju, v Salzburgu, Passauu, Brixnu, Münchnu, Freisingu, Ogleju, Gorici, Vidmu... Sposobni člani naj bi najprej popisali dokumente (katalogi), ki se nanašajo na obravnavane pokrajine, nato pa naredili dobesedne prepise vseh dokumentov, kodeksov in listin. Vse to naj bi pripomoglo k popolnejši sliki o preteklosti navedenih pokrajin.⁵

Poleg navedenih, v glavnem arhivskih dokumentov, je imelo društvo nalogo zbirati tudi arheološko, umetnostnozgodovinsko in etnološko kulturo dediščino, med katero so šteli:

- vse nazorne tvorbe preteklosti, rimske nagrobne z reliefi in napisi, žrtvenike, žare, dodatke iz grobov, kipe, spomenike, umetniške slike, kiparska in rezbarska dela v cerkvah, gradovih in na sedežih gosposk; srednjeveško pohištvo...
- staro orožje in bojna sredstva: meče, kopja, bodala, strelno orožje, zastave, bandere, bojno opremo...
- srednjeveške pečate, ostanke pečatov, pečatne odtise, grbe, verižice, dekoracije...
- stare (srednjeveške) novce, medalje, premičnine (pohištvo, orodja...
- specialne karte dežele, zemljevide distriktov, far, krajev gozdov, potokov, poti...
- gradbene in situacijske načrte
- slike, risbe, podobe, lesoreze, bakroreze pokrajin, mest, trgov, krajev, cerkva, kapel, gradov, dvorcev, mostov, razvalin...
- slike starih noš in oblek vseh stanov, posebnosti vojnega in mirovnega obdobja, portrete slavnih ljudi, ilustracije in umetniška dela

Delno bi društvo te predmete skušalo dobiti v originalu, delno pa bi sposobni člani društva in sodelavci naredili verodostojne kopije, skice in risbe. Shranjeni bi bili v zato ustanovljenih antikvariatih.⁶

Poleg pričevanj o preteklosti naj bi člani društva namenili precej pozornosti tudi sodobnosti: "Weil jedoch die Gegenwart durch die Vergangenheit begründet wird, und beide einander wechselseitig durchbringen und beleuchten, so sind dem historischen Vereine erwünscht und willkommen, alle Darstellungen, welche die Geschichte des innern und äußeren Lebens der innerösterreich. Provinzen in der Gegenwart mit Berücksichtigung der Vergangenheit behandelt,..."⁷

Statut predvideva, da bi zbrali:

- opise okrožij, škofij, dekanatov, farnih okrajev in dominijev
- natančne in izčrpne opise deželnih okrajev v topografskem, verskem, fizičnem, naravno-zgodovinskem, gozdarskem, ekonomskem, montanističnem in komercialnem pogledu

- opise starih in novih rudnikov ter plavžev z vsemi pripadajočimi objekti
 - poročila o tovarnah, manufakturah, trgovinah in prometu, letnih in tedenskih sejnih, posebnih deželnih izdelkih, cenah in plačah, eventualnih posebnostih v razvoju domače trgovine in industrije
 - predstavitev verskih in dobrodelnih ustanov, šol, učnih in vzgojnih zavodov
 - zabeležke o knežjih in plemiških dinastijah in družinah, o živečem in izumrlem plemstvu
 - popolne biografije živečih ali umrlih odličnikov, junakov, duhovnikov, domoljubov, učenjakov; znanstvenikov in naravno nadarjenih posameznikov, ki so brez posebne izobrazbe dosegli pozornost z bujajoče rezultate
 - poročila o pomembnih duhovnih, patriotičnih ali kako drugače zanimivih dejanjih domačinov
 - orise karakterja prebivalcev province, njihovih navad in običajev
 - opis zdravstvenega stanja ljudi in živali, običajne bolezni in zdravila z omembo zdravstvenih ustanov ter sposobnih zdravnikov in zobozdravnikov
 - opise znanih in nenavadnih deželnih in krajevnih praznovanj, zabav in običajev ter šeg in navad pri posebnih dogodkih kot so krsti, poroke, proščanja, pogrebi...
 - zbirke pregovorov in rekov, predsodkov in praznoverij, ki spremljajo kmete, pastirje, lovce, rudarje...
 - opise naravnih znamenitosti in pojavov ter naravnih nesreč (podzemne jame, slapovi, panorame, poplave, potresi, plazovi, epidemije kužnih bolezni med ljudmi in živalmi...)
 - poročila o iznajdbah in napredkih v znanosti in umetnosti s primerjavo med preteklostjo in sedanostjo v oziru na duhovno in fizično kulturo
 - dober narečni slovar izrazov, ki se uporabljajo v vsakdanjem življenju ali ob posebnih priložnostih, dopolnjen z ustreznimi izrazi v knjižni nemščini
 - bogastvo ljudskega izročila - prozo (zgodbe, pravljice) in poezijo v ljudskem (narečnem) jeziku ter ljudske pesmi skupaj z melodijo
 - pričevanja očitvecev pomembnih dogodkov v Notranji Avstriji⁸
- Statut si je svoje naloge ohranjanja kulturne dediščine dokaj široko zastavil, saj je predvideval, da se zhere in ohrani v originalu ali avtentični kopiji arheološka, arhivistična, umetnostnozgodovinska in etnološka dediščina; enako naj bi se zbirali tudi dokumenti sodobnega dogajanja in ustvarjanja.
- Centralno društvo je delovalo le nekaj let. Leta 1849 so se deželna društva za Štajersko, Koroško in Kranjsko osamosvojila in samostojno delovala ter bila uspešna predvsem pri zbiranju

⁵ ZAC, OUC, fasc. 73, sig. 73/546, nav. statut, člani 5, 6 in 13.

⁶ ZAC, OUC, fasc. 73, sig. 73/546, nav. statut, člana 7 in 8.

⁷ ZAC, OUC, fasc. 73, sig. 73/546, nav. statut, čl. 15.

⁸ ZAC, OUC, fasc. 73, sig. 73/546, nav. statut člana, 10 in 15.

arhivskega gradiva; tako je npr. zgodovinsko društvo za Kranjsko do leta 1855 zbralo že 1447 listin.⁹

Za konec si še na kratko oglejmo kako so bila zgodovinska društva v treh pokrajinah Notranje Avstrije uspešna pri svojem delu. Najboljšo podlago je imelo štajersko društvo, saj je nadvojvoda Janez že ob ustanovitvi Joanneuma v Gradcu dal prvo mesto arhivu. Arhivska zbirka je bila do leta 1816 v oddelku zgodovinske strokovne knjižnice muzeja, leta 1817 pa jo je dobil v varstvo stanovski arhivar in arhivar Joanneuma Jožef Wartinger. Zbirka je štela kar lepo število listin in rokopisov. Leta 1868 je bil na pobudo profesorja za avstrijsko zgodovino in vodje arhiva v Joanneumu Jožefa Zahna ustanovljen Štajerski deželni arhiv.

Na Koroškem je bilo zgodovinsko društvo v 19. stol. edini zbiratelj arhivskega gradiva. Utemeljitelj arhiva je bil prvi društveni predsednik baron Ankershofen, pod njegovim vodstvom je arhivska zbirka štela že 10.000 dokumentov. Sistematično so začeli urejati zbrano gradivo v 60. letih 19. stol. Leta 1883 je postal društveni arhivar August pl. Jaksch, ki je veliko potoval po deželi in zbiral gradivo za diplomatarij, ki ga je izdal pod naslovom *Monumenta Historica ducatus Carinthiae*. Leta 1903 je društvo predlagalo, da sprejmejo Jakseha v deželno službo in tako je leta 1904 stanovska registratura dobila značaj deželnega arhiva, leta 1906 je bila v depoje stanovskega arhiva sprejeta tudi večina arhiva zgodovinskega društva.

Diploma Zgodovinskega društva za Štajersko iz leta 1871, s katero potrjuje sprejem deželnoknežjega mesta Celja za svojega rednega člana *Zgodovinski arhiv v Celju, Zbirka listin, št. 45*

⁹ Majda Smole, *Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Arhivsko društvo Slovenije, arhivski priročniki: zvezek 4*, Lj. 1976, str. 31.

Na Kranjskem sta zbirala arhivsko gradivo zgodovinsko in muzejsko društvo. Zgodovinsko društvo je na občnem zboru leta 1859 dalo, na predlog odbornika ljubljanskega odvetnika Etbina Henrika Coste, pobudo za ustanovitev deželnega arhiva v Ljubljani; akcijo so ponovili še na naslednjem občnem zboru. Obe pobudi sta ostali brez rezultata; zato so se odločili, da bi bilo dobro, če se muzejsko in zgodovinsko društvo združita, vendar pod pogojem, da deželni odbor zaposli v muzeju kuslosa - adjunkta, ki bi skrbel

za arhiv in knjižnico. Tudi s to in še nekaj naslednjimi pobudami niso dosegli rezultatov. Borba za ustrezne arhivske prostore je trajala več let in šele z dograditvijo novega muzejskega poslopja leta 1887 je dobilo arhivsko gradivo svoje prostore.

Tu zbrano gradivo je bilo podlaga za nastanek deželnega arhiva, ki pa je deloval v okviru muzeja. Arhiv je prevzel med drugim tudi zbirko dokumentov 1885. leta razpuščenega zgodovinskega društva za Kranjsko.¹⁰

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ANFÄNGE DES PLANMÄßIGEN SAMMELNS VON ARCHIVGUT IN DEN INNERÖSTERREICHISCHEN LÄNDERN

Ein planmäßiges Sammeln von Archivgut in den innerösterreichischen Ländern begann in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Im Jahre 1811 wurde in Graz das Landesmuseum Joanneum gegründet, in welchem - dank Erzherzog Johannes - dem Archiv eine bedeutende Rolle zukam. Auch der Historische Verein für Steiermark, Krain und Kärnten mit der Zentralkommission in Graz und den Landesdirektionen für Steiermark in Graz, für Krain in Ljubljana und für Kärnten in Klagenfurt entstand mit der Aufgabe, archivisches, archäologisches, kunsthistorisches und volkskundliches Gut zu sammeln. Der Verein wirkte als Ganzes nur bis zum Jahre 1849, wo er sich in drei selbständige Landesvereine aufgliederte. Das Vereinsstatut gibt Auskunft über vielfältige Aufgaben, die von kompetenten Vereinsmitgliedern und Mitarbeitern gelöst werden sollten; für derart ambitiös gestellte Aufgaben fehlte es dem Verein an finanziellen Mitteln und kompetenten Mitarbeitern, darum beschränkte er sich im wesentlichen auf das Sammeln von Archivgut.

SUMMARY

THE BEGINNINGS OF ORGANISED COLLECTION OF ARCHIVE MATERIALS IN THE INNER AUSTRIAN LANDS

Organised collection of archive materials in the Inner Austrian lands started in the early 19th century. In 1811, the Landesmuseum Joanneum was founded in Graz, in which the archives, owing to the archduke Johannes, played an important rôle. Aiming at collection archival, archaeological, artistic and ethnological material, the historical association of Styria, Carniola and Carinthia was founded, with its central office in Graz and provincial offices in Graz for Styria, in Ljubljana for Carniola, and in Klagenfurt for Carinthia. The association as a whole operated only until 1849, when it disintegrated into three independent provincial associations. The statute of the association reveals a broad array of scopes, which should be performed by dedicated members of the association and its collaborators, but unfortunately, the association did not have either enough financial resources nor enough talented people, so it limited its activities mainly to the collection of archival material.

¹⁰ Majda Smole, navedeno delo, str. 32-34, 94, 95.

Javni tožilec, ustvarjalec arhivskega gradiva, 1944-1977

JELKA MELIK

Sodno oblast v državi izvršujejo državni organi, ki jih imenujemo pravosodni organi. Sem sodijo predvsem sodišča, ki naj bi bila od drugih državnih organov, zakonodajnih in upravnih, neodvisna. Samostojnost in nepovezanost naj bi bila čim večja, tako v organizacijskem kot tudi v funkcionalnem pogledu. Prvo pomeni, da organi ene oblasti ne postavljajo in ne razrešujejo drugih organov, drugo pa, da se eni organi ne morejo in ne smejo vtikati v poslovanje drugih. Kazensko sodstvo je izredno pomemben del sodstva vsake družbe. Kazenski sodni organi preiskujejo, obravnavajo in sodijo kazniva dejanja. To so dejanja, ki najhujše ogrožajo pravni red neke države. Preko kazenskega sodstva država varuje svoje najvažnejše interese. Način varovanja, vrsto kazenskih sodnih organov, njihovo sestavo, pristojnost in način opravljanja njihove dejavnosti določajo države okvirno že v ustavah, podrobneje pa predvsem v zakonih o kazenskem postopku ter v raznih organizacijskih zakonih tistih državnih organov, ki v tem postopku nastopajo. Kazenska sodišča opravljajo glavno nalogo v kazenskem postopku, sodijo. V kazenskem postopku za kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti, in takih je večina, pa nastopa še en pomemben državni organ, ki zastopa državo - državni tožilec ali državni pravdnik. Opravlja torej nalogo oziroma funkcijo pregona.

V prvi Jugoslaviji je ščitil interes države poseben državni organ, ki je bil od sodišč neodvisen in se je sprva imenoval državni pravdnik. Pristojen je bil storiti vse potrebno za odkritje kaznivega dejanja in ukazati uvodne poizvedbe, zahtevati preiskavo, vložiti in zastopati obtožbo ter vložiti redna in izredna pravna sredstva. Organizacija državnega pravdnništva je bila enaka organizaciji sodišč. Tako so obstajali državni pravdnik, višji državni pravdnik in vrhovni državni pravdnik. Vsak državni pravdnik je imel določeno število namestnikov, ki so imeli pravico opravljati vsa uradna dejanja, za katera je bil pristojen državni pravdnik. Državni pravdniki so bili podrejeni višjim državnim pravdnikom, višji in vrhovni državni pravdnik pa sta bila neposredno podrejena pravosodnemu ministru. Poročala sta mu letno o stanju obravnavanih kazenskih zadev ter o nepravilnostih v pravosodju in zakonodaji. Leta 1929 so bila vpeljana državna tožilstva, in sicer državni tožilec, višji državni tožilec in vrhovni državni tožilec. Število namestnikov je določal minister pravde. Organizacija, delovanje in poslovanje je ostalo praktično nespremenjeno. Področje delovanja državnih tožilstev je obsegalo praviloma sodelovanje pri postopanju v kazenskih zadevah ter skrb, da

se postopanje pospešuje in zakoni pravilno uporabljajo, kakor tudi vlaganje pravnih sredstev.

Leta 1945 je Kraljevino Jugoslavijo zamenjala DFJ, kasneje FLRJ in SFRJ. Vsa štiri vojna leta sta se prepletala med seboj boj proti okupatorju in revolucija, zamenjava družbenega in s tem pravnega reda. Posebej močne in pomembne spremembe so se zgodile v letu 1944, ko je nastalo in začelo delovati nekaj temeljnih oblastnih organov kasnejše države.

Med temi tudi novo tožilstvo, ki se ni več imenovalo državno, temveč javno tožilstvo. Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) je kot zakonodajni in izvršilni organ na zasedanju v Črnomlju 19. in 20. februarja sprejel sklep o ustanovitvi javnega tožilstva.¹ Kmalu za tem, 12. marca 1944, je Predsedstvo SNOS izdalo Odlok o postavitvi in pristojnosti Glavnega javnega tožileca pri Predsedstvu SNOS.² Določbe odloka so opredeljevale vlogo in delovanje novega organa le v zelo grobih obrisih: "Glavnemu javnemu tožilecu pri Predsedstvu SNOS pripada najvišje nadzorstvo nad izpolnjevanjem zakonov oziroma odlokov z zakonsko močjo s strani vseh organov izvršnih oblasti, ki jih postavljajo SNOS, njegovo Predsedstvo, Okrožne in Okrajne narodno osvobodilne skupščine oziroma njihovi izvršni odbori, dalje s strani vseh tem organom podrejenih ustanov; dalje posameznih uradnih oseb in končno slehernega prebivalca na ozemlju Slovenije" (2. člen). Določeno je bilo še, da Glavni javni tožilec postavi vse nižje tožilce, okrožne in javne tožilce pri vojaških in drugih sodiščih ter svoje druge organe, ki so vsi pri opravljanju nalog podrejeni izključno le njemu (3. in 5. člen). Končno pa je bilo še sporočeno, da bo taka organizacija trajala, "dokler je ne spremeni ustrezní odlok Avnoja oziroma njegovega Predsedstva" (člen 6). Natančnejša pravila za delovanje javnih tožilcev je izdelal Glavni javni tožilec z obveznimi navodili in okrožnicami, ki pa niso bila objavljena v uradnem listu. Podrobno so bili urejeni tako položaj in naloge javnih tožilcev ter vršilcev dolžnosti javnih tožilcev pri vojaških kazenskih sodiščih na temelju odloka o postavitvi in pristojnosti Glavnega javnega tožileca pri Predsedstvu SNOS in Uredbe Glavnega štaba NOV in PO Slovenije o vojaškem kazenskem sodstvu z dne 20. aprila 1944 kot tudi pisarniško poslovanje javnih tožilcev in vršilcev dolžnosti javnih tožilcev.³

¹ Jernej Stante: Beseda k zakonu o javnem tožilstvu, Ljudski pravnik, 5-6/1/1946, str. 173.

² Uradni list SNOS z dne 25. marca 1944, št. 1

³ Glej: Marjan Vivoda: Nastanek in razvoj javnega tožilstva v

Poudarjeno je bilo, da se ustanova javnega tožilca bistveno razlikuje od starega državnega tožilstva in tudi od tožilcev, ki so do tedaj poslovali v skopu vojaških sodišč NOV in PO Slovenije.⁴ Novi organ je bil predvsem varuh splošne zakonitosti, toda tudi v kazenskem postopku mu je bila poverjena še večja in močnejša vloga. Predvsem je imel v rokah kazensko preiskavo, vlagal je obtožnico in zastopal obtožbo, pazil na pravilno poslovanje sodišča v postopku sojenja, vlagal pravna sredstva ter nadzoroval izvrševanje kazni in sodeloval v pomilostitvenem postopku. Določeno je bilo, da posluje pri vsakem vojaškem sodišču javni tožilec, ki je podrejen izključno Glavnemu javnemu tožilcu. Javne tožilce in vršilce dolžnosti javnih tožilcev je postavljala in razreševala Glavni javni tožilec pri Predsedstvu SNOS. Vršilce dolžnosti javnih tožilcev pri izrednih bataljonskih sodiščih pa je postavljala Divizijski javni tožilec oziroma javni tožilec pri višjem vojaškem sodišču (VVS) v primeru izrednih bataljonskih sodišč v sestavi odreda. Javni tožilec naj bi bil v svojem poslovanju neodvisni od vojaških in upravnih oblasti.

Javni tožilec in vršilci dolžnosti javnih tožilcev so bili dolžni javnim tožilcem pri VVS vsakih petnajst dni poročati o vsem svojem poslovanju; pa tudi o vseh pomanjkljivostih vojaškega kazenskega sodstva, na katere so naleteli. Tem poročilom naj bi dodajali tudi predloge za izboljšanje kazenskega sodstva.⁵ Javni tožilci naj bi bili v svojem poslovanju neodvisni od vojaških in upravnih oblasti. Vršilci dolžnosti javnih tožilcev pri brigadnih in odrednih sodiščih pa so bili samo pomožni organi javnih tožilcev divizije ali področja in so se histveno razlikovali od javnih tožilcev in vršilcev dolžnosti javnih tožilcev pri področnih vojaških sodiščih. To so bili večinoma nepravniki, funkcionarji ali pripadniki brigad in odredov.

Načela teh navodil so ostala v praksi javnih tožilcev tudi po osvoboditvi in so postala sestavni del novih pravnih predpisov.⁶

Toda kljub določbam, da je Glavni javni tožilec za svoje delo odgovoren le Predsedstvu SNOS, je iz njegovega arhivskega gradiva razvidno, da je bil odgovoren tudi Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije. Poročilo o delu le temu je celo veliko bolj obširno in izčrpno kot njegova poročila SNOS.⁷

Prvega septembra je stopila v Sloveniji v veljavo Uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ o vojaških sodiščih, na podlagi katere je Glavni javni tožilec z okrožnico dne 14. avgusta 1944

ukinil funkcijo javnega tožilca pri vojaških sodiščih, ker ga ta uredba ni predvidevala. Ostala je le dolžnost javnih tožilcev vlagati ovadbe preiskovalcem pri vojaških sodiščih, kadar so zvedeli za kazniva dejanja, ki so spadala v pristojnost vojaških sodišč. S tem se začne v razvoju javnega tožilstva novo obdobje. Prehod na področje nevojaškega sodstva, lahko bi tudi rekli, rednega sodstva. Z Odlokom Predsedstva SNOS o začasni ureditvi (ljudskih) sodišč in o narodnih sodnikih z dne 3. septembra 1944 je bilo določeno, da na ozemlju Slovenije izvršujejo narodna sodišča sodno oblast v vseh kazenskih zadevah, razen v tistih, ki so s posebnimi določbami pridržane vojaškemu kazenskemu sodstvu, kolikor tudi teh vojaška sodišča ne odstopijo narodnim sodiščem: Na podlagi tega odloka in Odloka o postavitvi in pristojnosti Glavnega javnega tožilca pri Predsedstvu SNOS z dne 12. marca 1944, je izdal Glavni javni tožilec nova navodila.⁸ V uvodnih besedah je zapisano, da posluje pri vsakem okrožnem narodnem sodišču javni tožilec, ki obenem posluje tudi pri vseh okrajnih narodnih sodiščih svojega okrožja, da opravljajo javni tožilci svojo funkcijo neodvisno, torej sprejemajo navodila in naloge, ki so zanje obvezna izključno le od Glavnega javnega tožilca in od njemu podrejenih organov, s čimer je njihov položaj docela neodvisen od predsednikov sodišč in sodišč samih.

Javni tožilci opravljajo poleg funkcije prejšnjih državnih tožilcev v kazenskih stvareh tudi funkcijo preiskovalnih sodnikov. Javni tožilci so varuhi najstrožje zakonitosti ter pravilnosti kazenskega postopanja pred narodnimi sodišči, zato je njihovo poslovanje v kazenskem sodstvu zelo obširno. V poglavju z naslovom Poslovanje javnih tožilcev v kazenskem sodstvu pa najdemo določbe, skoraj enake onim iz navodil št. I.

Glavni javni tožilec je končal svoje delovanje z Odlokom predsedstva AVNOJ o ustanovitvi in pristojnosti javnega tožilstva DFJ z dne 3. februarja 1945, tako kot je bilo to predvideno v 6. členu njegovega ustanovitvenega odloka. Toda novi odlok je močno podoben odloku z dne 12. marca 1944.⁹ Prav tako so ostala v praksi javnih tožilcev tudi načela navodil in postala sestavni del novih pravnih predpisov.¹⁰

Povojno obdobje v zgodovini javnega tožilstva zaznamuje najprej sprejetje zvezne ustave 31. januarja 1946¹¹ ter republiške ustave, ki je bila le posnetek zvezne, in nato zveznega Zakona o javnem tožilstvu z dne 22. julija 1946.¹²

Ustavne in zakonske določbe so dodelile jav-

4 Sloveniji med narodnoosvobodilno vojno, Pravnik 6/1964.

5 M. Vivoda (1964), str. 325.

6 Navodila št. I, AS, Javno tožilstvo, Glavni javni tožilec, Skala 29; AS, Referat za dislocirano arhivsko gradivo II. (prej INZ), P SNOS, f. 500.

7 M. Vivoda (1964), str. 330.

8 AS, Javno tožilstvo, Glavni javni tožilec, Skala 20.

8 Navodila št. VI, AS, Referat za dislocirano arhivsko gradivo II, P SNOS, f. 500.

9 Ivan Justin, Pravinsodje v SFR Jugoslaviji, Maribor 1979, str. 182.

10 M. Vivoda (1964), str. 330.

11 Uradni list FLRJ, III/54/1946.

12 Uradni list FLRJ, št. 60/1946.

nemu tožilstvu splošen nadzor glede pravnega izvrševanja zakonov zveznih ministrstev in njim podrejenih upravnih organov do posameznih državljanov. Javni tožilci so bili pristojni vlagati tožbe, redna in izredna pravna sredstva proti pravnomočnim odločbam sodnih in upravnih organov, posredovati v sodnih in upravnih postopkih. Javno tožilstvo je bilo tudi organ kazenskega pregona.

Tako Javno tožilstvo Federativne ljudske republike Jugoslavije kot tudi javna tožilstva posameznih ljudskih republik ter vsa okrožna in okrajna javna tožilstva so bila organi ljudske skupščine in neodvisni od drugih organov državne oblasti. Zgradba javnega tožilstva je imela vrh v Javnem tožilcu FLRJ, ki ga je volila zvezna ljudska skupščina. Imenoval je javne tožilce republik in njihove namestnike ter potrdil okrožne in okrajne javne tožilce, ki so jih imenovali republiški javni tožilci. Organizacija tožilstva je ustrezala organizaciji sodišč. Višji javni tožilci so bili dolžni nižjim tožilcem dajati navodila in naloge ter razveljaviti, odpraviti, spremeniti in ustaviti izvršitev aktov nižjih tožilcev.¹³

Spremembe v družbeni ureditvi, predvsem uvedba samoupravljanja, so povzročile spremembe vlog in nalog oblastnih organov. Posledica so bile ustavne spremembe leta 1953, ko sta bila sprejeta ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve FLRJ in o zveznih organih oblasti ter ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve in o organih oblasti LR Slovenije.¹⁴ Nov Zakon o javnem tožilstvu je sledil v naslednjem letu, 26. novembra 1954. Funkcija javnega tožilca kot splošnega varuha zakonitosti se je zmanjšala že z Zakonom o upravnih sporih in z ustanovitvijo javnega pravobranilstva v letu 1952.¹⁵ Zveznega javnega tožilca je poslej postavljala Zvezna izvršni svet in njegove smernice so bile za tožilstvo obvezne. Z Zakonom o kazenskem postopku¹⁶ pa je bila zmanjšana vloga tožilstva tudi v preiskovalnem delu kazenskega postopka.

Po novem zakonu je bil javni tožilec predvsem "državni organ, ki opravlja funkcijo kazenskega pregona". Sicer pa je javno tožilstvo ostalo centraliziran in hierarhično urejen državni organ. Na Slovenskem so torej delovali: zvezno, republiško, okrožna in okrajna javna tožilstva kot njegove organizacijske enote. Območje okrožnih in okrajnih javnih tožilstev je določal Zvezni izvršni svet.¹⁷

Tudi novi ustavi v letu 1963 je sledil nov Zakon o javnem tožilstvu v letu 1965.¹⁸ Zakon opredeljuje javno tožilstvo kot "samostojen organ, ki opravlja kazenski pregon, uporablja z zakonom določene ukrepe in pravna sredstva za enotno uporabo zakona in varstvo zakonitosti in izvršuje druge z zakonom določene pravice in dolžnosti" (1. člen) in poudarja "glavna pravica in glavna dolžnost javnega tožilstva je preganjanje storilcev kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov" (11. člen).

Večje spremembe v organizaciji javnega tožilstva pa sta prinesli zvezna in republiška ustava leta 1974 ter na njuni podlagi sprejeti zvezni zakon o javnem tožilstvu in predvsem prvi republiški Zakon o javnem tožilstvu tri leta kasneje.¹⁹

Nova opredelitev federacije in republik je imela seveda za posledico tudi novo ureditev javnega tožilstva. Zvezna ustava je urejala le tista osnovna načela ureditve tožilstev, ki so bila potrebna za skladnost ustavnega sistema. Javno tožilstvo odslej ni bilo več enoten organizem za vso državo. Odnosi nadrejenosti in podrejenosti ostajajo izključno v okviru republike. V Sloveniji so zaradi spremembe v organizaciji sodišč delovali: republiški, višji, in temeljni javni tožilec. Sicer pa je javno tožilstvo ostalo monokratičen organ, kar pomeni, da ga vodi ena oseba, ki pa ima namestnike. Tudi po novih predpisih je javno tožilstvo predvsem organ kazenskega pregona. Njegove naloge v kazenskem postopku je konkretiziral poleg zakona o tožilstvu še zakon o kazenskem postopku. Tožilec je imel pomembne dolžnosti pri odkrivanju kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov, izsleditvi storilcev in usmerjanju predhodnega postopka. Kasneje je zastopal ohtoznico oziroma obtožni predlog ter določene predloge v postopku zoper mladolletnike in končno vlagal redna in izredna pravna sredstva zoper odločbe sodišča.²⁰

Javno tožilstvo je bilo nedvomno zelo pomemben državni organ in ga moramo zato šteti med važnejše ustvarjalce arhivskega gradiva. Način njegovega delovanja je močno vplival na življenje ljudi; njegovi konkretni ukrepi pa so obrnili usode mnogih posameznikov. Med dokumenti, ki tvorijo zapuščino javnih tožilcev, najdemo veliko podatkov, ki bistveno pripomorejo k osvetlitvi pomembnega obdobja v slovenski zgodovini, neposredno pred koncem druge svetovne vojne in po njej. Arhivisti se moramo teh dejstev zavedati tako pri valorizaciji kot pri strokovni obdelavi arhivskega gradiva javnih tožilcev.

¹³ Glej: Jernej Stante, Beseda k zakonu o javnem tožilstvu, Ljudski pravnik 1946, str. 173-17 ter Ivan Justin (1979), str. 182-183.

¹⁴ Uradni list FLRJ, št. 73/1953; Uradni list LRS, št. 3/1954.

¹⁵ Uradni list FLRJ, št. 23/1952 ter št. 24/1952.

¹⁶ Uradni list FLRJ, št. 40/1953.

¹⁷ Več o tem glej: Josip Glovevnik: O značaju javnega tožilstva kot državnega organa in o njegovi organizaciji, Javna uprava II/1960, str. 57-71.

¹⁸ Uradni list SFRJ, št. 7/1965.

¹⁹ Uradni list SRS, št. 10/1977.

²⁰ Več o tem: Ivan Justin (1979), str. 185-202.

ZUSAMMENFASSUNG

DER STAATSANWALT ALS SCHÖPFER VON
ARCHIVGUT 1944-1977

Der Beitrag bietet eine kurze Übersicht über die Entwicklung der Staatsanwaltschaft in Slowenien von 1944, als mit der Verordnung des Präsidiums des SNOS (Kriegsregierung) ein Generalstaatsanwalt ernannt wurde, bis 1977, als das letzte Gesetz über die Staatsanwaltschaft erlassen wurde. Die Kenntnis der Tätigkeit und Geschäftsführung der Staatsanwälte sowie ihrer Organisation ist bei der Beurteilung und Fachbearbeitung ihres Archivgutes vor allem deswegen von grundlegender Bedeutung, weil die Staatsanwaltschaft zweifelsohne zu den wichtigsten Schöpfern von Archivgut gezählt werden kann. Unter den Dokumenten aus dem Nachlaß der Staatsanwälte findet man viele Angaben, die wesentlich zur Beleuchtung dieses wichtigen Zeitabschnitts in der slowenischen Geschichte beitragen.

SUMMARY

ATTORNEY GENERAL - A MAKER OF ARCHIVAL
MATERIAL - BETWEEN 1944-1977

The article presents a short survey of the development of the office of the Attorney General from 1944, when an attorney general was appointed by the Decree of the Presidency of the Slovene National Liberation Council, to 1977, when the last bill on the responsibilities of the Attorney General was issued. A knowledge about the activities and operations of attorney generals is very important for the valorisation and professional research of their records, particularly, because the office of an attorney general is undoubtedly a very influential authority of a country. Its office is one of the most important makers of archival material. The documents of attorney generals are therefore an essential source of information for an elucidation of an important period in Slovene history.

1272

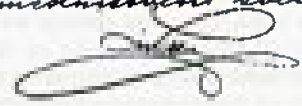
Okrožnica
vsem županstvom pol. straja Tolminskega

Dne 28. aprila p. l. so voščani iz Trente napravili lov na medveda, ki je go vasi časa tiste kraje nadlegoval in ljudem škodo delal. Tudi tej prilležitosti sta med lov. ce Anton Tožbar in neki drugi medveda ustrelila; a hudo ranjena river žalibog! razpačena Tožbarja napade tui mu obradec z obema celustoma in z jericom vod Sgrižno.

Kerrecinj, s katerim je vsakdo mišlil, da mora omie. ti, je vendar porasi ožravel in zivi, ali kakošno jezoi. Genje tega ravga, ki je brez celustu in brez jezika, in na siroce vzivati drugega, nego kako juko (župca) ali ka. ko drugo tekočo hrano, ki se mora po livku ra - nj slijati. Taka hrana pa je draga, in Tožbar, ki mora tudi svojo družino preskrbetjovati, ima le možhno mi. moženjica v Trenti, kjer je revščina doma. Takemu ilovisku pomagati je znamenij blagega oca.

Prosim torij ob županstva, naj za Antona Tožbarja milodare nabirajo, ki naj jih potem svenkaj postjejo N. S. K. ob glavarstva v Tolminu, dne 6. avgusta 1872.

O. B. namestnik: zvetovalec

Okrožnica tolminskega okrajnega glavarstva dne 6. avgusta 1872 o zbiranju pomoči za nesrečnega Antona Tožbarja, ki je bil v boju z medvedom hudo ranjen, vendar je preživel. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Občina Sv. Lucija, t. e. 10, 214/1872

Ženska obrtna strokovna šola v Ljubljani od njene ustanovitve do 1918

SAŠA SERŠE

Obrtna strokovna šola za umetno vezenje in šivanje čipk - Strokovna šola za umetno vezenje in čipkarstvo - Umetno-obrtna strokovna šola

Izobraževanje deklet se je v avstrijskih deželah pričelo precej kasneje kot izobraževanje dečkov. Prve dekliške šole so bile v ženskih samostanih. S šolsko uredbo iz leta 1774 so dobile deklice možnost obiskovati trivialne in glavne šole. V to obdobje segajo tudi prvi začetki organiziranega obrtnega izobraževanja, ko začne država organizirati to vrsto šol zaradi lastnih gospodarskih interesov. Za njihove začetke je značilna raznolikost in neurejenost, saj niso bile organizirane v današnjem smislu, ampak so hili to tečaji, organizirani v večernih urah, le ob nedeljah in prostih dneh. Pod žensko strokovno šolstvo so spadale šole za ročna dela ali "industrijske šole"¹, predilске² in babiške šole.³

Na področju Slovenije ni bilo pravih obrtnih šol vse do srede 19. stoletja. Vprašanje izobraževanja obrtnega stanu se je začelo hitreje in enotneje reševati šele v sedemdesetih letih, ko je avstrijsko liberalno meščanstvo začelo sistematično odstranjevati vse, kar je zaviralo njegov ekonomski in družbenopolitični razvoj. V Avstriji so se pod vplivom liberalnih idej začele spremembe na področju strokovnega šolstva, šolstvo je postalo kvalitetnejše, s tem, da je država skušala poskrbeti za boljšo izobrazbo pedagoškega kadra, za učbenike, priročnike, šolske knjižnice in razna učna sredstva, hkrati so v muzejih v gospodarskih, kulturnih in šolskih središčih, kot so bili Dunaj in Gradea, kasneje tudi Praga in Brno, organizirali poletne tečaje za učitelje in obrtnike. Obdobje druge polovice 19. stoletja je tudi čas, ko so se na območju Kranjske

po dolgotrajnih prizadevanjih kranjskih deželnih odbornikov organizirale prve nepopolne dveletne srednje obrtne šole, tako za dečke kot za deklice. Prve ženske strokovne šole so bile predvsem čipkarske, kasneje gospodinjske in meščanske ter trgovske šole.

Čipkarstvo na Kranjskem je bila dokaj pomembna in razširjena obrtna dejavnost, saj so izdelovali in še danes izdelujejo čipke v mnogih predelih dežele. Ta obrt je bila sprva neorganizirana in prepuščena čipkaricam in njihovi lastni iznajdljivosti, šele v sedemdesetih letih 19. stoletja je prišlo do organiziranega izdelovanja čipk in njih prodaje, h kvalitetnejši izdelavi in boljši organizaciji pa sta prav gotovo prispevali na novo ustanovljeni državni šoli za čipkarstvo v Idriji in Ljubljani.

Kot že naslov nakazuje, bo v prispevku informativno prikazana zgodovina ljubljanskega čipkarskega zavoda. Prve podatke o organiziranem učenju izdelovanja čipk v Ljubljani najdemo v poročilu komerčnega konsesa za Notranjo Avstrijo, ko je dvor leta 1763 poslal v Ljubljano izurjeno učiteljico klekljanja Marijo Ano Seippovo,⁴ ki je v Zoisovi hiši v Gosposki ulici odprla "čipkarsko šolo". Šolanje je trajalo tri leta. Pouk se je začel v začetku novembra 1763. Učiteljica je učenkam plačevala skromno mezdo. Seippova je pomagala pomožna učiteljica. Seippova je bila slab pedagog in ni izpolnila pričakovanj komerčnega konsesa, mnogokrat je prijavitelne učenke odslovila, a je kljub vsem svojim pomanjkljivostim ostala na svojem delovnem mestu do leta 1768. V petih letih je izučila 200 klekljaric.

O ženskem obrtnem pouku po ukinitvi šole, ki jo je vodila Seippova, ni več podatkov vse do 19. stoletja, tj. do leta 1818, ko se je v Ljubljano iz Gradea priselila Terezija Ludwig in začela s poučevanjem ženskih ročnih del v stanovanju na Starem trgu. Nameravala je dekleta učiti pletenja, šivanja, vezenja, kvačkanja. Deklice iz oddaljenih krajev je vzela na hrano in stanovanje, šest revnih deklic pa je poučevala brezplačno.

¹ Schnüdt II., str. 24/25 in 141:

Že osnovnošolski zakon 1804 je vseboval določbe o industrijskih oddelkih pri osnovnih šolah. Take šole so bile v Idriji, Kamniku, Novem mestu, Slovenski Bistrici. Na teh podzelskih šolah su žene učiteljice brezplačno poučevale ženska ročna dela. "Industrijske šole" so bile oddelki za pletenje, pletenje, klekljanje in druga "industrijska" ženska dela. Uresničile naj bi vsaj del nalog, ki jih predilске šole niso mogle.

² Vlado Schnüdt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I., Ljubljana 1988, str. 156-159;

Jože Ciperle, Andrej Vuvko, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja, Ljubljana 1987, str. 37-38.

³ Schnüdt III., str. 345;

Vito Lavrič, 200 let ljubljanske babiške šole, Ljubljana 1953; Branko Šuštar, Šola za sestre, Zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753-1992, Ljubljana 1992, katalog SŠM.

⁴ Marija Verbič, O začetkih čipkarstva s posebnim ozirom na Idrijo, Kronika XVII/3, 1969, str. 158-159 (Seipp);

Tatjana Hojan, Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem, katalog razstave SŠM, Ljubljana 1970, str. 16;

Ivan Slokar, Zgodovina obrtnega šolstva v Ljubljani do leta 1860, ZČ XVII, Ljubljana 1963, str. 196-197;

Bržič Račič, Državni usrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani, Spootinska knjiga 1888-1939, str. 235-236;

Angela Kravos-Lombar, Delovanje ženske obrtne šole, Spootinska knjiga 1888-1939, str. 117.

Kljub temu, da je učiteljica izdelke svojih gojenk prodajala, so te morale plačevati učnino. Tudi ta "šola" ni izpolnila željenih pričakovanj.

Šele prva nepopolna dvoletna obrtna šola za dekleta z imenom **Obrtna strokovna šola za umetno vezenje in šivanje čipk v Ljubljani**,⁵ ki je bila odprta 3. decembra 1888, je opravičila svoj namen in v svojem dolgoletnem delovanju izučila generacije čipkaric.

Že leta 1886 je deželna vlada za Kranjsko predložila ministrstvu za uk in bogočastje prošnjo ljubljanske zbornice za trgovino in obrt ter mestne občine, ki sta želeli ustanoviti strokovno šolo za umetno vezenje in šivanje čipk v Ljubljani. Kasneje sta se prošnji pridružila še deželni zbor in odbor. Že novembra istega leta je deželna vlada predložila ministrstvu še prošnjo deželnega glavarja, mestne občine in zbornice za trgovino in obrt za ustanovitev strokovne šole za lesno industrijo v Ljubljani. Prošnjo je ministrstvo za uk in bogočastje z razpisom 11. marca 1887 ugodno rešilo, vendar pod pogojem, da krajevni faktorji prispevajo primerne šolske prostore, in jih tudi vzdržujejo. Na osnovi številnih sej in odločitev na deželni in občinskem nivoju je ministrstvo izdalo ustanovitveni odlok leta 1888. Šolski prostori so bili v Virantovi hiši⁶ na Trgu sv. Jakoba 2. To stavbo je kupila leta 1887 Kranjska branilnica z namenom, da bi se v njej nastanila na novo ustanovljena obrtna šola. Ženska obrtna šola je bila začasno nastanjena v Dretotovi (kasneje Jakopičevi, Jelačinovi hiši) na Emonski cesti 2. Kasneje se je preselila v prostore Gruberjeve palače, in sicer v drugo nadstropje.

Ob ustanovitvi ženske obrtne šole je bil njen namen vzgojiti vezilje in čipkarice ter poživiti domačo obrt, ki je bila v mnogih krajih na Kranjskem. V prvih štirih letih obstoja je imela šola dva oddelka: oddelk za umetno vezenje in oddelk za šivanje čipk. Vsak oddelk je imel po dva letnika. V času šolanja se učenke niso dovolj izurile v izdelovanju ročnih del, tako da niso mogle samostojno izdelovati zaupanih jim ročnih del. Zato je bil v novembru 1894 priključen tretjima letnikoma še atelje, ki je dal absolventkam priložnost, da so pridobile dodatno znanje, ki jim je kasneje olajšalo samostojno delo.⁷

V petem šolskem letu se je razširil pouk na tri letnike. V letu 1895/96 je šola dobila še oddelk za klekljanje čipk. Spremenil se je tudi naslov šole, ki se je odslej imenovala **Strokovna šola za umetno vezenje in čipkarstvo**. Obsegala je tri oddelke, in sicer za umetno vezenje in šivanje

čipk s tremi letniki in oddelk za klekljanje čipk z dvema letnikoma.

Po učnem načrtu so v vseh oddelkih začeli z najrazličnejšimi tehnikami vbodov. Od preprostitih vzorcev so učenke v zadnjem letniku prešle na vezenje in šivanje ter klekljanje čipk. Poleg tega so se morale učenke učiti še dekorativnega in strokovnega risanja. Namen pouka je bil tudi izpopolnjevanje deklet v splošni izobrazbi. Učni jezik je bil slovenski.

Učenke so bile redne in izredne, prve so obiskovale ves pouk, kakor ga je zahteval učni načrt, druge so bile navzoče le pri nekaterih predmetih, ki so jim bili potrebni za dopolnitev znanja v stroki. Pouk je bil brezplačen, revne učenke pa so potrebni material dobivale brezplačno.

V šolo so sprejemali dekleta stara 14 let, s končano šestletno ljudsko šolo.

Šola se je razširila z ustanovitvijo javne risarske šole za dekleta in žene v začetku šolskega leta 1889/1900. Ta oddelk je imel namen dati dekletom in ženam možnost kopiranja vzorcev, prostoročnega in strokovnega risanja.

V šolski risalnici so učenke z učiteljicami prirejale razstave svojih del in obiskovale tudi druge razstave. Šola je odstopila prostore tujim razstavljalcem vezenin in tkanin. Tako je bila v letu 1896/97 na šoli razstava japonskih, kitajskih, perzijskih, turških, bolgarskih in drugih vezenin ter tkanin.

Leta 1901 je dobila šola s 1. marcem novo ime, ker je bila združena s strokovno šolo za obdelovanje lesa - **Umetno-obrtna strokovna šola**, ki je imela tudi skupno vodstvo. Ustroj šole se ni spremenil, obdržala je tri strokovne oddelke, in sicer za umetno vezenje, za šivanje in za klekljanje čipk.

Poudarek je bil predvsem na praktičnem delu v ateljeju, ki mu je bilo namenjeno največ šolskih ur. Tu so se učenke po učbenikih sistematično seznanjale z najvažnejšimi metodami izdelovanja in dekoracije, z raznovrstnim materialom in dobavo. Poseben tečaj je bil organiziran za absolventke, kjer so se naučile izdelovati predmete za praktično uporabo. Učenke teh oddelkov so imele 38 učnih ur na teden, od katerih je pripadlo praktičnemu delu v prvem razredu 23 ur, v drugem pa 25 ur. Učni načrt je bil zelo obsežen in pokazalo se je, da ga v dveh letih ni bilo mogoče predelati. Pouk je bil teoretičen in praktičen in je obsegal naslednje predmete: slovenščino, nemščino, računstvo, knjigovodstvo, tehnologijo, vezenje, oblikoslovje umetnega vezenja, elementarno risanje, nauk o ornamentih in slogu ter praktični pouk.

Pouk je bil za domače učenke brezplačen. Tujke so plačevale 200 K šolnine. Redne učenke so dobile potrebne šolske knjige, pisalne in risarske potrebščine brezplačno pri ravnateljstvu šole.

⁵ AS, Dež. odbor, IX/2, šolske in cerkvene zadeve, Obrtna šola v Ljubljani, š. 876.

⁶ Novice, 1887, str. 3:

Z Virantovo hišo sta nišljeni Gruberjeva palača in njej v letu 1841 prizidana Virantova hiša.

⁷ AS, Dež. odbor, IX/2, šolske in cerkvene zadeve, Obrtna šola v Ljubljani, š. 876; prošnja za utoritev-1894/ spis 462.

Vsako leto so bile podeljene tudi ustanove.⁸ Šolsko leto se je pričelo 16. septembra in končalo 15. julija. Pouk je bil vsako sredo in soboto popoldne od 14. do 16. ure. Vpisnina je znašala 2 K in se je uporabila za nakup učil.

Tako je ostalo do leta 1910/11. To leto je važen mejnik v razvoju ženskega obrtnega šolstva. Težke gospodarske in socialne razmere so bile vzrok, da je stalno naraščalo število žensk, ki so se začele ukvarjati z obrtjo, in sicer predvsem s krojenjem in šivanjem. Zato se je večala potreba po primernih šolah, ki bi ženskam dale možnost pridobiti primerno poklicno izobrazbo.

Najvišja uprava obrtnega šolstva je skušala rešiti ta problem na način, da je dovolila ženskam vstop v vsa državna obrtna učilišča in da se je lotila reorganizacije ženskega strokovnega šolstva. Ženskim obrtnim šolam za umetno vezenje so bili priključeni oddelki za šivanje perila in izdelovanje oblek. Preoblikovanje ženskega obrtnega šolstva je imelo za nujno posledico ustanovitve učiteljskega za izobrazbo kvalificiranih učnih moči na teh šolah. Jeseni 1911 je bilo na Dunaju odprto učiteljske za učiteljice obrtnih šol z žensko obrtno šolo kot vadnico. Pouk je trajal dve leti in se je končal z zrelostnim izpitom. Učiteljice, ki so že poučevale na obrtnih šolah za šivanje perila in oblek, a niso končale učiteljskega, so morale svoje strokovno znanje dopolniti v dveh zaporednih počitniških tečajih na Dunaju ali v Pragi.

Medtem so po vztrajnem prizadevanju mestne občine ljubljanske, zbornice za trgovino in obrt ter deželne zbornice dogradili na Mirju novo poslopje za obrtno šolo, kamor se je šola preselila. Pouk se je pričel 6. novembra 1911 v "Ženski obrtni šoli" s strokovnimi oddelki za šivanje perila, za izdelovanje oblek in za umetno vezenje. Vsak oddelek je imel po dva letnika in poleg tega še atelje, ki je bil neohvezen in namenjen nadaljnji izobrazbi absolventk drugega letnika. Oddelka za šivanje perila in oblek sta imela prvi letnik skupen, ločila sta se v drugem letniku. Pouk za vezenje je bil že v prvem letniku specializiran.

Delovanje in razvoj šole je zavrla svetovna vojna, v poslopje se je naselila vojska. Vendar so učenke kljub vojni pod vodstvom učiteljice izdelovale razne predmete za Rdeči križ. Redni pouk na ženski obrtni šoli se je znova pričel 20. marca 1916.

Podobni šoli sta bili v Idriji in Trstu.⁹

⁸ Leta 1903/04 podeljene ustanove: Ministrstva za uk in bogočasne učencem iz Dalmacije 800 K, deželni odbor 1800 K, zbornica za trgovino in obrt 2380 K, mesna občina ljubljanska 500 K, kranjska hranilnica 1600 K, skupaj torej 78160 K. Ministrstvo za uk in bogočasne je dodelilo hipne podpore za pridne in revne učence 1400 K, v isti namen je izdalo "Pridpomo društvo" za ubožne učence in učenke 272 K. Letno poročilo Obrtne strokovne šole v Ljubljani za leto 1903/04.

⁹ Hojan, str. 18;

Na Goriškem je Društvo Sluga v okviru Dekliške obrtne šole

ZUSAMMENFASSUNG

DIE GEWERBEFACHSCHULE FÜR FRAUEN IN LJUBLJANA VON DER GRÜNDUNG BIS 1918

Der Beitrag befaßt sich mit der Ausbildung der Mädchen auf der Ljubljanaer Gewerbefachschule für Frauen von deren Gründung im Jahre 1888 bis zum Jahr 1918. Das Ziel, welches die Schule verfolgte, war Stickerinnen und Spitzenklöpplerinnen auszubilden und dadurch das Heimgewerbe in Krain zu beleben. Zunächst hatte die Schule nur zwei Abteilungen, und zwar eine Abteilung für Kunststickerie und eine Abteilung für Spitzennäherie. Später kam noch eine Abteilung für die Spitzenklöppelei hinzu und am Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts eine Abteilung für Wäschenähen und Oberbekleidungskonfektion.

SUMMARY

CRAFT AND VOCATIONAL SCHOOL FOR WOMEN IN LJUBLJANA FROM ITS FOUNDING TO 1918

The article deals with the education of girls at the Craft and Vocational School for Women in Ljubljana from its founding in 1888, to 1918. The aim of the school was to train women in embroidery and lacery skills and thus give the cottage industry in Carniola a fresh impulse. At the beginning, the school had only two departments, i.e. the department of embroidery and the department of needlepoint lace. Later, the school expanded with the department of bobbin lace, and in the early 20th century with the underwear and clothes departments.

od leta 1896 dalje vzdrževalo strokovno šolo za umetno vezenje in šivanje belega perila. Leta 1899 pa se je pričel tudi poseben tečaj za klekljanje čipk.

Marija Repoc, Mestni dekliški zavod "Vesna" in ženska obrtna šola v Mariboru. Spominska knjiga 1888-1939, str. 239; Dekliški zavod "Vesna" v Mariboru je bil ustanovljen 1. oktobra 1884 z nazivom "Haushaltungs- und Fortbildungsschule für Mädchen". Pri zavodu je poleg ženske gospodinjske šole od leta 1914 deloval enoletni trgovski tečaj.

Francoska arhivska zakonodaja

VLADIMIR SUNČIČ

Francoska arhivska zakonodaja ima dolgo zgodovino, ki jo želim na kratko prikazati v pričujočem tekstu. Razvrstimo jo lahko v tri obdobja. Vsako od teh obdobjev je prineslo nekaj novega v organizaciji arhivov in varstvu arhivskega gradiva. Prvo obdobje je obdobje srednjega veka in starega režima (l'Ancien Régime) od konca 12. stoletja do francoske revolucije 1789.

Drugo obdobje je obdobje od francoske revolucije 1789 do leta 1979. V tem obdobju pride do ustanovitve Nacionalnega arhiva in departmajskega arhivov in s tem organizacije arhivske mreže. Določijo se osnove za delo in notranjo organizacijo arhivov. Sprejetih je bilo veliko zakonskih aktov s področja arhivske dejavnosti. Vseeno pa je manjkal osnovni zakon s tega področja.

Tretje obdobje od leta 1979 do 1994 zaznamuje sprejem prvega osnovnega zakona o arhivih in drugih podzakonskih aktov. V tem obdobju pride še do velike spremembe, ki jo je povzročil zakon o decentralizaciji, sprejet 1983. Financiranje in organizacijo departmajskega in mestnih arhivov je prepustil teritorialnim skupnostim. Direkcija francoskih arhivov opravlja samo še tehnični in strokovni nadzor nad njimi.

Obdobje srednjega veka in starega režima (l'Ancien Régime)

Pred koncem 12. stoletja še ni točnih podatkov o arhivih. Najverjetneje so obstajali arhivi Merovinške pisarne, velikih opatij in škofij.

Po bitki pri Frétevalu leta 1194, kjer je bil uničen kraljevski arhiv Filipa Avgusta, pride do bolj načrtnega varstva in hrambe kraljevskega arhiva. Zakladnica, ustanovljena leta 1200 prevzame varstvo kraljevskega arhiva. V začetku je bil sedež arhiva nasproti Louvra, kasneje se je preselil v Sainte Chapelle.

Filip Lepi je določil kanclista Pierra d'Estampesa, za vodjo arhiva. Kasneje je Karel V reorganiziral arhiv. To bi lahko šteli za začetek nacionalnega arhiva.

Proti koncu 14. stoletja se ustanavljajo poleg kraljevskega arhiva še drugi arhivi. Čeprav so obstajali poskusi, predvsem v 17. in 18. stoletju, da bi prišlo do njihove združitve, do revolucije ni bil sprejet zakon, ki bi določil organizacijo arhivov in varstvo arhivskega gradiva.

Obdobje od francoske revolucije 1789 do 1979

Konstituanta in pozneje Konvent sta se zelo zgodaj začela soočati s problemi gradiva uprave in ustanov, ki jih je revolucija ukinila.

Zato so se izoblikovali trije principi, lahko bi rekli potrebe, pri sprejemanju arhivske zakonodaje:

- princip združitve vseh arhivov v državni arhiv, ki se z dekretom z dne 12. 9. 1790 in zakonom z dne 2. 11. 1793 (12 brumaire leto II), preimenuje v nacionalni arhiv
- princip prostega dostopa do gradiva nacionalnega arhiva; to je uredil zakon z dne 25. 6. 1794 (7 messidor leto II)
- princip organizacije vseh arhivov v arhivsko mrežo; na sedežih departmajev so ustanovili arhive, ki so se povezovali z nacionalnim arhivom; ustanovitev departmajskega arhivov je določil zakon z dne 26. 10. 1796 (5 brumaire leto V)

Na varstvo arhivskega gradiva je vplival zakon z dne 25. 6. 1794, ki je določil, da se mora uničiti celotno gradivo, v katerem so bile zapisane fevdalne obveznosti podložnikov.

Istočasno je vplivala na varstvo arhivskega gradiva izvedena klasifikacija upravnih in sodnih fondov. Pri klasifikaciji je prišlo do velike škode predvsem zaradi tega, ker so bili fondi razbiti. Še danes fondov ne morejo rekonstruirati, ker je otežkočena identifikacija posameznih dokumentov.

Navedeni zakoni so postali osnova organizacije francoskih arhivov. Ti zakoni in dekreti so bili razveljavljeni z Zakonom o arhivih leta 1979.

Leta 1800 so bili departmajske arhivi podrejeni generalnim sekretariatom prefektur. Izgubili so stik z nacionalnim arhivom vse do leta 1884. Razvijali so se avtonomno in so bili pod nadzorstvom ministrstva za notranje zadeve. Tudi nacionalni arhiv je bil del ministrstva za notranje zadeve do leta 1853, ko postane del ministrstva za šolstvo. Departmajske in mestne arhivi ter arhivi bolnišnic se leta 1884 priključijo ministrstvu za šolstvo.

Leta 1897 se uvede naslov direktorja francoskih arhivov, ki je pridobil kontrolo nad departmajskimi in mestnimi arhivi. Direktor francoskih arhivov je bil istočasno tudi direktor nacionalnega arhiva.

Po zakonu iz leta 1842 so se dela in naloge mestnih arhivov določile na državni ravni. Naslednji zakoni o mestnih arhivih so bili sprejeti še leta 1857 in 1926. Podobno so bila določena dela in naloge arhivov bolnišnic z zakonom iz leta 1854.

Zelo pomembni so bili tudi različni dekreti in navodila po letu 1800, ki so omejevali dostopnost arhivskega gradiva. Leta 1856 je direktor nacionalnega arhiva uvedel določilo, da lahko le on dovoli ali prepove uporabo gradiva. Ni bilo točno določeno, katero gradivo je zaprto za uporabo. To je bilo določilo, ki je bilo samo sebi namen.

Še bolj pomemben je bil dekret iz leta 1850, ki je določal, da se zaposlijo v departmajskih arhivih tisti, ki so končali l'École nationale de Chartes. Tako je bilo zagotovljeno strokovno delo v arhivih. Določila dekreta so se leta 1887 razširila še na nacionalni arhiv.

Poleg nacionalnega arhiva, departmajskih in mestnih arhivov ter arhivov bolnišnic, so delovali še drugi samostojni arhivi. Ti so sami prevzemali in varovali arhivsko gradivo. To so bili arhivi ministrstva za zunanje zadeve, ministrstva za obrambo (kopenska vojska in mornarica), ministrstva za kolonije, državnega sveta in računskega sodišča.

Največja pomanjkljivost vseh zgoraj navedenih zakonov, dekretov in navodil je bila v tem, da je manjkal skupni arhivski zakon. To pomanjkljivost je poskusil odpraviti dekret z dne 21. 7. 1936. V njem so bila navedena nekatera skupna določila:

- obvezna predaja dokumentarnega in arhivskega gradiva nacionalnemu arhivu in departmajskim arhivom, in to tistega, ki ga ne potrebujejo več za svoje delo;
- prepoved uničenja gradiva; uničenje je dovoljeno samo s privolitvijo direkcije francoskih arhivov
- pravica opravljanja nadzora direkcije francoskih arhivov nad dokumentarnim gradivom

Določila dekreta so se malo uporabljala. Eden od vzrokov je bil tudi ta, ker je bil dekret sprejet pred drugo svetovno vojno. Vsehoval je dve pomanjkljivosti; prva je bila, da ni bilo določenih sankcij za kršilce in druga, da ni bilo določb o mestnih arhivih.

Še nekateri arhivski zakonski akti v obravnavanem obdobju:

- zakon z dne 5. 4. 1884, ki je določal varstvo arhivskega gradiva mestnih arhivov
- zakon z dne 29. 4. 1924 je določal, da lahko prefekti v primeru, če je varstvo arhivskega gradiva mest pomanjkljivo, ali ga sploh ni, določijo, da se mora gradivo predati pristojnemu departmajskemu arhivu
- zakon z dne 14. 3. 1928 je določal, da se morajo notarski spisi, starejši od 125 let predati nacionalnemu arhivu in departmajskim arhivom, zakon iz leta 1959 je časovno mejo 125 let znižal na 100 let
- dekret z dne 17. 6. 1938 je dovolil arhivom, da popišejo privatne arhive, kot zgodovinske spomenike
- dekret z dne 18. 8. 1945 o ustanovitvi direkcije francoskih arhivov

- dekret z dne 19. 11. 1970 o dostopnosti arhivskega arhiva v nacionalnem arhivu in departmajskih arhivih
- zakon z dne 21. 12. 1970, po katerem morajo mesta z manj kot 2000 prebivci izročiti svoje arhivsko gradivo departmajskemu arhivu
- zakon z dne 17. 7. 1978 o pogojih in načinu uporabe dokumentarnega gradiva

Obdobje od leta 1979 do 1994

To obdobje se začne s sprejetjem Zakona o arhivih z dne 3. 1. 1979 in drugih dekretov, ki izhajajo iz zakona. Sprejetih je bilo še nekaj drugih zakonskih aktov, ki so posredno vplivali na arhivsko dejavnost. Ti bodo bolj natančno predstavljeni na koncu.

Zakon vsebuje 36 členov, ki so razdeljeni v šest poglavij.

1. poglavje - Splošna določila (Dispositions générales)

V njem je podana definicija, kaj je arhivsko gradivo. To so vsi javni in privatni dokumenti, ne glede na obliko, nosilec ali izvor.

Zakon določa princip javnega interesa za varstvo arhivskega gradiva in natančno določa načine varstva.

2. poglavje - Dokumentarno gradivo (Les archives publiques)

To je gradivo, ki nastaja pri delu imetnikov in ne zastari (3. člen).

Člen 4 in 5 določata pravico do valorizacije in uničenja dokumentarnega gradiva.

V 6. in 7. členu so določbe o dostopnosti dokumentarnega gradiva. Osnovno načelo je prosti dostop. Toda glede na določbe zakona z dne 17. 7. 1978 je določeno gradivo dostopno po tridesetih letih od nastanka. V to kategorijo spadajo naslednje vrste gradiva:

- zdravniška dokumentacija, ki je dostopna po 150 letih od rojstva pacienta
 - personalne mape, ki so dostopne po 120 letih od rojstva
 - notarske listine in zbirke, matični podatki in vpisi so dostopni 100 let po nastanku dokumenta ali zaključku zadeve
 - popisi prebivalstva, ankete, v katerih so podatki o osebnem in družinskem življenju, statistične raziskave o osebnem in družinskem življenju; gradivo je dostopno 100 let po izvedbi popisa, ankete in statistične raziskave
 - podatki o osebnem življenju, varnosti in zaščiti države; gradivo je dostopno po 60 letih od svojega nastanka
- Zaradi potreb zgodovinskega raziskovanja in

preučevanja so v 8. členu določene izjeme pri uporabi dokumentarnega gradiva. Za notarske listine, ankete, v katerih so podatki o osebnem in družinskem življenju, ne veljajo določila o izjemi pri uporabi.

3. poglavje - Privatni arhivi (Les archives privées)

V 9. členu ni točno določeno, kakšna vrsta gradiva so privatni arhivi. So dokumenti, ki so določeni v 1. členu.

Členi od 11 do 24 določajo načine varstva privatnih arhivov.

Proces proglasitve (le classement) privatnega arhiva kot zgodovinskega spomenika se lahko izpelje s privolitvijo ali brez privolitve lastnika gradiva. Proglasitev se mora vedno izpeljati po vnaprejšnji privolitvi višjega arhivskega sveta. Proglasitev ne pomeni, da je gradivo postalo last države. Namen proglasitve je v tem, da se gradivo ne uničuje, odtuja in izvaža v tujino. Dovoljenje za izvoz in uničenje gradiva da arhiv.

Država ima pravico do prednakupa privatnega arhiva, tudi tistega, ki ni proglašeno.

Država ima tudi pravico zadržanja privatnega arhiva, ki je prodan v tujino. Ima pravico mikrofilmanja.

4. poglavje - Uporaba dokumentarnega in privatnega arhiva (Dispositions communes aux archives publiques et privées)

Členi od 25 do 27 določajo različno uporabo in načine overovitve dokumentov in pravice, ki iz tega izhajajo. Vse zavrnitve zahtevkov za overovitev in uporabo morajo arhivi pisno opravičiti.

5. poglavje - Kazenske določbe (Dispositions pénales)

Določbe o poneverbah dokumentov po javnih uradnikih in o kršitvah pri uporabi gradiva.

6. poglavje - Končne določbe (Dispositions diverses).

Pozakonski akti, ki izhajajo iz Zakona o arhivih z dne 3. 1. 1979:

- dekret št. 79-1035 z dne 3. 12. 1979 o arhivu ministrstva za obrambo določa organizacijo in delo arhiva, pogoje za uporabo in organizacijo komiteja arhiva ministrstva za obrambo
- dekret št. 79-1037 z dne 3. 12. 1979 o kompetencah arhivov in o sodelovanju z imetniki dokumentarnega gradiva pri prevzemanju in varovanju gradiva ter njegovi dostopnosti; določa organizacijo direkcije francoskih arhi-

vov in drugih arhivov, ki jih vodi in nadzoruje: nacionalni arhiv, departmajski in mestni arhivi.

Določa tri vrste gradiva in ravnanje z njim ter dostopnost pri imetnikih:

1. Dokumentarno gradivo (archives courantes). Gradivo se določi glede na čas nastanka in zaključka dosjeja. Ima dvojno vrednost:

- administrativno (valeur primaire)
- pričevanja (valeur secondaire), ki je pomembno za zgodovinarje in druge raziskovalce

2. Vmesno gradivo (archives intermédiaires). Gradivo ni nujno potrebno za tekoče delo. Občasno ima še vedno administrativno vrednost. V vmesnem arhivu se gradivo delno valorizira.

3. Arhivsko gradivo (archives définitives). Administrativna vrednost gradiva izgubi svojo veljavo. Gradivo postane vir za preučevanje zgodovine.

- dekret št. 79-1038 z dne 3. 12. 1979 o uporabi dokumentarnega gradiva; natančneje določa 5. alinejo 7. člena, zakona z dne 3. 1. 1979; navedene so vrste gradiva, ki ni dostopno za uporabo prej kot v 60 letih od nastanka

1. Gradivo kabineta predsednika in premiera

2. Gradivo ministrstva za notranje zadeve in uprave prefektur, ki zadevajo državno varnost;

- gradivo nacionalne policije, ki vsebuje podatke o osebnem življenju in državni varnosti ter obrambi

- poročila generalnih inšpekcij, ki vsebujejo podatke o osebnem življenju in državni varnosti
- davčni dosjeji in podatki o privatni lastnini ali drugi podatki, ki vsebujejo podatke o osebnem življenju

- dosjeji, ki vsebujejo podatke, pomembne za državno varnost in nacionalno obrambo

- dokumenti, ki vsebujejo podatke o denarnih, trgovskih in finančnih pogajanjih s tuji

- dokumenti, ki zadevajo neurejene sporne zadeve s tuji in so v interesu države ali posameznikov ter francoske morale

- gradivo o načrtovanem izkoriščanju rudnikov
- dosjeji o vojni škodi

Ostalo gradivo je dostopno za uporabo samo z dovoljenjem ministra za kulturo (direkcije francoskih arhivov) po vnaprejšnjem dovoljenju imetnika, ki je gradivo izročil arhivu.

- dekret št. 79-1039 z dne 3. 12. 1979 o izdaji in potrjevanju kopij, reprodukcij in izvlečkov iz gradiva, ki se nahaja v arhivih

- dekret št. 79-1040 z dne 3. 12. 1979 o nadzoru nad privatnimi arhivi natančno določa načine varstva privatnih arhivov in izvajanje državnega nadzora nad proglašeni privatnimi arhivi

Za organizacijo arhivske službe in delo arhivov je pomemben zakon z dne 22. 7. 1983 (dopolnjen 9. 1. 1986, 19. 8. 1986 in 21. 11. 1990) o decentralizaciji na kulturnem področju. Vsaka teritorialna enota (mesto, departma, regija) sama odgovarja za varstvo dokumentarnega in arhiv-

skega gradiva in delo arhivov na svojem področju. V primeru departmajskih arhivov se z dekretom z dne 28. 7. 1988 določa, da država (direkcija francoskih arhivov) izvaja samo še tehnični in strokovni nadzor nad njimi.

Nadzor je namenjen zagotovitvi enotnosti dela z arhivskim gradivom kot kulturni dediščini. Obstajal je strah, da bo z decentralizacijo prišlo do različnih metod pri prevzemanju gradiva, valorizaciji, klasifikaciji in izdelavi inventarjev, zato je določen tehnični in strokovni nadzor, ki ga izvaja direkcija francoskih arhivov. Nadzor naj bi poenotil delo v arhivih.

Direkcija francoskih arhivov izvaja nadzor nad dokumentarnim, vmesnim in arhivskim gradivom. Pri tem upošteva osnovna arhivska pravila: spoštovanje enotnosti in organske strukture fonda. Nadzoruje vse stopnje, ki se pojavijo pri delu z gradivom: prevzem, valorizacija, popisovanje, izdelava arhivskih pomagal, varstvo in dostopnost.

Ocenjuje strokovnost arhivistov, delovanje arhivske opreme in stavb ter izpeljavo delovnih programov, povezanih z osnovno dejavnostjo v smislu obstoječih norm in veljavnih predpisov. Nazadnje tudi privatne arhive.

Nadzor se opravlja v treh stopnjah. Na prvi stopnji je generalna inšpekcija. Njena primarna naloga je, da skrbi za arhivistično politiko. Opravlja naslednja dela in naloge:

- svetuje direktorju nacionalnega arhiva pri izvajanju arhivske politike (način prevzemanja in obdelave gradiva)
- izvaja nadzor nad arhivskim gradivom; razsoja v pomembnih stvareh na zahtevo direktorja nacionalnega arhiva
- opravlja analitični pregled finančnih poročil arhivske službe
- nadzoruje in spremlja znanstvene in tehnične programe v arhivih
- izbira primeren prostor za gradnjo arhivskih skladišč in izbere arhitekta
- izvaja nadzor nad privatnimi arhivi pri lastnikih skupaj z direktorji departmajskih arhivov

Na drugi stopnji izvaja nadzor tehnična služba. Njena dela in naloge so:

- pripravlja znanstvene in tehnične norme za prevzem, obdelavo in dostopnost gradiva
- pregleda in odobri prevzemne zapisnike (tableaux de gestion) departmajskih arhivov
- pregleda in odobri arhivska pomagala
- pregleda in odobri čitalniške pravilnike
- zbira in pregleda finančna poročila departmajskih arhivov
- nadzoruje gradnjo arhivskih skladišč po dogovoru z generalno inšpekcijo
- vodi pregled nad izjemami glede dostopnosti gradiva v departmajskih arhivih
- vodi pregled nad predlogi proglasitev privatnih arhivov, ki so jih predlagali direktorji departmajskih arhivov

Tretjo stopnjo nadzora izvajajo direktorji departmajskih arhivov:

- nadzorujejo, kako se izvaja varstvo dokumentarnega in vmesnega gradiva
- nadzorujejo izdelavo in ažuriranje prevzemnih zapisnikov
- nadzorujejo uničevanje dokumentarnega gradiva, ki ga izvajajo imetniki
- nadzorujejo izdelavo statističnih podatkov o delu arhiva
- nadzorujejo predloge za proglasitev privatnega arhiva
- nadzorujejo varstvo, obdelavo, dostopnost privatnih arhivov
- nadzorujejo izdelavo navodil glede dostopnosti gradiva

Poleg zgoraj navedene osnovne arhivske zakonodaje so bili za boljše delo arhivov in celotne stroke sprejeti še nekateri zakonski akti. Ti akti imajo samo posreden vpliv na celotno arhivsko dejavnost.

Zakon z dne 6. 1. 1978 o informatiki, kartotekah in svoboščinah natančno določa način, po katerem lahko pride državljani do podatkov, zbranih in obdelanih s pomočjo računalnika. Določa uničenje gradiva po preteku uporabe. Ta se določi z odlokom pristojnega organa. Uničenje mora potrditi tudi direkcija francoskih arhivov.

Zakon z dne 17. 7. 1978 o različnih ukrepih za izboljšanje odnosov med ustvarjalci gradiva in uporabniki določa prost dostop in uporabo dokumentarnega gradiva. V 6. členu so navedene vrste dokumentarnega gradiva, do katerih uporabnik nima prostega dostopa:

- gradivo o tajnih sklepih vlade in teritorialnih oblasti
- gradivo o nacionalni obrambi in zunanji politiki
- gradivo o javnih financah, državni in javni varnosti
- gradivo o poteku sodnih postopkov, razen gradiva, katerega uporabo dovoli zakonita oblast
- gradivo o osebnem življenju in zdravniški podatki
- gradivo o idustrijski in trgovski tajnosti
- raziskave, ki jih izvajajo pooblaščenec ustanove, kršitve davčnih in carinskih določb
- gradivo z oznako tajno

Določa se ustanovitev komisije za uporabo dokumentarnega gradiva, ki obravnava pritožbe uporabnikov. Direktor francoskih arhivov je član komisije.

Zakon z dne 15. 7. 1980 o varstvu gradiva v primeru, če pride do namernega uničenja. Arhivisti, zaposleni v čitalnici arhiva imajo pravico, da zadržijo obiskovalca v primeru kraje dokumentov ali namernega poškodovanja.

Zakon z dne 31. 12. 1992 in dekret o izvajanju z dne 29. 1. 1993 o izvozu kulturnih dobrin, modificira ali odpravlja člene 21 do 24

zakona z dne 3. 1. 1979. Novi 21. člen prepoveduje izvoz proglašenega privatnega arhiva. Istočasno pa je dana možnost delne odprave določil 21. člena (dovoljenje za začasni izvoz).

Dekreta z dne 16. 5. 1990 o posebnem statusu konservatorjev kulturne dediščine.

Dekret z dne 2. 9. 1991 o statusu teritorialnih konservatorjev kulturne dediščine.

LITERATURA:

1. La pratique Archivistique Française, Direction des Archives de France, Paris 1993
2. Nouveaux textes relatifs aux Archives, Archives nationales, Paris 1988

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FRANZÖSISCHE ARCHIVISCHE GESETZGEBUNG

Die französische archivische Gesetzgebung kann in drei Zeitabschnitte eingeteilt werden. Der erste umfaßt das Mittelalter und das Ancien Régime vom Ende des 12. Jahrhunderts bis zur Großen Französischen Revolution im Jahre 1789.

Der zweite Zeitabschnitt reicht von der Großen Französischen Revolution 1789 bis zum Jahr 1979. In dieser Periode wurde das nationale Archiv und die Departementsarchive gegründet und ein Archivnetz organisiert. Es wurden die Grundlagen für die Arbeit und die innere Organisation der Archive gelegt.

Der dritte Zeitabschnitt von 1979 bis 1994 ist gekennzeichnet durch die Annahme des ersten grundlegenden Archivgesetzes und durch andere Akten, die aus dem Gesetz hervorgegangen sind. Einen großen Einfluß auf die Organisation und Arbeit der Archive übte und übt noch immer das Dezentralisierungsgesetz vom Jahre 1983 aus.

3. Marie - Paule Arnauld, La législation archivistique: Comparaison internationale, Paris 1994 (referat na Stage technique international d'Archives)
4. Marie - Paule Arnauld, Les archives en France: Reglementation et organisation administrative, Paris 1995 (referat na Stage technique international d'Archives)
5. Elisabeth Gautier - Desvaux, Le controle de l'état sur les Archives, Paris 1994 (referat na Stage technique international d'Archives)
6. Vladimír Sunčič, Izobraževanje na Stage technique international d'Archives v Parizu, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, XVII, št. 1-2, Ljubljana 1994, str. 77-84.

SUMMARY

ARCHIVAL LEGISLATION IN FRANCE

Archival legislation in France can be divided into three periods. The first period comprises the Middle Ages and the ancien régime, i.e. from the late 12th century to the French Revolution of 1789.

The second period is the period from the French Revolution to 1979. The period is characterised by the founding of national archives, regional archives in departments, and a network of archives.

The third period, from 1979 to 1994, is marked by the passing of the first basic law on archives and other related bills. Organisation and operation of archives was and still is greatly influenced by the 1983 law on decentralisation.

Organizacija arhivske službe v Italiji od zedinjenja do danes

DANIELA JURČIČ-ČARGO

Po zedinjenju Italije si je nova vlada na področju arhivistike zadala nalogo združiti vse arhive v sklopu enega ministrstva. Države, ki so od 1861 sestavljale Kraljevino Italijo, so s seboj prinesle različno arhivsko prakso in arhivske zakone. V nekaterih državah so bili arhivi podrejeni ministrstvu za kulturo ali izohrazevanje (Firence, Lucca, Pisa, Siena, Neapelj, Benetke, Mantova), v drugih pa ministrstvu za notranje zadeve (Torino, Genova, Cagliari, Milano, Brescia, Modena, Parma, Palermo). Zakon Kraljevine Italije z dne 5. marca 1874 je določil, da bodo vsi arhivi v okviru centralizirane arhivske službe podrejeni ministrstvu za notranje zadeve.

Leta 1910 je bila znotraj ministrstva za notranje zadeve ustanovljena posebna Sekcija za arhivske zadeve, ki je počasi postajala organ koordinacije nacionalne arhivske dejavnosti in se je leta 1931 uradno formirala kot Centralni organ državnih arhivov (Ufficio Centrale degli Archivi di Stato). Leta 1963 se je ta urad preimenoval v Generalno direkcijo državnih arhivov (Direzione Generale degli Archivi di Stato); vodil ga je prefekt.

Arhivski zakon z dne 29. januarja 1975, št. 5, je temeljito spremenil organizacijo arhivske službe. S tem zakonom je bilo ustanovljeno ministrstvo za naravno in kulturno dediščino (Ministero per i Beni Culturali e Ambientali), znotraj ministrstva pa poseben urad za arhivsko dediščino (imenovan Centralni urad za arhivsko dediščino (Ufficio Centrale per i Beni Archivistici)). Centralni urad za arhivsko dediščino je pristojen za tehnično-administrativno organizacijo dela znotraj urada, varuje državne zgodovinske arhive in nad njimi opravlja nadzor ter nadzoruje nedržavne arhive (to so arhivi teritorialnih javnih ustanov in neteritorialnih ustanov, arhivi privatnih ustanov, arhivi podjetij in družinski arhivi). Urad ima pet oddelkov: oddelek splošnih zadev (tehnično-personalne zadeve, priprava predlogov zakonov, finančni plani...), oddelek arhivske dokumentacije (arhivska dokumentacija, komisije za nadzor in izločanje dokumentarnega gradiva, priprave razstav, šole arhivistike, predstavitve gradiva iz tujine, zamenjave gradiva, študijski tečajji...), nadzorstveni oddelek (arhivska nadzorstva in njihova organizacija - inšpektorji, nadzor nad prometom gradiva, nacionalna kartoteka nadziranih arhivov, nadzor nad arhivi regij, provinc, občin, depoziti, nadzor nad privatnimi arhivi, razglasitve arhivskega gradiva...), oddelek arhivske tehnologije (fotoreprodukcija, restavriranje in dokumentacija, laboratoriji in sekcije za fotoreprodukcijo, knjigovestvo in restavracijo, police in druga

oprema za arhivska skladišča, pohištvo in oprema arhivov...) in oddelek za študije in publikacije (znanstveno raziskovalno delo, primerjalna zakonodaja, didaktične in druge publikacije, biblioteka, nacionalna kartoteka arhivskih fondov, Splošni vodnik po državnih arhivih, objave gradiva...).

Od urada so odvisni Centralni državni arhiv v Rimu, Center za reprodukcijo, vezavo in restavracijo v Rimu, 95 državnih arhivov, 40 sekcij ali oddelkov državnih arhivov in 18 arhivskih nadzorstev.

Glavne naloge arhivske uprave v Italiji, ki jih določa zakon so:

1. hranjenje arhivskega gradiva centralnih in pokrajinskih organov državne uprave pred zedinjenjem in po zedinjenju Italije, arhivov in posameznih dokumentov, ki so last države ali so v njenem depozitu

2. nadzor nad arhivi javnih ustanov ter nad tistimi privatnimi arhivi, ki so bili razglašeni za pomembno zgodovinsko dediščino.

Ti dve nalogi pogojujeta delitev arhivske službe na ustanove, ki hranijo arhivsko gradivo, in na ustanove za nadzor nad arhivskim gradivom.

A. USTANOVE, KI HRANILJO ARHIVSKO GRADIVO

1. CENTRALNI DRŽAVNI ARHIV

Po letu 1861 se je začelo razmišljati o ustanovitvi arhiva, ki bi hranil arhivsko gradivo državnih organov. Prvo jedro bodočega Centralnega državnega arhiva do sestavljali "originali zakonov in dekretov", gradivo "civilne države hiše Savoia" in "grboslovni register". To gradivo je bilo hranjeno v leta 1871 ustanovljenemu Arhivu za hranjenje dokumentov upravnih organov Papeške države. Leta 1875 so bile izdane uredbe, s katerimi naj bi se arhivsko gradivo centralnih uprav države hranilo v enem kraljevskem arhivu. Le-ta je bil še dolga leta le formalno ustanovljen. Imel je sedež v Državnem arhivu v Rimu in je postopoma postal del tega arhiva (sekcija). Kot samostojna institucija je bil Centralni državni arhiv ustanovljen z zakonom z dne 13. aprila 1953. V tem arhivu se hrani gradivo centralnih organov od zedinjenja Italije naprej in gradivo obeh domov parlamenta, to je arhivsko gradivo predsedstva in državnega sveta, gradivo ministrstev, fašistični arhivi ter gradivo pomembnih političnih osebnosti.

2. DRŽAVNI ARHIVI

Enotna država je po zedinjenju prevzela od posameznih predzeditvenih držav zelo ohsežno in precej različno arhivsko dediščino. V predzeditveni Italiji je obstajala velika razlika v načinu, s katerim so vlade posameznih držav poskrbele za ureditev arhivistične službe. Osnovni problem je bil ustvariti tako arhivsko upravo, ki bi lahko premagala regionalne značilnosti in hkrati harmonizirala posebnosti v en unitarni kompleks. V ta namen so leta 1870 ustanovili komisijo za reorganizacijo arhivov. Ta komisija se je trudila upoštevati obstoječe arhive v posameznih državah ter razširila njihovo pristojnost na sodno in finančno gradivo, ki se je pogosto nahajalo kot depozit pri ministrstvih za finance ali pravosodje.

Nova zakonodaja je določila, da pridejo pod pristojnost ministrstva za notranje zadeve arhivi v katerih se je hranilo arhivsko gradivo starih držav moderne dobe ali njihovega večjega dela. Tako so nadaljevali delo državni arhivi v Torinu, Genovi, Cagliariju, Milanu, Bresciji, Benetkah, Mantovi, Parmi, Modeni, Firencah, Lucei, Pisi, Sieni ter v Neaplju in Palermu. Leta 1871 je bil ustanovljen arhiv v Rimu za gradivo papeške administracije, ki je ostala zunaj vatikanskega ohidja, ter leta 1874 arhiv v Bologni. S to organizacijo so hili izključeni iz arhivske uprave številni arhivi, ki so prav tako hranili državno arhivsko gradivo in so hili, že organizirani s predzeditveno zakonodajo. Zato je hilo leta 1911 z novim zakonom predvideno, da se ustanovijo novi državni arhivi v glavnih mestih province. Leta 1939 je arhivska uprava imela 20 državnih arhivov v glavnih mestih predzeditvenih držav in v nekaterih drugih pomembnih mestih ter sekcije državnih arhivov v vseh glavnih mestih province. Leta 1963 so se te sekcije preimenoval v državne arhive.

Danes obstaja državni arhiv v vsakem glavnem mestu province. Njihova naloga je koncentrirati in hraniti, urejati, inventarizirati in dati v uporabo tri osnovne tipe arhivskega gradiva:

- a) podedovano arhivsko gradivo predzeditvene države, katerega del je hila provica
- b) gradivo, ki nastaja pri delu perifernih organov italijanske države, ki imajo sedež v provinci, in ga arhivi prevzamejo 40 let po nastanku
- c) gradivo, ki po svojem izvoru ni državno, in prihaja v last arhiva z darili, nakupi ali kot depozit

3. SEKCIJE DRŽAVNIH ARHIVOV

Enajsti člen zakona z dne 22. 12. 1939 je uvedel v arhivsko organizacijo novo inštitucijo, imenovano podsekcija državnega arhiva. Podsekcije so ustanavljali v mestih, ki niso bila glavna mesta province, so pa bila v preteklosti sedež občinskih notariatov ali sedeži sodnih

okrajev. Glavni namen ustanovitve podsekcij je bila želja, da se gradivo ne premešča iz mesta nastanka, ter da se ne poškodujejo legitimni lokalni interesi. V upravnem pogledu je bila podsekcija postavljena nekje med državo in občino. Leta 1963 so se podsekcije spremenile v državne urade, ki so odvisni od direktorja državnega arhiva v provinci. Sekcije državnih arhivov hranijo notarske akte posameznih okrajev, fonde državnih uradov (uradi registrature, sodišč, zaporov) in gradivo javnih ustanov in privatnikov.

B. USTANOVE ZA NADZOR

Funkcija nadzora nad arhivskim gradivom je dodeljena arhivskim nadzorstvom (sovrintendenze archivistiche) z regionalnimi kompetencami. Nahajajo se v glavnih mestih regij. Njihova osnovna naloga je nadzor nad nedržavnim arhivskim gradivom, to je tistim, ki ga ne hranijo državni arhivi. Nedržavno arhivsko gradivo delijo na arhivsko gradivo javnih ustanov in privatno arhivsko gradivo. Javne ustanove delijo na teritorialne (tiste, ki imajo teritorialne kompetence, kot so regije, province, občine) in neteritorialne (to so hanke, industrijski konzorciji, sanitetne ustanove, strokovna združenja in podobno). Privatno arhivsko gradivo je gradivo cerkvenih ustanov in gradivo, ki ga razglasijo za kulturno dediščino.

V ta namen arhivistična nadzorstva individualizirajo in popisujejo nedržavne arhive, razglašajo posamezno nedržavno gradivo za arhivsko gradivo, opravljajo inšpekcije in svetovanje o primernosti in načinih hranjenja, urejevanja in popisovanja arhivskega gradiva, izdajajo dovoljenja za izločanje arhivskega gradiva javnih ustanov in privatnikov, intervenirajo v primeru neizpolnjevanja dolžnosti, ki jih ureja zakon idr. V Italiji na ta način nadzorujejo okrog 8000 občinskih arhivov in več kot 50000 arhivov javnih ustanov.

C. SKUPNI CENTRALNI ORGANI

Že od začetka organizirane arhivske službe so v Italiji obstajali skupni posvetovalni organi. To je bil od 1874 do 1975 Višji svet državnih arhivov (Consiglio Superiore degli Archivi di Stato), ki je kot tehnično-posvetovalni organ dal velik prispevek k razvoju doktrine in organizacije državnih arhivov. Leta 1975 je bil Višji svet ukinjen in namesto njega ustanovljen Nacionalni svet za naravno in kulturno dediščino (Consiglio Nazionale per i Beni Culturali e Ambientali). Sestavlja ga 90 članov, predstavnikov ministrstev, regij, province in občin, univerzitetnih profesorjev in upravnega osebja. Je posvetovalni organ, ki zastopa interese za obrambo naravne in kulturne dediščine, izraža mnenja o nacionalnih programih obnove in zaščite dediščine, izraža mnenja o posameznih normativih

in splošnih upravnih aktih ipd. Nacionalni svet sestavlja šest komitejev, med njimi je tudi Komite sektorja za arhivsko gradivo. Znotraj sveta delujejo še odbor, komite za publikacije in komisija za fotoreprodukcijo.

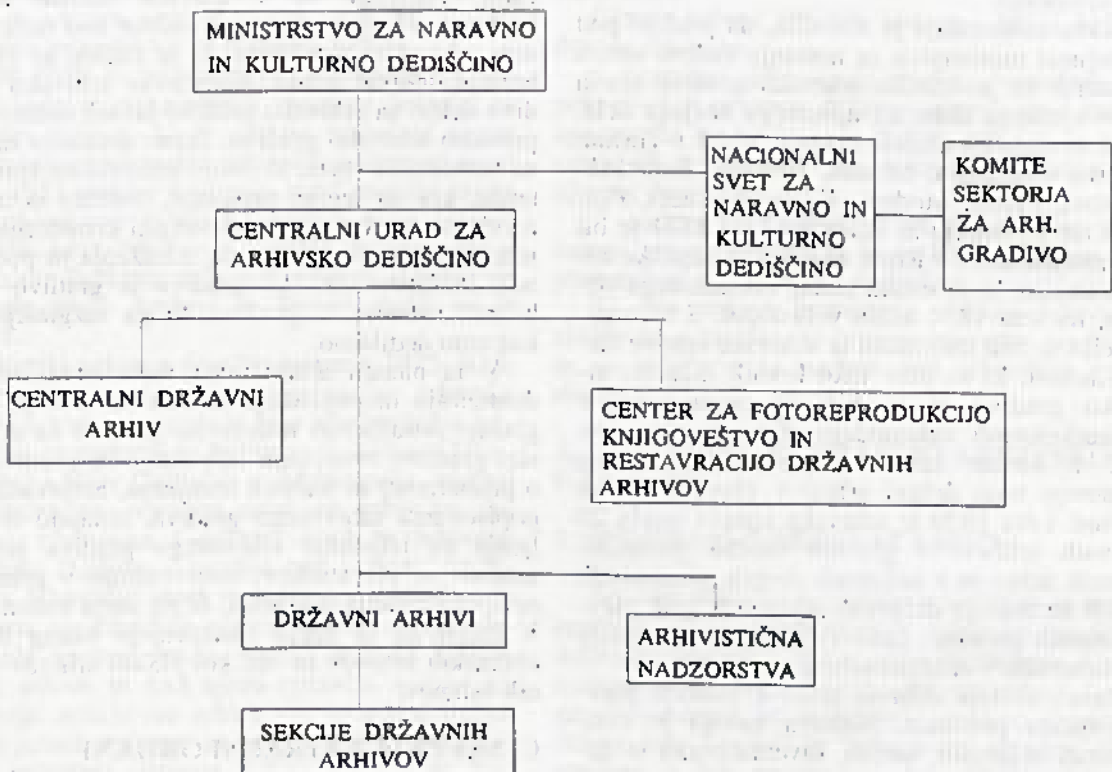
D. PERIFERNI KOLEGIALNI ORGANI.

Leta 1975 so ustanovljeni Regionalna konferenca, regionalni komiteji in Svet inštitutov. Regionalna konferenca je koordinativni organ šefov provincijskih uradov, regionalne komiteje sestavljajo isti šefi provincijskih uradov in predstavniki regij. Je povezovalni organ med regijo in državo v vprašanih naravne in kulturne dediščine.

E. ŠOLE ARHIVISTIKE, PALEOGRAFIJE IN DIPLOMATIKE

Sedemnajst državnih arhivov organizira šole arhivistike, paleografije in diplomatike, ki trajajo dve leti. Šole so odprte za javnost, so brezplačne, udeleženci pa morajo imeti končano najmanj srednjo šolo. Učni predmeti na šolah so arhivistika, latinska paleografija in diplomatika, zgodovina inštitucij in pomožne vede (heraldika, numizmatika, metrologija, kronologija in sfragistika).

Organizacijo italijanske arhivske službe lahko shematsko prikaže naslednja tabela:

Literatura:

1. Giuseppe Dibenedetto: L'amministrazione archivistica italiana, (Compiti - Organi - Legislazione vigente), priručnik, Bari
2. Vademecum degli Archivi di Stato, izdalo Ministrstvo za naravno in kulturno dediščino, Centralni urad za arhivsko dediščino Rim
3. Guida generale degli Archivi di Stato italiani, introduzione, Roma 1994

ZUSAMMENFASSUNG

ORGANISATION DES ARCHIVDIENSTES IN ITALIEN
VON DER NATIONALEN EINIGUNG BIS HEUTE

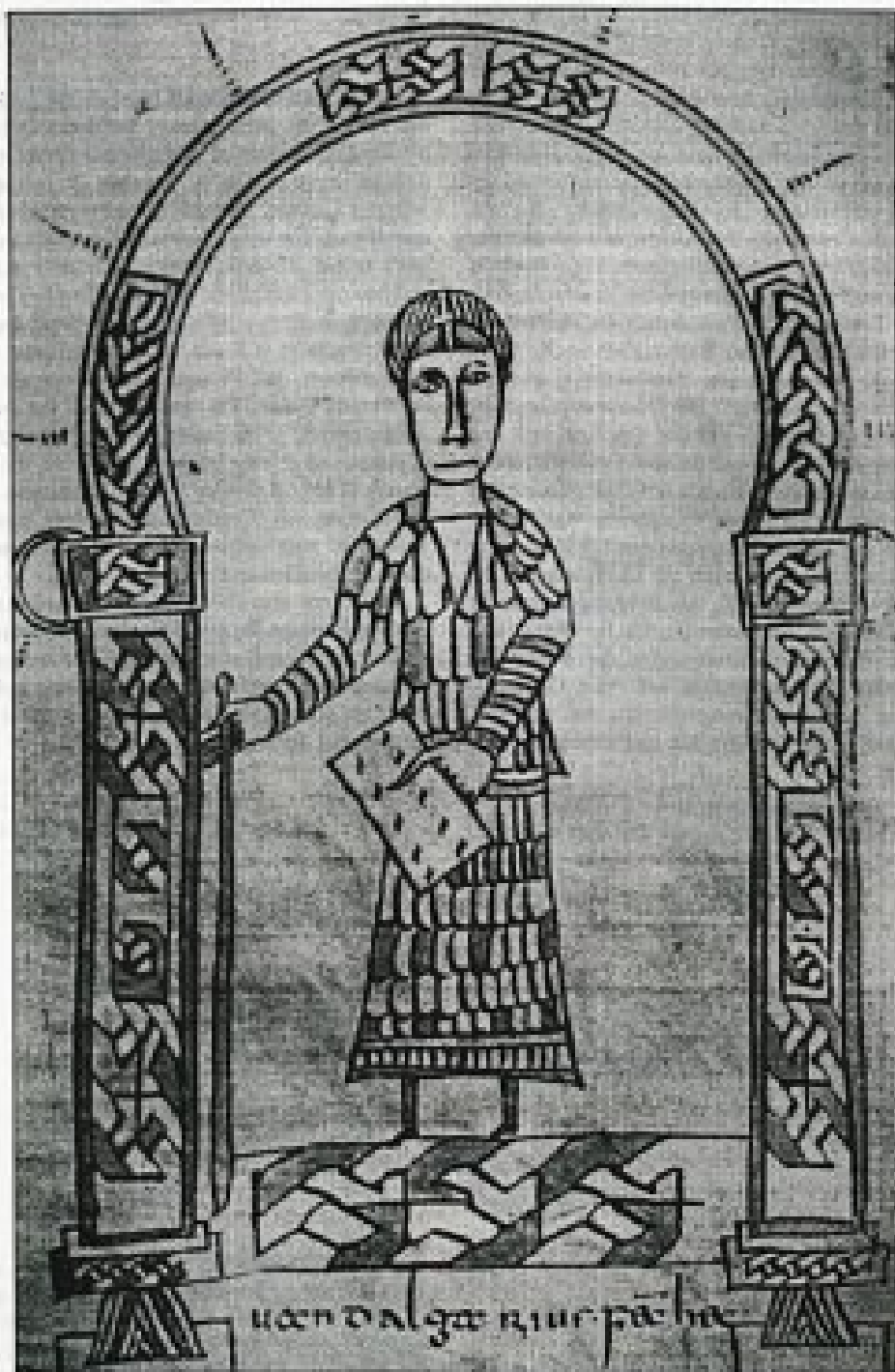
Nach der nationalen Einigung Italiens im Jahre 1861 wurden alle Staatsarchive dem Ministerium für Innere Angelegenheiten untergeordnet. Mit dem Archivgesetz vom 29. 1. 1975 wurde ein Ministerium für Natur- und Kulturerbe gegründet, in dessen Rahmen aber ein besonderes Zentralamt für Archivgut. Es ist zuständig für die Arbeitsorganisation innerhalb des Amtes, es verwahrt und überwacht die staatlichen Geschichtsarchive, kontrolliert die nichtstaatlichen Archive. Dem Zentralamt ist das Zentrale Staatsarchiv in Rom untergeordnet, ferner das Zentrum für Reproduktion, Buchbinden und Restauration in Rom, 95 Staatsarchive, 40 Sektionen der Staatsarchive und 18 staatliche Überwachungsstellen. Die Hauptaufgaben der Archivverwaltung sind die Verwahrung von Archivgut und die Überwachung der Archive von öffentlichen Institutionen und Privatpersonen. Der Archivdienst in Italien gliedert sich folglich auf in Einrichtungen zur Verwahrung von Archivgut (Zentrales Staatsarchiv, Staatsarchive und Sektionen der Staatsarchive) und in Einrichtungen zur Überwachung (die sog. Archivüberwachungsstellen). Als Beratungsorgane für Archivistik treten noch der Nationale Rat für Natur- und Kulturerbe, die Regionalen Konferenzen, die Regionalen Komitees und der Rat der Institute auf. Von 17 Staatsarchiven werden Ausbildungsmöglichkeiten auf den sog. Schulen für Archivistik, Paläographie und Diplomatik bereitgestellt.

SUMMARY

ORGANISATION OF THE ARCHIVAL COMMUNITY
IN ITALY FROM THE UNIFICATION TO MODERN
TIMES

After the unification of Italy in 1861, all state archives came under the jurisdiction of the Home Office. The Ministry for Preservation of Natural and Cultural Heritage was founded by the archival law on 29 January, 1975, and within it a special Central Office for Archival Heritage was established. The office is responsible for the organisation of work in the office, it protects and surveys state historical archives, and supervises private archives. The Central State Archives in Rome, the Center for Reproduction, Binding and Restoration in Rome, 95 state archives, 40 sections of state archives, and 18 state supervisions are dependant on the Central Office. The main tasks of the archival administration are the preservation of records and the supervision of public and private archives. Therefore, the archival community in Italy is divided into the institutions for the preservation of records (Central State Archives, state archives and sections of state archives) and the institutions for supervision (the so-called archival supervisions).

There are also the National Council for Natural and Cultural Heritage, Regional Conferences, Regional Committees, and the Council of Institutes, which are types of consulting agencies for archival science. 17 state archives organise education at the so-called schools of archival science, paleography and diplomatics.

Notar Wandalgarius v iluminiranem rokopisu *Lex Romana Visigothorum* je upodobljen v vrat-nem loku, v dolgem oblačilu s palico in dokumentom v rokah ter krono na glavi. Palica in krona pomenita vladarsko oblast, dokument v roki pa priča, da je zapis pred notarjem enakovreden vladarjevi besedi.

Samostanska knjižnica v St. Gallnu, Sig. MS. 731 FOL 234

Iz prakse za prakso

Publicistična dejavnost v arhivih Teze za 16. zborovanje na Ptuju

JANEZ KOPAČ

Pri obravnavanju publicistične dejavnosti v arhivih je potrebno ločiti med finančno in vsehinsko platjo. Nekateri publicistični izdelki lahko nastanejo skoraj zastonj, nekateri pa sploh niso mogoči, če za njihovo realizacijo niso zagotovljena zadostna finančna sredstva. Med zagotovljena zadostna finančna sredstva za večino arhivskih publicističnih projektov pa je poleg sredstev za čiste materialne stroške (npr. stroški tiska itd.) potrebno všteti tudi primerne honorarje za avtorje, ki tekste pripravljajo, pa naj gre za avtorje, ki so ali pa niso zaposleni v arhivski ustanovi, ki tekst publicira. Razume se, da je honorar za avtorja, ki ni zaposlen v arhivu, višji, kakor za "domačega" avtorja. Da pa ne bi prihajalo do nepotrebnih sporov, je potrebno, da ta razmerja in merila reši primeren interni predpis arhivske ustanove.

Po namenu in delno včasih tudi po nujno potrebni višini finančnih sredstev lahko delimo arhivsko publicistično dejavnost vsaj na tri skupine, in sicer:

- publicistika, s katero želimo predstaviti širši javnosti arhive in njihovo dejavnost,
- publiciranje izdelkov, ki so rezultat arhivskega strokovnega dela,
- publicistika s področja zgodovinopisja.

Vsaka od navedenih skupin je lahko samostojna oblika publicistične dejavnosti, pogosto pa prihaja do kombinacij elementov, ki so pretežno značilni za posamezne skupine.

A) Predstavitev arhivov in arhivske dejavnosti

Med ljudmi je v splošnem ukoreninjeno mišljenje, da so arhivi nekakšne nepotrebne ustanove, ki domujejo po kletah, podstrešjih ali pa vsaj zanemarjenih tretjerazrednih pisarniških prostorih. S predstavitveno obliko arhivske publicistične dejavnosti pa je potrebno predstaviti arhive in njihovo dejavnost na poljuden način širši javnosti in ima zato pretežno ozaveščevalni namen. Ta vrsta arhivske publicitete posreduje ljudem informacije o gradivu, ki je v arhivih in je za posameznika ali ustanovo tudi poslovno pomembno (številna dovoljenja, spričevala, načrti, upravni in sodni postopki, npr. denacionalizacije itd.). Tovrstne informacije pa morajo poudarjati tudi historičen pomen gradiva v arhivih in prek

obeh komponent mora jasno odsevati pomembnost arhivskih ustanov. Ta vrsta arhivske publicitete se v najrazličnejših oblikah lahko pojavlja v sredstvih javnega obveščanja od časopisov prek radia, televizije in sodobnih računalniških povezav. V to skupino publicistične dejavnosti lahko vključimo tudi arhivske priložnostne publicistične izdelke, kot npr. publikacije ob obletnicah arhivskih strokovnih združenj in arhivskih ustanov ali publikacije ob pomembnejših pridobitvah arhivov (npr. pridobitev novih poslovnih ali depojskih prostorov, pomembnejših fondov itd.). V to skupino hi lahko vključili tudi tiskana letna poročila arhivov, seveda v za občinstvo zanimivi obliki in z zanimivo vsebino. Kot dobra začetna informacija o arhivskem gradivu in arhivu pa je lahko tudi letak ali zgibanka z najosnovnejšimi podatki o arhivski ustanovi.

Na splošno lahko ugotovimo, da slovenski arhivi tovrstno predstavitev premalo uporabljamo, tudi zato, ker najpogosteje za tovrstno dejavnost niso potrebna nobena ali pa vsaj ne zelo velika finančna sredstva.

B) Publiciranje izdelkov, ki so rezultat arhivističnega strokovnega dela

Ta sklop arhivske publicistične dejavnosti je najboljšežnejši in tudi najpomembnejši od vseh treh skupin.

Po namenu, ki ga arhiv, arhivist ali arhivistični teoretik želi doseči, lahko razdelimo ta sklop publiciranja na nekaj skupin, in sicer:

1. Publicistična dejavnost, ki je namenjena raziskovalecem arhivskega gradiva. Rezultat mora biti kvaliteten pripomoček za raziskavo arhivskega gradiva. To skupino tvorijo publikacije, kot so:

- a) objave arhivskih virov
- b) objave arhivskih inventarjev
- c) objave arhivskih vodnikov
- č) objave popisov izbranih fondov, ki niso pripravljeni do stopnje inventarja
- d) druge vrste publikacij, ki imajo naravo pripomočka za uporabo arhivskega gradiva.

Vse našteje objave so lahko splošne ali tematske. Njihova izdelava je zelo zahtevna in kompleksna, zato je izjemno pomembna koncep-

tualna priprava tovrstnih publikacij.

Vsaka oblika od naštetih publikacij ima svoje zakonitosti in osnovne elemente, ki so bolj ali manj natančno opredeljeni, nekateri tudi določeni s predpisi (npr. arhivski inventar in arhivski vodnik, delno arhivski popis; Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva, Ur. l. SRS, št. 11/88). Praksa pa kaže, da arhivisti ne upoštevamo predpisanih elementov za posamezne vrste pripomočkov za uporabo in si marsikdaj pod istimi pojmi predstavljamo in pojmuemo različne strokovne stvari.

Veliko bolj neprijetno je, da npr. objava arhivskih virov kot zelo pomembna oblika arhivistične publicistične dejavnosti elementov objave nima definiranih, zato se objave virov lahko zelo razlikujejo. Pri tem pa je treba upoštevati, da med objave virov spadajo tudi objave fotografij, kjer veljajo drugačne zakonitosti kot za objave pisnih dokumentov.

Ker gre pri objavah virov za izjemno pomembno promocijsko obliko arhivov, je nujno potrebna večja uniformiranost ob upoštevanju svobodnejše presoje pri specifičnih fondih ali obdelovalnih temah.

2. Kombinacijo med arhivskim pripomočkom za raziskave in predstavitvijo gradiva pa predstavljajo najpogosteje razstavni katalogi arhivskih razstav. Običajno so ti katalogi povezava med tematsko objavo arhivskih virov in tematskim vodnikom (tema je določena z vsebino razstave), hkrati pa še s historično obdelavo na razstavi predstavljene teme.

3. Publicistična dejavnost s tega področja arhivistične teorije je brez dvoma najzahtevnejša

oblika arhivskega publiciranja. Po obliki je lahko samostojna publikacija ali pa članek v strokovnih in drugih revijah. Pahljača tovrstnih raziskav in publiciranja vsebinsko zajema področja od arhivske zakonodaje, ki določa osnove za teoretična proučevanja dejansko vseh arhivističnih strokovnih vprašanj, od npr. valorizacije do računalniških in tehničnih oprem in rešitev v arhivih.

C) Publicistika s področja zgodovinopisja

Zelo pomemben sklop dejavnosti v arhivih sta tudi priprava in izdaja publikacij s področja zgodovinopisja, še zlasti teh, ki so nastale na osnovi preučevanja arhivskega gradiva konkretnega arhiva. Kljub vsemu pa je vendarle potrebno najti pravo razmerje med publicistično dejavnostjo, ki je nakazana v poglavju B, in je primarna in prioriteta za arhive in zgodovinopisje. Prepričan sem, da mora med zaposlenimi v arhivih prevladovati publicistična dejavnost s področja arhivistike, v nekoliko manjšem obsegu pa publicistična dejavnost s področja zgodovinopisja, kjer verjetno prevladuje krajevno zgodovinopisje.

SKLEP

V navedenih tezah za zborovanje na Ptuju o publicistični dejavnosti v arhivih sem poskušal nakazati osnovno shematiko te dejavnosti. Zavedam se, da so teze tudi pomanjkljive, zato želim, da vas spodbudijo k razmišljanju o teh problemih. Pričakujem, da se bo na zborovanju razvila konstruktivna razprava.

Razstavna dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici

ALEKSANDRA PAVŠIČ-MILOST

Zakon o naravni in kulturni dediščini v 94. členu med nalogami arhivov našteva tudi pripravljane razstav in drugih oblik predstavljanja arhivskega gradiva.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je svoje prve razstave pripravil še v času, ko ni imel lastne hiše, zato smo z občasnimi razstavami gostovali v avli občinske stavbe ter v prostorih knjižnice in galerij. Prostorji vedno niso nudili idealnih pogojev, ni pa bilo tako hudih odstopanj, da bi lahko govorili o ogroženosti gradiva, zlasti zato, ker so bile razstave na ogled le krajši čas.

Z vselitvijo v novo stavbo so se nam pogoji za razstavljanje bistveno izboljšali, čeprav tudi tu nimamo namensko grajenega razstavnega prostora (finančne škarje so za to predvideni prostor zadnji hip izročile drugim namenom). Stalno razstavo smo se odločili postaviti v arhivski čitalnici, predavalnici in na hodniku, kjer smo stene okrasili z barvnimi fotografijami posameznih dokumentov iz našega pa tudi iz drugih slovenskih arhivov. Kriterij za izbor je bila vsebinska ali oblikovna zanimivost dokumentov, enakomerna prostorska in časovna zastopanost kot tudi pokritje vseh področij človekove dejavnosti. Namen te stalne razstave je poleg dekoracije, ki sem jo že omenila, pričaranje arhivskega vzdušja v naših, sicer novih prostorih. Dokumenti v predavalnici pa pridejo v poštev tudi pri učnih urah.

Za občasne razstave pa smo že kmalu po vselitvi začeli uporabljati preddverje stavbe, ki smo ga čez nekaj let razširili še na sosednji prostorček, prej namenjen za začasno odlaganje na terenu prevzetega gradiva. Prostor je prehodan, ozek, primeren za manjše ali morda srednje velike razstave (30 m²; postaviti je moč največ 21 panojev in 13 vitrin). Razstavne eksponate je možno namestiti le ob stenah, zato ne nudi veliko oblikovalskih možnosti. Panoji visijo v ravni liniji drug poleg drugega, pod njimi stojijo vitrine, zato delujejo razstave strogo in enolično. Sobica, ki smo jo kasneje priključili razstavišču, je dobrodošla, ker je na voljo več prostora, hkrati pa je celoten ambient zdaj manj pregleden, kajti predelne stene zaradi pöteka instalacij ni mogoče porušiti.

Klimatski pogoji v prostoru so v mejah normale (občasno prevelika vlažnost), odstopanje je pri svetlobi, saj prihaja sončna svetloba skozi zasteklena vhodna vrata, pa tudi z vseh oken v stopnišču, kar je odločno preveč.

Razstave, ki jih imamo v tem prostoru, so sicer občasne, a postavljene sorazmerno dolgo dobo. Na ogled so približno šest mesecev, saj vsako leto postavimo dve razstavi. Izkušnje so pokazale, da je v pogojih, ki jih imamo, ta čas

predolg za razstavljanje originalov. Ugotovili smo, da so nekateri dokumenti zbledeli, nekateri v vitrinah pa so se zvijali. Glede na nove možnosti, ki jih danes nudi barvno fotokopiranje, smo se v letošnjem letu odločili, da v tem prostoru originalov ne bomo več razstavljali, pač pa le barvne fotokopije ali čmo-bele fotokopije na toniranem papirju. Pri dokumentih, kjer je fotokopiranje povezano z možnostjo poškodbe, pa se odločimo za barvno fotografijo. Te tehnike zelo dobro nadomestijo original, poleg tega je moč doseči celo večjo nazornost in preglednost s povečanjem posameznih težko berljivih dokumentov oziroma signiranjem določenih delov besedila. Tudi postavljanje razstave je veliko lažje in hitrejše, če ni originalov. Eksponate se namreč na podlago (šeleshamer) kar prilepi. Veliko enostavnejša je tudi selitev razstave iz kraja v kraj, saj dokumentov ni potrebno vedno znova spravljati in jih ponovno postavljati na podlago. Brez večjih zadržkov lahko rečem, da z barvnimi fotokopijami ali fotografijami razstava v večini primerov ne izgubi veliko na svoji privlačnosti, vsekakor pa s tem zelo prizanesemo originalnim dokumentom. Seveda reprodukcija ne more nadomestiti vizualnega efekta originala, kadar gre za dokumente, ki so privlačni že po svoji zunanosti in imajo tudi razne dodatne vsebine (trakci, žigi, zaponke...), a takih primerov imamo v našem arhivu malo. Verjetno bi v splošnem lahko rekli, da je razstavljanje originalov nujno le takrat, kadar glavni namen razstave ni povezan toliko z vsebino dokumentov kot z njihovim zunanjim izgledom. Končno naj omenim, da je v našem primeru tudi z vidika varnosti bolje, da ne razstavljamo originalov, saj je prostor prehodan. Nameščen imamo sicer domofon, tako, da imamo pregled nad tem kdo vstopa v prostor, ne kontroliramo pa ljudi ob izhodu iz stavbe. Stalnega paznika nimamo, je pa ob najavljenih ogledih prisoten delavec arhiva. Za požarno varnost so nameščeni gasilni aparati, ni pa javljalec požarov. Tudi morebiten vlom ni popolnoma izključen, saj imajo vhodna vrata dovolj velike steklene površine, da je z razbitjem stekla mogoče vstopiti.

Za pripravo večje razstave oziroma razstave, kjer prevladujejo dokumenti večjih dimenzij, je prostor v preddverju premajhen. V takih primerih se poslužimo kletnega prostora, sicer namenjenega za zaklonišče. Odkar v Novi Gorici ni več razstavnih prostorov v salonu Meblo, se v njem skozi leto postavljajo tudi druge razstave. Prostor je velik (137 m² talne oziroma 163 m² stenskih površin), razdeljen na dva dela, tako da je možno uporabiti tudi samo polovico. Pred vlomom in

tativno je povsem varen. Svetloba je le umetna, največji problem pa je stalna visoka vlažnost (okrog 80%), zato so v njem razstave vedno le krajši čas. Ugotovili smo tudi, da si razstave v tem prostoru ogleda manj ljudi kot one v predverju. Slednje se namreč takorekoč ponujajo vsem mimoidočim, zato si jih ogleda tudi večina občanov, ki pridejo v arhiv po drugih opravkih.

Za osvetljevanje dokumentov so v obeh prostorih nameščeni reflektorji, ki dajejo primerno, neškodljivo svetlobo.

Kot oprema za razstavljanje nam služijo steklene vitrine z ogrodjem iz nerjavčevega jekla v velikosti 120x70x90 cm in panoji, sestojeci iz dveh stekel (90x70 cm), ki sta skupaj spojeni s kovinskimi sponkami. Nekatere vitrine imajo tudi nastavke, ki nadomestijo pano, kadar ga ni mogoče ohesiti. Oprema v glavnem ustreza zahtevam, ki se omenjajo v literaturi, slabost je le v tem, da je vitrine mogoče uporabiti le v horizontalni poziciji. Prav bi prišle sestavljive vitrine, ki jih je mogoče postaviti v različne pozicije pa tudi nekaj vitrin manjših dimenzij. Kadar smo razstavljali gradivo večjega obsega (zemljevidi, načrti), smo ga razgrnili kar na mize in pokrili s stekli.

Sama lokacija arhiva in s tem tudi razstavnih prostorov je ugodna, saj je v centru mesta.

Vsebinska zasnova kot tudi oblikovanje razstave je naloga arhivista, ki jo pripravlja s tem, da so dobrodošle in zaželeno tudi sugestije in pripombe drugih strokovnih delavcev arhiva. Pokličenega ohlikovalca nismo imeli nikoli, vedno se nam je to zdel prevelik strošek. Odkar smo v svoji hiši, pa smo sploh menili, da v tem majhnem prostoru tudi pokličen ohlikovalec ne bi mogel veliko spremeniti in da je za optimalno izrabo prostora nujna klasična postavitvev. Določene vizualne učinke smo poskušali doseči z menjavanjem barvnih podlag na panojih in v vitrinah. Po osmih letih smo se vedno enakih postavitvev naveličali in resno razmišljamo, da bi poskusili z ohlikovalecem, morda študentom, da hi hilo ceneje. Z njegovimi zamislimi ho morda v ta prostor zavel povsem nov veter.

Teme razstav izbiramo vedno tako, da je zanje moč dobiti večino gradiva v našem arhivu. Po potrebi potem dopolnjujemo z dokumenti, ki jih hranijo druge ustanove ter s časopisnimi viri in literaturo. Doslej smo le nekajkrat sodelovali pri pripravljanju razstave z drugimi institucijami, sicer jih pripravljamo sami. Smo pa že večkrat za ta namen posodili naše gradivo drugim, zlasti muzeju. Kot določa pravilnik o uporabi arhivskega gradiva vedno zahtevamo, da prireditelj razstave navede ime arhiva ter ime in signaturo fonda, iz katerega je arhivsko gradivo, a tega skoraj nikoli ne naredijo tako natančno kot bi mi želeli. Morda pa smo res nekoliko prezahtevni in bi zadostovala omemba, da je na razstavi tudi gradivo iz arhiva. Natančnih navedb pa se držimo pri lastnih razstavah, s čimer poudarjamo

tudi pomembnost podrohne ureditve in popisa gradiva za lažje iskanje posameznih dokumentov.

Tudi sami smo si od muzeja pa tudi od privatnih imetnikov že večkrat izposodili gradivo, zlasti razglednice in fotografije. Z njimi želimo namreč naše razstave popestriti, jih narediti bolj mikavne za oko, saj se zavedamo, da je arhivsko gradivo, zlasti tisto mlajšega nastanka, ki pri nas prevladuje, enolično. Med ohiskovalci naših razstav pa daleč prevladujejo taki, ki se skozi razstavo bolj ali manj hitro sprehodijo in le redki so tisti, ki podrobno prebirajo vsebino posameznih dokumentov. Jasno je torej, da mora biti na razstavi čimveč zapisov privlačnih po svoji zunanosti. Če nam tema dopušča, obogatimo razstavo tudi s fotografijami trenutnega stanja objektov in naprav, premalo ali skoraj nič pa nismo doslej vključevali zvočnih in filmskih zapiskov ter muzejskih eksponatov. To smatramo za pomembno nalogo v prihodnje. Na osnovi poročil o posameznih razstavah slovenskih arhivov ugotavljam, da tudi v drugih arhivih to ni hila pogosta praksa, da pa se zadnja leta stvari spreminjajo (na razstavi Zgodovinskega arhiva Ptuj ob 130-letnici rojstva Janeza Pucha so bila npr. razstavljeni tudi Puchova vozila, na razstavi ARS Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem je bila nazorna predstavitev oblačil 11 redov, ob odprtju razstave razglednice Ptuj in Ormoža je ARS pripravil projekcijo turističnega filma o Ormožu...).

Za seznanjenje javnosti oziroma propagando se poslužujemo lokalnih časopisov in v zadnjem času tudi lokalne televizije, poleg tega pa vedno pošljemo katalog in ohvestilo o razstavi vsem šolam na območju arhiva in sorodnim institucijam. Organiziranega odprtja razstave običajno ne pripravljamo, razen, če gre za večje razstave oziroma kadar jih selimo v sosednje kraje in to želi ustanova, v kateri gostujemo. To sta največkrat knjižnici v Tolminu in Ajdovščini, odprtje pa sovпада s predstavitevjo kake knjige. Verjetno pa bi bilo odprtje koristno pri vsaki razstavi, četudi se ga ne udeleži ravno veliko ljudi.

Med ohiskovalci naših razstav vsekakor prevladuje šolska mladina, ki si razstave ogleda v okviru pouka. Če njihov učitelj ne želi drugače, jim ponudimo vodstvo po razstavi, ki ga opravi avtor razstave ali kdo od arhivistov, zadolženih za pedagoško dejavnost. Podrobnost predstavitev je odvisna od starosti učencev in časa, ki ga imajo na razpolago. Če učenci dotlej še niso bili v arhivu, vsaj z nekaj hesedami predstavimo tudi ustanovo. Razstave v glavnem pritegnejo pozornost otrok, intenzivnost zanimanja pa je odvisna zlasti od teme razstave in usklajenosti krajevnega izvora dokumentov s krajem hivanja učencev. Podobno opažamo tudi pri odraslih ohiskovalcih. Zlasti kadar razstavo selimo v druge kraje, so pripombe, da je premalo dokumentov z njihovega območja. Očitno je, da ljudi holj kot ge-

neralna obdelava neke teme, pritegnejo dokumenti o njih samih, njihovih prednikih ali vsaj njihovem kraju. Zato smo se odločili, da bomo občasno pripravljali razstave o zgodovini posameznega kraja. Razstava ho najprej na ogled v arhivu, potem pa v kraju samem. Upamo, da bomo s tem najbolj ustregli željam ljudi, povečali interes za obisk razstave, hkrati pa arhivsko gradivo neposredno približali ljudem, ki se sicer z njim ne bi srečali. Morda se nam bo ob tem ponudila tudi možnost pridobitve kakega novega gradiva. V takih primerih ho gotovo potrebno posvetiti več pozornosti odprtju razstave in poskrbeti, da bo le-to izzvenelo kot kulturni dogodek v kraju. Za začetek smo izbrali Trento, ta tako odmaknjen, a hkrati tako idiličen kraj. Razstava je trenutno na ogled v arhivu, prihodnje poletje pa se ho selila v Trento in bo sestavni del turistične ponudbe kraja.

Skoraj vse naše razstave so spremljali katalogi s tem, da so hile tehnične izvedbe zelo različne. Sprva je vejal, da imajo tiskan katalog te večje razstave, vse druge pa zelo skromne, v arhivu izdelane knjižice, ki včasih kar niso spominjale na katalog. Sredstva za akcije kot tudi za neposredne stroške dejavnosti, ki so nam jih nakazovale občine, so bila namreč tako majhna, da se več ni dalo storiti. Po prehodu na republiško financiranje se je stanje popravilo in tedaj smo se odločili, da bo vsako razstavo spremljal tiskan katalog. V njem se slaha polovica prostora nameni vsebinski obdelavi teme, ostali del pa seznamu razstavljenega gradiva in reprodukcijam dokumentov.

Če ob koncu spregovorim še nekaj o katalogih na splošno, potem je prva ugotovitev gotovo ta, da je katalog nujen spremljevalec vsake razstave. Razstava, z izjemo stalnih postavitev, je namreč kratkotrajen dogodek, katalog pa jo preživi. Obseg, oblikovna zasnova, kvaliteta papirja in druge lastnosti so seveda lahko od primera do primera zelo različne in bodo vedno v prvi vrsti odvisne od finančnih možnosti, te pa na nek način od teme, ki jo razstava obravnava. Verjetno pa ne hi smelo biti prevelikih dilem glede vsebinske zasnove. Nujno je, da vsak katalog vsehuje zgodovinski prikaz obdobja, pojava ali dogodka, ki ga razstava ohravnava, seznam razstavljenih eksponatov in vsaj nekaj reprodukcij dokumentov z razstave. Seveda so možne in menim, da celo zaželene, tudi druge vsebine (npr. pregled zakonodaje za obravnavano temo), a vsaj te tri naj hi bile ohvezne. Luksusne izdaje katalogov na kvalitetnem papirju, velikega formata, z veliko stranmi in barvnimi reprodukcijami dokumentov bodo gotovo možne le pri razstavah nacionalnega pomena. Vsaj barvne reprodukcije dokumentov pa so zaželene tudi pri razstavah dokumentov, ki so zelo zanimivi že po svoji zunanosti oziroma so v več barvah že v originalu (listine ipd.). V vseh ostalih primerih se bomo verjetno morali zadovoljiti s črno-belimi kata-

logi. Menim, da bi moral hiti minimalni obseg 30 do 50 strani. Seznam razstavljenih eksponatov se zdi komu morda nepotrebno suhoparno naštevavanje, vendar se je v praksi že velikokrat pokazal kot zelo koristna zadeva, ne le pri morebitni ponovni postavitvi razstave, ampak tudi pri delu s strankami. Zato je prav, da so ti sezname v popisu pregledni, pisani z normalno velikostjo črk in ne z drobnim tiskom, saj je sicer branje zelo otežkočeno. K preglednosti veliko pripomo-remo, če se ime dokumenta, opis njegove vsebine ter ime ustanove in fonda, iz katerega izvira, med seboj ločijo po ohliki pisave ali vsaj debelini črk. Naj samokritično povem, da smo pred leti prav v našem arhivu zaradi prevelike štednje s prostorom pretiravali s stiskanjem teh seznamov. Gotovo pa je tudi tak seznam bolje kot nič, če je finančna stiska res huda. V nekaterih katalogih slovenskih arhivov je ta problem že prav vzorno rešen (npr. 100 let dolenjske proge, razstava ZAL - Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Novo mesto, 1994; Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo ZAL, Ljubljana, 1994...). Dokumenti na razstavi kot tudi na seznamu v katalogu naj bodo oštevilčeni, čeprav je pri ponovnem postavljanju razstave v drugačnem prostoru, z drugačno opremo včasih fizično nemogoče obdržati enak vrstni red.

Kar se tiče formata kataloga se mi zdi zelo posrečeno, če so katalogi enega arhiva, kadar gre za približno enak obseg, vedno enakega formata.

Vsak katalog naj bi vseboval že tudi CIP kartico oziroma kataložni zapis o publikaciji.

Kolofon in kazalo vsebine sta tudi nujna sestavna dela kataloga, postavljena na začetek ali konec knjižice, kar verjetno ni bistveno. Menim, da se ni potrebno dogovarjati, kje točno naj bo njuno mesto. Zdi pa se mi bolj praktično, če je to na začetku kataloga. Nekateri v kolofonu zapišejo več, drugi manj podatkov, odvisno je tudi od tega, koliko ljudi je bilo vključenih v pripravljanje razstave in kataloga.

Poseben problem je dostopnost katalogov posameznim obiskovalcem razstave. Zlasti, kadar so katalogi obsežnejši in dražji, je nemogoče, da bi arhiv izročil vsakemu obiskovalcu svoj izvod. Če je cena visoka je bkrati vprašanje, če ga občan, zlasti šolar, zmore kupiti. Verjetno si ga vsak tudi ne želi in ga ne potrebuje. Skoraj vsak pa rad prebere kratko vsebino razstave. Pojavlja se torej potreba po kratkih povzetkih oziroma zloženkah, ki bi bile na voljo vsem. Izdelava letih je potrebna zlasti pri večjih razstavah z obsežnejšimi katalogi. Zloženska lahko istočasno služi tudi kot vabilo na razstavo oziroma obvestilo o njenem odprtju in času trajanja. Naj kar na tem mestu povem, da se mi zdi potrebno v ohliki zloženke izdati tudi kratko predstavitev arhiva oziroma neke vrste mali vodič po arhivu. V našem arhivu smo se doslej odločili za izdajo

kataloga in nje-govega krajšega povzetka le v primeru stalne razstave o skladatelju Mariju Kogoju v njegovem rojstnem kraju Kanalu. Ocenjujemo, da je bila odločitev pravilna, saj bi sicer katalogi že zdavnaj pošli.

Katalog naj bo na razstavi na vidnem mestu in ob njem obvestilo, kje ga je moč dobiti ali kupiti. Skupaj z vabilom na razstavo ga je treba poslati tudi na vse šole. Tako se ravnatelji oziroma učitelji holje seznanijo z vsebino razstave in lažje presodijo, ali naj učence pripeljejo na ogled. Če se potem odločijo za obisk, lahko šolarjem že pred prihodom povedo nekaj podatkov o razstavi.

Naklada oziroma število izdanih katalogov za posamezno razstavo naj se določa glede na izkušnje prejšnjih razstav in glede na aktualnost teme razstave. Vsekakor naj bo tolikšna, da ostane po koncu razstave v arhivu še nekaj izvodov, ki jih uporabljamo za kasnejše raziskovalce iste teme oziroma jih ob raznih priložnostih poklonimo obiskovalcem. Kljub temu, da ves čas govorim o nujnosti kataloga, pa za konec postavljam vprašanje, ali je vendar dopustno ali morda celo smiselno postaviti razstavo brez kataloga? Pri tem mislim na razne neplanirane dogodke, ko se zadnji hip pojavi priložnost ali potreba, da se tudi z arhivskimi dokumenti osvetli nek dogodek, sicer močno odmeven v kraju.

Menim, da je dopustno, saj ne kaže izpustiti nobene priložnosti za promocijo arhivskega gradiva. V takem primeru naj se pred odprtjem razstave ali po njem, izdela seznam razstavljenega gradiva.

Čisto na koncu se bom dotaknila še razstav drugih institucij, zlasti muzejev, čeprav to verjetno ni problem našega posvetovanja. Dejstvo

pa je, da te ustanove večkrat pripravijo čudovite, občrne razstave, na katerih je tudi arhivsko gradivo. Zanje porabijo ogromno časa in energije, katalogov z vsebinami, ki jih zagovarjam zgoraj, pa ne izdajajo. Če ga že izdajo, vsebuje le zgodovinski prikaz obdobja ali dogodka, ne pa seznama razstavljenih eksponatov, kar je po mojem mnenju velika škoda, saj po zaprtju razstave ostane za njo le malo sledi.

Viri in literatura:

- Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, št. 1/1981)
- Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, št. 34/1981)
- Arhivska tehnika, Arhivsko društvo Slovenije, Arhivski priročniki: zvezek 1, Ljubljana 1972
- Lilijana Vidrih-Lavrenčič: Po sledih starih poti, Razstava dokumentov tolminskega cestnega odbora 1869-1993, Nova Gorica, 1993
- Nada Jurkovič: Razstavna dejavnost Zgodovinskega arhiva Ptuj, Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik XV., št. 1-2
- Bogdan Kolar: Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem (poročilo o razstavi in katalogu), Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik XVI., št. 1-2
- Jožc Zontar: Arhivistika, Učbenik za srednje izobraževanje; izdal: Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana, 1984
- Normativi in standardi za arhivsko dejavnost, Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije, št. 18, leto IV, Ljubljana, 18. jan. 1985

Pedagoški pripomočki v arhivu

MARIJA HERNJA-MASTEN

1. Uvod

Arhivi imajo poleg osnovne funkcije varovanja, ohranjanja, zbiranja ter urejanja gradiva še drugo - izobraževalno nalogo. Izobraževalna naloga je prav tako pomembna kot ostale, vendar se nekako zdi, da ji arhivi pri nas ne pripisujejo prav velikega pomena, saj ta dejavnost v vsakem izmed naših arhivov sloni na kakem zanesenjaku, ki se ljubiteljsko ukvarja tudi s tem.

Da je pedagoška dejavnost v arhivih še kako pomembna, seveda že dolgo ni več potrebno dokazovati. O tem so si bili edini svetovni arhivski strokovnjaki že leta 1954 v Parizu na mednarodnem arhivskem kongresu, ki je imel za temo Arhivi in pouk. Isto temo sta obravnavali še 3. mednarodna arhivska konferenca in Okrogla miza arhivov v Zagrebu maja 1957. Na mednarodnih zasedanjih se o tej problematiki še razpravlja (20. okrogla miza, 1981 Oslo - Informacije in pouk arhivskih uporabnikov).

Že na kongresu 1954 je Charles Braibant razmišljal o različnih pojmovanjih o funkciji arhivov.

Francoska izkušnja je potrdila, da imajo arhivi poleg svojih strokovnih funkcij še pedagoško nalogo in nalogo informiranja široke javnosti¹. Toliko o zadevi s širšega arhivskega aspekta; kaj pa v Sloveniji?

Pri nas smo o tej tematiki pričeli razmišljati šele zadnja leta, toda nobeno od arhivskih posvetovanj društva se zadeve še ni dotaknilo.

Sama pa želim na podlagi lastnih izkušenj in dolgoletne prakse prikazati nekaj manjših pripomočkov, ki jih na področju pedagoške dejavnosti v arhivu uporabljamo, in so se porodili iz prakse.

2. Področja pedagoško - izobraževalnega dela

Pri opravljanju pedagoškega dela v arhivih se je izkazalo, da gre v bistvu za dve večji področji, in sicer:

A. Predstavitev arhivov in njihovega dela

B. Arhiv in pedagoška dejavnost na področju domoznanstva

A. Predstavitev arhivov in njihovega dela

V prvo področje uvrščamo:

- enkratne ali večkratne obiske uporabnikov v arhivu,
- predavanja o arhivih v smislu popularizacije

dejavnosti,

- učne ure vseh izobraževalnih ustanov, od tistih s prilagojenim programom do visokih in višjih šol ter vrtcev,
- obiske najavljenih skupin občanov in drugih, ki si želijo ogledati arhiv.

Pri tovrstni predstavitvi moramo upoštevati starostni in izobrazbeni nivo poslušalstva oz. način interpretacije, ki ga bomo uporabili. Najobičajneje so obiskovalci razdeljeni v tri izobrazbene stopnje:

- osnovno šolsko (najpogosteje)
- srednješolsko (često)
- višješolsko (redko).

V redkih primerih, ko pripravljamo predstavitev za vrtec ali šole s prilagojenim programom, pa moramo upoštevati še dodatne kriterije in pedagoško didaktične prijeme.

Najpreprosteje je uporabiti pri vseh stopnjah predstavitev po zmeraj enakem vrstnem redu učne priprave, ki jo lahko po zahtevnosti, starostni stopnji, časovni omejenosti poljubno dopolnjujemo, razširjamo ali krajšamo in si sledi v naslednjem zaporedju:

I. Doktrine, tehnike in metode

Beseda arhiv, kulturna dediščina pisna - materialna, arhivsko gradivo - dokumentarno gradivo, zakonodaja, materialno varstvo gradiva, tehnika in metode dela, od prevzemnega zapisnika, seznama, regesta, inventarja, objave, uporabe arhivskih virov, arhiv v službi javnosti itd.

II. Zgodovina arhiva

Egiptovski arhiv, grški archeion, rimski archivum - tabularius, srednjeveški arhivi, grajski in samostanski, mestni in trški, sodobni.

Zgodovinski nastanek našega arhiva, njegovo delovanje, širitve, nove pridobitve, naloge arhiva v svojem okolju: razstave, izdane publikacije, itd.

III. Zgodovinska vsebina arhiva

Predstavitev fondov in zbirk, strukture fondov.

Viri za zgodovino kraja: listine, kronike, grbi patricijskih in gosposkih družin, pečati, urbarji, cehovski dokumenti, oba statuta 1376 in 1513, fotografije, novejši spisi, akti zemljiške knjige, gradivo geodetske uprave in najnovejši zapisi na mikrofilmu in računalniku.

¹ Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine Ur. l. SRS, 1/81, 71. člen.

IV. Organizacija arhivov v Sloveniji

Mreža arhivov Slovenije, strukture fondov, ki jih hranijo, organiziranost, pristojnosti, nekoč - danes, specializirani arhivi, cerkveni arhivi, pozivanje arhivov, ministrstvo-ustanovitelji - arhiv, ekonomski vidiki, predstavimo publikacije posameznih arhivov.

Za predstavitev vseh slovenskih arhivov hi bila zelo koristna uporaba videokasete, ki pa je žal nimamo.

V. Organizacija arhivov v tujini

Prikaz arhivov v sosednjih državah, Avstriji, Italiji, Madžarski, Hrvaški, BiH, Srbiji, njihove pristojnosti, zakonodaja, možnosti iskanja gradiva, najpomembnejše publikacije itd.

Tak obisk, predavanje, učno uro vedno končamo z ogledom arhiva, čitalnice in skladišč, restavratorske delavnice, mikrofilmskega laboratorija, tam kjer ga imamo, sicer ga le omenimo.

Za ohiske šol pa uporabimo še manjši arhivski pripomoček, ki naj učencem doma pomaga osvežiti znanje o arhivu kot o instituciji, ki so jo ohiskali ter hkrati spodbuditi zanimanje za zgodovinska dogajanja.

1. Delovni list za osnovne šole

- Za nižjo stopnjo: učenci vzamejo liste s seboj in jih v šoli s pomočjo učitelja izpolnijo, pobarvajo, pri likovnem pouku izdelajo razredni grh, svoj družinski grh, rišejo inicialke, pečatijo pismo itd.
- Za višjo stopnjo: učenci vzamejo liste domov in jih za nalogo izpolnijo ter pri pouku utrdijo snov. V list je vloženih nekaj kopij najznačilnejših kategorij gradiva, ki so jih spoznali pri zgodovini: listina, urhar, kronika, učno pismo, razglednica, šolska vpisnica, itd.

2. Delovni list za srednje šole

V list vpišejo zahtevane podatke, k fotokopijam različnih zvrsti gradiva naredijo po skupinah referate.

Posebej opozorim na pravilnost citiranja pri pisanju referatov, čitalniški red in možnosti uporabe gradiva ter arhivskih pripomočkov, kot so: vodnik po arhivu - sodobna računalniška ohdelava, popis arhivskega gradiva, inventar, regist, katalog k razstavi, gradiva in razprave, razne zloženke.

Pri izdelavi učnih listov se vedno posvetujemo z učiteljem, ki nas opozori na učni program in morebitne posebnosti. Pri srednješolskih listih damo poudarek na predstavitvi virov, pomožnih arhivskih ved, kritične presoje virov, poredkov, primerljivost virov prve roke in časov-

pisnih novic itd.²

B. Arhiv in pedagoška dejavnost na področju domoznanstva

Sodobna pedagogika v svetu je že zdavnaj spoznala in priznala naloge arhivov, ki naj jih opravljajo na področju domoznanstva. Splošna zgodovinska veda že dolgo ne navaja več samo preddejanj, vzrokov ter posledic velikih političnih sprememb, temveč vedno bolj raziskuje vzroke družbenih vprašanj in se spušča na področja vsakdanjega življenja.³

Prav to pa so področja, ki se nanašajo na lokalne zgodovinske raziskave in se z njimi ukvarja domoznanstvo. Pri obravnavi gradiva moramo priznati in upoštevati samostojen in specifičen regionalni razvoj ter lokalno specifične lastnosti krajev, mest, območij, ki pa jih seveda nikakor ne smemo preenjevati ali posploševati. Takšni so recimo vzroki vojn, ki se ne dajo obravnavati zgodovinsko lokalno.

Ker v šolah vedno več delajo v krožkih, v tako imenovanih projektnih tednih, raziskovalnih taborih in uvajanju izhrih vsebin, nam daje domoznansko delo v arhivih vse te možnosti. Žal slovenski arhivi nimamo ustreznih predavalnic in prostorov, kjer bi bilo te naloge možno opravljati. Običajno uporabljamo za to kar naše čitalnice.

Pedagoško teoretične prednosti domoznanskega pouka v arhivu je W. Tscherne⁴ opredelil na naslednje načine:

- domoznanstvo kot nov način razmišljanja s cilji in spoznanji namesto kratkotrajnega učenja in preverjanja zgodovinskih podatkov
- vzorčni izbor učnih vsebin namesto psplošenih predavanj
- odkrivajoče učenje, odkrivanje problemov namesto receptivnega učenja
- delo z viri namesto, da predstavljamo vire le kot ilustrativni material
- odprtost in večdimenzionalnost namesto skrajšanih in prečiščenih predstavitev

Pet dohrih razlogov, da hi šole vključile v pouk domoznanstva tudi arhive. Vendar je takoj potrebno poudariti, da srednješolski program pri nas nima v programu domoznanstva. Samo od profesorjeve iznajdljivosti je odvisno, da vključi domoznansko temo in z njo zaposli manjšo skupino učencev v okviru krožka ali raziskovalne naloge. Ker so teme nalog lahko najrazličnejše in običajno posegajo od najstarejših obdobij do danes, zahtevajo sodelovanje vseh strokovnih ustanov v kraju (ŠK, PMP, ZAP, ZKO).

² B. Grafenauer, Metodologija in tehnika zgodovinske vede, Lj. 1960.

³ Zgodovina za vse, leto 1, 1994, št. 1, Nova revija za historično antropologijo, str. 76-77.

⁴ Danhuser, Spreihofer, Gänser, Tscherne: Wege zur Landeskunde, Graz 1991.

Najlepše lahko to prikažemo na primeru:

CARINA NA PTUJU

- rimska carina, njen pomen, cariniki, njihova imena, itd. - sodelovanje z arheologi;
 - srednjeveška carina, prekladalna pravica Ptuj, carinski urad - ukinitiv - arhiv;
 - današnja carina, ustanovitev, njene naloge - sodeluje BTC, mestni organ za gospodarstvo.
- Nimam namena naštevati teh nalog, pri katerih je arhiv sodeloval, temveč želim nakazati, kakšne pripomočke smo uporabili pri nekaterih izmed teh nalog.

Za vse mlade raziskovalce in uporabnike arhivskega gradiva (o teh namreč ves čas govorim), ki želijo uporabiti starejše vire, sta prva ovira nemški jezik in pisava. Zato jim k tematiki pripravimo majhen, preprost ARHIVSKI SLOVARČEK.

Sama sem ga pripravila na temo lončarstvo. Pri predstavitvi ceha, cehovskega reda - pravilna načina potrjevanja in posameznih členov, patronov ceha, praznikov, izdajanje spričeval itd.

Ob branju teksta cehovskega reda lončarjev smo s slovarčkom, ki je bil izdelan po naslednjem sistemu, pojasnili nekatere pojme:

LONČARSKI CEH

lončar	<i>Töpfer</i>
rokodelce, ki na kolovratu izdeluje predmete iz gline	
mojster	<i>Meister</i>
po opravljenem izpitu postane pomočnik mojster	
cehovski mojster	<i>Zunftmeister</i>
izmed mojstrov izvoljeni predstavnik, ki vodi ceh za dobo mandata	
pomočnik	<i>Geselle</i>
po končani učni dobi opravi vajence izpit in postane pomočnik	
vandravec - vandraje	<i>Wanderbursche</i>
določen čas je moral vsak pomočnik na delo v druge kraje	<i>Wandern</i>
izučitev vajenca	<i>Freisprechung</i>
po končani učni dobi opravi vajence preizkus in se	

izuči
vajence
ceh
združenje obrtnikov
ene stroke

Lehrjunge
Zunft - Handwerkszunft
Bruderschaft - Gilde

Pri uporabi katastrskih map za branje nemških krajevnih in domačih - ledinskih imen pripravim manjši slovar nemških imen krajev, samo za ožje krajevno območje ali nekaj bližnjih katastrskih občin.

Pri uporabi dokumentov, ki naštevajo denarne vrednosti, mere in uteži (urbarji, gorninski popisi, zapuščinski inventarji in drugo) pripravimo manjši pripomoček za stare mere in denar, ki je bil še v rabi v drugi polovici 19. stol., čeprav so jih v glavnem že ob jožefinskih reformah zamenjali, pa so ostale kljub vsemu v vsakdanji rabi.

Že dolgo je v rabi v arhivu razpredelnica, narisana na karton, na kateri so vpisana različna imena mestnih ulic po naslednjem sistemu:

1296 vicus cerdonum, 1491 Ledergasse, 1879 Oheredraugasse, 1919 Muršičeva, 1941 Obere-draugasse, 1945 Muršičeva, 1992 Dravska ulica.

1334 in 1376 Marekht, Marcht, 1445 Kornmarkht, Korngasse, 1879 Herrenhasse, 1919 Prešernova, 1941 Herrengasse, 1945 Prešemova do danes.

Naideck, 1745 Florianplatz, 1879 Florianplatz, 1941 Adolf Hitler Platz, 1945 Kvedrov trg, 1952 Trg mladinskih delovnih brigad, 1992 Mestni trg.

Razpredelnice ne uporabljajo s pridom samo učenci, temveč vsi uporabniki in je že skrajni čas, da ga popravim, dopišem in dopolnim.

To so najpogostejši pripomočki, ki jih pri opravljanju pedagoške dejavnosti v arhivu sama uporabljam.

Ob sodelovanju pri projektnih tednih na šolah, raziskovalnih nalogah pa pripravim program in pripomočke, ki se nanašajo na naslov zastavljene teme. Toda to je že povsem drugo področje in bo morda predmet katerega od naslednjih posvetovanj.

Arhivski informacijski potenciali - ekonomska vrednost arhivskih informacij

MIROSLAV NOVAK

UVOD

K pisanju tega prispevka so me vzpodbudile dosedanje izkušnje t. i. on line proizvedovanja po nekaterih podatkovnih zbirkah, še posebej pa po danes najbolj popularnem svetovnem računalniškem omrežju INTERNET. Veliko ponudnikov informacij na tem omrežju generira t.i. "javno dostopne informacije";¹ za druge pa je potrebno odšteti vnaprej določene vsote denarja. Podobno kot v svetu poznamo tudi v Sloveniji oba načina izkoriščanja informacij na elektronskih medijih.

Znano je, da v arhivskih skladiščih hranimo - arhiviramo - tekoče kilometre arhivskega gradiva, ki ga na podlagi splošno sprejetih metod in oblik dela v arhivskih strokovnih institucijah popisujemo in tehnično opremljamo. Pri tem pa lahko z informacijskega vidika rečemo, da v samem postopku arhiviranja arhivski delavci neposredno oblikujejo t. i. primarni² in sekundarni³ arhivski podatkovni potencial posredno pa še tercialnega⁴. Interakcija vseh teh potencialov daje celotni ali skupni arhivski podatkovni potencial. Ugotovljamo, da se količina le-tega v arhivih povečuje linearno, obseg dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih pa se povečuje eksponentno. To pa arhivske delavce vodi do mnogih strokovnih dilem. Če pa k temu dodamo še uporabnike arhivskega in dokumentarnega gradiva, lahko govorimo o arhivskem informacijskem potencialu določene strokovne institucije.

Z metodološkega vidika vrednotenja celotnega arhivskega podatkovnega potenciala je potrebno naprej ugotoviti stroške primarnega in sekundarnega, nato pa še tercialnega arhivskega

podatkovnega potenciala. Na podlagi vsote stroškov lahko ob upoštevanju dodatnih parametrov oblikujemo izhodišča vrednotenja posameznih sestavnih delov arhivskega podatkovnega potenciala in s tem teoretično vrednost posameznega podatka, ki ga hranimo v arhivskih skladiščih skupaj s potrebnim informacijskim okoljem.

STROŠKI PRIMARNEGA ARHIVSKEGA PODATKOVNEGA POTENCIALA

V nadaljevanju bomo skušali opredeliti osnovne parametre za ovrednotenje primarnega arhivskega podatkovnega potenciala, ki izhajajo iz postopkov ohranjanja in urejanja arhivskega gradiva. Pri tem pa predpostavimo, da ima celota od ustvarjalca prevzetega arhivskega gradiva enako mero možnosti, da bi bila uničena, oziroma, da ostane ohranjena. S to predpostavko namreč abstrahiramo stroške varovanja in ohranjanja arhivskega in dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih in jih zato ne vključujemo v naš sistem vrednotenja.

Stroške tehnične opreme za ohranjanje primarnega arhivskega podatkovnega potenciala lahko izračunamo na podlagi vsote stroškov prostorov, namenjenih ohranjanju arhivskega gradiva, ter stroškov njihovega rednega vzdrževanja. K temu je potrebno prišteti stroške tehnične opreme (police, škatle, srajčke, itd.). Če pa k temu dodamo še celoto manipulativnih stroškov (čiščenje gradiva, preseljevanje, itd.), dobimo stroške ohranjanja in tehničnega urejanja primarnega arhivskega podatkovnega potenciala.

Ta idealna shema velja smo pri dobro ohranjenem klasičnem arhivskem gradivu. Pri poškodovanem arhivskem gradivu pa je potrebno ob naštetih stroških dodati še stroške restavracije in konservacije ter dodatne manipulativne stroške.

Pri določanju stroškov primarnega arhivskega potenciala na novih nosileh informacij je k vsem zgornjim stroškom potrebno prišteti še stroške zagotavljanja njihove berljivosti in posebne manipulativne stroške.

Na podlagi prikazanega lahko ugotovimo, da celotne stroške varovanja in ohranjanja primarnega arhivskega podatkovnega potenciala lahko relativno enostavno izračunamo. Pri tem pa se tako v teoretičnem in praktičnem smislu zaplete, če želimo izračunati vrednost posameznega podatka iz primarnega arhivskega podatkovnega potenciala.

¹ S pojmom "javno dostopne informacije", ki jih velikokrat napačno imenujemo tudi "brezplačne", označujemo liste informacije, ki so na voljo javnosti, ne da bi bilo potrebno za njihovo uporabo karkoli plačati bodisi lastniku oziroma servisu, ki vzdržuje podatkovne zbirke. To pa ne pomeni, da ni potrebno plačati stroškov v zvezi z komunikacijsko infrastrukturo.

² S pojmom primarni arhivski podatkovni potencial oz. primarne informacije označujemo informacije iz arhivskega gradiva, ki je ohranjeno bodisi v originalu ali različnih kopijah. K slednjemu spadajo tudi objave arhivskega gradiva v obliki viruv.

³ S pojmom sekundarni arhivski podatkovni potencial oz. sekundarne informacije označujemo vsa arhivska pomagala, kot so inventarji, popisi, indeksi, konkordančne tabele, kartoteke itd. Sem spadajo tudi različni vodniki po fondih in zbirkah.

⁴ S pojmom tercialni podatkovni potencial oziroma informacije označujemo sumarne podatke ali informacije o arhivski instituciji, načinu delovanja, dostopnost do gradiva in zelo povzete informacije o arhivskih fondih in zbirkah.

STROŠKI SEKUNDARNEGA ARHIVSKEGA PODATKOVNEGA POTENCIALA

Pri sekundarnem arhivskem podatkovnem potencialu ugotavljamo druge poudarke in s tem tudi druge značilnosti njegovega vrednotenja v primerjavi s primarnim. Metodologija ugotavljanja stroškov strokovno ohdelanih podatkov sekundarnega arhivskega potenciala je tako podobna primarnemu, a se njihovi parametri med seboj močno razlikujejo.

S popisovanjem in strokovnim obdelovanjem arhivskega gradiva v arhivih generiramo podatke za potrebe raziskovalnega dela, upravnega postopka, razstavne dejavnosti, publiciranja itd. S tem v zvezi pa nastajajo relativno veliki stroški, ki so odvisni predvsem od ohlike in realizacije celotnega informacijskega sistema. K stroškom opravljenega strokovnega dela je potrebno dodati še celoto stroškov vzpostavitve informacijskega sistema, njegovega vzdrževanja ter obdelave, distribucije in varovanja podatkov. Iz tega seveda izhaja zakonitost, da se stroški sekundarnega arhivskega podatkovnega potenciala večajo premosorazmerno z večanjem primarnega arhivskega podatkovnega potenciala.

STROŠKI TERCIARNEGA ARHIVSKEGA PODATKOVNEGA POTENCIALA

Stroški terciarnega arhivskega podatkovnega potenciala so sestavljeni iz opravljenega dela arhivskih strokovnih delavcev ter stroškov vzdrževanja terciarnega informacijskega sistema. Pri tem ugotavljamo, da je realizacija generiranja samega potenciala relativno enostavna, saj je vloženega dela v primerjavi s sekundarnim arhivskim podatkovnim potencialom absolutno manj, pa tudi celotna količina podatkov ni velika. Stroški vzdrževanja posameznega podatka se na tem nivoju celotnega sistema znižujejo v obratnem sorazmerju z večanjem primarnega in sekundarnega arhivskega podatkovnega potenciala.

DISTRIBUCIJA ARHIVSKEGA PODATKOVNEGA POTENCIALA

V arhivski teoriji in praksi poznamo vsaj dva osnovna načina in njihove različne izpeljanke distribucije arhivskih podatkov. Pri pasivni nadzorovani distribuciji arhivski delavci pripravljajo vodnike in inventarje ali popise na katerem koli mediju ter enostavno čakajo, da pridejo uporabniki v arhivske čitalnice in jih začnejo uporabljati. Na ta način je distribucija podatkov sicer zelo nadzorovana, a tudi omenjena na relativno majhen krog uporabnikov, kar pa ni v skladu z usmeritvami sodobne arhivske teorije in prakse. Prav zaradi tega je potrebno v arhivih uporabljati aktivno nadzorovano distribucijo podatkov⁵. To

pa lahko realiziramo na več načinov. Najbolj enostavne in razširjene so klasične oblike prezentacije kot so razstave arhivskega gradiva, zunanja služba, objave virov, popisov, vodnikov in drugih pomagal za raziskovanje arhivskega gradiva, strokovna posvetovanja, ekskurzije itd. K tem je potrebno dodati še nekatere alternativne načine prezentacije s pomočjo informacijske tehnologije (npr. radio, televizija, kabelski informacijski sistemi, računalniška omrežja), z arhivskimi raziskovalnimi tabori itd. Pri tem seveda opazamo, da uporaba sodobne informacijske tehnologije odpravlja jasne ločnice med publikacijami in razstavami⁶, med pisano in govorno besedo, med grafiko in tekstom in vse to v realnem času.

VREDNOST ARHIVSKIH INFORMACIJ

Arhivski podatki v interakciji z uporabnikom postanejo informacije. Če pa ob tem upoštevamo še spoznanje, da se informacije v procesu arhiviranja transformirajo tako, da njihovi prvotni ponderji izgubljajo na svojih izhodiščnih vrednostih, a istočasno pridobivajo na velikokrat vnaprej nedoločljivih vrednostih, moramo definirati določeno dodatno arhivsko informacijsko vrednost.

Vrednost celote arhivskih informacij je sestavljena iz celotne vrednosti arhivskega podatkovnega potenciala (opravljeno delo merimo s številom človek-let-dela) in dodatne vrednosti informacije v določenem trenutku transformacije. Pri tem seveda izhajamo iz spoznanja, da je število posameznih podatkov v celotnem arhivskem gradivu veliko, a ne neskončno veliko. Tako lahko izpostavimo posredno in neposredno metodo izračunavanja vrednosti posameznih arhivskih podatkov oziroma informacij.

S posredno metodo skušamo ugotavljati direktne in indirektne vplive informacij iz arhivskega gradiva na okolje in rezultate tega delovanja ovrednotimo na različne načine. Ob tem velja izpostaviti, da je vplivov zelo veliko, a ne neskončno veliko. Če pa upoštevamo še število interakcij, ki so povrh tega časovno nepredvidljive in tudi izredno težko empirično merljive, pa nam ugotavljanje objektivnih rezultatov predstavlja resnično sizifovo delo.

Pri neposredni metodi ugotavljamo stroške celotnega arhivskega informacijskega potenciala z dodano vrednostjo. Tudi tukaj se zelo zaplete, saj se v sekundarnem arhivskem podatkovnem potencialu ohlikuje problem števila kombinacij, v katerih se podatki lahko pojavijo. Teh je lahko

evidentiranje uporabnikov in dostopnost do določenega gradiva, ampak celoten spekter aktivnosti nadzorovanja pretoka informacij, tako v samem arhivu kot tudi izven arhivskih institucij.

⁶ Izdelava t.i. domačih strani na WWW strežniku je lahko razstava, a hkrati tudi publicirano delo z vsemi njenimi atributi.

⁵ Pojem nadzorovane distribucije podatkov vključuje ne samo

veliko, a spet ne neskončno veliko. Če pa k temu dodamo še določeno veliko končno število različnih oblik povpraševanj ob primarnih arhivskih potencialov, ugotavljamo, da se gihljemo na meji spoznavnega in določljivega.

Pri obeh metodah se srečujemo s podrobnimi problemi, ki se rezultirajo v velikokrat realno neobjektivnem vrednotenju ter realno neprimerljivostjo rezultatov obeh metod zaradi njihovih različnih izhodišč.

Vrednosti arhivskih informacij pa kljub temu ne moremo in ne smemo gledati v ekvivalentu katerekoli domače ali svetovne valute, ampak v smislu oblikovanja pozitivnega odnosa okolja do varovanja in ohranjanja arhivskega gradiva kot kulturne dediščine, zato tu ne moremo govoriti o tržnem gospodarstvu v klasičnem pomenu besede.

ZAKLJUČEK

Uporabniki arhivskega gradiva največkrat ne vedo, kje in na kakšen način je mogoče priti do želenih podatkov, ko pa do njih pridejo, pa po načelu "spoznano - konzumirano" ne morejo oceniti niti opravljenega dela niti količine kapitala, ki je bil vložen v informacijski sistem, tehnično opremo in druge dejavnike, ki so omogočili, da je iskani podatek iz arhivskega gradiva ostal ohranjen in ga je bilo mogoče brez večjih težav najti v neki celoti arhivskega gradiva.

V pričujočem prispevku sem skušal opozoriti na nekatere metodološke probleme ugotavljanja vrednosti arhivskih informacij in števila podatkov, ki jih hranimo v arhivskih skladiščih. Pri tem sem ugotovil, da bi bilo potrebno ta izhodišča razvijati dalje predvsem na nivoju ugotavljanja metodologije vrednosti celotnega arhivskega podatkovnega potenciala, saj izgleda, da obvladovanje vrednosti celotnega arhivskega informacijskega potenciala presega realne mož-

nosti obstoječe arhivske teorije in prakse.

Prav gotovo lahko zaključimo, da podatki oziroma informacije iz arhivskega gradiva tvorijo velik arhivski potencial kulturne dediščine, ki je v principu unikatni. Prav ta unikatnost brez konkurence pa arhive postavlja v poseben, celo monopolističen položaj sodobne tržno naravnane družbe, ki pa ga arhivski delavci nekako ne moramo prav izkoristiti. Verjetno še ni prišel pravi trenutek za tovrstno trgovanje. Brez dvoma so možnosti prodaje arhivskih podatkov velike, samo ponuditi jih je potrebno za "realno ceno".

Literatura:

1. James Martin, Einführung in die Datenbanktechnik, Dunaj 1981.
2. James Martin, Strategy for Distributed Data Processing, Prentice Hall 1982.
3. Janez Grad, Gortan Resinović, Viljem Rupnik, Ekonomika informacijskih sistema, Zagreb 1986.
4. Pater Pavel Klasinc, Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij, Maribor 1992.
5. Frank Lezaja, Cost Justifying a Document Image Processing System, Zbornik DOC-SYS 93, Ljubljana in Portorož 1993, str. 101-112.
6. Miroslav Novak, Tipologija in transformacija informacij ter njihova diseminacija v arhivih in arhivskih službah, Zbornik DOC-SYS 94, Ljubljana in Portorož 1994, str. 147-154.

Iz arhivskih fondov in zbirk

Celjska obrt v 18. stoletju v luči arhivskih dokumentov (Zbirka obrtnih listin (ZOL) Zgodovinskega arhiva v Celju)

ALEKSANDER ŽIŽEK

Celje je bilo v zgodovini podobno kot drugi poselitveni centri hkrati tudi lokalno obrtno in trgovsko središče. Vplivno območje mesta pa se je za razliko od manjših središč razprostiralo na precej razsežnem ozemlju. Provizorično bi tako lahko za skrajni doseg celjskih gospodarskih združenj vzeli naslednje kraje: Vuzenico in Lovrenc na Pohorju (na severu), Slovensko Bistrico (na SV), Rogatec (na V), Brežice (na J), Motnik in Ljubno (na Z) ter Dravograd (na SZ). Omenjena omejitve je, kot rečeno, zgolj provizorična in se lahko od obrti do obrti (nebistveno) razlikuje, opisano območje pa je hkrati tudi prostor, ki ga pokriva v naslovu omenjena zbirka ZAC.

Obrt (in obrtna združenja) so bila spočetka (srednji vek) izrazito deželna (stanovska) domena, saj so deželni stanovi poleg ostalih funkcij opravljali tudi nadzor nad obrtnimi zadevami. (Ob upoštevanju dejstva, da so cehi delovali kot avtonomni organizmi glede vprašanj produkcije, kakovosti, konkurence in obrtne discipline.) Krepitev deželnoknežje oblasti na račun stanovske avtonomije se je odlikovala kasneje tudi pri regulaciji obrtnih vprašanj - skrb za to so na operativni ravni prevzele kresije (v mestih magistrati; tudi z imenovanjem obrtnih komisarjev za posamezne skladnice). Pomembno prelomnico "podržavljanja" obrtnih zadev, obenem pa tudi izhodišče vsakega raziskovanja, predstavlja vsakakor notranjeavstrijski obrtni red iz leta 1732, ki je pomenil normativni okvir za organiziranje obrti in obrtnih združenj na našem ozemlju (navajajo pa ga tudi kot predpis, ki je ukinil cehovsko avtonomijo). Omenjeni obrtni red je zanimiv predvsem zategadelj, ker predstavlja osnovo številnim dokumentom ZOL (potrditvam cehovskih pravil - s tem predpisom so cehi namreč izgubili svoje "privilegije").

Težišče ZOL je obdobje obrtnega "interregnuma" med leti 1732 in 1859 (razglasitev svobode obrti in industrije - formalen konec cehov, predpisane pa so bile obrtne zadrage), ki je cehi umetno sicer vzdrževal pri življenju (ker zanje pač ni bilo pametne zamenjave), vseeno pa je njihove družbene in siceršnje kompetence močno omejil. Delovanje cehov so nadzorovali različni "obrotni" ali "cehovski" komisarji, ki jih je lokalna oblast (magistrati, kresije) kot nad-

zorne organe pošiljala na zasedanja skladnic, ki brez njihove prisotnosti in soglasja niso mogle sprejemati usodnejših odločitev. Komisarji (in z njimi državna oblast) pa so vplivali tudi na izbor/potrjevanje cehmojstrov.

Cehom/skladnicam je bila v tem obdobju namenjena vloga primarno karitativnih in cerkveno-bratovščinskih subjektov, medtem ko so njihovo poslanstvo v obrtni sferi normativno karseda zminimalizirali (postavljanje prej avtonomnih cehovskih organov pod državno kontrolo, opuščanje cehovskega "sodstva" v korist civilnih sodnih inštanca ipd.).

Glavnina dokumentacije Zbirke obrtnih listin izvira iz 18. stoletja, kar je zanimivo predvsem za raziskovalce modernizacije družbe (terezijansko-jožefinskih reform, krepitev vloge države, izumiranja starih (cehovskih) oblik obrtniškega organiziranja), na žalost pa nam "mladost" te zbirke ne more odgovoriti na nekatera vprašanja v zvezi z začetki cehovske organizacije na Celjskem.

Količinsko največji segment omenjene zbirke je navezan na raznovrstne potrditve cehovskih svoboščin (v ZOL najdemo kar 11 tovrstnih dokumentov - prepisov in originalov), precej pa je tudi pomočniških in mojstrskih "pisem" (spričeval; skupaj 36).

Zanimivi so kraji izstavitve posameznih dokumentov iz tega sklopa, saj najdemo med njimi mesta iz najrazličnejših predelov donavske monarhije in nemških dežel (od običajnih Gradca, Dunaja do malce oddaljenejših Mainza, Bayreutha, Litomerca, Česke Lipe ali Slavenske Požege). Dragocene informacije o migracijskih tokovih pa nam lahko nudijo (resda maloštevilna) potrdila o (obveznih) potovanjih pomočnikov (hrbteno stran priporočila/pomočniškega pisma so nekajkrat uporabili kot potni list za spremljavo pomočnikovega potovanja; mestne oblasti so s pečatom potrdile bivanje pomočnika v nekem kraju in pripisale tudi cilj njegove naslednje etape; primer za to je ZOL, inv. št. 28 Kotl).

Zelo shematično bi lahko našo zbirko razdelili na tri skupine dokumentov, ki jo sestavljajo:

Prva skupina (deželnoknežji akti - potrditve) je sicer zanimiva za globalno razume-

vanje pravil igre med obrtnimi združenji in državnimi inštitucijami, ne daje pa vpogleda v CEHOVSKI VSAKDAN in v odnose med člani posamezne skladnice ("Innung", "Laade").

Na veliko vprašanj s področja "notranjega življenja" in organiziranosti cehov/skladnic/obrnih združenj nam lahko odgovorijo "viri prve roke" - raznovrstni "protokoli", "mojstrske", "pomočniške" ali "nakladne" ("Aufleg") knjige. Knjige o svojem delovanju in članstvu (vajencih, pomočnikih in mojstrih) so vodila vsa obrtna združenja/cehi, za Celje in širšo okolico pa so se ohranile naslednje knjige za posamezne obrti/cehe:

Peki

Mojstrsko - vajeniška knjiga (1793-1870)
Pomočniška knjiga (1793-1890)
Pomočniška knjiga (izstavljenih učnih pisem) (1805-1830)

Mesarji

Mojstrska knjiga (1816-1831)
Nakladna (pristojbinska-"Auflage Buch") knjiga (1816-1831)
Vajeniško - pomočniška knjiga (1816-1831)
Knjiga zapisnikov (protokol) in dnevnik (1832-1889)
Skupna mojstrska, nakladna in vajeniško - pomočniška knjiga (1844-1884)
Knjiga izdatkov mesarske skladnice (Fleischer=Innung Ausgaben; 1869-1878)

Barvarji, tkalci in klobučarji

Protokol celjske četrtne barvarske skladnice (1759/60-1843)

Zidarji, kamnoseki in tesarji

Pomočniška (in mojstrska) nakladna knjiga (1778-1806)
Vajeniško - pomočniška in mojstrska knjiga (1780-1855)

Lončarji

Knjiga (protokol) lončarskega ceha (1826-1875)

Mizarji, ključavničarji, ostrogarji, urarji in puškarji

Pomočniška knjiga (1805-1839)

Usnjarji, čevljarji in sedlarji

Knjiga usnjarskega ceha (1796-1891)

Kovači in kolarji

Vajensko-pomočniška knjiga (1844-1884)

Tretjo skupino dokumentov predstavljajo pomočniška in mojstrska spričevala/učna pisma.

Med zanimivejše dele zbirke bi uvrstil še fond ljubljanske usnjarske družine Janech, ki zajema obdobje med letoma 1774 in 1903 (inv. št. 49

Usnj - 19 dokumentov) ter rudarsko pri-sego ("Der pergknappen special aydt"), katere prepis izvira (domnevno) iz 18. stoletja (inv. št. 42 Rud), z njo pa so rudarji svojemu gospodu in "delodajalecu" hamberškemu škofu obljubljali vestno delo in vdanost.

82 enot, ki sestavljajo ZOL sem uredil glede na ustvarjaleca (po obrteh), znotraj te delitve pa sem enote uredil kronološko.

Sad tega je naslednji sistem:

- I Peki
- II Mesarji
- III Barvarji, tkalci in klobučarji
- IV Knjigovezi
- V Zidarji, kamnoseki in tesarji
- VI Kotlarji
- VII Lončarji
- VIII Mizarji, ključavničarji, ostrogarji, urarji in puškarji
- IX Usnjarji, čevljarji in sedlarji
- X Kovači in kolarji
- XI Trgovci
- XII Razno (dokumenti, ki niso neposredno povezani z opravljanjem obrti, vendar so naslovniki/izdajatelji obrtniki)

Pomagala za uporabo omenjene zbirke so namenjena kar najširšemu krogu uporabnikov z različnim predznanjem pri delu z arhivskim gradivom.

Osnovno informacijo ponuja precej izčrpen vodnik po zbirki (trenutno zgolj za čitalniško uporabo). V njem je za vsako listino/knjigo posebej podan opis (material, mere, pečat, podpisi) in razširjen regest (kar je posebej pomembno pri delu s potrditvami cehovskih pravil), kot dopolnilo pa je smotrno uporabiti tudi Vodnik po fondih in zbirkah ZAC (iz leta 1985, v pripravi pa je novi).

Najstarejši dokument ZOL je listina graškega knjigoveza Paula Hörnerja (1692, inv. št. 10 Knji), vezana na predajo/prodajo pravice do opravljanja obrti ("jus"), najmlajši pa učno pismo kolarja Janeza Šurka z Ljubnega (iz leta 1932, inv. št. 71 Kol). S stališča dostopnosti (pripravljeni regesti) in aktualnosti (gospodarska zgodovina) računamo na uporabnike med mladimi raziskovalci (višji razredi osemletke, gimnazija), zanimivejši del (raznovrstni protokoli) pa bo gotovo pritegnil tudi študente (zlasti samostojne zgodovine) in raziskovalce s področja gospodarske ter urbane zgodovine (mest). Precejšen del zhirke (pomočniških/učnih in mojstrskih pisem/listin) ima nenazadnje tudi umetnostnozgodovinsko vrednost (vedute, nekaj cehovskih pečatov).

Pričujoča predstavitev žal ne more biti popolno poročilo o uporabnosti in natančni vsebini vključenih listin in knjig, potencialnemu raziskovalcu pa kljub temu lahko nudi "etapno" informacijo in ga morda opozori na določene dokumente, ki bodo v novem vodniku ZAC prvič predstavljeni uporabnikom.

Arhivska zapuščina kluba starih goriških študentov

JURIJ ROSA

Vsako arhivsko gradivo, ki ga arhivska ustanova na novo pridobi, pomeni obogatitev njenih fondov in zbirak in nov trajni prispevek h kulturni dediščini lokalne skupnosti in naroda. Toda včasih se zgodi, da smo arhivski delavci ob prevzemih prav posebej veseli. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici se je to zgodilo, ko smo v letih 1993 in 1994 v treh "obrokih" pridobili dragoceno arhivsko gradivo Kluba starih goriških študentov. Tomaž Pavšič, pisec publikacije Kulturno delo Kluba starih goriških študentov, ki je izšla leta 1973, je že ob 10-letnici kluba zapisal, da ima predsednik Gorkič bogat arhiv o delu kluba. Kar težko bi bilo verjeti, da kulturno ozaveščeni člani kluba, zlasti njegovo vodstvo, ne bi poskrbeli za urejeno dokumentarno izprisanost svojega dela v obliki arhivskega gradiva. Toda z umiranjem članov in prenehanjem njegove dejavnosti v letu 1986 je vendarle obstajala nevarnost, da gradivo pride v nepoklicane roke, da ga kdo uniči ali izgubi, da ne omenjam še naravnih nesreč v obliki zloglasnih novogoriških poplav, ki so včasih zares, včasih pa tudi le kot izgovor "odplavile" večje ali manjše količine gradiva posameznih ustvarjalcev. K sreči se to v primeru omenjenega kluba ni zgodilo.

Po zaslugi zgodovinarja dr. Branka Marušiča, Doma upokojencev Nova Gorica in še živečega člana kluba Avgusta Kuščerja iz Kromberka je novogoriška arhivska ustanova pridobila ne sicer povsem kompletne celote, vendar pa glavnino gradiva, ki je nastajalo pri delovanju kluba, katerega enkratna in neponovljiva dejavnost je bila izjemno dragocena.

Kakšne zasluge ima pravzaprav ta klub, da mu pripisujemo takšen pomen? Kdo so bili "stari goriški študentje"?

Klub je načrtno in pospešeno opravljal dragoceno kulturno poslanstvo: odkrivanje in urejanje spominskih obeležij zaslužnim osebnostim Goriške v smislu historične dežele in tudi širšega območja Sevele primorske. Tomaž Pavšič je v že omenjeni publikaciji zelo dobro opisal opredelitev njihove dejavnosti:

"Na stara leta, ko so svoje poklicno delo v glavnem že zaključili, so se še bolj sproščeno oprijeli nekega izjemnega dela, ne le - tudi tega jim ne bi mogli zameriti - da bi rešili svoje spomine, obnavljali mladostne ideale, ampak predvsem, da bi iz lastnih pohud in po svoji presoji izpolnili neko poslanstvo, ki bi brez njih morda res ostalo neizpolnjeno, če sploh smemo uporabiti to besedo, ki v sedanjem času zveni neprepričljivo in papirnato. Medtem ko celo bogata Slovenija ni mogla urediti skromnega Navja, našega Panteona, so goriški rojaki, prijatelji stu-

dentje posejali naše severno Primorje s ploščami in spomeniki s tem, da so v začetku levji delež prispevali in zbrali sami. Svojo posebno, nespogledljivo potezo so dali svojemu delu tudi s tem, ker so z zavestno voljo poskrbeli, da so se slavja, ki so jim dali pobudo ali jih organizirali, speljali po nekih, njim lastnih in znanih tirnicah, kar vse se je kljub različnim pojmovanjem neverjetno skladalo z našim časom, časom, ki mu marsikdaj primanjkuje domišljije, čustva, primerne resnosti in če hočete celo organiziranosti. Še duh jezika in nekoliko preživelo izražanje so znali rehabilitirati v zvezi s kulturno zgodovino" (str. 4 in 5).

Nekdanji študentje nemške in slovenske gimnazije v Gorici (42 jih je maturiralo do leta 1915) so se več let zbirali v Gorici in okolici. Njihovo najpomembnejše srečanje je bilo 22. 9. 1963 pri Komelu v Kromberku, ko so izvolili odbor, ki naj bi poskrbel za postavitev spominskih plošč Andreju Gabrščku in dr. Antonu Gregorčiču. Čez slabi dve leti, 12. 9. 1965, je bilo njihovo prizadevanje okronano z dvema lepima prireditvama v Kobaridu in na Vrsnem, kjer so postavili plošči.

Ta uspeh, za katerega se je zdelo, da bo enkratna akcija, je sprožil pravi plaz podobnih dejanj, ki se je ustavil šele sredi osemdesetih let. Študentski veterani so se organizirali v klub, registrirano društvo, ki je v naslednjih dvajsetih letih ob gojitvi družabnih stikov postal nosilec izjemnega kulturnega udejstvovanja: blizu štiri-deset na novo postavljenih spominskih plošč in doprskih kipov ali urejenih drugih obeležij za služnim osebnostim na Severnem primorskem.

Večinoma so ta kulturna dejanja izpeljali in lastni režiji, v nekaterih primerih pa so bili soorganizatorji.

Naštejmo rezultate njihove "kulturne akcije", razvidne iz ohranjenega arhivskega gradiva:

- spominska plošča Andreju Gabrščku v Kobaridu in dr. Antonu Gregorčiču na Vrsnem (1965)
- spominska plošča Vinku Vodopivcu v Kromberku (1966)
- spominska plošča dr. Ivanu Preglju na Mostu na Soči (1967),
- spominska plošča Vinku Vodopivcu v Ročnju (1968)
- spominska plošča Ivu Šorliju v Podmeleu (1968)
- obnovitev nagrobnega spomenika dr. Karla Lavriča na pokopališču v Gorici (1968)
- spominska plošča ob 100-letnici čitalnice v Vrtojbi (1969)
- spominska plošča Ivanu Laharnarju na Šent-

- viški gori (1969)
- spominska plošča dr. Dragu Marušiču v Opatjem selu (1969)
- spominska plošča p. Stanislavu Škrabcu na Kostanjevici /Kapeli/ (1970)
- nagrobni spomenik Andreju Gabrščku na pokopališču na Viču v Ljubljani (1970)
- spominska plošča Ernestu Klavžarju v Vipavi (1971)
- spominska plošča Andreju Žnidarčiču v Višnjeviku (1971)
- spominska plošča dr. Josipu Tonklju in dr. Nikolaju Tonklju v Breginju (1971)
- spominska plošča msgr. Stanku Premrlu v Podnanosu (1972)
- spomenik Franu Erjavcu v Novi Gorici (1972)
- spomenik Simonu Gregorčiču v Novi Gorici (1973)
- spominska plošča Francu Podgorniku, dr. Karlu Podgorniku in inž. Antonu Podgorniku v Čepovanu (1973)
- spominska plošča dr. Alojziju Resu na Sveti gori (1974)
- spomenik Andreju Gabrščku v Novi Gorici (1974)
- spominska plošča dr. Antonu Breclju v Žapužah (1975)
- spomenik dr. Henrikumu Tumi v Novi Gorici (1975)
- spomenik dr. Antonu Gregorčiču v Novi Gorici (1976)
- spominska plošča Ignaciju Kožlinu in Izidorju Kožlinu v Biljani (1976)
- spominska plošča Francetu Bevku v Zakojci (1977)
- spomenik Lojzetu Bratužu v Novi Gorici (1978)
- spomenik dr. Alojzu Gradniku v Novi Gorici (1978)
- spomenik dr. Josipu Vilfanu v Novi Gorici (1979)
- spomenik Ivanu Trinku v Novi Gorici (1979)
- spominska plošča Cirilu Kosmaču na Slapu ob Idriji (1980)
- spominska plošča Janežu Svetokriškemu v Vipavskem križu (1981)
- spominska plošča Sebastijanu Krelju v Vipavi (1981)
- spomenik dr. Ivanu Preglju na Mostu na Soči (1983)
- spomenik dr. Engelbertu Besednjaku v Novi Gorici (1984)
- spominska plošča Zorku Jelinčiču v Podmeleu (1986)
- ureditve groba Simona Gregorčiča pri Sv. Lovrencu na Libušnjem (1967, 1970, 1977)

Klub je verjetno sodeloval še pri postavitvi spomenika Rudiju Kogejcu v Tolminu (1986?) in nagrobnega spomenika Andreju Ipavecu v Ročinju (1986?) ter načrtoval spominsko ploščo Albertu Rejcu v Tolminu. Zaradi pomanjkanja gradiva iz zadnjih let delovanja ni izključeno, da

v tem pregledu še kaj manjka.

V skoraj vseh primerih pa se je njihovo požrtvovalno delo od zamisli do končnega rezultata razvleklo na leto, dve ali še več, dokler ni bila vsaka njihova akcija tudi resnično končana. Arhivsko gradivo v mnogih primerih nadrožno dokumentira izjemen obseg dela: poti, iskanja denarja in soglasij, upravni postopki, priprave programov za prireditve ob postavitvah obeležij, vsakršne težave in ovire, ki so bile vnetim starim goriškimi študentom (pre)večkrat postavljene.

Seznam vsekakor dokazuje izjemno delavnost! Povprečno skoraj po dve obeležji na leto, pri čemer so bila nekatera leta prav posebej plodna (1968, 1969, 1971).

Arhivski dokumenti so utrpeli nekaj "vodnih poškodb" pri poplavih, tem zakletem sovražniku arhivskega gradiva na novogoriškem območju. Ko smo glavni fonda prevzemali iz kletnih prostorov stavbe Doma upokojencev v Novi Gorici, je bilo ob prvem vtisu stanje slabše, kakor se je kasneje izkazalo. Gradivo je bilo sicer deloma razsuto, po odbiranju, podrobnejših urejevalnih delih in tebičnem opremljanju pa je mogoče reči, da mu vendarle ni bila prizadejana večja nepopravljiva škoda. Le majhen odstotek gradiva je neuporaben ali na meji uporabnosti zaradi poškodb, ki jib je povzročila razmočenost.

Po strokovni obdelavi obsega fond 0,5 tekočega metra gradiva, ki je nastajalo v času od 1958 do 1987 (torej tudi v letih, ko klub formalno še ni bil ustanovljen).

Količina gradiva je pri posameznih arhivskih enotah zelo različna, od obsežnejše mape do posameznih spisov. Pri nekaterih enotah so vrzeli, ki so očitno nastale zaradi izgube posameznih dokumentov, morda že pri ustvarjanju, verjetneje pa pri kasnejših selitvah gradiva.

Izdelan je razvid gradiva, ki še ni podrobnejši arhivski popis, je pa dovolj pregleden pripomoček za uporabo fonda.

Uporabnik ho našel v njem dokumente registracije kluba, zapisnike sej za leta 1968-1973 in 1978-1979, dopise in drugo korespondenčno skoraj za vsa leta od 1958 do 1987, dokumentacijo finančnega poslovanja kluba od 1967 do 1987, izrezke časopisnih člankov o dejavnosti kluba in lipkopise za objavo v časopisih od 1963 do 1979, nagovore članom kluba ob njihovih pogrebih in za nekatere druge priložnosti, beležke predsednika kluba Franceta Gorkiča iz let 1963 do 1976, izvod publikacije, ki je bila izdana ob 10-letnici kluba in 85-letnici njegovega predsednika Gorkiča, izvod gradiva za kulturni dan na Elektrogospodarskem šolskem centru Nova Gorica (s prikazom dejavnosti kluba in osebnosti, ki jim je klub na Erjavčevi ulici v Novi Gorici postavil spomenike), občasne sezname postavljenih in načrtovanih spominskih plošč in drugih obeležij, uokvirjeno priznanje klubu, ki mu ga je podelila Skupščina občine Nova Gorica, ter zelo dragoceno, obsežno zbirko fotografij, ki

dokumentirajo večino njegovih prireditvev (360 kosov).

Glavni in najbolj tipični del gradiva pa je dokumentacija o postavitvah in ureditvah spominskih obeležij. Urejena je tematsko - gradivo, ki je nastajalo od zamisli do postavitve posameznega obeležja, predstavlja samostojno arhivsko enoto (razen fotografij, ki so ločena enota). Teh arhivskih enot je 37 (od št. 19 do št. 55), postavljenih po časovnem zaporedju odkritja obeležij, z izjemo nekaterih specifičnih primerov. Vsaka obsežnejša enota vsebuje korespondenco kluba oziroma njegovega predsednika ali tajnika z različnimi organi in ustanovami ter posamezniki, ki jih je klub vabil k sodelovanju in vključil v pripravo in izvedbo postavitve obeležja, dokumente o sporedu in poteku prireditve ob postavitvi obeležja, izrezke iz časopisov, ki so poročali o prireditvah, pri nekaterih enotah pa tudi tehnično dokumentacijo in osnutke različnih napisov, ki so nastajali pri iskanju najprimernejšega. V tej kategoriji gradiva je pravzaprav zhran bistveni del, ki dokumentira osnovno dejavnost kluba, čeprav bo uporabnik nekaj podatkov o postavljanju obeležij našel tudi pri drugih, prej naštetih kategorijah, ki so zaradi zvrsti, vsebine ali nastanka razvrščene posebej.

Prijeten občutek bo uporabniku nudila neka posebna lastnost tega fonda. Iz vsebine mnogih dokumentov večje svojevrsten ton jezikovnega izražanja. Rahlo arhaični prizvok jim daje uporaba nekaterih že za takratne čase starinskih izrazov, uporaba latinskih citatov in še marsikakšna posebnost v izražanju. Te lastnosti izraževajo zlasti dopisi in druga korespondenca ter dokumenti o prireditvah (izvirna vsebina nagovorov klubskega predsednika Gorkiča, šegavi in duhoviti priložnostni verzji Ludvika Zorzuta). Vse to daje mnogim dokumentom svojevrsten stil, ki so ga lahko ustvarjali le pripadniki "stare šole". Ne ho odveč, če naštejemo tiste, ki so nosili največjo težo pri delovanju kluba: France Gorkič, Ludvik Zorzut, Kazimir Saunig, Venceslav Žnidaršič, Zvonimir Luznik.

Uporabnikom bo gotovo dobrodošla tudi informacija, da je med dopisi in drugo korespondenco vrsta zanimivih pisem pomembnih osebnosti iz takratnih političnih, znanstvenih, kulturnih in cerkvenih krogov; ohranjenih je tudi več besedil slavnostnih govorov s predstavitev življenja in dela osebnosti, ki so jim obeležja odkrivali.

Gradivo ponuja tudi obilo zanimivih podatkov o tem, kako so stari goriški študentje gojili družabne stike, in če ho kdo hotel raziskovati v tej smeri - ne bo v zadregi!

Ob ohdelavi arhivskega gradiva sem našel na zanimive dokumente, ki pričajo tudi o težavah in ovirah, s katerimi se je srečeval klub pri izvajanju svojega poslanstva. Večinoma so bile politične narave, povezane tudi s problemi pretirane lokalpatriotizma in osebnih zamer. Ugoto-

vitve iz dokumentov, prebiranje do zdaj napisanih prispevkov o dejavnosti kluba in seveda poglobljene priče - spominska obeležja, ki nas zlasti na Erjavčevi ulici v Novi Gorici in še po mnogih krajih Severne Primorske opozarjajo na njegove dosežke, porajajo občutek nečesa velikega, a hkrati skrivnostnega. Postavlja se vprašanje, kako je takemu društvu uspevalo približno dvajset let voditi kulturno akcijo, ki je vendarle nekako odstopala od takrat običajne kulturne "politike" in je imela skorajda značaj neke vrste oporečništva. V mnogih primerih so hila spominska obeležja postavljena izrazitim katoliškim osebnostim ali osebnostim, ki pri oblasteh niso hile dohro zapisane.

Za ponazoritev predstavljam nekaj "evetk" (z dovolj ostrim trnjem!), ki odražajo duha časa in ozadje nekaterih dogodkov.

Za odkritje plošče glasbeniku Ivanu Laharnarju na Šentviški gori je hilo že dogovorjeno, da ho slavnostni govornik glashenik dr. Zorko Harej iz Trsta. Toda teden dni pred slovesnostjo je moral klub, ob svojem velikein nezadovoljstvu, omenjenega govornika odpovedati na račun glashenika Maksa Pirnika iz Tolmina, ki so ga menda želeli na tolminski občini. Vodstvo kluba je 7. 6. 1969 sporočilo dr. Hareju, da je zanj "vztrajalo z vso odločnostjo", vendar se pritisk na kluh "ni nehal, temveč se je še stopnjeval, da bi spremenili svoje stališče".

Iz dopisnice Ivana Stepančiča-Tita predsedniku kluba Gorkiču 16. 9. 1969, dva dni po odkritju spominske plošče politiku dr. Dragu Marušiču v Opatjem selu zvemo, da je imel oh zaključku prireditve namen predstaviti dva slavljenčeva ožja sorodnika. Da tega ni izvedel, "je hilo temu deloma krivo vreme in pa hipna razburjenost, ko sem par minut prej zagledal nekega 'aristokrata', oblečenega v hinavsko in pohlepno kožo". Avtor dopisnice je še zapisal, da je "zaradi tega tudi na vso silo zapustil vas ter bežal domov".

Drugačne vrste zapletli so se pojavili pred odkritjem spominske plošče glasheniku msgr. Stanku Premrlu v Podnanosu.

Prof. Tone Požar, vodja pevskega zhora Srednje verske šole Vipava, v pismu predsedniku kluba 15. 5. 1972 omenja težave s sodelovanjem zbora na prireditvi, ker je občinska oblast zahtevala, da iz sporeda črta Premrlovo nabožno skladbo (!), ker da "noče imeti sitnosti od višjih oblasti". Zbor je nato vendarle nastopil tudi z nabožno skladbo.

O pravilnosti delovanja kluba je podvomil dr. Ivo Juvančič, ko je bil povabljen za govornika pri odkritju spomenika politiku in šolniku dr. Antonu Gregorčiču v Novi Gorici. Vabilo je odklonil in med vzroki v pismu 27. 5. 1976 navedel tudi naslednje misli: "Ali ni mogoče 'malo' preveč pisati o Gregorčiču, 'očetu slov. šolstva na Goriškem'? Je bil on glavni pobudnik? Je njegova zasluga, če se je slov. šolstvo v Gorici

tako čudovito dvignilo? Dvomim. Bili so drugi, ki so nosili breme. Spomenik bi pa zaslužilo goriško ljudstvo in ne Tone izpod Krna in ne Dreja iz Kobarida..., ki je mimo CMD gradilo one stavbe v Gorici itd."

Vse kaže, da so morali stari goriški študentje premagati precejšnje ovire politične narave tudi v zvezi s postavitvijo spomenika pesniku dr. Alojzu Gradniku v Novi Gorici.

To razložno dokazujejo dopisi iz leta 1977 in 1978, v katerih preberemo v ostrem tonu izrečeno ugotovitev vodstva kluba na račun takratnih političnih funkcionarjev, njihovega nepoznavanja odličnega pesnika in klevetanja njegove osebnosti, kar je povzročilo nenaklonjenost in odlašanje postavitve obeležja zaslužnemu možu slovenske kulture. Klub je celo iskal merodajne izjave ljudi, ki so poznali Gradnika, da bi lažje utemeljil postavitev spomenika. Vsemu navkljub mu je nazadnje to tudi uspelo.

V korespondenci leta 1971 najdemo pismo neugotovljenega avtorja, iz katerega se poučimo, da je klub že razmeroma zgodaj razmišljal o

postavitvi obeležja pisatelju dr. Jožu Lovrenčiču. Zamisel ni bila uresničena, ker si je klub najverjetneje ni upal izvesti. Ta mož je bil namreč "na indeksu" osebnosti, ki so bile obsojene na izločitev iz javnega spomina.

Če poskušam najti odgovor na gomje vprašanje, je morda še najbližje resnici predvidevanje, da je bilo med člani kluba, pri strokovnih institucijah, na katere se je klub obračal in so pomagale s svojimi nasveti, ter tudi pri oblastnih organih vendarle dovolj razsodnih ljudi, ki so znali podpreti pobude za kulturna dejanja, ki jih je klub z izredno vitalnostjo svojih najbolj požrtvovalnih članov uresničeval.

Arhivsko gradivo Kluba starih goriških študentov kliče pridnih rok in uma zgodovinarjev. Publikacija Tomaža Pavšiča, ki sem jo omenil, je zajela delovanje kluba le do leta 1972. Pohvale vredno bi bilo, če bi ji sledilo podobno nadaljevanje, če že ne obsežnejša monografska obdelava tega svojskega in izjemnega pojava v naši preteklosti.

Pogledi, tloris in prerez spomenika trentarskim gorskim vodnikom nad cesto na Vršič kot del vrta "Julijane", 1957. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, PD Tolmin, t.e. 6; a.e.' 37

Partijska organizacija v okraju Ljubljana 1954-1965

LJILJANA ŠUŠTAR

Organizacijski razvoj

V letu 1954 so potekale priprave na politično in upravno-teritorialno združitve mesta¹ in okraja Ljubljana okolica² ter s tem izgrajevanje komunalnega (občinskega) sistema.³ Izvedena je bila najprej politična združitev in nato upravna. Najprej so se združili organi političnih organizacij mesta in okraja. Z začetkom leta 1954, so se pričele priprave na združitve Mestnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (ZKS) Ljubljana z Okrajnim komitejem ZKS Ljubljana okolica. Na konferenci Mestnega komiteja ZKS in Okrajnega komiteja ZKS Ljubljana okolica, ki je bila 23. in 24. marca 1954, so se komunisti povezali oziroma združili v Okrajni komite ZKS Ljubljana.⁴ Maja sta opravila združitve sindikalna sveta in junija še odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva.⁵ Politični združitvi je sledila upravna združitve v letu 1955, ko je s 1. septembrom začel delovati Okrajni ljudski odbor Ljubljana.⁶

Potrebo po obeh združitvah so nakazali na konferenci z besedami: "Že dalj časa se je kazala potreba po tesnejšem sodelovanju mesta in okolice. Preko 6000 delavcev in nameščencev prihaja vsak dan na delo v mesto. Postavljalo se je vprašanje njihove politične aktivnosti na terenu, njihovega sodelovanja v organih ljudske oblasti."⁷ Dejansko se je vedno bolj povezovalo upravno, politično in kulturno delo mesta in okraja. Delovalo je že skupno sodišče in socialno zavarovanje. Na konferenci so tudi navedli, da so sprejeli povezovanje oziroma aktivnosti za združitve z večjim razumevanjem v zboru proizvajalcev kot pa v mestnem zboru MLO.

Na združitveni konferenci so izvolili med 27 predlaganimi 25-članski komite s sekretarjem Janezom Vipotnikom. Okrajni komite je tako ob svojem začetnem delovanju povezal štiri rajonske komiteje (I, II, III, IV), univerzitetni komite in tovarniški komite v Litostroju ter občinske komiteje ZKS Polje, Ježica in Šentvid, ki so delovali v okviru Mestnega komiteja ZKS Ljubljana v 255 osnovnih organizacijah z 11.741 člani;⁸ iz Okrajnega komiteja ZKS Ljubljana okolica pa naslednje občinske komiteje: Borovnica, Brezovica, Črnuče, Dobrova, Dolsko, Grosuplje, Domžale, Horjul, Ig, Kamnik, Kamniška Bistrica, Kresnice, Krka, Litija, Logatec, Lukovica, Medvode, Mengeš, Moravče, Prežganje, Podpeč, Radomlje, Rovte, Škofljica, Šmartno pri Litiji, Tuhinj, Višnja Gora, Vodice, Vrhnika. V 14 občinah je bila po ena osnovna organizacija (Šmarje, Blagovica, Vače, Tuhinjska Srednja vas, Podtabor, Komenda, Gabrovka, Motnik, Polhov Gradec, Stična, Ivančna Gorica; Šentvid pri Stični, Radohova vas, Temenica). Sto šestinšestdeset osnovnih organizacij (od teh 118 terenskih-vaških in mestnih, ostala v podjetjih in ustanovah) je povezovalo 3418 članov.⁹ Po drugem viru¹⁰ je bilo v okviru Mestnega komiteja ZKS Ljubljana 283 osnovnih organizacij ZKS in Okrajnega komiteja ZKS Ljubljana okolica 154

¹ Spomladi 1952 je bila v Ljubljani izvedena nova upravna delitev. Ljubljana je bila razdeljena na ožje mestno območje (rajonski ljudski odbori so bili odpravljani) in občini Polje in Šentvid. Glej: Jože Prinčič, Organizacijski in upravnoteritorialni razvoj urbanih ljudske oblasti v Ljubljani v obdobju 1945-1954, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 540-545.

² Okraj Ljubljana okolica je obsegal jeseni 1954 naslednje občine: Blagovica, Buravica, Brezovica, Črnuče, Dobrova, Dolsko, Domžale, Grosuplje, Horjul, Ig, Kamnik, Kamnenda, Kresnice, Litija, Logatec, Lukovica, Medvode, Mengeš, Moravče, Mutnik, Polhov Gradec, Radomlje, Rovte, Stična, Šentvid pri Stični, Škofljica, Šmarje, Šmartno pri Litiji, Tuhinj, Tuhinjska Srednja vas, Vače, Višnja Gora, Vodice, Vrhnika. Poslopje okrajnega ljudskega odbora Ljubljana okolica je bilo v Ljubljani na Župančičevi ulici 8. Glej tudi: Jože Župančič, Okraj Ljubljana okolica, 1953.

³ O sprejemnih in upravnih razdelitvi Slovenije pa književno vire glej: Vasilij Melik, Upravna razdelitev v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi (Referati VII. zbiranja arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju od 20. do 22. oktobra 1977), Ljubljana 1978, str. 93-98. O razvoju komunalnega sistema in širših oblastnih organov v tem obdobju glej: Jera Vidušek Starič, Organizacija ljudske oblasti v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, str. 99-116.

⁴ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (OK ZKS Ljubljana), tehnična enota (i. e.) I, arhivska enota (a. e.) I, Zapisnik konference.

⁵ Ljiljana Ciglar Šuštar, Oris razvoja družbenopolitičnih organizacij v Ljubljani po letu 1945 na primeru organiziranosti Zveze sindikatov in Socialistične zveze delovnega ljudstva, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 548 in 551.

⁶ Uradni list SRS, št. 24/1955, Zakon o območjih okrajev in

občin v Ljudski republiki Sloveniji in Zakon o izvedbi nove uredbe občin in okrajev. Glej tudi: Ljubljana 1945-1970, Ljubljana 1970; Dušan Bahun, Viri za preučevanje gospodarskega razvoja v fundu okraja 1955-1965, Zbornik ob desetletnici arhiva, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 8/1988, str. 250-254.

⁷ Glej opombo 4, str. 12.

⁸ ZAL, OK ZKS Ljubljana, š. 2, a. e. 11, Poročili komitejev ZKS za mesto Ljubljano in okolico za združitveno konferenco.

⁹ ZAL, OK ZKS Ljubljana, š. 2, a. e. 10, Pregled občinskih komitejev ZKS z 31. 3. 1954 in a. e. 11, Poročili komitejev.

¹⁰ ZAL, OK ZKS Ljubljana, š. 11, a. e. 55, Gradivo o organiziranosti ZKS na področju MK ZKS Ljubljana in OK ZKS Ljubljana.

osnovnih organizacij, torej v 437 osnovnih organizacijah 14639 članov. V prvem tromesečju 1955 so bili na področju Ljubljane ukinjeni rajonski komiteji ZKS in so se oblikovali občinski komiteji: Ljubljana Bežigrad, Center, Moste, Rudnik, Šiška in Vič ob že delujočih Polje, Ježica in Šentvid. Število občinskih komitejev, povezanih v Okrajni komite Ljubljana se je vsa naslednja leta spreminjalo zaradi združevanja manjših občinskih komitejev ali priključevanja novih ob združitvah ljubljanskega okrajnega komiteja z drugimi okrajnimi komiteji.

Ob združitvi z Okrajnim komitejem ZKS-Kočevje spomladi (24. maja) 1957 so se vključili naslednji občinski komiteji Kočevje, Dobropolje, Ribnica, Sodražica, Velike Lašče, Loški Potok in Predgrad. Okrajni komite je povezoval 16.130 članov v 585 osnovnih organizacijah.¹¹

Junija 1958 so izvedli združitev Okrajnega komiteja ZKS Ljubljana z Okrajnim komitejem ZKS Trbovlje ter tako vključili komiteje ZKS občin Trbovlje, Hrastnik, Zagorje in Radeče. Po tej združitvi se omenja v okraju 749 osnovnih organizacij z 19.959 člani.¹²

Konec leta 1962 (10. 12. 1962) so se okrajnemu komiteju priključili še občinski komiteji ZKS, ki sta jih povezovala Okrajni komite ZKS Kranj (Kranj, Radovljica, Jesenice, Škofja Loka, Tržič) in OK ZKS Novo mesto (Novo mesto, Črnomelj, Metlika, Trebnje). Članstvo pa je naraslo na 34.450 članov v 1635 osnovnih organizacijah.¹³

Omenila sem že, da se je število občinskih komitejev spreminjalo, saj so se manjši komiteji ZKS vključili v večje praviloma z upravnoteritorialnimi spremembami (združevanje oziroma ukinjanje manjših občin), procesom, ki se je v začetku šestdesetih let praviloma zaključil. Največje število občinskih komitejev je bilo ob oblikovanju okrajnega komiteja leta 1954 (34 in 4 rajonski komiteji) ter v letu 1958 (32), leta 1960 jih je bilo 26, leta 1961 18, od konca leta 1962 do 1965 pa 27 komitejev.¹⁴ V velikih delovnih organizacijah so bili organizirani tovariški komiteji, katerih število je naraščalo od enega v letu 1954 do devetih v letu 1958 in petnajstih v letu 1959.

V letu 1965 je okrajni komite prenehal z delovanjem. Februarja 1965 je Organizacijsko-politični sekretariat CK ZKS poslal okrajnim komitejem ZKS navodila o ukinitvi.¹⁵ V njem ne navaja točnega datuma ukinitve; pač pa pravi, da

bodo okrajni komiteji ZKS prenehali z delom po prenehanju delovanja okrajnih oblastnih organov (skupščin). Delo Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana (okrajne skupščine) je prenehalo z 31. marcem 1965.¹⁶ Na seji sekretariata Okrajnega komiteja ZKS Ljubljana 1. aprila 1965 so sklenili, da je potrebno pridobiti uradni sklep CK ZKS o prenehanju delovanja komiteja.¹⁷ Tak sklep o prenehanju delovanja okrajnih komitejev ZKS s 1: 5. 1965 pa je bil sprejet na seji Izvršnega komiteja CK ZKS že 8. 3. 1965.¹⁸

Organi, telesa in oblike dela

S širitvijo okrajnega komiteja se je večalo tudi število članov komiteja (to je bil najvišji organ med dvema konferencama). Ob oblikovanju komiteja in leto za tem jih je bilo 25, leta 1956 in 1957 31, 1958 najprej 58 nato 66 kot tudi leta 1959 in 1960, leta 1961 in 1962 je bilo 63 članov, od leta 1963 do 1965 pa 35 članov komiteja.¹⁹ Številčno manjši je bil sekretariat (politično-izvršilni organ) v letih 1956-1965. Med leti 1954 in 1961 so sklicevali tudi plenum.

Praviloma na dve leti so sklicali konferenco kot najvišji partijski organ v okraju (1954, 1956, 1958, 1960, 1963). Udeleženci so bili izvoljeni delegati na občinskih konferencah, člani komiteja in revizijske komisije ter vidnejši gostje iz političnega življenja. Na njej so poročali, analizirali delo komunistov v dveletnem obdobju kot tudi volili člane komiteja in revizijske komisije. Na konferenci so zmeraj analizirali tudi celoten politični in gospodarski položaj v okraju in podali smernice za nadaljnjo aktivnost komunistov.

Delovale so komisije: ideološka, kontrolna (pozneje tovariško oziroma častno razsodišče), organizacijska, kultura in komisija za kadrovska vprašanja. Kot oblika dela so sklicevali sestanke s sekretarji občinskih komitejev. Po potrebi so tako okrajni komite kot občinski komiteji sklicevali aktivne komunistov (stalne ali občasne) za posamezne dejavnosti in stroke (aktivni komunistov: gospodarstvenikov, komunistov v upravnih organih občinskih ljudskih odborov, pravosodnih ustanov, prosvetnih delavcev, kulturnih delavcev, obrtnih delavcev, komunistov zunanjetrgovinskih podjetij, kmetijskih delavcev, aktiv direktorjev). Sklicevali so posvetovanja za

¹⁶ Ur. l. SRS, št. 10/1965, Zakon za izvedbo odprave okrajev v SR Sloveniji. ZAL, OK ZKS Ljubljana, št. 81, a. e. 342, Razširjena seja sekretariata z dne 1. 4. 1965.

¹⁷ Iz zapisnika seje sekretariata je razvidno tudi, da naj bi Okrajni odbor SZDL zaključil delo s 15. 5. 1965 (z odlokom GO SZDL), Okrajni sindikalni svet pa je prenehal z delom 31. 3. 1965 (po sklepu sindikalnega plenuma).

¹⁸ Arhiv Republike Slovenije, Referat za dislocirano arhivsko gradivo L CK ZKS, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS z dne 8. 3. 1965. V letu 1965 so delovali poleg OK ZKS Ljubljana še naslednji OK ZKS: Maribor, Celje in Koper.

¹⁹ Sekretarji komiteja so bili v tem obdobju Janez Vipotnik, France Popit in Mitja Ribičič.

¹¹ Kot opomba 10.

¹² Kot opomba 10.

¹³ ZAL, OK ZKS Ljubljana, t. e. 48, a. e. 218, Zapisnik konferencie OK ZKS Ljubljana 2. 4. 1963.

¹⁴ Vsa leta je deloval s statusom občinskega komiteja tudi Univerzitetni komite ZKS Ljubljana.

¹⁵ ZAL, OK ZKS Ljubljana, št. 81, a. e. 338, Ukinitve okrajnih komitejev. Dopolj Organizacijsko-političnega sekretariata CK ZKS z dne 4. 2. 1965.

določena področja gospodarstva in družbene dejavnosti.

Ob problemih, težavah v podjetjih, ustanovah ali nepravilnostih pri delu oblastnih organov so ustanovili komisije pri okrajnem ali pa pri občinskih komitejih. Komisije ali posebne skupine so ustanovljali tudi za spremljanje gospodarskega (v celoti, ali po panogah) ali političnega položaja v okraju kot tudi za problematiko posamezne dejavnosti (zdravstvo, šolstvo, zunanja trgovina).

Gradivo komiteja odraža problematiko tedanjega časa v okraju

Zvrsti gradiva, nastale z njegovo dejavnostjo, so enake gradivu ostalih delujočih družbenopolitičnih organizacij. To so zapisniki organov in oblik dela, poročila (informacije), analize, evidenca in statistika članstva, sezname.²⁰ Pomembna in zanimiva je njihova vsebina. Iz te je razvidno, da so se poleg političnih vprašanj (predvsem prvo desetletje po koncu vojne) vedno bolj posvečali gospodarskim (tako celim panogam gospodarstva kot posameznim pomembnejšim podjetjem)²¹ kot tudi družbenim dejavnostim: zdravstvu, kulturi in še posebej šolstvu²², izgrajevanju in utrjevanju komunalnega sistema (od združevanja upravnoteritorialnih enot do oblikovanja in delovanja oblastnih organov).

Občinski komiteji so v t. i. informativnih poročilih za okrajni komitej poročali o gospodarskem in političnem stanju v občini. Okrajni komitej pa je pripravljajl poročila za CK ZKS o

tem za celotni okraj. Celo gospodarske, politične prekrške in kazniva dejanja v okraju je mogoče spremljati prek poročil, ki jih je tajništvo za notranje zadeve pošiljalo komiteju.²³

Še nadalje so spremljali informburojevec oziroma "sovražnike sistema,"²⁴ Predvsem pa so skrbeli za idejnopolitično izobraževanje članstva (politične šole; tečaji), učiteljskega kadra in mladine ter vsega vodstvenega kadra (političnega, gospodarskega).

Članstvo Zveze komunistov, kadrovanje, tako partijsko kot v vodstvenih organih podjetij in ustanov, je možno spremljati preko množične kategorije gradiva, ki zajema tako pregledne, sezname članstva kot "gradivo o gibanju članstva" in ga inventar opredeli z geslom "članstvo", ki je razgrajeno še na 26 podgesel.²⁵

Informacija uporabnikom o fondu

Fond Okrajni komitej ZKS Ljubljana smo prevzeli od Zgodovinskega arhiva CK ZKS jeseni 1985. Gradivo je bilo shranjeno v fasciklih v skupnem obsegu 23,5 tm za obdobje 1954-1965.²⁶ V letih 1994 in 1995 sem fond strokovno uredila in na novo tehnično opremila. Izdelan je inventar: popis (na računalniku) s stvarnim kazalom, konkordančna tabela tehničnih in arhivskih enot, historiat ustvarjalca fonda, historiat fonda, seznam kratice in seznam izločenega gradiva.²⁷

Ohranjeno je 121 škatel gradiva (12,1 tm). Gradivo komiteja je urejeno in popisano v okviru let po organih ali zvrsteh gradiva, po potrebi še z dodatnimi opozorili na gradivo v okviru določene arhivske enote.²⁸ Na koncu fonda je odloženo in popisano gradivo občinskih komitejev v okviru let (zapisniki sej občinskih komitejev, letnih konferenc, tudi posameznih osnovnih organizacij, poslanih okrajnemu komiteju v vednost). Gradivo občinskih komitejev, kot so poro-

²⁰ O zvrsteh gradiva družbenopolitičnih organizacij, ki je opredeljeno kot arhivski gradivo glej: Mateja Jeraj, Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva družbenopolitičnih organizacij, Arhivi 6/1983, št. 1-2, str. 119-122; Ljiljana Cigliar-Šuštar, Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva družbenopolitičnih organizacij, Arhivi 5/1982, št. 1-2, str. 37-38. Še posebej o gradivu ZKS glej: Darinka Drnovšek in Martin Ivanič, Prikaz gradiva Zveze komunistov Slovenije pri osvoboditvi, Arhivi 6/1983, št. 1-2, str. 63-75; Darinka Drnovšek, Gradivo fonda CK KPS/ZKS 1945-1990, Arhivi 15/1992, št. 1-2, str. 60-63; Slavica Tovšak, Mestni komitej Komunistične partije Slovenije Maribor mesto 1945-1954, Inventar, Arhiv CK SKJ, Lista kategorija registratskega materiala foruma i organa SKJ i njihovih radnih tjela sa rokovima čuvanja, Beograd 1985, Separat iz časopisa Arhivist 33/1983, št. 1-2; Martin Ivanič, Partijski arhiv - kaj je to, Delo, Književni listi (tri nadaljevanja), 21. in 28. 10. ter 4.11. 1993; Ljiljana Šuštar, Gradivo ljubljanske partijske organizacije za leta 1945-1953, Arhivi 16/1993, št. 1-2, str. 122-124.

²¹ Ob vseh mogočih analizah u stanju, razvoju panog ali nekega podjetja (tako gospodarskem, političnem) je pomembna tudi gradivo o integracijskih procesih v industriji.

²² Opozorim naj na nekaj gradiva: gradivo, ki je nastalo ob pripravi na šolsko reformo 1958, in sicer pregled kadra (zapisanih) na osnovnih, srednjih šolah, srednješolskih domovih in vateh v okraju v šolskem letu 1956/57 (z najstnimi podatki, strokovno izobrazbo in družbenopolitično aktivnostjo zapisanih), v letu 1962 su razpravljali u izvajanje šolske reforme, pa tudi u idejni osniva pruka.

²³ V gradivo fonda se ta poročila nanašajo na obdobje 1958-1960.

²⁴ Taku su na junijski, septembrski in oktobrski seji sekretariata v letu 1958 kot tudi janojski, februarjski in novembrski leta 1959 analizirali dejavnost bivših informburojevcev kot tudi še leta 1965.

²⁵ S temi podgesli pa je opredeljeno npr. številčno stanje članstva, sprejemi, izključitve, kazni, socialni sestav; strokovna in politična izobrazba komunistov; kadrovanje komunistov v organih stranke kot v vodstvenih organih v gospodarstvo in družbenih dejavnostih itd.

²⁶ ZAL, akcesijska knjiga za Ljubljano III., št. vpisa 734 in akcesijska knjiga gradiva ZKS, št. vpisa 1, oba pod imenom Fundi okrajnih in občinskih komitejev ZKS za leta 1945-1968.

²⁷ Ljiljana Šuštar, Okrajni komitej ZKS Ljubljana, inventar, 1995

²⁸ Npr. pri a. e. 88 preleg: Zapisniki sej sekretariata OK ZKS Ljubljana 1958 navajam še: -Analiza bivših informburojevcev na sejah: 20. junij, 23. september in 20. oktober; in še primer a. e. 193, kjer pri vsebini: Gradivo o uresničevanju smernic III. plenuma CK ZKJ na področju gospodarskega in političnega življenja opozorim še na: - Analize gospodarskega in političnega razvoja v okraju, občinah in podjetjih.

čila, informacije, analize, statistika članstva, pa je uvrščeno v okvir gradiva okrajnega komiteja kot je bilo že tudi odloženo v pisarni komiteja. Gradivo je dostopno za uporabo. Uporabljalo se je tudi že v raziskovalne namene.²⁹

Na koncu sestavka želim še opozoriti, da je s strokovno ureditvijo tega fonda in fonda Mestni komite ZKS Ljubljana 1945-1953³⁰ urejeno in dostopno za uporabo gradivo ljubljanske partijske organizacije od leta 1945 do 1965. Prav tako je prevzeto, urejeno in popisano gradivo s strani ustvarjalca še za nadaljnjih 25 let, vse do leta 1989.³¹ Dostopno je za uporabo po pravilniku o pogojih za uporabo arhivskega gradiva³² oziroma po pogojih, določenih v primopredajnem zapisniku gradiva CK KPS/ZKS med ZKS-Stranko demokratične prenovne in Arhivom Republike Slovenije.³³

Julius Kugy in Jože Abram-Trentar v Ovčji vasi (Valbruna) 22. avgusta 1937, slabo leto pred Trentarjevo smrtjo
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, osebni fond Ludvika Zorzuta, t.e. 3, a.e. 8/3

²⁹ Jerca Voduček Starič, Oris družbenopolitičnega razvoja Ljubljane 1945-1955, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 501-522; Ljiljana Šuštar, Iz partijskih arhivov o nezadovoljstvu delavcev in prekinitvah dela, Arhivi 17/1994, št. 1-2, str. 120-124; kot raziskavah o nacionalizacijah, problematiki Revije 57.

³⁰ O gradivu tega fonda glej: Ljiljana Šuštar, Gradivo ljubljanske partijske organizacije za leta 1945-1953, Arhivi 16/1993, št. 1-2, str. 122-124.

³¹ ZAL, Mestni komite ZKS Ljubljana, popis

³² Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva, Ur. l. SRS, št. 34/81, popravek Ur. l. SRS, št. 2/82; Obrazložitev o uporabi tega gradiva je bila podana v Obrazložitvi Pravilnika o organizaciji in delu ter o sistematizaciji del in nalog Arhiva SR Slovenije, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, letnik 6/1, 1990, str. 93.

³³ O teh pogojih glej v članku: Darinka Drnovšek, Gradivo fonda CK KPS/ZKS 1945-1990, Arhivi 15/1992, št. 1-2, str. 63.

Akcija za postavitev spomenika Francetu Prešernu v Ljubljani

MARJANA KOS

Dne 10. septembra lani je minilo 90 let, odkar je bil v Ljubljani odkrit spomenik Francetu Prešernu, zato je ob tej priložnosti pripravil Radio glas Ljubljane posebno oddajo, za katero sem bila tudi sama naprošena, da pripravim kratek prispevek. Zgodovinski arhiv Ljubljana namreč brani arhivsko gradivo, ki je nastajalo vse od zamisli o postavitvi l. 1898 pa do postavitve (1905) in še dve leti potem. Gradivo se hrani v dveh različnih fondih:

- Mesto Ljubljana, mestni odbori (LJU 507) - gradivo je razdeljeno v 7 arhivskih enot, urejenih po vsebini (1 - Hribarjev začetek akcije, Hribarjevo zbiranje podpisov, odgovori na to in definitivni razglas, 2 - Prispevki raznih društev in prireditev, 3 - Natečaj za oddajo del - seje, 4 - Načrt, 5 - Izvršitev del in plačilo, 6 - Odkritje - telegrami, 7 - Nabiralne akcije in računska knjiga). Listi so oštevilčeni od 1 - 949 (računska knjiga ni všteta)

- Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU 489). Gradivo z omenjeno tematiko je v fasciklu št. 1568, listi so ravno tako oštevilčeni s številkami od 1-1007.

Skupna količina gradiva je 0,2 tm. Vsebuje predvsem pisma, prošnje, vabila, natečajno polo, račune, telegrame, načrte, zapisnike sej, sezname ... Ker je gradivo vsebinsko izjemno zanimivo in bogato, sem ga sklenila predstaviti v nekoliko izčrpnější obliki, kot je pri takih prispevkih običajno.

Akcija za postavitev Prešernovega spomenika je torej stekla 16. 4. 1898, ko se je tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar obrnil na slovenske intelektualce in premožneže s prošnjo, da sme uporabiti njihovo ime v pozivu Slovincem glede nabiranja prispevkov v ta namen. Sklepal je namreč, da bo spisek samih imenitnih imen spodbudil ljudi k večji radodarnosti. V prošnji je Hribar tudi navedel razloge za postavitev spomenika:

"Veleceujeni gospod!

Leta 1900 bode sto let, odkar se je rodil pesnik - veliki in dr. Fran Prešeren, kateremu je slovenski narod toliko hvaležnosti dolžan, da bi bila prava sramota, če bi mu to leto ne postavil v belež Ljubljani dostojnega spomenika.

Po dogovoru z odličnimi tukajšnjimi pisatelji in rodoljubi izdal bodem torej v kratkem da slovenskega naroda akcijo za nabiranje prispevkov za tak spomenik. Ker želim, da bi ta oklic podpisalo večje število tudi izvenljubljskih

pisateljev in rodoljubov, prosim Vas dovoljenja, da bi snel tudi Vaše častito ime postaviti pomenj.

Pričakuječ cenjenega Vašega odgovora najkasneje do 1. maja t. l. ostajam z odličnim spoštovanjem udani Iv. Hribar".¹

Taka vabila so poslali na skupno 243 naslovov po vsej Kranjski, Koroški, Štajerski, Primorski ter posameznih drugih mestih, kjer so pač živeli uglednejši Slovenci (Zagreb, Varaždin, Karlovac, Dunaj...). Hribar se je potrudil, da je zajel veljake vseh vrst: pisatelje, ravnatelje, učitelje, profesorje, odvetnike, zdravnike, župnike, kaplane, trgovce in veleposestnike.

Najhitrejši so se odzvali v nekaj dneh; njihovi odgovori so bili napisani 21. aprila. Ohranjenih jih je 19, tistih z dne 22. aprila pa 22. Do 1. maja je župan prejel 116 pisem, nekaj pa jih je tudi brez datuma. Stanje 4. maja je bilo tako:

- ugodnih odgovorov	: 148
- neugodnih	: 2
- manjka	: 93

Za zadnje (manjkajoče) je bil napravljen podroben seznam - kaže, da je Hribar s somišljeniki vzel nalogo precej resno.

Poziv *Slovenskemu narodu* je torej izšel 7. maja 1898. Pod njim je poleg devetih članov Odbora za nabiranje prispevkov za Prešernov spomenik postavljenih še 158 imen (med njimi tudi dve ženski: Pavlina Pajkova, profesorjeva soproga in pisateljica, ter Marica Nadliškova, učiteljica).

Odbor za nabiranje prispevkov za Prešernov spomenik (v nadaljevanju: Odbor) so sestavljali: Simon Gregoričič in Josip Stritar, častna predsednika, Ivan Hribar (mestni župan), predsednik, dr. Ivan Tavčar (odvetnik) in Rajko Pernišek (profesor), podpredsednika, dr. Josip Kušar (odvetnik), tajnik, dr. Makso Pirc (odvetnik), podtajnik, dr. Josip Stare (tajnik pri lin. prokuraturi), blagajnik, ter Andrej Senekovič (gim. ravnatelj), blagajnikov namestnik. Kušarja je kinalu nadomestil Fran Trdina (mestni knjigovodja).

Večina odgovorov županu je bila precej suhoparnih; v enem ali kvečjemu v dveh stavkih so zapisali, da z veseljem sprejmejo idejo o postavitvi spomenika in da soglašajo, da se zapiše njihovo ime pod poziv. Nekateri so še vljudno dodali, da ne verjamejo, da so tako pomembni, da bi imelo njihovo ime kak vpliv na javnost. Drugi so povedali še nekaj misli več, npr. Jakob

¹ Mesto Ljubljana, mestni odbori (LJU 507), fol. 2.

Aljaž (eden redkih, ki je odklonil objavo imena) v pismu z dne 2. maja 1898:

Blagorodni gospod župan!

Jako me veseli, da hočete postaviti spomenik velikemu, duhoviteniu nožu in pesniku Dr. Prešeren - u. Tudi jest Vam bom poslal prispevek za spominke pod znamko A. Nikakor pa ne dovolim, da bi postavili moje ime pod oklic za nabiranje prispevkov. Rad pa bom agitiral in nabiral doneskov privatno.

Čestitam Vam na slavni zmagi pri zadnjih volitvah. Tako je prav, pustimo stari slovanski greh: razcepljenost in prepiraželjnost. - Nemce, poprej razdvojene, je Bismarck s palico (= z silo) zedinil, in sedež spoznajo, da je to dobro zanje. -

Študiral sem tudi Vaše nove načrte za Ljubljano; ljudsko kopališče, itd, ter jih čisto odobravam, ter se srčno veselim, da glavno mesto pod Vašim vodstvom in vsled Vaše eneržije tako lepo napreduje. - Z odličnim spoštovanjem, Jak. Aljaž²

Poziv je doživel med rodoljubi velik odmev in prispevki so prihajali v taki meri, da Odbor sploh ni dvomil, da bi zastavljene naloge do 1. 1900 ne izpeljal. Zato je že 1. julija 1898 razpisal natečaj za najboljši načrt Prešernovega spomenika. Razpisani sta bili nagradi za prvi dve mesti, 600 in 400 kron. Stroški spomenika naj ne bi presegali vsote 20.000 kron, prednost pa bodo imeli domači umetniki. Razpisni rok je trajal do 20. decembra istega leta, ponudniki pa so morali svoje načrte označiti s šifro, da bi se preprečile zlorabe.

Za presojo načrtov je bila izbrana posebna komisija: Anton Aškerc (mestni arhivar in pesnik), Jan Duffe (arhitekt, mestni stavbni svetnik), Ivan Franke (prof. risanja), Fran Govekar (profesor, mestni uradnik in pisatelj), Anton Klinar (deželni stavbni svetnik), Fran Pavlin (inženir) in Ivan Šubic (ravnatelj umetno-obrtno šole).

Do razpisanega roka je prispelo 7 načrtov, pri čemer je prvo nagrado dobil Ivan Zajec, drugo pa L. Progar. Z Zajčevim izdelkom sicer komisija ni bila popolnoma zadovoljna, zato je predlagala nekatere manjše popravke. Precej oster je bil A. Aškerc, ki je menil, da material, spomenik je bil namreč načrtovan kot marmornat, ne ustreza podnebnju, zato naj Zajec priredi načrt tako, da bo kip mogoče izdelati v bronu. Ugodno mnenje o načrtu pa sta dala arhitekt Maks Fabiani in javnost, ki si je na natečaj poslale načrte lahko ogledala na razstavi v Mestnem domu.

Po začetnem navdušenju je zanimanje javnosti in s tem tudi število prispevkov močno padlo, tako da je obstajala že bojazen, da začetega dela ne bo mogoče izpeljati v zastav-

ljenem času. Zato je Odbor stalno pozival ljudi k darovanju prispevkov. Del poziva z dne 20. 1. 1899 se je npr. glasil: "... Zatorej se obrača podpisani odbor ponovno do slovenskega celokupnega naroda, da vsak po svoji moči pripomore povzdigniti pravočasno spomenik Prešernu. Pozivamo pred vsem javne korporacije slovenske, naj prednjačijo z rodoljubnim vzgledom. Obravamo se do društev, da prirejajo v to svrhu veselice in akademije. Prosimo naše izobražence, da z delom dokažejo, kako cenijo pesnika. Vabimo narodno ženstvo, kteremu je pesnik slavo razglušal po svetu, da se odolži pesniku, kličemo mladino, da po možnosti pomaga proslaviti pesnika. Pozivamo ves narod, da se odzove narodni dolžnosti.

Res je, da Slovence tarejo mnogi drugi in prepotrebni narodni davki. Ali tu gre za našo čast in zanj moramo radovoljno kaj žrtvovati, ako hočemo vredni biti svojih velikih umnikov in si ohraniti svetli obraz." (Vse podčrtano že v originalu. Op. M. Kos).³

Dne 20. 3. 1899 je Dramatično društvo uprizorilo predstavo, katere čisti dobiček - 76.94 gld - je šel v sklad za Prešernov spomenik. Tega leta so prispevala tudi nekatera druga društva, med njimi Narodna čitalnica na Reki ter Slovenska Matica v Ljubljani, izdelovalce so se tudi razglednice s Prešemovo podobo, ki so jih prodajali na prireditvah.

Med prireditvami sta vsekakor vredni omembe dve Prešernovi slavnosti v ljubljanski Zvezdi. Ljubljanske narodne dame, ki so veselice organizirale, so poskrbele tako za kulturni kot za zabavni program, zraven pa še za nepogrešljivo jedajo in pijačo. Poleg vabila s programi je ohranjenih ok. 60 računov za pecivo, kruh, zemljice, slanike, sardine, meso, šunke, torte, pivo, konjak, vino, sok, sladoled, kozarce, jedilni pribor, skodelice, vabila, vstopnice, mizarska dela, delo postreščkov, električno inštalacijo, plačilo nastopajočih... Vstopnice so veljale 60 vinarjev. Sledita seznama vseh stroškov obeh veselice.

Poleg finančnega problema je Odbor stalno pestilo tudi vprašanje, kam spomenik sploh postaviti. Še pred objavo natečaja je bilo sklenjeno, da bo spomenik stal na enem od naslednjih mest: pred Mestno hišo na Mestnem trgu, v parku pred Narodnim domom (v novem parku ob Bleiweisovi cesti) ali na Kongresnem trgu pred deželnim dvorcem. To vprašanje je ostajalo odprto vse do jeseni 1904, ko se končno določi prostor na Marijinem trgu, kjer sta tedaj stali Mayerjeva in Schifferjeva hiša.

Spored svečanosti za 1. in 2. december 1900 je bil objavljen v dnevnikih. Postavitve spomenika seveda ni bilo. Hribar je za slavnostnega govornika na akademiji 2. 12. v Narodnem domu pridobil Frana Levea, medtem ko so dan poprej

² Mesto Ljubljana, mestni odbori (LJU 507), fol. 135.

³ Mesto Ljubljana, mestni odbori (LJU 507), fol. 183.

organizirali slavnostni ohod 200 bakel, ki ga je brezplačno spremljala meščanska godba. Dne 3. decembra je bil za šole pouka prost dan.

Izdelava spomenika je povzročila precej nejevolje. Že na začetku je moral Zajec spremeniti načrt; kip naj bi bil bronast in ne marmornat, zaradi česar so stroški močno narasli. V encm od pisem se Zajec tudi pritožuje, da mu manjka Prešernovih slik, saj nobena ni bila narejena še za časa pesnikovega življenja. Na koncu se odloči zgledovati po Goldensteinovem potretu Prešerna. Ko je Zajec izdelal model kipa in fotografijo tega poslal Odboru, je nastal velik škandal. Zajcu so očitali, da je samovoljno spremenil nekatere detajle in zato model ni enak na natečaj poslanemu načrtu. Komisija za izbiro načrta je Odboru pisala takole: " ... Po fotografiji sodeči menimo, da kip ne ustreza ideji, ker ne predstavlja pesnika, genialnega moža, še manje pa Prešerna, nego ponižnega, vsakdanjega človeka. Glava je v primeri s telesom preobilna, obraz pa spominja dobrohotnega župnika, ki je prekoračil boljše možko dobo. Prav nič monumentalno niso videti sledeče podrobnosti: leve noge koleno je hlače pretisnilo, niti desna noga, na kateri stoji, niti levo se ne čuti skozi obuvale, vsled česar sta nogi iz ozira prirodne resnice - ne glede na monumentalnost - mrtvi. Ovrtnik sukne na levi strani štrli od telesa proč brez vsake motivacije. Lasje, sicer bogato kodrasto razpoloženi, se vidijo pregledko izdelani, da se pogreša kontrast smelega obdelovanja las proti bolj gladko izdelanemu obličju. Kip z obema rokama ponavlja simbol pisateljstva; v skici, odobreni od podpisane jury, je bila ena roka svobodna.

V kipu se sploh pogreša vzleta in duševne globočine. Fotografija kaže skratka pridno in dostojno izvršbo kipa, nikakor pa srečno, nego precej ponesrečeno predstavo pesnika."⁴

Dela na kipu, ki je bil že pripravljen za vli-vanje, so Zajcu nemudoma ukazali ustaviti. Umetniki Carl Kundmann, Edmund Hellmer in Caspar Clemens Zumbusch so sicer dali svoja strokovna mnenja, da so popravki kipu pravzaprav le v korist. Končno je Hribar osebno odšel na Dunaj, Zajec pa je najel odvetnika in zagrozil s tožbo. Iz tega kritičnega obdobja spomladi 1902 obstaja med gradivom precej vsebinsko zelo neprijetne korespondence vseh vpletenih, iz katere izvemo, da je delo nekaj mesecev stalo, nato pa se je Odbor odločil, naj se dela s spomenikom nadaljujejo, Zajec pa se je opravičil in umaknil tožbo. Privolil pa je, da bo nad njegovim delom odslej bedel Kundmann, čeprav mu je bila ob oddaji projekta v delo zagotovljena umetniška svoboda.

Avtor podstavka je Maks Fabiani. Iz njunih pisem je sklepati, da sta z Zajcem sodelovala brez kakih konfliktov. Fabiani je dobil od župana

Hribarja pooblastilo, da izbere livarno, ki bo kip ulivala. Odločil se je za Kruppovo livarno na Dunaju, ki se mu je zdela precej zanesljiva in celo dosegel popust pri ceni. Povrhu je dala livarna Zajcu na voljo tudi svoj atelje.

Ivan Zajec je Odbor sproti obveščal o napredku pri delu, tako da lahko skozi približno 70 pisem natanko sledimo vsem fazam nastanka Prešernovega spomenika. Dne 17. 2. 1903 piše Odboru: " Za genija (muzo, op. M. Kos) bode imel pa jako lepo gospodično za model; seveda ko bode spomenik postavljen, ne bodo pa gotovo kaki Leseheincovci oberali, pa kaj bi se oziral uuetnik na to, ker ravno golo žensko telo in obličje je nekaj velikansko mehkotno poetičnega....., hočem pa v ta genij vdahniti mehkotno melauholijo in s tem karakterizirati Poezijo Prešernovo."⁵ V nekem drugem pismu pa se npr. pritožuje, da so izbrali neizurjenega punkterja za podstavke...

Julija 1905 se je Odbor odločil, naj bo odkritje spomenika 10. septembra. K tej slovesnosti naj se povabijo vsi Slovenci in Slovenke brez izjeme z lepaki in v časopisih, torej brez kakih posebnih vahil. S povabili naj se povabijo le občinski sveti večjih slovanskih mest ter vse slovanske akademije in vseučilišča (predstavniki le-teh in ostali so poslali skoraj 250 telegramov s čestitkami). Aškerc je bil ob odkritju spomenika naprošen, da sestavi primerno pesem - tudi ta je ohranjena med gradivom.

Po odkritju spomenika je izbruhnil nov škandal. Kot je bil predvideval Zajec, zaradi muze. Tri dni po slovesnosti je škof Anton Bonaventura pisal županu Hribarju: "... z gnjusom obsojam, da ga je mestna občina ljubljanska sprejela in v svoje varstvo vzela, naj bolj pa obsojam, da se je nesranni kip postavil ravno pred cerkev,, v pohujšanje vernikov obojega spola."⁶ Nadalje v imenu vseh rahločutnih gospa in sramežljivih gospodičen ljubljanskih itd., prosi, naj kip nad pesnikovo glavo odstranijo in ga zamenjajo z drugim, spodobno oblečenim. Škandal je bil tako velik, da je segel tudi čez meje, kajti sestavek o škofovem protestu je bil objavljen tudi v Münchenskem evangelijskem tedniku Die Wartburg slab mesec kasneje. Oglasilo se je tudi "več žensk Na Dolenskem"; Hribar je prejel njihovo ogorčno pismo: "... na Prešernovem spomeniku tista razgalena muza saj obleko ji preskerbite, da ne bo Vam zmerznila. - Gospodje usmilite se muze. Da ne bo še kaj hujšega za Vas."⁷

Vendar muza, kakršna je že bila, je ostala. Le zadnja stran spomenika se je mnogim zdela tako neugledna, da so l. 1907 sklenili tam zasadi-ti drevo, ki bi vsaj delno zakrilo nelep izgled.

⁵ Mesto Ljubljana, mestni odbori (LJU 507), fol. 625.

⁶ Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU 489), fasc. 1568, fol. 349.

⁷ Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU 489), fasc. 1568, fol. 380.

⁴ Mesto Ljubljana, mestni odbori (LJU 507), fol. 406.

Dne 4. januarja 1907 se je Odbor za postavitev Prešernovega spomenika sešel na svoji zadnji seji. Odobril je končni račun, pri čemer se je izkazal prebitek 334.11 kron. Ta naj se izroči mestni občini ljubljanski za nadaljnje vzdrževanje spomenika. Za javnost je Odbor pripravil oz. objavil še celoten izkaz o dohodkih in stroških za Prešernov spomenik. To je bila njegova zadnja točka in ker je svoj cilj dosegel

(pa še celo v letu, ko so Nemci praznovali 100. obletnico Schillerjeve smrti!), se je Odbor razšel.

Gornji opis vsebine zajema le najbolj vidne točke akcije v zvezi s spomenikom. Gradivo je vsekakor dovolj bogato in pomembno, da je del njega že bil predstavljen na razstavi, prav gotovo pa se ga bo poslužil še kak raziskovalec naše preteklosti.

Prešernov spomenik v Ljubljani, razglednica, 1905
Zgodovinski arhiv Ljubljana, fototeka POZ II/G

Pouk verouka v Sloveniji leta 1947

LOJZ TRŠAN

V Sloveniji je bil pouk verouka v šolah obvezen predmet že od avstroogrskih časov, po prevratih v kraljevini Jugoslaviji, pa tudi med okupacijo, kjer je bilo to mogoče. Leta 1945, po osvoboditvi in vzpostavitvi nove revolucionarne oblasti, je ta pouk verouka tolerirala in ga ni ukinita, pač pa je za to dejanje postopno pripravljala "teren" vse do ukinitve do začetka leta 1952. Medtem pa je oblast, kot za vsa področja takratnega življenja, budno zbirala tudi podatke o obisku verouka, ki je bil za takratne razmere presenetljivo visok.

Žal so se ohranili podatki za celo Slovenijo le za leto 1947, ko je 20. aprila Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije poslalo komiteju za šole in znanost v Beograd podatke o pouku verouka na šolah in zapisalo, da ga obiskuje v Sloveniji 149.252 učencev, in sicer v osnovnih šolah 133.800 ali 84,92%, v nižjih razredih gimnazij 13.870 ali 66,54%, v višjih pa 1.582 ali 37,94%.

Procentualno najnižje število otrok, ki so obiskovali verouk, je bil v mestih. Za okraj Ljubljana mesto so zbirale statističnih podatkov v svojih poročilih z neprikritim zadovoljstvom ugotovili, da ni nikjer stoo odstotnega odziva ter da je največji odziv na Hrušici z 94,40 in v Šentvidu nad Ljubljano z 92,4 odstotki. Od ljubljanskih predmetstev pa so pri obisku prednjačili v Šempetru z 85,25, Zgornji Šiški z 83,4 in na Rudniku z 82 odstotki, medtem ko je bil najnižji obisk na Poljanah z 38 odstotki. Najnižji odstotek v mestnih osnovnih šolah so imeli na Ledini, kjer se je ravnateljica v poročilu pohvalila, da se jim je odstotek s posameznim prepričevanjem staršev uspelo znižati za 10, torej na 58%. V pripisu so predstavniki oblasti opisali njim sumljivo prizadevanje katoliške cerkve v Ljubljani, predvsem frančiškanov, ki so vabili k obisku verouka z oglasi s prižnic, pisnimi obvestili na vratih cerkve in s "hišno ustno propagando", na starše pa "izvajali individualni pritisk" z razdeljevanjem listkov za prijavo k verouku, kamor naj bi napisali, ali bo njihov otrok obiskoval verouk ali ne. Otrokom so, tako kot drugje, popestrili veroučne ure s tem, da so jim delili podobice, jim pripravljali lutkovne predstave, lahko pa so peli tudi pri pevskem zboru. V Mariboru pa naj bi po poročilu kateheti pri verouku celo "razdvajali" oziroma ločevali otroke med verne in nevrne. V mestnem okraju Celje na dveh od treh osnovnih šolah niso imeli veroučitelja, na tisti, kjer pa je bil, je verouk obiskovalo 94% otrok, na dveh nižjih gimnazijah 80,31% in na državni gimnaziji v nižjih razredih 82,19%, v višjih pa 40,54%. Podobno je bilo tudi v Ma-

riboru. V enajstih osnovnih šolah je obiskovalo pouk verouka 89, na nižjih gimnazijah 60, na višjih pa 80 odstotkov učencev, ravno toliko kot na učiteljski.

Za podeželske okraje pa je bilo značilno, da so na veliki večini šol obiskovali pouk vsi učenci, le na nekaterih je bil obisk od 94 do 99 odstoten, razen na tistih, kjer ni bilo veroučitelja.

Zanimivo je, da so se do ukinitve tako katoliška cerkev kot oblasti prizadevale, da bi bil pouk prav v šolskih prostorih. Ljubljanski škof Anton Volk je leta 1946 naročil, naj ga v vseh župnijah, kjer ni bilo verouka v šolah, poučujejo v cerkvah in dodal, da je prepričan, da bo vlada Ljudske republike Slovenije "modro upoštevala voljo večine slovenskega naroda, ki hoče, da se verouk poučuje kakor doslej v šoli in da se tudi reduje kakor drugi predmeti". Civilna oblast pa je zagovarjala pouk verouka v šolskih prostorih iz drugih razlogov. Minister za prosveto Jože Potrč je v okrožnici iz leta 1948 zastopal stališče, da je "cerkev ločena od države, da pa se država nikakor ne odreka kontroli nad načinom vzgoje otrok s strani veroučiteljev. Verouk se prav zaradi kontrole poučuje v šolah. Nedovoljen je pouk v župniščih in drugih prostorih". Poleg tega je takratna oblast mnogim duhovnikom odvzela dovoljenja za poučevanje verouka, ali pa jim ga ni podaljšala in je s tem tovrstni pouk na mnogih šolah odpadel. Tam, kjer je še bil, pa so kot veljavne prijavnice za obisk verouka priznali le tiste, ki so jih podpisali očetje, ne pa matere.

Tudi zaradi pritiskov oblasti in "prostovoljnosti" so se kateheti, ne samo v Ljubljani, kot je bilo že omenjeno, pač pa tudi na podeželju, prizadevali za čim pestrejši način poučevanja in druženja z otroki. V nekaterih krajih v okraju Ljubljana okolica, kjer je bilo od 63 šol kar 35 s stoo odstotnim obiskom verouka, so nekateri duhovniki za otroke pritejali tudi "fizikalne štafete z nagradami". Tudi za Črnomelj so hile pripombe, da so se kaplani in župniki pričeli igrati z otroci in da so jih pritegovali z raznimi športnimi igrami.

V okraju Kranj štiri šole niso imele veroučitelja, med ostalimi osemindvajsetimi pa jih je bilo 17 s 100-odstotnim obiskom. Na Jesenicah in okolici so imeli popoln obisk verouka od 30 šol le na petih, v okraju Rakek pa obratno, od petindvajsetih kar na dvajsetih. V Kamniku ni bilo veroučitelja na treh šolah, na ostalih petinidesetih pa je bil popoln obisk na trindevajsetih. V grosupeljskem okraju je bilo od 31 šol brez verouka 9, v ostalih pa so imeli popoln obisk na štirinajstih. V okraju Slovenske Konjice, kjer so skoraj na vseh šolah vsi učenci

obiskovali verouk, je zanimiva pripomba za Zreče, kjer so zapisali opombo, da pri 96 odstotnem obisku "samo jehoveci ne posežajo verouka". V okraju Novo mesto je bilo 10 šol brez pouka verouka, na ostalih 31 šolah pa je bil obisk povsod stooštoten, ravno tako v okraju Krško, kjer ni bilo pouka na dvanajstih šolah. Tudi na Goriškem, v Ljutomeru in drugje so podobni rezultati anket. Iz anket po posameznih okrajih so na ministrstvu za prosveto ugotavljali, da je "večji pritisk", verjetno za ohranitev pouka verouka v šolah, na podeželju, da so po mnogih šolah, razen v Ljubljani, v učilnicah še križi ter da imajo kateheti svoja učila. Glede prostorov pa so zapisali, da tam, kjer je vodstvo šol proti verouku, le-ta poteka v cerkvah, kjer pa ne, pa v šoli, ter da je splošna tendenca, da verouk ne bi bil zadnje šolsko uro ter da bi bil dve namesto ene ure na teden.

Kot je bilo omenjeno, so se podatki o obisko-

OKRAJ	OSNOVNE ŠOLE		% OBISKA
	Štev. učencev	Štev. obisk. verouka	
Ljubljana-mesto	6.707	4.688	69,89
Ljubljana-okolice	7.893	7.407	93,84
Škofja Loka	3.848	3.284	85,34
Kranj	5.777	5.165	89,40
Jesenice	4.389	3.678	83,80
Kamnik	5.649	5.775	98,60
Grosuplje	4.438	3.016	67,95
Rakek	2.736	2.719	99,03
Novo mesto	7.145	7.994	83,89
Trebnje	4.640	4.586	98,08
Krško	8.703	6.347	72,92
Kočevje	2.596	2.405	92,60
Črnomelj	3.690	3.180	86,12
Celje-mesto	1.717	690	40,19
Celje-okolice	9.180	9.117	99,03
Šmarje pri Jelšah	4.631	4.594	99,08
Slovenske Konjice	3.671	3.657	99,61
Trbovlje	4.970	4.690	94,37
Mozirje	3.929	3.216	87,85
Maribor-mesto	4.168	3.035	72,81
Maribor-okolice	8.496	6.892	81,01
Ljutomer	4.156	4.139	99,05
Dolnja Lendava	4.015	4.008	99,85
Murska Sobota	6.422	5.004	77,91
Prevalje	5.750	5.633	98,00
Truj	10.007	9.970	99,63
Radgona	4.530	3.765	83,11
Slovenska Bistrica	3.950	3.568	90,32
Ajdovščina	5.517	3.174	57,53
Postojna	1.822	1.706	93,63
Sežana	1.776	1.297	73,03
Idrija - Cerklje	2.414	2.178	90,02
Ilirska Bistrica	2.897	2.572	88,80

vanju pouka verouka za celo Slovenijo, ki jih je zbiralo ministrstvo za prosveto, ohranili le za leto 1947. Popolnejši podatki, od 1945 do 1952, pa so za Ljubljano. Na podlagi le-teh in predvsem preučevanju takratne zakonodaje je Branko Šuštar v Sodobni pedagogiki, v letniku 1991, v ohsežni razpravi opisal, kako so v Sloveniji, predvsem v političnem vrhu do 1. 2. 1952, potekala prizadevanja za ukinitev verskega pouka, ki ga je zamenjal predmet družbena in moralna vzgoja.

Viri:

Arhiv Republike Slovenije, Ministrstvo za prosveto (dalje AS, MPr), šk. 68, št. 6744/47. AS, MPr, šk. 95, št. k. 416, 26. oktobra 1984. AS, MPr, šk. 58, dopis škofijskega ordinariata v Ljubljani Ministrstvu za prosveto, 5. marca 1946.

	NIŽJI RAZREDI SREDNJIH ŠOL		% OBISKA
	Štev. učencev	Štev. obisk. verouka	
Ljubljana-mesto	5.526	3.120	56,46
Ljubljana-okolice	136	95	58,28
Škofja Loka	358	214	59,78
Kranj	946	598	63,21
Jesenice	954	407	42,66
Kamnik	552	460	83,33
Grosuplje	273		
Rakek	478	120	25,10
Novo mesto	560	333	49,99
Trebnje			
Krško	801	497	62,06
Kočevje	442	293	66,28
Črnomelj	388	361	93,04
Celje-mesto	1.138	941	80,31
Celje-okolice	305	255	83,60
Šmarje pri Jelšah	145	140	96,55
Slovenske Konjice	238	237	99,06
Trbovlje	471	355	75,37
Mozirje	267	110	58,09
Maribor-mesto	1.931	620	32,10
Maribor-okolice	231	188	81,01
Ljutomer	207	195	94,00
Dolnja Lendava	165	141	85,45
Murska Sobota	458	370	97,60
Prevalje	620	182	29,35
Truj	600	525	88,08
Radgona	148	95	64,59
Slovenska Bistrica	207	150	72,46
Ajdovščina	274	117	43,00
Postojna	432	254	58,60
Sežana	181		
Idrija - Cerklje	287	210	
Ilirska Bistrica	407	321	84,00
SKUPAJ:		11.904	59,14

	VIŠJE SREDNJE ŠOLE		% OBISKA
	Štev. učencev	Štev. obisk. verouka	
Ljubljana-mesto	2.285	792	34,66
Ljubljana-okolica	-	-	-
Škofja Loka	-	-	-
Kranj	202	55	31,50
Jesenice	88	00	-
Kamnik	-	-	-
Grosuplje	-	-	-
Rake	-	-	-
Novo mesto	121	00	00
Trebnje	-	-	-
Krško	53	17	32,00
Kočevje	-	-	-
Črnomelj	28	28	100,00
Celje-mesto	444	180	40,54
Celje-okolica	-	-	-
Šmarje pri Jelšah	-	-	-
Slovenske Konjice	-	-	-
Trbovlje	50	30	60,00
Minzorje	-	-	-
Maribor-mesto	609	94	15,43
Maribor-okolica	-	-	-
Ljutomer	-	-	-
Dolnja Lendava	-	-	-
Murska Sobota	144	125	86,70
Prevalje	71	-	-
Ptuj	138	63	45,65
Radgona	-	-	-
Slovenska Bistrica	-	-	-
Ajdovščina	-	-	-
Postojna	112	0	00
Sežana	-	-	-
Idrija - Cerklno	-	-	-
Ilirska Bistrica	-	-	-
SKUPAJ:	4.345	1.384	31,85

	Štev. učencev	Štev. obisk. verouka	% Obiska
Učiteljske v Ljubljani	297	40	13,46
Učiteljske v Mariboru	205	82	40,00
SKUPAJ:	502	122	24,30

Land: Steiermark

Act. No. 546

Politisches Bezirk: Pettau

Helmschein

von der Stadtgemeinde Pettau bezeugt wird, dass

Namens: Carl Rorich

Charakter oder Beschäftigung: Präsident

Alter: geboren am 24. September 1862 / fuffzigjährig

Stand (ledig oder verheiratet): ledig

in dieser Gemeinde das Heimatsrecht besitzt.

Pettau den 4. Februar 1885

Für die Gemeinde

Der Bürgermeister:

Pollich

Gemeinderath:

D. Rorich

Eigenthändige Bezeugung

des Sachbei:

Karl Novak

O delu Arhivskega društva Slovenije

Ob štiridesetletnici Arhivskega društva Slovenije

Zveza zgodovinskih društev je predlagala predsedniku Republike Slovenije Milanu Kučanu, naj odlikuje Arhivsko društvo Slovenije z ustreznim odlikovanjem.

V ta namen so v prilogi poslali tudi obsežno obrazložitev, ki jo objavljamo v celoti, ker na kratko opisuje dejavnost našega društva, ki je bilo odlikovano z ukazom predsednika, objavljenem v Uradnem listu 44/95.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Aškerčeva 2
61000 Ljubljana

Predsedniku Republike Slovenije
gospodu
Milanu Kučanu
Erjavčeva 17
61000 Ljubljana

Spoštovani gospod predsednik!

Pošiljamo Vam predlog za ustrežno odlikovanje Arhivskega društva Slovenije ob njegovi 40-letnici.

S spoštovanjem,

dr. Jera Vodušek-Starič
Predsednica
Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Arhivsko društvo Slovenije (ADS) je bilo ustanovljeno 27. aprila 1954. Arhivsko problematiko na društveni ravni sta pred tem obravnavala Zgodovinsko društvo za Slovenijo, zlasti njegova arhivska sekcija, ter Arhivski svet LRS (ust. 1950), ki sta po ustanovitvi Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije (novembra 1953) dala pobudo za ustanovitev Arhivskega društva Slovenije.

Društvo je postavilo v svoj program, da bo spodbujalo in pospeševalo preučevanje arhivistike in razvoj arhivske službe, uporabljanje arhivskega gradiva za potrebe zgodovinskega in drugih znanosti in strokovno izpopolnjevanje kadrov. Poleg tega si je zadalo naloge spodbujati zavest o pomenu arhivskega gradiva in seznanjati javnost z arhivsko službo in dejavnostjo arhivov. Od ukinjenega Arhivskega sveta je društvo prevzelo še nalogo usklajevanja arhivske službe v republiki.

Društvo je svoj program uresničevalo s sestanki, posvetovanji, seminarji in tečajji, z zborovanji in publikacijami. Pripravilo je tudi širše akcije v sodelovanju s

strokovnjaki z drugih področij.

V okviru društva so bila na članskih sestankih in posvetovanjih obravnavana in razjasnjena mnoga strokovna vprašanja, tesno povezana z delom v arhivu kot so inventarizacija arhivskega gradiva, objavljanje, popisovanje, valorizacija, do uporabe računalnika pri delu arhivistov. O problematiki, ki se dotika arhivistike, je društvo za svoje člane organiziralo predavanja strokovnjakov s teh področij tako o poslovanju registratur, o ustavni in pravni zgodovini, denarstvu, mikrofilmanju, informatiki. Za kompletnjšo obravnavo arhivske strokovne problematike je društvo prirejalo zborovanja, kamor je tudi vabilo strokovnjake z drugih področij. Doslej je bilo 16 zborovanj.

V okviru finančnih možnosti je društvo omogočilo članom udeležbo na arhivskih srečanjih v drugih jugoslovanskih republikah in tujini. Ti pa so nato na sestankih seznanjali članstvo z zaključki in vsebino teh srečanj in svojimi opažanji. Na teh srečanjih so naši arhivisti tudi aktivno sodelovali in seznanjali z našimi izsledki in prakso. Pomemben je bil prispevek naše arhivistike na zveznih jugoslovanskih srečanjih.

Veliko pozornost je društvo posvečalo mlajšim delavcem. Kot pripravo na strokovne izpite je zanje organiziralo tečaje. Že kmalu je iskalo možnosti za redno izobraževanje arhivistov. Sredi sedemdesetih let so uspeli razgovori na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani o možnosti študija arhivistike na tem oddelku. Na predlog, ki sta ga podpisala Arhivsko društvo Slovenije in Skupnost arhivov Slovenije, je decembra 1975 svet oddelka sprejel sklep o uvedbi študija arhivistike. Leta 1977 je bila arhivistika vključena v program in v šolskem letu 1978/79 so predavanja stekla. Danes prihajajo naši arhivisti na delo v arhiv z osnovnim znanjem iz arhivistike. Imamo pa tudi že magistre in doktorje znanosti s področja arhivistike.

Kot usklajevalec arhivske službe je društvo s pobudami, mnenji in predlogi sodelovalo pri izdelavi zveznih in republiških predpisov in zakonov za arhivsko stroko in pripravljalo analize arhivske problematike. Zelo pomembno vlogo je društvo odigralo pri načrtovanju arhivske službe in ustanavljanju regionalnih arhivov v 50. letih. Tedaj so člani društva pregledovali in evidentirali arhivsko gradivo na terenu pri ustvarjalcih, dajali napotke za njihovo ohranitev in ustreznim organom v republiki posredovali pobude za ustanavljalne arhivskih zavodov.

Društvo si je prizadevalo tudi za ureditev statusnih (statusnih) vprašanj arhivskih delavcev zlasti v petdesetih letih, ko je predstavljalo tudi sindikalno organizacijo za delavce v arhivih.

Društvo je izpeljalo tudi nekatere širše akcije s strokovnjaki drugih področij. Zelo pomembna so bila posvetovanja o izdajanju virov za slovensko zgodovino.

Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je podelil priznanje Arhivskemu društvu Slovenije 21. februarja 1996 srebrn znak svobode ob njegovi 40. letnici

Udeleženci strokovne ekskurzije v Jeruzalemu, 29. septembra 1995,
ob 16. posvetovanju arhivskih delavcev na Ptuj

vino, ki jih je društvo pripravilo skupaj z Zgodovinskim inštitutom SAZU v letih 1969-1972. Kot rezultat teh posvetovanj je društvo objavilo Program edicij virov za slovensko zgodovino (Ljubljana 1972).

Številne sodelavce je društvo pritegnilo v akcijo ob 50-letnici podpisa Arhivskega sporazuma z Avstrijo leta 1973. Društvo je o tem vprašanju pripravilo odprto pismo, ki so ga podpisali Svet jugoslovanskih akademij, Skupnost jugoslovanskih univerz, Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije, Zveza društev zgodovinarjev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska društva. Pismo, prevedeno v svetovne jezike, je društvo v nekaj sto izvodih razposlalo doma in v tujino, da bi strokovno javnost obvestilo o neizpolnjeni pogodbi. Želelo je opozoriti tudi jugoslovansko zunanje ministrstvo, da bi se zavzelo za vrnitev arhivov. Zelo odmevna akcija je gotovo pripomogla, da so se pogajanja o vračanju arhivov leta 1975 ponovno obnovila. Vrnjeno je bilo dosti gradiva, čeprav vračanje še ni dokončano.

Društvo je izdalo nekaj temeljnih publikacij v naši arhivistiki. Tako leta 1965 v sodelovanju z arhivi Vodnik po arhivih Slovenije in leta 1984 Vodnik po fondih in zbirkah v Sloveniji, ki je izšel v okviru serije, ki jo je izdala Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije, leta 1989 je bil pripravljen še dopolnilni zvezek s popisom arhivskih fondov in zbir, ki jih hranijo nearhivske institucije (v rokopisu). Sodelovalo je za slovenski del pri arhivski terminologiji jugoslovanskih narodov, ki jo je izdala Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije leta 1972. Društvo je pripravilo načrt o sistematičnem izdajanju serije publikacij za približevanje arhivov in njihove dejavnosti širši javnosti ter serije učbenikov. V prvi sta izšli Arhivi (1969) in Arhivi v Sloveniji (1970), v drugi pa Arhivska tehnika (1972), Arhivistika (1973) in Zgodovina arhivov in arhivske službe (1976), v to serijo bi lahko uvrstili še Arhivsko gradivo po osvoboditvi (1977) in nekatere druge manjše objave referatov z zborovanj. Sredi 70. let je društvo osnovalo slovenski arhivski časopis Arhivi (doslej 16 letnikov) in Viri za slovensko zgodovino (6 zvezkov).

Arhivsko društvo je odigralo pomembno vlogo pri ohranitvi naše pisne dediščine, pri postavitvi arhivske službe, njenem usklajevanju in povezovanju v Jugoslavijo in v svet. Od ustanovitve smo sledili načrtom in razvijanju arhivske vede na domači arhivski praksi. V teh prizadevanjih je ustanovilo tudi strokovno revijo in ob njej povežalo delavce v vseh slovenskih arhivih.

Društvo je ves čas svojega delovanja opravljalo povezovalno nalogo. Po svojem članstvu tesno povezano z arhivi in delom na terenu je odkrivalo probleme in jih tudi reševalo. Lahko pa je o njih strokovno utemeljeno poročalo in bolj ali manj zainteresiralo ustrezne organe. Društvo je uspevalo z entuziazmom in strokovno avtoriteto svojih članov, kajti "društveno delo ne sloni na nobenih dekretih, temveč je vedno izraz prostovoljnega sodelovanja, ki v strokovnem društvu raste iz strokovne kvalifikacije in njene moralne avtoritete", kakor je na začetku delovanja društva povedal njegov prvi predsednik dr. France Škerl.

Predlagamo, da se Arhivsko društvo Slovenije za njegov prispevek k organiziranju arhivske službe in razvoj arhivske vede na Slovenskem ob 40-letnici njegovega delovanja odlikuje s častnim znakom svobode.

Govor predsednice ADS Milice Trebše Stolfa na XVI. zborovanju arhivskih delavcev na Ptuju, 27.-29. septembra 1995

Spoštovane kolegice in kolegi!

Vesela sem, da so se arhivskim delavcem Slovenije na 16. rednem zborovanju tu na Ptuju pridružili tudi dragi gostje - z ministrstva za kulturo RS samostojna svetovalka g. Milena Cerar župana mest pokroviteljev zborovanja Mestne občine Ptuj dr. Miroslav Lucič in občine Ormož g. Vili Trofenik kolega iz varaždinskega arhiva kot predavateljica pa tudi dr. Andrea Wettmann znanstvena sodelavka arhivske šole v Marburgu v Nemčiji.

Vsem prisrčen pozdrav in dobrodošli na tem delovnem srečanju v organizaciji ADS in tokratnega gostitelja odličnega soorganizatorja Zgodovinskega arhiva Ptuj.

Zakaj se je ADS odločilo za temo zborovanja SLOVENSKI ARHIVI IN JAVNOST? Utemeljeni razlogi so nas vodili v tako odločitev.

Arhivska kulturna dediščina postane "otipljiva" šele ko jo vidimo - skrita v arhivski škafli je le še ena skrivnost, povezana s skrivnostnim poklicem arhivarja in togega zasledovanja zgodovine. Z drugimi besedami le s skrbno analizo naših arhivskih javnih programov bomo lahko našli pot do najširšega kroga ljudi, da bodo lažje razumeli čar, ki jim ga lahko nudi pogled v arhivsko kulturno dediščino. Arhivski delavci imamo mnogo daljšo in napornejšo pot uveljavljanja svoje stroke v javnosti od mnogih drugih poklicev. In tudi iskanju te poti je namenjeno naše zborovanje.

Mnogo vprašanj se pojavlja o naravi in temeljnem arhivskem delu, čemur bomo morali posvetiti tudi v raziskavah več pozornosti.

Znanstvene discipline, ki temelje izključno na zgodovinski in njej sorodnih vedah, ne zadoščajo več za uspešno vrednotenje bogastva arhivske dediščine, če naj zainteresiramo najširši krog, da bo znal pravilno ocenjevati in vrednotiti arhivsko kulturno dediščino. Javnost bomo morali maksimalno pravilno zainteresirati, če naj si pridobimo njihovo razumevanje in podporo našim programom predstavitev dela od raziskovalne do izobraževalne dejavnosti in seveda raznih vrst oblik in vsebin kulturnih akcij. Tudi tem prizadevanjem je namenjeno naše sedanje zborovanje.

Tehnike branja pisanja in matematike so doživle

v tem stoletju nesluten razvoj. Te spremembe so že začele vplivati tudi na spremembe dela v arhivskih zavodih in pri ustvarjalcih arhivskega gradiva.

Zanimanje za arhivsko gradivo kot sredstvo za zadovoljevanje neposrednih interesov uporabnikov bo najbrž že ostalo, zmanjšala pa se bo verjetno možnost učinkovitega izkoriščanja arhivskih virov če se ne bomo tudi arhivski delavci oddaljili le od vsesplošnega servisa ljudem v "postpismeni" dobi. Morali se bomo tudi sami učinkoviteje postaviti kot povezovalni element med uporabnikovimi potrebami, javnostjo in vsebino dokumenta. In tudi tem težnjam je namenjeno naše tokratno zborovanje.

Od učinkovitega sodelovanja med arhivi med strokami in javnostjo med potrebami stanjem in možnostmi, pa je odvisno kako uspešno bomo prehodili to neizbežno pot. Zato smo se zbrali tu da v prijetnem okolju staroste Ptuja strokovno spregovorimo o problemu ki dolgoročno ob pravilnem in učinkovitem pristopu sploh ni nerešljiv. Javnost v najširšem smislu besede moramo šele osvestiti, da se bo temeljiteje in odgovorneje zavedala bogastva ki se skriva v arhivskem gradivu in ga ohranjamo poznejšim rodovom kot dokaz o naši preteklosti in sedanjosti.

In tudi iskanju teh učinkovitejših načinov je namenjeno naše strokovno srečanje.

Milica Trebše-Štolfa

Priporočila in sklepi XVI. posvetovanja arhivskih delavcev na Ptuju od 27. do 29. septembra 1995 z naslovom Arhivi In javnost

NA PODROČJU VSAKDANJIH STIKOV

1. Skupina za dokumentarno gradivo naj pripravi navodila za uporabo tistih osnovnih kategorij arhivskega gradiva, ki vsebujejo osebne podatke.
2. Za strokovno glasilo naj se pripravi prispevek o delu v čitalnicah, hkrati pa naj se preuči tudi delovni čas v čitalnicah.

PEDAGOŠKO DELO V ARHIVIH

1. Arhivi naj skupaj pripravijo ter ponudijo šolam in izobraževalnim ustanovam program spoznavanja njihovih ustanov in gradiva v njem.
2. V sodelovanju z zavodom za šolstvo naj Arhivsko društvo Slovenije organizira seminar za učitelje. Pri tem bi bila v veliko pomoč ustrezna zloženka, delovna mapa z delovnimi listi za posamezne stopnje zahtevnosti, s kopijami listin in drugih ustreznih kategorij gradiva.
3. Arhivsko društvo Slovenije naj izpelje izdelavo

videokasete kot učnega pripomočka s predstavitvijo vseh slovenskih arhivov.

4. Arhivsko društvo Slovenije naj Zavodu za šolstvo Republike Slovenije predlaga pričetek pouka zgodovine kot samostojnega predmeta že v petem razredu.

PUBLICISTIČNA DEJAVNOST ARHIVOV

1. Revija Arhivi naj objavi referate, ki so bili že pripravljene kot gradivo za objavo arhivskih virov za 15. in 16. stoletje, o kategorijah arhivskega gradiva, ki so bili predstavljeni na enem izmed prejšnjih posvetovanj ter povzetke tujih izkušenj.

2. O problematiki objavljavanja arhivskih virov naj Arhivsko društvo Slovenije pripravi posebno posvetovanje; v sodelovanju s sorodnimi znanostmi pa naj se pripravijo posebne smernice na tem področju arhivske dejavnosti.

3. Arhivsko društvo Slovenije naj organizira pripravo navodil oziroma smernic za pripravo in izdajanje inventarjev z osnovnimi elementi in arhivskih vodnikov glede na možne medijske oblike. Tudi o tem naj pripravi posvetovanje.

4. Arhivsko društvo Slovenije naj organizira pripravo in izdajo terminološkega slovarja, ki naj navaja arhivistične pojme, definicije pojmov, konkretne primere in osnovno literaturo.

5. Arhivsko društvo Slovenije naj skupaj s strokovnjaki sodeluje pri pripravi navodil za vključevanje slovenskih arhivov v mednarodne računalniške mreže.

6. Arhivsko društvo Slovenije naj organizira pripravo in izdajo bibliografije publikacij, ki so jih izdali slovenski arhivi od leta 1982 dalje.

RAZSTAVNA DEJAVNOST

1. Pri vsakršni razstavi naj bo izdana vsaj zloženka s seznamom razstavljenih dokumentov.

Pri obravnavi te problematike so se pojavila različna mnenja, usklajevanje pa zaradi pomanjkanja časa ni bilo mogoče.

Ta mnenja so:

- a. Ali so razstave za promocijo arhivov res koristne in če so, kje je zgornja meja, do katere je še koristna poraba časa in finančnih sredstev?
- b. Ali naj bodo razstavni katalogi brezplačni ali naj jih prodajamo?
- c. Ali naj se za oblikovanje razstave najame oblikovalec, ali naj pa jo postavi arhivist sam?
- d. Splošna ugotovitev okrogle mize je bila, da so vsebina razstave, število eksponatov, razstavni prostor, predvsem pa finančna sredstva tisti elementi, ki vplivajo na njeno končno podobo.

Ta povzetek zaključkov okroglih miz o posameznih dejavnosti v arhivih je pripravil Lojz Tršan na podlagi poročil Darinke Drnovšek, Eme Umek, Nade Jurkovič, Janeza Kopača, Aleksandre Pavšič Milost, Slavice Tovšak in Milice Trebše Štolfa.

Lojz Tršan

Strokovno posvetovanje Hrvatskega arhivističnega društva Bol na Braču, 5.-7. oktobra 1995

Med 5. in 7. oktobrom 1995 je bilo na Bolu na Braču strokovno posvetovanje Hrvatskega arhivističnega društva in njegova redna letna skupščina. Strokovna tema je bila Opis arhivskega gradiva: Referate so predstavili: prof. Marijan Rastić, ravnatelj Zgodovinskega arhiva Zagreb (Provedbeni propisi o izradi obavijesnih pomagala), dr. Josip Kolanović, direktor Hrvatskega državnega arhiva (Medunarodni standardi opisa arhivskog gradiva), mag. Davor Eržišnik, vodja zunanje službe Hrvatskega državnega arhiva (Arhivske jedinice i njihov opis), mag. Miljenko Pandić, pomočnik direktorja Državnega arhiva v Zagrebu (Tipologija informativnih pomagala), Alhino Senčić, arhivist specialist v Zgodovinskem arhivu Reka (Arhivska terminologija i obavijesna pomagala), mag. Vida Pavliček, ravnateljica Zgodovinskega arhiva v Varaždinu (Vodiči), prof. Denis Simić, vodja zunanje službe v Zgodovinskem arhivu Reka (Evidencije registraturne i arhivske grade kao obavijesno pomagalo), prof. Mirjana Peremin, vodja INDOK v Hrvatskem državnem arhivu v Zagrebu (Prikaz naerta ISAAR /CPF/), prof. Jozo Jovanović, svetovalec v Državnem arhivu v Zagrebu (Opis pojedinačnih dokumenata), Danir Validžić iz HDA (Sumarni inventar), mag. Jakov Jelinčić, ravnatelj Zgodovinskega arhiva v Pazinu (Crkveni arhivi - Popisivanje i inventariziranje), prof. Stjepan Sršan, ravnatelj Zgodovinskega arhiva Osijek (Fondovi vlastelinstva), Mirjana Slukan mlada, raziskovalka v Državnem arhivu Hrvatske (Opis kartografskog materiala), prof. Mladenka Hammer, vodja knjižnično-informativnega programa v Zgodovinskem arhivu v Pazinu (CRO-LIST - bibliografski i arhivistički opis) in prof. Z. Lakić, arhivist/bibliotekar v Zgodovinskem arhivu v Slavonskem Brodu (Mogućnosti primjene međunarodnog standardnog bibliografskog opisa na ohradu zbirke plakata i letaka u arhivu). Prijavljena sta bila še referata M. Štambuk-Škalić (Analitički inventar) in B. Zakošek iz Zgodovinskega arhiva Reka (Neka iskustva u primjeni programskog paketa ARMIDA), vendar nista bila dostavljena.

Razprava po prebranih referatih je bila bolj skromna, pestrejši pa je bil del prikaza zgodovinskega bogastva tega prečudovitega srednjedalmatinskega otoka. Ekскурzija po starem mestu, benediktinskem samostanu, zgodovinski puščavniški utrdbi Blaca in bližnji okolici je bila strokovno vodena. Zborovanje je dobro organiziral Zgodovinski arhiv Split, ki je prav na predvečer zborovanja sprejel še ključne novih prostorov v Splitu.

Hrvatsko arhivistiko pestijo podobni problemi kot našo, s tem, da jo poleg neažurne zakonodaje pesti tudi nova hrvatska terminologija, ki še ni povsem zaživela in se poenotila, zlasti pa je ogroženo arhivsko gradivo na vojnem območju. Temu problemu oz. zaščiti vsega dokumentarnega gradiva na območju spopadov in osvobojenih delov je namenjena prvenstvena skrb hrvatskih arhivistov v regionalnih zavodih.

Ker sem se zborovanja udeležila v imenu Arhivskega društva Slovenije, so me zaprosili, da jim ob sklepnem delu zborovanja povem naše izkušnje s pripravo in izvedbo strokovnih srečanj in nekaj tudi o delovanju našega društva. Oboje sem z veseljem tudi storila. Med potjo do Bola na otoku Braču so mi kolegi iz arhiva na Reki in v splitskem arhivu prijazno pokazali tudi svoje prostore.

Tretji dan je bila tudi redna letna volilna skupščina delegatov arhivističnega društva. Za predsednika je bil ponovno izvoljen mag. Miljenko Pandić, pomočnik direktorja hrvatskega državnega arhiva v Zagrebu.

Naslednje zborovanje bo prihodnje leto pripravil Zgodovinski arhiv v Dubrovniku. Temo zborovanja bodo določili na seji predsedstva na osnovi predlogov s tega zborovanja.

Vse tri dneve nam je bilo naklonjeno izredno lepo, sončno jesensko vreme, za bolj pogumne tudi kopanje v morju, oh poti nazaj pa smo lahko opazovali še otoško trgatav grozdja.

Milica Trebše-Štolfa

Poročilo o udeležbi na 50-letnici Državnega arhiva Avstrije in drugih prireditvah, 28. maja - 2. junija 1995

Arhivsko društvo Avstrije je povabilo člana ADS, da se kot gost udeleži več prireditev, ki so potekale v sklopu 50-letnice ustanovitve Državnega arhiva Avstrije (1945-1995).

Slovesnosti so potekale od 28. maja do 2. junija 1995.

Kot članica IO ADS sem zastopala Arhivsko društvo Slovenije.

Nedelja, 28. maja 1995 - prihod gostov in namestitvev

Ponedeljek, 29. maja 1995

Tega dne je potekal 2. mednarodni kolokvij delovne skupine srenjeevropskih arhivskih društev (Avstrija - več zastopnikov - država sklicateljica; Nemčija - nosilka in pohodnica srečanj; Italija se ni udeležila; Švica - predsednik društva, Češka, Slovaška, Madžarska, Hrvaška, Slovenija, gostje, dr. Hermann Rumsehöttel).

Za Slovenijo sem predstavila poročilo mednarodne ekspertne komisije, ki je naše arhive obiskala kotobra 1994 (priloga v slovenščini in francoščini). Vsem članom so bila poročila izročena v hiši gostitelja v Avstrijskem državnem arhivu (Nottendorffer Gasse 2, 1030 Wien).

Gostje so bili seznanjeni z delom ADS, pripravani na novi arhivski zakon, problematiko izobraževanja.

Ob zaključku posvetovanja je bilo sklenjeno, da bo

naslednja seja v Sloveniji na Ptuj, v času od 27. do 30. maja 1996.

Država gostiteljica mora zagotoviti prostor za posvetovanje, manjši prigrizek čez dan, zvečer večerjo, bivanje v hotelu za 20-30 gostov, žepnino, določeno po mednarodnem kriteriju.

ZAP bo v okviru svojih možnosti pripravil prostor v mestu, pripravil skupaj z občino manjši sprejem, ogled kleti in krajši izlet v okolico, da hi se gostje seznanili s Slovenijo.

ARS bi zaprosil za finančno pomoč iz sredstev mednarodnega sodelovanja, ADS pa naj vključi v svoj letni program za drugo letopripravo tega kolokvija.

Torek, 30. maja 1995

Teга dne je potekalo 25. posvetovanje arhivskega društva Avstrije (priloga programa), zvečer je bil v mestni hiši pri županu mesta Dunaja sprejem za goste in udeležence.

Sreda, 31. maja 1995

Teга dne je bila ob prisotnosti zveznega kanclerja Vranitzkega v veliki baročni dvorani Akademije znanosti in umetnosti na Dunaju slavnost ob 50-letnici avstrijskega državnega arhiva.

Zvečer je bil za goste pripravljen razgovor v arhivu in ob 19. uri sprejem v uradu zveznega kanclerja.

Četrtek, 1. junija 1995

Dan odprtih vrat vseh arhivov. Z direktorjem Arhiva Republike Slovenije mag. Vladimirjem Žumrom sva obiskala dvorni arhiv, kjer je nama direktor dr. Gottfried Mraz razkazal arhiv in depoje in naju seznanil z delovanjem arhiva.

Popoldne sva obiskala še državni arhiv, kjer sva imela krajši razgovor z direktorjem dr. Mikoletzkym, ki je ARS ponudil, naj preuči mednarodno hilateralno pogodbo o sodelovanju med avstrijskim državnim arhivom in Arhivom Republike Slovenije.

V popoldanskem času sem odpotovala nazaj v Slovenijo.

Marija Hernja Masten

Zborovanje nemških arhivarjev, Hamburg, 25. - 29. septembra 1995

Letos so se nemški arhivarji zbrali na svoje 66. zborovanje, ki je potekalo pod geslom Arhivi in družba v kongresnem centru v Hamburgu. Interes zanj je bil velik, na kar kaže tudi velika udeležba članov društva (preko 700), pa tudi znatno število udeležencev iz tujine, predvsem iz sosednjih držav, Srednje in Vzhodne Evrope. Ti so se sešli pred formalnim začetkom na tradicionalni "Gesprächsrunde" za udeležence iz tujine. Za razliko od prejšnjih let, ko se je pričakovalo, da vsak na kratko poroča o glavni arhivski

problematiki svoje dežele (v ospredju so bile posledice političnih sprememb v Srednji in Vzhodni Evropi), je bil letos glavni poročevalec Hans Hofmann iz Zgodovinskega arhiva Evropske komisije v Bruslju. Govoril je o tem, kaj je Evropska unija naredila na arhivskem področju (omenjal je tudi aktivnosti na območju bivše Jugoslavije, podpiranje mlajših arhivistov pri njihovem praktičnem usposabljanju, ki pa ni namenjeno le državam Evropske unije) ter o načrtih (med drugim nameravajo izdajati arhivski informativni bilten, vodnik po arhivih držav članic Evropske unije). Velik pomen pripisuje Hofmann arhivskim programom, ki se naj razvijejo preko meja posameznih držav), pri čemer vidi posebno vlogo nacionalnih arhivskih društev. S tem v zvezi so Nemci predlagali, da bi bil prvi dan zborovanja nemških arhivarjev, ki bo prihodnje leto v Darmstadt v dneh od 17. do 21. septembra, namenjen sestanku evropskih arhivskih društev. Omenjeno je bilo nadalje, da bo prihodnja evropska arhivska konferenca leta 1997 v Barceloni. Gerhard Pferschy (Gradec) je opozoril na zborovanje srednjeevropskih arhivov, ki bo naslednje leto na Ptuj (doslej sta bili taki zborovanji v Münchnu in na Dunaju). Udeleženec iz Češke je poročal o delu na novem arhivskem zakonu, o položaju arhivov, ki se je poslabšal, ter predlagal poletno arhivsko šolo za udeležence iz srednje - in vzhodnoevropskih držav, ki bi omogočala kandidatom, da hi se bolje seznanili z arhivskimi metodami, ki so v uporabi v Zahodni Evropi. Lorenz Mikoletzky (Avstrija) je govoril o pripravah na srednjeevropski center za arhivsko šolanje pri avstrijskem državnem arhivu na Dunaju. Udeleženec s Švedske je kritiziral novi švedski arhivski zakon, ki predvideva privatizacijo hrambe arhivskega gradiva. Izročitelji morajo nanreč plačevati arhivu hranbo arhivskega gradiva, lahko pa ga dajo v hrambo tudi privatni firmi. Opozorjeno je bilo na to, da obstojijo take tendence tudi v Nemčiji. Udeleženec s Slovaške je potožil glede problemov, ki jih imajo z depoji. Sam sem poročal o mednarodni konferenci glede dostopnosti arhivskega gradiva, ki je bila v Bellagiu in ki se bo nadaljevala letos v Trstu.

Istega dne so imeli udeleženci z višjo izobrazbo tudi svoje srečanje na temo Delo za javnost, pri čemer so zlasti govorili o praksi, ki jo na tem področju izvajajo v Arhivski šoli v Marburgu.

Po pozdravih je 27. septembra dopoldne Herbert Obenaus (Univerza v Hannoveru) v uvodnem predavanju z naslovom Arhivsko izročilo in družbena stvarnost govoril o vprašanih, s katerimi se je v posameznih obdobjih družba obračala na arhive. Posebej se je dotaknil situacije v bivši Nemški demokratični republiki, kjer so postali arhivi politični instrument oblasti. Poudaril je tudi, da je vsebinsko vrednotenje dokumentarnega gradiva povezano z določeno dobo. Tako je npr. gradivo, ki se nanaša na varstvo okolja, začela znanost preučevati šele pred kratkim, čeprav se ustrezni podatki najdejo v arhivskem gradivu že mnogo prej. Poudaril je, da mora zgodovinska izobrazba ostati centralna kvalifikacija delavcev v arhivih, čeprav so posamezni lingvisti ali pravniki tudi začleni. Predstava o arhivih se bo sesula, če bi odpisali

zgodovino. Računalniška tehnika omogoča hitrejšo strokovno obdelavo, tudi zelo intenzivno, ni pa jedro stroke. Delo v arhivih se mora odpirati družbenim tokovom, pri čemer je obžaloval, da prihaja v arhive malo gradiva novih socialnih gibanj.

Na prvi skupni seji smo poslušali dva referata. Volker Wahl (Hauptstaatsarchiv Weimar) je govoril o arhivskem gradivu kot kulturi dediščini. Prikazal je tovrstne značilnosti arhivskega gradiva in obravnavo tega vprašanja v arhivskih zakonih ter nekaterih zakonih o varstvu kulture dediščine (za zasebno gradivo). Hans Ullrich Gallwas (Univerza v Münchnu) je imel referat z naslovom Pravica do uporabe arhivskega gradiva. Uporaba arhivskega gradiva je povezana z navzkrižjem različnih interesov, osebnostnih pravic, informacijske svobode, znanstvene svobode. Nemški predpisi o dostopnosti arhivskega gradiva temeljijo na relativnosti med temi interesi. V razpravi je bilo postavljeno tudi vprašanje glede predpisov, ki določajo uničevanje dokumentarnega gradiva zaradi zavarovanja osebnosti. Referent je menil, da je bolje tako gradivo razglasiti za nedostopno, četudi za daljši čas, kot pa ga uničiti.

Popoldne sem v sekcijah izbral naslednja predavanja: Matthias Rest (Zvezni arhiv Koblenz) Privatizacija zveznih železnic; Hans Jürgen Becker (Univerza v Regensburgu) Lastnina in varstvo kulture dediščine ter Reinhard Heydenreuter (Generalna direkcija državnih arhivov Bavarske München) Problemi avtorskih pravic pri reprodukcijah na arhivskem področju. Od 1. 1. 1994 železnica, ki se je preoblikovala v delniško družbo, ni več na seznamu ustvarjalcev zveznega arhiva. Referent se je spraševal, kaj narediti, da se bo to arhivsko gradivo ohranilo, ki je že doslej le v manjši meri prihajalo v arhive (Zvezni arhiv, gradivo bližnjega prometa pa v arhive dežel). Železnica ima več možnosti, da uredi varstvo arhivskega gradiva (lahko sama ustanovi arhiv, lahko ga še nadalje izroča omenjenim arhivom). Zaključil je z ugotovitvijo, da se bo to gradivo ohranilo le, če bodo arhivi storili vse, kar je v njihovi moči. Že v pozdravnem govoru je predsednik zveznega arhiva Kahlenberg poudaril, da bodo s privatizacijo raznih državnih področij imeli arhivi še več dela kot prej. V referatu Hansa Jürgena je bil najbolj zanimiv prikaz mednarodnih predpisov, ki obravnavajo varstvo kulture dediščine in se nanašajo tudi na arhive (Haaška konvencija iz leta 1954, Konvencija Unesco o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih iz leta 1970, Dunajska konvencija o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov iz leta 1983, uredba št. 3911/92 sveta Evropske gospodarske skupnosti glede izvoza kulturnih dobrin iz leta 1992, Konvencija Undroit o mednarodnem vračanju ukradenih ali ilegalno izvoženih kulturnih predmetov iz leta 1995. Referent je menil, da so pri slednji problematiki roki, vprašanje je, ali velja za nazaj: menil pa je tudi, da bo potrebno razsodišče za kulturno dediščino. Povod za referat Reinharda Heydenreuterja je bila dopolnitev nemškega zakona o avtorski pravici, ki je pojem avtorskega zaščitenelega dela močno raz-

širila, kar ima za posledico, da je vedno več arhivskega gradiva v ohmoču zaščite po omenjenem zakonu, ki traja 70 let po smrti oz. 70 let po nastanku, če je avtor anonimen. Fotografije so zaščitene 50 let. To velja npr. tudi za fotografijo listine. Zato je referent menil, naj praviloma arhivi sami fotografirajo gradivo in si s tem ohranijo avtorsko pravico. Na vsaki izdani fotografiji je treba označiti, kdaj je bila izdelana ter da jo je izdelal arhiv. Če nekdo objavi pisma, ki so v arhivu, s tem pridobi avtorsko pravico. Zato naj arhiv od vseh uporabnikov zahteva pismeno izjavo, da z uporabo gradiva v arhivu ne pridobijo avtorske pravice. Avtorske pravice so povezane tudi z načrti, s prevzemom načrtov arhiv avtomatično ne pridobi te pravice. Zato je potrebno, da se v prevzemnem zapisniku ugotovi, da preidejo vse pravice glede uporabe na arhiv. Za razliko od fotografij pri kserokso kopijah uporabnik ne pridobi avtorske pravice, vendar kopij ne sme razmnoževati ali prodajati.

Po sejah sekcij je bila 28. septembra na sporedu še druga skupna seja na temo Nova politična ureditev in arhivske pristojnosti. V referatu z naslovom Arhivske pristojnosti na krajevnem nivoju, med državnimi zahtevami in komunalnimi željami je Rudolf Benl (Mestni arhiv Erfurt) predlagal, naj bi iz državnih arhivov izročili mestnim arhivom čim več gradiva, ki se nanaša na mesta. V razpravi je bilo slišati nasprotna mnenja, ker da so zelo redki komunalni arhivi, ki so strokovno vodeni ter da zagovarja referent pravzaprav pertinenčni princip iz 19. stoletja. Klaus Oldenhage (Zvezni arhiv Koblenz) je govoril o vračanju nemškega arhivskega gradiva iz tujega varstva v letih 1945 do 1995. Glavna ugotovitev je bila ta, da Združene države, še manj pa Francija, niso vmili vsega odpelnega arhivskega gradiva, iz Rusije pa se vračanje še niti ni začelo. Omenil je tudi, da so v Nemčiji deli arhivov, ki so jih Nemci odpeljali iz okupiranih dežel (pri tem je navedel tudi Slovenijo) ter da so pripravljene to gradivo vrniti. V načelu pa bi radi na tej osnovi kompletirali lastno gradivo višjih okupacijskih oblasti. Neko konkretno rešitev so dosegli že z Nizozemsko. V pogovoru je Oldenhage na vprašanje, ali ima glede Slovenije v mislih gradivo, ki je bilo v hišem arhivu Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani in ki si ga je pred leti sam tudi ogledal, odgovoril nikalno, z obrazložitvijo, da gre za načelno stališče, da pa pri Sloveniji ne prihaja v poštev kaka zamenjava gradiva. Renate Schwärzel (Zvezna ustanova za posebne naloge, povezane z združitvijo) je obravnavala naloge in perspektive zaščite gospodarskega pisnega gradiva v novih zveznih deželah. Za razliko od tradicionalne arhivske dejavnosti na področju gospodarstva v Nemčiji se je v bivši Nemški demokratični republiki uveljavil centraliziran sistem. V sedanji preobrazbi želijo vzpodbuditi gospodarstvo, da vzpostavi regionalne gospodarske arhive. Kot izhodišče za to naj bi služili depoji po deželah, kjer hrani omenjena zvezna ustanova dosedanje gradivo podjetij, ki so v postopku privatizacije.

Sledil je še občni zbor društva z običajnimi poročili, za predsednika je bil ponovno izvoljen Norbert Reimann (Westfälisches Archivamt Münster). Sigrun

Eckelmann je dodala še poročilo o programu pomoči arhivom, ki ga izvaja Nemška raziskovalna skupnost.

V času zborovanja je bila v kongresni palači tudi obsežna arhivskotehnična razstava ter razstava strokovne literature.

Jože Žmatar

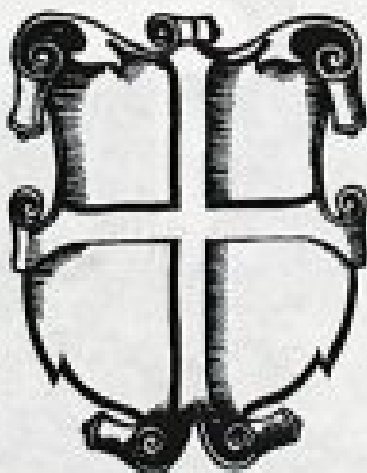
Poročilo o dejavnosti Arhivskega društva Slovenije

Izvršni odbor Arhivskega društva Slovenije je imel v letu 1995 pet sestankov. Na njihih smo obravnavali resolucijo, ki jo je pripravila Ana Benedetič, in v kateri je govora o težavnem položaju arhivsko-muzejske službe Univerze v Ljubljani. V sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije je bila organizirana arhivska strokovna ekskurzija na Škotsko.

Na več sejah smo obravnavali tudi nova pravila našega arhivskega društva in pravilnik za podcljevanje

Aškerčevih priznanj za dosežke v arhivistiki. Oba dokumenta sta bila sprejeta na 16. zborovanju arhivskih delavcev na Ptuju, kjer je bil tudi izredni občni zbor društva. Ministrstvu za kulturo je izvršni odbor predlagal tudi našega člana v Svet za kulturo. Žal pa ni bil sprejet. Petega aprila je bil redni občni zbor, kjer je bila, poleg obravnave rednih društvenih zadev, tudi predstavitev publikacij slovenskih arhivov in predavanja dr. Dušana Verbiča o lokalni samoupravi in arhivih. Izvršni odbor je vseskozi spremljal tudi nastajanje nove arhivske zakonodaje, predstavniki društva pa so sodelovali tudi na zborovanjih arhivskih društev Avstrije in Hrvaške. Dejavno smo se vključevali tudi v priprave na izdajo publikacije ob 40-letnici Arhivskega društva Slovenije, ki je bila prvič predstavljena na zborovanju na Ptuju. Prav to zborovanje, ki je trajalo od 27. do 29. septembra, je bilo z aktualno temo Arhivi in javnost in z odlično organizacijo arhivskih delavcev iz Ptuja osrednji društveni dogodek leta. Na koncu naj še omenim, da je bilo naše društvo ob svoji 40-letnici odlikovano tudi z državnim odlikovanjem, častnim znakom svobode Republike Slovenije.

Lojz Tržan

Die Statt Pettau.

Grb mesta Ptuja iz leta 1567 je Jurijev ščit z rdečim križem na srebrnem polju. Posnetek iz knjige Z. Bartsch, *Wappenbuch des Herzogtums Steyermark, 1567*

Koča na Golici

Planinska zveza Slovenije

O delu arhivov in zborovanjih

Poročilo delovne skupine za strokovno obdelavo pravosodnih fondov

Dogovor o formiranju stalne delovne skupine za pravosodje je bil sklenjen na 15. zborovanju arhivskih delavcev v Novi Gorici leta 1993 z namenom, da se strokovni delavci iz vseh arhivov, ki delajo na gradivu pravosodnih organov, družimo, izmenjavamo izkušnje in sklepamo o reševanju tistih strokovnih vprašanj, za katera menimo, da jih je smiselno reševati skupno in enotno, ker so v interesu vseh arhivov.

Ob konstituiranju delovne skupine smo najprej sklenili, da izdelamo seznam predpisov, ki se nanašajo na pravosodne organe, kmalu pa smo prišli do spoznanja, da izdelamo priročnik, ki bi obsegal vse aspekte strokovne obdelave gradiva z namenom olajšati, racionalizirati in poenotiti strokovno obdelavo fondov do te mere, da bodo pripomočki za uporabo gradiva pravosodnih organov dajali optimalne podatke o hogati vsebini. Nenazadnje pričakujemo, da bo priročnik v veliko pomoč tako arhivarjem pravosodnih organov kot raziskovalcem arhivskega gradiva.

Za izvedbo tako obsežne naloge smo se zavedali, da nas je premalo oziroma da nimamo dovolj znanja, zato smo povabili k sodelovanju še dr. Emo Umek, dr. Antoša Leskovec, Metko Fujs, Marjeta Čampa in dr. Janeza Šumrada, v nadaljevanju izdelave priročnika pa upamo še na sodelovanje drugih strokovnjakov.

Zaradi obsežnosti smo se odločili za priročnik v štirih zvezkih. Prvi zvezek podaja seznam zakonov in predpisov, ki se nanašajo na pravosodje in so izšli večinoma v državnih uradnih listih. Le deloma smo upoštevali neobjavljene predpise, ki so jih izdali pristojni organi in so pomembni za razumevanje delovanja pravosodnih organov in za strokovno obdelavo arhivskega gradiva. Sezname predpisov so razvrščeni kronološko v okviru državnopravnih sistemov na Slovenskem. Pri izdelavi tega zvezka sodelujejo Marjeta Adamič, Bojana Ariskovnik, Žarko Bizjak, Metka Bukovšek, Marjeta Čampa, mag. Darko Darovec, Metka Gombač, mag. Borut Holeman, mag. Brane Kozina, dr. Antoša Leskovec, mag. Milko Mikola, Tjaša Mrgole Jukič, dr. Janez Šumrada, Liljana Vidrih Lavrenčič, Emica Ogrizek, mag. Nevenka Troha in dr. Jože Žontar. Na koncu bo sledil indeks pravosodnih organov ter predpisov kazenskega in civilnega prava. Gradivo za prvi zvezek je praktično zbrano v celoti in njegov izid načrtujemo v letu 1996.

O natančni dispoziciji in enotnem pristopu k delu na ostalih treh zvezkih se bomo dogovorili na šesti seji, okvirno pa smo se dogovorili za splošno vsebino

zvezkov.

Drugi zvezek bo podal pregled pravnih sistemov na Slovenskem in organizacijo pravosodnih organov v državno-pravnih okvirih, v katerih je bilo ozemlje Slovenije, s slovarčkom pravne terminologije, ki se je skozi čas spreminjala in je potrebna za razumevanje virov.

Tretji zvezek bo obravnaval sisteme poslovanja s spisi, katerih poznavanje je osnova za konkretno urejanje in popisovanje arhivskega gradiva.

V četrtem zvezku bomo obravnavali strokovno obdelavo arhivskega gradiva, s poudarkom na specifičnosti obravnavanega gradiva in bo v prilogah vseboval tipska navodila za odbiranje arhivskega gradiva, nastalega po letu 1945.

Priročnik bo torej skupinsko delo slovenskih arhivistov, pravnikov in zgodovinarjev in to je njegova največja vrednost. V njem bodo zaobsežena dognanja raziskav, ki potekajo v okviru raziskovalnih projektov ministrstva za znanost in tehnologijo v raziskovalnih poljih arhivistike in zgodovine ter najnovejših magistrskih nalog. Skratka, v priročniku nameravamo zajeti vse tisto vedenje, ki je nujno potrebno za sistematično strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov.

Žarko Bizjak

Arhivski tečaji 1995

Državne ureditve na Slovenskem prvi deli (10.-12. maja 1995) - dr. Sergij Vilfan, dr. Jože Žontar, dr. Vasilij Melik, mag. Jelka Melik

Dr. Sergij Vilfan je podal razvoj zgodnje moderne države od 16. stoletja dalje. Predstavil je pravni sistem in organizacijo uprave, sodstva itd. in njihovo prepletanje. Predavatelj je plastično opisal obe sferi oblasti tako deželnotanovsko kot deželnoknežjo, pravne pojme in organizacijo ter funkcioniranje države tako na deželnem kot na drugih nivojih.

Dr. Jože Žontar je predstavil obdobje absolutizma (1747-1848) in upravna, sodna ter druga oblastiva. V tem času se je močno okrepila deželnoknežja oblast. Za to obdobje so značilne številne reforme, ki so uvajale nova oblastiva od reprezentance in komore do

gubernija in številnih komisij. Pozornosti so bila deležna tudi oblastva v okviru Ilirskih provinc.

Dr. Vasilij Melik je predstavil obdobje ustavne monarhije (1848-1918). Poleg upravnih oblastev tudi avtonomna deželna oblastva, posamezne ustave in druge pomembnejše akte omenjenega obdobja. O sodnih oblastvih obdobja ustavne monarhije je govorila mag. Jelka Melik, ki je poudarila osnovne pravne pojme in delovanje pravosodja.

Državne ureditve na Slovenskem - drugi del (14.-16. 6. 1995) - dr. Miroslav Stiplovšek, Brane Kozina, dr. Janez Šmidovnik, dr. France Kresal

Dr. Miroslav Stiplovšek je predstavil državno ureditev Države SHS od njenih začetkov (Narodni svet za Slovenijo in Istro), politične programe in pristojnost Narodnega sveta v Zagrebu ter Narodne vlade s poverjeništvu ter nižjih upravnih in samoupravnih organov. Sledil je opis nastanka Kraljevine SHS in njeno delovanje ter položaj deželne vlade v Sloveniji do vidovdanske ustave, formiranje ljubljanske in mariborske oblasti do šestojanuarske diktature 1929, formiranje Kraljevine Jugoslavije in Dravske banovine kot upravne in samoupravne enote.

Brane Kozina je prikazal obdobje t.i. administrativnega socializma (1945-1953). Za to obdobje je značilna močna koncentracija in centralizacija oblasti v izvršnih in upravnih organih, tako na ravni centralnih organov kot na federalnem nivoju (vlada in predsedstvo ter organi v njuni sestavi, ministrstva, komisije...). Načelo demokratičnega socializma je bilo prisotno na vseh stopnjah družbenega in političnega delovanja. Država postane lastnik najpomembnejših proizvodjalnih sredstev, gospodarski razvoj pa je usmerjen s centralnim planskim sistemom. Organizacijska struktura upravnih organov se je v tem obdobju zelo pogosto spreminjala, v letih 1946-1949 se izredno poveča število republiških upravnih organov. Velike reorganizacije so tudi v letih 1950-1951. V tem obdobju sta sprejeta tudi Splošna zakona o ljudskih odborih (leta 1949 in 1952). Začetki samoupravljanja ter proces decentralizacije in decentralizacije.

Dr. Janez Šmidovnik, ki je prikazal obdobje t.i. samoupravnega socializma od 1953 do 1990, torej od formiranja novih občin, ki predstavljajo mešanico med lokalno samoupravo in administrativnim socializmom. Občina postane prva stopnja državne oblasti, okraji pa so od leta 1965 ukinjeni. Občina je predstavljala funkcioniranje države po lokalnih merilih in država je izgubljala svojo moč, zlasti z uveljavljanjem samoupravnih interesnih skupnosti kot vzporedno državo. Še posebno vlogo so imele družbene organizacije in družbenopolitične organizacije.

Dr. France Kresal je predstavil gospodarske sisteme od srede 19. stoletja do leta 1990, pri čemer je podrobno predstavil razvoj davčnih sistemov kot merilo gospodarskega sistema, vrednost denarja v njegovem času in primerjavo vrednosti denarja skozi čas oziroma vrednostno razmerje med valutami. V nadaljevanju je predstavil sisteme plač in njihovo vrednost

ter gospodarske ukrepe s poudarkom na gospodarski krizi leta 1929 in njenem reševanju.

Strokovna obdelava arhivskega gradiva - osnovni tečaj (20.-22. 9.; 11.-13. 10.; 14.-17. 11.) Žare Bizjak, mag. Ivanka Cizelj Zajc, Vesna Gotovina, Mojca Grabnar, Marija Kos, Ivan Nemanič, Miroslav Novak, mag. Aleksandra Serše, Jože Suhadolnik, dr. Ema Umek.

V splošnem delu tečaja, ki ga je vodil dr. Žontar, je najprej razložil osnovna načela (provenienec ipd.) in pojme ter osnove za oblikovanje fonda in arhivske zbirke. Nato je predstavil razvoj sistemov poslovanja s spisi po posameznih področjih, strukturo arhivskih fondov, osnove urejanja in popisovanja arhivskega gradiva, arhivske evidence in pripomočke za uporabo.

V posebnem delu je bila obdelana strokovna obdelava arhivskega gradiva po vrstah fondov, vse od oblikovanja in strukture fondov do urejanja in popisovanja arhivskih enot ter pripomočkov za uporabo. Tako so fonde in njihovo strokovno obdelavo po posameznih področjih predstavili: upravne fonde 1850-1945 mag. Saša Serše; upravne fonde od 1945 dalje Vesna Gotovina; pravosodne fonde od 1850 dalje Žare Bizjak; šolske fonde mag. Ivanka Cizelj Zajc; zdravstvene fonde Mojca Grabnar; gospodarske fonde Marija Kos; gosposkiške, osebne in družinske ter društvene fonde dr. Ema Umek. Nespisovne vrste gradiva, njihovo urejanje in popisovanje ter izdelavo pripomočkov za uporabo pa so predstavili: listine, rokopisne knjige, matične knjige, urbarje, poslovne knjige, načrte, zemljevide, katastrske mape in tehnično dokumentacijo je predstavila dr. Ema Umek; fotografije Jože Suhadolnik; filme Ivan Nemanič; nove nosilce informacij pa Miroslav Novak.

Nadaljevalni tečaj nemške paleografije (22. 5.-2. 6.) dr. Friedrich Edelmayer, Drago Trpin. Na tečaju je bil poudarek na tekstih iz 16. in 17. stoletja. Profesor Edelmayer se je pri branju in interpretaciji tekstov osredotočil na dokumente centralnih cesarskih uradov in njihovo delovanje. Drago Trpin je posvetil pozornost poleg branja in interpretacije tudi prevajanju tekstov. Večina dokumentov, ki jih je predstavil, je zadevala upravo posameznih notranjeavstrijskih dežel.

V uvodu tečaja je Matevž Košir opisal strukturo in razvoj centralnih in deželnih organov v omenjenem času.

Začetni tečaj nemške paleografije (23.-27. 10.; 27. 11.-1. 12.) mag. Saša Serše, Matevž Košir. Predstavljene so bile pisave in različne okrajšave v raznovrstnem gradivu vse od upravnih in sodnih organov, zemljiškega katastra in zemljiške knjige do gradiva šol. Uporabljeno gradivo je bilo od srede 17. do konca 19. stoletja. Mag. Saša Serše je predstavila predvsem gradivo iz 19. stoletja, Matevž Košir pa gradivo od srede 17. do konca 18. stoletja. Poudarek je bil na branju tekstov in razreševanju okrajšav.

Žarko Bizjak
Brane Kozina
Matevž Košir

Petdeset let Arhiva Republike Slovenije

Med cilji kulturne politike, ki so se izoblikovali še v času vojne, je bila tudi zaščita knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov. To izpričuje še posebej odlok Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ki je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu 27. januarja 1945. Takoj po vojni je hila institucionalizacija ena glavnih nalog te politike. Zato ne preseneča, da so bile izdane že v drugi polovici leta 1945: uredba o ustanovitvi in ustroju Zavoda za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije, uredba o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani ter kot tretja, uredba o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije in arhivskega sveta z dne 31. oktobra 1945. Objavljena je bila v Uradnem listu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije pred petdesetimi leti, 7. novembra 1945.

Kot namen Osrednjega državnega arhiva Slovenije določa uredba "zhiranje in hrambo vseh zgodovinsko in kulturno pomembnih arhivskih predmetov in zbirk, zlasti tistih, ki se tičejo slovenskega narodnostnega ozemlja in slovenskega naroda". Iz teh poudarkov, iz naziva ustanove ter iz dejstva, da so hili predvideni še drugi državni arhivi, je moč sklepati, da so imeli sestavljalci uredbe v mislih idejo o nacionalnem arhivu, to je arhivu, temelječem predvsem na fondih, iz katerih je moč sklepati znanja o preteklosti za vso Slovenijo. Kot zanimivost naj omenimo, da je že leta 1910 znani slovenski zgodovinar dr. Josip Mal, ki je del svojega plodnega življenja posvetil tudi arhivskemu delu, v Domu in svetu, listu za leposlovje in znanost, pozival k ustanovitvi "osrednjega arhiva vseh slovenskih pokrajin", v katerem bi se po vzoru obstoječih deželnih arhivov združili občinski, privatni, cerkveni, samostanski in rodninski kakor tudi arhivi mest, trgov in drugih v en sam celoten osrednji arhiv. Očitno je imel v mislih idejo v duhu slovenskega narodnega gibanja, saj so navedene le institucije, ki so bile tedaj že v slovenskih rokah.

V času med obema svetovnima vojnama je sicer obstajal pri Narodnem muzeju v Ljubljani Deželni, od leta 1926, imenovan Državni arhiv, katerega začetki segajo v leto 1887. V kranjskem deželnem odboru so se - za razliko od mnogo bolj do pisne kulture dediščine spoštljivega štajerskega in koroškega deželnega odbora - zadovoljili s tem, da so v novi zgradbi Deželnega muzeja v Ljubljani odkazali tedaj sobo za arhiv. Deželni oziroma Državni arhiv je bil tudi po letu 1918 glede na izvor svojih, sicer zelo bogatih fondov, ki segajo vse do 16. stoletja, še nadalje navezan na hivšo deželo Kranjsko. Tudi pričakovanja, da bo Avstrija odstopila gradivo iz deželnih arhivov v Gradcu in Celovcu ter iz Državnega arhiva na Dunaju, se v tem času niso uresničila. Zato se ne smemo čuditi, da se tedaj arhiv v slovenski kulturi javnosti še ni mogel uveljaviti kot nacionalna ustanova, kar je imelo za

posledico tudi njegovo znatno zaostajanje za ostalimi kulturnimi področji. Sedaj, po drugi svetovni vojni so bili prvič dani pogoji za arhiv, ki bi temeljil na fondih osrednjega pomena. Zgodovinski razvoj je imel namreč za posledico, da smo Slovenci šele na podlagi novega položaja po letu 1918 dobili oblasti in ustanove osrednjega pomena, njihova pisna kulturna dediščina pa je postala po skoraj treh desetletjih zrela za prevzem v arhiv.

Strokovno izročilo, ki ga je podedoval leta 1945 Osrednji državni arhiv Slovenije skupaj z gradivom arhiva pri Narodnem muzeju, je bilo žal skromno. Od svojih začetkov pa vse do leta 1939 - to je dobrih petdeset let - občasno zaposleni arhivarji niso mogli doseči stalne nastavitve in so razumljivo kmalu odhajali iz arhiva, čeravno so bili med njimi tudi taki, ki so že končali zahtevno šolanje na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje na Dunaju, ki je bilo namenjeno tudi strokovnemu razvoju arhivov.

Slovenska kultura je postala tako leta 1945 hogačjša za novo samostojno državno ustanovo in še enkrat se je potrdilo pravilo, da revolucija ustvarja arhive. Zmagovita oblast pa v Osrednjem državnem arhivu Slovenije, čigar vodstvo je zaupala Jožetu Mačku, ni videla svoje identitete. Ne moremo trditi, da ni priznavala pomena arhivskega gradiva, saj je že aprila 1942 Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet naročilo podrejenim enotam, da morajo svoj arhiv dobro shraniti, v primeru nevarnosti naj bi ga celo zakopali. "Ni treba posebej naglašati - je pisalo v navodilu - kakšno dragocenost predstavlja ta arhiv, ki bo zvesta slika slavnih in junaških dni osvobodilne borbe slovenskega naroda".¹ Takoj po končani vojni je tudi preprečila, da ni bilo oddano v Beograd slovensko partizansko gradivo ter poskrbela za ustanovitev arhiva pri Inštitutu narodne osvoboditve v Ljubljani, za gradivo navezano na njegovo delovanje. Podpirala je akcije, ko so pri iskanju korenin nove družbe trgali gradivo, ki se je nanašalo na predvojno delovanje Komunistične partije in delavsko gibanje, iz takratnih sodnih in upravnih fondov.

Arhivarji v Osrednjem državnem arhivu pa so bili bolj ali manj prepuščeni sami sebi v bitki za reševanje velikih količin gradiva, ki je zaradi glohokih družbenih sprememb izgubilo pomen za uradne, poslovne in pravne namene, predstavljalo pa je neprečelnivo kulturno zakladnico. Naravnost pretresljivi so pozivi arhiva iz tega časa predsedstvu vlade, raznim ministrstvom ter javnemu tožilstvu za reševanje arhivskih fondov. Neredkokdaj so morali arhivarji poslušati očitke, čemu to delajo, saj nas nič ne veže s kapitalistično preteklostjo. Toda danes zaslužijo ti delavci posebno priznanje ne le zato, ker so uspeli ohraniti pomembno kulturno dediščino, marveč tudi zato, da je lahko marsikateri posameznik uveljavil svoje zakonite pravice. Naj bo takratnim maloštevilnim delavcem v

¹ Arhiv Republike Slovenije (prej arhiv INZ), Glavni štab NOV in POS, skaita 4/1. - 6, 7. 4. 1942.

arhivu za njihovo izjemno profesionalnost in požrtvovalnost tudi na tem mestu izrečeno posebno priznanje in zahvala.

Zgodovinsko društvo Slovenije je v nacionalnem interesu v obsežni spomenici, katere glavni pobudnik je bil dotedanji predsednik društva dr. France Škerl, leta 1948 poudarilo, da "celotni obseg naših arhivalij ni velik. Prav zato pa moramo še tem večjo pažnjo polagati na tisto, kar imamo. Vse premalo se zavedamo, da so arhivalije ne samo najvažnejši, temveč, kar je še odločilnejše, najneposrednejši vir za poznavanje naše preteklosti. Treba je vedeti, da gre pri tej preteklosti za fevdalno in kapitalistično dobo slovenske zgodovine, s katero smo na družbeno-političnem področju obračunali v narodno osvobodilni borbi, na znanstvenem področju pa bo ta obračun šele treba napraviti. Treba bo prikazati razvoj Slovencev v fevdalni dobi, prikazati razvoj in vpliv kapitalizma na usodo slovenskega naroda."² Po tej, nekoliko aktivistični, prisposobi v duhu tedanjega časa glede nalog slovenskega zgodovinarstva, ki se navezujejo na arhivsko gradivo, sta bili opredeljeni dve glavni zahtevi: prepotrebna zgradba za arhiv ter sprejem zakona o varstvu arhivskega gradiva.

Začelo se je obdobje prizadevanj za rešitev prostorskega vprašanja arhiva ter za zakonsko ureditev varstva arhivskega gradiva. Zadnje je bilo glede na tedanje razmejitve pristojnosti med federacijo in republikami še zadeva Beograda, tudi glede prvega ni bilo mogoče hitro in na lahek način pričakovati želenega rezultata. Šele čez pet let so bili arhivu dodeljeni prostori, najprej v Kazini na Kongresnem trgu, nato pa v Gruberjevi in Virantovi palači, kjer je še danes. Toda trajalo je več kot deset let, da je dohvil stavbe v celoti. Kljub temu pa mu je uspelo - ob še vedno skromnem številu zaposlenih - že leta 1960 objaviti kar obširen Splošni pregled svojih fondov in s tem položiti temelje za dolgoročni razvoj strokovnega dela. Čez nekaj let (1966) smo dočakali tudi slovenski Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki je ob izgradnji omrežja regionalnih arhivov, Arhivu Slovenije, kot se je tedaj imenoval, prvič določil pristojnosti. Premagane so bile tendence po ločitvi arhivske dejavnosti za čas do 1945 in za čas socialistične družbene ureditve ter s tem doseči - za razliko od večine vzhodnoevropskih držav - enovitost stroke. Viden izraz tega je bilo tudi dejstvo, da je sicer čez čas (leta 1980) prešel konservatorski oddelk Muzeja narodnoosvobodilnega boja v Ljubljani k Arhivu Slovenije. Že prej se je dejavnost arhiva razširila tudi na filmsko gradivo (leta 1968).

Kmalu nato se je začela izgradnja prizidka ob Rožni ulici ter adaptacija Virantove in Gruberjeve palače, kar je trajalo vse do osemdesetih let. Postavitev dodatnega skladišnega objekta pa ni bila več možna, ker so bile negospodarske investicije tedaj ustavljene.

Izboljšanje materialnih pogojev arhiva, ki ga je v letih 1974 do 1984 ter v letih 1988 do 1993 vodila Marija Ohlak Čarni, v letih 1984 do 1988 pa dr. Ema Umek, je omogočilo, ob znatnem povečanju števila zaposlenih, intenzivnejše strokovno delo, ki je prišlo do izraza tudi v dveh serijah njegovih publikacij, Inventarjih in Virih. Arhiv se je vse bolj uveljavljal v znanstvenem in kulturnem življenju. V sedemdesetih letih se je začel vključevati v vrsto raziskovalnih projektov, ne smemo pa prezreti, da je že v petdesetih letih razpolagal s pomembnim znanstvenim potencialom, ki pa ni mogel priti do izraza. O njegovi kulturni aktivnosti pričajo tudi številni razstavni katalogi. Z Obvestili, ki jih izdaja od leta 1985 dalje, pa skrbi za seznanjanje javnosti o svojem delu.

Zakon o naravni in kulturni dediščini je leta 1981 ločil Arhiv Socialistične republike Slovenije kot upravne organizacije od regionalnih arhivov kot delovnih organizacij ter prepuščal zagotavljanje delovanja arhivske službe kot celote po eni strani iniciativnosti, po drugi strani pa dobri volji arhivov. Kot prispevek Arhiva Slovenije k razvoju dejavnosti v tem času moremo oceniti vlogo, ki jo je odigral na področju medarhivske koordinacije, pri podpiranju Arhivskega društva Slovenije in skupnega arhivskega časopisa Arhivi ter pri prizadevanjih, da se arhivistika uveljavi na Univerzi. Posebej pa je treba omeniti, da je moral prevzeti marsikatero nalogo v zvezi z vračanjem arhivskega gradiva iz Avstrije ter pri pripravljani vračanja gradiva iz Italije. V sedemdeseta leta segajo tudi začetki njegovega mednarodnega sodelovanja, ki mu daje poseben pečat - zaradi naše zgodovinske preteklosti - ustvarjanje pregleda nad arhivskim gradivom, pomembnim za slovensko zgodovino v arhivih v tujini.

Tako se je Arhiv Republike Slovenije v preteklih desetletjih, ob večjem ali manjšem razumevanju družbene skupnosti, uveljavljal kot posrednik zgodovinske preteklosti in kot pomemben nosilec kulturne in nacionalne identitete slovenskega naroda.³

Jože Žontar

50 let Arhiva Republike Slovenije v luči družbenih sprememb nove slovenske države

Spoštovani gospod predsednik, spoštovani gostje, spoštovani arhivski delavci in sodelavci!

Narodna vlada Slovenije je leta 1945 z ustanovitvijo Osrednjega državnega arhiva Slovenije polo-

² Arhiv Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, skatla 1

³ Bibliografijo o Arhivu Republike Slovenije gl. v: Mojca Grabnar, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1993

žila ne samo temelje novi samostojni republiški instituciji, ampak tudi enega izmed pomembnih temeljev današnje slovenske samostojnosti in državnosti. Narodi, ki nimajo arhiviranega zgodovinskega spomina, hitro zginevajo s političnih zemljevidov in izgubijo pravico do lastne države. Njihov pomen kakor tudi zgodovinska vloga posamezne institucije ali človeka se meri po zapisani arhivski zapuščini, po zapisih misli, snovanj, govornih besede in dejanj. Mnogi politiki, predvsem pa zgodovinarji in literati zato označujejo arhiv kot zakladnico zapisanega narodovega spomina, arhivske dokumente pa kot pričevanja ter dokaze narodove identitete, predvsem njegovih duhovnih in kulturnih vrednot.

Osamosvojitve Slovenije in arhivsko gradivo

V novo slovensko državo smo vstopili z že oblikovanim nacionalnim arhivom z več kot osemsto let starimi zgodovinskimi viri, ki dokazujejo naš obstoj in razvoj med Panonsko nižino, Alpami in Jadranom, pa čeprav so nam v vsem tem obdobju vladali z Dunaja, Gradca, Benetk, Budimpešte, Beograda ali celo iz Pariza, Rima in Berlina.

Kot vse družbenopolitične spremembe v preteklosti je tudi osamosvojitve Slovenije povzročila velik pritisk za prevzem obsežnega poveljnega arhivskega gradiva ukinjenih republiških upravnih in pravosodnih organov, samoupravnih interesnih skupnosti, organizacij združenega dela ter nekdanjih družbenopolitičnih organizacij. Spremembe smo pričakali strokovno pripravljene in z vsemi močmi se trudimo, da se žalostna večkratna usoda uničevanja arhivskega gradiva ne bo ponovila. Predvsem skušamo zagotoviti ustrezne prostore za gradivo, ki ima že zgodovinski pomen, v veliki meri pa varuje tako pravne interese države kot posameznih državljanov.

Delovanje Arhiva Republike Slovenije

Paradoksalno pri vsem tem je, da je moral arhiv vseh 50 let vedno znova in znova državi in družbi dokazovati in opravičevati svoj obstoj in potrebnost in da je bilo v to vloženo mnogo preveč truda in časa arhivskih delavcev. In ta potreba po dokazovanju se seveda nadaljuje, kljub temu, da so se v zadnjih letih finančni, tehnični in kadrovski pogoji za delo izboljšali in se po nedavni analizi ekspertov Mednarodnega arhivskega sveta v mnogočem izravnali z zahodnoevropskimi arhivskimi standardi ali jih celo presegli.

Za opravljanje strokovnih nalog, ki nam jih nalaga Zakon o naravni in kulturni dediščini, smo zadnja leta vse bolj strokovno usposobljeni in tehnično opremljeni, predvsem na področju računalniško podprte obdelave arhivskega gradiva in arhivskega informacijskega sistema, na področju mikrofilmanja, restavracije in konservacije gradiva in ne nazadnje pri opremljenosti Slovenskega filmskega arhiva. Trenutno je v ospredju računalniško povezovanje in vključevanje in-

formacijskega sistema v INTERNET, preko katerega svetu že posredujemo osnovne informacije o arhivskem gradivu. Velik projekt izdaje klasičnega in računalniško vodnega Vodnika po fondih in zbirkah arhiva pa bomo dokončali prihodnje leto in vanj vtakli rezultate strokovnega dela prav vseh arhivskih generacij.

Tudi dokaj urejeno financiranje arhiva neposredno iz državnega proračuna zadnji dve leti in upam, da bo tudi naprej tako, nam omogoča opravljanje predpisanih nalog. Ob strokovni obdelavi gradiva naj omenim objavljane publikacij, inventarjev in izdaj zgodovinskih virov, razstave in raziskovalno delo na področju arhivistike ter zgodovine. Zadnja leta pospešeno razvijamo mednarodno sodelovanje, predvsem z arhivi vseh sosednjih držav, aktivni člani pa smo tudi v Mednarodnem arhivskem svetu in Mednarodni zvezi filmskih arhivov. Načrtno evidentiranje in raziskovanje virov za zgodovino Slovencev poteka v državnih arhivih Avstrije, Italije, Vatikana, Madžarske, Češke, Nemčije, Francije in Anglije. Sodelujemo pri pogajanjih in vračanju gradiva iz Avstrije, Italije in pri sukcesiji arhivskega gradiva Socialistične federativne republike Jugoslavije. Matična služba, ki naj bi nasledila Skupnost arhivov Slovenije iz 60. in 70. let in koordinacijski odbor arhivov iz 80. let od ustanovitve leta 1992 vodi strokovni razvoj in izobraževanje, osrednja restavratska in konservatorska služba, ki bo prihodnje leto praznovala 40-letnico, pa zdravi in ohranja poškodovano arhivsko dediščino na pergamentu in papirju za vse slovenske arhive.

Pomanjkanje arhivskih depojev in delovnih prostorov

Osrednji problem predstavlja kronično pomanjkanje arhivskih depojev, ki nam jih tudi po petdesetih letih še vedno ni uspelo zagotoviti. Novo upanje nam dajejo zadnji sklepi vlade, s katerimi so bili arhivu dodeljeni prostori nekdanje vojašnice na Roški cesti v Ljubljani in letošnji začetek gradbenih del. Arhiv ima namreč svoje delovne prostore in depoje na petih lokacijah v Ljubljani, na gradu Lisičje, velik del slovenskih filmov pa domuje v podzemnih prostorih v Gotenici.

Fondi in zbirke Arhiva Republike Slovenije

V Arhivu Republike Slovenije je zbranih 2420 arhivskih fondov in zbirk ali drugače povedano preko 19.000 metrov dolga skladovnica zgodovinskih zapisov na pergamentu, papirju, fotografskem papirju in filmskem traku, v obliki mikrofilmov ter v zadnjem času tudi na magnetnih in optičnih nosilcih. Z nekaj besedami ni mogoče opisati fondov in zbirk od leta 1163 pa do danes, še manj številnih in neizčrpnih tem, ki jih to gradivo vsebuje za raziskovalne, študijske in kulturne namene, ter seveda tudi za upravne, poslovne, osebne in druge potrebe. Med fondi so za-

stopana prav vsa področja od državne in deželne uprave in samouprave, pravosodja, gospodarstva, šolstva, znanosti, kulture, zdravstva do fondov zemljiških gospojev in samostanov, društev, pomembnih posameznikov - politikov ter kulturnih in znanstvenih delavcev ter pomembnih družin. Med zbirkami so najstarejše listine, rokopisi in urharji, zemljiški kataster, zemljiške knjige, del matičnih knjig, načrti, karte in zemljevidi, fotografije itd.

Med novejšimi zbirkami ne moremo mimo slovenskih dokumentarnih, igranih in animiranih filmov, ki štejejo že 2105 naslovov filmov slovenske produkcije od leta 1905 dalje, ko je dr. Karel Grossmann v Ljutomeru posnel prve kadre dokumentarnega filma. Ob svetovni 100-letnici filma letos praznujemo Slovenci 90-letnico.

Družbene spremembe in ukinitev specialnih arhivov v Sloveniji

Oh zadnjih velikih družbenih spremembah v Sloveniji je hilo leta 1990 poskrhljeno za prevzem arhivskega gradiva ukinjenih republiških družbenopolitičnih organizacij, tako socialistične zveze, sindikatov ter mladinske in horčevske organizacije. Uvedba parlamentarne demokracije z večstrankarskim političnim sistemom je tudi v Sloveniji tako kot v nekdanjih realsocialističnih državah Vzhodne in Srednje Evrope pomenila ukinjanje specialnih arhivov, ki so bili ustanovljeni po letu 1945 predvsem iz političnih razlogov.

V Sloveniji je bil med prvimi državami že maja leta 1990 Arhivu Republike Slovenije priključen Zgodovinski arhiv Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, z gradivom Centralni komite po letu 1941, deloma pa tudi izmed obeh vojn. V največji možni meri je prevzem zaohsegel tudi članske dokumente.

V začetku novembra leta 1992 je bil v arhiv vključen arhiv Inštituta za novejšo zgodovino oziroma nekdanjega Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ki smo ga arhivisti ves čas imeli za del nacionalnega arhiva. Na 750 arhivskih fondov in zbirk iz obdobja 1941 do 1945 moramo biti Slovenci še posebej ponosni, saj vsebujejo, v primerjavi z drugimi okupiranimi narodi in državami v Evropi med drugo svetovno vojno, najcelovitejše ohranjene vire tako civilnih kot vojaških organov italijanskih in nemških okupacijskih oblasti, narodnoosvobodilnega gibanja, revolucije in kontrarevolucije, slovenskega domohranstva, ljudske oblasti itd.

Arhiv Ministrstva za notranje zadeve - zadnji specialni arhiv

Od specialnih arhivov je iz prejšnjega ohlohja ostal le še Arhiv Ministrstva za notranje zadeve, vključno z gradivom nekdanje Službe državne varnosti. Pomembno je, da se je leta 1992 ta arhiv organiziral kot samostojna organizacijska enota ministrstva,

da se arhivsko gradivo fizično ločuje od operativnega dokumentarnega gradiva, da se strokovno obdeluje po principih arhivske stroke in da je dostopno za uporabo v skladu z arhivskimi predpisi.

Sukcesija arhivskega gradiva nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije

Razpad nekdanje Jugoslavije je poleg vprašanja sukcesije premoženja in dolgov prinesel tudi vprašanje nasledstva arhivskega gradiva Socialistične federativne republike Jugoslavije in njenih predhodnic Kraljevine Jugoslavije in Kraljevine SHS. Na osnovi mednarodno sprejetih načel v dokumentih UNESCO in Mednarodnega arhivskega sveta, naša delegacija na pogajanjih zahteva:

1. vrnitev fondov in zbirk, ki so nastali na ozemlju Slovenije in so bili odnešeni po 1. decembru 1918,

2. izročitev kopij ali izvornih dokumentov zveznih inštitucij, ki so nujno potrebni za normalno tekoče poslovanje nove države,

3. vrnitev arhivskega gradiva, ki se neposredno nanaša na ozemlje republike Slovenije in pristaja

4. na proglasitev skupne kulturne dediščine, ki je ni mogoče deliti.

Dokler bosta srbska in črnogorska delegacija vztrajali na stališču, da Jugoslavija ni razpadla, ampak da je prišlo do odecipitve novonastalih držav, kakršenkoli dogovor tudi glede nasledstva arhivov ne bo mogoč.

Zakon o denacionalizaciji in arhivsko gradivo v javnih arhivih

Z Zakonom o denacionalizaciji leta 1991 ni bilo predvideno vračanje zasebnega arhivskega gradiva, če je to sestavni del zbirk javnih arhivov. Ta določba je v veliko korist celostnemu varovanju slovenske arhivske kulturne dediščine, ki bi bila lahko z vračanjem razdrobljena in osiromašena za zasebno arhivsko gradivo sicer resda zaplenjenih ali nacionaliziranih zemljiških gospojev oziroma veleposestev, predvojnih podjetij, združenj, društev ter nekaterih osebnih fondov in zbirk. Pred sprejemanjem zakona tudi ni bilo zahtevkov za vračanje zasebnega gradiva, kar smatramo kot svojevrstno zaupnico slovenskim arhivom, ki strokovno korektno varujejo in dajejo v uporabo tako javno kot zasebno arhivsko gradivo. Le slovenski katoliški cerkvi je Arhiv Republike Slovenije leta 1993 po sklepu Vlade Republike Slovenije vrnil izredno dragoceno zbirko župnijskih matičnih knjig, ki jih je leta 1946 takratna slovenska vlada ob uvedbi civilnih matičnih knjig katoliški cerkvi in drugim verskim skupnostim na Slovenskem s potrdilom začasno odvzela zaradi prepisa.

Uporaba in dostopnost arhivskega gradiva

Družbene spremembe kot so denacionalizacija,

lastninjenje družbenega premoženja, povrnitev odškodnine medvojnemu izgnancem, obnova povojnih sodnih procesov in poprava krivic, ugotavljanje državljanstva, povrh tega pa še različne parlamentarne preiskave ter razne politične afere so v zadnjih letih v arhivu izredno povečale število uporabnikov. Za ilustracijo: izgnancem v letih 1941-45 smo samo letos izdali že 16200 potrdil iz ohranjenega gradiva povojnih repatriacijskih baz. Za zgodovinske raziskave in študije pa gradivo že dalj časa uporablja povprečno 900 raziskovalcev na leto.

Na tem mestu naj opozorim, da naša država še vedno ni uredila pogojev za uporabo arhivskega gradiva v skladu s priporočili Mednarodnega arhivskega sveta ter v skladu z načeli varovanja državnih, uradnih, vojaških in poslovnih tajnosti in z demokratičnimi načeli varstva osebnih podatkov. Pričakujemo, da bo dostopnost in uporaba arhivskega gradiva v najrazličnejše namene uredil že dolgo pričakovani Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, ki ga pripravljamo že od leta 1989. Že dalj časa je v drugem branju v parlamentu, kjer se zaradi različnih razlogov ne premakne.

Pristojnosti in status Arhiva Republike Slovenije

Z novim zakonom bomo morali določiti naloge varstva javnega in zasebnega arhivskega gradiva, ki je že ali hi že moralo biti v arhivu ter pristojnosti glede varstva nastajajočega arhivskega gradiva pri novih državnih organih in institucijah z javnino pooblastili, ki delujejo za območje cele države.

Organizacija in kadri Arhiva Republike Slovenije

Arhiv Republike Slovenije je v preteklih 50 letih večkrat menjal svoj status. Od leta 1991 je republiška upravna organizacija v sestavi Ministrstva za kulturo. Jeseni 1992 je bila izohlikovna sedanja organizacija arhiva. Skupaj 71 delavcev in pripravnikov je razporejenih v:

1. Sektorju za varstvo arhivskega gradiva z dvema oddelkoma, dvema dislociranima enotama in Slovenskim filmskim arhivom,

2. v Sektorju za restavracijo in konservacijo arhivskega gradiva

3. in v Službi za matične arhivske strokovne naloge, za katero želimo, da hi se razvila v Center za arhivski strokovni razvoj.

Arhiv že pet let deluje brez takoimenovanih skupnih služb. Investicije in vzdrževanje premoženja zelo uspešno opravlja za arhiv Servis Vlade skupnih služb, finance Skupne računovske službe pri Ministrstvu za finance, personalne zadeve Kadrovska služba Vlade Republike Slovenije, računalniško opremljanje oziroma informatizacijo vodi Center Vlade za informatiko, v mnogočem pa smo odvisni seveda od našega Ministrstva za kulturo. Arhivske kadre nam poleg matične službe in tujih arhivskih šol izobražuje predvsem

Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Vsem se za resnično uspešno sodelovanje in pomoč lepo zahvaljujem!

Na koncu se želim zahvaliti tudi vsem ustvarjalcem, izročiteljem in darovalcem arhivskega gradiva ter vsem, ki kakorkoli prispevate k ohranjanju in prezentaciji slovenske zapisane kulturne dediščine. Posebno zahvalo in čestitke ob 50-letnici ustanovitve pa namenjam vsem nekdanjim in sedanjim delavcem in sodelavcem Arhiva Republike Slovenije. Mednje prištevam tudi vse raziskovalce arhivskega gradiva.

Nam, arhivskim delavcem in še posebej arhivskim dokumentom, ki se v neustreznih pogojih stiskajo in čakajo na sprejem v naš skupni slovenski spomin, pa želim čimprejšnjo dostojno streho nad glavo v nekdanji kasarni na Roški cesti v Ljubljani!

Vladimir Žumer

50. obletnica Arhiva Slovenije

Govor predsednika Republike Slovenije Milana Kučana, Ljubljana, 7. septembra 1995

Gotovo so v svetu državni arhivi, ki so urejeni sodobneje in se ponašajo z razkošnejšo opremo. A po ljubezni do gradiva, ki mu je zaupano v hrambo, in po skrbnosti, s katero ga varuje, je Arhiv Republike Slovenije mogoče postaviti ob bok tudi najbolj znanim arhivom v svetu. Kdor pozna državni Arhiv Republike Slovenije in ljudi, ki z njim upravljajo, bo tej ugotovitvi brez pridržka priredil.

Po svoje pa je vendarle presenetljivo, da je spoznanje o pomembnosti arhivov vstopilo v našo zavest, predvsem v zavest slovenske politike, šele z državno osamosvojitvijo in s procesi družbenih in političnih sprememb, ki so ji sledili. Presenetljivo glede na pomen, ki ga imajo arhivi za državnoupravno zgodovino in njeno kontinuiteto, pa tudi glede na njihovo vrednost kot najbolj verodostojen pričevalec preteklosti. Resnici na ljubo je to spoznanje vstopalo v slovenski prostor dostikrat tudi na incidenten način, predvsem takrat, ko je bil zanesljiv človeški spomin v tolmačenju preteklosti soočen z dokumentom.

Najpomembnejša naloga, pred katero je tačas Arhiv Republike Slovenije, je vsekakor razprava o nasledstvu državnih arhivov nekdanje Jugoslavije. To je del širše razprave o nasledstvu slovenske države nasploh in po pomenu presega zgolj arhivski vidik. Gre za načelno razpravo o državnopravnem nasledstvu, ki po svojih posledicah določa tudi državnopravno zgodovino Republike Slovenije in njeno državnopravno kontinuiteto. Prevedeno v praktičen političen jezik gre za vprašanje, ali smo Slovenci stopili med sodobne državnotvorne narode že leta 1918 z ustanovitvijo Dr-

žave SHS po razpadu Avstroogrške monarhije, ko smo po svoji volji sklenili oblikovati državo skupaj z drugimi južnimi Slovani. Ta je svoje življenje zaživela kot Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Kasnejša zgodovina je s sklepi AVNOJ-a ohranila življenje te prostovoljno oblikovane države vse do takrat, ko so zaostrena notranja nacionalna in druga nasprotja ter spremenjene mednarodne okoliščine jasno pokazale, da nobeden od narodov, ki so državo ustanovili, v njej ne želi več živeti in je, kot je na koncu bila, ne šteje več za svojo.

S plehiscitom, s katerim smo uveljavili svojo naravno pravico do samoodločbe, smo Slovenci sprožili proces razdruževanja Jugoslavije. Predlagali smo tudi formalizacijo tega procesa s sporazumom o razdružitvi. Tako bi verno procesu nastanka države sporazumno uredili tudi medsehojna razmerja v procesu njenega razdruževanja in posledice življenja v skupni državi, pomembne za državljane in državo, vključno z državnopravnim nasledstvom. Žal naša prizadevanja niso naletela na razumevanje. Ne takrat in ne kasneje na mirovnih konferencah o Jugoslaviji v Haagu, Bruslju in Londonu.

To je zdaj že zgodovina, a vprašanja nasledstva ostajajo še vedno odprta in z njimi tudi vprašanje nasledstva arhivov. To pa je eden ključnih vidikov državnopravnega vstopa Slovenije v svet mednarodnih in meddržavnih odnosov, v razmerje pravice in obveznosti, ki so nastala v času življenja v skupni državi. To je hkrati tudi ena bistvenih sestavin naše državnopravne samozavednosti in verodostojnosti, ki nima zgolj načelne, zgodovinske veljave, ampak ima tudi povsem praktične posledice. Npr. ko gre za veljavnost in prevzemanje mednarodnih in meddržavnih pogodb med nekdanjo Jugoslavijo in drugimi državami ali mednarodnimi organizacijami. Med njimi so, če naštejemo le nekatere najpomembnejše, tudi Ustanovna listina OZN, Helsinška sklepna listina, Osimski sporazum in Avstrijska državna pogodba.

Pri nasledstvu pripada državi naslednici del državnih arhivov nekdanje države, ki je potreben za normalno upravljanje nove države in pa tisti, ki se nanaša neposredno na ozemlje države naslednice. Drugi državni arhivi pa se naslednicam v primeru prenehanja prejšnje države predajo po načelu pravičnosti, pri čemer se upoštevajo vse pomembne okoliščine. Med njimi vsekakor tudi dostopnost do celotnega arhivskega gradiva, ki morebiti ostane sporazumno v skupni hrambi.

Odveč bi bilo spuščati se podrobno v vso problematiko nasledstva Jugoslavije. Toda že arhivski vidik zgovorno pove, zakaj Srbija tako trdovratno vztraja pri tem, da je ona edini dedič nekdanje skupne države in zakaj želi, da vsi drugi nastopamo takorekoč goli in boski v svetu meddržavnih in mednarodnih odnosov, kot da smo vanje vstopili šele z dnem naše osamosvojitve, izsiljene prav zoper logiko in nasilje te iste unitaristične politike. Od tod pa do stališča, s katerim se pogosto srečuje naša diplomacija, da po-

godbe, ki jih je s posameznimi državami sklepala nekdanja Jugoslavija, npr. tudi z Italijo, ne veljajo več oz. da so presežene, ker je Jugoslavija prenehala obstajati, je zgolj korak. Ne glede na dejstvo, da je Sloveniji z ustreznimi državnopravnimi dejanji teh držav priznано nasledstvo v teh pogodbah.

Tudi sicer bi pomen arhivov prav v tolmačenju preteklosti zaslužil mesto, ki ga ima v stabilnih, civiliziranih, demokratičnih in pravnih državah. Tam imajo arhivski dokumenti, hranjeni po profesionalnih načelih arhivistike, vso verodostojnost. Pri povpraševanju kaj se je v nekem preteklem času dogajalo in zgodilo, zato tam odgovarja dokument. Ta odgovor je verodostojen, ker je verodostojen dokument. Iz arhivov po samovolji politika ali posameznika tam ni dopustno odujevati dokumentov, si jih prisvajati ali jih prirejati. V naši preteklosti se je vse to žal že dogajalo in tako zmanjšalo avtoriteto in verodostojnost arhivskih listin, zmanjšala pa tudi verodostojnost arhivov, da bi bili lahko v oporo dostikrat nezanesljivemu in subjektivnemu človeškemu spominu, tudi ko gre za pisanje memoarske literature. Obratno početje ima komajda kaj vzorov.

Prav zato narod in država, ki kaj dasta na svojo lastno verodostojnost, skrbita tudi za verodostojnost svojih dokumentov. Ti niso le zagotovilo pravne varnosti, ampak tudi dokaz pred zgodovino. Zato ne moreta pristati na prakso uničevanja arhivov, osebne prisvajanje uradnih listin ali delov uradnih arhivov, njihovega odujevanja in trgovanja z njimi v nasprotju s pravili, ki veljajo za poslovanje z državnimi arhivi, in jih uporabljeni mimo odobritve pristojnih. V Sloveniji pa je žal skorajda edini trg, ki deluje takorekoč hrez motenj, ne da bi na njem usahnila ponudba, sivi trg uradnih listin in arhivalij, ki so - bodisi z zlorabo pooblastil, bodisi s subjektivno presojo in trditvijo, da v uradnih arhivih listine niso dovolj zavarovane, ali ljudje, ki bi jih morali hraniti, ne vredni potrebnega zaupanja - postale predmet politične trgovine in s tem v formi "dosjejev" ali kot individualni dokument predmet sleherne zlorabe, od izsiljevanj do drugih kršitev človekovih pravic. Ob tem pa žal listine izgublajo kredibilnost in ne morejo več služiti kot povsem verodostojen dokument, tudi če najdejo pota nazaj v uradne arhive.

Prav čas, ki smo ga živeli, in za katerega upravičeno pravimo, da se nam je v njem tako zelo zgodila zgodovina, je izrednega pomena za našo narodno in državnopravno zgodovino. Dokumenti tega časa bodo nekoč služili kot bistveni argument za tolmačenje dogajanja, ki je preko samoodločbe pripeljalo do ustanovitve samostojne slovenske države. Služili bodo kot dokaz, kakšna in kolikšna so bila prizadevanja Slovenije za mirno rešitev jugoslovanske krize, za to, da bi se izognili vojni in da ne bi prerasla v balkansko in svetovno tragedijo, ki ji prav zdaj, po štirih krvavih letih, v Ohlu končno poskušajo najti rešitev. Služili bodo kot dokaz, zakaj je prišlo do vojnega nasilja v Sloveniji, do umika Jugoslovanske armade, kako je

prišlo do mednarodnega priznanja Slovenije in njenega sprejemanja v OZN, Svet Evrope in druge mednarodne organizacije. Služili bodo kot naš dokaz in legitimacija pred zgodovino. Dokaz o tem, kako se je rodila in odraščala naša država.

Zato je skrajni čas, da država zavaruje svoje lastne dokumente in vzpostavi avtoriteto arhivov, tudi državnega arhiva. To ni apel za zakrivanje njenega početja pred sodbo javnosti. Nasprotno. Je apel za strokoven profesionalen vpogled v vsa njena ravnanja, ne da bi ta vpogled bil že sam po sebi politična manipulacija ali v funkciji manipulacije. Gre za zaščito arhivskega gradiva in za zaščito pravice do vpogleda vanj. Strokovnost, profesionalna etika, urejenost slovenskih arhivov, zgodovinskih, cerkvenih, arhivov Zveze komunistov Slovenije, družbenopolitičnih organizacij in drugih, zlasti državnega arhiva Slovenije, zmanjšujejo bojazen, da državne listine, izročene arhivom v varstvo, ne bi bile dobro, zanesljivo, korektno in profesionalno varovane, če bo le preprečena politična samovolja pri poseganju vanje. Potem z ugotavljanjem zgodovinskih dejstev o času, ki ga živimo, kdaj kasneje ne bo posebnih težav.

Pogoj za to pa je dosledno vzpostavljanje obveznosti, da se dokumenti izročajo v arhivsko varstvo in spoštuje red pri njihovi uporabi. Potem ni argumentov, še manj v subjektivnih presojah, s katerimi bi hilo mogoče opravičevati uničevanje državnih listin, njihovo odtegotvanje državnemu arhivu in zasehno poslovanje z njimi. Civiliziranost države in veljava prava v njej ter navsezadnje tudi dolg do zgodovine ali do prihodnjih narodov se meri tudi po ravnanju z državnimi listinami. Državni arhiv ni prostor shranjevanja zaprašenih starih listin. Je živ organizem, v katerega se povezujejo vsi arhivi državnih organov in ustanov. Je sestavni del mehanizma sodobne države, varuh njene verodostojnosti, bkrati pa tudi pravic državljanov, da nadzirajo delovaje države in jo podrejajo službi ljudstvu.

Z željo, da bi Arhiv Republike Slovenije tudi v prihodnje uspešno opravljal to nalogo in da hi mu bilo omogočeno to nalogo opravljati v celoti, njegovim delavcem ob jubileju čestitam, s hvaležnostjo za opravljeno visoko profesionalno delo.

40 let Ptujskega arhiva

Zgodovinski arhiv v Ptujju je v letošnjem letu praznoval svojo 40. obletnico. Sklenili smo, da praznovanja v klasičnem smislu - in proslava, govori, kulturni program, hvale in zabvale - ne bomo pripravili, dovolj se nam je zdelo pomembno, da bomo prireditelji slovenskega arhivskega zborovanja in da bomo lahko gostili vse slovenske arhive. Zborovanje smo želeli predvsem dobro strokovno pripraviti, izdati v

razmnoženi obliki vse referate in koreferate, skozi vse leto pa pripraviti več razstav. V okviru večletne akcije Statut 1376 smo izdali prvo izmed predvidenih objav gradiva: Vpisna knjiga meščanov mesta Ptujja 1684-1917 (ZAP, Viri I, Marija Hernja Masten).

S tem prispevkoin želimo osvežiti le nekaj znanih dejstev o pravno formalnem nastanku našega arhiva ter o njegovih predhodnikih, ki so vplivali na njegov nastanek.

Arhiv v sklopu Muzejskega društva

Ob nastanku Muzejskega društva na Ptujju leta 1893 je le-to prevzelo skrb za zbiranje in urejanje arhivskega gradiva v mestu in njegovi okolici. Pravila iz leta 1904 imajo v tretjem členu že vključena določila, ki društvu nalagajo raziskovanje ptujске zgodovine na podlagi virov in spomenikov, pridobivanje teh v originalih z darili, izkopavanji, nakupi ali v dobrih kopijah in posnetkih, pridobivanje tiskanih del, rokopisov in spisov bakrorezov, lesorezov in litografij.

Ptujčani so zmeraj živeli s starinami in se jih niso niti zavedali, predolgo so bili brezbrizni do svojih pisnih in ostalih spomenikov. Tako so naše arhivalije zbirali drugi. V Gradcu je deloval Deželni arhiv od leta 1868. Ta je nastal z združitvijo leta 1811 ustanovljenega Joaneuma in stanovskega arhiva. Že ta dva sta s prizadevanji nadvojvode Janeza in arhivarja Josefa Wartnerja in Josefa pl. Zahna v začetku 19. stoletja prevzela večji del ohranjenih arhivov grašččin, mest in trgov današnje Štajerske. Arhivarji so na svojih arhivskih popotovanjih "Archivbreisung" evidentirali, popisovali tisto gradivo, ki ga je bilo vredno in potrebno prevzeti v svoje depoje. Lahko rečemo, da je bil tako rešen arhiv mesta Ormoža, ki je bil v zelo slabem stanju na podstrešju rotovža. Mesto je arhiv predalo, zadržalo pa si je mesini statui iz leta 1386, za katerim je kasneje izginila slehema sled. V letu 1908 je mestna občina Ptuj pod vodstvom župana Orniga odstopila ves starejši arhiv mesta Ptujja Štajerskemu deželnemu arhivu v Gradec, in sicer kot depozit s pridržkom lastninske pravice. Da ptujski župan mestnega arhiva ni predal muzejskemu društvu, temveč ga je deponiral v Gradcu, je bilo krivo stanje v muzejskem društvu in spori med županom Omigom in Ferkom. Muzejsko društvo je sicer z darili in nakupi pridobivalo starejše arhivalije, vendar je težko konkuriralo strokovni organizaciji v Gradcu. Dr. Kotnik je o arhivski problematiki na odborovi seji leta 1921 poročal, da je tudi Sv. Jurij ob Južni železnici leta 1907 izročil svoj arhiv v Gradec.

Po koncu I. svetovne vojne se je delo v društvu nadaljevalo. Vodstvo društva je prevzel predsednik Vajda. V letu 1923 se je muzej razdelil na oddelke. Dr. Kotnik je prevzel narodopisni oddelke in arhiv. V času historične razstave v Varaždinu od 14. do 20. julija 1923, so na sestanku, ki so se ga udeležili predstavniki Zgodovinskega društva Maribor ter Muzejskih društev Ptuj in Celje, obravnavali vrnitev javnih

in zasebnih arhivov, ki so se nahajali v inozemstvu in so se nanašali na ozemlje bivše Spodnje Štajerske. Društvo je z nakupi in darovi pridobivalo različne kategorije arhivskega gradiva; če bi uporabili današnjo strokovno terminologijo, mislimo na razne listine, rokopise, kronike, cehovske spise in cehovska pravila, razne karte, zemljevide, litografije, fotografije in podobno.

Tudi z razstavno dejavnostjo so se ukvarjali, saj so imeli v Mladiki ob obletnici septemhrskih dogodkov leta 1928 veliko zgodovinsko razstavo, na kateri so predstavili številne arhivalije. V letu 1933 pa so namestili med okni refektorija v dominikanskem samostanu nove vitrine za razstavljanje listin.

V letu 1934 je zaradi nujne in utesnjenosti prišlo do razširjanja prostorov, predvsem za knjižnico in arhiv. Pred preselitvijo je tajnik Smodič delno uredil arhiv in bogato zbirko zemljevidov. V naslednjem letu so v poročilu zapisali, da sta bila knjižnica in arhiv v majhnem, temnem in vlažnem prostoru, ki je bil popolnoma neprimeren za hrambo. "Prošnja Muzejskega društva je našla, lahko bi rekli, tradicionalno razumevanje pri občinskem svetu, kateremu predseduje Ladislav Jerše." Ali bi bilo temu tudi danes tako? Za arhiv je bil določen novi prostor, v katerem je stala omara s ptujskim županskim mečem, žezlom in cehovskimi listinami. Društvo pa je dalo narediti nove police in električno napeljavo.

Iz zadnjih dveh let pred pričetkom 2. svetovne vojne in obdobja okupacije nimamo podatkov o arhivu. Tik pred pričetkom vojne so za primer agresije določili lokacije za umik kulturnih dragocenosti, vendar arhiva niso nikoli selili. Bil in ostal je v dominikanskem samostanu vse do danes.

Po drugi vojni - pot do osamosvojitve

Po 2. svetovni vojni je muzej postal poklicna ustanova, ki je počasi pridobivala kustose različnih strok. Arhiv je bil v dveh ozkih majhnih sobicah. Pritiski za osamosvojitve arhiva so postali močnejši, saj je šel tudi drugod razvoj v smeri ustanavljanja specialnih kulturnih ustanov. Osamosvojitve arhiva na Ptujju pa je postala realnejša šele potem, ko se je v Ljubljani Državni arhiv ločil od Narodnega muzeja ter je bila izdana Uredba o državnem arhivu in arhivskem svetu. V letu 1952 je Državni arhiv Slovenije v Ljubljani prvič popisal in evidentiral arhivsko gradivo na Ptujju. Popis sta opravila arhivistka Ema Umek in Peter Ribnikar.

Preureditev kulturnih zavodov, ki je potekala na Ptujju leta 1954, je v širši javnosti povzročila mnogo hude krvi. V tem letu se je v arhivu zaposlil prof. Anton Klasine, ki si je zelo prizadeval, da bi arhiv čimprej postal samostojna ustanova, ki ho lahko pričela s strokovno obdelavo bogatega arhivskega fonda. Ideja, da bi ukinili študijsko knjižnico (kasneje združili z okrajno ljudsko knjižnico in še kasneje, da bi jo priključili k novo nastajajočemu arhivu), je vso stvar

zapletla do te mere, da še marea 1954 ni bilo jasno, kdo naj ustanovi arhiv. Svet za kulturo in prosveto pri okraju je sicer že marca 1954 sprejel sklep, da bo izdatke zanj deloma kril Okrajni ljudski odbor Ptuj, deloma pa Ljudski odbor mestne občine Ptuj. Proračun je bil ocenjen na 422.800 din, ker je arhiv potreboval nove police.

Okrajni ljudski odbor je 1. julija 1954 na ločenih sejah obeh zborov sprejel sklep, da se ustanovi proračunska ustanova Okrajni arhiv, katerega predmet poslovanja je zbiranje in urejanje ter vodenje in čuvanje državnega arhiva. Svet za prosveto in kulturo Ljudske republike Slovenije v Ljubljani je ta sklep anuliral in tako arhiv v tem letu še ni bil ustanovljen, čeprav je dejansko že samostojno deloval.

Izvršni svet LR Slovenije je dal svoj pristanek za njegovo ustanovitev šele naslednje leto. Tako je Ljudski odbor mestne občine Ptuj na svoji seji dne 24. marea 1955 ustanovil Mestni arhiv kot samostojno upravno in proračunsko ustanovo v Ptujju. Že z ustanovitveno odločbo je Ljudski odbor mestne občine Ptuj določil naloge arhiva in njegovo teritorialno pristojnost, ki je bila v mejah tedanjega ptujskega okraja. Državni arhiv LR Slovenije je 7. julija 1955 pooblastil Mestni arhiv v Ptujju, da je v njegovem imenu izvrševal nadzorstvo nad arhivskim gradivom na vsem ozemlju okrajnega ljudskega odbora Ptuj. S tem je dobil arhiv še potrebno družbeno in strokovno verifikacijo za svoje delo.

Od Mestnega do Zgodovinskega arhiva

Mirko Majcen in Anton Klasine sta pričela orati strokovno ledino arhivistike in sta že v letu 1954 pričela z načrtnim urejanjem arhivskega gradiva, ki je bilo do tedaj zbrano. Najtežji del je predstavljala namestitve gradiva v primeme prostore, saj se je gradivo nahajalo do takrat v treh sobah južnega trakta dominikanskega samostana, razen velikega Herbersteinovega fonda z gospoščinami Lendava, Vurberk, Brstje in Hrastovec, ki je bil v posebnem arhivskem prostoru na gradu.

Novoustanovljeni arhiv je s svojim delom kmalu začel seznanjati javnost s članki iz lokalne zgodovine, ki so izhajali v Tedniku in drugih strokovnih časopisih.

V letu 1956 je občinski ljudski odbor Ptuj na temelju uredbe o vodstvu kulturnoprosvetnih, znanstvenih in umetniških ustanov imenoval prvi upravni odbor arhiva. Največji problem arhiva so bili neprimerni, vlažni skladiščni prostori in še ti so bili brez polic, slaba pa je bila tudi kadrovska zasedba, saj so leta 1960 poleg dveh arhivistov zaposlili še pomožnega pisarniškega referenta.

Pomembno prelomnico je za arhiv predstavljalo leto 1962, ko se je razširilo njegovo delovno območje tudi na občino Ormož, ki je prevzela del ustanoviteljskih pravic in dolžnosti do zavoda. S tem se je spremenilo tudi ime arhiva. Preimenoval se je v Zgodovin-

ski arhiv Ptuj in postal zavod regionalnega značaja.

Arhivska skladišča

Muzejskemu društvu je mestna občina leta 1928 namenila prostore v stavbnem kompleksu ukinjenega dominikanskega samostana in hkrati z njim tudi arhivu, ki se je v okviru tega selil iz prostora v prostor. Konec leta 1950 se je iz 2. nadstropja preetažirane samostanske cerkve izselila Mehanična tkalnica, vanj se je preselil etnografski depo, v njegove dotedanje prostore pa se je preselil arhiv.

Zgodovinski arhiv Ptuj ima danes svoje prostore v jugozahodnem prizidku dominikanskega samostana. V nekdanji žitnici so arhivska skladišča, v prvem nadstropju so delovni prostori, klet je bila adaptirana za skladišče. Pomanjkanje arhivskih skladišč se skozi vsa leta delovanja arhiva vleče kot jara kača. Leta 1953 je muzejski arhiv pričel s prevzemanjem arhivskih fondov in takoj zapolnil tisti dve sobici, ki sta mu bili namenjeni. Tako je Mestni arhiv ob svoji deseti obletnici 1965 imel še vedno težave s prostori. S preselitvijo študijske knjižnice leta 1969 v prostore minoritskega samostana je arhiv pridobil njene prostore, ki pa so zahtevali večjo adaptacijo. Ta je bila izvršena v letih 1973-1974. Z adaptacijo je arhiv pridobil 168 m² sodobnih arhivskih prostorov, v katere je hilo nameščenih 2054 m kovinskih polic. Ob planiranju adaptacije smo vedeli, da ta prostor zadostuje le za 10 let. Zaradi velikih prevzemov arhivskega gradiva nam je prostora zmanjkalo prej kakor je bilo predvideno. V letu 1993 smo usposobili še eno klet in tako dobili nadaljnjih 200 metrov prepotrebne prostora, ki se z neverjetno naglico polni.

Prevzemanje fondov

Tukaj ne morem naštetih vseh fondov, ki jih je arhiv prevzel, sicer pa so ti popisani in objavljeni v vodniku. Naj omenim le nekaj večjih, ki smo jih prevzeli v zadnjih desetih letih. Listine zemljiške knjige so obsežen in pomemben fond. Služba družbenega knjigovodstva, ki ima v fondu zaključne račune vseh podjetij, ustanov, šol, skratka vseh upravljalcev s sredstvi in bo prav gotovo najpomembnejši fond za zgodovino gospodarstva. V zadnjih letih se arhiv ubada z velikimi težavami prevzemanja arhivskega gradiva tistih podjetij, ki so šla v stečaj. Med te spada skoraj celotno ptujsko gospodarstvo, kot TP Olga Meglič, Elektrokovina, Iskra Delta Biomehanika, Gorenje, Agis, Agrottransport itd. Pred arhivom bo v naslednjih letih veliko dela, da bo strokovno obdelal vse te obsežne fonde, ki bodo nekoč razjasnjevali gospodarsko življenje Ptuja.

Razstavna dejavnost

Razstavljanje arhivskega gradiva je tisti del našega dela, ki ga javnost najboljše pozna. Za arhivske raz-

stave je značilna njihova študijska priprava in zato niso prav pogoste. Prvo razstavo je imel arhiv leta 1957 v refektoriju dominikanskega samostana z naslovom Srednjeveški Ptuj v zgodovinskih dokumentih. Naj navedem nekaj večjih: Iz tisočletne zgodovine Ptuja, 1960, Ptuj skozi stoletja, 1970, Ob 1900-letnici mesta Ptuja, 700 let Ormoža, 1973, Ptuj na starih slikah, načrtih in zemljevidih, 1975, ki je bila preseljena še v TVI Majšperk in TGA Kidričevo, Ormož in okolica na starih podobah in slikah, 1976. Velik odmev je doživela razstava 600 let ustavne in upravne zgodovine Ptuja leta 1979. V okviru medobčinskega sindikalnega sodelovanja je arhiv pripravil potujočo razstavo, ki je gostovala v vseh sodelujočih mestih z naslovom 20 let bratstva in prijateljstva. Oh obletnicah Trsničarske zadruge v Juršincih je arhiv pripravil razstave na to tematiko ter jih predstavil v Juršincih in doma. Leta 1992 smo na radgonskem kmetijskem sejmu pripravili razstavo, ki je predstavila vinsko tradicijo Slovenije, z naslovom Trta in vino skozi stoletja; naslednje leto je bila prenešana v razstavišče Križanke v Ljubljano. V lanskem letu smo pripravili razstavo 120 let kasaškega športa v Ljutomeru in Ptuj mesto mnogih mest s podnaslovom Preteklost v službi današnjih odločitev. Sodelovali pa smo pri velikih projektih skupaj z muzejem in knjižnico še pri razstavah Dragotine Ptuja in Ormoža, ki je bila v Ljubljani predstavljena širši slovenski javnosti, 120 let tiskarstva in knjižničarstva na Ptuj - *Littera scripta manet*, v refektoriju samostana ter lansko leto oh obletnici ustanovitve ptujске gimnazije.

Štirideset let za zgodovino ni dolga doba. Iz prav skromnih začetkov se je arhiv razvil v pomembno arhivsko ustanovo. V slovenskem merilu je naše arhivsko gradivo po količini majhno, starejši fondi pa so po svoji vsebini izredno bogati. Od začetkov svojega dela, ko je arhiv imel le nekaj starejših fondov, hrani danes ok. 2700 tekočih metrov gradiva, ima zaposlenih 12 delavcev. Večina fondov je urejena in je dostopna uporabnikom, arhiv se ukvarja s pedagoškim delom, pripravlja učne ure za učence in dijake in jih uvaja v spoznavanje domoznastva. Delavci se s svojimi strokovnimi znanstvenimi razpravami in članki vključujejo v slovensko arhivistiko in tako prispevajo k njenemu hitrejšemu razvoju. Izdajanje publikacij in virov je pomembna naloga arhiva. Lepo število se jih je nabralo. Vsaka publikacija pomeni obdelan fond, pripomoček raziskovalcem, predvsem mladim, ki bi jim starejše gradivo zaradi nepoznavanja jezika in pisave ostalo nedostopno.

Zgodovinski arhiv sodeluje v Arhivskem društvu Slovenije, z Zgodovinskimi društvom in drugimi.

Dolga je bila pot, ki smo jo prehodili, odkar je bil ustanovljen arhiv, pa najsi bo tisti v srednjem veku, tisti na magistratu, tisti pri muzejskem društvu, ali ta iz leta 1955, po katerem danes Zgodovinski arhiv praznuje svojo 40-letnico. Prepričani pa smo, da je Zgodovinski arhiv tista kulturno-znanstvena ustanova, brez katere bi bil kulturni utrip Ptuja danes gotovo

precej drugačen, bolj pust in naša preteklost mnogo, mnogo manj znana.

Marija Hernja-Masten

Mednarodni kongres Lumière v Lyonu (Congres International Lumière Lyon)

Kongres je potekal od 7. do 10. junija 1995 na Univerzi Lumière Lyone 2. Na njem so sodelovali strokovnjaki s področja zgodovine filma, filmski arhivisti in novinarji, ki se s to problematiko ukvarjajo. Udeležencev iz Severne in Srednje Amerike, Japonske in Evrope je bilo okrog 80. Kongres so organizirali: Filmski arhiv (Archives du Film), Francosko združenje za zgodovinsko raziskovanje filma (Association Française de Recherche sur l'Histoire du Cinéma), Združenje bratov Lumière (Association des Frères Lumière), Center Jacques Cartier, Nacionalni center za kinematografijo (Centre National de la Cinématographie), Francoska kinoteka (Cinémathèque Française), Inštitut Lumière (Institut Lumière), Filmski muzej v Lyonu (Musée du Cinéma de Lyon) in Prvo stoletje filma (Premier Siècle du Cinéma).

Na kongresu so bili obravnavani naslednji problemi:

1. Ekonomija kinematografa; iznajdba in proizvodnja kinematografa, distribucija in varstvo filmov

2. Kinematograf in njegova predstavitev; sprejem projekcij s pomočjo kinematografa, socialno stanje v letih 1880-1914 in podoba bratov Lumière

3. Filmska estetika; povezava, komentarji o filmih, žanri in teorija

Delo na kongresu je od 7. do 10. junija 1995 potekalo tako, da so bile dopoldne plenarne seje, popoldne pa okrogle mize. Plenarne seje so se začele ob 9. uri in končale okrog 13. ure. Od 14.30 do 18.30 so potekale okrogle mize. Na koncu referata ali skupine referatov je bila dana možnost postavljanja vprašanj. Referati so bili v francoščini in angleščini. Zagotovljeno je bilo simultano prevajanje v oba zgoraj navedena jezika.

Vsi referati bodo objavljeni v posebni publikaciji.

Referati, prebrani na kongresu, so poskušali najti odgovor na vprašanja povezana z začetkom kinematografije, kinematografa in o njegovi razširjenosti ter vlogi Louisa in Augusta Lumière. Obravnavane so bile psihološke, družbene, estetske in umetniške posledice, ki jih je povzročil novi medij.

Kongres je bil predvsem posvečen bratoma Lumière, ki sta prva odkrila in izdelala kinematograf, aparat, ki je združil kamero in projektor v celoto. V 80. letih 19. stoletja je Alva Edison odkril in izdelal kinoscope - aparat za gledanje gibljivih slik in kinograph - kamero. Toda to sta bila dva različna apa-

rata. Bratoma Lumière, predvsem pa Louisu, se je posrečilo izdelati aparat, ki je to dvoje združeval. Njun oče Antoine se je zelo resno ukvarjal s fotografijo in je ustanovil tovarno fotografske opreme v Lyonu. Svoja sinova je navdušil za fotografijo in ju vzpodbujal pri raziskovalnem delu.

Prva projekcija filmov s pomočjo kinematografa je bila 18. 12. 1895 v indijskem salonu Grand Café v Parizu. Za večino filmskih zgodovinarjev ta datum pomeni rojstni dan nove umetnosti. Program prve predstave je bil dolg približno 25 minut. Projekcija je doživela ogromen uspeh. O novem mediju so začeli pisati vsi svetovni časopisi. Prvič je bilo pred večjim številom ljudi na platnu prikazano življenje na ulici in doma in to v naravni velikosti. Novi medij se je hitro razširil in začel vedno hitreje rasti, dokler ni postal prava industrija.

Na prvih projekcijah so bili prikazani filmi, posneti v Lyonu in okolici. Zaradi povečanega interesa so Lumièreovi snemalci začeli s projekcijami po drugih državah in ne samo v Franciji. Louis Lumière je zaradi tega ustanovil v Lyonu posebno šolo za snemalce.

Na kongresu je bilo prebranih 57 referatov.

Paul Génard (Francija) je na način starih operatorjev predvajal Lumièreove filme na originalnem kinematografu. Vsi prikazani filmi so bili posneti v Lyonu. Prikazal je 8 filmov. Posamezen film je trajal približno 30 sekund. Vsak film je bil prikazan posebej, tako kot je bila to praksa v začetku. Čez nekaj let so bili filmi zlepljeni in naviti na poseben kolot ter vstavljeni v posebno škatlo. Tako ni bilo več potrebno vsakega posameznega filma samostojno projicirati. Kvaliteta prikazanih filmov je bila prvovrstna.

Kaj je bil prvi kinematograf - angel, polbog ali bog? Na to vprašanje je v svojem referatu odgovoril M. Philippe Dujardin (Francija). Po njegovem mnenju obstajajo različne kategorije predvajanja. Pri predvajanju nastajajo paradoksi, kakor ta, da kinematograf povzroča začasni efekt resničnosti.

Thomas Elsaesser (Nizozemska) je svoj referat posvetil interpretaciji Lumièreovih filmov v obdobju stotih let. Po letu 1970 ponovno oživlja zanimanje za Lumièreove filme pri zgodovinarjih filma. Še posebno posvečajo veliko pozornost odnosu med filmi in fotografijo, tridimenzionalnostjo, psevdonarativnostjo ter dokumentarno in protistrukturalno naivnostjo.

Prve projekcije Lumièreovih filmov v ZDA v letih 1896-1898 so bile teme referata Charlesa Musserja (ZDA). Projekcije so bile v zabaviških New Yorka, Bostona in Philadelphije. Vodilni operator in snemalec filmov je bil Felix Mesguich. Pravico prikazovanja svojih filmov v ZDA je podjetje Lumière dobilo novembra 1896. Kinematograf je doživljal velik uspeh samo prvih osem mesecev. Preseneča hiter upad popularnosti kinematografa. Morda je temu vzrok domača ameriška konkurenca (Edisonov Vitascop in z American Mutoscope Company). Verjetno je vzrok propada v premajhni agresivnosti podjetja na ameriškem trgu in pomanjkanju denarja. Organiziranost

podjetja, je bila preveč "družinska".

Prve projekcije Lumièrovih filmov na Poljskem v letih 1896-1897 je bila tema referata zakoncev Hendrykowskih (Poljska). Poudarila sta, da so bile prve projekcije v gledališču in ne, kot je bil ohičaj drugje, v zabaviščih. Povezava med gledališčem in filmom je bila na Poljskem zelo uspešna. Tako je postal film umetnost in ne zabava.

Srdjan Knežević (Srbija) je podal kratko zgodovino prvih projekcij Lumièrovih filmov na Balkanu in na Madžarskem.

Veliko navdušenje ob projekcijah Lumièrovih filmov v Mehiki v letu 1896 je, po mnenju Manuela Gonzalesa Casanove (Mehika), prepričalo mehiške intelektualce, da je film avtentičen predstavnik dobe. Takšno pojmovanje filma je postalo osnova, ki je določala razvoj mehiške kinematografije v naslednjih dvajsetih letih.

Iz leta 1896 sta ohranjena samo dva filma, ki ju je posnel Mesguich v Quebecu. Germain Lacasse (Kanada) je navedel podatek, da je deset Lumièrovih snemalcev prepotovalo Kanado in na svoji poti so snemali filme. Večina njihovih filmov se je izgubila.

Po Glenu Myrentu (ZDA) je bilo leta 1896 v ZDA 21 snemalcev, ki so snemali po vzhodnih in osrednjih delih države. Od vsega posnetega materiala se je ohranilo samo 27 filmov.

S problemi pri restavraciji in identifikaciji Lumièrovih filmov sta se srečala Anne Gautierin in Jean-Marc in Lamotta (Francija). Pri restavraciji filmov se pojavljajo problemi pri filmskem traku in perforaciji. Identifikacija je težavna zaradi tega, ker je veliko filmov z isto zgodbo, istimi kadri (tabloji) ter istim časovnim zaporedjem. Prvotni filmi niso imeli glave, zato je identifikacija zelo težavna in zamudna.

Isabelle Raynauld (Kanada) se ukvarja s teksti katalogov filmov. Ti ne obsegajo samo naslova filma, ampak tudi vsehino. Po njenem mnenju naj bi bili katalogi začetki scenarija. Natančno branje pokaže, da je bila vsebina filma razdeljena na posamezne kadre.

Antoine Morin (Francija) je razdelil vsebino filmov v katalogu v štiri stopnje:

1. Filmski portreti ljudi pri svojih opravilih. To so povečini filmi, posneti leta 1895.

2. Film popeljejo gledalca na potovanje. Prostor se odpre in poglohi in postane del posnetka. Uporabljati se začne panoramska tehnika.

3. Dogodek postane osrednja vsebina filma. Več dogodkov se poveže v serije.

4. Pride do zgodovinske rekonstrukcije na osnovi scenarija. Kontekst postane kompleksen, kakor tudi pogoji snemanja. Prostor iz druge stopnje se nadomesti z gledališkim prostorom.

Vzroka za navedene stopnje sta dva:

1. Ideologija podjetja Lumière. Louis in Auguste sta bila predvsem izumitelja in podjetnika. Kamera zato poudarja predvsem tehnični in ekspresivni pogled na dogajanje.

2. Film so realistični in dokumentarni. Nikoli ne

zapustijo dokumentarnosti, tako da ne preidejo v fikcijo, imaginacijo, kot pri G. Melièsu. V njih ni abstrakcij, so samo prenikajoče se slike.

Michell Aubert (Francija) je v svojem referatu govorila o metodologiji in zgodovini projekta identifikacije, katalogizacije in restavracije Lumièrovih filmov. Francoski filmski arhiv, Inštitut Lumière, Francoska kinoteka in Univerza Lumière sodelujejo pri projektu identifikacije, katalogizacije in restavracije Lumièrovih filmov.

Vseh ohranjenih filmov je okrog 1400. Vse filme hranita Francoski filmski arhiv in Francoska kinoteka. Filmni so dostopni, restavrirani in katalogizirani. Določeno število filmov so presneli na video v sodelovanju s televizijo. Eden izmed programov nacionalne televizije predvaja vsak dan en Lumièrov film. Načrtujejo projekcije Lumièrovih filmov po svetu v letih 1995-96.

Rashit Yangirov (Rusija) navaja, da so bile prve projekcije Lumièrovih filmov v Rusiji leta 1896. Eden izmed vzrokov za tako hiter prihod Lumièrovih snemalcev je bilo kronanje Nikolaja II. leta 1896 v Moskvi. Dogodek so posneli in ga predvajali tudi drugje po svetu. Projekcije so se v Rusiji zelo razširile in to ne samo v Moskvi in Petrogradu, ampak tudi v drugih ruskih mestih.

Na podlagi ponovnega preverjanja kataloga in arhivskega gradiva so prišli do novih dognanj o prvih projekcijah Lumièrovih filmov v Kataloniji. Miquel Porter I. Moix (Španija) je poudaril velik pomen za razvoj kinematografije v Španiji prihod in delo snemalca Alexandra Promia. Katalonskemu filmskemu arhivu je anonimni darovalec daroval nekatere Lumièrove filme, ki naj ne bi bili navedeni v katalogu.

Po Andréu Gardiesu (Francija) panorama predstavlja žanr. Ali se lahko tipologija žanr določi na podlagi subjekta, snovi, naslova in smeri snemanja? Pri tem je zelo pomemben položaj kamere; ali je statična ali gihljiva.

Vprašanje montaže v Lumièrovih filmih zanima Andréa Gaudreaulta (Kanada). Na primerih iz štirih filmov je pokazal na začetke montaže. Kaže se v tem, da je snemalec v določenem trenutku ustavil snemanje in obrnil kamero ter snemal naprej. Filma s tako različnima kadroma je nato zlepil.

Richard Crangle (Anglija) je poudaril različno filmsko terminologijo v 90. letih 19. stoletja in v začetku 20. stoletja. Postavil je vprašanje, zakaj je bil v Angliji sprejet termin kinematograf in ne kateri drugi.

Nevena Daković (Srbija) je predstavila ideje filmskega kritika in publicista Boška Tokina iz začetka 20. let.

Kakšen je bil odnos med Lumièrom in Gaumontom, francoskima ustvarjalcema? Po mnenju Alison McMahan (ZDA) prijateljski, kar je razvidno iz njune korespondence. Analiza nekaterih filmov obeh kaže popolno identičnost in to ne samo v kadrih, ampak tudi v časovnem zaporedju posnetkov. Postavi se vprašanje plagiata, imitacije. O tem bi težko govorili,

ker je bila takratna praksa takšna, da so različni ustvarjalci snemali iste zgodbe.

Gabor Szilágyi (Madžarska) je govoril o povezanosti in vplivu fotografije in fotografske tehnike na film in filmsko tehniko.

V Lumièrovih filmih je po mnenju Lieve Spaak (Francija) zelo prisotna antropološka okoliščina. Veliko je posnetih filmov o običajih posameznih ljudstev in načinu njihovega življenja.

"Bog nebeški, mislil sem, da je res!", je bila ena izmed reakcij gledalcev pri ogledu prvih filmov. Stephen Bottomore (Anglija) je navajal primere, ko so posamezniki zbežali iz dvorane in začeli od strahu kričati.

Kakšen družbeni položaj je imela družina Lumièr v Lyonu? Kako uspešno je bilo njihovo podjetje? Na ta vprašanja je poskušal odgovoriti Bruno Benoit (Francija). Kako so znanstveniki ocenjevali njun izum?

V začetku so bile projekcije filmov v zabaviščih. Filmi so bili samo del programa. Ian Christie (Anglija) je na podlagi programov prišel do sklepa, da je projekcija trajala povprečno 20 do 25 minut. Največje število prikazanih filmov v programu je bilo 20.

Jean Claude Seguin (Francija) je v svojem referatu prikazal delo Alexandra Promia, ki je bil od leta 1896 Lumièrov snemalec. Bil je eden prvih, ki so se spraševali o naravi filmskega jezika. Posnel je približno 400 filmov. Pri snemanju Benetk iz gondole je prvi uporabil potovanje kamere.

Louis Lumièr ni samo izumil kinematografa, ukvarjal se je še z drugimi raziskavami, povezanimi s filmom. Delal je eksperimente z barvnim filmom in tridimenzionalnostjo. Po mnenju Vincenta Pinela (Francija) so te raziskave bolj s področja fotografije kot filma.

Po Auréliu de los Reyesu (Mehika) je film novi tip zgodovinskega dokumenta. Zgodovinarji so šele zadnja leta resnično začeli preučevati film kot zgodovinski dokument. Ko se je pojavil film, so ljudje verjeli, da se lahko uporabi kot "resnični" dokument o zgodovinskem dogajanju. Kamera je posnela življenje in gibanje. Preteklo je veliko let, preden so zgodovinarji začeli uporabljati film kot vir in to zaradi tega, ker so dvomili o resničnosti posnetih dogodkov.

Korespondenca podjetja Lumièr v letu 1895, ki govori o kinematografu, obsega okrog 160 pisem. Jacques Rittaud - Hutinet (Francija) je razdelil korespondenco v skupini A in B. V skupini A so pisma podjetja Lumièr Carpentierju, v skupini B pa seznam korespondentov. Pisma so dostopna, podroben analitični inventar še ni narejen.

Martin Loiperdinger (Nemčija) je izčrpno poročal o projekcijah Lumièrovih filmov v Nemčiji leta 1896. Po njegovih izračunih si je projekcije ogledalo od 2 do 3 milijone gledalcev.

Jacques Gerstenkorn (Francija) je obdelal programe Lumièrovih filmov. Vsak film je celota zase, toda istočasno obstajajo med njimi povezave. Seznam

filmov, ki so bili kasneje združeni v katalogu, nam kaže skupno povezavo skozi ponavljajoče se zgodbe in sekvence. Zato si zaslužijo, da jih ohranavamo kot estetski sistem, ki sam sebe potrjuje.

Kakšen vpliv so imele fotografije in amaterski fotoklubi na razvoj kinematografa? Na to vprašanje je poskušal odgovoriti Tom Gunning (ZDA). Mnenja je, da je imela fotografija velik vpliv, posebno pri Louisu Lumièru, ki je bil eden najboljših fotografov svojega časa. Posebno se je to pokazalo v filmih pri kompoziciji, svetlobi in kadriranju.

Aldo Bernardini (Italija) je prikazal vpliv Lumièrovih filmov na razvoj italijanske kinematografije v letih 1896-1898.

Paul Aries (Francija) se je v svojem zanimivem referatu o stoletju nasprotujočih si proslav dotaknil vprašanja, kaj takšne proslave sprožijo. Pri nekaterih vprašanja, kdo izmed bratov Lumièr je več prispeval k iznajdbi kinematografa. Ali se je kinematografija v današnjem pomenu zares začela v Franciji?

Monique Sicard (Francija) se je dotaknila vprašanja povezanosti kinematografa z astronomijo. Astronom Jules Janssen je v 70. letih 19. stoletja izumil fotografski revolver, s katerim je v seriji fotografij posnel prehod Venere preko Sonca. Fotografski revolver je postal eden izmed predhodnikov kinematografa.

Februarja 1897 so se začeli na Japonskem prikazovati Lumièrovi filmi. Zelo zgodaj so z Lumièrovimi snemalci začeli sodelovati in pomagati pri snemanju tudi Japonci. Na osnovi raziskav Futoshija Koga (Japonska) so francoski snemalci snemali etnološke in antropološke filme (pleme Ainou) in tudi rekonstrukcije s pomočjo igralcev gledališča Kabuki ter gejš.

Po Eleni Dagrada (Italija) je zgodovinska rekonstrukcija žanr, ki so jo ustvarjalci Lumièrovih filmov dostikrat uporabili. Žanr se izraža v najmanj treh različnih stopnjah. Prvič kot razmerje do zgodovine (pretekla ali sedanje), ki se s pomočjo filma znova rekonstruira in tako postane objekt prikazovanja. Drugič je v odnosu do zgodovine poudarjena sedanost. Objekt prikazovanja je sedanost. Tretjič postanejo zgodovinski dogodki že fikejja, povezana z narativnostjo.

Zgodovinski filmi so bili majhen del Lumièrove produkcije. Po mnenju Françoisa dela Bretéquea (Francija) so posnetki ubojev in eksekucij prevladovali. Ti posnetki niso bili posneti po naključju, ampak namenoma, kar lahko delno pripišemo tudi morbidnosti belle époque.

Zadnje predavanje Angela Luisa Montona (Španija) je bilo posvečeno modelom zgodovinske rekonstrukcije in v povezavi s tem začetkom ustvarjanja žanra.

Po koncu predavanj je bil na programu obisk Inštituta Lumièr. Člani družine Lumièr so v pogovoru in po spominu pripovedovali o Louisu in Augustu.

Dne 7. junija je župan mesta Lyon pripravil sprejem za udeležence kongresa. Naslednji dan je bila v kinu Comoedia projekcija Lumièrovih filmov. Reži-

serjem Andrzej Wajdi, Carlosu Sauri in Pierru Perraultu so na posebni slovesnosti podelili častne doktorate Univerze Lumièrre za njihove prispevke na področju filma.

V Ljubljani so bile prve projekcije Lumièrovih filmov že novembra 1896.

Pri nas se premalo poglobljeno in znanstveno ukvarjamo z zgodovino in posledicami Lumièrovih in Edisonovih projekcij filmov v Sloveniji. Edini, ki se je s tem ukvarjal, je bil Janko Traven in to v svoji knjigi Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih (do 1918), ki je izšla v Ljubljani 1992. V knjigi je prikazana zgodovina prvih projekcij pri nas. Niso pa natančno raziskane posledice (psihološke, družbene itd.). Za doseg tega cilja hi morali razen časopisnih člankov, upoštevati katalog Lumièrovih filmov, arhiv podjetja Lumièrre in arhivsko gradivo v slovenskih arhivih. Delo je obsežno in dolgotrajno. Naslednje, kar je potrebno narediti, je to, da se natančno pregleda katalog in določeno število filmov. Predvideva se, da je Lumièrjev snemalec jeseni 1898 posnel panoramo Ljubljane. Film je ali uničen, ali pa se nahaja v Franciji v Francoskem filmskem arhivu ali Kinoteki. Praksa snemanja filmov v deželi, kjer se tisti trenutek filmska ekipa nahaja, je bila zelo razširjena. Posnete filme so nato vključili v program projekcij tudi drugje. Obstaja še eno pomembno dejstvo, in to je, da so velikokrat posnete filme poslali na razvijanje v Lyon.

Pričakujemo lahko in upamo, da bodo hodoče raziskave uspešne in bodo poglohtle naše znanje o začetkih kinematografije pri nas.

Vladimir Sunčič

XXXI. mednarodna konferenca okrogle mize arhivov, Washington 6. - 9. septembra 1995

Vsako jesen, z izjemo leta, ko pride na vrsto mednarodni kongres arhivov, se zherejo predstavniki nacionalnih arhivov, nacionalnih arhivskih društev ter mednarodnih arhivskih organizacij k t.i. Okrogli mizi arhivov. Kot kraj letošnje konference je bil izbran Washington. Med udeleženci iz 65 držav sva bila iz Slovenije podpisani ter g. Miroslav Novak iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Skupni naslov konference, ki je bila posvečena 50-letnici konca druge svetovne vojne, je bil Vojna, arhivi ter sodelovanje narodov. Nova zgradba Nacionalnega arhiva ZDA, ki je kakih 15 km izven DC (v College Park v državi Maryland) in je ena največjih in najsodohnejših na svetu, je omogočila organizatorjem, da so dobro pripravili konferenco oh tako številni udeležbi.

Tema prve seje je bila Zaščita arhivov med vojno. Pripravljeni sta bili dve poročili: Markku Järvinen

(Finska) Haaška konvencija iz leta 1954 ter Duong van Kham (Vietnam) Zaščita in hranjenje arhivskega gradiva v času vietnamske vojne. Namen Haaške konvencije, ki vsebuje tudi pravilnik za izvajanje konvencije ter poseben protokol, je zaščita premičnih kulturnih dobrin "velikega pomena za kulturo dediščino vseh ljudi". Arhivi so vključeni v definiciji kot "pomembne zbirke arhivov", nato pa tudi kot zgradbe, v katerih so ti arhivi shranjeni. Podpisniki konvencije pripravljajo v času miru ukrepe za zavarovanje kulturnih dobrin na lastnem ozemlju, v času vojne pa so dolžni spoštovati te dohrine tudi na območju druge stranke dogovora s tem, da preprečujejo napade na te dohrine ter da preprečujejo vsako obliko zaplembe, ropa, odvzema ali dejanj vandalizma. Besedilo konvencije ima pomemben pridrček, ki je v tem, da je mogoče od te ohveznosti odstopiti v primeru "nujne vojaške potrebe". Slovenski prevod konvencije, ki jo je Jugoslavija ratificirala leta 1956, je objavljen v Varstvu spomenikov 29, 1987, str. 377-379.

Van Kham je opisal skrb za zaščito in varstvo arhivskega gradiva v času skoraj 40-letne vietnamske vojne, ki se je začela z japonskim napadom na Francoze v Indokini 9. marca 1945 in je trajala vse do spopadov na mejah Kitajske leta 1979.

Eric Ketelaar (Nizozemska) je prebral referat z naslovom Arhivisti v vojni, ki govori o posredovanju arhivistov pri vojaških in okupacijskih oblasteh ter sodelovanju z njimi z namenom, da se reši arhivsko gradivo. Do takih primerov je prišlo v času druge svetovne vojne tako na eni kot na drugi sovražni strani in njim se imamo zahvaliti, da se je marsikatero dragoceno arhivsko gradivo ohranilo.

V razpravi je bila v ospredju situacija v Bosni. Josip Kolanović (Hrvaška) je poudaril, da je postalo uničevanje kulturnih dobrin kot znaka nacionalne identitete eden pglavitnih ciljev vojne. Navajal je primere, kako so hosanski Srhi uničevali izjemno pomembno kulturno dediščino, po drugi strani pa poudarjal prizadevanja Državnega arhiva Hrvaške, da se ohrani arhivsko gradivo srbske pravoslavne cerkve v Krajini. Izkušnje te vojne narekujejo dopolnitev Haaške konvencije. Erik Norberg (Švedska) in Pirkko Rastas (Finska) sta opozorila, da se v vojnem času mnogo hitreje uničujejo dokumenti, ki niso pisani na papirju in da je to poseben problem. Ferenc Künstler (Madžarska) je izrazil pesimizem glede vloge Unesca pri varstvu kulture dediščine v primeru vojne in pri tem omenjal, da so v Dubrovniku mednarodni opazovalci lahko samo opazovali uničevanje, niso pa mogli ničesar ukreniti. Miljenko Pandžić (Hrvaška) je opozoril na delo komiteja Mednarodnega arhivskega sveta za zaščito v primeru katastrof, ki pripravlja navodila za zaščito v takih primerih. Jean Wilfrid Bertrand (Haiti) je poudarjal razliko glede posledic v primerih, ko gre za vojno med državami oziroma za vojno v državi. Podohno se je spraševal Rudolf Pihvoja (Rusija), kaj lahko sploh naredijo arhivisti v primeru etnične vojne. Miloje Stamatović (Jugoslavija) je očital Hrva-

ški uničevanje srbske kulturne dediščine v zahodni Slavoniji in Krajini ob zadnjih vojaških akcijah.

Za zaključek razprave smo slišali še zahvalo Friedricha Kahlenberga (Nemčija) Združenim državam Amerike za vrnjeno arhivsko gradivo, ki so ga oh koncu druge svetovne vojne odpeljali. Omemba, da je začela vračati arhivsko gradivo tudi Rusija, je predvsem izzvenela kot želja, da bi se na tej strani tudi nekaj premaknilo. Jerzy Skowronek (Poljska) je pozval Nemčijo, naj vrne arhivsko gradivo, ki so ga odpeljali Nemci, ko so se preselili iz območja vzhodno od Odre. Omeniti velja še zaključne besede Erica Ketelaarja (Nizozemska), da ni namen študija zgodovine arhivov v času druge svetovne vojne, da bi se s tem hvalili, marveč se je treba iz tega kaj naučiti.

Druga seja je bila posvečena restituciji arhivov, odnešenih po končanih vojnah. Pisni poročili sta pripravila Leopold Auer (Avstrija) - Uspehi in neuspehi restitucije arhivov po letu 1945 - ter Geraldine N. Phillips (ZDA) - Izkušnje ZDA glede stroškov in koristi kopiranja pred restitucijo. Auerjevo poročilo je zelo bogato s podatki in izčrpno opisuje probleme od leta 1945 dalje. V slovenskem prevodu je objavljeno v tej številki Arhivov. Drugo poročilo se nanaša na mikrofilmaje arhivskega gradiva, ki so ga opravili v Nacionalnem arhivu ZDA pred vrnitvijo. Obravnava zaplenjene nemške dokumente, dokumente vlade Grenade 1979-1983, ki so jih zajele armada ZDA in enote mornariškega korpusa ob invaziji na Grenado oktobra 1983, dokumente poljskega zunanjega ministrstva 1918-1940, ki jih je zajela nemška armada leta 1939 ter dokumente konzulatov ruskega carstva v Severni Ameriki 1862-1922. Poročilo omenja jezikovne probleme ter probleme, nastale zaradi pomešanih dokumentov različnega izvora, kar je terjalo obsežna uredilna dela pred mikrofilmanjem.

Na dnevni red iste seje so uvrstili še dokument, ki ga je sprejel izvršni komite Mednarodnega arhivskega sveta na seji v Gvangčou 10.-13. aprila 1995 z naslovom Pogled arhivske skupnosti na reševanje spornih terjatev. Govori o diplomatski praksi do konca druge svetovne vojne, o prelomu s tradicijo po drugi svetovni vojni, o nujnosti, da se ta vprašanja rešijo ter o konceptih in načelih. Po petdesetih letih bi bilo treba končati z izjemnimi okoliščinami ter spornimi arhivskimi terjatvami, ki so posledica druge svetovne vojne, dekolonizacije in razpada federacij, ki je sledil dogodkom leta 1989. Glede na raznolikost sporov, tako po tipu in izvoru, kot so se izoblikovali skozi petdeset let neprizadevanj (tako poročilo), bi nudila le pragmatična rešitev priložnost, da se premaknemo z mrtve točke. Dokumenti, ki sta jih sprejela Unesco in Mednarodni arhivski svet v letih 1974 do 1994 zagotavljajo zadostno osnovo za začetek mednarodne razprave. Konsens bi bilo mogoče zgraditi na načelih neodtujljivosti in nezastaranja lastnine javnega arhivskega gradiva, načelih proveniencije ter upoštevanja integritete arhivskih fondov, pravice do dostopa in do reprodukcije, enakosti ter mednarodnega sodelovanja.

Drugi dodatek je predstavljal zaključni akt diplomatske konference za sprejem osnutka konvencije Undroit glede mednarodnega vračanja ukradenih ali ilegalno izvoženih kulturnih predmetov, ki je bila v Rimu od 7. do 24. junija 1995. K osnutku konvencije je Mednarodni arhivski svet poslal pripombe, v katerih je izrazil svoje pomisleke glede njene uporabnosti za javno arhivsko gradivo.

O dokumentu Pogled arhivske skupnosti ni bilo večje razprave. Sam sem izrazil zahvalo izvršnemu komiteju Mednarodnega arhivskega sveta za prizadevanja pri reševanju arhivskih sporov, vsekakor pa bo treba predlagani dokument dopolniti, ker ne upošteva dejstva, da so potrebne bistveno drugačne rešitve v različnih primerih sukcesije. Že v dokumentu se omenja potreba po tipologiji različnih primerov, zato tako splošna formulacija, kot je podana v točki 4a, ni uporabna. V pripombah Mednarodnega arhivskega sveta na konvencijo Undroit se pravilno poudarja, da arhivsko gradivo ni pomembno le za zgodovino, marveč da obstojijo še določene primarne vrednosti, med katerimi je tudi omogočanje državi, da izvaja svojo funkcijo. Zato bi hilo treba pod 4b omeniti izjemo od načela celovitosti fonda, kadar gre za gradivo, potrebno za funkcioniranje nove države. Pri točki 4c bi bilo treba omeniti pravico arhivov nasledstvenih držav, da sodelujejo pri odbiranju ter pri vprašanih dostopnosti arhivskega gradiva iz časa skupne države. Sploh hi morali imeti ti arhivi več pravic kot običajni uporabniki arhivskega gradiva.

Miljenko Pandžić (Hrvaška) je pri sukcesiji arhivov zagovarjal načelo, ki ga je poimenoval "teritorialna pertinenca". Pod tem izrazom je razumeti dele fondov, ki so urejeni na teritorialni osnovi.

Glede konvencije Undroit je bil najbolj skeptičen Christoph Graf (Švica), ki je poudarjal, da arhivi v konvenciji direktno sploh niso omenjeni, ter da javnih arhivov ni mogoče obravnavati po načelih privatnega prava. Dvojni roki zastaranja prispevajo k nekompatibilnosti konvencije.

Tretja seja je obravnavala gradivo, ki se nanaša na partizanska in gverilska gibanja. Wang Gang (Kitajska) je predstavil temeljne izkušnje kitajske Komunistične partije pri zaščiti arhivov v letih revolucionarne vojne. Moshe Mossek (Izrael) je pripravil poročilo o arhivih židovskega podzemnega uporniškega gibanja, Leri Mwangi (Kenija) poročilo o vladnem opazovanju gverile. V razpravi je vzbudila odločno kritiko omemba v kitajskem referatu, da so ohranili le gradivo, ki pravilno prikazuje revolucijo, saj arhivi ne razsojajo o vsebini dokumentov. Nadaljnji diskutanti so poročali o gradivu, ki se nanaša na partizansko in gverilsko gibanje v Grčiji, Španiji, Braziliji. Arhivsko gradivo zmagovitih gibanj je praviloma v javnih arhivih, gradivo poraženih gibanj pa pogosto v zasebnih zbirkah. Glede poraženih gibanj so opozarjali na pomen podatkov v fondih državnih organov. Poseben problem pri uporabi gradiva o partizanskih in gverilskih gibanjih so podatki, ki se nanašajo na dejavnost

posameznikov. Pojav, da partizansko gibanje posveča skrb lastnemu arhivskemu gradivu, poznamo pri partizanskem gibanju v Sloveniji, znani pa so taki primeri tudi drugod.

Četrta seja je bila posvečena arhivskemu gradivu mednarodnih organizacij iz obdobja po drugi svetovni vojni. Pripravljena so bila tri poročila: Jean Marie Palayret (Evropski univerzitetni inštitut, Firence). Pregled položaja arhivskega gradiva regionalnih sistemov; Rudolf Pihojca (Rusija), Gradivo Sveta za vzajemno ekonomsko pomoč ter Varšavskega pakta v ruskih arhivih; Liisa Fagerlund (Združeni narodi). Položaj gradiva sistema Združenih narodov. Prvo poročilo govori o arhivski dediščini NATO, Sveta Evrope, OECD, EIB, CERN, Komisije ES, Sveta Evropske unije ter Evropskega parlamenta, o pravnih vprašanjih, o strukturnih šibkostih, o dostopu do gradiva ter o centralizaciji in decentralizaciji zgodovinskih arhivov regionalnih sistemov. Gradivo Sveta za vzajemno ekonomsko pomoč je prevzel Ruski državni gospodarski arhiv, ki pa še ne razpolaga vsem gradivom, poleg tega je tudi dostop omejen. Z gradivom Varšavskega pakta ne upravlja ruska državna arhivska služba. Fond glavnega poveljstva oboroženih sil Varšavskega pakta je pri Ministrstvu za obrambo Rusije in za sedaj še ni dostopen.

Zadnje poročilo govori o organizacijah, ki sestavljajo sistem Združenih narodov, o vlogi sekcije Mednarodnega arhivskega sveta za mednarodne organizacije, o skrbi glede varovanja arhivov sistema Združenih narodov in odločitvah vodstev organizacije Združenih narodov, ki se nanašajo na njihove arhive, o razvoju posameznih organizacij in njihovih arhivih ter o akcijskem načrtu za arhiviste mednarodnih organizacij. Zanimiva je priloga poročila, ki vsebuje prikaz dostopnosti arhivskega gradiva organizacij Združenih narodov.

Razprava je načela vrsto vprašanj, med drugim, kako to, da pri Evropski uniji ni koordinacije med upravljanjem tekočega gradiva in končnim (zgodovinskim) arhivom. Eric Ketelaar (Nizozemska) je poudaril, da so problemi arhivov mednarodnih organizacij tudi problemi Mednarodnega arhivskega sveta, ki se v tem oziru premalo vključuje. Ne smemo se ozirati le na zgodovinske arhive, vplivati je treba tudi na poslovanje s tekočimi arhivi. Potrebno bi bilo holjše sodelovanje z nacionalnimi arhivi dežel gostiteljic. Rudolf Pihojca (Rusija) je obžaloval, da so deli arhivov organov Varšavskega pakta v državah, kjer so imeli ti svoj sedež. Jerzy Skowronek (Poljska) je na vprašanje, ali bi bilo mogoče mikrofilmati dele arhiva Evropske unije, dohil odgovor, da je pričakovati, da bo Poljska v kratkem članica Evropske unije in da bo tedaj dohila mikrofilme najpomembnejših dokumentov Evropske unije, tako kot jih imajo vse članice unije. Manfred Kehrig (Nemčija) je obžaloval, da poveljstvo pakta Nato uničuje velik odstotek najpomembnejših dokumentov. Eric Ketelaar (Nizozemska) se je oglašil še z opozorilom na pomen gradiva multinacionalnih ne-

vladnih organizacij, ki niso v seznamu mednarodnih organizacij ter z vprašanjem, kako odbirajo gradivo v arhivih mednarodnih organizacij. Na Nizozemskem zastopajo namreč načelo, da morajo cirkularje in drugo gradivo, ki ga dobivajo vlade držav članic, hraniti v arhivih mednarodnih organizacij ter zato tako gradivo izločajo. Christoph Graf (Švica) je hil mnenja, da je potrebna politična akcija za izboljšanje položaja arhivov mednarodnih organizacij.

Dne 8. septembra je bila letna seja delegatov članov Mednarodnega arhivskega sveta. Generalni sekretar Charles Keeskemeti je predstavil generalno poročilo 1994/1995, ki obravnava stanje članstva, delo uprave Mednarodnega arhivskega sveta, delo uprav programov in podporo programov, akcijo za razvoj, evropsko akcijo ter sodelovanje z Unescom. Razdeljen je hil dokument z naslovom Strateški načrt 1996-2000, ki ga je pripravil sekretariat Mednarodnega arhivskega sveta, pripombe pa je možno poslati Georgu Mac Kenzieju, namestniku generalnega sekretarja v Pariz.

Priprave na 13. mednarodni kongres arhivov, ki bo od 2. do 7. septembra 1996 v Pekingu, so v polnem teku. Generalni direktor Državnega arhivskega urada Kitajske je obžaloval, da je doslej le 960 prijavitelcev. Trenutno so začeli razpošiljati obrazce za definitivno prijavo. Sprejet je bil še predlog proračuna Mednarodnega arhivskega sveta za leto 1996 ter predlog lestvice članske kotizacije za leto 1997 (Sloveniji se bo zvišala od sedanjih 417 na 440 USD). O zadnjem se bo glasovalo na kongresu v Pekingu. Jerzy Skowronek (Poljska) je hil nezadovoljen, ker lahko o programu Mednarodnega arhivskega sveta le teoretično diskutiramo, Eric Ketelaar (Nizozemska) pa je menil, da bi morali najprej ugotoviti, kaj bo Mednarodni arhivski svet v prihodnjem letu delal in nato na tej podlagi razpravljati o potrebnih sredstvih.

Na 146. seji je izvršni svet Unesca sprejel predlog načel o odnosih z nevladnimi organizacijami. Po tem predlogu Mednarodni arhivski svet ter IFLA ne hi bili več pridružena člana Unesca. Zato sta predsednika omenjenih organizacij poslala skupno pismo generalnemu direktorju Unesca za spremembo predloga. Rudolf Pihojca (Rusija) je menil, da bi razpravljali o statusu Mednarodnega arhivskega sveta. Generalni sekretar Charles Keeskemeti je ugovarjal, da bi Mednarodni arhivski svet pristal na to, da ni nevladna organizacija.

Miljenko Pandžič (Hrvaška) je predlagal, da bi dopolnili tekst Pogled arhivske skupnosti na reševanje sporov, kot je bilo predlagano v razpravi. V odgovoru je Charles Keeskemeti poudaril, da je to dokument izvršnega komiteja in ga seja delegatov ne more spreminjati, pač pa ga bomo lahko v naslednjih letih dopolnili.

Pred administrativno sejo mednarodne konference Okrogle mize arhivov 9. septembra je Peter Horsman (Nizozemska), predsednik komiteja Mednarodnega arhivskega sveta za arhivsko informatiko, predstavil 12

strani dolgo besedilo Načrtovanje informacijske tehnologije v arhivih (Planing for Information Technology in Archives), ki je v fazi osnutka, opisuje pa tozadavne postopke načrtovanja in odločanja. Omenjal je, da bo imel komite na povahilo slovenske vlade naslednjo sejo v Sloveniji.

Administrativna seja je bila predvsem namenjena obravnavi osnutka resolucije konference, ki smo ga dobili tik pred njenim začetkom. K posameznim točkam so bile podane nekatere utemeljitve oz. pripombe:

1) Poziv vladam, da podpišejo Haaško konvencijo: Veliko držav je podpisalo konvencijo, večina pa ne pošilja poročil, ki se zahtevajo.

2) Predlog Unesca, da se izdela RAMP študija o ravnanju z arhivi v času vojne: študija se ne sme omejevati le na uradno in vojaško osebje.

3) Arhivisti podpirajo diplomatske iniciative pri iskanju odgovarjajočih rešitev glede arhivskih sporov, medtem pa naj pospešujejo sodelovanje med nacionalnimi arhivi pri identifikaciji spornega gradiva, zavarovanju njegove integritete, pripravi pripadajočih pripomočkov za uporabo in vzpodbujanju reproduciranja in dostopnosti. Na pripombo Abdelkrima Badjadje (Alžirija), da je bil prvotno ta člen resolucije drugačen, je Keckskemeti odgovoril, da je predlagana formulacija bolj splošna, ker se ne smemo omejiti, kot je bilo poudarjeno v razpravi, le na en tip sporov. Christoph Graf (Švica) je menil, da bi morali ponoviti, kar smo zapisali v Solunu. Miloje Stamatović (Jugoslavija) pa je poudaril, da podpirajo dokument Pogled arhivske skupnosti na reševanje sporov. Eric Ketelaar je predlagal, da se v resoluciji omeni ta dokument. Miljenko Pandžić je menil, da je solunski tekst dober in bi bilo treba na njem delati naprej. Podpira obravnavano točko v resoluciji v sedanji formulaciji. Istega mnenja glede te točke je bila tudi Sarah Tyacke (Združeno kraljestvo). Al Faith Hamad (Unesco) je vprašal, kaj je treba razumeti pod "diplomatske iniciative". Sklenjeno je bilo, da ostane točka v predlagani formulaciji, da pa se v uvodu resolucije konference omeni tekst izvršnega komiteja Mednarodnega arhivskega sveta Pogled arhivske skupnosti na reševanje sporov.

4) Nacionalni arhivi in strokovna društva naj opozorijo svoje vlade na pridržke izvršnega komiteja Mednarodnega arhivskega sveta glede pristopa h konvenciji *Undroit*: Postavljeno je bilo vprašanje, kako naj glasujejo predstavniki nacionalnih arhivov za pridržke izvršnega komiteja Mednarodnega arhivskega sveta, če so predstavniki njihovih držav glasovali za osnutek konvencije ali pa ga že podpisali. Jerzy Skowronek (Poljska) je opozoril, da do okrogle mize ni bilo časa za konsultacije z ministrstvom. Sklenjeno je bilo, da se točka umakne iz resolucije, izvršni komite pa še enkrat preuči besedilo konvencije in dostavi pripombe nacionalnim arhivom.

5) Arhivisti naj si prizadevajo za dinamično in nepristransko politiko glede identifikacije in pridobi-

vanja gradiva partizanskih in gverilskih gibanj, da bi zagotovili njegovo ohranitev.

6) Izvršni komite Mednarodnega arhivskega sveta naj pozove vse mednarodne in medvladne organizacije, da bodo ukrenile vse potrebno za upravljanje njihovega dokumentarnega gradiva in zgodovinskih arhivov. Direktorji nacionalnih arhivov držav članic naj zagotovijo to stališče preko svojih vlad, direktorji nacionalnih arhivov držav gostitelje mednarodnih in medvladnih organizacij pa naj podprejo to iniciativo z direktnimi stiki s temi organizacijami na najvišjem nivoju.

Na predlog Christopa Grafa (Švica) je bilo v resoluciji še dodano, da podpiramo prizadevanja Mednarodnega arhivskega sveta glede njegovega dosedanjega statusa v okviru Unesca.

Nadalje so bili predstavljeni kandidati za novi biro mednarodne konference Okrogle mize arhivov 1996-2000. Za predsednika je predlagan Christoph Graf, direktor Švicarskega federalnega arhiva v Bernu. Naslednja mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov bo leta 1997 v Edinburghu, zatem pa leta 1998 v Stockholmu. Poudarek ho na vprašanih dostopnosti arhivskega gradiva ter informacijski tehnologiji.

Jože Žontar

Konferenca o uporabi arhivskega gradiva, Trst 9. - 11. novembra 1995

Konferenco, ki je potekala v zgradbi Državnega arhiva v Trstu, so organizirali Nacionalni arhiv ZDA, Švicarski federalni arhiv ter italijanski Ufficio centrale dei beni archivistici v okviru akcij Mednarodnega arhivskega sveta ter ob podpori Unesca. Predstavljala je neposredno nadaljevanje konference, ki je bila v Bellagiu leta 1994 (gl. Arhivi XVII, št. 1-2, Ljubljana 1994, str. 137-138), tako po tematiki kot po udeležencih.

Vsak dan je bil obravnavan en sklop vprašanj. Tema prvega dneva se je glasila Uporabnik in arhiv. Brigitte Studer (Švica) je prebrala referat z naslovom Dostop do preteklosti, kot ga vidi uporabnik. Govorila je predvsem o problemih dostopnosti gradiva Kominterne za zahodne raziskovalce, ki se hrani v ustanovi Rosijski centar hranenija i izučenija dokumentov novejšje istorii v Moskvi. Težave so posledica prakse, ki se razlikuje od zakona z dne 14. 8. 1993, posledica komercializacije arhivov ter v kontaktih med ruskimi arhivisti in zahodnimi uporabniki. Gradivo KGB še ni dostopno in tudi ni znakov, da bi kmalu bilo. Na splošno je opazno, da dokumente, ki so bili do nedavnega dostopni, zopet zapirajo za uporabo, češ da vsebujejo podatke osebnostne in zasebnostne narave. Boris Ivanenko (Ukrajina) je govoril o problemih pri uporabi partijskega gradiva in gradiva KGB, ki je bilo

izročeno arhivom po političnih spremembah, zlasti v zvezi z varstvom osebnostnih in zasebnostnih pravic in v zvezi s fizičnim zavarovanjem gradiva (pisma, dnevniki, umetniška dela, fotografije) pred krajo s strani uporabnikov. Ogromno dela imajo s potrdili za potrebe ohčanov, ki uveljavljajo svoje pravice. Peep Pillak (Estonija) je nanizal probleme arhivske službe potem, ko je postala Estonija neodvisna država, in poudarjal veliko naraščanje števila uporabnikov, zlasti v zvezi z uveljavljanjem pravic ohčanov. Poseben problem so zahteve ohčanov, da jim vrnejo dokumente in drugo, kar jim je bilo zaplenjeno in je v arhivu KGB. Vasile Isak (Moldavija) je govoril o obstoječih predpisih, ki urejajo uporabo arhivskega gradiva ter o nujnih dopolnitvah oz. spremembah. Miljenko Pandžić (Hrvaška) je predstavil določbe o uporabi arhivskega gradiva v Osnutku hrvaškega arhivskega zakona. Oldrich Sladek (Češka) je omenil novi zakon o državni tajnosti, ki je v pripravi. Problem arhivov je v tem, da prihaja zelo mlado gradivo v arhive, ničesar pa ni določeno glede zaupnosti.

Michael Swift (Kanada) je izhajal iz dejstva, da mora dostop do arhivskega gradiva urediti vlada, največ časa pa je namenil razpravi o tem, kako naj pridejo arhivi do teh predpisov. Vloga arhivista pri odločanju o dostopnosti ni enostavna, arhivist mora biti zaščitnik uporabnika, obenem pa tudi zaščitnik arhiva. Eric Ketelaar (Nizozemska) je dodal, da je to le vprašanje poklicne etike, saj se mora arhivist ravnati po zakonu. Poleg tega je še opozoril, da bo elektronsko gradivo radikalno spremenilo naše poglede na uporabo. Tako novo statistično gradivo, ki obstoji v obliki računalniških zapisov, ne bo več prenešeno v arhiv, ampak se bo hranilo pri ustvarjalcu, arhiv ho imel le nadzor nad njim. Tudi raziskovalci tega gradiva ne bodo več prihajali v arhiv.

Tema drugega dne je bila Privatni arhivi in javna hramba. Claes Grånström (Švedska) je obravnaval varstvo arhivskega gradiva državnih in občinskih agencij na Švedskem, ki so bile privatizirane ter varstvo privatnih arhivov na Švedskem (arhivi privatnih oseb in družin, posestev in graščin, ljudskih gibanj in društev, trgovskih družb). Pri tem se je dotaknil vprašanj o javni odgovornosti glede privatnih arhivov ter o merilih in pogojih za njihov prevzem v javne arhive. Na splošno pa je poudaril, da mora kljub vsem privatizacijskim tendencam arhivsko gradivo, ki je nastalo kot javno, ostati v javni lasti. Opozoril je tudi na probleme, ki se pojavljajo pri odbiranju arhivskega gradiva podjetij. Menil je, da je treba ohraniti gradivo, ki se nanaša na politiko podjetja, tehnični razvoj, socialni položaj delavcev, pogoje dela ipd. Vprašanje, kako je z javnim gradivom, ki ga dajejo v hrambo zasebnikom, je pojasnil s tem, da gre za gradivo agencij, ki jih je bilo doslej zelo veliko, ne pa za gradivo ministrstev. Luan Maltezi (Albanija) je govoril o arhivskem gradivu državnih inštitucij, ki so po političnih spremembah prenehale obstajati ali bile priva-

tizirane, ter o arhivskem gradivu privatnih inštitucij, ki so hile na novo ustanovljene v Albaniji. Gergö Benedgúz Cseh (Madžarska) je prikazal izkušnje glede privatizacije in gradiva privatiziranih institucij ter opozoril na finančne možnosti državnih arhivov glede hrambe takega gradiva, nadalje o madžarskih prepisih glede gradiva privatiziranih institucij in ohveznostih javnih arhivov s tem v zvezi ter o novem arhivskem zakonu, ki je bil sprejet letos. Prevzemajo velike količine gradiva podjetij in v ta namen gradijo novi centralni gospodarski arhiv Madžarske v Budimpešti. Poudaril je, da je velik problem vrednotenje tega gradiva. Friedrich P. Kahlenberg (Nemčija) je pojasnil tradicijo nemških državnih arhivov, da zbirajo tudi privatno arhivsko gradivo, situacijo v zvezi s privatizacijo nemških železnic, posebej pa še probleme v zvezi s privatizacijo na območju bivše Nemške demokratske republike. Gradivo strank in masovnih organizacij iz časa te republike so prevzeli državni arhivi (gradivo centralnih organov SED v Bundesarchivu ni državna last, ampak je last fundacije), gradivo dotrdanjih državnih podjetij pa upravlja državna ustanova za oskrbovanje teh podjetij, ki izvaja postopek privatizacije, iščejo pa se trajne rešitve glede arhivskega gradiva. Vladimir Tarasov (Rusija) je dodal, da je postalo v Rusiji po političnih spremembah gradivo Komunistične partije državna last. V razpravi je nadalje Ketelaar opozoril na to, da je potrebno pri prevzemu privatnega gradiva v zapisniku oziroma pogodbi natančno določiti pogoje in da glede statusa gospodarskega arhiva ni merodajna dejanska lastnina, ampak funkcija, namreč ali opravlja ustvarjalec gospodarsko, to je zaschno dejavnost. Maria Pia Rinaldi Mariani (Italija) je menila, da centralizacija gospodarskih arhivov ni na mestu, ker so močno povezani z območjem, kjer so locirani njihovi ustvarjalci, razen tega pa se jih ne da deliti po pomenu. Arhivi naj ostanejo na območju, kjer so nastali. Glede gradiva radia in televizije je pojasnil Kahlenberg, da Bundesarchiv prevzema spise, zvočne in slikovne zapise pa hranijo sami. Nasprotno pa filmska podjetja ne dajejo spisov. Glede vprašanja, v kateri arhiv sodi določeno privatno gradivo, je opozoril na prakso v Nemčiji, po kateri ne prevzamejo v Bundesarchiv gradiva nekega župana, četudi je bil zelo pomemben politik, ali pa gradiva nekega pisatelja, ker za slednje obstoji literarni arhiv. Predvsem so pozorni na aktivnosti oseb, ki jih ne pokrivajo druge inštitucije.

Tema zadnjega dne se je glasila Komercialni interesi in arhivi. Andre Vanrie (Belgija) je govoril o genealoških raziskavah. Jerzy Skowronek (Poljska) o storitvah, ki jih zaračunavajo poljski arhivi, Tarasov o komercialni dejavnosti Rosarhiva, zlasti o projektih kopiranja arhivskega gradiva. Sarah Tyacke (Združeno kraljestvo) je poročala, kako ustvarja lastne prihodke Public Record Office.

Skowronek je omenil, da ne dovolijo mikrofilmati celih fondov ali pa velikih delov fonda. Nasprotno je bil Ketelaar mnenja, da ni razlogov za kakršnokoli

omejevanje, pri novih tehnikah pa to sploh ne bo mogoče. Tarasov, ki je nasprotoval kopiranju celih fondov, je Skowroneku celo očital dvoličnost, češ da od Rosarhiva zahteva, da mu dovolijo mikrofilmati velike količine gradiva (ki se nanašajo na Poljsko), sam pa tega ne dovoli. Gränström je poudaril, da so genealogi politično zelo vplivni in da jim gredo kar se da na roko. Matične knjige imajo v celoti mikrofilmane. Te lahko uporabljajo v knjižnicah, ki so v vsaki občini. Postavlja pa se vprašanje dostopnosti raznih registrov, ki se od leta 1991 ne vodijo več na papirju. Swift je dodal, da je tudi v Kanadi večina genealoškega gradiva posnetega na mikrofilme. Skowronek se je strinjal, da je mikrofilmanje matičnih knjig najboljša rešitev za genealoška raziskovanja, vendar je na Poljskem še zelo majhen interes za taka raziskovanja (večina poizvedb prihaja iz ZDA) in zato ne morejo dobiti v ta namen potrebnega denarja. Perrine Canavaggio (Francija) je omenila, da je v Franciji v lokalnih arhivih 80% vseh raziskav genealoških. Predvidevajo, da sami ne bodo več izdelovali mikrofilmov, marveč jih bodo naročali pri privatnih družbah.

Postavljeno je bilo vprašanje, ali se z mikrofilmanjem prenese avtorska pravica glede nadaljnjega kopiranja na naročnika. Skowronek je omenil, da po pogodbi s poljsko arhivsko direkcijo morinoni (Utah) nimajo pravice izdelovati nadaljnjih kopij, vendar kroži velika množina kopij. Tyacke je omenila odločitev, da ne bodo dajali inventarjev, vodnikov ali dokumentov presneti na INTERNETU, ampak bodo uporabili CD-ROM. V prvem primeru pridobi avtorsko pravico firma, ker šteje objava na INTERNETU za intelektualno storitev, v drugem primeru pa ostane avtorska pravica arhivu.

Ketelaar je pojasnil, da so na Nizozemskem normalne storitve arhivov brezplačne, posebne storitve pa je treba plačati. Te so do nedavnega prepuščali privatnim družbam, sedaj pa jih opravljajo sami in to z uslužbenci, ki so plačani iz denarja, ki ga s temi storitvami pridobijo. Enako plačujejo v Franciji (Canavaggio) uporabniki samo posebne storitve, za kar pa cene niso visoke; drugo pa je, če obstoji ekonomski interes. Po mnenju Tyacke je treba razlikovati naslednje kategorije v cenovni politiki arhivov: osnovna uporaba (brezplačno), storitve, za katere se plačuje premija, npr. če želi uporabnik hitrejši postopek ali da se mu pomaga pri delu (se plača, vendar je cena brez elementov profita), storitve, pri katerih bodo nastali za uporabnika komercialni učinki (se plača s tem, da ima od tega tudi arhiv profit), tehnične usluge, npr. prenos na druge medije (se plača, vendar brez elementov profita). Gränström je omenil, da nameravajo na Švedskem vse komercialne službe v javni upravi privatizirati. Ketelaar pa je dodal, da se šteje na Nizozemskem kot komercialna dejavnost dajanje arhivskih skladišč v najem. Tako pridobljen denar se mora porabiti za razvoj arhivske dejavnosti. Po njegovem mora zakon omejevati komercializacijo arhivov. Kah-

lenberg je pojasnil, da mora naročnik kopije filma, ki je v Bundesarchivu, sam urediti avtorske obveznosti s producentom filma, firmi, ki je opravila kopiranje, plačati tozadevne stroške, arhivu pa po predpisani tarifi kriti stroške za ohrabo filma.

Pomen konference v Trstu je treba ocenjevati predvsem po njenem informativnem pomenu. Če naredimo primerjavo s tem, kar so povedali udeleženci iz zahodnih držav, potem je očitno, da se naši pogledi z njimi v veliki meri ujemajo. V večji ali manjši meri pa so prisotni tudi problemi, na katere so opozorili udeleženci iz vzhodnih držav. V diskusiji sem imel priložnost, opozoriti na način, kako poskušamo konkretna vprašanja reševati pri nas.

Jože Žontar

Poročilo o VIII. mednarodnem tečaju latinske paleografije in diplomatike oktobra 1995 v Bariju

V sodelovanju Mednarodnega centra za informiranje o virih za zgodovino Balkana in Mediterana (Centre international d'information sur le source de l'histoire Balkanique et Méditerranéenne, v nadaljevanju CIBAL)¹ in Državnega arhiva v Bariju (Archivio di stato di Bari, v nadaljevanju ASB) je v dneh od 2. do 28. 10. 1995 potekal VIII. tečaj latinske paleografije in diplomatike z naslovom Pisna kultura in inštitucije v času Friderika II. v južni Italiji. Tečaja se je udeležilo 21 predstavnikov Albanije, Bolgarije, Češke Republike, Črne gore, Grčije, Hrvaške, Madžarske, Poljske, Romunije, Slovaške in Slovenije.

Predavanja in vaje iz branja in interpretacije virov so bili razdeljeni na 4 sklope: latinska paleografija, diplomatika, zgodovina inštitucij in zgodovina italijanskega prava. Predavanja iz paleografije sta vodila prof. dr. Franco MAGISTRALE in dr. M. Antonietta ARPAGO, iz diplomatike prof. dr. Pasquale COR-DASCO, prof. Antonio D'ITOLO in dr. Damiana IANNONE. Predavanja iz zgodovine italijanskega prava je vodil prof. dr. Antonio CAGGIANO, iz zgodovine inštitucij pa prof. dr. Pasquale CORSI.

Prof. Magistrale nam je predstavil razvoj knjižne kulture v južni Italiji v času Friderika II. Gre predvsem za razvoj t.i. dvomih knjig, ki so jih uporabljali na dvoru Hohenstaufovcev. Ohranile so se le 4 knjige, za katere z gotovostjo lahko trdimo, da so se uporabljale na dvoru Henrika VI., Friderika II. in njegovih naslednikov ter prepis knjige, ki jo je napisal Friderik II. (De arte venandi cum avibus, hrani jo Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vaticano Palatino Latino št. 1071). Drugi del predavanj je prof. Magi-

¹ O delu CIBAL-a glej poročilo Darka Daroveca v Arhivih, letnik XIV, št. 1-2, Ljubljana 1991, str. 102-103.

strale posvetil ustanovitvi Studiuma v Neaplju. Za razliko od drugih univerz v Evropi, ustanovljenih v tem času, je neapeljsko leta 1224 ustanovil vladar. Ustanovitev te univerze je imela političen pomen: z njo je kralj hotel ustvariti sloj izobražencev, šolanih v njegovi državi, ki bi bili usposobljeni za upravljanje njegove administracije. Posebej smo v tem kontekstu poslušali predavanje o študentskih knjigah, njihovi izdelavi, uporabi in izgledu. Samostanska produkcija knjig v 13. stoletju preide iz rok benediktincev v roke cistercijanov. Pri tem je pomemben prehod s knjige kot predmeta ohčudovanja in bogastva na knjigo, ki se uporablja za študij oz. kot pripomoček za širjenje krščanske vere. Vaje iz diplomatike sta izvajali dr. C. Gatagrisi in dr. C. De Santis; brali smo tekste dvornih in študentskih knjig iz časa Friderika II.

Prof. dr. Caggiano nam je v svojih predavanjih iz pravne zgodovine predstavil predvsem razvoj zakonodaje v času Friderika II., ki je v Melfiju leta 1231 izdal t.i. Liber constitutionum regni Siciliae ali Liber Augustalis, enega najpomembnejših zakonodajnih dosežkov srednjega veka sploh. Duh kodeksa je moderen predvsem v kazenskih in procesualnih zadevah, izenačuje vse ljudi pred zakonom ter ohranja skupno pravo (ius comune), ki prihaja iz univerzalnih oblasti srednjega veka, cesarskega in papeškega prava, ter osebno pravo (ius propria), ki ga predstavljajo statuti, lokalni običaji in pravice, ki izhajajo iz monarhične ureditve. Z ustanovitvijo univerze v Neaplju se je ustvarilo določeno število izobraženih pravnikov, ki so imeli pomembno vlogo pri urejanju Friderikove države.

O zgodovini inštitucij nam je govoril prof. dr. Corsi. Prvi del predavanj je posvetil razvoju Friderikove države nasploh. Friderik II. je spremenil srednjeveško državo v moderno državo in ustvaril birokracijo, ki je bila odvisna od vladarja, omejil je moč posameznih fevdalcev, organiziral močno administracijo in ustanovil posamezne upravne pokrajine, s koncesijami in privilegiji je vezal cerkev na vladarja idr. Drugi del predavanj je bil posvečen odnosu Friderika II. do mest in njegovemu uspešnemu poskusu omejitve mestne avtonomije z uvedbo močnega upravnega aparata, ki je bil odvisen od vladarja in s pomočjo katerega je vladar politično in ekonomsko nadziral mestno upravo. Z močnimi omejitvami mestne avtonomije in uvedbo velikih davkov za vzdrževanje velikega hiokratskega aparata se je začelo ekonomsko pešanje južne Italije, ki se je še bolj nadaljevalo pod nasledniki Friderika II. Odnose s cerkvenimi inštitucijami je v času Friderika II. urejal konkordat iz Beneventa iz leta 1156, s pomočjo katerega se je zaradi določenih koncesij katoliški cerkvi počasi izbrisala verska in kulturna različnost južne Italije, in je pripeljal do latinizacije tega področja, ki je bilo v zgodnjem srednjem veku poseljeno s prebivalci latinskega, grškega in arabskega kulturnega kroga. Vaje iz zgodovine inštitucij je izvajala dr. Grazia Maiorano.

Prof. dr. Cordasco je predaval o razvoju notariata v času normanskih vladarjev. Predstavil nam je Friderikove zakone s področja notariata, s katerimi je izdelovanje notarskih aktov prešlo iz rok duhovnikov v roke šolanih laikov, javne in privatne listine so dohile določeno obliko, zakonodaja je uredila vprašanje javne vere in notarskega znaka kot razpoznavnega znaka posameznega notarja in verodostojnosti izstavljenih listin. Drugi del predavanj in vaje so bile posvečene razvoju latinske listine v času normansko-švabskih vladarjev, s posebnim podarkom na tistih členih iz Friderikovih zakonov, ki se nanašajo na notariat in izstavljanje privatnih listin. Vaje iz diplomatike je vodila dr. M. G. Cannataro.

Prof. D'Istolo nam je predaval o Friderikovi pisarni (canceleriji), ki je delovala pod vplivi nemške, sicilijanske in papeške pisarne in se v času Friderika II. ohlikovala tako, da so hile listine izstavljene v tej pisarni razpoznavne tako po zunanjih kot tudi po notranjih ohlikah. V pisarni so delali: kancelar (vodja pisarne), podkancelar, pisar, protonotar in vsaj 7 notarjev. Izstavljene listine so se delile na privilegije 1. stopnje ali chartae sollemnes (slovesne listine), na privilegije 2. stopnje, na odprta pisma (litterae patentes) in zaprta pisma (litterae clausae). Vsaka zvrst teh javnih listin je imela določene zunanje, predvsem pa notranje razpoznavne značilnosti. Vaje iz branja in interpretiranja listin je vodila dr. B. Viganotti

O poljavnih listinah nam je predavala dr. Jannone in pod tem nazivom predstavila listine, ki so jih izdajale razne srednjeveške avtoritete na nižji stopnji: nadškofi, škofi, priorji, opati, mogočni fevdalci ali kraljevski funkcionarji. Ker te oblasti niso imele lastnih pisarn, so se posluževali notarjev, ki so izstavljali privatne listine. Ker so bile po vsebini izstavljene listine javne listine, so te poljavne listine imele nekatere značilnosti javnih in druge značilnosti privatnih listin. Posebej smo v tem kontekstu prebrali nekaj listin, ki so jih izstavili hodisi barski nadškofje bodisi kanoniki pri haziliki sv. Nikolaja v Bariju.

O pisnih formah v Državnem arhivu v Neaplju je spregovorila dr. M. Antonietta Arpago. Posebej se je ozrla na razvoj kuriale, ki se je razvijala od 7.-12. stoletja v mestih južne Italije kot posebna zvrst pisave v mestnih notarskih kurijah (od tod ime kuriala). Njena poglobljena značilnost je, da je bila to dokumentrana pisava, uporabljena za vsakodnevne posle, ki ni sprejemala vplivov drugih pisav, zato je počasi postala neberljiva; to je povzročilo njeno dekadenco in s Friderikom II. tudi opustitev. Ista profesoria je izvajala tudi vaje iz branja kuriale.

Razvoj italijanske arhivistike, arhivsko zakonodajo v Italiji ter organiziranost italijanskih arhivov so nam predstavili direktor Državnega arhiva v Bariju dr. Giuseppe Dibenedetto in dr. Mariolina Pansini. Prav tako so nam predstavili najpomembnejši in najohsežnejši fond Državnega arhiva v Bariju: zbriko javnih in privatnih listin ter notarski fond. Ogleдали smo si tudi arhiv nadškoliše v Bariju ter arhiv Bazilike

sv. Nikolaja, ki hranita listine od 10. stoletja dalje.

Kratek zgodovinski razvoj južne Italije v času normanskih vladarjev, ustanovitve Kraljestva Sicilije in njegovo konsolidacijo v času vladavine Friderika II. Hohen-staufena, pisavo beneventano, ki je od 8. do začetka 12. stoletja predstavljala dominantno pisno kulturo v omenjenem kraljestvu, ter gotsko pisavo, ki je v južno Italijo prodrla predvsem pod vplivom samostanskega reda cistercijanov, nam je predstavil prof. Magistrale.

Daniela Juričić-Čargo

Poročilo o tečaju na temo Stiki z javnostjo v arhivu, ki ga je pripravila arhivska šola v Marburgu

Tečaj je potekal od 15. do 19. maja 1995, vodil pa ga je dr. Moritz s pomočjo strokovnih sodelavcev iz različnih inštitucij.

Prvi dan se je začel s predstavitvijo posameznih udeleženk in pogovorom o tem, kaj pričakujemo od tečaja in kakšne so naše izkušnje na tem področju. Nato nas je dr. Moritz peljal v Hesenski državni arhiv v Marburgu, kjer so nam pripravili eno izmed oblik dela z javnostjo, t. j. vodstvo po arhivu. Ogleдали smo si zgradbo, izvedeli nekaj o zgodovini arhiva, si ogledali njihovo stalno razstavo nekaterih najbolj zanimivih arhivalij, čitalnico, skladišča. Sledila je diskusija, v kateri smo kritično ocenili vodstvo, postavitve razstave itd.

Sledilo je predavanje gospe Wettmann, ki je bilo nekakšen teoretični uvod v tečaj. Opozorila je na to, da obstajajo različna mnenja glede oblik, ciljev in nalog, ki naj bi jih obsegali stiki oz. delo z javnostjo in s tem seveda tudi različne definicije: lahko se razume kot lastna reklama, kot aktivna informacijska dejavnost, ki pojasnjuje tudi tistim, ki nimajo stikov z arhivom, kakšne so njegove naloge, ali kot zgodovinsko izobraževalno delo, ki ga lahko predstavimo v obliki predavanj, sodelovanja s šolami itd.

V zvezi s tem se pojavlja tudi vprašanje o mestu, ki naj bi jih imeli stiki z javnostjo v arhivu in vprašanje izobraževanja arhivskih delavcev na tem področju. Iz izkušenj, ki so jih s prakso pridobili različni arhivisti, je tako nastal izobraževalni koncept, ki pa še ni dokončen. Tematsko se deli v štiri sklope: na področju prezentacije vpogled v možnosti samopredstavitve nekega arhiva v javnosti; drugi sklop, ki se v širšem pomenu imenuje komunikacija, se deli v tri dele: a/ stiki z uporabniki, b/ arhivska pedagogika v ožjem smislu, torej omejena na temo arhiv in šola in c/ arhivsko sodelovanje s časopisi; tretje področje izobraževanje je produkcija, pri čemer je mišljeno izdajanje različnih arhivskih publikacij; četrto področje imenovano reprodukcija pa predstavljajo arhivske raz-

stave, kjer program obsega teoretični del, v katerem se prisotni seznanijo s tehniko postavljanja razstav ter varstvom gradiva, in praktični del.

Za zaključek dneva smo si ogledali še en način predstavitve arhiva, t. j. na videokaseti, ki jo je odstopil mestni arhiv München. Ta videoposnetek smo tudi analizirali: kakšno sliko arhiva nam posreduje, kakšne cilje dosežemo na tak način in na kateri krog naslovnikov se obrača.

Drugi dan, ki je bil posvečen temi komunikacija, sta začela dr. Moritz in dr. Jung iz Wetzlarja s "predstavo", v kateri sta prikazala nekaj primerov dialoga med arhivistom in obiskovalcem. Največkrat je šlo za situacijo, nespozum, povezan s prevelikimi pričakovanji (ljudje hočejo preveč in takoj) oz. s premajhno poučenostjo. Problemi se pojavljajo tudi zaradi neurejenih fondov in v zvezi z varstvom osebnih podatkov in gradiva. V okviru tega smo analizirali tudi nekaj konkretnih primerov pisnih vlog in možnih odgovorih nanje.

Arhivska pedagoginja ga. Lambert, sicer profesorica zgodovine in nemščine na gimnaziji, nas je seznanila s svojimi izkušnjami, ki si jih je pridobila v desetletnem delu na področju sodelovanja med arhivom in šolami. Ukvarja se z vprašanji, kako posredovati šolarjem dostop do originalnih virov, kako pomagati pri njihovem samostojnem delu v arhivu, pa tudi o tem, kako privedi v arhiv učitelje, ki dostikrat ne poznajo koristnih možnosti, ki bi jih le-ta lahko nudil pri pouku. Ker pri večini ljudi obstaja določen strah pred vstopom v arhiv, so zato primerna vodstva po arhivu, ki pa imajo tudi poučni namen. Potekati morajo v majhnih skupinah, potrebno pa je tudi pokazati arhivalije, ne le govoriti o njih. Pri sodelovanju s šolami je pomembno izhajati iz učne situacije. Viri, s katerimi šolarji delajo, morajo biti tiskani, v latinici, prevedeni, dolgi stavki skrajšani, poenostavljeni. Šolarji delajo v majhnih skupinah in iščejo odgovore na postavljena vprašanja. Pred tem je potreben pogovor z učiteljem: kakšne so njihove želje in kaj lahko pričakujejo. V Marburgu so za takšne delovne skupine izdali že več zvezkov, kjer je predstavljeno arhivsko gradivo, ki se navezuje na določeno zgodovinsko obdobje, ki ga učenci spoznavajo pri rednem pouku zgodovine.

G. Koch, urednik časopisa Oberhessische Presse, je povedal nekaj o možnostih sodelovanja med arhivom in mediji, zlasti tiskanimi; katere arhivske teme so zanimive za medije, kakšne koristi ima lahko arhiv od rednega sodelovanja z mediji. Nanizal je vrsto praktičnih nasvetov, da bi bilo to sodelovanje čimbolj učinkovito. Takšna dejavnost je, če je dobro organizirana in profesionalno vodena, pomembno sredstvo, kako nepoznavalec čimbolje informirati o pomenu in potrebnosti sicer v tišini delujočih arhivov. Pri tem morajo biti izpolnjeni nekateri pogoji. Najprej je treba imeti osebo, predstavnika, ki se mu zaupa naloga, da postane bolj ali manj trden sodelavec z mediji. Potrebno je določiti cilje, postaviti prioritete:

kateri medij v posameznem primeru najbolj koristi. Pomembna je vzpostavitev in negovanje kontakto predvsem s krajevnimi mediji, pa tudi širše. Ko je stik vzpostavljen, se lahko začne delo z javnostjo. Vsak medij ima svoje posebnosti... Tako sta na primer radio in televizija zelo "bežna" medija, informacija gre bitro mimo in sta zato bolj uporabna za krajše informacije. Tiskano periodiko, npr. časopis, pa vzamemo v roke tudi kasneje. Zato je tisk primeren tako za kratke novice kot tudi za obširnejše tekste, reportaže ali celo serije in ostale novice, ki sicer niso v ospredju.

Priložnosti, ob katerih naj bi se arhiv pojavil v javnosti in s tem negoval svoj ugled, so številne: obvestila o spremembi delovnega časa za stranke, jubileji sodelavcev, novo vodstvo, ustanovitev novega oddelka, letna hila in načrti v naslednjem letu.

Do sodelovanja med arhivi in mediji pride na dva načina: arhiv hoče nekaj od medijev in zato vzpostavi kontakt ali pa mediji hočejo nekaj od arhiva in oni vzpostavijo kontakt. Če gre za prvo pot, potem je pomembno ponuditi redakciji čim bolj profesionalno pripravljene tekste (na disketah). Pri tem je pomembna dolžina, osredotočiti se moramo na pomembne stvari. Pri objavi, npr. napovedi neke prireditve, mora hiti ta pravočasna in vsebovati podatke, po katerih se bo možno najhitreje orientirati: kdo? kaj? kako? kdaj? in kje? Če bi pri kakšni večji prireditvi mediji, čeprav povabljeni, kakorkoli izostali, je treba pravočasno poslati na redakcijo poročilo na poldrugi strani (po možnosti s črno-helimi fotografijami) z najpomembnejšimi podatki: kdo je pripravil prireditve, kaj, kdaj, kje in na kakšen način. Koliko je bilo obiskovalcev, kdo vse je govoril (funkcija, pravilno izpisano ime in naziv) in vsebinsko najpomembnejše točke iz tega, kar je bilo povedano.

Pri manjših prireditvah (jubileji, razstave) se priporoča pripraviti majbno notico, ki se jo pošlje uredništvu. Pri večjih zadevah, kot so zasedanja, kongresi, pomembnejši posamezni projekti ali na primer predstavitev bilance, se naznani tiskovna konferenca, kamor se povabi pravočasno vse medije, ki pridejo v poštev (vedno je priporočljivo pred začetkom še enkrat telefonirati).

Glede na povedano smo sestavili primer obvestila o poteku tečaja, nato pa nadaljevali z diskusijo v zvezi z vnaprej zbranimi prispevki, ki so bili objavljeni v časopisih in so kakorkoli obravnavali arhivsko tematiko.

Popoldne smo se odpeljali na obisk v Wetzlar. To je bila že priprava za naslednji dan, kajti obiskali smo Reichskammergerichts-Museum, ki je v lasti združenja sodniške zbornice. Dogajanje v muzeju oglašujejo v eminentnih časopisih in na televizijskem programu Aktuel, ki je namenjen dokumentarno-izohrazevalnim oddajam. Magistrat mesta Wetzlar je v preteklih letih izdal zloženke glede na posamezno tematiko muzejev in zbirk in te so na voljo v vseh muzejih, na magistratu, v arhivu... V muzeju smo si najprej po multiviziji ogledali nastanek, funkcijo in razvoj sod-

niške zbornice. Potem pa še priložnostno razstavo grafik (karikatur) na temo sodstva, ki so hile objavljene v francoskem časopisu v času francoske revolucije. Oh tem nas je vodja sproti opozarjal na razne zanimive detajle, ki bi jih sicer zlabka prezrli, s čimer bi razstava izgubila zanimivost.

Tretjega dne smo se ukvarjali s področjem reprodukcije, katerega osrednji del predstavljajo arhivske razstave. Dr. Moritz je pripravil predavanje o tem, kako mora potekati načrtovanje in izvedba razstave. Najprej se je potrebno odločiti za temo, morda v zvezi s kakšnimi pomembnimi dogodki ali osebnostmi, nato pa razstavo gledljivo postaviti. Ljudi je treba preko vizualnega učinka pritegniti za določeno vsebino, kajti podajanje informacij izključno preko tekstov nima velikega uspeha; mnogo boljša je avdiovizualna informacija. Preden se lotimo izvedbe, moramo imeti načrt oz. predvideti odgovor na naslednja vprašanja: čemu? za koga? o čem? kdaj? kje? kako? kakšne vrste razstava bo to, oz. kolikšen ho njen obseg. Glede na vrsto loči dr. Moritz tri tipe: a) lahko gre za enostavno razstavo arhivalij z dodatkom fotografij b) potujočo razstavo - samo fotografije in c) t. i. ilustrirano tematsko razstavo.

Izvedba razstave:

- I. Najprej je potrebno preveriti dane možnosti:
 - materialna oprema: prostorske možnosti, vitrine, osvetljava, klima
 - personalne možnosti: na koliko sodelavcev lahko računamo in za koliko časa
 - ugotoviti kolikšna sredstva so na voljo

II. Priprava delovnega plana:

1. Časovni plan (datum otvoritev razstave)
 - Načrtovanje zajema dve področji dela, ki morata potekati istočasno: a) razstavno-tehnična dela in b) izdelava tekstov za katalog (hkrati z začetno akcijo je treba stopiti v stik s tiskarno in se pozanimati, koliko časa potrebujejo za tiskanje)
 - a) izbira eksponatov, napisi, postavitve vitrin in panojev, načrt zunanega izgleda (milimetrski papir)
 - b) ohlikovni in vsebinski opis, komentarji, literatura, izhor fotografij, priprava za tisk (stavljenje, korekture), tiskanje.

2. Prostorski plan

Napraviti moramo tloris razstavnega prostora in v zvezi s tem razporeditev vitrin in panojev. Načrt lahko naredimo v pomanjšanem merilu na milimetrski papir ali napravimo modele iz kartona za eksponate in napise.

III. Izbira eksponatov

- iz literature (opombe v znanstveni literaturi, tematsko podobni razstavni katalogi)
- iz arhivskih fondov lastnega arhiva: inventarji, pregled fondov

- iz drugih virov, npr. drugi arhivi, knjižnice; takoj se moramo odločiti, kaj bomo na vsak način pokazali, ostale manj pomembne eksponate izberemo kasneje po vsebinskih kriterijih; vsekakor je učinkoviteje, če predstavimo posamezne predmete kot pa množico vitrin in eksponatov; odločiti se moramo tudi glede vrste prezentacije: ali v originalu ali kakšni drugi obliki

IV. Obdelava izbranih predmetov:

a) pri razstavni tehniki: določanje mesta za vsak predmet in numerizacija (številka vitrine oz. panoja, predmeta) ter opis eksponata (kataloška številka, naslov, razlaga, izvor in datum)

b) dela pri izdelavi kataloga: opis eksponata (kataloška številka, naslov, izvor, datiranje, podrobnejša razlaga, literatura), izdelava uvodnih poglavij
Preverjanje notranje razporeditve razstave.

Dela v zvezi s končno podobo oz. izgledom razstave ter kataloga: oprema panojev, vitrin, namestitvev, izbira vrste materiala za ozadje, barve, vrsta tiska, razmerje tekst - slike...

V. Ohlike prezentacije

1. Pri enostavnih razstavah je razstavljeno pisno arhivsko gradivo in eksponati iz zbirk fotografij, kart, pečatov, časopisnih izrezkov iz lastnega arhiva oz. izposojeno gradivo v originalu ali kakšni drugi obliki. Spremljajoči teksti pa so: opisi eksponatov, teksti na panojih, informatorji in katalog.

2. Pri potujočih razstavah so eksponati fotografije iz arhivskih fondov in zbirk, bibliotечnega, muzejskega gradiva. Teksti pa so enaki kot prej.

3. Pri ilustriranih tematskih razstavah (Illustrierte Themenschau) so eksponati iz lastnega arhiva: pisno arhivsko gradivo in izbor iz zbirk fotografij, kart, pečatov, izrezkov iz časopisov... in izposojeni iz bibliotечnega gradiva: knjige, pisno gradivo, oz. iz muzejskega gradiva: slike, tridimenzionalni eksponati. Vse to pa je lahko prezentirano kot original ali v kakšni drugi obliki. Spremljajoči teksti so enaki prejšnjim.

Na koncu je potrebno obvestiti časopis o tem, kdaj bo otvoritev, in potem poslati poročilo o poteku otvoritve, številu obiskovalcev, glavnih govornikov, zahvala sodelavcem in tistim, ki so posodili razstavne predmete.

Pod naslovom Razstavne tehnike je bilo govora o vprašanih izbire in prezentacijskih možnostih arhivalij v vitrinah in panojih: kakšen naj bo zunanji izgled (oprema, barve), kako naj izgledajo opisi predmetov, v kakšni ohliki se lahko predstavijo eksponati. Sledila je tema v zvezi z varstvom gradiva pri razstavah. Ga. Hahner, restavratorka univerzitetne biblioteke v Marburgu, je povedala nekaj o problemih pri transportu arhivalij in o klimatskih pogojih, ki jim mora zadostiti razstavni prostor.

Po izohrazevalnem programu naj bi udeleženci na

podlagi teoretičnih napotkov sami postavili malo priložnostno razstavo na temo Kaj je arhiv?, ki hi jo kasneje kritično prediskutirali, vendar je ta del odpadel.

Četrty dan je bil namenjen seznanjanju z arhivskimi publikacijami, t.j. inventarji, vodniki, izdajami virov... in razpravi o tem, kakšen cilj imajo, komu so namenjeni; ocenjevali smo njihov izgled in kako se skozi tovrstne publikacije predstavlja arhiv. Dr. Wolf nam je predstavil različne vrste zloženek, obvestil in tako imenovanih malih publikacij, ki so jih izdali v nemških in inozemskih arhivih. Hkrati pa smo, na podlagi predvajanja dveh videoposnetkov v zvezi s poročanjem, govorili o dogajanju v arhivu na televiziji, o raznih možnostih, kako pritegniti javnost in jo seznaniti z inštitucijo, preko časopisnih člankov, televizijskih in radijskih oddaj, teleteksta itd.

V tiskarni Koch, ki smo jo obiskali popoldne, smo imeli priložnost opazovati dogajanje oz. različne faze nastajanja časopisa.

Kako se lahko producirajo brošure in zloženke tudi v lastni režiji brez prevelikih stroškov s pomočjo osehnega računalnika, seveda z odgovarjajočo tehnično opremo, ali vsaj napravi predloge za tiskamo, je naslednji dan povedal g. Engel. Predstavil nam je možnosti in načine dela z računalnikom, nas seznanil s potrebno hard - in softversko opremo in okvimi cenami in podal vpogled v zmogljivosti DTP (Desk Top Publishing) sistema. S tem in pa seveda s kratkim povzetkom dogajanja zadnjih dni se je tečaj tudi končal.

*Olga Pivk,
Irena Lučen-Benedičič*

Poročilo o evidentiranju slovenskih študentov na češki visoki tehniški šoli v Pragi

V dneh od 5. - 9. junija 1995 sva Branko Radulovič in Branko Kozina nadaljevala z evidentiranjem gradiva, pomembnega za slovensko zgodovino, v arhivu ČVUT v Pragi (op., glej poročilo v Arhivih XVII, št. 1-2, Ljubljana 1994, str. 148-151 in Obvestila ARS, junij 1994, str. 12-13).

Prvi dan najinega obiska v Pragi sva bila gosta Arhivske uprave Ministrstva za notranje zadeve Češke Republike, kjer sva predložila dopolnjen predlog Sporazuma o sodelovanju na področju arhivistike med Arhivom Republike Slovenije in Sekcijo arhivske uprave Češke Republike. Prav tako sva imela razgovore z g. Františkom Šuchmo in g. Pavlom Rafajem o konkretnih ohlikah sodelovanja. Med pogovorom naju je g. Rafaj seznanil z arhivsko zbirko "Jugoslavica", zbirko iz vseh čeških arhivov, v katerih je

ohranjeno gradivo, ki se nanaša na območje nekdanje SFRJ. Iz kartoteke, ki je urejena kronološko (op., od 13. stol. do l. 1941), je razvidno, da hranijo češki arhivi bogato arhivsko gradivo, ki se nanaša tudi na ozemlje Republike Slovenije. Dogovorili smo se, da ob enem od naslednjih obiskov podrobneje pregledamo omenjeno kartoteko in iz nje ločimo vse zadeve, ki se nanašajo na Slovenijo. Z češke strani je bila izražena želja, da tudi v Sloveniji evidentiramo fonde, v katerih se nahaja gradivo, ki se nanaša na Češko republiko. Mnenja sva, da je potrebno omenjeno kartoteko podrobno pregledati ter v okviru sporazuma gradivo tudi reproducirati za uporabo v Sloveniji. Naslednji dan sva na priporočilo češke uprave obiskala arhiv Masarykove univerze v Brnu, kjer sva imela pogovore z direktorjem g. Puleem, ki naju je seznanil z delom arhiva, predstavil gradivo ter vzorno opremljena arhivska skladišča. Predstavniki arhiva Masarykove univerze v Brnu so zainteresirani za sodelovanje na arhivskem področju, še posebej zato, ker je na univerzi v Brnu dolga leta predaval dr. Mihajlo Rostohar. Predvsem so izrazili željo o sodelovanju med arhivoma oz. arhivskima službama ljubljanske in njihove univerze.

Šele tretji dan sva pravzaprav nadaljevala z delom - evidentiranjem študentov. Prijazno naju je sprejela direktorica arhiva ČVUT, ga. Magdalena Tayerlova in nama omogočila nemoteno delo. Pregledala sva evidence vpisanih študentov od šolskega leta 1905/06 do 1918/19 in skupaj evidentirala 100 novih študentov. (op., lani sva za leta 1830/31 do 1904/05 evidentirala le 25 študentov). Nad številom vpisanih študentov sva bila zelo presenečena, saj tako velikega števila nisva pričakovala. Skupno sva pregledala 19 knjig vpisanih študentov. Velik problem v arhivu ČVUT pa je, da nimajo ustreznega fotokopirnega stroja, tako da sva morala vse študente, njihove osebne podatke, predmetnik ter ostale rubrike izpisati iz kataloga. Zadnji dan obiska sva imela tudi uradne razgovore na arhivski upravi z direktorjem dr. O. Sladkom, namestnikom direktorja dr. J. Maršalom, z go. M. Čepkovo, go. E. Syrovo in g. F. Šuehmo. Gostitelji so sprejeli osnutek Sporazuma o sodelovanju med Arhivom Republike Slovenije in Arhivsko upravo Češke Republike, obenem pa izrazili željo po njegovi dokončni uskladitvi. Predvidevamo, da bo sporazum podpisan že letošnje jesen. Prav tako predvidevava nadaljevanje evidentiranja študentov ter podrobnejši pregled kartoteke Jugoslavica.

Zadnji teden oktobra (23.-27. 10. 1995) sva na ČVUT v Pragi nadaljevala z evidentiranjem.

Začela sva s šolskim letom 1919/20 in pregledala kataloge vpisanih slušateljev (A-L, K-R in R-Ž). S tem šolskim letom se je končalo določeno obdobje praške tehnike, ker je v naslednjem šolskem letu prišlo do pomembne reforme organizacije politehnike in načina študija. V šolskem letu 1920/21 se je politehnika reformirala in iz enotne visoke šole s posameznimi oddelki so izšle samostojne fakultete. Hkrati s tem se

je dokončno izoblikoval študij na ČVUT. Od tega šolskega leta deluje samostojno sedem fakultet s svojimi evidencami vpisanih študentov, ki se bistveno razlikujejo od poprejšnjih katalogov. Zato je bilo potrebno pregledovanje evidence na novo zastaviti, ker se od tega leta število vpisnikov (ali kot so se po novem imenovali NATIONALE) posedmeri.

Nov je tudi način vpisovanja, vsak vpisan študent je moral ob vpisu izpolniti vpisno polo, od že znanih rubrik pa do čisto specifičnih, kot je bila npr. rubrika o končani vojaški obveznosti. Ta rubrika se je obdržala le dve šolski leti, nakar je bila opuščena. Tudi številčenje vpisnih evidence se je začelo na novo, od številke ena naprej, kar pomeni, da gre za čisto ločene enote; namreč, vsaka fakulteta vodi svojo lastno numeracijo in tako tudi v arhivu ČVUT vodijo vsako fakulteto kot samostojen fond.

V štirih dneh, ki sva jih imela na razpolago, sva pregledala vpisnike treh fakultet, in sicer: fakultete za arhitekturo, fakultete za elektrotehniko in fakultete strojnega in elektrotehničnega inženirstva. Evidence za omenjene fakultete sva uspela pregledati od šolskega leta 1920/21 do 1924/25. V vsakem letu so štirje vpisniki, urejeni po abecedi, vsak ima svojo zaporedno številko. Tako sva vsega skupaj pregledala preko sedemdeset knjig evidence in pri tem na novo evidentirala 35 študentov iz vseh slovenskih dežel.

Nova vrsta evidence, ki se je pojavila v tem obdobju češkoslovaške države, so evidence absolventov posameznih fakultet, ki zajemajo obdobje od leta 1918 do 1955. Tudi te sezname absolventov sva pregledala za prej omenjene fakultete.

Prvih nekaj let po končani I. svetovni vojni, predvsem pa v šolskih letih 1918/19 in 1919/20 je iz vpisnikov razviden pravi "naval" slovenskih in tudi drugih nečeških študentov na tehniko v Pragi. Takoj se zastavlja vprašanje, zakaj je prišlo do tako množične selitve študentov z dunajske in graške tehnike v Prago in pozneje tudi na tehniko v Brnu. Na to selitev je predvsem vplivalo dokaj kaotično stanje v Avstriji, pa tudi politične spremembe v Evropi, predvsem boljševiška revolucija v Rusiji (ogromno ruskih emigrantov se je naselilo v Pragi, kjer so tudi študirali) ter nastanek novih držav (predvsem na Balkanu).

V okviru tega obiska sva prisostvovala podpisu sporazuma o sodelovanju med Arhivom Republike Slovenije in Sekcijo Arhivske uprave Ministrstva za notranje zadeve Češke Republike, ki sta ga v prisotnosti slovenskega veleposlanika v Pragi g. Zvoneta Dragana, podpisala direktor Arhiva Republike Slovenije mag. Vladimir Žumer in generalni direktor Češke Arhivske uprave dr. Oldrich Sladek.

*Branka Kozina
Branko Radulovič*

Ko bi piransko arhivsko gradivo lahko spregovorilo...

Bi ponosno povedalo, da je končno, po več kot osmih stoletjih našlo svoje stalno domovanje v Župančičevi ulici, v starem delu Pirana, kamor tudi sodi.

Čeprav je hil piranski Mestni arhiv ustanovljen že l. 1877, je bila usoda arhivskega gradiva v njem pestra, a hkrati za tako dragocnost dokaj žalostna. Ta biser naše preteklosti nikakor ni mogel najti primerne prostora, v katerem bi lahko doslej že mnogim rodovom poklanjal v preučevanje vse svoje bogastvo. Ne le da se je arhiv združeval in razdruževal z mestno knjižnico, se selil iz občinskega poslopja v Kazino, od tam v sodno poslopje in je l. 1954 skupaj s knjižničnim fondom pristal v sedanjem Pomorskem muzeju v Piranu, celo zazidan je bil med vojno in s tem rešen t.i. "evakuacije in zaščite" v Italijo, za kar se lahko zahvalimo le ljubezni in odnosu Pirančanov do svoje kulturne zgodovine.

Po uveljavitvi jugoslovanske zakonodaje tudi na našem ohmočju je hil s sklepom Občinskega ljudskega odbora Piran 28. oktobra 1955 ponovno ustanovljen samostojni zavod Mestni arhiv Piran. S tem pa njegovih začasnih preseljevanj še ni bilo konec. Leta 1974 se je Mestni arhiv Piran priključil Pokrajinskemu arhivu Koper. V prostorih frančiškanskega samostana so pričeli z delno adaptacijo in gradivo je dobilo spet začasno bivališče. Od tod je bil njegov najstarejši del po mnenju komisije, ki si je prostore ogledala in ugotovila njihovo neprimrnost, spet začasno preseljen v Koper, tudi v začasne prostore. Kmalu so gradivo spet začasno vskladiščili nazaj v Piranu. Toda tudi od tod hi se moralo gradivo preseliti v druge začasne prostore, saj je denacionalizacijski postopek vrnil samostanske prostore frančiškanskemu redu, ti pa nameravajo dostojno proslaviti svoj visok jubilej in usposobiti vse prostore, da bodo služili svojemu namenu.

Vse to stalno preseljevanje, menjava klimatskih pogojev in stalni fizični premiki tako častljivo starega arhiva so pustili na gradivu vidne sledove. Nekaterih dokumentov, ki jih je napadla vijoličasta plesen, tudi ob najskrbnejšem prizadevanju arhivskih delavcev in konservatorjev - saj so bili na njih izvedeni že večkratni restavratorski posegi - z doslej znano tehnologijo in postopki doma in v svetu ne bo več mogoče restavrirati v nedogled, če znanost ne bo tudi na tem področju v bližnji prihodnosti ponudila drugačnih odkritij.

Da je tokrat šlo zares, da je od besed in obljub prišlo tudi k dejanjem, je bilo vidno že v pomladanskem času letošnjega leta. Do jeseni, to je do štiridesete obletnice ponovne ustanovitve samostojnega arhivskega zavoda v Piranu, je bilo vse nared in fanfare so naznanile, da je odisejada arhivskega gradiva piranskega območja za vedno končana. Gradivo je pridobilo lepe, po arhivskih standardih adaptirane prostore s klimatskimi napravami in lepo čitalnico ter prostore za strokovne delavce. Avlo v prtiličju pa bo

mogoče uporabiti tudi kot razstavni prostor.

Če izvzamemo nekatere manjše spodrsaljaje ob svečanem dogajanju ob odprtju prostorov in po njem, je bil to za vso arhivsko javnost, zlasti pa za arhivalije piranskega območja in za ljubitelje piranske kulturne dediščine, najsvetlejši dogodek. Vse arhivsko gradivo je preseljeno v stalne prostore, ki so prav gotovo med najsodobnejše opremljenimi arhivskimi prostori. Vsaj pri nas bi hil lahko vsak arhivski zavod ponosen nanje. Ponosna pa je lahko tudi občina, ki je končno pretrgala nenehno prerekanje in premišljanje v smislu "Joj, kam bi del?"

Če bi torej tudi piransko arhivsko gradivo lahko ta dan spregovorilo, bi se zahvalilo vztrajanju vodstva Pokrajinskega arhiva Koper, da gradiva ne bo več dovoljevalo prenašati na začasne lokacije po Piranu in da ga bo zato evakuiralo v nove skladiščne prostore v Koprno, dokler v Piranu ne najdejo stalne lokacije. Zahvalilo pa bi se tudi vztrajanju piranske občine in zlasti njenega župana, da ne bo dovolil niti začasne ponovne odtujitve tega dragocenega fonda s svojega območja.

Obojestranska nepopustljivost je rodila konstruktiven dialog in dogovor, zlasti pa realizacijo prepotrebne kulturne pridobitve - zasluženi stalni in ugledni arhivski prostor za ta evropski biser.

Milica Trebše-Štolfa

Poročilo o delovnem obisku v Kanadi med 24. majem in 23. junijem 1995

Tokratno daljše bivanje v Kanadi je bilo namenjeno:

1. obiskom kanadskih državnih arhivskih ustanov z namenom, da se začne v njih ustvarjati "slovenska arhivska zbirka",

2. nadaljevanju evidentiranja, urejanja in popisovanja arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev in pridobivanju kopij ali fotokopij za zbirko o slovenskem izseljenstvu v Arhivu Republike Slovenije,

3. zainteresiranju širšega kroga odgovornih delavcev društev in njihovih zvez za še uspešnejše hranjenje arhivskega gradiva pri društvih slovenskih izseljencev (izobraževalna dejavnost) pri društvih, ki jih doslej še nismo uspela ohiskati in

4. navezavi stikov z novimi društvi in zvezami društev.

1. 1. OTTAWA.

Po lanskoletnih uspešnih prvih stikih z National Archives of Canada v Ottawi, me je v tem letu povabila nova direktorica ga. Lilly KOLTUN, ker je g. Derek BALLANTINE med tem časom že odšel na novo delovno dolžnost. Predstavila mi je delovanje

zvezne arhivske ustanove in mi organizirala srečanja z vrsto vodilnih sodelavcev. Ga. Elizabeth HAWKINS mi je predstavila kanadsko arhivsko zakonodajo. Izročila mi je tudi nekaj gradiva o tem, kar pa sem že predala direktorju ARS mag. Vladimirju Žumru. G. Charles MACKINNON, vodja londonskega Urada kanadskega visokega pooblaščenca mi je razložil delovanje urada. G. Dan MOORE, odgovoren za valorizacijo arhivskega gradiva vladnih organov na zveznem nivoju, me je seznanil s postopkom valorizacije arhivskega gradiva zveznih vladnih ustanov. Ta me je seznanil še z g. Antoniom LEC-HASSEUROM, arhivistom in vodjo resorja državnih arhivov enote vladnega arhivskega gradiva oddelka zgodovinskih raziskav. G. Lechasseur je bil to obdobje tudi predsednik Združenja kanadskih arhivistov. Povabil me je na junijsko letno skupščino v mestu Regina, Saskatchewan - a ostalo je le pri prvem izvodu predsedniškega mandatnega poročila, ki mi ga je izročil in ob moji prošnji, da prenese na 20. jubilejno zborovanje pristrčne pozdrave in čestitke Arhivskega društva Slovenije in moje želje za čim uspešnejši potek letne konference. Razdalja in strošek za udeležbo bi bila prevelika. Največ časa sem se mudila v oddelku vladnih arhivov, kjer je vodja rokopisnega oddelka g. Myron MOMRYK. Tu sem lahko evidentirala gradivo, ki se nanaša na zgodovino priseljevanja (za slovensko nimajo posebej zbrane ga!). Spiske bom prejela po pošti. Arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev in njihovih zvez praktično ni v tej ustanovi, pa tudi Nacionalna knjižnica, ki je v isti stavbi kot del Nacionalnega arhiva je z deli, ki se nanašajo na doprinos slovenskih priseljencev kanadski zgodovini zelo skromno založena, še manj pa ažurirana.

Tu sem dobila tudi nekaj tematskih števil glasila nacionalnih arhivov Kanade THE ARHIVIST in zadnji letnik glasila Združenja kanadskih arhivistov ARCHIVARIA (1994). Gradivo je na razpolago v knjižnici Arhiva Republike Slovenije. Žal je srečanje s predsednikom Kanadskega arhivskega sveta odpadlo zaradi nepredvidene službene odsotnosti g. Michaela HOUDEA.

Dogovorili smo se za suksivno prevzemanje naslednjih fondov:

V. P. Z. BLED 1933-1995 (seje Glavnega odbora in zapisniki konvencij), Kanadsko-Slovenski kongres (ust. 1991) in Vseslovenski odbor (ust. 1990) ter gradivo posameznih pomembnih kanadskih Slovencev, za katere se bomo sproti dogovarjali.

1. 2. TORONTO:

1. 2. 1. V National Archives of Ontario sem se z arhivistom, odgovornim za multukulturo g. Corradom A. SANTOROM dogovorila, da bomo najprej predali arhivsko gradivo tistih ustvarjalcev, ki ga v fragmentih že hranijo in ima pomen za zgodovino Ontaria. V naslednji fazi pa bi predali tudi ostalo gradivo slovenskih društev in njihovih zvez, ki še niso zastopana

v prevzetem gradivu, pa imajo pomen za zgodovino Ontaria.

1. 2. 2. Na Ontario Heritage Foundation me je sprejel g. Paul BATOR, Historical Consultant Heritage Community Services na Ontario Ministry of Culture, Tourism and Recreation. Zanimiv je bil razgovor o možnostih sodelovanja pri raziskovanju slovenskega izseljenstva.

1. 2. 3. Na Multicultural History Society of Ontario sem se pogovarjala z direktorjem dr. MOGOUCHIJEM, dr. Gabrielom SCARDELLATOM in g. Ljubomirom MEDJESIJEM. Center s skromnimi protorskimi zmogljivostmi je pripravljen prevzeti arhivsko gradivo društev slovenskih izseljencev - a le popisano. Dogovorili smo se za skupno akcijo v prihodnjem letu, ko bi svečano predali nekaj arhivskih fondov, za katere sem že izdelala popise. Potrebno se je še dogovoriti, kakšna pomagala za uporabo gradiva naj dotlej izdelam, da bodo zadovoljili kanadskim standardom. V času mojega bivanja v Kanadi sem bila objavljena v ta center tudi na zanimivo predstavitev štirih novokanadskih avtoric, katerih dela so izšla v preteklem letu. Med njimi je bila tudi naša rojakinja g. Cvetka KOCJANČIČ z lastnim prevodom knjige o življenjski poti in umetniškem ustvarjanju slikarja Andreja Štritofa z naslovom Unhappy Rebel. V slovenskem jeziku je pred leti izšla pri Slovenski izseljenski matici v Ljubljani z naslovom Upomik s čopičem. Tako je ga. Kocjančičeva prvi slovenski avtor, ki je izdal svoje delo v obliki "svojih" jezikov in v obliki "svojih" domovinah.

2. 1. Evidentiranje:

V National Archives of Ontario sem evidentirala in naročila fotokopije oz. mikrofilme naslednjega gradiva, pomembnega za zgodovino slovenskega priseljevanja v Kanado:

2. 1. 1. gradivo, ki ga je arhivu odstopil čast. Tone Zrnc (gradivo cerkve sv. Marije Pomagaj iz Toronta), 1961-1977 (cerkvene knjige, biografije, cerkveni bilteni, finančna poročila, korespondenca in župnijska statistika); gradivo ni popolno;

2. 1. 2. gradivo, ki ga je arhivu odstopil čast. Janez Kopač in se nanaša na gradivo cerkve Marija Pomagaj v Torontu - Božja beseda 1949-1959, gradivo cerkve sv. Marije s Čudodelno Svetinjo Toronto (krstne knjige 1959-1976, knjige prvega sv. obhajila 1960-1976, birmancev 1959-1969, 1972-1976, register porok 1959-1969, register umrlih 1960-1976 ter korespondenco za obdobje 1968-1972) in še nekaj pomembnejše cerkvene dokumentacije; za to obdobje je arhivsko gradivo kompletno.

2. 1. 3. gradivo, ki ga je deponiral g. Frank Jerina in se nanaša na Holiday Gardens Slovenian Country Club 1961-1978 (fragmentarno);

2. 1. 4. gradivo, ki ga je v arhivu deponiral g. Otmar Mauer, in se nanaša na obdobje 1959-1969;

2. 1. 5. gradivo, ki ga je arhivu odstopil čast. Charles Ceglar iz Hamiltona, in se nanaša na zapisnike in cerkvene biltene cerkve sv. Gregorja Velikega v

Hamiltonu 1960-1977 (fragmentarno);

2. 1. 6. naročila sem mikrofilme še nekaterih manjših osebnih fondov ustvarjalcev slovenskega porekla; vsi mikrofilmi so lahko že na razpolago v čitalnici ARS (priloge za ARS).

2. 2. Nadaljevanje urejanja in popisovanja arhivskega gradiva društev:

2. 2. 1. Zveza Slovenskih društev v Kanadi, t. j. meddruštveni odbor, ki je deloval med leti 1985-1991. Popis na 3 straneh zajema 38 ohranjenih dokumentov, skupaj 97 listov in 2 fotografiji.

Zveza je imela več akcij, med njimi tudi Odhór za pomoč Onkološkemu inštitutu v Ljubljani (Slovene Institut of Oncology Trust Fund - naprava za ultrazvočno diagnostiko), ki je deloval v letih 1985-1987. Ohranjeno gradivo obsega 99 dokumentov (193 listov, 7 časopisnih izrezkov in 4 fotografije). Popis na 4 straneh je priložen. Če bomo skompletirali še katero njenih akcij, bomo s popisom nadaljevali.

2. 2. 2. Radijski klub SLOVENSKI VEČER na valu CHWO 1250 AM je deloval od 1977 do 1993, ko je bil 13. avgusta izbrisan iz registra. Ohranjeno gradivo obsega 178 dokumentov (435 listov). Popis obsega 7 strani.

Fotokopije gradiva pod 2. 2. 1. in 2. 2. 2. sem s popisi že oddala v ARS.

2. 2. 3. Plesna skupina NAGELJ v Torontu izhaja iz Kulturno-prosvetnega društva BARAGA, ustanovljena že 1. 1958, v l. 1959 je to že Alojzijeve mladi dom in njegov folklorni kotiček, že istega leta pa si izbere tudi ime Folklorna skupina NAGELJ pri cerkvi sv. Marije Pomagaj. Gradivo šele poskušamo zhrati. Začasni popis je v rokopisu in obsega 13 strani.

2. 2. 4. Zapisniki V. P. Z. BLED, Odsck št. 12 - NOVO MESTO, St. Catherines, Ontario 1959-1995. Gradivo obsega 243 dokumentov (756 listov) na 11 straneh popisa. Gradivo za obdobje 1943 (ko je bil odsek ustanovljen pa do 1959 še poskušamo odkriti). Gradivo bom v ARS oddala naslednje leto, skupaj ostalim gradivom tega odseka.

2. 2. 5. Tudi na ambasadi Republike Slovenije v Ottawi sem bila lepo sprejeta. Pomagali so mi vzpostaviti stik z edinim slovenskim društvom v tej okolici (Slovensko društvo v Ottawi) in njegovim predsednikom g. Ivanom Bračkom. Dovolili so mi fotokopirati njihovo glasilo MED NAMI, ki je izhajalo od l. 1979 do 1983 četrtletno v tipkopisu. To društvo, ki bo imelo prihodnje leto 20. obletnico delovanja, ima presenetljivo dobro in kompletno ohranjeno arhivsko gradivo, ki se seli z vsakokratnim tajnikom društva. V prihodnjih letih bo potrebno tudi to gradivo popisati in si pridobiti fotokopije. Glasilo bom po obdelavi oddala v ARS.

3. Z namenom izobraževalne dejavnosti sem z organizacijsko pomočjo Vseslovenskega odbora v Torontu in Kanadsko-Slovenskega kongresa v Torontu priredila informacijski seminar o pomenu in vlogi ter o načinih zbiranja, hranjenja in popisovanja arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev in nji-

hovich zvez. Udeležilo se ga je 14 funkcionarjev društev in zvez (od tega 13 novih društev, s katerimi še nisem imela predhodnih stikov). Navzoči so izrazili željo po nadaljevanju s takimi skupinskimi izobraževalnimi večeri.

4. Ogedala sem si fragmentarno arhivsko gradivo pri šestih novih društvih, se dogovorila za zbiranje v tekočem letu in za popis v prihodnjem letu, ko bomo fond dopolnili.

Rezultati večletnega sistematičnega dela z arhivskim gradivom slovenskih izseljencev so sedaj že vidni. Želela bi s tem delom nadaljevati tudi v prihodnje, saj si homo tako tudi v Sloveniji z zbranim arhivskim gradivom in njegovo prezentacijo in obdelavo lahko ustvarili celostno podobo o življenju in delu naših izseljencev v tej oddaljeni prekomorski deželi.

Zahvaljujem se Ministrstvu za kulturo, Ministrstvu za znanost in tehnologijo, Pokrajinskemu arhivu v Kopru in Arhivu Republike Slovenije, ker so mi omogočil realizacijo tega delovnega obiska.

Milica Trebše-Štolfa

Uničevanje arhivskega gradiva. Anketa UNESCA in mednarodnega arhivskega sveta

V letu 1993 je UNESCO pričel s programom "Spomin človeštva", katerega namen je ohraniti ogroženo dokumentarno dediščino, omogočiti dostop do gradiva ter zagotoviti večjo razširjenost uporabe tega gradiva.

Naloga Mednarodnega arhivskega sveta v okviru tega programa je bila, da zbere osnovne podatke o arhivih kot ustanovah, ki hranijo kulturno dediščino, ter zbere odgovore na anketo, ki je imela namen predstaviti podatke o uničevanju ter nevarnostih, ki so jim bili ali so jim še vedno izpostavljeni arhivi v 20. stoletju.

Na anketo, ki jo je matična služba za arhivsko dejavnost Arhiva Republike Slovenije posredovala vsem slovenskim arhivom, je prejela odgovore le iz treh arhivov (Arhiv Republike Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper in Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Maribor pa je poslal obvestilo, da v njihovem arhivu ne razpolagajo s podatki, ki bi dokazovali ugotavljanje škode na arhivskem gradivu).

V Sloveniji se do sedaj še ni nihče ukvarjal s problematiko, ki bi obširneje prikazala uničevanje, poškodovanje ali odtujitev arhivskega gradiva, tako pri ustvarjalcih kot tudi v arhivih. Zato je bila anketa morda za nekatere arhive povsem nova delovna obveza.

Iz zbranih podatkov je razvidno, da arhivsko gradivo ni bilo v nobenem primeru poškodovano ali uni-

čeno zaradi požara oz. namernega požiga. Tudi potres ni bil vzrok za uničenje in poškodbe na gradivu. Pač pa je bilo gradivo poškodovano oz. uničeno zaradi poplave (Nova Gorica).

Med vzroke, ki so posredno ali neposredno vplivali na uničevanje in poškodbe gradiva, moramo na prvo mesto uvrstiti neprimerne prostore za hranjenje gradiva ter pomanjkanje strokovnega kadra, kar je imelo za posledico, da del pomembnega gradiva ni je bil prevzet v arhive in hil s tem obsojen na propad.

Vzroke za uničevanje gradiva gre iskati po letu 1945 tudi v napačnem gledanju nove revolucionarne oblasti, češ da je potrebno s preteklostjo povsem prekiniti, uničiti se morajo arhivi okupatorja in kolaboracije ter celoten sistem začeti znova.

Pomanjkanje surovin in težak gospodarski položaj nove države je med drugim zahteval, da je precejšen del arhivskega gradiva končal v papirnicah kot osnova za proizvodnjo papirja in s tem uresničitev petletnega gospodarskega plana. Posamezni deli fondov so se po zaslugi posameznikov rešili neposredno iz papirnic (npr. Zhornica za trgovino, obrt in industrijo).

Številne reorganizacije na področju uprave, sodstva in drugih služb so imele za posledico, da so arhivi morali prevzemati še zelo "mlado gradivo", ki je bilo v glavnem prevzeto neurejeno, nekompletno in brez pripomočkov za uporabo. Oh reorganizacijah je šlo v glavnem za preventivni prevzem, s ciljem, da se gradivo obvaruje pred uničenjem.

Arhivi za prevzem ogromnih količin gradiva niso imeli zadostnih prostorov ne usposobljenega strokovnega kadra, kar se predvsem kaže v neurejeni evidenci prevzetih fondov za to obdobje, saj je šlo nemalokrat za prevzem po ukazu višjih struktur. Arhivska služba ni sodelovala pri odbiranju in izločanju gradiva.

Pomanjkanje prostorov za arhivsko gradivo je imelo za posledico, da je hil del gradiva uradno prevzet v arhiv, vendar je fizično ostal pri ustvarjaleu, ki pa ni zagotovil ustreznih pogojev hranjenja in gradivo se je uničilo (npr. Železniško gradbeno podjetje številka 15).

Politične krize (Informhiro, tržaška kriza...) so pogojevale, da so pomembno arhivsko gradivo prepeljali iz Slovenije na druge, tajne lokacije, kar je imelo za posledico, da se del gradiva v Slovenijo ni več vrnil ali se je fragmentalno vrnil le v manjših delih (UDBA, vojaški arhivi, slovenske meje...). V tem primeru je šlo za uničenje politično zelo pomembnega gradiva za preučevanje narodne zgodovine.

Pisarniško poslovanje in evidence so hili ob nestrokovnem kadru v administraciji pomankljivo vodeni in zato se je na ta način veliko gradiva izgubilo in uničilo.

Na območju, ki je med vojnama spadalo pod italijansko oblast (Pokrajinski arhiv Koper in Pokrajinski arhiv Nova Gorica), je že v času vojne prišlo do uničevanja gradiva in njegove odtujitve s strani Italije. Predvsem je trpelo gradivo slovenskih društev, šol, gospodarskih organizacij, hranilnic in posojilnic, ma-

tične knjige, sodišča...

Kaj se je dogajalo z arhivskim gradivom na slovenskem ozemlju v času vojne, vemo o konkretnem uničevanju posameznih fondov zelo malo. Po ustnih virih se da sklepati, da so se posamezni fondi uničili in izgubili, ko so bili zaradi varnosti odpeljani iz prvotnih skladišč v neustrezne prostore (kraške jame), tu pa se je gradivo zaradi neustreznih pogojev uničevalo pa tudi izgubilo (npr. Kočevska Reka). Koliko gradiva je bilo uničenega na ta način, je nemogoče predvideti, ker za to ne obstaja nikakršna dokumentacija.

Gradivo se je v vojnem času uničevalo tudi zaradi neposrednih hojev (turjaški arhiv) ter požigov in ropov tako s strani okupatorja kot partizanske vojske (gradivo cerkvenih ustanov). Tudi tu je težko oceniti, koliko gradiva je bilo uničenega oz. odtujenega, ker ni ohranjenih podatkov.

*Rezultati ankete, ki so jih posredovali Arhiv Republike Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper in Zgodovinski arhiv Ljubljana, nam pokažejo sledeče rezultate:

V Arhivu Republike Slovenije so bili uničeni ali poškodovani naslednji fond:

- Kraljevska banska uprava dravske banovine (1929-1941)
- I. občni oddelek - uničeno 25% gradiva (zaupni spisi 100%)
- II. upravni oddelek - uničeno 10% gradiva (spisi Pov. S.)
- II. kmetijski oddelek - uničeno 25% gradiva
- IV. prosvetni oddelek - uničeno 40% gradiva
- V. tehnični oddelek - uničeno 10% gradiva
- VI. oddelek za socialno politiko in ljudsko zdravje - uničeno 75% gradiva
- VII. finančni oddelek - uničeno 30% gradiva
- Oblastni ljudski odbor Ljubljana (1949-1951) - del leta 1951 odpeljan v papirnico
- Vlada Ljudske republike Slovenije - Republiška Kontrolna komisija (1946-1951, - uničeno leta 1951 (papirnica)
- Zadržna zveza v Ljubljani (1899-1941) - leto 1948, uničeno gradivo zaradi neprimerne hranjenja
- Trhoveljska premogokopna družba (1873-1941) - leto 1952, v papirnico odpeljana dva kamiona arhivskega gradiva
- Lekarniška zbornica Ljubljana (1872-1946) - uničeno 30% gradiva
- Zdravniška zbornica Ljubljana - uničeno 90% gradiva
- Prosvetna zveza v Ljubljani (1911-1941) - uničeno 80% gradiva
- Zveza kulturnih društev Ljubljana - uničeno 100% gradiva
- Dravsko divizijsko sodišče (1929-1941) - uničeno 100% gradiva

Gradivo federalnih ministrstev v letih 1945-1951 je bilo delno uničeno ob političnih krizah - spor Jugoslavije s Sovjetsko zvezo leta 1948 in spor zaradi priključitve Trsta Italiji leta 1953, ker se je pričakoval

vojaški spopad. Del gradiva je bilo uničeno in poškodovano zaradi hranjenja v neprimernih prostorih. Na primerih ministrstev je zelo težko predvideti, kolikšen del gradiva je bil uničen, poškodovan ali odtujen, ker o tem ni podatkov.

Na področju Pokrajinskega arhiva Koper je bilo uničeno, poškodovano in odtujeno naslednje gradivo oz. deli fondov:

Občina Koper (1255-1846), gradivo odpeljali Italijani leta 1949, skupaj 99%.

Gradivo slovenskih društev (1918-1940), uničil fašistični režim, skupaj 98%.

Osnovne šole na Primorskem, več kot 50% gradiva uničenega med drugo svetovno vojno.

Gradivo gospodarskih organizacij, 60% gradiva odpeljali lastniki podjetij, pretežno Italijani, ob koncu druge svetovne vojne.

Matične knjige s protokoli, 30% gradiva odpeljali Italijani med drugo vojno.

Slovenske hranilnice in posojilnice (1918-1948), 25% gradiva uničil fašistični režim.

Občina Piran, del gradiva odpeljali Italijani po drugi svetovni vojni.

Sodno gradivo (1918-1940), del gradiva odpeljali Italijani med drugo svetovno vojno.

Na področju Zgodovinskega arhiva Ljubljana so bili delno uničeni ali poškodovani sledeči fondi oz. zbirke:

Zbirka načrtov, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, Notariat Ljubljana, Mesto Ljubljana, Mesto Ljubljana (rokopisne knjige), Hranilnica kmečkih občin - Ljubljana, Zbornice in združenja v Ljubljani, Grad Fužine, Varia magistratica - vojaški urad, Prva državna gimnazija, Tobačna tovarna Ljubljana ter Rudnik živega srebra Idrija.

* Za posredovane rezultate ankete se zahvaljujem Maruši Zagradnik (Pokrajinski arhiv Koper) in Žarku Bizjaku (Zgodovinski arhiv Ljubljana). Podatke o poškodovanem, uničenem in odpeljanem gradivu v Arhivu Republike Slovenije je zbral avtor teksta v fondu ARS, šk. 1945-1950 in šk. 1950-1955. Nekatere dodatne podatke so mi posredovali strokovni delavci ARS (mag. Vladimir Kološa, Mojca Grabnar, Danijela Juričić-Čargo, Olga Pivk, mag. Saša Serše in Branko Radulovič), za kar se jim zahvaljujem.

Brane Kozina

Poročilo o udeležbi na okrogli mizi, na temo PERMANENT PAPER

Dne 2. decembra 1994 sem se s predstavniki restavratorsko-konservatorske delavnice Arhiva Republike Slovenije (Marjana Cjuha, Nataša Vindišar, Matjaž Casar) udeležila posvetovanja na temo problematike uporabe trajnejših vrst papirja in upo-

rabe različnih vrst konservatorskih postopkov na poškodovanem gradivu.

Posvetovanje je bilo organizirano v okviru mednarodnega sejma za restavriranje in konservacijo R.C.T. v Udinah od 1. do 5. 12. 1994 in je potekalo kot okrogla miza pod vodstvom prof. A. Zappala, ki vodi oddelek za konservacijo in restavriranje na univerzi v Udinah.

R.C.T. - Restauro conservazione tutela

Udine, Konferenčni center, 2. december 1994

Okrogla miza: Conservation of acid paper and the use of permanent paper: The actual situation

Organizator: član znanstveno-tehničnega komiteja prof. Antonio Zapalla

Aktivni udeleženci: predstavniki tehničnih komitejev posameznih dežel.

Cilji posvetovanja

Papir je in ostaja v bodoče zelo pomemben material še posebno novejših vrst papirja. Konservacija knjig om dokumentov v knjižnicah in arhivih po svetu, predvsem tistih iz 19. in 20. stoletja, ki kažejo znake zelo hitrega razpadanja, je postala v zadnjem obdobju zelo pomembna in zahteva hitro in učinkovito ukrepanje.

Tudi veliko število novejših dokumentov in gradiva na splošno, ki je staro od 50 do 150 let, kaže znake hitrega razpadanja, še posebej v primerjavi z gradivom iz obdobja srednjega veka; veliko število inkanabul iz 5. stoletja je popolnoma nepoškodovanih.

Z razvojem in raziskavami ter s pomočjo uporabe postopka "mass conservation", ki se danes kot konservatorski postopek že uspešno uporabljajo v knjižnicah po svetu, se trenutno rešuje na desetine milijonov knjig kot tudi na stotine kilometrov arhivskega gradiva, in je v današnjem času postal obveznost, ki se ga vsakdo loteva na svoj način, predvsem glede na razpoložljiva sredstva.

Podobna obveznost za bodočnost je zagotoviti, da bo papir prihodnosti oziroma bodočnosti uporaben v naslednjih stoletjih - tisočletjih, se pravi potrebno je zagotoviti njegovo čim daljše "življenje".

Ti dve dejavnosti predstavljata osnovo, ki jo je potrebno v bodoče predstavljati čim širše, v vedno bolj širokem krogu, od raziskovalcev do uporabnikov. Kajti tudi iz ekonomskega vidika je vedno bolj pomembna tako zaščita obstoječega kislega papirja v knjižnicah in arhivih po svetu kot normalna uporaba "trajnega papirja" pri izdelavi knjig in dokumentov, tako v bližnji kot daljnji bodočnosti.

Za reševanje obeh vrst problematike v praksi res še niso poznane optimalne rešitve, vendar obstajajo številne pobude in dejavnosti širom sveta, ki se jim lahko vsakdo pridruži glede na svoje znanje in možnosti.

Pobuda za povečanje dejavnosti na tem področju je bila dana leta 1991 tudi v okviru sekcije za "kulturo" pri Generalni direkciji Evropske skupnosti, v so-

delovanju z vladami posameznih članic. Iz vsake posamezne dežele članice so predlagali po dva člana, ki naj bi sodelovala pri tej problematiki, predvsem pri uvajanju vrstnega reda urejanja posameznih aktivnosti na posameznih področjih. Ker so od tedaj minila že tri leta, so se organizatorji iz Italije odločili, da organizirajo posvet skupaj z udeleženci iz različnih dežel, v obliki okrogle mize, da preučijo aktualno raziskovalno in razvojno dejavnost na tem področju sedaj in v bližnji prihodnosti.

Predstavitev

1. Prof. Attilio Mauro Caproni, Univerza Udine, Italija

Zaščita pisne kulturne dediščine na papirju predstavlja zelo kompleksno in široko problematiko o vplivu notranjih in zunanjih dejavnikov na staranje papirja.

Potrebna je visoka kultura osveščenosti in veliko znanja, da bomo lahko razvili snov-material (papir ali kakšen drug material) z visoko stopnjo "dolgoživosti" za hrambo za daljše obdobje.

Predsedujoči

2. Prof. Antonio Zapala, docent na oddelku za "restavracijo knjige" na univerzi v Udinah predsednik ISO/TC WG/SC 10 - informacijska dokumentacija, član tehniškega komite RCT Italija.

Predstavil je potek študija konservatorskih dejavnosti na univerzi v Udinah glede na ohdelavo različnih vrst kulturne dediščine in povezavo različnih usmeritev med seboj - zgodovinski in humanistični pristop v povezavi z naravoslovnimi vedami.

Na osnovi ISO 9706 - Trajen papir za dokumente so v Italiji sprejeli standard UM 10 353; pomembna je kakovost papirja, glede na trajnost in ohstojnost, in čim boljša povezanost kulturnih dejavnikov z arhivi, kemiki, tiskarji in založniki.

Pozval je vladne institucije, naj čimprej kaj ukrepejo, kajti tudi, če gradivo na kislem papirju nevtraliziramo, ga ne pretvorimo v prvotno stanje, ampak postopek uničenja le začasno ustavimo.

Sodelujoči

3. Dr. Mariagrazia Plossl, direktorica kemijskega oddelka na Inštitutu za patologijo knjige v Rimu, Italija.

Na področju konservacije dela že več deset let. Poudarila je pretežni vpliv notranjih dejavnikov, predvsem sestave papirja na staranje. Prisotnost lignina in hemiceluloz povzroča najmanj desetkrat hitrejši razkroj v primerjavi s papirjem, ki vsebuje čiste celulozne vlaknine. Takšno gradivo je zelo težko ustrezno zaščititi.

Danes je okrog 70% gradiva iz 19. stoletja uničenega. Pri uvajanju postopkov razkisljevanja je zelo

pomembno, da natančno vodimo in kontroliramo proces v vseh fazah, da ne pride do še večjega ali popolnega uničenja gradiva. Najbolj ustrezna sredstva za nevtralizacijo so karbonatne soli Ga, Mg in Be, ki se uporabljajo v rahlo alkalnem stanju.

4. Dr. Donald K. Sebera, Komisija za zaščito in konservacijo, New York, ZDA.

Na področju konservatorske dejavnosti je poznan že več kot dvajset let.

Predstavil je vpliv staranja papirja na spremembo oziroma poslabšanje mehanskih odpornosti papirja. Če povečamo jakost in odpornost papirja glede na posamezne zunanje dejavnike, se podaljša tudi odpornost papirja na staranje.

To so dejstva, ki pa jih ljudje iz vladnih institucij nočejo ali ne znajo razumeti, da bi z finančnimi sredstvi pomagali reševati dediščino celotnega človeštva.

Naloga prihodnosti je, da se spremeni mnenje o problematiki trajnosti in ohstojnosti papirja, dokumentov, knjig in s strani države urediti vse potrebno za reševanje.

Obstoječi standard ISO 9706 je potrebno dopolniti oziroma razširiti na a) kakovost papirja za embalaranje, zaščito gradiva in b) kakovost grafičnih papirjev za dokumente, knjige.

Trenutno poteka v ZDA več projektov s tega področja, pri katerih sodeluje 11 držav in jih bodo predstavili javnosti v letu 1998.

Skupina recikliranih zvrsti papirjev predstavlja popolno nasprotje trajnim papirjem in je skupinska obravnava popolnoma nemogoča.

5. Dr. Mauro Chiavarini, Montedison, Syremont S.p.a., Novara, Italija.

V prispevku z naslovom Uporaba kemikalij za ohranitev kulturne dediščine je predstavil vplive notranjih in zunanjih dejavnikov na degradacijo papirja. Vpliv notranjih dejavnikov je 85% - nanj vplivajo proizvajalci in predelovalci papirja, medtem ko je vpliv zunanjih faktorjev le 15% in je pretežno odvisen od uporabnikov v arhivih, knjižnicah, muzejih.

V obdobju zadnjih desetih let se je razvilo več sistemov razkisljevanja oziroma nevtralizacije kulturne dediščine s kemičnimi postopki.

Pred pričetkom uporabe kateregakoli kemičnega postopka nevtralizacije je potrebno zadostiti osnovnim pogojem, ki mora obvarovati gradivo in biti okolju prijazno.

V Italiji postopka masovne nevtralizacijske zaščite gradiva nimajo; potekajo raziskave za uvajanje optimalnega učinka posameznih sistemov v kombinaciji z zaščito s polimernimi sredstvi.

6. Dr. Hetmut Bansa, urednik revije "Restaurator", direktor Inštituta za restavriranje knjig in rokopisov v okviru bavarske nacionalne knjižnice, Nemčija.

Poudaril je, da je problematika tako zelo široka, da

ne hodo mogoče hitre rešitve. Da bi zaščitili celotno gradivo, je nemogoče misliti, ker ga je preveč in bi predstavljalo ogromno stroškovno vrednost; zato je potrebno izdelati natančen popis vsega gradiva in izbrati najbolj dragoceno ter pričeti z restavratorsko-konservatorskim delom.

Predstavil je novejšo metodo za ohnavljanje posameznih listov papirja z svežimi vlakninami in dodatki na posebni aparaturi, pri kateri s pomočjo podtlaka na novo oblikujemo poškodovani list papirja in njegove vizualne končne lastnosti; zasledujemo in spremljamo preko meritev optičnih lastnosti s pomočjo računalnika.

7. Dr. Ulrich Behrens, Battelle Ingenieurtechnik GmbH Eschborn, Nemčija.

Predstavil je postopek masovne nevtralizacije na osnovi metode Battelo, ki je že uveden v knjižnici v Leipzigu, sedaj pa jo uvajajo v nacionalni knjižnici v Frankfurtu.

8. Dr. Derek Priest, direktor Centra za konservacijo papirja - Oddelek za papir pri Inštitutu za znanost in tehnologijo (UMIS), Univerza v Manchesteru, Velika Britanija.

V prispevku je predstavil tezo, da lahko verjetno poiščemo metodo za ugotavljanje starosti posameznih vrst papirja s pomočjo merjenja spremembe učinkovanja temperature. V različnem, dovolj širokem temperaturnem intervalu merimo vpliv temperature ali re-

lativne vlažnosti na spremembo posameznih karakteristik papirja in izračunamo reakejsko termično konstanto.

9. Dr. Ina Koneczna, Arhivi Avstralije, oddelek za restavratorstvo in konservacijo, Dikson, Avstralija.

Predstavila je delovanje avstralskega komiteja za varovanje, zaščito in restavriranje gradiva predvsem pri izdelavi standardnih priporočil za trajne vrste fotokopirnih in grafičnih papirjev, uporabi kvalitetnih trajnih črnih in trajnih vrst lepila.

Poleg standarda ISO za trajne papirje so pripravili celo vrsto posameznih priporočil in standardov za posamezne specialne namene uporabe.

V zadnjih treh letih so tako večinoma delali na področju standardizacije, v bližnjem prihodnjem obdobju bodo pričeli z raziskovanjem na področju staranja papirja, ki ga bo financiralo ministrstvo za kulturo v sodelovanju z sorodnimi institucijami na področju naravoslovnih ved.

10. Dr. Alois Schacher, direktor Centralne knjižnice v Luzernu, Švica. Na kratko je predstavil arhivske in knjižnične dejavnosti v Švici in prikazal program masovne konservacije gradiva v njihovi knjižnici ter še nekaj posameznih metod za zaščito dragocenega gradiva.

Meta Černič-Letnar

Hoja s krpljani
Planinska zveza Slovenije

Vožnja sena s samotěžnimi sanmi
Planinska zveza Slovenije

Krošnja z "basengo" - bohinjske planine
Planinska zveza Slovenije

V senožetih - Trenta
Planinska zveza Slovenije

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ostale publikacije

Bogumil Vošnjak, Dnevnik iz prve svetovne vojne (za objavo pripravil Vladimir Kološa). Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1994, 316 strani

Dne 3. februarja 1915 je dvaintridesetletni dr. Bogumil Vošnjak, sourednik znanstveno-kulturne revije Veda in privatni docent za obče državno pravo na zagrebški univerzi, z vlakom pri Červinjanu prestopil avstrijsko-italijansko mejo in začel pot protiavstrijskega bojovnika za Jugoslavijo. "Čigava bo ta zemlja, ko se vrnem?" se je spraševal pred odhodom v goriški okolici.

Ves čas v emigraciji je pisal Vošnjak dnevnik, ki je, dasi ne v celoti, ohranjen v Arhivu Republike Slovenije - prvi zapis je napisan dva dni pred odhodom, 1. februarja 1915, zadnji pa 27. aprila 1918 v Ameriki. Arhiv je zdaj dnevnik izdal, za objavo pa ga je pripravil magister Vladimir Kološa. Ureditev ni bila lahko delo. Dokajšnje težave je predstavljalo že branje rokopisa, saj je Vošnjak vpletal v svoj jezik tudi tuje besede, pisane ponekod po običajih tega jezika, ponekod fonetično, ponekod pa napol tako, napol tako. Posebne težave je povzročalo sestavljanje kazala oseb in krajev, saj je Vošnjak poleg bolj ali manj znanih oseb omenjal tudi vrsto takih, ki jih je zelo težko ali pa sploh nemogoče najti v dostopnih priročnikih in indeksih. Hvaležni moramo biti mag. Kološi za uspešno delo. Objavi dnevnika je dodal še življenjepis in bibliografijo Bogumila Vošnjaka, ki dajeta (na kar je treba posebej opozoriti) nekaj podatkov, ki jih v Slovenskem biografskem leksikonu ni.

Vošnjakov dnevnik po svoji vrednosti močno presega spomine, ki jih je pisec izdal leta 1928 - saj je neposreden, kaže trenutno razpoloženje, ne pa preračunane usmerjenosti. Poleg tega govori veliko o naravi, umetnosti, neposrednih vtisih, družbi, hrani, pijači in hotelih. Naj to pokažejo nekateri odlomki, izbrani kar tako iz februarjskih in avgustovskih zapisov vsakega leta.

Dne 2. februarja 1915 v Ženevi: Pozdravljeno mesto svobode od jugoslovanskega zatočnika. Mesto ima že povsem francoski značaj. Vse široko, slobodno, prosti, širni vidiki, gore daleč. Pravi kosmopolitski grad. Mogočne so avenije ob jezeru. Bil v hotel de ville, da bi izvedel Masarykov naslov. Prav značilno

za to mesto svobode: policijski uradnik mi je rekel silno vljudno, da ne sme mi sporočiti naslova ampak prej mora vprašati dotičnika, ali dovoljuje to. Javil mi bo pismeno. Zgodilo se je to nekaj dni kasneje s pravo švicarsko točnostjo. Nič ni ugodnejše ko ta kombinacija točnosti s francosko vljudnostjo.

Dne 3. avgusta 1915 v Oxfordu: Lepa velika cottage: Sredi drawing room sedita starka in starec. Starec je Dicey, starka njegova žena, ki mi najprej reče, da je profesor precej gluh. Prvi vtis je, da je to idiot, za par minut šele vidim, koliko duhovitosti je v tem stareu s smehljajočim se obrazom. Prvo vprašanje njegovo: Srbski jezik to je nekaj sličnega madžarskemu.

Dne 5. februarja 1915 v Ženevi: Velika seja slovenske skupine v Gregorinovem stanovanju. Konstatiralo se je, da so moje rekriminacije glede položaja Slovencev v odboru upravičene. Moj oče je vprašal, ali je res, da Supilo vodi v Londonu oficijelno akcijo. Protestiral je proti temu z neobičajnim temperamentom. Trinajstič se je sicer nekoliko vsajal, zagovarjajoč Supilla, pa slednjič smo se vsi zedinili, da tako ne gre naprej v Londonu. Formuliral sem našo zahtevo v tem smislu, da se mora pri vseh korakih, ki se tičejo bodočnosti Slovencev, pritegniti onega člana Slovenca, ki je ob onem času v Londonu.

Dne 11. februarja 1917 v Londonu: Kaj mislijo Čehi o Jugoslaviji. Beneš je razvijal svojo teorijo češke nevtralnosti v vprašanju Jadrana. Nočejo dati izjave v nobednem smislu kakor da se jih to ne tiče.

Dne 7. avgusta 1917 na grški ladji Peneioa iz Aten v Patras: Na Peneios slaba hrana, slabo vino. Ladja je bila neoborožena, brez žične telegrafije, nikdo nas ni spremljal. Najprej sem spal zunaj na palubi, potem legel v kabini, vedno imajoč pas za reševanje poleg sebe. Vsak od nas je imel svoj posebni načrt, kaj bi napravil, ako bi brod zaustavil in obiskal kak nemški ali avstrijski submarin.

Dne 3. februarja 1918 v Chicagu: Po krivdi Trošta sem prezgodaj prišel na večerjo k mrs. Kušar, kateri se silno dopade amerikska jednakost: Bile so kranjske klobase in eviček: Prišle so prave slovenske grče in bil je prav prijeten razgovor: Dobro živijo naši ljudje. On in ona sta delaveca, ona je slannikarica. Domačija je pa čisto buržuazna. Prešeren leži na mizi. Tudi telefon ne manjka. Na poti nazaj v hotel strašno zmrzoval.

Zdi se mi, da se Vošnjakov dnevnik splača brati, tako zaradi slovenske, srhske, hrvaške, zavezniške po-

litike in gledanj kot zaradi opažanj, doživljanj in vsakdanjih razpoloženj mladega slovenskega liberalnega inteligenta tistega časa.

Vasilij Melik

Jelka Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1994, 123 strani

Prižujoča knjiga je magistrsko delo Jelke Melik. V njej je precej več kot bi lahko sklepali iz naslova, saj imamo arhivisti pred sehoj delo, ki po svoji vsebini daje osnovne podatke za gradivo kazenskih zadev od leta 1873 do leta 1929, pri čemer nam postane jasna organizacija in vloga sodišč in tožilstev na vseh stopnjah kazenskega postopka ter sestava arhivskega gradiva pri organih, udeleženih v kazenskem postopku.

Knjigo s 23 poglavji hi lahko razdelili v štiri vsebinske sklope. Prva štiri uvodna poglavja predstavijo položaj kazenskega sodstva v Kraljevini SHS, ki ima na slovenskem ozemlju osnove v avstrijskem pravnem sistemu in organizaciji sodne oblasti. Še posebej pomembno je poglavje o razvoju slovenske pravne terminologije, ki je imela posebno mesto v prizadevanjih slovenskih pravnikov 19. stoletja, je pa danes nemalokrat težko razumljiva.

Osrednji del knjige so poglavja s področja kazenskega prava, to je o razvoju kazenskega procesnega prava s poudarkom na analizi kazenskopravnega reda iz leta 1873, ki obsega opis subjektov in objektov kazenskega postopka ter vrste kazenskega postopka. Spoznamo zunanjo organizacijo kazenskega sodstva (vrste sodišč in njihove pristojnosti v kazenskem postopku) ter notranjo organizacijo in poslovanje sodišč od organizacije sodne uprave in sodne pisarne, vrste in sestave spisov, vpisnike in druge pomožne evidencije ter sistem odlaganja in označevanja spisov. Nadalje je govora o ostalih subjektivnih postopkih, to je o pristojnostih in organizaciji državnega pravdnštva in o položaju zasebnih tožilcev ter obdolžencev in njihovih zagovornikov.

Kar sedem poglavij je posvečenih vrstam kazenskega postopka, ker je poznavanje le-teh ključ za razumevanje spisovnega gradiva, ki se nahaja v kazenskih spisih. Razložen je red kazenski postopek zaradi hudodelstev in prekrškov od uvodnih poizvedb in uvodne preiskave do vložitve obtožnice, priprave na glavno obravnavo in same glavne obravnave pri sodnih zhorih prve stopnje in pri porotnih sodiščih. Za prestopke, ki so hili v pristojnosti okrajnih sodišč, je

postopek obsegal le predhodni postopek in glavno obravnavo.

Sledijo poglavja o pravnih sredstvih oziroma o procesnih dejanjih, dovoljenih prizadetim osebam za izpodbijanje sodnih odločb. Govora je o rednih pravnih sredstvih (zoper sodbe zbornih sodišč prve stopnje in porotnih sodišč ter zoper sodbe okrajnih sodišč) in o izrednih pravnih sredstvih (obnova postopka, izredna revizija in ničnostna pritožba za varstvo zakonitosti).

V zvezi s kazenskim postopkom je opisan še postopek proti odsotnim in pobeglim storilecem hudodelstev in prekrškov, skrajšani ali mandatni postopek ter postopki iz meddržavnih pogodb. Osrednji sklop poglavij se zaključuje s predstavitev kazenskega materialnega prava oziroma avstrijskega kazenskega zakona o hudodelstvih, pregreških in prestopkih iz leta 1852 z vsemi kasnejšimi spremembami in s tiskovnimi zadevami kot posebnimi kaznivimi dejanji.

Tretji vsebinski sklop - arhivistični - predstavljata 18. in 19. poglavje o kazenskih zadevah obravnavane časa kot arhivskem gradivu v slovenskih arhivih in vzrokih za skromne količine ohranjenega gradiva. Če razumemo kazensko pravo, tako materialno kot procesno, se lahko le strinjamo z načinom urejanja in popisovanja arhivskega gradiva kot ga je avtorica predstavila, obrazložila oziroma predlagala.

Celotno delo zaokrožijo zaključna štiri poglavja z opombami, viri in literaturo.

Skratka, pred nami je delo, ki ga noben arhivist pri svojem delu na gradivu s področja kazenskega prava v obdobju od 1873 do leta 1929 ne sme prezreti, ker je v njem vse, kar mora če že ne vedeti, pa vsaj v polni meri upoštevati.

Žarko Bizjak

Vladimir Sunčič, Komisija za agrarne operacije, 1885-1945, tretji del, Sp-Ž, Ljubljana, 1994, strani 913-1440

Po preteku dveh let je izšel 3. del inventarja Komisije za agrarne operacije 1885-1945, črka Sp-Ž, ki ga je izdal Arhiv Republike Slovenije. Ta zvezek obsega strani 913-1440, in sicer dosjeje od številke 1495-2499. Gradivo teh dosjejev je vloženo v arhivske škatle od zaporedne številke 169-265. Prvotni načrt inventarja je obsegal 3 dele, ker pa v inventarni popis ni zajeto gradivo območja nekdanje Notranjske, ki je bilo leta 1929 izročeno Kraljevini Italiji in je bilo v skladu z mirovno pogodbo iz leta 1947 vrnjeno Sloveniji, bo treba pripraviti še 4. del tega inventarja.

Tretji del inventarja Komisije za agrarne operacije v Ljubljani po vsebini nekoliko odstopa od prvih dveh delov in vsebuje: seznam sodnih okrajev z agrarnimi

operacijami (str. 915-922), popis agrarnih operacij (str. 923-1393), kazalo krajev s številko in imenom kraja agrarne operacije (str. 1395-1424), kazalo katastrskih občin s številkami dosjejev agrarnih operacij (str. 1425-1436), popravek (str. 1437) in zahvalo avtorja (str. 1438).

Osrednji in najpomembnejši del inventarja predstavlja popis arhivskega gradiva agrarnih operacij, vložnega v 96 arhivskih škatel. Že v naslovu je navedeno, da popis obsega agrarne operacije do črke Sp-Ž (dosjeji števil. 1495-2109), gradivo agrarnih operacij pravnih oseb, ki so hile udeležene v agrarnih operacijah (dosjeji števil. 2110-2119), gradivo agrarnih operacij, ki spadajo k splošnim spisom (dosjeji števil. 2160-2197), agrarne operacije, ki so odpadle (dosjeji števil. 2198-2221) ter gradivo Komisije za agrarne operacije, ki se je našlo pri inventuri skladišč Arhiva Republike Slovenije leta 1993 (dosjeji števil. 2246-2488). Del gradiva, najdenega ob inventuri 1993, predstavlja samostojne dosjeje, ki bi se jih moralo uvrstiti v vrstni red dosjejev v 3. delu inventarja, del gradiva pa se nanaša na dosjeje, ki so navedeni v 1. in 2. delu inventarja. Vladimir Sunčič je pri navedbi dosjejev povezavo tega gradiva z dosjeji v 1. in 2. delu inventarja posebej navedel.

Poleg gradiva agrarnih operacij vsebuje 3. del inventarja tudi t.i. splošno arhivsko gradivo, ki je nastalo z administrativnim in tehničnim poslovanjem Komisije za agrarne operacije. To gradivo obsega: zapisnike sej Komisije za agrarne operacije 1915-1939 (dosje števil. 2121), dopise, okrožnice, obvestila, razglase, poročila, referate komisarjev (dosjeji števil. 2122-2148), gradivo, navedeno kot splošno-katastrski podatki (dosjeji števil. 2149-2159), odpadli katastrski spisi (dosje števil. 2222), dnevnik opravljenega dela agrarnih zemljemercev v letih 1933-1939 (dosje števil. 2223), melioracija planin 1907-1930 (dosje števil. 2224, 2225), vprašalne pole za planine 1923-1927 (dosje števil. 2226), sumarni planinski zapisniki (dosje števil. 2227), projekti o izmenjavi in dopolnitvi zakona o gozdovih 21. 12. 1929 (dosje števil. 2229), osnutek zakona o komasaciji 27. 7. 1934 (dosje števil. 2230), komisija za proučitev vzrokov, ki pospešujejo razdiralno moč Savinje (dosje števil. 2231), poročila geometrov (dosje števil. 2232), tehnična navodila za izgradnjo gnojišč, gnojnih jam, ki sta jih izdala sreski poglavar v Brežicah in kmetijski oddelek ljubljanskega oblastnega odbora (dosje števil. 2236), projekti zgradb na planinah (dosje števil. 2237), proračun (dosje števil. 2239), poslovna poročila (dosje števil. 2240), razno (dosje števil. 2241, 2242), triangulacijske meritve (dosjeji števil. 2243-2245), seznam potrjenih uredbnih, delitvenih načrtov in glavnih spisov 3. 8. 1944 (dosje števil. 2233), delovodniki komisarja za agrarne operacije in sezname agrarnih operacij (dosjeji števil. 2489-2499).

V inventarju je zajeto tudi arhivsko gradivo, ki ni nastalo z delovanjem Komisije za agrarne operacije. Tu gre za neznaten del gradiva Komisije za odkup in

uravnavo zemljiških bremen za Gornji Grad (dosje števil. 2120), delovodnik Komisije za odkup in uravnavo zemljiških bremen za leto 1919 (dosje števil. 2499), podatke o uslužbencih, zaposlenih pri katastrskih upravah (dosje števil. 2228), nastalih pri Finančni direkciji v Ljubljani, personalne liste zaposlenih pri davčnih upravah; številčno stanje davčnega osebja v času 1. 9. 1937 - 30. 10. 1940 (dosje števil. 2234), nastalih pri Finančni direkciji v Ljubljani, personalna mapa Viljema Puticka, višjega stavbnega komisarja (dosje števil. 2235) in za spise Pokrajinske zveze delodajalcev, Združenja kmetovalcev Ljubljanske pokrajine v letu 1942 (dosje števil. 2238). Zakaj je Vladimir Sunčič navedeno gradivo zaključil v inventar fonda Komisije za agrarne operacije, ni pojasnil.

V 3. delu inventarja je arhivsko gradivo agrarnih operacij popisano v petih sklopih. Prvi sklop obsega dosjeje agrarnih operacij do črke Sp-Ž (dosjeji števil. 1495-2109), drugi sklop so agrarne operacije pravnih oseb (dosjeji števil. 2110-2119), tretji sklop so agrarne operacije, ki spadajo k splošnim spisom (dosjeji števil. 2160-2197), četrti sklop tvorijo agrarne operacije, ki so odpadle (dosjeji števil. 2198-2221), peti sklop pa predstavlja gradivo Komisije za agrarne operacije, ki se je našlo pri inventuri v skladiščih Arhiva Republike Slovenije v letu 1993 (dosjeji števil. 2246-2488).

Iz popisa dosjejev je razvidno, da se največ agrarnih operacij nanaša na nadrobno delitev zemljišč in uredba užitinskih ter gospodarskih pravic. To so dosjeji, ki so označeni s signaturno črkovno oznako RU ali pa le s številčno signaturno oznako ter v redkih primerih s črkovno signaturno oznako NDZ. Dosjeji s signaturno oznako NU zadevajo ureditev naravnih užitinskih pravic, dosjeji s signaturno oznako PL se nanašajo na planine in izboljšanja stanja planin. Dosjeji s signaturno oznako MEL zadevajo melioracijo, dosjeji s signaturno oznako ZL pa na zložbe oziroma komasacijo zemljišč.

Spisi komisije za agrarne operacije nam dokumentirajo nekdanje stanje naših naselij s posebnim ozirom na upravljanje s skupno vaško zemljo. Inštitut vaške skupnosti je imel skupna zemljišča v okviru samega naselja, v nekoliko oddaljenih gmajnah ter v območju hribov in srednjegorskih planin. Skupna zemljišča v vasi in neposredni vaški okolici so večinoma izkoriščali za pašo živine skozi vse leto od meseca aprila do novembra, planine so izkoriščali za pašo živine v poletnih mesecih, v manjši meri pa tudi za senožeti. Skupnih vaških zemljišč ni bilo možno izkoriščati v individualne namene, zato se je lastninsko stanje skupne vaške zemlje ohranilo skozi stoletja v prvotni obliki gospodarjenja in upravljanja. Do spreminjanja takega stanja je prišlo šele po sprejemu Zakona o agrarnih operacijah, ko se je začelo razdeljevanje posameznih delov skupnih vaških zemljišč. Do tega je prihajalo zlasti pri kakovostnejših gmajnah, pri čemer so gmajne - pašnike prekvalificirali v travnike, včasih pa celo v njive. Vaška skupna zemljišča so bila interesantna za vse prvotne lastnike. Ko se je z delitvijo kmetij

povečalo število kmetijskih posestnikov, se je večalo število posestnikov - upravičencev do uživanja skupnih vaških zemljišč. Ta pojav je bil končno urejen s postopki v okviru agrarnih operacij. Na planinah so se v okviru agrarnih operacij izvajali postopki v zvezi z naravnimi užitki, melioracijami in izboljšanjem stanja planin. Velikost užitninske pravice v planini je bila večinoma povezana z velikostjo kmetije upravičenca v ravnini, ki je pomenila pravico do odгона večjega števila glav živine na pašo v planino. Dobro gospodarjenje s planinami je bilo v interesu države, ki je zato podpirala t.i. planinsko gospodarstvo.

Ob izidu I. dela inventarja Komisije za agrarne operacije v Ljubljani je bilo z avtorjem Vladimirjem Sunčičem dogovorjeno, da se zaradi večje preglednosti dosjejev in boljše uporabnosti arhivskega gradiva v tretjem, to je zadnjem delu inventarja, dodajajo še naslednja poglavja: kazalo krajev in kazalo katastrskih občin, v katerih so se vršili postopki agrarnih operacij. Nadalje je bilo še dogovorjeno, da se doda seznam kratic z razlago vsebine agrarne operacije, da se doda seznam starinskih pojmov, ki nastopajo v postopkih agrarnih operacij in se jih v bodoče v korist lepše slovenščine zamenja s sodobnejšimi izrazi. Na koncu 3. dela pa naj bi bil še dodatek vsebinskih, tekstovnih in tiskovnih napak. Vladimir Sunčič se v celoti ni držal omenjenega dogovora in bo treba te pomanjkljivosti dodati v 4. delu tega inventarja.

V 3. delu inventarja je tudi nekaj tiskovnih in tiskarskih napak. Med njimi je omeniti pojem meliorizacija, pravilno melioracija; med tiskarskimi so na straneh 1319, 1325, 1343 k naslovom poglavij napačno pripisane številke dosjeja agrarne operacije; na strani 1339 pa manjka vsebina za dosje 2241. Nadalje manjkajo v kazalu krajev imena za gradivo dosjejev od št. 2300-2488. Za gradivo, ki ga je po drugi svetovni vojni Italija vrnila Sloveniji, je treba pripraviti 4. del inventarja. Priporočljivo je tudi, da se izdela posebna karta (zemljevid), iz katere bo razvidno, v katerih predelih Slovenije so bili izvedeni postopki agrarnih operacij.

Inventar Komisije za agrarne operacije, ki ga je izdal Arhiv Republike Slovenije v treh delih v letih 1991, 1992, 1994, je objavljen v najbolj aktualnem času, to je v letih boja za denacionalizacijo vaških skupnih zemljišč. Struktura naših vasi in našega podeželja se je v 50-letih, odkar so vaške agrarne skupnosti z nacionalizacijo izgubile svojo večstoletno lastnino tako spremenila, da bo nekdanje posestno stanje našega podeželja in dela urbanih naselij ostalo dokumentirano le še v arhivskem gradivu te komisije. Vladimir Sunčič je kljub nekaterim navedenim pomanjkljivostim opravil z objavo tega inventarja orjaško in pomembno delo, za kar so mu Arhiv Republike Slovenije, slovenske vaške skupnosti in slovenski uporabniki arhivskega gradiva lahko zelo hvaležni.

Peter Ribnikar

Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. - 1747, Cerkvene zadeve, peti del (M-R), Ljubljana 1995, Arhiv Republike Slovenije, 488 strani

Težko je predstavljati peti del inventarja fonda Vicedomski urad za Kranjsko - Cerkvene zadeve, ne da bi ponavljal stvari, ki sem jih povedal že pri predstavitvi prvih štirih zvezkov. Zato se vsem tistim, ki ste nekatere stvari že slišali ali brali, opravičujem.

Za osvežitev spomina naj povem, da je bil vicedomski urad vrhovni deželnokežji finančni urad. V odnosu do cerkve je nadziral upravo temporalij in reševal probleme, ki so nastajali v zvezi s tem. Ohranjeno gradivo vicedomskega urada je tako odraz kompetenc svetne oblasti v cerkvenih zadevah, ali povedano z drugimi besedami: ohranjeno gradivo nam nudi dragocen vpogled v politiko svetne oblasti do cerkve.

Avtorica je doživela izid le prvih treh delov svojega inventarja, četrta in peti sta izdana iz njene zapuščine in zato nista več avtorizirana. To pomeni, da uredniški odbor, ki je vzel na svoja ramena nehvaležno nalogo, pripraviti za tisk te zajetne zvezke inventarja, ne odgovarja za napake, ki jih je "zakrivila" avtorica, ker ji je zagodel tipkarski škrt, ker teksta morda ni prav razumela, ker kakšnega imena ni prav prebrala in ker se je ob kopieci gradiva, ki ga je morala predelati, preprosto zanašala, da bo določene napake možno popraviti, ko bo svoj tipkopis pripravljala za objavo. Na to moram opozoriti, ker sem ob bežnem listanju inventarja naletel na nekatere napake, ki so tako očitne, da jih je mogoče odpraviti brez primerjav z originalom. Nekatere pa bo mogoče razvozlati šele ob natančnem preverjanju originalnega dokumenta. To moram povedati zato, da se ob uporabi tega inventarja ne bi preveč zanašali zgolj na izpovedno moč posameznih regist. Nekatere podatke bo nujno potrebno dopolniti na podlagi originalnega teksta.

S tem pa ne želim razvrednotiti dela avtorice in še manj dela uredniškega odbora. Opravili so ogromno in nadvse dragoceno delo. Približali so nam enega izmed dragocencijših fondov Arhiva Republike Slovenije. Ti inventarji so postali nepogrešljiv kašipot, ki nam omogoča prvo informacijo o gradivu in kako do tega gradiva sploh priti. Vsak regist je seveda nujno subjektiven. Avtor regista opozori pač na tisto, kar se njemu v tistem trenutku zdi pomembno ali zanimivo. V dokumentih samih pa se mnogokrat skriva mnogo več, kot more to povedati regist. Povzete nikoli ne more v celoti izčrpati vsebine dokumenta, more pa razvneti našo radovednost, da vzamemo dokument, ki nas zanima, v roke in si ga natančno preberemo. To pa je pokojni Majdi Smoletovi dejansko uspelo.

In kaj prinaša peta knjiga inventarja? Naslov nas opozarja, da gre za kraje na Kranjskem, ki se začinjajo na črke M, N, O, P in R. Kraji so seveda navedeni v svoji nemški obliki: Zato najdemo v njigi tudi kraje kot so Velesovo (nemško Michlstätter -

nemško obliko navajam tako, kot je navedena v gradivu vicedomskega urada in ne v tisti, kot smo jo navajeni iz novejšje dobe), Šmarje-Sap (St. Marein), Koprivnik (Nessel Thall), Gomji Grad (Oberburg), Zgornje Gorje (Oher Geriach), Vrhnika (Oberlaybach), Bloke (Oblack), Hrušica (Pierenhaum), Novo mesto (Rudolphswerth), Šentrupert (St. Ruprecht), Kočevska Reka (Rieg).

Dragocenost te knjige so konkordančno vsebinsko kazalo z dvojezičnimi imeni krajev (slovensko-nemško, str. 6-9) ter osebno in krajevno kazalo. Uredniškemu odboru (Vesna Gotovina, Vladimir Kološa, Olga Pivk in Drago Trpin) in Arhivu Republike Slovenije bi se rad ponovno zahvalil, da se je odločil, kljub navedenim pomanjkljivostim, izdati inventar do konca in nam na ta način omogočilo vpogled v enega izmed dragocenih fondov naše preteklosti.

France M. Dolinar

Vladimir Žumer, Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo.
Založil in izdal Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 241 strani

Sredi leta 1995 je v založbi Arhiva Republike Slovenije izšla publikacija z naslovom Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, ki predstavlja nekoliko skrajšano magistrsko delo Vladimira Žumra, ki ga je uspešno obranil 6. oktobra 1994. Kljub temu, daje v pričujoči publikaciji objavljena skrajšana verzija, le-ta še vedno obsega kar 241 gosto potiskanih knjižnih strani. To samo dokazuje dejstvo, da se je Vladimir Žumer zelo poglobljeno lotil enega temeljnih problemov arhivistične teorije, ki je po letu 1945 po celem svetu zaradi eksplozije pisne dokumentacije vedno bolj pereč.

Poleg uvoda ima Žumrova študija štiri nosilna poglavja in na koncu še zelo obširni in zato za vsakega arhivista izjemno pomembni del, ki se imenuje opombe, v katerem je zbrana vsa pomebnejša svetovna in slovenska literatura, ki se na kakršen koli način dotika valorizacije dokumentarnega gradiva.

V poglavju, ki nas na splošno uvaja v valorizacijo dokumentarnega gradiva in s tem v proces odbiranja arhivskega iz dokumentarnega gradiva, je navedena definicija tega temeljnega arhivističnega opravila, ki predstavlja "... najodgovornejše strokovno opravilo... arhivistike in arhivov, ko... ovrednotimo, ocenimo oz. določimo vrednost dokumentarnega gradiva glede na njegov trajni pomen za znanost in kulturo..." (str. 11). Kot splošne teoretične osnove so opredeljena načela,

kot njihova konkretizacija pa kriteriji valorizacije. Srečamo se s pojmi "negativna lista za odbiranje", po kateri se gradivo odbira po preteku rokov hranjenja, "čisa negativna lista za odbiranje", ki navaja dokumentarno gradivo, ki nima značaja arhivskega, to je zgodovinsko pomebnega gradiva, in "pozitivna lista za odbiranje", ki navaja oziroma določa arhivsko gradivo. Ta ohlika valorizacije in odbiranja se je med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami najbolj uveljavila v Sloveniji (str. 150), zlasti po letu 1981, ko je bil sprejet Zakon o naravni in kulturni dediščini. Avtor ugotavlja, da je valorizacija dokumentarnega gradiva pogojena predvsem z njegovo masovnostjo in s tem povezanim pomanjkanjem prostora za njegovo hrambo, hkrati pa navrže še na prvi pogled paradoksalno misel, da je zanimanje znanosti za uporabo gradiva pogosto v obratnem sorazmerju s količino gradiva, kajti "... kolikor več gradiva je o neki zadevi, tem manjše je zanimanje za uporabo..." (str. 10). Avtor opozarja tudi na izjemno odgovorno in usodno arhivistovo poslanstvo v procesu valorizacije, ko z vrednotenjem gradiva dobesedno ustvarja zgodovino, saj se uničeno gradivo ne da več obnoviti. To dejstvo je zlasti zastrašujoče ob podatku, da v procesu valorizacije dokumentarnega gradiva značaj arhivskega gradiva pridobi v povprečju le od 5%-10% celotne mase sodobne pisne dokumentacije. Na tej točki arhivističnega strokovnega dela so lahko usodno nevarna politična in ideološka načela in kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva. Zato je razumljivo, kot ugotavlja avtor, da so pogoji za kvalitetno opravljeno valorizacijo arhivistovo dobro poznavanje zgodovinskega razvoja ustvarjalcev dokumentarnega gradiva (poznavanje t.i. struktur institucij), njihove organizacije in sistemov poslovanja s spisi in s tem povezanih vrst dokumentarnega in arhivskega gradiva pri ustvarjalcih.

Tretje poglavje Žumrove študije je namenjeno kritičnemu prikazu procesov valorizacije ter načelom in kriterijem odhiranja arhivskega gradiva, nastalega po letu 1945 v Sloveniji in drugih delih v začetku devetdesetih let razpadle Jugoslavije. V petdesetih letih sta se uveljavili v svetu in v Sloveniji dve temeljni in relativno enostavni načeli valorizacije: načelo vsebine dokumentov in načelo časa nastanka dokumentov. Po tem načelu imajo vrednost za zgodovino vsi dokumenti, ki so nastali pred določenim datumom ali pa so nastali v obdobju izjemnih zgodovinskih dogajanj, kot so vojne, velike krize itd. Uveljavilo pa se je tudi načelo ohranitve določenega števila vzorcev posameznih vrst gradiva. Kmalu se je pridružilo še načelo kraja nastanka gradiva, ki so ga teoretiki utemeljevali z dejstvom slabe ohranjenosti fondov in neurejenostjo gradiva v nekaterih delih tedanje države po končani 2. svetovni vojni. V šestdesetih in sedemdesetih letih pa se je pridružilo še načelo specifičnosti socialističnega samoupravljanja. Vse bolj se je začelo uveljavljati načelo pomena ustvarjalca dokumentarnega gradiva v družbenoekonomskem in političnem življenju države.

Za vrednotenje gradiva tedanjega časa je poučno prebrati po tedanji literaturi povzeti zapis v publikaciji od strani 27 do 31, kjer je zapisano, kaj se lahko in česa se ne sme izločiti oziroma uničiti. V nadaljevanju Žumrova študija oh navajanju zakonskih določil od leta 1952 dalje analizira sezname za odhiranje arhivskega gradiva na tedanjem jugoslovanskem prostoru. Srečamo pa se še z novimi načeli in kriteriji valorizacije, čestokrat z nejasno poudarjeno razliko med splošnimi načeli in konkretnimi kriteriji, na kar nas avtor opozarja že v drugem poglavju, ko zapiše, da strokovna literatura zelo pogosto meša načela in kriterije valorizacije (str. 15). Skozi analizo razmeroma številnih zveznih jugoslovanskih, republiških in zlasti slovenskih arhivskih zborovanj in posvetovanj na temo valorizacije in odbiranja arhivskega iz dokumentarnega gradiva nas avtor seznanja s širjenjem teoretični spoznanj slovenske arhivistične znanosti, ki se konkretizirajo v tipskih pisnih navodilih za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, ki jih je potrebno za potrebe vsakodnevnega odbiranja sproti specificirati glede na značaj ustvarjalca arhivskega gradiva, kar navsezadnje zahteva tudi slovenska arhivska zakonodaja. Tretje poglavje Žumrove študije se končuje z načeli in kriteriji za določitev družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo morajo prevzemati pristojni arhivi.

Četrto poglavje knjige, ki nosi naslov Valorizacija dokumentarnega gradiva in odbiranje arhivskega gradiva v Sloveniji po področjih dejavnosti in po nekaterih vrstah gradiva od konca sedemdesetih let dalje bi moralo postati večkratno obvezno branje vseh arhivistov. Tu so predstavljena načela in kriteriji za izdelavo konkretnih navodil za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih s področja uprave, nekdanjih samoupravnih interesnih skupnosti, službe družbenega knjigovodstva, krajevnih skupnosti, pravosodja, gospodarstva, šolstva, zdravstva in kulture, nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, društev, družin in posameznikov. Glede na vrsto gradiva pa je podrobneje ohdelana valorizacija tehnične dokumentacije, avdiovizualnega gradiva, kot so fotografije, filmi in gradivo RTV ter vrednotenje računalniških nosilcev informacij. Mislim, da je potrebno pritrčiti avtorjevemu mnenju na koncu tega poglavja, ko ugotavlja, da imamo v Sloveniji dobro raziskane in teoretično utemeljene osnove valorizacije, ki pa so "... v arhivski praksi zelo slabo ali pa pogosto sploh neuporabljene..." (str. 150). To dejstvo naravnost zahteva, da vsi arhivisti preučijo posamezne dele tega četrtega poglavja, ki skupaj z opombami temeljito prikaže praktične rešitve valorizacije dokumentarnega gradiva.

Zadnje, peto poglavje Žumrove knjige je namenjeno opredelitvi in klasifikaciji načel in kriterijev valorizacije dokumentarnega gradiva. Avtor upravičeno opozarja, "... da absolutnih kriterijev..." (verjetno pa pri tem misli tudi na načela), "... ki bi veljali v vseh primerih, ... ni...", vedno "...je potrebno kriterije ob

analizi gradiva uporabljati... z opreznostjo in zdravim razumom... v skladu z Aristotelovim pregovorom: V vsem bodi zmeren in v ničemer ne pretiravaj..." (str. 155). V tem poglavju sistematično obdela že v prejšnjih poglavjih navedena načela in kriterije vrednotenja gradiva in doda še nekaj novih. Menim, da je med obravnavanimi načeli in kriteriji potrebno poudariti zlasti načelo, ki ga avtor poimenuje načelo potreb zgodovinarja, znanosti in kulture, od katerega smo si v arhivih obetali veliko koristi, pa smo se na žalost uštel, saj kot navaja avtor, "... z gotovostjo lahko trdimo, da nobena znanost danes še ni sposobna zanesljivo definirati svojih bodočih raziskovalnih tem in potreb po virih za ta raziskovanja..." (str. 160). Pri konkretizaciji oziroma izvedbi tega valorizacijskega načela pa nam v praksi gotovo lahko veliko pomaga poznavanje že opravljenih raziskav na osnovi arhivskega gradiva ter najpogosteje uporabljenih vrst arhivskega gradiva za raziskave in planiranih večjih znanstveno-raziskovalnih projektov, katerih osnova so arhivski zgodovinski viri. Opozoriti velja še na načelo vsebine dokumentarnega gradiva, po katerem je avtor ob upoštevanju svetovne arhivistične literature aplikacijsko razdelil pri poslovanju nastalo dokumentacijo na dokumentarno gradivo z dokazno vrednostjo oziroma na splošno, osnovno, generalno gradivo, ki ustreza slovenskemu pojmu stvarne zadeve in ima kot tako značaj arhivskega, to je za znanost in kulturo pomembnega gradiva. Drugi del po načelu vsebine dokumentarnega gradiva pa svetovna literatura opredeljuje kot dokumentarno gradivo z informativno vrednostjo, ki ustreza slovenskemu pojmu osebne zadeve, med katerimi so za znanost najpomembnejši t.i. ekstenzivni dokumenti, v katerih so zbrani zelo obsežni podatki o osebah, stvareh in dogodkih.

V sklepnem delu Žumrove knjige so podrobneje ohdelana še načela in kriteriji časa nastanka gradiva, kraja in ohmočja, na katerega se gradivo nanaša, pomena ustvarjalca gradiva, pomena avtorja gradiva, ki je lahko fizična ali pravna oseba, izvirnosti gradiva in podatkov, ohranjenosti in obsega gradiva ter načelo notranje in zunanje značilnosti gradiva.

Na koncu naj ponovno še enkrat poudarim, da publikacija mag. Vladimirja Žumra predstavlja temeljit pregled svetovne in domače teorije valorizacije dokumentarnega gradiva kot temeljnega arhivističnega problema z navedbo zelo obsežne literature in jo je zato potrebno močno priporočati vsem arhivistom v poglobljeno študijozno branje.

Janez Kopač

Lojz Tršan, OF v Ljubljani, organiziranost v času italijanske okupacije 1941-1943,
Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 197 strani

Besedilo izpod peresa zgodovinarja mlajše generacije, magistra Lojza Tršana, prinaša v naše zgodovinske in nasploh v slovensko javnost precej novih podatkov, pa tudi svežih ugotovitev, ki nam omogočajo bolj poglobljeno poznavanje dogodkov med drugo svetovno vojno na slovenskih tleh. Delo temelji na avtorjevem magistrskem delu, obranjenem na zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani leta 1990 in je v za tisk predelani obliki dopolnjeno s kasneje izšlo literaturo (npr. dnevnik dr. Maksa Šnuderla, dosje o inž. Janku Mačkovšku in spomini Cirila Žebota).

Magister Tršan je izbral za preučevanje tematiko, ki ni le zanimiva, temveč tudi zelo pomembna za poznavanje celotnega medvojnega dogajanja. Prvič zato, ker je hila Ljubljana v času, oziroma precejšen del tega obdobja, ki ga avtor obravnava v knjigi, središče celotnega osvobodilnega gibanja in tematika knjige dejansko presega lokalni ljubljanski mestni okvir. Drugi razlog pa je ta, da se je Tršan osredotočil na probleme, ki so bili doslej še neraziskani oziroma vsaj pomanjkljivo obdelani. O drugi svetovni vojni na Slovenskem in še posebej o osvobodilnem boju je hila namreč napisano veliko člankov, razprav in knjig, vendar je v veliki meri, vsaj kar se tiče del s strokovnimi ambicijami, prevladoval poudarek na preučevanju vojaških plati upora, nekoliko pa so hile zastavljene druge plati, med katere gotovo sodi tudi rekonstrukcija ljubljanske osvobodilne organizacije.

Delo sestavljajo uvod in štiri poglavja, ki so razdeljena po kronološkem in vsebinskem zaporedju. V prvem poglavju avtor govori o ustanovitvi Osvobodilne fronte in njene predhodnice Protiimperialistične fronte ter o začetkih njenega organiziranja v Ljubljani in okolici z vzpostavitvijo okrožnega, mestnega in rajonskih odborov Osvobodilne fronte. V drugem poglavju je obdelal matične in tovarniške odbore Osvobodilne fronte (ti so se jeseni 1942 preoblikovali v odbore Delavske enotnosti), ki niso hili teritorialno opredeljeni, kot je bilo značilno za ostale odbore, temveč so se ustanavljali na mestu zaposlitve. Zlasti matični odbori so bili ljubljanska posebnost. V naslednjem poglavju se je avtor osredotočil na probleme, ki so se pojavili v letu 1942 (okupatorjevo nasiljezlasti racije in zapiranja, odkrit nastop protirevolucionarnih sil proti Osvobodilni fronti poleti in jeseni 1942, pogajanja s t.i. sredino itd.). Časovno je to poglavje omejil z dvema dogodkoma, ki sta bila ljubljanska specifična in sta usodno vplivala na nadaljnji razvoj Osvobodilne fronte v Ljubljani, in sicer obžičenje mesta februarja 1942 s strani italijanskih okupacijskih oblasti ter božične racije decembra 1942, ki so jih opravljali pripadniki protirevolucije. Tako je bila

Osvobodilna fronta v naslednjem letu, o katerem govori Tršan v zadnjem poglavju z naslovom Najpomembnejši problemi narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani v letu 1943, do kapitulacije Italije, postavljena pred pomembne dileme, tako na področju organizacije kot tudi političnih vprašanj (npr. nesprejemanje Dolomitske izjave med krščanskimi socialisti in Sokoli v ljubljanski organizaciji itd.). V celoti se delo ukvarja predvsem z ljubljansko problematiko, vendar je upoštevan tudi širši okvir, ki je vplival na razvoj dogodkov v mestu. Na koncu sledi še kot dodatek h knjigi objava zapisnika o zaslišanju Leopoldine Mekine.

Besedilo lahko označimo kot značilno historiografsko delo, ki temelji v prvi vrsti na obranjenem arhivskem gradivu, ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije (dislocirana enota bivšega Arhiva Inštituta za novejšo zgodovino in bivšega arhiva Centralnega komiteja ZKS), arhivu *Zvezce združenj borcev* (Šiška, Center), zbral pa je tudi veliko število ustnih izjav ter seveda relevantno literaturo.

Poleg tega velja poudariti, da je tekst napisan strokovno neoporečno in tudi idejno nevtralen ter da je pisec uspelo besedilo strniti v vsebinsko smiselno ter hkrati tudi berljivo celoto. Delo ima tudi aktualno vrednost, ki presega zanimanje ozkih strokovnih krogov, saj se ukvarja s problematiko, ki še danes buri duhove na Slovenskem. Tudi iz tega vidika bo delo prispevek k boljšemu poznavanju vojnega časa, saj dopolnjuje nekatere praznine v vedenju o naši polpretekli dobi.

Bojan Godežu

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Darko Friš, Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924,
Mohorjeva družba Celovec - Ljubljana -
Dunaj 1995, Knjižna zbirka: Celovski
rokopisi 1, Celovec 1995, 417 strani

Mohorjeva družba v Celovcu se je odločila za izdajanje nove knjižne serije z naslovom Celovski rokopisi. Kot prvo knjigo iz te zbirke je izbrala monografijo Ameriški Slovenci in katoliška cerkev avtorja Darka Friša.

Avtor Darko Friš je znan po preučevanju problema izseljevanja prebivalstva s slovenskega ozemlja, življenja in dela slovenskih priseljencev v Ameriki s poudarkom na delovanju slovenske katoliške cerkve v novi domovini in še po preučevanju političnega katolicizma na Slovenskem pred prvo svetovno vojno.

To problematiko je avtor do sedaj obdeloval tudi že v t.i. "arhivskih publikacijah" in to v publikacijah Arhivskega društva Slovenije v seriji Objave arhivskih virov ali na kratko Viri. V Virih št. 3 (Ljubljana 1990) je kot soavtor objavil članek Slovensko izseljenišvo, v Virih št. 6 (Ljubljana 1993) pa je kot

avtor celotne publikacije predstavil korespondenco časnikarja in hkrati patra frančiškana Kazimirja Zakrajška, O. F. M. v letih od 1907 do 1928.

Monografija *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924* je nastala na podlagi raziskovanja arhivskega gradiva iz Frančiškanskega provincialnega arhiva v Ljubljani, Nadškofijskega arhiva Ljubljana, Škofijskega arhiva Maribor, nadškofijskih arhivov v Chicagu in v New Yorku, škofijskega arhiva v Clevelandu, arhiva kustodije sv. Križa v Lemontu in župnijskih arhivov sv. Štefana v Chicagu, sv. Cirila v New Yorku in sv. Jurija v South Chicagu. Pri objavi so bili upoštevani tudi časopisi in časniki v domovini: *Slovenec*, *Domoljub*, *Slovenski gospodar*, *Zgodnja Danica* in *Kmetijske in rokodelske novice*. Kot tuji izseljeniški pa so hili pregledani: *Amerikanski Slovenec*, *Glas naroda*, *Glasilo K. S. K. Jednote*, *Ave Maria*, *Novi svet* in *glasilo župnije sv. Štefana iz Chicaga*.

Monografija je nadgradnja avtorjeve magistrske naloge z naslovom *Razvoj slovenske katoliške cerkve v ZDA od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne*, ki jo je avtor uspešno zagovarjal marca 1992 na zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in hkrati tudi dopolnjena in v knjižno obliko predelana doktorska disertacija, ki jo je avtor ravno tako uspešno obranil februarja 1995 na zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Delo je razdeljeno na dva tematska sklopa. V prvem delu je podano stališče slovenske katoliške cerkve in njeni pogledi glede množičnega izseljevanja Slovencev v sedemdesetih letih 19. in dvajsetih letih 20. stoletja v Severno Ameriko, saj se je v tem času zaradi težkih ekonomskih razmer v domovini izselila skoraj tretjina slovenskega aktivnega prebivalstva.

Slovenska katoliška cerkev je kot del svetovne cerkve zagovarjala tako opredelitev, kot jo je narekoval njen center iz Vatikana. Le-ta je trdil, da izseljenišтво vodi v pogubo in da je dovolj osnovnih sredstev za skromno preživetje doma. Ker pa se vseh izseljencev le ni dalo prepričati, jim je bilo treba pomagati v novi domovini. Zato so bili že v domovini osnovani izseljeniški odseki pri cerkvenih društvih in bratovščinah, ki so bodoče izseljence pripravili za včlanitev v obstoječe organizacije v Novem svetu oziroma za ustanavljanje novih v novi domovini z osnovnim namenom seveda, ohraniti vero.

Drugi del prikazuje najprej splošni pregled zgodovine cerkve in verskih skupnosti v Ameriki in nato delovanje slovenske katoliške cerkve med slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike. Ta je morala upoštevati stališča Vatikana in ameriškega cerkvenega vrha, saj je ta dovoljeval le ustanavljanje tipično ameriških etničnih župnij, ki so bile nosilec ne samo verske dejavnosti, ampak so se ukvarjale tudi z bratskimi podpornimi organizacijami, s katoliškimi društvi in bratovščinami, z izdajanjem svojih časnikov in z omogočanjem pouka otrok v župnijskih osnovnih šolah. Slovenske župnije so bile ustanovljene le v

večjih slovenskih naselbinah, medtem ko so slovenske katoliške organizacije in društva delovala po skoraj celotnem ozemlju Severne Amerike, ki kljub močnemu ameriškemu "talilnemu loncu" delujejo v veliki večini še danes.

Monografija *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924* je nastala na podlagi virov in zato so navedeni še viri in literatura s seznamom slikovnega in arhivskega gradiva. Za lažje iskanje določenih podatkov je dodan še indeks osebnih in krajevnih imen. Ker je velika večina virov za to delo ohranjenih v Ameriki, bo zanimiva tudi za naše izseljence, in ker vsi jezika svojih prednikov ne obvladajo dovolj dobro, je dodan še povzetek v angleščini, ki pa daje monografiji še dodatno težo, saj se s tem krog njenih hralcev še poveča.

Gašper Šmid

Slovenska kronika XX. stoletja
(več avtorjev; uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt); knj. 1: 1900-1941.
Ljubljana: Nova revija, 1995, 457 strani

Konec septembra 1995 je komaj leto in pol od rojstva zamislila zajetna prva knjiga Slovenske kronike XX. stoletja, ki obsega obdobje od 1900 do 1941. Knjiga je del obsežnega projekta tovrstnih izdaj Nove revije, katerega začetek je pomenila, kot je dejal na predstavitvi 1. knjige kronike direktor Nove revije Niko Grafenauer, 57. številka Nove revije, nadaljeval pa se bo s slovensko kroniko preteklih stoletij, ki bo segala nazaj "do Venetov". Že do konca letošnjega leta naj bi bila pred nami 2. knjiga Slovenske kronike XX. stoletja, ki bo zajemala čas od začetka 2. svetovne vojne na naših tleh do danes, in bo sestavljala skupaj s 1. knjigo zaokroženo celoto.

Prva knjiga vsebuje 381 kronološko razvrščenih, eno do dve strani dolgih besedil, ki jih je napisalo 20 avtorjev. Besedila so združena v štiri poglavja, ki so jih vsebinsko koncipirali uredniki poglavij (1900-1914 Janez Cvirn, 1914-1918 Petra Svobljak, 1918-1929 Jurij Perovšek in 1929-1941 Egon Pelikan); vsi štirje sodelujejo tudi kot pisci besedil. Koordinacija in organizacija po strokovni plati na najvišji ravni pa je bila v rokah Marjana Drnovška, ki je prav tako napisal več besedil.

Ob listanju po kroniki se vsiljuje misel, da je bilo osnovno vodilo njenih idejnih snovalec predvsem to, da ne sme manjkati nobeno področje iz življenja Slovencev v 20. stoletju, in ne toliko "kronika", ki je po pomenu besede vezana na kronološki opis dogodkov (z možnostjo opisa njihove predzgodovine in posledic). Zato je poleg poglavij iz politične zgodovine veliko člankov posvečenih socialnim in nacionalnim

problemom, gospodarstvu, kulturi, izobraževanju, znanosti in umetnosti, filozofskim in verskim tokovom in pojavom, društvenem življenju, založništvu, razvoju športa in še drugim področjem.

Glede na to, koliko posamezni prispevki po svoji obliki sodijo v zvrst kronike, jih lahko razdelimo v več skupin. Najbližja principu kronike so tista besedila, ki opisujejo nek točno določen dogodek, n.pr. Sbob slovenskih časnikarjev v Ljubljani 17.-18. V. 1902, Protinemske demonstracije v Ljubljani 24. V. 1903, Državnozbornske volitve 14. V. 1907 in podobno. V drugi skupini so besedila, ki prikazujejo razvoj neke dejavnosti v daljšem časovnem razdobju, kronološko pa so pripeta na nek pomemben datum, ki je lahko vezan na začetek neke dejavnosti ali pojavnosti (npr. ustanovitev stranke, podjetja, časopisa...) ali pa na kak drug pomemben datum (npr. članek Svetovni met Marije Križ govori o razvoju športa v vsem obdobju med obema vojnama, kronološko pa je uvrščen na 5. VII. 1926, dan, ko je Marija Križ postavila svetovni rekord v metu diska). Včasih izbor datumov, na katere so razporejena besedila, ni najbolj prepričljiv. Labko se npr. vprašamo, zakaj je članek Slovenske palme oh Nilu, ki govori o slovenskih izseljenkah v Egiptu, kronološko uvrščen na november 1904, ko je bila v goriški Soči objavljena pesem s tem naslovom, in ne na datum ustanovitve istoimenskega društva v Egiptu. Prav tako je neprepričljiva kronološka uvrstitev članka Trboveljska premogokopna družba prevzame rudnik Rajbenburg (Senovo) v leto 1904, saj prevzem senovskega rudnika v zgodovini TPD, o kateri na splošno govori članek, gotovo ni hilit kakšna posebno pomembna prelomnica. Še večje probleme pa povzročajo konceptu kronike članki, ki jih ni bilo mogoče povezati z nobenim dogodkom. Tak je npr. članek Trgovina v Sloveniji, ki govori o razvoju trgovine med obema vojnama, saj bi ga lahko uvrstili v katerekoli leto.

Strokovni urednik kronike Marjan Drnovšek je na "predpredstavitvi" kronike konec septembra na Ptuj, ki je bila nekako simbolično posvečena slovenskim arhivistom - arhivsko gradivo predstavlja osnovo za pomembne del v kroniki objavljenih slik - nekoliko omilil nekatera reklamna gesla založnice, rekoč, da ne gre za novo zgodovino, pač pa za nov pristop in pogled nanjo; prav tako ne gre za kroniko v eksaktnem pomenu besede, ampak le za kronološko ureditev in razvrstitev besedil. Tudi trditev, da gre za avtorje - mlade slovenske zgodovinarje - ni povsem na mestu; bolje bi bilo reči, da gre za zgodovinarje mlajše in srednje generacije, saj je dobra tretjina avtorjev starejša od 45 let, nobeden pa (verjetno) ni mlajši od 30 let. Vsi pa so v slovenskem zgodovinskem raziskovanju že uveljavljeni in specializirani za preučevanje določenih področij. Ni mogoče prezreti, da je precej prispevkov le konceptualno prirejenih že objavljenih razprav ali njihovih delov. Gotovo pa je, da bi brez tega tako obsežno delo ne moglo iziti v tako kratkem času.

Bistven sestavni del kronike je slikovno gradivo,

ki obsega skoraj polovico njenega obsega in s pripadajočimi podnapisi pomembno dopolnjuje posamezna besedila. Včasih slike s podnapisi povedo celo več kot tekst. Vse slikovno gradivo je zbral in podnaslovil Marjan Drnovšek s pomočjo sodelavcev. Prav izbor in podnaslovitev slikovnega gradiva je bilo gotovo strokovno najzahtevnejše področje dela pri pripravi kronike. Kot arhivist pa me moti, da pri fotografijah in objavljenih dokumentih ni naveden njihov izvor. V drugem delu Slovenske kronike XX. stoletja bodo sicer navedene vse institucije in posamezniki, ki so prispevali arhivsko, bibliotечно, muzejsko in drugo gradivo za objavo. Žal pa iz takega seznama ne bo razvidno, katero gradivo je prispevala določena institucija ali posameznik. Tako je bralec kronike ob zelo pomembno informacijo, saj ne bo vedel, kje iskati original objavljene slike. To pomanjkljivost bi lahko odpravili na zelo enostaven način, z zaporednim oštevilčenjem vseb objavljene slik. Na lastnike in hranitelje objavljenega gradiva se je nekako pozabilo tudi pri navedbi pravice do ponatiskovanja in reprodukcije ter objavljanja in predvajanja (?) celote ali delov knjige. Med tistimi, ki dajejo dovoljenja, bi morali hilit poleg avtorjev in založbe navedeni tudi ti.

Avtorje koncepta je treba pobvaliti, da so za obdobje I. svetovne vojne predvideli posebno poglavje, ki vsebuje več prispevkov, ne le iz politične, ampak tudi iz vojaške zgodovine, prav slednja resnično pomenijo svež veter v slovenskem zgodovinskem raziskovanju, saj so do nedavnega to zelo zanimivo področje naše novejšje zgodovine z redkimi izjemami preučevali le zanesenjaki in zgodovinarji amaterji. Poudariti velja še eno pomembno novost Slovenske kronike: da zajema v vsem obdobju poleg Slovencev v matični domovini tudi tiste v zamejstvu, še zlasti pa, da posveča relativno veliko prispevkov našim izseljencem.

Slovenska kronika XX. stoletja torej vsebuje kratke, kronološko razvrščene opise najpomembnejših zgodovinskih dogodkov in procesov, ki so v tem stoletju oblikovali slovensko družbo doma in po svetu. Njihova kronološka ureditev naj bi omogočala, da bi jo širok krog bralcev, kateremu je namenjena, labko uporabljal tudi kot priročnik, čeprav se zdi, da bodo glavni pripomoček za priročno uporabo abecedna kazala, objavljena v 2. delu kronike.

Vsekakor je moč pritrđiti Petru Vodopivecu, ki je v zaključku uvodnega poglavja, v katerem navaja pomembne prelomnice v razvoju slovenske družbe v celotnem 20. stoletju, zapisal, da bralec knjige prinaša mnogo informacij, podatkov, opozoril, opažanj in ocen ter marsikak nov pogled na obravnavana vprašanja; zgodovinarjem pa veliko spodbud k novim, temeljitejšim raziskavam.

Vladimir Kološa

Zgodovina za vse, vse za zgodovino,
 leto II, št. 2, 1995,
 Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1995

Pot, na katero je leta 1994 stopilo Zgodovinsko društvo v Celju, je sicer v današnjem vsesplošnem pomanjkanju denarja za tovrstne dejavnosti trnova, vendar je uredniškemu odboru in sodelavcem te zgodovinske revije kljub temu uspelo nadaljevati začrtano pot.

Tako je pred nami že četrti zvezek Zgodovine za vse, ki naj bi preteklost približala širšemu sloju hralcev. Lahko bi rekli, da je moto revije: "Stran s suhoparnim nizanjem golih dejstev - življenje naj piše zgodovino in zgodovina naj piše o življenju."

Tematsko je revija razdeljena na tri sklope:

1. Zgodbe, ki jih piše življenje
2. Brez njih ni športa
3. S knjižne police

V prvem sklopu so prispevki, ki segajo v drugo polovico 19. in prvo 20. stoletja.

Najdalj nazaj seže članek dr. Janeza Cvima Ohesiti za pete in sevreti nad ognjem (str. 9-15), v katerem obravnava odnos Slovencev do habshurške monarhije v letih 1848-1918. Avtor ugotavlja, da sicer večina Slovencev z Avstrijo ni bila zadovoljna, je pa bila avstrijsko orientirana.

Dr. Andrej Studen je v prispevku Bojimo se, da bo tekla kri (str. 1-8) posegel v leto 1899, ko so bili v Celju nacionalni boji med Slovenci in Nemci na višku in je napovedani prihod Čehov v Celje pomenil za Nemce le slovansko izzivanje.

Talijini umetnosti sta posvečena dva prispevka, in sicer: članek Dragana Matiča Gledališča kot taka po svojem postanku nimajo kulturnega pomena (str. 16-26), ki obravnava kulturno politiko na Kranjskem na prelomu stoletja, vpliv politike na kulturo in delovanje cenzure ter članek Aleša Gabriča Ali se prav piše Županova Micka ali predsednikova hči (str. 38-57), v katerem nam avtor predstavi amatersko dejavnost v letih 1945-1955. To je bil čas razcveta amaterskega odra in repertoarja v stilu takratne ideologije. Že v začetku petdesetih let pa je stroka prevladala nad ideologijo.

Aleksander Žižek v prispevku obravnava Sirota jaz v zaporu živim (str. 27-37) zadnje čase dokaj aktualno tematiko poveljnih pobojev in predstavlja nekoliko drugačen pogled na razmere v poveljnih zapori in kazenskih taboriščih. Ob pesnih Alojza Tinguška se seznanimo z življenjem v taborišču Teharje in usodami sojetnikov.

V drugem sklopu je priobčen prispevek dr. Igorja Grdine Čemerne žetev Jožeta Toporišiča (str. 58-68), v katerem daje odgovor na "Toporišičeva iz trte izvita izvajanja in na škandalozne razmere v slavistiki v Republiki Sloveniji, kjer se poskuša teptati svoboda izražanja znanstvenih mnenj".

V tretjem sklopu so predstavljena naslednja dela:

- Marko Štuhec: Rdeča postelja, ščurki in solze

vdove Prešeren. Studia humanitatis, Apes 1; Ljubljana 1995, 201 strani (Aleksander Žižek)

- To in ono o meščanstvu v provinci, uredili Tjajana Badovinac in Rolanda Fugger Germadnik, Pokrajinski muzej Celje, Celje 1995, 80 strani (Bojan Cvelfar)

- Peter Burke: Venice and Amsterdam, A Study of Seventeenth-Century Elites, Polity Press, Cambridge 1994, 170 strani (Andrej Pančur)

- Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, več avtorjev, Nova revija, Ljubljana 1995, 457 strani (Katarina Kobilica)

Ivanka Zajc-Cizelj

Milko Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944 - 1951,
 Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Študije 1, Celje 1995, 230 strani

Delo arhivista Milka Mikole, s katerim posega v obdobje oblikovanja "revolucionarnega" sodstva, začena zbirko Študije, ki obeta, da bo Zgodovinski arhiv v Celju presegel izdajanje izključno "servisnih" in uporabniku arhivskega gradiva namenjenih tiskov.

Magister Milko Mikola s pričujočim delom začasno zaključuje svoje intenzivno ukvarjanje s problematiko poveljnih razlastitev in zlorab sodstva v politične namene. Pri omenjeni študiji gre za "ubeseditve" več stotin suhoparnih sodnih spisov, ki so nastali pri naslednjih pravosodnih organih: pred partizanskimi vojaškimi sodišči (med vojno v okviru IV. operativne cone, po vojni pa pred vojaškim sodiščem mesta Celja in pred vojaškim sodiščem Mariborskega vojnega področja, senata v Celju), pred senatom Sodišča narodne časti (SNČ) v Celju ter pred okrajnim in okrajnim sodiščem v Celju.

Knjiga je razdeljena na pet pomenskih sklopov, ki zajemajo delovanje prej naštetih sodnih oblasti, znotraj teh tematskih sklopov pa je avtor snov združil tudi glede na udeležence/obtožence in obsojence v teh procesih, tako da delo ne predstavi le avtopsije sodnega aparata, temveč tudi poglobljeno študijo o odnosu revolucionarne oblasti do nekaterih družbenih skupin (podjetnikov, trgovcev in posestnikov, sodelavcev okupatorja, velikih kmetov, pripadnikov slovenskega domohranstva in delavcev).

Prvo poglavje bralca seznanja z začetki revolucionarnega (partizanskega) sodstva na Celjskem, opiše pa tudi nekaj primerov nesodnih likvidacij, ki so jih nad "nasprotniki" narodnoosvobodilnega gibanja povsem mimo obstoječih predpisov in na svojo pest izvajali različni terenci in posamezne nižje partizanske enote. Avtor je to poglavje posrečeno povezal z že

izdano literaturo (J. Vodušek-Starič, Prevzem...), nadgradil pa jo je z dokumentiranimi primeri s celjskega območja. Prvi vsebinski sklop zaključuje seznam nekaterih med vojno na smrt obsojenih in tudi nesodno usmrčenih oseb s celjskega območja.

Drugo poglavje je posvečeno delovanju partizanskega vojaškega sodstva (omenjenih dveh vojaških sodišč), ki je odigralo pomembno vlogo pri obračunu s po vojni vrnjenimi pripadniki oboroženih formacij in domačimi Nemci, ki so jih dolžili sodelovanja z okupatorji, izvirali pa so večinoma iz bogatih podjetniških ali trgovskih družin. Tudi to poglavje spremlja imenski seznam - tokrat po vojni nesodno likvidiranih oseb.

Tretje poglavje razgrinja delovanje Sodišča slovenske narodne časti. Kot obtoženci v razpravah tega sodišča se pojavljajo številni Slovenci, ki so jih obtoževali "sodelovanja z okupatorjem" po precej prilagodljivih in pretirano strogih kriterijih (npr. "prijateljski stiki s pripadniki okupatorske vojske in oblasti"), svoje pa je prispevala neomejena zaščita ovditelja, ki je lahko udobno izrabil delo SNČ tudi za popolnoma zasebne obračune z nezaželenimi sosedi ali konkurenti.

Z ustanovitvijo rednih civilnih sodišč jeseni 1945 je pravosodje vsaj formalno sklenilo ohodbe "revolucionarno-vojaškega" prava, čeprav je sodstvo še vedno pogosto delovalo v službi dnevne politike. Avtor je v naslednjem poglavju predstavil delo obeh celjskih sodnih instanc - Okrajnega in Okrožnega sodišča v Celju. Za osvetlitev dela obeh sodišč je avtor uporabil poleg sodnih spisov in zapisnikov oblastnih organov tudi poročila o delu, ki sta jih sodišči pošiljali nadrejenim forumom. Vse naštetu je avtorju služilo za argumentiranje teze o pretesnem "sodelovanju" pravosodja z drugimi vejami oblasti.

Zadnji del razprave je v bistvu nadaljevanje pravkar opisanega poglavja, ki nas seznanja s formalno ureditvijo pravosodja, medtem ko nas zadnje poglavje seznanja z nekaterimi najznačilnejšimi vrstami procesov. Avtor je posamezne procese razčlenil glede na strukturo ohožencev - procesi proti industrialcem in obrtnikom, proti trgovecem, proti kmetom, proti delavcem, proti duhovnikom in redovnikom ter proti pripadnikom raznih ilegalnih skupin in organizacij.

Prve tri skupine sodnih procesov je avtor obdelal zlasti z ekonomskega stališča (sodne likvidacije in zaplembe kot sredstvo za pridobitev produkcijskih sredstev), predstavljajo pa povezavo z njegovimi raziskavami gospodarskega življenja celjskega območja in že objavljenimi študijami o povojnih zaplembah. Imena, ki se pojavljajo med obtoženci (in obsojenci), so za starejše Celjane še danes simbol gospodarske uspešnosti predvojnega Celja - npr. Cater, Knez, Stermecki in Pšeničnik.

Posebnost med opisanimi sodnimi procesi predstavlja razkrivanje ozadja in mehanizmov kriminaliziranja in obtoževanja delavcev (neredko v povezavi z zasebnimi podjetniki ali pa podtikanje saboterstva v

državnih/nacionaliziranih podjetjih).

Sodno preganjanje duhovnikov in redovnikov (tema tvori ločeno poglavje) je bilo na Štajerskem (in s tem tudi na Celjskem) spričo izrazito narodnoobrambene vloge duhovščine med vojno, precej hinavsko in obsojanja vredno dejanje, saj argumentacija, ki bi ji lahko (v večini primerov) verjeli v nekdanji Ljubljanski pokrajini, namreč o odkritem kolaboriranju z okupatorji, za Štajersko zveni precej smešno - če ne bi bila usoda večine izgnane štajerske narodnozavedne duhovščine tako tragična. Da je šlo pri odnosu novih oblasti do cerkve za potencirano paranojo, nas prepričajo številni v tem poglavju opisani primeri.

V zadnjem poglavju svoje knjige se je avtor posvetil temi, ki je zlasti na Štajerskem še kako aktualna - gre namreč za številne ilegalne protirežimske organizacije in skupine, za nekakšno nedovoljeno opozicijo, ki je bila konec 40. let zbirališče številnih "ponižanih in razžaljenih", ki so svojo (in tudi občo slovensko) rešitev videli v intervenciji tujih in domačih (poraženih) sil. Te skupine so se povezovale zlasti z domačimi rojalisti in iskale stikov z zahodnimi silami. Zlasti zanimiv je avtorjev namig, da je šlo vsaj pri nekaterih tovrstnih skupinah za režimsko "padalstvo" oziroma za režimsko infiltriranje vodij nekaterih skupin. Težko si je namreč kako drugače razlagati montekristovsko izmikanje vodij nekaterih skupin, ki so se uspeli na robu naselij mesece dolgo "izmikati" številnim pregonom - ob dejstvu, da so "nižje kadre" njihove organizacije zasledovalci brž polovili.

Delo arhivista Milka Mikole je brez dvoma berljivo na več ravneh - s svojim pripovednim, ljudskim stilom je najbrž dosegel številne potomce v knjigi opisanih in v prevratnem povojnem času obsojenih kmetov, delavcev in podjetnikov, ki so tudi s tem delom morda dočakali (pre)pozno in žal najbrž edino rehabilitacijo svojih prednikov; s svojim oranjem ledine pri "oživljanju" sicer že nekoliko opisane in raziskane pravne zgodovine najnovejše dobe pa je meril verjetno tudi na zgodovinarje najmlajše generacije, ki imajo pravico do poznavanja vseh obrazov polpretekletne dobe.

Nenazadnje je delo namenjeno tudi vsem (številnim) arhivistom, ki v osrednjem ali pokrajinskih arhivih delajo s sodnim (in tudi upravnim) gradivom iz obravnavanega obdobja.

Prav zaradi široke ciljne publike lahko posebej pohvalim avtorjevo upoštevanje arhivističnih smernic pri pisanju - številnih vključenih dokumentov, fotografij, predvsem pa številnih skrbno izdelanih imenskih kazal in obširnih opomb.

Vsem, ki avtorja poznamo je jasno, da je to svojo knjigo MORAL napisati - preveč je bilo dela in preveč usod je spoznal v dolgih letih urejanja tovrstnih fondov, da bi rokopis oblečal v predalu in da ne bi dosegel ljudi, na katere je mislil, ko je odgrinjal še danes tesno zastrte tančice drugačne preteklosti.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Tuji časopisi in revije

Arhivski vjesnik, letnik 36/1993, Zagreb 1993

Uvod v šestintrideseti letnik Arhivskega vjesnika je pregledni članek ob 350-letnici ustanovitve trezorja listinskega arhiva Hrvatskega kraljestva (1643-1993). To je bila skrinja, v kateri so bile shranjene razne listine od 13. stoletja do danes in so se nanašale na delo hrvatskega sabora. Najstarejša listina je overovljen prepis "zlate bule", privilegijev, ki jih je ogrsko-hrvaški kralj Andrija II. podelil leta 1222 ogrskemu in hrvaškemu plemstvu.

S področja arhivske teorije in prakse so objavljeni trije strokovni članki, in sicer Marijana Rastića in Darka Rubčića: Okvirna lista registraturnega gradiva za občinske/mestne upravne organe, Damira Validžića: Predlog liste arhivskega gradiva za znanstveno-raziskovalno dejavnost ter Mateja Kukuljica: Metode, ukrepi in odprta vprašanja o zaščiti filmskega gradiva (Izkušnje Kinoteke Hrvatske pri zaščiti nacionalnega filmskega fonda).

Okvirna lista je hila izdelana v želji, da bi zaščitili arhivsko gradivo občinskih/mestnih upravnih organov iz let od 1958 do 1988. Sprejem takega seznama predstavlja osnovni pogoj za redno odbiranje in izločanje gradiva, ki mu je potekel rok hranjenja in nima več uporabne vrednosti. Lista ima orientacijski značaj, kar pomeni, da se ne uporablja rutinsko, temveč zahteva vsaka kategorija gradiva poseben pristop. Kriterij vrednotenja gradiva tako izhaja iz analize pomena letga. Na podlagi te orientacijske liste mora vsak občinski/mestni upravni organ v Republiki Hrvaški izdelati svojo posebno listo ter zanjo dobiti soglasje pristojnega arhiva. Za vrste gradiva, ki se pojavljajo pri vseh ustvarjalcih pa je izdelana Splošna lista za izločanje registraturnega gradiva. Objavljena je bila kot priloga Pravilniku o odbiranju in izločanju registraturnega gradiva (U. l., št. 36/81). Lista obsega 731 kategorij gradiva in je v tem prispevku tudi objavljena.

Za arhivske delavce je zanimiv tudi članek o predlogu liste arhivskega gradiva za znanstveno raziskovalno delo. Z navodilom o valorizaciji registraturnega gradiva (U. l., št. 38/87) je bil sprejet tudi postopek te valorizacije. Ta postopek predvideva izdelavo seznamov arhivskega gradiva za posamezne dejavnosti. Lista arhivskega gradiva za znanstveno-raziskovalno delo je pozitivna in orientacijska. Nanaša se na vse organe in organizacije s tega področja, in sicer: organi uprave in upravne organizacije, ministrstvo za znanost in tehnologijo, republiški zavod za mednarodno znanstveno-tehnično sodelovanje, Fond za znanost (organizacija, s pomočjo katere se opravlja financiranje znan-

stveno-raziskovalnih organizacij (inštitutov), znanstveno-prosvetne organizacije (univerze, fakultete), znanstveno-raziskovalne enote v organizacijah raznih dejavnosti, ki se ukvarjajo z raziskovalnim delom ter strokovna združenja raziskovalcev. Predlog liste tako obsega znanstveno politiko - splošno, pravno ureditev dejavnosti, organiziranje, kadrovsko politiko, financiranje, mednarodno znanstveno sodelovanje ter dokumentacijo o znanstveni dejavnosti in znanstvenih del.

Trinajstletne izkušnje Kinoteke Hrvatske o metodah in ukrepih za zaščito filmskega arhiva je strnil v svojem članku Mato Kukuljica. Zbrana so tudi odprta vprašanja glede zaščite filmskega gradiva, predvsem glede hrambe gorljivih filmskih trakov, presnemavanja starih filmov na profesionalni format 35 mm, problem restavriranja ipd. Zanimivo je, da so skupaj s filmskim gradivom odkupovali tudi staro opremo, ki omogoča uporabo starih filmskih trakov. Podatki v članku povedo, da je bilo zbrano vse dostopno gradivo na gorljivem traku, da so napravljene varnostne kopije za več kot polovico vsega dolgometražnega igranega in animiranega filma, da je prenešenega preko 80% filmskega gradiva na starih formatih. Vse to kaže, da je delo Kinoteke Hrvatske strokovno dohro opravljeno.

V rubriki Zgodovina institucij so objavljeni članki Josipa Kolanovića o hrvaškem običajnem pravu v listinah 14. in 15. stoletja, Josipa Barbarića o odredbah vinodolskega zakona, kot jih kaže objavljeno diplomatsko gradivo iz 13. stoletja, ter Joza Ivičevića o javni upravi zdravstva v (severni) Hrvaški od 1868 1928.

Prispevke o pomožnih zgodovinskih vedah so pripravili Franz Heinz v. Hye (Prispevek k zgodovini državnega grba Hrvaške in njegov najstarejši prikaz v Innsbruku (na freski, Igor Karaman (Heraldika in zgodovinski miti o nacionalni ideologiji Hrvatov), Stjepan Krivošić (Viri za zgodovino demografije - delni številčni in imenski popis prebivalstva) in Josip Ilić Dreven (Ozalske igralne karte).

Informativni pripomoček je izdelala Biserka Stanišić, in sicer za odsek IV B res. za obnejnje policijske urade oddelka za notranje zadeve kr. hrvaško-slavonsko-dalmatinske deželne vlade v Zagrebu. Članek vsebuje historiat ustvarjalca (delovno področje, organiziranje, ukinitev), historiat fonda, opis tehnične obdelave in valorizacije gradiva ter sumarni inventar fonda.

Tudi Mirjana Peremin objavlja inventarni popis arhivskega gradiva, in sicer komercialne uprave za Senj, Karlobag, Kraljevico in Bakar s posebnim ozirom na fond Komerciala (1749-1776). Fond Komerciala ni bil poznan širšemu krogu raziskovalcev, ker se je do leta

1985 nahajal v dunajskem vojnem arhivu. Takrat je bil na podlagi sporazuma iz leta 1923 predan Arhivu Hrvatske. Gradivo vsebuje dokumente, nastale z delovanjem Kraljevega trgoveškega sveta in drugih osrednjih komercialnih ustanov na Dunaju v času od 1749, ko je nastalo t. i. Avstrijsko Primorje, pa do vključitve Senja in Karlogaba v Vojno krajino I. 1776, Kraljevica in Bakar pa sta bila vrnjena Hrvaški oz. Ogrski.

Poročilo o udeležbi na XII. mednarodnem arhivskem kongresu v Montrealu je pripravil J. Kolanović, o delu tretje evropske arhivske konference na Dunaju M. Pandžić, o regionalnem posvetovanju za države Srednje in Vzhodne Evrope v okviru UNESCOVEGA programa Spomin sveta, ki je bil v Pultusku na Poljskem, poroča T. Mušnjak. O posvetovanju Arhivskega društva Slovenije o novi arhivski zakonodaji, ki je bilo 2. decembra 1992 v Arhivu Republike Slovenije, je obsežno poročilo napisal Damir Validžić, Sledi še prispevek B. Bubenika s hrvaške televizije o zaščiti TV arhivov na vojnih področjih s posebnim ozirni na dogajanja v Bosni in Hercegovini).

Ocene in recenzije so objavljene za 19 publikacij, med drugimi tudi za Vodnik po arhivskem gradivu za zgodovino Slovencev in drugih narodov Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu, ki jo je izdal Arhiv Republike Slovenije. Ocenil jo je Josip Kolanović. Vire št. 4, v katerih je Franc Rozman objavil korespondenco Alhina Prepeluha-Abditusa pa je prebrala in napisala svoje mnenje Nikolina Krtalić.

Darinka Drnovšek

Arhivski vjesnik, letnik 37/1994, Zagreb 1994

Sedemtrideseti letnik ARHIVSKEGA VJESNIKA, ki ga izdaja Hrvatski državni arhiv, obsega skoraj 350 strani. V delu, ki nosi naslov Razprave in članki, so objavljeni prispevki s področja arhivske teorije in prakse, zgodovine institucij, pomožnih zgodovinskih ved ter arhivska pomagala. Sledijo še Vesti ter Recenzije in Poročila.

O zgodovini arhiva svobodnega in kraljevega mesta Varaždina piše Vida Pavliček. Članek opisuje zgodovino varaždinskega mestnega arhiva od najstarejših znanih podatkov do ustanovitve arhiva kot samostojne ustanove. Natančno je prikazan način vodenja pisarne v 18. stoletju. Podrobno so ohdelana tudi kasnejša dela na obdelavi gradiva, posebno najstarejšega oz. najvrednejšega dela.

Ivan Mustać v članku Pogled na zgodovinski razvoj zaščite arhivskega gradiva Duhrovniške republike in mesta Dubrovnik na jednat način osvetljuje razvoj skrbi za arhivsko gradivo na dubrovniškem območju od srednjega veka (13./14. stoletja) pa do padca republike leta 1808. To arhivsko gradivo je ohr-

njeno celovito oz. kontinuirano kot le malokje v svetu. Imeli so zelo stroge predpise za hranjenje ter tudi ostre kazni za kršitelje. Ohranjenega je okoli 650 tekočih metrov gradiva.

Razvoj zaščite arhivskega gradiva na področju pristojnosti Zgodovinskega arhiva Reka prikazuje Boris Zakošek. Najprej povzame do sedaj objavljene prispevke na to temo. Nato pa prikaže zgodovinski razvoj skrbi za arhivsko gradivo na tem območju od srednjega veka do ustanovitve prve posebne arhivske ustanove na Reki leta 1926 ter nato do leta 1948, ko je bila na Reki ustanovljena izpostava državnega arhiva iz Zagreba. Na koncu sledi še kratka kronologija delovanja tega arhiva do danes.

O novi arhivski zakonodaji, osnovnih načelih in ciljih piše Josip Kolanović. O konkretnem problemu pri sestavljanju novega arhivskega zakona pa govori Marijan Ristić, in sicer o nacionalni arhivski mreži, ki naj bi jo predstavljala hrvaška arhivska uprava (mora jo šele ustanoviti) in državni arhivi.

Dva članka (v angleščini) o zaščiti arhivskega gradiva v primeru vojne ali druge katastrofe sta napisala Miljenko Pandžić in Tatjana Mušnjak.

M. Pandžić predstavlja delo in nastanek Odbora Mednarodnega arhivskega sveta za preventivno zaščito arhivskega gradiva kot pisane zgodovinske in kulturne dediščine v primeru naravnih nesreč ali vojne. Navaja tudi primere uničenja in poškodovanja arhivskega gradiva na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini.

T. Mušnjak v svojem članku opisuje postopke in metode reševanja arhivskega gradiva med hrvaško vojno, ki so jih priporočili vsem institucijam, ki hranijo arhivsko gradivo, to je arhivom, muzejem, knjižnicam, verskim organizacijam itd.

Za visokošolske zavode je predlog seznama arhivskega gradiva pripravil Damir Validžić, kriterije za valorizacijo filmskega gradiva pa Mato Kukuljica. Posebno pozornost posveti vrednotenju filmske zbirke Zagreb filma 1955-1992, za katerega so bili že uporabljeni novopredlagani kriteriji.

O bolj redko obravnavani temi se je razpisal Dubravko Majnarić, in sicer o zaščiti in hranjenju tonskih zapisov. Prikazal je zgodovinski pregled snemanja zvoka v svetu ter na Hrvaškem. Opisani so glavni producerski centri kot so Edison Bell Penkala, Jugoton in Radio Zagreb. Pri njih je nastala večina gradiva, ki zapade pod arhivski zakon. Zaščita tovrstnega gradiva zahteva posebno varstvo.

O zgodovini institucij pišejo Stjepan Cosić (Prispevek k poznavanju tajništva in arhiva Dubrovniške republike), Lujo Margetić (Hrvaški pravni običaji), Miljenko Pandžić (Leto ustanovitve zagrebške nadškofije - leta 1094 ali 1090 - in Mirna Zebec (Fotoarhiv oddelka za sanitarno tehniko Zdravstvene šole Andrija Štampar).

Med prispevke o pomožnih zgodovinskih vedah spadata članka o šibeniški meteorološki upravi v 15. stoletju (Josip Kolanović) ter o vodnih znakih papir-

nice zagrebške stolne katedrale (Tatjana Puškadija Ribkin).

Analitični inventar osebne fonda generala Stjepana Sarkotića je napravila Ornata Tadin. To je rokopisna zapuščina generala avstroogrške vojske Stjepana Sarkotića (1858-1939). Glavni del fonda predstavlja dnevnik, ki ga je pisal med I. svetovno vojno in korespondenca iz istega časa. Služboval je v Bosni, Osijeku, Puli in v Zagrebu v letih od 1879-1914. Leta 1914 je bil imenovan za deželnega upravitelja in vrhovnega generala za Bosno, Hercegovino in Dalmacijo, kar je ostal do konca vojne. Vse gradivo je v nemškem jeziku. Shema ureditve se poslužuje decimalne klasifikacije. Gradivo je pomemben vir za zgodovino I. svetovne vojne, predvsem v Bosni in Hercegovini, objavljen inventar pa pomemben arhivski pripomoček pa tudi kot primer popisovanja tovrstnega gradiva.

Zora Hendija je izdelala sumarni inventar za prvo hrvaško meščansko kapiteljsko društvo za veličastne pogrebe (1835-1948). Objavljen je historiat o ustvarjalcu fonda in historiat fonda, ter sumarni popis gradiva. Arhivsko gradivo tega fonda je pomemben vir za preučevanje obrtnih organizacij v 19. in 20. stoletju na območju Zagreba.

O udeležbi na dveh mednarodnih konferencah poroča J. Kolanović (XXX. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov v Solunu od 12.-15. oktobra 1994). Letnega tečaja za vzhodnoevropske arhiviste v Marburgu sta se udeležila Jozo Ivanović in Damir Validžić. Tečaju je prisostvovalo 19 arhivistov iz 11 držav (med drugim tudi iz Slovenije). To je bil splošni tečaj, saj je zajemal vsa važnejša vprašanja varstva in obdelave arhivskega gradiva z namenom, da se udeleženci seznanijo s stanjem arhivske službe v Nemčiji. Mednarodnega arhivskega tečaja v Parizu se je kot štipendistka francoskega zunanjega ministrstva udeležila Vesna Čučić. V svojem poročilu predstavlja šolanje arhivistov v Franciji, organizacijo ter pristojnosti državnih arhivov v Franciji in program tega mednarodnega tečaja.

Recenzije in poročila so pripravili za enajst publikacij, in sicer *Descriptio Croatiae* (Mirko Marković), Rokopisna in knjižna zapuščina frančiškanske visoke bogoslovne šole v Makarski (Vicko Kapitanović), Rokopisna zapuščina frančiškana Provincija Svetega Odkupitelja (Petar Bezina), Katalog rokopisov Nacionalne in univerzitetne knjižnice v Zagrebu (Šime Jurić), novonajdeni Perzijski kodeks, *Archivmitteilungen* 1 6/93, *Archives* 1 2/92, *Restaurio* 4 6/93, *Les documents graphiques et photographiques, Analyse et conservation, Die slavischen Sprachen* zv. 33/93 ter *Arhivi*, 1-2/92 in 1-2/93. V tej oceni je posebej poudarjena potreba, da bi tudi oni v svojem ARHIVSKEM VJESNIKU objavljali bibliografijo arhivskih delavcev, kot je to v ARHIVIH, in s tem daje neke ideje za urejanje njihovega arhivskega časopisa.

Darinka Drnovšek

The American Archivist

Letniki 53-55, leta 1990-1992

Revija z manjšimi časovnimi zamiki še vedno izhaja štirikrat letno. Naklada se povečuje s povečevanjem članstva SAA. Revija je vse bolj usmerjena v pripravo tematskih snopičev, objavi referatov z zborovanj oz. objavi elaboratov raziskovalne dejavnosti na področju arhivskih ved. Tudi mednarodne izkušnje na tem področju niso zanemarjene. Uvajajo tudi novo rubriko PERSPECTIVES, v kateri objavljajo komentarje, pripombe ali osebna mnenja, razmišljanja, lahko tudi iz prakse, pa vendarle zanimiva za arhivske delavce.

Letnik 53, leto 1990, št. 1-4 (obseg 726 strani)

53/1

Uvodni rubriki FORUM sledi predsedniški nagovor Franka B. Evansa na 53. redni letni konferenci SAA, v katerem daje iz svojih izkušenj prerez razvoja ameriške arhivske mreže med leti 1959 in 1989 in dela arhivske službe v teh letih. Vprašanja, ki jih ob zaključku postavlja, so še vedno aktualna, ne le v ZDA.

Kot je bilo napovedano že v predhodnem letniku, ta snopič obsega referate z drugega srečanja projektnega sveta za vzpostavitev mednarodnih standardov za popisovanje arhivskega gradiva, v juniju 1989.

Namen projekta je bil ugotoviti, kako uvedha standardov vpliva na kakovost arhivskega popisa. Pred drugim srečanjem si je skupina razdelila področja in raziskovala vsak posamezen element popisa. Teme, ki podpirajo rezultate, objavljene v predhodnem letniku, so same tako pomembne, da nič ne de, če so objavljene v obratnem vrstnem redu z zaključnim poročilom.

Referati, na katerih temelji zaključno poročilo, so razdeljeni na štiri osnovne sklope: na informacijske sisteme, strukture podatkov, vsebine podatkov in vrednost podatkov.

V prvem sklopu sta dva prispevka: v prvem - STANDARDS FOR ARCHIVAL INFORMATION MANAGEMENT SYSTEMS avtor Thomas H. Hickerson v analizi različnih informacijskih sistemov zagotavlja, da katerikoli standard za upravljanje arhivskih informacijskih sistemov najbrž ne more že zagotavljati splošnega napredka stroke, lahko pa pomaga snovalcem programov razviti primerne standarde. V drugem prispevku, THE ROLE OF STANDARDS IN THE ARCHIVAL MANAGEMENT OF ELECTRONIC RECORDS, pa Victoria Irons-Walch, ki se dotika tudi že drugega sklopa, podatkovne strukture, poudarja mednarodno pomembnost kompatibilnih programov računalniško vodenih popisov. Ob tem, ko analizira posamezne že delujoče sisteme, pledira za nadaljevanje dela skupine za standardizacijo, saj ta lahko na osnovi primerljivih arhivskih izkušenj in predlogov

izdela in objavi skupna priporočila za programe ohranjanja strojno berljivih podatkov.

V drugem sklopu, podatkovne strukture, so vodilni trije prispevki. V prvem, **THE "OTHER" USMARC FORMATS AUTHORITIES AND HOLDINGS. DO WE CARE TO BE PARTNERS IN THIS DANCE, TOO?**, avtorica Lisa B. Weber išče posledice prevzema formatov USMARC v določenem okolju z ozirom na potrebe arhivskega popisovanja. Sledi prispevek Richarda V. Szaryja **ARCHIVAL APPLICABILITY OF EXTERNAL GUIDELINES FOR DATA STRUCTURES**, v katerem avtor razmišlja o vlogi standardov za arhivsko popisovanje. S primeri iz knjižničarstva podpre svoja razmišljanja in priporoča čimprejšnjo izdelavo standardov tudi za potrebe arhivskega popisovanja. Kathleen D. Roe v referatu **FROM ARCHIVAL GOTHIC TO MARC MODERN: BUILDING COMMON DATA STRUCTURES** opozarja na neenotnost obdelave arhivskega gradiva kar zadeva popise. Navaja priročnike (str. 59), ki priporočajo uporabo določene strukture podatkov za popise arhivskega gradiva. Standardizacija je pomembna, še zlasti pri izdaji arhivskih pomagal ob avtomatizaciji obdelave. Izraža nujno po splošnem arhivskem informacijskem sistemu. Zadnji prispevek tega sklopa je **DOING IT BY THE NUMBERS: STANDARD STATISTICS FOR DESCRIBING ARCHIVES** avtorja Leona J. Stouta. Medtem ko se pretežni del skupine ukvarja z bibliografskimi podatki in pripomočki, prav tako kot s statističnimi podatki o arhivskih institucijah in njihovih arhivskih zbirkah, se ta raziskovalec pogloblja v preučevanje naporov po standardizaciji zbiranja statističnih knjižničnih in arhivskih podatkov, s posebnim poudarkom na prizadevanjih Zveze nacionalnih državnih in vladnih arhivov in njihovih programskih napotkov iz leta 1987.

Sledi sklop treh prispevkov, ki se nanašajo na vsebino podatkov. V prvem, **RECONCILING SIBLING RIVALRY IN THE AACR 2 "FAMILY": THE POTENTIAL FOR AGREEMENT ON RULES FOR ARCHIVAL DESCRIPTION OF ALL TYPES OF MATERIAL**, avtorica Marion Matters predstavi urejanje in arhivsko popisovanje s tem, da daje poseben poudarek nekaterim priročnikom v široki arhivski rabi. Zanimiva so njena priporočila arhivskim delavcem na str. 91-93. V naslednjem prispevku, **EXTERNAL TECHNICAL STANDARDS FOR DATA CONTENTS AND DATA VALUES: PROSPECTS FOR ADOPTION BY THE ARCHIVAL COMMUNITY**, avtorica Sharon Gibbs Thibodeau ugotavlja, da so določene vrste informacij v tako široki rabi, da so standardi zanje že razviti. Mnogi med njimi so uporabni tudi pri arhivskem delu. Opozarja pa na posebnosti, ki jih morajo arhivisti upoštevati, preden prevzemajo standarde. Za mnoge med njimi je kriterij izdelala prav delovna skupina za pripravo standardov za arhivske popise. V naslednjem prispevku, **SUBJECT ACCESS TO ARCHIVAL AND MANUSCRIPT MATERIAL**, avtorica Harriet Ostroff daje

poudarek problemom arhivske klasifikacije. Ta sklop zaključuje Jean E. Dryden z elaboratom **DANCING THE CONTINENTAL: ARCHIVAL DESCRIPTIVE STANDARDS IN CANADA**, v katerem povzema razvoj standardov arhivskega urejanja in popisovanja v svoji državi.

Pri Pogledih v prihodnost je prvo, zelo zanimivo razmišljanje Johna W. Robertsa, **ARCHIVAL THEORY: MYTH OR BANALITY?**

Sledi krajši prispevek (Case study) Davida M. Weinberga: **THE OTHER SIDE OF THE HUMAN EXPERIENCE: PROVIDING ACCESS TO SOCIAL SERVICES CASE FILES**. Nanaša se na Urban Archives Centre na Temple University.

Rubriko Mednarodno dogajanje izpolnjujejo izkušnje in težnje raznih držav k izdelavi standardov. Michael Cook opisuje britanski pristop k standardizaciji pri popisovanju (MAD Standard), Danielle Neirinck opisuje izkušnje Direction des Archives v Parizu glede zbirke dokumentacije o arhivskih zgradbah. Michael H. Gelting predstavi dansko izkušnjo arhivista kot raziskovalca zgodovine.

REVIEW ESSAY je nova rubrika, ki bo dovo- ljevala tudi daljše komparativne prispevke. Prvi je SPEC KITS: COMPILED INFORMATION ABOUT LIBRARY MANAGEMENT POLICIES, PROCEDURES, AND TECHNIQUES.

Sklepni del tega snopiča je namenjen aktivnostim SAA.

53/2

Snopič je namenjen problematiki restavriranja in konservacije. Temu je namenjen tudi uvodni prispevek urednice Anne R. Kenney. Patricia Battin, ki je hkrati predsednica Nacionalne komisije za restavracijo, konservacijo in dostopnost, pa spregovori o pomembnosti arhivov.

Študija Georga Martina Cunha, **CURRENT TRENDS IN PRESERVATION RESEARCH AND DEVELOPMENT**, predstavlja nove dosežke v tehnologiji konservacije in restavriranja in opozarja na njihovo uporabo pri arhivskem gradivu.

V raziskovalnem delu je predstavljen prispevek Paula Conwaya, **ARCHIVAL PRESERVATION PRACTICE IN A NATIONWIDE CONTEXT**. Obsega rezultate prve študije, izvedene po vseh ZDA, ki se nanaša na materialno varstvo arhivskega gradiva. Sledi študija Janet E. Gertz, **PRESERVATION MICROFILMING FOR ARCHIVES AND MANUSCRIPTS**. Vsestransko obravnava problem mikrofilmanja arhivskega gradiva. Bonnie Rose Curtin v svojem elaboratu **PRESERVATION PLANNING FOR ARCHIVES: DEVELOPMENT AND FIELD TESTING OF THE NAGARA GRASP** predstavi načrtovane rezultate študije, namenjene arhivistom pri nadaljnjem razvijanju programov materialnega varstva. Patricia A. Morris pa v članku **EDUCATIONAL OPTIONS FOR PRESERVATION ADMINISTRA-**

TORS: AN AFTERWORD ON THE PRESERVATION MANAGEMENT INSTITUTE poudarja pomen izobraževanja restavradorjev in konservatorjev arhivskega gradiva. Dvotedenski intenzivni seminar o varstvu arhivskega gradiva, izveden v letu 1987, to tezo še podkrepljuje.

V rubriki Perspectives Margaret S. Child v prispevku SELECTION FOR MICROFILMS zahteva razvoj take metodologije valorizacije, ki bo omogočala identifikacijo tako najbolj ogroženega kot tudi najpomembnejšega arhivskega gradiva za vamosno mikrofilmanje. Isto rubriko nadaljuje Karen Garliks s sestavkom PLANNING AN EFFECTIVE HOLDINGS MAINTENANCE PROGRAM, v katerem poudarja pomen in način zgodnjega planiranja uspešnega materialnega varstva. Sledi razmišljanje Hilary A. Kaplan in Brende S. Banks - ARCHIVAL PRESERVATION: THE TEAMING OF THE CREW, v katerem avtorici utemeljujeta različnost poklicev konservatorjev in restavradorjev bibliotečnega in arhivskega gradiva glede na potrebe, izobrazbo in možnosti usposabljanja. Dajeta primer programa na Columbia University. Rubriko zaključuje prispevek Christopher Ann Patona, WHISPERS IN THE STACK: THE PROBLEM OF SOUND RECORDINGS IN ARCHIVES, ki se nanaša na problem ohranjanja zvočnih zapisov, preden hi ti postali arhivsko strokovno neobvladljivi.

Tudi rubrika z mednarodnega področja je namenjena varstvu kulturne dediščine. John F. Dean v prispevku THE PRESERVATION OF BOOKS AND MANUSCRIPTS IN CAMBODIA opisuje program Univerze Cornell in fundacije Christopher Reynolds, po katerem so začeli usposabljati ljudi in evidentirati pomembno premično kulturno dediščino v tej deželi. Skupina avtorjev Carolyn Hoover Sung, Valerij Pavlovič Leonov in Peter Waters prikazuje problem obnavljanja knjižničnega fonda po nezgodi v knjižnici Akademije znanosti Sovjetske zveze v Leningradu leta 1988, ko je bilo tam zaradi vdora vode uničenih 400.000 izvodov, poškodovanih pa nadaljnjih 3,6 milijonov knjig (FIRE RECOVERY AT THE LIBRARY OF THE ACADEMY OF SCIENCE OF THE USSR). Avtorica Sandra Wright predstavi pomen kratkoročnega in dolgoročnega planiranja konservatorskih programov v kanadskem nacionalnem arhivu (CONSERVATION PROGRAM PLANNING AT THE NATIONAL ARCHIVES OF CANADA).

Zanimiva je rubrika Preservation Standards na str. 324-338, kjer avtorica Victoria Irons Walsh v povzetku CHECKLIST OF STANDARDS APPLICABLE TO THE PRESERVATION OF ARCHIVES AND MANUSCRIPTS navaja, da je SAA identificirala že več kot 150 standardov, ki so v nekakšni zvezi z varstvom arhivskega gradiva. Njen povzetek našteva standarde in vse o njih, od nastanka do trga (mednarodni ISO TC standardi, ameriški ASC in ANSI standardi, organizacije, ki so jih razvile, in ameriške zvezne agencije, ki so jih sprejele).

Komplementamo temu prispevku je Review Essay Mary B. Bowling LITERATURE ON THE PRESERVATION OF NONPAPER MATERIALS, v katerem objavi bibliografijo strokovnih revij in izdaj o materialnem varstvu avdiovizualnega gradiva. Problematiko varstva tega gradiva v isti rubriki obravnava Cheryl Pence v članku AUDIOVISUAL RESOURCES ON PRESERVATION TOPICS, le da navaja primere avdiovizualnih programov, ki se nanašajo na njihovo materialno varstvo predvsem z aspekta splošnega pomena, osveščanja in konservatorskih tehnik.

Sledita rubriki Ocene in Sporočila, kjer predstavljajo dela s tematiko materialnega varstva.

53/3

Za razliko od prvih dveh ta snopič ni tematsko oblikovan. Raziskovalni del sestavljata dva prispevka. V prvem, TO REMEMBER AND FORGET: ARCHIVES, MEMORY, AND CULTURE, geograf Kenneth E. Foote zagovarja tezo, da je kolektivni spomin, kot v metafori imenujejo arhivsko gradivo, širši pojem in vključuje tudi materialne dokaze, kulturo zgodovino, memoariko kakor tudi dokaze o dogodkih, ki bi jih raje pozabili. Ilustrira tudi s primeri. Pomembna je valorizacija. Na valorizacijo se navezuje tudi prispevek Elizabeth Lockwood, "IMPONDERABLE MATTERS": THE INFLUENCE OF NEW TRENDS IN HISTORY ON APPRAISAL AT THE NATIONAL ARCHIVES. Zgodovinsko obravnava kriterije valorizacije v NARA in želi, da bi se kvalitetno obranilo tudi novejšo arhivsko gradivo.

V tem snopiču je prvič objavljen tudi prispevek DOCUMENTING NINETEENTH-CENTURY QUARTZ MINING IN NORTHERN CALIFORNIA. Avtorica je študentka, prva dobitnica nagrade Theodorja Calvina Peasa, prvega urednika Ameriškega arhivista. Nagrado so razpisali po sklepu letnega srečanja SAA 1989 v St. Louisu. Za nagrado lahko kandidirajo univerzitetni študenti izobraževalnega programa arhivistike.

V rubriki Survey je članek avtorice Mary Frances Morrow, MOVING AN ARCHIVES, v katerem obravnava anketo, izvedeno v desetih arhivih, ki so v zadnjih letih morali opraviti večje preselitve arhivskega gradiva. Zanimali so jo vsi postopki od priprav do zaključenih selitev.

Tudi rubrika Case Study vključuje dva prispevka. V prvem, CHICAGO DANCE COLLECTION: A CASE IN POINTE, Carolyn A. Sheehy opisuje, kako je v Newberry Library v Chicagu od l. 1981 nastajala zbirka dokumentov o plesu in plesnih aktivnostih. V drugem prispevku, THE BOSTON CASE OF CHARLES MERRILL MOUNT: THE ARCHIVIST'S ARCH ENEMY, Theresa Galvin s primerom kraje arhivskega gradiva opozarja na ta problem.

Prvi članek Roberta Sinka v rubriki Perspectives, APPRAISAL: THE PROCESS OF CHOICE, se nanaša na valorizacijo. Ob tem, ko so rasle arhivske

zbirke v sedemdesetih letih, je postalo v osemdesetih jasno, da bo potrebno ustvariti vseameriško hanko podatkov, devetdeseta leta pa bodo morala prinesiti pravilno valorizacijo, ki bo izhajala iz skupinskega dela arhivistov. Naslednji prispevek v isti rubriki je CURRICULUM DEVELOPMENT IN ARCHIVAL EDUCATION: A PROPOSAL, v katerem avtor James O'Toole ponuja sedem študijskih programov, kjer bi obravnavali arhivistiko in jih tudi sumira na str. 465.

Mednarodna scena v prvem prispevku v prevodu Amy Nelson prinaša komentarje ruskih zgodovinarjev in arhivistov Nikolaja N. Bolkovitinova, Borisa S. Ilizarova in Sarre Vladimirovne Žitomirskaje na prispevek v AA, leto 52, str. 214-36 (GLASNOST IN ARCHIVES?). V tej rubriki se tudi prvič pojavi prispevek Tonke Župančič, NATIONAL ARCHIVAL SYSTEM AND STRUCTURES IN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA. V njem prikaže zgodovino jugoslovanskih državnih arhivov in organizacijo arhivske službe v Arhivu Socialistične federativne republike Jugoslavije. Problematiko slovaških arhivov sta predstavila Peter Draškaba in Juraj Spirica v članku THE SOLUTION OF THE SPACE REQUIREMENTS OF STATE ARCHIVES IN SLOVAKIA.

Review Essay prinaša poročilo Richarda J. Coxa o RAMP STUDIES AND RELATED UNESCO PUBLICATIONS: AN INTERNATIONAL SOURCE FOR ARCHIVAL ADMINISTRATION (RAMP= Records and Archives Management Program). V njem daje pregled tovrstnih publikacij, ki imajo za Severno Ameriko splošni pomen.

V rubriki Reviews več avtorjev predstavlja nekaj novitet z arhivskega področja.

Kot običajno je zadnja rubrika namenjena sporočilom SAA. Tokrat je objavljeno letno poročilo izvršnega direktorja SAA za leto 1989/90. Zanimivo je stališče SAA do zapiranja arhivov, objavljeno na str. 519.

S3/4

Po pismih uredištvu in odgovorih nanje (Forum) sledi znanstveni prispevek Dona D. Skemerja in Geofreya P. Williamsa MANAGING THE RECORDS OF HIGHER EDUCATION: THE STATE OF RECORDS MANAGEMENT IN AMERICAN COLLEGES AND UNIVERSITIES. Avtorja predstavita rezultate raziskave, ki sta jo izvedla na ameriških univerzah in se nanašajo na njihovo poslovanje. V študiji so zanimive tudi opombe, saj dajejo pregled dotrdanih prizadevanj na tem področju.

Case Studies predstavlja rezultate skupinske raziskave razvoja arhivskih programov štirih strokovnjakov na treh različnih arhivskih fondih: v Nadškofjskem arhivu v Bostonu, na utaški državni univerzi in na univerzi Yale. Avtorji Larry J. Hackman, James M. O'Toole, Lisa Fagerlund in John Dojka so jo poimenovali CASE STUDIES IN ARCHIVES PRO-

GRAM DEVELOPMENT.

Perspectives prinaša edini prispevek Roya Turnbauga. PLOWING THE SEA: APPRAISING PUBLIC RECORDS IN AN AHISTORICAL CULTURE, in se nanaša na valorizacijo javnih arhivov.

Mednarodna scena predstavlja študijo Saliou Mbaye o senegalskih ustnih virih (ORAL RECORDS IN SENEGAL). Prispevek Peep Pillaka, REFORMS IN ESTONIAN ARCHIVES, predstavlja novi estonski državni zakon o arhivih in arhivskem gradivu ter reorganizacijo arhivov v novi neodvisni državi. Ob stoletnici nizozemskega združenja arhivistov Frank Keverling Buisman v članku THE DUTCH ASSOCIATION OF ARCHIVISTS MARKS ITS CENTENNIAL opiše razvoj te organizacije in zakonodajo, ki ga je spremljala in vzpodbujala.

Letna bibliografija "Writings on Archives: 1988" obsega strani 588-665 in je razdeljena na dva dela: na dela o arhivski teoriji in praksi in na popise arhivskih zbirk. Opremljena je tudi z indeksi.

Review Essay objavlja prispevek Ann Pederson, DO REAL ARCHIVISTS NEED ARCHIVES & MUSEUM INFORMATICS?

Pred letno objavo indeksa prispevkov v tem letniku je še vrsta poročil o novih izdajah, nekaj notic in del izbranih novih arhivskih izdaj.

Letnik 54, leto 1991 zvezki 1, 3 in 4 (obseg 431 strani)

Drugega zvezka (Spring 1991) Arhiv Republike Slovenije ni prejel. Če nam ga uspe dobiti kasneje, bo takrat tudi predstavljen.

S4/1

Običajnemu Forumu sledi predsednikov nagovor "DEAR MARY JANE": SOME REFLECTIONS ON BEING AN ARCHIVIST Johna A. Flecknerja na 54. redni letni skupščini SAA v Seattlu 30. 8. 1990.

Raziskovalna prispevka sta dva. Prvi ARCHIVAL REDUX AND REDEEMED: DEFINITION AND CONTEXT TOWARD A GENERAL THEORY, avtorja Fredericka Stielowa, se opredeljuje do polemike o arhivistiki kot teoriji. Sledi članek Barbare C. Orbach, THE VIEW FROM THE RESEARCHER'S DESK: HISTORIANS' PERCEPTIONS OF RESEARCH AND REPOSITORIES. Da bi lahko ugotovila, kdo, kdaj in kako uporablja arhivsko gradivo, je raziskovalka opravila intervju z desetimi zgodovinarji. Rezultate in priporočila tako zgodovinarjem kot arhivistom je strnila v objavljenem prispevku.

Rubrika Surveys je namenjena naročenim prispevkom pregleda razvoja bolj kot literature., na določnem področju in umešča določene iniciative v širše razvojne tokove. V tem snopiču je tako predstavljen prispevek Terry Abraham, COLLECTION POLICY OR DOCUMENTATION STRATEGY: THEORY AND PRACTICE.

Case Studies ali analitična poročila o projektih v tem zvezku predstavljata dve prispevka. V prvem, A NEW MAP FOR FIELD WORK: IMPACT OF COLLECTIONS ANALYSIS ON THE BENTLY HISTORICAL LIBRARY, avtorica Christine Weideman obravnava izkušnje te univerze pri formiranju zbirk v preteklosti. V drugem, THE OKLAHOMA HISTORICAL RECORDS SURVEY, pa Bradford Koplowit obravnava problematiko vodnikov v tej zvezni državi.

Mednarodna scena predstavi sovjetske napore po uspešnem materialnem varstvu v članku PERESTROIKA IN THE ARCHIVES? FURTHER EFFORTS AT SOVIET ARCHIVAL REFORM avtorice Partice Kennedy Grimsted, v katerem napoveduje reforme tudi na tem področju. Avtorja Marie B. Allen in Roland M. Bauman pa povzemata izkušnje z uradnega obiska v Sovjetski zvezi in v daljšem prispevku obravnavata poglede na valorizacijo in dostopnost arhivskega gradiva v novejšem obdobju.

Snopič zaključuje s Poročili o novih arhivskih publikacijah, z Noticami in s Poročilom o delu SAA.

54/3

Snopič začneja z dvema strokovnima prispevkoma. Margaret Hedstrom v UNDERSTANDING ELECTRONIC INCUNABULA: A FRAMEWORK FOR RESEARCH ON ELECTRONIC RECORDS opozarja na pomen arhivskega gradiva na elektronskih nosilcih informacij in na spremembe, na katere moramo v arhivistiki računati z uvedbo nove tehnologije. Na to temo predlaga raziskovalni projekt, ki bi obravnaval najširše vidike novih zapisov. Don C. Skemer pa v analizi DRIFTING DISCIPLINES, ENDURING RECORDS: POLITICAL SCIENCE AND THE USE OF ARCHIVES odkriva, da je bilo v osemdesetih letih mnogo arhivskih raziskav usmerjenih v to, kdo, zakaj in kako uporablja arhivsko gradivo pri svojem delu. Ugotavljali so, da so politične vede najmanj uporabljale to gradivo. Toda, spremembe so obetavne tudi na tem področju.

Literature Survey prinaša le en prispevek. V njem ponovno Terry Abraham razpravlja: OLIVER W. HOLMES REVISITED: LEVELS OF ARRANGEMENT AND DESCRIPTION IN PRACTICE. Obravnava razvoj nivojev obdelave arhivskega gradiva, ki je nekako tiho prešel Holmsovo teorijo petih stopenj.

Case Study objavlja dva članka. Raimund E. Goeller se v "PLAY IT AGAIN, SAM": HISTORICAL SLIDE PRESENTATIONS IN PUBLIC PROGRAMING pogloblja v problematiko predstavljanja arhivske dejavnosti in gradiva, da bo zanimiva. Ohio State University je to očitno uspelo. V drugem, IT ONLY HAPPENS ONCE EVERY HUNDRED YEARS: MAKING THE MOST OF THE CENTENNIAL OPPORTUNITY, Michael F. Kobl ugotavlja, kako je proslavitev stote obletnice University

Clemson omogočila tudi obogatitev arhivski specialni zbirki in razširitev ter obnovo programa.

Mednarodno področje tokrat predstavi zanimiv pogled nizozemskega arhivista Joana van Albada na ameriško arhivistiko v prispevku ON THE IDENTITY OF THE AMERICAN ARCHIVAL PROFESSION: AN EUROPEAN PERSPECTIVE. Sledi mu razprava Alfreda E. Lemmona, CONFRONTING MAN AND NATURE: THE NATIONAL ARCHIVES OF EL SALVADOR. V njem prikaže svoje izkušnje in poglede z obiska salvadorskih arhivov in opozori na njihove potrebe. Mednarodno sceno zaključuje sestavek Vladimirja Kajlika, CZECH ARCHIVES AT THE CROSSROADS: BREAKING WITH THE PAST. V njem pojasnjuje, kako si novonastali samostojni državi utirata nepolitično strokovno pot. Zanimiva je tudi skica, kako si zamišljajo novo organizacijsko strukturo čeških arhivov.

Kot običajno, zvezek zaključuje s pregledom novega tiska, ocenami, kratkimi sporočili in s poročili o dejavnosti SAA.

54/4

V želji za čim popolnejšim zajemanjem stroke urednik Richard J. Cox v uvodu zadnjega zvezka letnika razmišlja o vlogi Ameriškega arhivista THE AMERICAN ARCHIVIST: VOICE OF THE PROFESSION OR ANOTHER ROLE? SOME THOUGHTS AT THE BEGINNING OF AN EDITORSHIP in ponuja še dve novi rubriki: Professional Resources, ki bi bila nekak forum za praktične nasvete za delo arhivistov, in Project Report, ki bo postala forum za kratke prikaze projektov, razpisanih po fondacijah, to je za tisti del informacij, ki jih je včasih težko odkriti. Tudi sicer si bo prizadeval, da bi arhivist našel dovolj stroke - tako zgodovinske kot informacijske -, ki mu morata biti vodilo in jih vabi k sodelovanju.

Raziskovalni prispevek se tokrat nanaša na zgodovino arhivistike. Robert D. Reynolds Jr. obuja zgodovinski spomin v THE INCUNABULA OF ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE IN THE UNITED STATES: J. C. FITZPARTICK'S "NOTES ON THE CARE, CATALOGUING, CALENDARING AND ARRANGING OF MANUSCRIPTS" AND THE PUBLIC ARCHIVES COMMISSION'S UN-COMPLETED "PRIMER OF ARCHIVAL ECONOMY".

Pogled v prihodnost prinaša dve pobudi: v prvi Tyler O. Walters - POSSIBLE EDUCATIONS FOR ARCHIVISTS: INTEGRATING GRADUATE ARCHIVAL EDUCATION WITH PUBLIC HISTORY EDUCATION PROGRAMS - utemeljuje izobraževalni program arhivistike, združen s študijskim programom obče zgodovine. V drugem, ACCESS TO ORAL HISTORY: A NATIONAL AGENDA, pa Bruce H. Brummer zagovarja pomen in dostopnost do ustnih zgodovinskih virov. Zaključuje s predlogi za izboljšanje dostopnosti.

Novouvedena rubrika *Professional Resources* prinaša pomemben prispevek skupine avtoric Hilary A. Kaplan, Marie Holden in Kathy Ludwig, *ARCHIVES PRESERVATION RESOURCES REVIEW*. Od str. 502 do 544 je povzetek zgodovine materialnega varstva arhivskega gradiva od bibliografije splošnih del v angleškem jeziku do posameznih vrst materialnega varstva s posebnim ozirom na dela, ki so izšla v letu 1990 (vključuje pa tudi najznamenitejša dela starejšega datuma).

Mednarodna scena predstavlja japonske arhive. Avtorica Chiyoko Ogawa daje tako pregled arhivov, zakonodaje in strokovnih del v *ARCHIVES IN JAPAN: THE STATE OF THE ART*.

Snopič zaključujejo običajne rubrike.

Letnik 55, leto 1992, snopiči št. 1-4 (obseg 670 strani)

Menim, da bi bilo od tega letnika dalje umestno predstaviti naslove tudi iz rubrike *Reviews* za tiste publikacije, ki imajo pomen za razvoj naše arhivistike.

Tretji zvezek prinaša tudi novo rubriko *Project Report*, kjer bodo poročali o raziskovalnih projektih, financiranih tudi iz drugih virov, in ki se odvijajo tudi v nearhivskih institucijah.

55/1

Snopič je namenjen evropski arhivistiki. Ko urednici Mednarodne scene zaključujeta svoje mandatno obdobje, čutita potrebo po tematski - evropski številki: *EUROPEAN ARCHIVES IN AN ERA OF CHANGE*. Snopič nima običajnih drugih rubrik. Za to številko so značilni tudi povzetki poleg angleščine še v francoskem, nemškem in španskem jeziku.

Uvod Jean Favrierjeve je namenjen značilnostim evropskih arhivov. Prvič se pojavi tudi članek v francosčini hkrati z angleščino.

V prvem preglednem članku, *THE HISTORY OF EUROPEAN ARCHIVES AND THE DEVELOPMENT OF THE ARCHIVAL PROFESSION IN EUROPE*, Michel Duchein daje pregled arhivistike večjih evropskih držav od stare Grčije dalje in napoveduje možno usklajevanje, ne pa unificiranja v prihodnosti. Sledi prispevek Ole Kolstrud, *THE EVOLUTION OF BASIC APPRAISAL PRINCIPLES - SOME COMPARATIVE OBSERVATIONS*. Avtor primerja različne pristope do valorizacije (Anglija, Norveška, Nemčija, ZDA). Naslednji prispevek Erica Ketelaarja, *THE EUROPEAN COMMUNITY AND ITS ARCHIVES*, se nanaša na ustanovitev poenotene arhivske zakonodaje v dvanajstih državah, članicah Evropske skupnosti. V pripravi je gradivo za razpravo na ministrskem svetu. Zanimiv je tudi predlog za ustanovitev mednarodnega arhiva za gradivo Evropske skupnosti. Avtorja Inge Bundsgaard in Michael H. Gelting pa v prispevku *WHAT TO BE OR NOT TO BE? EVOLVING IDENTITIES FOR STATE AND*

GRASSROOTS ARCHIVES IN DENMARK predstavi zgodovino državnih in lokalnih arhivov Danske.

Želje po skupnem evropskem arhivskem izobraževanju predstavi Paule Rene-Bazin v članku *THE FUTURE OF EUROPEAN ARCHIVAL EDUCATION*. Prvi koraki Mednarodnega arhivskega sveta v tej smeri so že bili uspešni. Izobraževanju in poenotenju programov je namenjen tudi prispevek Eckharta G. Franza, *THE VISION OF AN EUROPEAN ARCHIVES INSTITUT*. V takem institutu bi arhivisti raziskovali skupne probleme. Za ta snopič je svoj prispevek dal tudi Friderich P. Kahlenberg - *DEMOCRACY AND FEDERALISM: CHANGES IN THE NATIONAL ARCHIVAL SYSTEM IN A UNITED GERMANY*. Ugotavlja spremembe ob ponovni združitvi Nemčij in predstavi razvoj arhivov v obeh državah. Posledice demokratizacije družbe v vzhodnem delu Srednje Evrope so tudi spremembe v arhivski zakonodaji. Te se odražajo prav tako tudi v dostopnosti arhivskega gradiva. Obravnava jih sestavek madžarskega avtorja Imre Ressa, *THE EFFECTS OF DEMOCRATIZATION ON ARCHIVAL ADMINISTRATION AND USE IN EASTERN MIDDLE EUROPE*. Med bibliografijo člankov na to temo, ki jih objavlja ob zaključku prispevka, je citirana tudi naša revija *ARHIVI*, 1990, s prispevkom Vladimira Žumra *Predlogi organiziranosti arhivske službe v sistemu državne uprave Republike Slovenije*. Spremembe v Sovjetski zvezi, razmere v arhivistiki in med arhivskimi institucijami v novih državah v obširnem prikazu povzema Patricia Kennedy Grimsted - *BEYOND PERESTROIKA: SOVIET-AREA ARCHIVES AFTER THE AUGUST COUP*. Natalya Basovskaya pa v prispevku *THE RUSSIAN STATE UNIVERSITY FOR THE HUMANITIES: A NEW HOME FOR ARCHIVAL SCHOLARSHIP IN RUSSIA* predstavi novo ustanovo za arhivsko izobraževanje v novih zgodovinskih pogojih. Arhivsko gradivo v odnosu do zgodovinskih dogajanj skozi stoletja v Evropi in problematiko provenienc in pertinence v zanimivem razmisleku *DISPLACED EUROPEAN ARCHIVES: IS IT TIME FOR A POST-WAR SETTLEMENT?* utemeljuje Charles Keckemeci. V prispevku *THE ARCHIVAL LEGACY OF SPANISH LOUISIANA'S COLONIAL RECORDS* Alfred E. Lemmon predstavi arhivsko zapuščino na tem geografskem območju in opozori na dogodke, ki so jo sooblikovali. *CHANGING TECHNOLOGIES IN EUROPEAN ARCHIVES* je prispevek Margarite Vazquez de Parga in Pedra Gonzaleza. V njem avtorja zaradi hitrega tehnološkega razvoja v informatiki opozarjata na potrebo po izgradnji integralnega informacijskega sistema v arhivski službi. Sledi prispevek Davida Bearmana, *DIPLOMATICS, WEBERIAN BUREAUCRACY, AND THE MANAGEMENT OF ELECTRONIC RECORDS IN EUROPE AND AMERICA*. Primerja tradicijo, vplive in iskanja pravih pristopov ob izzivu novih tehnoloških pridobitev. Možnosti obstoja mednarodne arhivske informacijske mreže je Francis

X. Blouin Jr. predstavil na osnovi izkušenj raziskovalnega projekta o arhivskih fondih v Vatikanu - A CASE FOR BRIDGING THE GAP: THE SIGNIFICANCE OF THE VATICAN ARCHIVES PROJECT FOR INTERNATIONAL ARCHIVAL INFORMATION EXCHANGE. Strukturo in aplikacijo ameriškega MARC AMC sistema pri tem raziskovalnem projektu je predstavila Elizabeth Yakei v članku PUSHING MARC AMC TO ITS LIMITS: THE VATICAN ARCHIVES PROJECT.

V tem snopiču je tudi rubrika Poročila z mednarodnih simpozijev. Objavljajo tri prispevke. Prvi je RESPONSE TO THE MINISTER'S SPEECH AT THE OPENING OF THE MAASTRICHT SYMPOSIUM "ARCHIVES AND EUROPE WITHOUT BOUNDARIES" - avtorice Comfort A. Ukwu iz Nigerije. Sledi Marjorie Rabe Barritt: HARMONIZATION TO MEET THE CHALLENGE OF CHANGE, ki se prav tako nanaša na simpozij v Maastrichtu leta 1991, in enako zadnji prispevek Nancy Bartlett: INTROSPECTION AND FORECAST AT THE MEETING IN MAASTRICHT.

Za zaključek snopiča so objavljeni vsi soustvarjalci te številke s fotografijami in biografskimi podatki.

55/2

Snopič je klasično zasnovan, le da so vsi prispevki tako ali drugače povezani s tehnologijo elektronske informatike pri delu v arhivih kot v znanosti. Njegovo vsebino napoveduje urednik Richard A. Cox v uvodu ELECTRONIC INFORMATION TECHNOLOGY AND THE ARCHIVIST: BRIGHT LIGHTS, LINGERING CONCERNS.

Snopič vsebuje dva znanstvena prispevka. V prvem, SCHOLARLY COMMUNICATION AND INFORMATION TECHNOLOGY: EXPLORING THE IMPACT OF CHANGES IN THE RESEARCH PROCESS ON ARCHIVES avtorja Avra Michelson in Jeff Rothenberg v svoji raziskavi obravnavata interakcijo dveh smeri: informacijske tehnologije in raziskovalne prakse predvsem med raziskovalci humanisti in raziskovalci družboslovci. Obe smeri zgodovinsko in razvojno tudi utemeljujeta. V obširni razpravi so pomembne tudi opombe, ki dajejo pregled vseh dosedanjih dosežkov na področju avtomatske obdelave podatkov v arhivih - tako po tehnološki kot po vsebinski plati. Ob zaključkih in bogato utemeljenih priporočilih avtorja dajeta tudi kompletno bibliografijo na področju razvoja informacijske tehnologije v najširšem smislu besede (na str. 303-315).

Druga razprava je ENHANCING ARCHIVAL DESCRIPTION FOR PUBLIC COMPUTER CONFERENCES OF HISTORICAL VALUE: AN EXPLANATORY STUDY. Avtorici Anne J. Gilliland-Swetland in Carol Hughes sprva obrazložita pojem "računalniška konferenca" in njeno uporabnost, nakar sistematično obdelata zamišljeni pristop in njen arhiv-

ski popis. Metoda je praktična za tiste, ki nimajo dovolj izkušenj z računalniki.

Sledi rubrika Perspectives, ki objavlja dva pogleda. ARCHIVAL THEORY AND THE PRESERVATION OF ELECTRONIC MEDIA: OPPORTUNITIES AND STANDARDS BELOW THE CUTTING EDGE avtorja Fredericka J. Stielowa se nanaša na nujnost ohranitve izbranega elektronskega spomina. Arhivistika se mora nanj primerno odzvati, da prepreči katastrofo v prihodnosti. Sposobna mora biti nove zapise reproducirati in jih ohranjati čitljive. Avtorica Jackie M. Dooley pa se v razmišljanju SUBJECT INDEXING IN CONTEXT osredotoči na klasifikacijo v USMARC AMC programu.

Mednarodno sodelovanje odpira Robert M. Warner s prispevkom INTERNATIONAL ARCHIVAL ADVENTURES: A REMINISCENCE iz osebnega dnevnika med 1968 in 1989, to je v letih, ko je bil mednarodno najbolj aktiven pri Mednarodnem arhivskem svetu.

Sledi bogata predstavitev novih izdaj: Archival Appraisal avtorjev F. Boles in J. Marks Young, New York, 1991. (str. 370). Valorizacijo obravnava tudi The Archival Appraisal of Records Containing Personal Information: A RAMP Study with Guidelines, publikacija UNESCO, Pariz 1991. Gradivo je pripravila Terry Cook (str. 371-372). Sledi The Impact of Computerization on Archival Finding Aids: A RAMP Study. Pripravil jo je Christopher Kitching, izdal pa UNESCO v Parizu 1991 (str. 373-374). L. Ray Patterson in Stanley W. Lindberg sta pri University of Georgia Press, Athenes, GA, izdala I. 1991 The Nature of Copyright: A Law of Usres' Rights (str. 374-376). Janice L. Reiff je pri The American History Society v Washingtonu, D. C. tudi I. 1991 izdala knjigo Structuring the Past: The Use of Computers in History (str. 376-377). M. Susan Barger in William B. White sta pripravila pregledno publikacijo The Daguerreotype: Nineteenth-Century Technology and Modern Science, Smithsonian University Press, Washington D. C. 1991 (bibliografija literature konservacije fotografij) (str. 381-382). Zanimiv je tudi prispevek Documenting Diversity: A Report on the Conference on Documenting the Immigration Experience in the United States of America, 1990, ki ga je pripravil Planning Committee CDIE, St. Paul, Minn. Immigration History Research Center, University of Minnesota, 1991 (str. 382-383).

Pred rubriko o delu SAA so našli še nekaj najnovjših izdaj nekaterih arhivskih zbirk.

55/3

Polemičnemu in kritičnemu Forumu sledi urednikov prispevek, CHARTING THE UNKNOWN: THE CONTINUING NEED FOR RESEARCH ABOUT ARCHIVAL WORK, INSTITUTIONS, AND PROFESSION. Richard J. Cox v njem razmišlja o tem, kako malo vemo o svojem poklicu. Predstavi

sodelavce tega snopiča, ki je tematsko oblikovan tako, da daje različne poglede na stroko in delavce ter delo v njej.

V prvem prispevku - nagovoru nove predsednice - **READING, 'RITING, AND 'RITHMETIC: SPECULATIONS ON CHANGE IN RESEARCH PROCESSES** Trudy H. Peterson je izražen pomen arhivista v t. i. "tehnološki" dobi.

V rubriki raziskovalnih prispevkov sta dve objavi. V prvi, **QUALIFICATIONS DESIRED BY EMPLOYERS FOR ENTRY-LEVEL ARCHIVISTS IN THE UNITED STATES** Alan D. Gabehart prikaže rezultate študije o pričakovanih delodajalcev glede profila pri zaposlovanju novih arhivskih delavcev. Študija tudi tabelarično prikaže potrebe po takih kadrih. Osnova je izvedena anketa. Drug prispevek sta pripravila avtorja Barbara L. Floyd in Richard W. Oram, **LEARNING BY DOING: UNDERGRADUATES AS EMPLOYEES IN ARCHIVES**. Kot prva prikazujeta delo dodiplomcev v univerzitetnih arhivih. Objavljata tudi anketna vprašanja, ki sta jih naslovila nanje.

Tokratna Case Study prinaša razpravo Richarda Charter Davisa, **GETTING THE LEAD OUT: THE APPRAISAL OF SILVER-LEAD MINING RECORDS AT THE UNIVERSITY OF IDAHO**. Opozarja na problem valorizacije z metodološkega in teoretičnega vidika in potrebo arhivistov po temeljiti pripravi in poznavanju gradiva in problematike pred odločitvijo o odbiranju. Utemeljuje s primerom rudarskega arhivskega fonda.

Rubrika Perspectives objavlja samo prispevek Johna J. Grabowskega, **KEEPERS, USERS, AND FUNDERS: BUILDING AN AWARENESS OF ARCHIVAL VALUE**. Nanaša se na pomen predstavljanja in razumevanja arhivske dediščine ter opozarja na programe, ki to omogočajo.

Nova rubrika Project Report prinaša prvi prispevek avtorjev Petra J. Wosha in Elizabeth Yakel, **SMALLER ARCHIVES AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT: SOME NEW YORK STORIES**. Nanaša se na problematiko manjših arhivov, arhivov verskih skupnosti in medsebojno sodelovanje v stroki.

Mednarodno sodelovanje: Joan Warnow-Blewett v prispevku **WORK TO INTERNATIONALIZE ACCESS TO THE ARCHIVES AND MANUSCRIPTS OF PHYSICS AND ALLIED SCIENCES** predstavi problem mednarodne dostopnosti arhivskih zbirk. Projekt se nanaša na fiziko in sorodne znanosti, speljan na AIP.

V rubriki Reviews je zanimivo poročilo o knjigi Ann D. Gordon, **Using the Nations' Documentary Heritage: The Report of the Historical Documents Study**, New York, 1992. (str. 490-492). Lewis J. Bellardo in Lynn Lady Bellardo sta izdala **A Glossary for Archivists, Manuscript Curators, and Records Managers**, Chicago, SAA 1992. (str. 493-496). Izšla je tudi novelirana izdaja **The Encyclopedia of Records Retention**, ki jo je pripravila Jesse L. Clarik, North-

field, Ill. (str. 496-497). Zanimiva je publikacija **Conserving and Preserving Materials in Nonbook Formats** avtorjev Kathryn Luther Henderson in Williama T. Hendersona iz Urbana-Champaign, Ill. - University of Illinois, 1991. (str. 497-499). Bryant F. Tolles, Jr., je v Nashvillu, Tenn. izdal **Leadership for the Future: Collected Essays**. Izdala American Association for State and Local History, 1991 (str. 499-500). Suzanna Moody, in Joel Wurl sta pri Greenwood Press, New York, 1. 1991 izdala knjigo Centra za raziskave priseljevanja: **A Guide to Collections**.

Kratkim noticam sledi izbrana bibliografija najnovejših del. Snopič ponovno zaključuje s poročilom o delu SAA.

55/4

Snopič je zasnovan kot prispevek k razmišljanjem o arhivskih izobraževalnih programih, v uvodnem sporočilu urednika pojasnjuje Richard J. Cox.

Objavljen je tudi predsednikov nagovor Franka G. Burkea na letni skupščini SAA v Montrealu, Quebec v Kanadi, 13. septembra 1992: **LETTING SLEEPING DOGMAS LIE**. Nanaša se na poklic arhivista in njegovo oblikovanje in pomen dopolnilnega izobraževanja.

Raziskovalna prispevka sta dva. V prvem, **THE AMERICAN ARCHIVIST, 1971 TO 1990: A DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF THE ARTICLES**, Mary Sue Stephenson na zanimiv način analizira prispevke za omenjeno obdobje. V drugem, **THE OHIO HISTORICAL SOCIETY AND THE ESTABLISHMENT OF THE STATE'S ARCHIVES: A TALE OF ANGST AND APATHY**, pa Dennis East opisuje razvoj arhivov zvezne države Ohio, ZDA, od zgodnjega začetka 20. stoletja do leta 1959, ko je zgodovinsko društvo postalo arhivska služba, in vse do osemdesetih let.

Poročilo o raziskovalnem projektu se tokrat nanaša na računalništvo. Richard Carter Davis ga je stnil v prispevek z naslovom **ADVENTURES WITH MICRO MARC: A REPORT ON IDAHO'S CENTENNIAL DATABASE**.

Študentska nagrajena raziskava je **TRANSCENDENT CONCEPTS: POWER, APPRAISAL, AND THE ARCHIVIST AS "SOCIAL OUTCAST"** avtorja Roya C. Schaefferja, študenta University of British Columbia v Vancouveru v Kanadi. Nanaša se na valorizacijo. Poleg zgodovinskega pregleda tega problema razpravlja tudi o principu odgovornosti pri valorizaciji in postavitvi enotnega kriterija potrebnih vrednot za to opravilo.

Rubrika ocena in poročil prinaša oceno knjige **A Sourcebook of Standards Information: Education, Access, and Development** avtorjev Stephen N. Spivaka in Keitha A. Winsella, Boston, G. K. HALL, 1991. Opozarjajo še na dve publikaciji s področja restavracije in konservatorstva: **Perspectives on Natural Disaster Mitigation: Papers Presented at 1991 AIC Workshop**, AIC, Washington, D. C. 1992 in

Disaster Planning and Recovery: A How to Do It Manual for Librarian and Archivists avtorice Judsith Fortson, New York, Neal Schuman, 1992. Ostali prispevki so bolj internega ameriškega pomena.

Sledi rubrika iz dela SAA. Zvezek sklencejo z letnimi bibliografskimi podatki in indeksom.

Milica Trebše-Štolfa

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 47, zvezek 1-4

Der Archivar, letnik 47, zvezek 1

Osrednja tema tega zvezka je 64. arhivski dan (zborovanje) v Augsburgu leta 1993. Objavljena so predavanja, poročila in referati, ki jih je bilo slišati na tem strokovnem zborovanju in so povečini obravnavali problem vrednotenja (ocenjevanja) nalog arhivov.

Poročilo o zborovanju je za Der Archivar napisal Diether Degreif. Najprej nam predstavi kraj zasedanja in nekaj uvodnih misli. Augsburg s svojo 2000-letno tradicijo je bil od 27. do 30. septembra 1993 cilj okoli 800 arhivark in arhivarjev. Pred uradnim začetkom arhivskega zborovanja so se 27. septembra sestali predstavniki komunalnih arhivov na nemškem dnevu mest na svoji 9. zvezni konferenci. Pozno popoldne istega dne je predsednik Društva nemških arhivarjev, dr. Hermann Rumschöttel, pozdravil predstavnike tiska in označil pri tem arhivsko zborovanje kot najpomembnejšo obliko arhivsko-znanstvene in arhivsko-strokovne diskusije z izrazito internacionalnim značajem. Udeleženi je bilo namreč 80 arhivskih strokovnjakov iz sosednjih držav. Pomembno točko razgovora so predstavljala stvarna poročila o položaju arhivov in arhivskih združenj, kakršnega so ustvarili tako politični kot vojaški preobrati v vzhodni in južni Evropi. Dr. Rumschöttel je imel zadnjikrat v svojem osemletnem mandatu kot predsednik Društva nemških arhivarjev nalogo uradno odpreti nemški arhivski dan. V svojem uvodnem predavanju govori o nemški arhivistiki od 3. oktobra 1990 dalje.

Sledijo referati, predstavljeni na prvem skupnem delovnem zasedanju, z naslovom Vrednotenje nalog arhivov - 1. del. To zasedanje je vodil dr. Diether Degreif. Prvi diskutant, Wilfried Schöntag, je v svojem referatu priporočil izvedbo intenzivne analize nalog in kritiko nalog arhivov. V svojem razmišljanju je podal stališče, da je arhivsko raziskovanje iz arhivsko-strokovnega pogleda lahko utemeljeno, če gre za arhivsko-znanstvena in pomožno-zgodovinska temeljna dela, odvisna od virov. V naslednjem referatu z naslovom: K problematiki vrednotenja v državnih arhivih vzhodnih nemških zveznih dežel podaja Peter-Joachim Rakow ugotovitve, dobljene iz 9 deželnih

arhivov. Norbert Reimann v svojem referatu osvetljuje vrednotenje nalog s položaja komunalnih arhivov. V analizi (vrednotenju) nalog vidi vsekakor legitimno zahtevo družbe pri arhivih. Beate Berger pa v svojem prispevku obravnava to problematiko v komunalnih arhivih vzhodnih zveznih nemških dežel. Tudi v teh arhivih se je po združitvenem procesu zelo povečalo število uporabnikov arhivskega gradiva, ki predvsem iščejo dokumente za restitucijsko pravico in rentne zadeve ali dokumente v zvezi z gradnjami. Tudi znanstvena uporaba se je zelo povečala. V uporabi, publicistični dejavnosti in delu za javnost vidi tri oblike uporabe arhivskega gradiva.

Nadalje so objavljeni referati, ki so bili predstavljeni na drugem skupnem delovnem zasedanju. Heiner Schmitt se v svojem referatu vprašuje: ali se morajo arhivi "izplačati"?, in sicer govori o ABD (arhivskih, bibliotečnih, dokumentacijskih) ustanovah v precepu med varstvom kulture dobrine in trženjem. Zago varja tezo, da ima storitev svojo ceno in v tržnogospodarskem smislu pelje to k ustvarjanju vrednosti. Po njegovem mnenju se bistvena naloga arhivov in arhivarjev ne sme na noben način omejevati na obdelavo in hranjenje gradiva. Veliko bolj imajo pravico oziroma je njihova naloga, da posredujejo kulturno dediščino celotni družbi. Pravi: "Mi vsi bomo končali kot nekoristni dinosavri, če se ne bomo naučili obvladati pravil igre modernega tržnega gospodarstva, ki na nohen način ne izvzema kulturne dediščine in njenega varovanja". Peter Dusek v svojem prispevku govori o odpiranju in uporabi gradiva v ORF-televizijskem arhivu, in sicer v precepu gospodarstva in kulturno-zgodovinske pomembnosti. Renate Köhne-Lindenlaub razodeva problematiko uporabe gradiva s pogleda arhivov podjetij in zastavlja vprašanje: servisna usluga proti raziskovanju? Podjetja so v družbenem redu Zvezne republike avtonomna. Avtorica izpostavi posebnosti, ki se pojavljajo med arhivi v podjetjih ter državnimi in komunalnimi arhivi. Komaj eno podjetje si lahko oziroma hoče privoščiti arhiv samo ali predvsem za javnost. Martin Dallmeier v referatu izpostavi vprašanje: kulturna obveznost lastnine? in govori o problematiki uporabe s pogleda privatnih arhivov ter pokaže istočasno skupne značilnosti in razlike od javno-pravnih arhivov. Sledita še dve predstavitvi dela arhivov, in sicer Günter Weller predstavlja na primeru arhiva nemškega zveznega parlamenta informativno službo parlamentarnih arhivov in Monika Faßbender informativno službo strankarskih arhivov.

S poročili osmih strokovnih skupin o njihovih delovnih sejah na 64. nemškem arhivskem dnevu se zaključijo prvi del prispevkov v časopisu. Heinz-Günther Borch je opisal predzgodovino, nastanek, parlamentarno zasedanje in zaključne opombe pri nastajanju porenko-pfalskega deželno-arhivskega zakona. Sledi tudi objava tega zakona (5. oktober 1990). Hanns Peter Neuheuser piše o zdravstvenem varstvu v arhivih (k ogroženosti zaradi okužbe s plesnijo pri ravnanju z arhivskim gradivom). Temu sledi poročilo

Martina Schata o mikrobioloških in alergijskih raziskavah arhivalij in arhivskih prostorov.

Arhivskim poročilom in zasedanjem so namenjene nadaljnje strani časopisa. Najprej so poročila z nemškega področja: Uradna menjava v državnem arhivu Ludwigsburg, o kateri nas seznanja Günter Cordes, Peter Veddeler poroča o Pridobitvi zapuščine pruskega diplomata Girolama Marcheseja Lucchesinija (1751-1825) v Državni arhiv Münster, Volker Wahl o Uradnem ponovnem odprtju Državnega arhiva v Altenburgu, Rolf Westheider o prevozu gradiva urada Versmold v Mestni arhiv Versmold, Stefan Fischer o zapuščini Felixa Hartlauha in Fritza J. Raddatza v Literarnem arhivu Marbach ter o 2. allgäuskeni arhivskem srečanju v Kaufbeurnu. Adelheid Rahmen-Weyer predstavi 27. renski arhivski dan v Hennefu, Andrea Grosehe 38. strokovno srečanje rensko-pfalških in posarskih arhivarjev v Koblenzu, Dirk Jachomowski 9. šlezviško-holsteinski arhivski dan v mestu Heide, Hannelore Schneider in Volker Wahl 42. türinški arhivski dan 1993 v Meiningenu, Helma M. Th. Massalsky 45. westfalski arhivski dan v Münstru, Malte Bisehoff 23. in 24. strokovno zborovanje schleswiško-holsteinskih komunalnih arhivov v Schleswigu, Gabriele Stüber 2. zborovanje delovnega združenja južno in vzhodnonemških cerkvenih arhivov v Schönberg/Taunusu, Ulrich S. Socnius letno srečanje delovne skupine Regionalni gospodarski arhivarji in nazadnje še Volker Trugenberger kratko poroča o kolokviju o negovanju plemiškega arhiva. Iz Romunije je objavljeno poročilo z naslovom: Papir ostaja, in iz Španije: Sprememba v španski arhivistiki, ki nam jo predstavi Wolfgang Leesch.

Naslednje strani časopisa so namenjene predstavivam oziroma ocenam novih publikacij. Predstavljeno je skupno 14 novih knjig in zvezkov periodike.

Za konec so zabeležena še osebna obvestila, dva nekrologa posvečena Karlu-Friedrichu Eiselu (1928-1993), ki je bil okrožni višji arhivski svetnik, in arhivski direktorici Maren Kuhn-Rehfußovi (1938-1993) ter razna druga obvestila.

Der Archivar, letnik 47, zvezek 2

Prva v tem zvezku objavlja svoj daljši prispevek Angelika Menne-Häritz, ki se ukvarja z novimi vprašanji stare diskusije, in sicer, vprašanjem provenienčnega principa kot merilnega nadomestka. Harmut Weber nadalje govori o arhivarju in tehniki v arhivu in s stališča zgodovinskega razvoja opisuje nastale spremembe v opisu tega poklica in nadaljuje s konsekvencami za strokovno izobrazbo v času propada papirja in v času moderne informacijske tehnologije. Kakor vsak poklic se je tudi poklic arhivarja v teku njegove dvatisočletne zgodovine spreminjal. Arhivarji so se pri profesionalnih rešitvah svojih nalog že od nekdaj opirali na tehnično pomoč. Pomen tehnike pri opravljanju arhivskih strokovnih nalog se stalno veča (narašča). Sledi prispevek, ki ga je napisal Alois

Vogel in opisuje 30-letno delo centralne dokumentacije Parlamentsspiegel. Parlamentsspiegel je bil ustanovljen kot časovno primeren in izčrpen informacijski medij o parlamentarnem delu in politični diskusiji v zveznem parlamentu, zveznem svetu in deželnih parlamentih. Trideset let Parlamentsspiegla je pomembno obdobje v konceptualnem in organizacijskem razvoju informativne službe za parlament in za politično zainteresirano javnost. Prispevka v nadaljevanju objavlja Volker Trugenberger, zanimiva govorita o elektronski obdelavi podatkov za arhivsko uporabo. Spričo raznolikosti na tržišču nahajajočih se sistemov in programov AOP, je AOP-odbor konference arhivskih referentov zveze in dežel spomladi 1992 sklenil, da izdela katalog kriterijev za arhivsko uporabne programe, za arhivsko upravo in arhive. Ta odbor je imel željo na novo vpeljati avtomatske postopke, kjer jih še ni bilo, drugod pa izgraditi (preurediti) obstoječe aplikacije. Dne 28. aprila 1993 je odbor dokončal ta katalog kriterijev in konferenca arhivskih referentov ga je 30. septembra priporočila za uporabo. Drugi prispevek obravnava "sick building syndrom" v arhivih in bibliotekah, predstavljata pa ga Angela Vogel in Wolfgang Hans Stein. Sick building syndrom je v anglo-saški literaturi poimenovan kompleks bolezenskih faktorjev, ki so v ožjem smislu povezani z gradnjo stavb, notranjo opremo in delovnimi pogoji. Tem prispevkom sledi objava zakonskih predpisov in upravnih predpisov za državno arhivsko gradivo in varstvo arhivskega gradiva v Zvezni republiki Nemčiji.

Naslednji del časopisa zapolnjujejo poročila o arhivskih dnevih in zborovanjih. Kot ponavadi najprej z nemškega področja: Prevzem arhivskega gradiva Enotne socialistične stranke Nemčije (SED) v Brandenburški glavni deželni arhiv, Nova zgradba hesiškega Državnega arhiva Darmstadt v nekdanjem dvomem gledališču (slovesna predaja ključev je bila 3. februarja 1994), Brigit Richter poroča o inventarizaciji pečatov v Saškem glavnem državnem arhivu v Leipzigu (prve izkušnje pri računalniško podprtem zajemanju podatkov in obdelavi), Angela Grunet predstavlja ovrednotenje revalvacijskih davčnih aktov v Mestnem arhivu Kamenz, Claus Brüggemann na kratko opiše arhivski program RESANA v Arhivu za krščansko socialno politiko (RE-registratur, SA-Sammlungen, NA-Nachlässe), Manfred Berger piše o ustanovitvi arhiva Ida-Selle v Dillingenu (15. oktobra 1993), katerega naloga je zbiranje in obdelovanje materiala za zgodovino otroških vrteev in razvoj vgojiteljskega poklica, Martina Röber poroča o 3. arhivskem dnevu v Plauen, Bodo Uhl o letnem srečanju fototehniškega odbora v Potsdamu in Freiburgu ter še Gabriele Mühlnickel o 26. in 27. srečanju delovne skupnosti badenskwürttemberških vojnih arhivov v gradu Maurach in Tauberbischofsheimu.

Sledijo naslednje stalne rubrike, kjer je najprej predstavljenih oziroma ocenjenih 23 del in navedenih še precej več samo po naslovih. Temu sledijo poročila o osebnih informacijah, nekrologa, posvečena prof.

dr. Walterju Grubeju (1907-1992) in prof. dr. Aloisu Thomasu (1896-1993) ter še rubrika Razno in obvestila Društva nemških arhivarjev.

Der Archivar, letnik 47, zvezek 3

V tem zvezku so najprej predstavljeni arhivi v Dresdnu, kjer je hil drugič v zgodovini nemške arhivistike 65. nemški arhivski dan in 21. dan zgodovine dežel/države. Reiner Groß najprej predstavi Saški glavni državni arhiv, njegov razvoj, gradivo, ki ga hrani, ter statistiko o uporabi. Carola Schauer opiše Mestni arhiv v Dresdnu, Matthias Lienert pa Univerzitetni arhiv Tehniške univerze prav tako v Dresdnu, ki je na podlagi saškega zakona o visokih šolah centralna delovna enota univerze in podrejen direktno kolegiju rektorata. Skupaj z rektoratom od leta 1992 nadaljuje izdajanje serije: Zgodovina Tehniške univerze Dresden v dokumentih in slikah.

Naslednja tema v časopisu nosi naslov Arhivi in komunalna zgodovina. Franz-Josef Jakobi razlaga koncepcijo in ohlikovanje "mestne zgodovine", Leo Peters podaja izkušnje pri raziskovanju in predstavitvi vojne zgodovine, Antjekathrin Graßmann pa podaja misli pet let po izidu zgodovine mesta (Zgodovina Lübecka), Maren Ballerstedt predstavlja že večletne izkušnje glede mestnega zgodovinopisja v Magdeburgu, Manfred R. W. Garzmann pa mestno-historične projekte v Braunschweigu. Nadalje Christoph J. Drüppel v svojem prispevku govori o jedrih nalog in ahivu tujih nalogah v komunalnih arhivih. Pravi, da so razstave in zgodovinopisne publikacije že od nek-daj arhivarjem najljubši "otrok". Svoje videnje problema podaja z vprašanjem: kako naj bo spričo hitro rastočega obsega in po arhivskem vrednotenju obdelana pričakovana količina aktov, zagotovljena pove-zava med originalnimi in didaktičnimi nalogami? Peter Dohms razpravlja o mestnem zgodovinopisju kot doživljaju (izkušnji) in možnosti. Klaus Schwabe pa o problemih pri uporabi arhivov nekdanjih SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschland - Enotna socialistična partija Nemčije) okrajnih vodstev Rostock, Schwerin in Neubrandenburg. Na področje restav-ratorstva posega Wilfred Feindt, ki v prispevku govori o izobraževanju restavradorjev in o priporočilih nemškega bibliotekarskega instituta nastalih tabelah arhi-varjev in bihliotekarjev.

Naslednje strani časopisa polnijo poročila o arhiv-skih zasedanjih in zborovanjih, in sicer z inter-nacionalnega področja: o jesenskem zborovanju 1993 IASA (Internationalen Vereinigung der Schallarchive) - deželnih skupin Nemčije/Nemške Švice. Z nemškega področja: o zbirki Willy Pragher v Državnem arhivu Freiburg poroča Eva Gießler-Wirsig, Clemens Rehm o zapuščini Nok, ki dopolnjuje centralni del v Splošnem deželnem arhivu, Albrecht Ernst o modernih arhivih za historično fasado (otvoritev novih službenih prostorov Državnega arhiva Sigmaringen/Stuttgart), Bet-tina Schleier o zasedenosti arhivskih depojev v Dr-

žavnem arhivu Bremen, Bernhard Parisius o prev-zemu aktov nekdanje kaznilnice Emsland v Državni arhiv Osnabrück, Manfred Rasch o arhivu delniške družbe Thyssen v novih prostorih, Wigbert Tillmann o arhivu vzhodnonemškega gledališča v umetniški kor-poraciji Esslingen, Wolfgang Müller piše o 39. stro-kovnem zborovanju rensko-pfalških in sarlendskih arhivarjev v Saarbrücku, Michael Wettengel o 21. zasedanju odbora za elektronsko obdelavo podatkov ARK v Dresdnu, Rainer Stahlschmidt o srečanju zahodnonemških državnih arhivarjev v Düsseldorf-Kalkumu, ko so govorili o sodnih aktih, Heiner Schmitt o spomladanskem zasedanju medijskih arhi-vov v Leipzigu, Wolfgang Müller o spomladanskem zasedanju strokovne skupine 8 društva nemških arhi-varjev v Mainzu. Z italijanskega področja poroča Ugo Cova o arhivih v Italiji, iz Rusije pa Hermann Schreyer o novih zakonsko-arhivskih določbah pri preoblikovanju arhivistike v ruski federaciji in na koncu še Ivan Martinovsky o spremembah na pod-ročju arhivistike na Češkem.

Sledi naslednja redna tema o predstavitvah ozi-roma ocenah knjig. Tokrat je predstavljenih 25. Na-vedeni so tudi katalogi, ki so bili izdelani pri različnih razstavah. Ta zvezek zaokrožijo osebna sporočila, nekrmlogu Franzu Laubenbergerju (1917-1993), direk-torju Mestnega arhiva Freiburg, in Friedrichu Wil-helmu Oedigerju (1907-1993), direktorju Državnega oziroma Glavnega državnega arhiva v Düsseldorfu, z navedbo njegovih samostojnih objav, in prav na kon-cu še prispevek Elisabeth Kremers, ki govori o avto-matiziranem prevzemu podatkov v arhivski program FAUST z uporabo skencerja, in pregled terminov raz-nih prireditev (večinoma razstav) od septembra 1992 pa do konca leta 1994.

Der Archivar, letnik 47, zvezek 4

Referati (razen dveh) v prvem delu tega zvezka obravnavajo arhivske zakone ali pa zakonska določila in upravne predpise za arhive. V prvem prispevku Jürgen Wetzel predstavlja arhivski zakon Deželnega arhiva Berlin. Najprej opiše njegovo predzgodovino, opozarja na pomembne vidike in posebnosti pri tem zakonu, v nadaljevanju pa sledi tudi ohjava zakona, ki nosi datum 29. november 1993. Drugi prispevek govori o novogradnji skladišča Rensko-westfalskega gospodarskega arhiva v Kölnu s predzgodovino, na-črtih za skladiščno poslopje, opisom stavbe same in na koncu še o znesku skupnih finančnih stroškov, vlo-ženih v novogradnjo. Riekmer Kießling nam predstavi raziskave in rezultate delovne skupine westfalskega arhivskega zavoda, državne arhivske uprave dežele Nordrhein-Westfalen in arhivske posvetovalnice Rheinland. Ta delovna skupina se ukvarja s pro-blemom razpadanja papirja in s tem uničenjem infor-macij, ki so zapisane na njem. Naslednji prispevek pa zopet govori o arhivski zakonodaji, in sicer Peter Dohms in Anette Gehauer-Berlinghof objavljata za-

konske določbe in upravne predpise za državne arhive in arhivsko gradivo v Zvezni republiki Nemčiji.

Sledi naslednja redna tema v časopisu: Arhivska poročila in zborovanja. Z mednarodnega področja poroča Frank Rainer Huck o zgodnjespomladanskem zasedanju IASA deželne skupine Nemčije/Nemške Švice. V Belgiji (v Aldenbiesenu) se je odvijal 4. belgijsko-nemško-nizozemski arhivski simpozij in o njem nam poroča Aloys Schwersmann. Christian Reinicke poroča o Stage technique international d'archives Paris 1994, ki se ga je udeležilo tudi veliko predstavnikov tujih držav, med drugim tudi iz Slovenije. S področja nemške države je objavljeno poročilo o zamenjavi v vodstvu Glavnega državnega arhiva v Stuttgartu, ki ga je napisala Margareta Bull-Reichenmiller. Sledi poročilo o predaji dolžnosti v Državnem arhivu Sigmaringen, nadalje predstavitev Publikacije Brandenburškega glavnega deželnega arhiva, o kateri poroča Kärsstin Weirauch. Ona nam v naslednjih vrsticah predstavi tudi novo skladišče brandenburškega glavnega deželnega arhiva. Eckhard Möller nas seznanja z novimi komunalnimi arhivi v Harsewinklu in Herzebrock-Clarholzu, Everhard Kleinertz o poslovitvi prof. dr. Huga Stehkämperja, Andrea Wettmann o širitvi nemškega literarnega arhiva v Marbachu že v letu 1995, o privatnem arhivu Adolf Diamant ter o 17. hesijskem arhivskem dnevu v Wetzlaru. Adelheid Rahmen-Weyer nam poroča o renskem arhivskem dnevu v Hückelhovenu, Elke Imberger o 10. šlezviško-holsteinskem arhivskem dnevu v Schwarzenbuku, Udo Schäfer o 154. jugozahodnem arhivskem dnevu v Bietigheim-Bissingenu, Klaus Karg o skupnem študijskem zasedanju zveznih konferenc cerkvenih arhivov v Nemčiji in delovni skupnosti arhivov in bibliotek v evangeličanski cerkvi v Waldfishbach-Burgalbenu, Bettina Wischhöfer o 4. zasedanju severonemških cerkvenih arhivov v Plönu, Gabriele Stüher o 3. zasedanju južno- in vzhodnonemških cerkvenih arhivov in Jürgen Steiner o delovnem zasedanju 1994 Združenja nemških arhivarjev v gospodarskih arhivih v Leipzigu. S področja belgijske države nam poroča Horst A. Wessel o novih impulzih za zgodovino belgijskih podjetij. Poročilo iz Francije objavlja Michael Sander, ki poroča o prizadevanjih za ohranitev virov za zgodovino delavskega gibanja v Lothringenu. Zadnje kratko poročilo je iz ZDA, v katerem Thomas Trumpp piše o nahajališču tekstovnih arhivov.

Pod že stalno rubriko o poročilih o literaturi je predstavljeno oziroma ocenjeno 24 izdaj knjig in različnih zvezkov periodike. Sledi repertorij otvoritev v letu 1993/94 ter osebne vesti, nekrolog, posvečen prof. dr. fil. Helmutu Croonu, in še rubrika Razno z zelo raznolikimi kratkimi prispevki. Vsebina tega zvezka se zaključuje s seznamom prireditvenih terminov od septembra 1992 pa do septembra 1995 in z informacijami Društva nemških arhivarjev.

Vjesnik istarskog arhiva,
zvezek 2-3, Pazin 1994, 352 strani

Maja 1995 je Zgodovinski arhiv v Pazinu izdal dvojno številko arhivskega glasila. Prispevki so razdeljeni v naslednje vsebinske sklope: Razprave in članki, Gradivo, Inventarji in regesti; iz arhivske teorije in prakse ter Poročila, sporočila, obvestila. Večina prispevkov se nanaša na Istro, predvsem na njen osrednji del okrog Pazina.

Prva rubrika je najboljšejnaja. V njej najprej beremo razpravo dr. Luja Margetića, ki analizira vire za zgodovino Krka, objavljene v Vjesniku istarskog arhiva za leto 1991. Drugi članek je prispeval mag. Alojz Štoković, obravnava pa bratovščine v osrednjem delu Istre. Za svojo raziskavo je uporabil predvsem arhivsko gradivo pazinskega arhiva in nekaterih župnijskih arhivov tega območja, ugotovitve, ki jih prinaša razprava, pa bi lahko veljale za vso Istro. Dr. Šime Peričić obravnava pomorske in trgovske vezi med Dalmacijo in Istro v 17. in 18. stoletju. Do sedaj manj obravnavane in raziskane teme o socialnih in političnih spopadih v Istri v revolucionarnem oziroma kontrarevolucionarnem letu 1848/1849 se loteva dr. Petar Strčić. Razpravo o arhivskem gradivu župnijskih šol v osrednji Istri med leti 1815 in 1869 je prispeval Ivan Grah. V njej najdemo tudi podatke o ustanovitvi šol, njihovem ustroju, učiteljskih plačah, šolskih prostorih, učnem jeziku in šolskih knjigah. Mag. Darko Dukovski obravnava razvoj fašističnega gibanja v Istri, predvsem na območju Pazina, v obdobju od 1919 do 1929. S pomočjo arhivskih dokumentov, ki jih je našel večinoma v pazinskem arhivu, razloži značilnosti in specifičnosti fašizma v Istri.

V rubriki Gradivo dr. Branko Fučić predstavi in tudi objavi župnijsko kroniko iz Grdosela v osrednji Istri. Sicer v italijanščini pisana kronika je pomemben vir za preučevanje gospodarske, socialne in etnološke zgodovine na pazinskem območju v 17. stoletju. Dr. Miroslav Bertoša pričinja v tej številki glasila objavljati katastrofe odvzetih materialnih dobrin v Istri. Tokrat predstavlja kataster za vas Marčana pri Pulju v drugi polovici 18. stoletja. Dražen Vlahov objavlja enega zadnjih glagolskih zapisov, ki je nastal v Pommeru v južnem delu Istre v začetku 19. stoletja.

Med inventarji in regesti Boris Zakošek objavlja analitični inventar arhivskega fonda istrske plemiške družine Scampicchio iz obdobja od 15. do 19. stoletja. Dokumenti so nastali predvsem v Labinu, Motovunu in Svetvinčenatu, pa tudi v Kopru, Pulju in Poreču. Inventar se deli v dva dela. Prvi obsega zgodovino družine, historiat fonda, seznam literature in bibliografijo del o družini, v drugem delu pa je inventar gradiva. Ureditelj je avtor povzel po delu dr. Danice Božić-Božančić, ki govori o urejanju in načinu obdelave arhivskega gradiva družinskih arhivov. V tej rubriki lahko preberemo tudi prispevek Daniele Juričić-Čargo iz Arhiva Republike Slovenije. Avtorica

objavlja popis arhivskega gradiva o Pazinu in pazinski grofiji, ki ga hranijo v štirih najstarejših upravnih fondih Arhiva Republike Slovenije. Seznanitev s tem gradivom, ki so ga zgodovinarji do sedaj obšli, naj bi povečala njegovo uporabo pri preučevanju preteklosti Istre. Mag. Jakov Jelinčič, urednik revije, tokrat objavlja inventar matičnih knjig s področja Pazina, nastalih do leta 1945. Navaja mejne letnice vpisov, vrsto matične knjige in mesto hrambe. Uvodoma pa je pripravil spremno študijo o matičnih knjigah na splošno ter posebej o pazinskih. Tematsko enak prispevek je pripravil Dražen Vlahov. Objavlja uvodno študijo in pregleden seznam številnih matičnih knjig iz različnih krajev v Istri, ki jih hranijo v pazinskem arhivu. Dr. Josip Bratulić objavlja pregled glagolskih dokumentov, ki imajo značaj arhivskega gradiva. Navaja tudi njihov pomen, kraj hrambe, dosedanja objavo ter avtorje, ki so jih že obravnavali. Podatke o gradivu, ki se nanaša pretežno na hrvaški del Istre in ga hranijo v Trstu, dobimo v prispevku dr. Uga Cova iz Državnega arhiva v Trstu. Prispevek nam obenem prinaša tudi osnovno informacijo o gradivu upravnih organov, ki jih tam hranijo.

V sklopu prispevkov o arhivski teoriji in praksi mag. Martin Modrušan govori o reševanju arhivskega gradiva na vojnem območju Hrvaške 1991. leta. Kako deluje arhivska služba v Veliki Britaniji in Severni Irski, izvemo iz članka mag. Iva Ficoviča.

V zadnji rubriki heremo poročila o nekaterih tudi za Istro zanimivih časopisih, revijah in knjigah, med drugim o katalogu k razstavi Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem (Mladenka Hammer) in o reviji *Annales* (Božo Jokavljević).

Vlasta Tul

Vjesnik Povjesnog arhiva Rijeka XXXV-XXXVI, Reka, 1994, 323 strani

Arhivska revija reškega zgodovinskega arhiva je bila pripravljena za tisk in je izšla že konec 1994. leta. K nam pa je žal prispela s polletnim zamikom. Arhiv nadaljuje samostojno izdajateljsko tradicijo, ki jo je začel skupaj z istrskim arhivom iz Pazina. Vsebinski sklopi tudi tokrat združujejo več člankov o gradivu, nato sledi sklop nekaj razprav, dva članka sta med Prispevki, ena sama pa je tokrat razprava s področja arhivke teorije in prakse, nazadnje pa beremo še poročilo o publikacijah ter obvestila, med katerimi so kar trije prispevki v spomin trem pokojnim arhivskim delavcem dr. Josipu Butureu, dr. Ivanu Beucu in dr. Zlatku Herkovu.

V prvem članku mag. Nella Lonza s pravne fakultete v Zagrebu objavlja štiri nove vire iz 14. stoletja (od 1327 do 1335), ki govorijo o sodnih postopkih

zoper kneze na otoku Krku. Objavo dokumentov spremlja uvodna študija. Dokumente je avtorica odkrila v Državnem arhivu v Benetkah in pomenijo pridobitev v preučevanju hrvaške srednjeveške zgodovine.

Novost v hrvaški pravni zgodovini je tudi nemški prevod kastavskega statuta iz 18. stoletja, na katerega je opozoril D. Klen in ki ga tokrat objavlja in analizira akademik Lujo Margetič. Avtor dokazuje, da je ta prevod statuta, ki so mu ljudje rekli zakon, nastal neodvisno od prevoda istega zakona iz 1569. leta. Ta, prvi prevod, je vseboval nekatera določila, npr. zadevajoč občinsko samoupravo, ki so bila v kasnejših nemških, italijanskih in hrvaških tekstih brisana, kar pomeni, da prvotni zakon ni ostal v veljavi celo po 1635. letu, kot so mislili do sedaj.

Mag. Manon Giron objavlja statut in učni načrt začasne obrtno-izobraževalne šole, imenovane delavska šola v Kastavu iz 1885. leta, pisan v nemškem jeziku. Statut je vseboval 18 členov, ki so urejali odnose med učitelji, učenci in skrbniki. Učni načrti pa razkrivajo, da so na šoli poučevali risanje z elementi geometrije, trgovske dopise, obrtno in računsko knjigovodstvo ter tuj jezik, to je nemščino. Šola je bila dveletna, delovala je do šol. leta 1912/13.

Prispevek Iva Kovačiča posega v nemirno leto 1903, ko je prišlo po vsej Hrvaški do vstaje zoper madžarsko nadoblast in vladavino Khuena-Hedervarya. Po uvodni študiji avtor objavlja obtožnice državnega odvetnika modruško-reške županije proti 65 udeležencem na demonstracijah proti Madžarom 22. maja v okrožju Delnice.

V naslednjem članku avtorja Anton Giron in dr. Petar Strčić obravnavata in objavljata zaključke iz referata dr. Vladimira Židovca o vladi Narodne države Hrvatske v Istri in Primorju 21. junija 1944. Dr. V. Židovec je bil zaposlen na ministrstvu za zunanje zadeve v NDH in je svoji vladi ponudil svoje rešitve glede ozemlja Istre in Hrvaškega Primorja, za katerega so bile tedaj zainteresirane zaveznice republika Italija, Nemčija in Neodvisna država Hrvaška. Njegove ugotovitve so zanimive tudi zato, ker govorijo o odnosih NDH do Slovencev.

V drugem sklopu prispevkov Razprave lahko preberemo zanimiv članek mag. Irvina Lukežiča o kultu sv. Vida kot krščanskega svetnika, ki je že od najstarejših časov zavetnik mesta Reke. Ker pa naj bi bil sv. Vid - Svetovid tudi slovansko božanstvo, poskuša avtorica poiskati možne razlage o tem, kako naj bi krščanski sv. Vid v histvu direktno zamenjal slovanskega Svetovida. Take potrditve pa v razpravi zaradi pomanjkanja tovrstnih dokazov ne ponudi. Naslednja razprava akademika Luja Margetiča nas popelje v zgodovino pristanišča Kraljevica v Bakarskem zalivu od 15. do 17. stoletja. Že iz samega naslova razprave dr. Ivana Pederina izvemo, da se ukvarja s trgovino, pomorstvom, ladjedelništvom, ribištvo, materialno kulturo in denarništvom v 16. stoletju na otoku Krku. O pomorstvu otoka Lošinja od 17. do 19.

stoletju nas seznanja dr. Šime Peričič. Dr. Tatjana Blazeković v svojem prispevku osvetli osebnost Ivana Kukuljevića-Sakcinskega, ki je imel med leti 1841 in 1886 pomembno vlogo predvsem v kulturnem razvoju mesta Reke. Z reško arhitekturo in njenim kreatorjem Carlom Pergolijem v začetku 20. stoletja se ukvarja prispevek Lulije Lozzi Barković. Dr. Bosiljka Janjatović v svoji razpravi govori o spopadu med Hrvatsko republikansko seljačko stranko in Orjuno 4. februarja 1923 v Crikvenici, o vzrokih spopada, o tedanjih razmerah in o posledicah spopada. Predvsem jo zanima odnos tedanjega vladajočega režima do opisanih izgredev.

Med Prispevki najdemo tudi za slovenske Istrane zelo zanimiv prispevek dr. Šimeta Peričiča, ki nam postreže z različnimi statističnimi podatki o Istri in Kvamerskih otokih na prelomu 18. in 19. stoletja. Boris Zakošek nas v razpravi o zemljiških skupnostih Hrvaškega Primorja in Gorskega Kotorja na podlagi arhivskih dokumentov seznanja z nastankom in delo-

vanjem teh skupnosti ter dodaja popis vseh skupnosti na obravnavanem območju.

V sklopu Arhivska teorija in praksa je objavljen članek Nikole Crnkovića o plemiški družini Del Mestri, katere član se je iz Krmina pri Gorici priselil v Volosko in tam zapustil pomembne sledi. Poročil se je z domačinko Adelino, ki mu je po smrti izpolnila željo in ustanovila sklad za bolne in revne in s tem postavila osnove zdravstvenim in socialnim ustanovam ter dvignila njihovo raven na tem območju. Žal so politična dogajanja v prvi polovici 20. stoletja ustavila vir financiranja teh ustanov.

Če bi koga zanimala knjiga Maria Drassovicha, I treni del ventenio anche quassu arrivavano in orario, izšla 1993 v Trstu, si v tej številki arhivistične revije lahko o njej prebere poročilo dr. Ljubinke Tošev-Karpowicz.

Vlasta Tul

Grb rodbine Reßman s Ptuja je eden redkih v arhivu ohranjenih meščanskih grbov. Gašper Reßman, usnjarski mojster na Ptuju si ga je dal izdelati leta 1808 po odtisu pečata Andreja Reßmana leta 1693.

Zgodovinski arhiv v Ptuju, Varia, šk. 1, sv. 7.

Razstave

Kje vse so spoznali slovensko planinstvo in slovenski planinski svet

I. Slovenija - ljudje in gore - 100 let slovenskega planinskega društva - Maribor

V drugi polovici leta 1992, ko je Pokrajinski arhiv Maribor pripravljajal program dela za leto 1993 (verificiralo ga je ministrstvo za kulturo), se je v sklopu razstavne dejavnosti odločil, da eno izmed planiranih razstav posveti visokemu jubileju slovenske planinske organizacije, to je 100. obletnici Slovenskega planinskega društva. Akcija, predlagana na strokovnem kolegiju, je bila odobrena s strani ministrstva za kulturo, veliko razumevanje in pripravljenost za sodelovanje so pokazali tudi najvišji organi Planinske zveze Slovenije.

Z ozirom na skromne razstavno-prostorske zmožljivosti Pokrajinskega arhiva sta se avtorja prve razstave Slavica Tovšak in Franček Vogelink odločila koncept razstave zasnovati tako, da sta v osnovnih obrisih, z dobršno mero zgodovinske simbolike nakazala politične razmere in društveno klimo v drugi polovici 19. stoletja, skoraj nekaj desetletij pred nastankom Slovenskega planinskega društva.

Več kot očitno je bilo moč iz razstavljenih dokumentov razbrati, da so nastajale v tem obdobju izrazito nemško usmerjene sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva, ki so bile trdno zasidrane na naših tleh. Prav nemška beseda v gorskem svetu, gradnja nemških koč, omalovaževanje vsega, kar je bilo slovensko, je kot mora pritiskala na tiste Slovence, ki so zahajali v gore. Po prvih poskusih manjših skupin in potem, ko so omagali triglavski prijatelji, so piparji na Stolu dorekli: "Ustanovimo slovensko planinsko društvo."

Razstavni dokumenti so pričali, da je šlo tokrat zares. Kot je zahteval zakon o društvih, sprejet leta 1867 (eden izmed razstavnih eksponatov), tako so bila po predpisanem postopku in zahtevah cesarsko-kraljevega namestništva potrjena pravila SPD - 27. februarja 1893. To je bil za slovenske planince najslovesnejši trenutek. Razstavljeni eksponati so ta dogodek nakazali in ga povezali s prvo vpisno knjigo, ki jo je odprl legendarni župnik iz Dovjega Jakob Aljaž 8. 7. 1895.

V istem letu je pričel izhajati Planinski vestnik. Druga za drugo so nastajale podružnice. Deveta po vrsti je bila podravska s sedežem, ne v Mariboru, temveč v Rušah. Njena ustanovitev je tesno povezana z mladim učiteljem Davorinom Lesjakom, ki je bil nestor planinstva v Podravju in je desetletja vodil podružnico. Z delovanjem podružnice so povezana imena slovenskih pohorskih kmetov: Grizoldi, Žigerti,

Glazerji, Hlechi itd.

Družno so pod vodstvom neumornega Lesjaka gradili nenavaden, 36 metrov visok Žigartov stolp, katerega originalni načrt je izstopal na razstavnih panojih. Imel je strelovod, okna, vpisno knjigo, ključ, ob njem so bile prireditve, pobirali so celo vstopnino. Po štirinajstih mesecih in osemnajstih dneh je simbol slovenstva na Pohorju uničil vihar. Nekateri viri celo trdijo, da je bila glavna vrv prežagana. Če danes stopimo na Žigartov vrh, lahko večče oko opazi ostanke njegovih temeljev. V enem izmed temeljev tičita dva vijaka - spomin in simbol na prva leta delovanja podravske podružnice. Njeni člani so pridno dopisovali v Planinski vestnik, zbirali denar za svojo prvo koč, ki je bila kot Ruška koč odprta 1907. leta. Pet let pozneje, 1912. leta, ko je izrazito proneemško usmerjeno društvo v Mariboru, Deutscher Bergverein Hütte zgradilo Marburger Hütte, (Mariborsko koč) so na zahodnem delu Pohorja Lesjakovi planinci dokupili zemljo okoli Ruške koč in zgradili pristavo Planinko. Istega leta je bila ustanovljena Gorska reševalna služba.

Prva svetovna vojna je prekinila delo društev, tudi zavedni Rušani, glasniki slovenskega planinstva, so bili odpeljani v graške zapore. Leto dni po vojni, 6. 6. 1919, je nastala mariborska podružnica. Prevzela je sekvestirano premoženje mariborske sekcije, njeno delovno področje sta bila Pohorje in Kozjak. Po dolgih zapletih, ki so segali celo do Beograda in Dunaja, je 1922 kupila Mariborsko koč. Mariborskim planincem je pod prvim načelnikom, Ljudevitom Brencom, le uspelo zaživeti samostojno, pa četudi v začetku le z 22 člani.

Nekaj panojev smo posvetili podružnici in kasneje Planinskemu društvu Maribor.

Uredili so Mariborsko koč in zgradili mogočen Senjorjev dom. Vzdrževali so postojanke na Kozjaku in razvili vrsto sekcij. Nadaljnji razvoj je prekinila druga svetovna vojna. Pohorski domovi so hili v celoti požgani, tudi slovenska bilanca ni bila obetavna. Od 69 koč je bilo 49 uničenih in neuporabnih. To obdobje zgodovine slovenskega in zlasti podravskega planinstva je hilo dokumentirano s številnimi fotografijami, originali arhivskih dokumentov in eksponati.

Dne 13. 1. 1946 je bil prvi povojni občni zbor v lovski sobi Hotela Orel. Kar so si mariborski planinci zadali, to so storili. Zgradili so novo koč in na temeljih Hutterjeve vile je 1949 zrasla Ribniška koč. Zbrali so se planinci, entuziasti, ki so ustanovili nenavadno imenovani, a zagnani red Fanatikov Ribniške koč. Delček tega, kar so počeli Fanatiki, je bilo razstavljeno v vitrinah. Bili so gonilna sila pri obnovi Ribniške koč.

Leta 1934 je bila zgrajena koč na Žavcerjevem

vrhu. Z razvojem mariborskega planinstva je povezana vrsta imen. Naj omenim le nekatera: Brence, Bergoč, Senjor, Šlajmer, Vrstovšek in mnogi drugi.

Po vojni so se iz Planinskega društva Maribor razvila nova društva. Obiskovalcem so bila predstavljena skupaj z društvi celotne severovzhodne Slovenije. Pri njih je nastalo bogato arhivsko gradivo, ki ima brez izjeme značaj kulture dediščine.

Med planinskimi društvi in pri posameznikih sta avtorja osebno zbrala okoli 1500 dokumentov in eksponatov. Žal sta morala zaradi pomanjkanja prostora opraviti najtežje - iz najboljšega izbrati najboljše. Nerazstavljenih in skrbno evidentiranih je ostalo še preko 1000 dokumentov. Čeprav jih ni bilo v vitrinah in na panojih, ostajajo dragocen zgodovinski vir za preučevanje planinstva severovzhodne Slovenije.

Avtorja, ki sta obhodila celotno severovzhodno Slovenijo, sta bila prijetno presenečena nad neverjetnim odzivom posameznikov in planinskih društev.

Razstava, katere otvoritev je bila 4. 3. 1993 v razstavišču Pokrajinskega arhiva Maribor Archivum, je bila zaradi izjemne odmevnosti trikrat podaljšana in velja za eno izmed najbolj obiskanih razstav. Ogleдалo si jo je 8420 posameznikov in skupin. Z obsežnim komentarjem in intervjuji obiskovalcev je bila nekajkrat predstavljena v časopisu Večer in v televizijski oddaji Gore in ljudje.

II. 100 let Slovenskega planinskega društva - Dunaj

V drugi polovici leta so z željo, da prikažemo razvoj slovenskega planinstva tudi zunaj meja Slovenije, stekli prvi razgovori med Pokrajinskim arhivom Maribor in Slovenskim kulturnim centrom Korotan na Dunaju - Österreichischer Alpenverein, Sektion Avstrija na Dunaju. Ta je v svojih prostorih na Rotenturmstrasse 14 odstopil centralni prostor za razstavo. Stroške razstave so pokrile Pokrajinski arhiv Maribor, Planinska zveza Slovenije, Slovenski kulturni center Korotan in občina Maribor. Razstavo, ki jo je odprla veleposlanica Slovenije na Dunaju, ga. Katja Boh, je bila v času od 9. - 21. novembra 1993 izjemno dobro obiskana. Na otvoritvi je bilo prisotnih tudi 32 članov slovenske delegacije (najvidnejši slovenski planinski delavci), veliko publiciteto pa je doživela tudi v avstrijskih medijih obveščanja. Obširnejši članek je bil objavljen tudi v časniku Večer. Z daljšim tekstom je razvoj slovenske planinske organizacije predstavil v avstrijski reviji Nachrichten (november, december 1993, str. 3). Razstava na Dunaju je imela enak naslov kot v Mariboru, le vsebinsko je zajela širši slovenski okvir, npr. prikaz prvih slovenskih koč, fotografij nestorjev slovenskega planinstva, Turistični klub Skala, razvoj alpinizma (alpinistični koticček). Zanimiv je bil prikaz slovenske planinske literature od prvih začetkov do današnjih dni po naslednjih sklopih: Slovensko gorišstvo, Izvirno leposlovje, Priročniki, Fotoalbumi, Prevodi, Izvirna dela v nemščini in angleščini, Vodniki, Odprava v tuja gorstva. Razstavo je zaključil

shematični prikaz delovanja slovenske planinske organizacije in njenih organov z vzporedno preglednico o številu članstva planinske organizacije od leta 1893-1992. Med gosti v času odprtja razstave je bil tudi predsednik Planinske zveze Slovenije Andrej Brvar, ki je predstavil pomen razstave in nakazal vključevanje slovenskega planinstva v mednarodne tokove.

Že na Dunaju se je v razgovoru s predstavnikom Urada Republike Slovenije, g. Francem Pozničem razvila misel o morebitnem gostovanju razstave v Švici. Tedanji odpravnik poslov Republike Slovenije v Bernu, g. Ivan Martelane, je idejo podprl in iz prvotnih dogovorov na relaciji Pokrajinski arhiv Maribor - Urad Republike Slovenije za informiranje - Slovensko veleposlanništvo v Švici - Švicarski alpski muzej (Schweizerisches Alpenes Museum Bern) - Planinska zveza Slovenije, ki so bili usmerjeni v prikaz razvoja slovenskega planinstva, je nastala zamisel o promociji samostojne Slovenije kot celote. Pokrajinski arhiv je pobudo sprejel, čeprav se je zavedal, da v strogo odmerjenem razstavnem prostoru ne bo mogel prikazati vsebinskega razvoja slovenskega planinstva od začetkov do danes.

III. Slovenija na sončni strani Alp - Bern

Avtorici tretje razstave, Slavici Tovšak je bilo dodeljeno 21 panojev (2 m x 1,20) in 8 vitrin. Zaradi koncepta celotne postavitve in upoštevanja zamisli arhitekta je bilo planinski razstavi odvzeto še pet panojev in nekaj vitrin, s čimer je bil pretrgan kontinuiran prikaz razvoja slovenskega planinstva kot si ga je zamislila in načrtovala avtorica. Ostali so posamezni izseki, ki so švicarski javnosti kljub vsemu nakazali nekaj značilnosti slovenske planinske zgodovine. Arhivske dokumente so popestrili prizori iz gorskega življenja: Košnja z "basengo" - Bohinjske planine, Pastir pri medenju masla v pinji - Velika Planina, V senožetih (Trenta), Vožnja s samotječnimi sanmi - Lom nad Tržičem, Hoja s krpļjani. Na štirih panojih so bili predstavljeni motivi iz Triglavskega narodnega parka.

Razstavo so dopolnjevali akvareli mariborskega slikarja Nika Rihiča, obiskovalci pa so imeli prek diapozitivov ves čas možnost spoznavati slovensko pokrajino, njene običaje, floro in favno. Žal nam je, da vodstvo švicarskega muzeja, ni imelo ogleda video kaset. Predstavnikom Švicarskega alpskega muzeja, direktorju dr. Georgu Budmigerju in dr. Ursu Kneubühlu, je treba priznati, da so na tiskovni konferenci dan pred otvoritvijo razstave pokazali presenetljivo znanje v poznavanju slovenskega planinstva, njihov pogled na Slovenijo pa je pred zbranim avditorijem novinarjev dopolnila Slavica Tovšak, ko je Švicarjem spregovorila o slovenski planinski organizaciji v današnjem trenutku, njeni organiziranosti in problemih, s katerimi se spopada (pota, kočje, zavetišča, bivaki, lastninjenje, skrb za čisto okolje, denacionalizacijski postopki, vključevanje planinske organizacije v med-

narodne tokove itd.).

Otvoritev je potekala 7. decembra pod okriljem slovenskega veleposlaništva v Švici (uvodne besede je spregovoril odpravnik poslov Republike Slovenije g. Željko Jeglič), prisoten je bil tudi podpredsednik Planinske zveze Slovenije g. Janko Mirnik. K promociji Slovenije v Bernu, gledano z vidika celotne razstave, pa je veliko prispeval g. Ivan Martelanc. Razstava je bila odprta do konca februarja in jo je dopolnjevala vrsta spremljevalnih prireditev.

IV. Slovenija alpska dežela - München

Otvoritvene slovesnosti so potekale 9. oktobra 1995 v prostorih Nemškega planinskega društva, sekcija Oberland, in jo je pod naslovom Slovenija- alpska dežela odprl generalni konzul za Slovenijo, Andrej Grasselli. Po vsebini je bila razstava zopet samo planinska in tokrat nekoliko bolj, na izrečno željo gostiteljev, naravnana na informativno plat in prikaz možnosti, ki jih nudi slovenski alpski svet tujemu planincu.

Signalizacijske table Kamniških in Julijskih Alp so obiskovalcu nudile podobo o mreži planinskih postojank. Njihovo dopolnilo so bile lično izdelane knjižice informatorji, dobrodošli za vsakogar, ki se odloči spoznati Slovenijo na takšen ali drugačen način. Bavarske Alpe, ki se raztezajo med rekama Inn in Lech, in njihovo nadaljevanje, Lehtalske Alpe, ter razvito planinstvo je na tiskovni konferenci sprožile vrsto zanimivih vprašanj o našem gorskem turizmu in iskanju podrobnosti in razlik v obeh deželah. Tisti dan, ko smo Bavarcem in Slovencem, ki žive v tujini, pokazali slovenski alpski prostor in njegov razvoj skozi zgodovino, je bilo v Münchnu ustanovljeno Bavarsko-slovensko društvo, nestránkaško in versko neopredeljeno. Vsebina delovanja društva je poglobljanje in negovanje prijateljstva, kulturnih in gospodarskih stikov med ljudmi in ustanovami v Sloveniji in na Bavarskem. V svojem programu so zapisali, da je lahko član vsakdo, ki je voljan dati svoj prispevek k nadaljnjemu zblizjevanju dveh narodov, ki imata tesne stike že stoletja. Našo razstavo Slovenija alpska dežela so razumeli kot uvod v takšno sodelovanje in kot dober začetek njihovega dela.

Zaključim lahko z mislijo, da so odprtja razstav v tujini pokazala, da Slovenci živijo povsod po svetu, več ali manj so dobro organizirani in vsak stik z matično domovino predstavlja zanje posebno vrednoto. Tujcem pa tovrstni stiki odkrivajo svet, ki ga morda doslej niso poznali, in vzbujajo pri njih željo, da odkrijejo deželo, ki je v marsičem še neokrnjena, pristna, slovenska. S tem pa je razstava, ki si je pridobila vzdevek "potujoča", gotovo dosegla svoj namen.

Slavica Tovšak

Mariborski notarji in razvojna pot notariata kot institucije na Slovenskem

Pokrajinski arhiv Maribor se je v sklopu programa dejavnosti za leto 1995 ob upoštevanju dejstva, da je bil 1994 leta sprejet Zakon o notariatu, in dejstvu, da institucija hrani arhivsko gradivo 69 notarjev iz območja njene pristojnosti, odločil, da pripravi razstavo in širši javnosti predstavi "Mariborske notarje."

Medtem ko je mag. Borut Holcman pripravil celoten scenarij in se ob arhivskem gradivu poglobil v študij določenih zgodovinskih okoliščin v razvoju notariata, je zunanja sodelavka Pravne fakultete v Mariboru, mag. Vesna Rijavec, prispevala misli in sooblikovala vsebino k razvoju notariata kot institucije.

Že površni pregled razstavnega in skrbno izbranega gradiva je dal slutiti, da bodo obiskovalci lahko spoznali notarja (beležnika) kot osebo, ki v kontekstu pravne zakonodaje uživa javno zaupanje in za posameznike, ki jim svetuje, opravlja funkcijo sklepanja pogodb (od ženitne do kupoprodajne), oporok, izjav, in notariat kot institucijo oziroma ustanovo evropskega prava, apliciranega na slovenski kulturni prostor.

Avtorja sta obiskovalce na prvih panojih in vitrinah opozorila na zakone, ki so tej instituciji dali pravno veljavo in so s svojim obstojem, delovanjem in razvojem posredno vplivali tudi na delo mariborskih notarjev.

Tako je bil v času Maksimiljana I. leta 1512 sprejet notarski red, ki je veljal za celotno nemško cesarstvo. Čeprav ne vemo, v kolikšni meri je njegovo izvajanje vplivalo na slovenske dežele, je bil prisoten in z nekaterimi spremembami in dopolnitvami ter vzponi in padci preživel Jožefa II. in marčno revolucijo. Časovna preglednica je opozorila na vse mejnike, ki so tako ali drugače spreminjali zasnovo, vsebino in cilje notariata ter mu v določenem družbenem okolju namenili vidnejšo ali manj pomembno vlogo. Ob tem je bil posebej izpostavljen notarski red iz leta 1871, ki je s svojo vsebino, institucijo notariata v celoti približal zabodnim standardom, zakon o javnih beležnikih iz leta 1930 in seveda slovenski zakon o notariatu iz leta 1994, ki ga je predvidela že leta 1991 sprejeta ustava republike Slovenije.

Gradivo iz različnih fondov o mariborskih notarjih in drugi materiali so tudi naključnemu obiskovalcu ob izbranih eksponatih nudili dovolj možnosti, da je lahko spoznal bistvo notarjevega dela v različnih obdobjih samostojnega delovanja, npr. zapis poslednje volje - oporoke iz obdobja cesarja Justinijana, notarski zapis o izročitvi v hrambo, notarski akt o preklieu dedne in darilne pogodbe v primeru smrti, legalizacijski zapisnik, kupna in darilna pogodba, notarski akt o poravnavi, notarsko pismo o jamstveni pogodbi, notarsko pismo o ženitni pogodbi, obči poslovni register, uradni pečat notarja.

Posebej zanimiv in nadvse aktualen za prisotne notarje je bil slikovni prikaz notarja Wandalgariusa iz

okoli leta 793, notarjeva pisarna iz 17. stoletja, motivi, ki prikazujejo notarjevo sodelovanje pri najrazličnejših življenjskih situacijah v srednjem veku, in prikaz sodobne notarske pisame z vsemi pripadajočimi elementi. Ob razstavi je bila podana mnogim še premalo poznana vloga notarja danes v slovenskem in širšem mednarodnem prostoru.

Originali ali kopije originalnih dokumentov so bili odbrani z ozirom na zastavljeno vsebino koncepta iz naslednjih fondov Pokrajinskega arhiva Maribor:

- Okrožno sodišče Maribor 1898-1941, predsedstveni spisi
- dr. Šorli Ivo, notar, Maribor 1926-1940
- Jezovšek Vladimir, notar, Maribor 1931-1932
- Haas Jožef, notar, Maribor 1903-1904
- Ašič Ivan, notar, Maribor 1919-1941
- dr. Geršak Ivan, notar, Ormož 1871-1911
- posamezne dokumente iz fonda škof Anton Martin Slomšek je za čas razstave odstopil Škofijski arhiv Maribor
- reprodukcije dokumentov iz fondov zlata bula, Praga, Češka Republika
- Damhover: Practycke in civivile saecken 1649, S. 238, Rotterdam
- rokopis kodeksa Lex Romana Visigothorum, samostanska knjižnica St. Galen
- LA, Handschrift 816, Grazer Abschriften in
- originalni vzorci notarskih aktov, ki jih uporabljajo slovenski notarji danes.

Izbrani dokumenti so pripomogli k privlačnemu videzu razstave tudi za oko.

V sklopu praznovanj 20-letnice Univerze v Mariboru smo razstavo v vsebinsko nekoliko spremenjeni obliki prenesli v avlo Pravne fakultete v Mariboru, kjer so jo odprli 10. oktobra pod naslovom Korenine notariata na Slovenskem. Pri tej postavitvi je bil poudarek na prikazu zgodovinskega razvoja institucije notariata in njenem vplivu na urejanje družbenih razmerij v preteklosti ter prikazu sodobnega notariata, kakšnega doživljamo danes.

Razstava je bila po svoji vsebini, obliki in izbrani lokaciji postavljena in MEDIAS RES, saj je bodočim pravnikom in notarjem ponudila možnost, da se v sliki in besedi seznanijo z eno izmed možnosti izbire bodočega poklica.

Ob pripravi razstave se je pokazala možnost sodelovanja dveh, po zunanji in notranji dejavnosti raznolikih ustanov, ki sta pa vendarle našli skupni jezik in najširši javnosti uspešno pokazali to, kar sta načrtovali. Z veseljem je s svojim znanjem ter bogato zakladnico gradiva in eksponatov pristopil k sodelovanju tudi Inštitut za avstrijsko pravno zgodovino Pravne fakultete Univerze Karla in Franza iz Gradca in njegov dekan ter predstojnik, prof. dr. Gernot Koher.

Razstavo je spremljala sicer drobna, a vsebinsko bogata zloženska obeh avtorjev, Mag. Borut Holcman je pod naslovom NOTARIAT VCERAJ predstavil tradicijo notarskega stanu in pojme v latinskem jeziku,

ki se s svojim pomenom vežejo na njihovo poslanstvo. V svojem razglabljanju o zgodovini notariata ocenjuje obdobje pri nas, ko notariat kot institucija ni obstajal. Mag. Vesna Rijavec pa se je že v naslovu članka ustavila ob vprašanju Notariat nov ali star pravniški poklic? Pri svojem razmišljanju izhaja iz leta 1994, ko je bil v mesecu februarju sprejet Zakon o notariatu. Ne oziraje se na današnji pravni sistem in današnje zakonodajo se vedno znova vrača nazaj, na tradicionalni lik latinskega notarja. Tako kot so veljala natančno določena pravila za notarja nekoč, tudi današnji notar ne more biti le "zapisovalec tujih misli", temveč mora znati prislulniti ljudem in njihovim problemom.

Razstava ni bila odmevna samo med stalnimi obiskovalci in poznavalci pravne zgodovine, temveč je pomenila tudi velik izziv za notarje, ki opravljajo ta poklic danes.

Iz njihovih vrst je zrasla ideja, da bi lahko korenine notariata predstavili tudi v širšem prostoru, sicer kot gostujoča, a vsebinsko dopolnjena razstava. Pokrajinski arhiv Maribor je pobudo sprejel in v predlog programa za leto 1996 predvidel postavitev razstave z naslovom Korenine notariata na Slovenskem. Morda bo imela kaj posluha tudi Notarska zbornica Slovenije in omogočila izdajo kataloga, ki si ga ta razstava zagotovo zasluži.

Slavica Tovšak

Po Trenti z arhivskimi dokumenti

V preddverju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici je arhivistka Metka Nusdorfer - Vuksanović maja 1995. leta postavila pregledno razstavo o Trenti. Zanj je namenila 138 dokumentov, ki, z izjemo nekaj eksponatov, izposojenih pri Turističnemu društvu Bovec, izvirajo iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Razstavljeni arhivski dokumenti segajo od 1872. do 1963. leta. Z izrednim občutkom izbrani in v glavnem kronološko postavljeni dokumenti o najznačilnejših, izjemnih ali najbolj vsakdanjih trentarskih zadevah nam pričarajo podobo tega odmaknjenege kotička Slovenije. Ta ima sicer veliko ljubiteljev, a malo takih zagnancev, ki so svoje moči tudi resnično pripravljene nameniti življenju v njej. Nekoč je bilo takih ljudi več. Trenta je bila celo samostojna občina, župnija in imela je šolo. Eksponate do leta 1928 je avtorica našla med gradivom fonda do tedaj delujoče občine. Med njimi najdemo dokument o znanem Antonu Tožbarju, ki ga je ranil medved, o postavitvi samostojne župnije, o razmerah med prvo svetovno vojno v zaledju fronte, o postavitvi meje med Italijo in Kraljevino SHS po vojni, o problemih s pašo koz, ki so siromašile gozdove in pašnike, o revščini, ki je ves čas pestila Trentarje in jih silila v svet s trebuhom za kruhom, o postavljanju planinskih koč v trentarskih gorah. Ob-

čina Trenta se je združila z občino Soča in tako je ostalo do razpada Italije. Dokumente za to obdobje je tako avtorica črpala večinoma iz fonda občine Soča. Tu se srečamo z zanimivimi eksponati, ki med drugim izpričujejo težave pa tudi kakšno ugodnost Trentarjev ob namestitvi italijanske vojske v kraju ter kup težav z novo mejo, s spremembo priimkov v italijanski jezik in s podatki o velikem izseljevanju prebivalcev. Tudi za obdobje po drugi svetovni vojni je največ dokumentov našla v fondih upravnih organov od Krajevnega ljudskega odbora Trenta do Občinskega ljudskega odbora Bovec in Okrajnega ljudskega odbora Tolmin. Nezanemarljiv pa je tudi delež dokumentov iz fonda Planinskega društva Tolmin, Turističnega društva Bovec, Osnovne šole Trenta ter osebnih fondov Ludvika Zorzuta in Franceta Avčina. Prikazujejo pa razmeire ob demarkacijski črti med cono A pod zavezniško vojaško upravo in cono B, kamor je sodila tudi Trenta in je bila pod upravo jugoslovanske vojske, o gradnji in obnovi planinskih koč in domov ter o turizmu, o prometnih povezavah Trente s svetom, o možnostih njenega gospodarskega razvoja ter zopet o padanju števila prebivalcev in odhajanju mladine v večja središča.

Razstavo spremlja 67 strani obsegajoč katalog. V njem si lahko ogledamo 23 objavljenih eksponatov, se v seznamu razstavljenih dokumentov se seznanimo z njihovo vsebino, predvsem pa lahko ob obsežnejši uvodni študiji obogatimo ali sploh na novo pridobimo znanje o Trenti. Avtorica je s pomočjo že objavljenih del o tem koncu naše domovine, s pomočjo študije ohranjenih arhivskih virov ter na podlagi ustnih virov domačinov in poznavalcev Trente na poljuden in topel način ter hkrati na znanstveno-strokovni ravni uspela ujeti utrip življenja Trente skozi čas od prvih omemb do današnjih dni.

Vlasta Tul

Razstava Podobe starih industrijskih podjetij na Celjskem, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1995. **Avtor razstave: mag. Milko Mikola**

Zgodovinski arhiv v Celju je že leta 1992 pripravil razstavo z naslovom *Industrija na Celjskem do leta 1941*, katere avtor je bil mag. Milko Mikola. Na tej razstavi so bili predstavljeni nekateri najpomembnejši arhivski dokumenti industrijskih podjetij na Celjskem iz druge polovice prejšnjega in iz prve polovice našega stoletja, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Celju. Že takrat se je avtorju razstave porodila ideja, da bi pripravil posebno razstavo, kjer bi bile predstavljene samo upodobitve teh industrijskih podjetij. Začel je z načrtnim zbiranjem materiala in tako je nastala raz-

stava *Podobe starih industrijskih podjetij na Celjskem*, ki je bila odprta septembra letos v prostorih Muzeja novejšje zgodovine v Celju.

Na razstavi je bilo predstavljenih šestinideset vedut, slik, ris in fotografij industrijskih podjetij s širšega celjskega območja iz obdobja druge polovice prejšnjega in prve polovice našega stoletja. Ob vsaki razstavljeni upodobitvi podjetja je bil tudi kratek oris njegove zgodovine. Za popestritev so bile dodane še tiskane glave z dopisov podjetij.

Ob razstavi je izšel tudi katalog, ki poleg seznama razstavljenih dokumentov obsega še kratek oris zgodovine posameznih podjetij, v njem pa je objavljenih tudi osem fotografij nekaterih starih celjskih industrijskih podjetij. Pri tem je treba povedati, da je mag. Milko Mikola pripravil tudi obširnejšo študijo z naslovom *Stara industrijska podjetja na Celjskem*, ki pa žal zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ob razstavi ni mogla iziti.

Bojana Aristovnik

Poročilo o razstavah Zgodovinskega arhiva Ptuj

Že nekaj let se v Zgodovinskem arhivu Ptuj ukvarjam s prirejanjem razstav, ki imajo skupni imenovalec VINO. Ideja se je porodila ob naši osamosvojitvi leta 1991. Na kmetijsko-živilskem sejmu v Gomji Radgoni so se odločili, da kot posebno pomembno gospodarsko vejo prikažejo vinogradniško tradicijo Slovenije. Obmil se je na znanega strokovnjaka in mestnega viničarja v Mariboru, mag. Toneta Zafošnika, ki je prišel z idejo v arhiv.

Razstavo sta zasnovali Marija Hemja-Masten in Nada Jurkovič. Izšel je dvojezični katalog *Trta in vino skozi stoletja - Die Weinrebe und der Wein im Laufe der Zeit*.

V vseh arhivih Slovenije je bilo zbranih 129 eksponatov. Tako se ta tradicija nadaljuje sedaj iz leta v leto. Vmes smo pripravili v sodelovanju z Mariborom razstavo v okviru akcije *Vino forum* v mariborskem gledališču, lani je bil predstavljen laški rizling.

Letošnja razstava je nosila naslov *Šipon, naša žlahtna posebnost*. Za zgodovinski del in muzejske predmete je pripravila gradivo Marija Hemja-Masten. Izbrani so bili dokumenti in fotografije, ki govorijo o tej sorti vina. Ob pomoči sodelavke Nežke Rašl je bila razstava postavljena v vinskem paviljonu v Radgoni, kjer je bila na ogled od 25. 8. 1995 do 10. 9. 1995. Ob razstavi je izšel tudi katalog z istim imenom. V njem je članek z naslovom *O moslaveu - šiponu in drugih sortah v arhivskih virih avtorice M. Hemje-Masten*. Katalog vsebuje tudi seznam gradiva na razstavi.

Razstava je doživela v strokovni javnosti doher

odmev, zato smo jo na pobudo občine Ormož, Pomurskega sejma in Društva vinogradnikov ljutomersko-ormoških gorje prenesli v dva lepo prenovljena razstavna prostora v ormoški grad. Razstavo spremlja zloženska s seznamom eksponatov. Razstava je bila odprta od 5.10. do 25.11.1995.

Dodatki in dekoracija razstave so steklenice z nagrajenimi vini sort, za katero vinarji pravijo, da je dobila ime, ki so ga ji dali francoski vojaki, "ci bon" - žipon. Kakorkoli že, del arhivskega zasluga v naravi smo poskusili tudi arhivarji na letošnjem arhivskem zborovanju na Ptuj.

Tudi na Ptuj so igrali tenis. 1924-1994

Zgodovinski arhiv Ptuj je v sodelovanju s Teniškim klubom Ptuj pripravil razstavo, katere avtorica je bila arhivistka Tjaša Mrgole-Jukič. Posvečena je bila 70. obletnici organiziranega tenisa na Ptuj. Avtorica je razstavo odprla na dan ustanovitve Slovenskega tenisa kluha na Ptuj, 21. novembra 1924, čeprav so to športno zvrst gojili na Ptuj že prej. Poleg izbranih arhivskih dokumentov, ki jih je predstavila v fotografijah ali fotografiji, je avtorica vključila v koncept tudi muzejske eksponate, športna oblačila od 19. stoletja do danes. Zvočno kuliso na razstavi je dajal značilen zvok odbijajoče se žogice. Na televiziji pa so

si obiskovalci lahko ogledali Filmski tednik iz leta 1942, ki je prikazoval teniško igro. Film je prispeval filmski arhiv Arhiva Republike Slovenije. Razstava je bila odprta od 25. aprila do 21. maja 1995 v razstavišču na gradu.

Ob razstavi je izšla tudi brošura z istim naslovom, v kateri je avtorica Tjaša Mrgole-Jukič na kratko predstavila kratko zgodovino tenisa, nato pa v nadaljevanju zgodovinski razvoj tenisa na Ptuj.

Dijaški dom - moj drugi dom

Petindevetdeseti obletnici dijaškega doma v Ptuj je bila posvečena druga razstava, ki jo je pripravil arhiv v sodelovanju z dijaškim domom. Avtorja sta bila Tjaša Mrgole Jukič in Brane Oblak. V pestro zasnovan ambientni osnutek so hili vključeni arhivski dokumenti, ki so izpričevali zgodovinski razvoj in pedagoško delo. Vse skupaj pa je bilo popestrjeno še s predmeti vsakdanje rabe, učnimi pripomočki. Domsko življenje in utrip današnjega časa so pripravili gojenci doma kar sami. Ob otvoritvi, 19. oktobra 1995, je za kulturni program poskrbel nekdanji gojencec, igralec Zlatko Šugman. Razstava je bila odprta na ptujskem gradu do 19. novembra.

Marija Hernja-Masten

TVORNICA KOŽA FRANJO WOSCHNAGG I SINJOVI D.D.

SKLADIŠTA:
BEOGRAD
WIEN
BUDAPEST

ZASTUPSTVA:
v vseh in državi

Utemeljeno 1788.

ŠOŠTANJ, 10. IV. 1935. *P. N. 185725*

TVORNICA KOŽA ŠOŠTANJ
A.D.C. Code 52 Edičen
Telefon: Šoštanj 1.

Glava dokumenta s podobo "Tvornice koža Franjo Woschnagg i sinovi d.d." v Šoštanju, 10. IV. 1935
Zgodovinski arhiv v Celju, Tovarna usnja Šoštanj

Osebne vesti

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Bogo Grafenauer (1916-1995)

Akademik dr. Bogo Grafenauer, zaslužni profesor na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze, častni član Arhivskega društva Slovenije, je bil profesor vsem starejšim generacijam slovenskih arhivistov. Pri njem smo poslušali Uvod v študij zgodovine, kjer je govoril o virih, njihovi kritični uporabi in objavah. Govoril je o arhivih, ki dokumente hranijo. Tudi pri predavanjih iz slovenske zgodovine je oblikoval naš odnos do virov - pisnih sledi preteklosti, kjer se začenja vsako neposredno raziskovalno delo. Poleg tega je veliko svojega znanja in dela posvetil arhivom. Z vprašanji postavljanja in organizacije arhivske službe se je srečeval kot tajnik Zgodovinskega društva Slovenije, ki je imelo za svojo nalogo tudi skrb za arhivsko službo. Bil je član njegove arhivske sekcije. Ko je bilo leta 1954 ustanovljeno Arhivsko društvo Slovenije, je postal njegov član in je v razpravah na sestankih in občnih zhorih prispeval k oblikovanju vloge in delokrogov arhivskih institucij. V tem času je že pomagal sestavljati programe za šolanje arhivistov. Njegovo ime najdemo med člani komisije Glavnega arhivskega sveta za izdelavo programa tečaja za arhiviste v Beogradu, v Ljubljani pa med predavatelji na enoletni (občasni) šoli za knjižničarje in arhivske pomočnike. V 70. letih je podprl uvedbo študija arhivistike na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Sodeloval je v strokovni reviji Arhivi.

Pomemben delež je prispeval na področju objavljanja arhivskih virov. Že sredi 50. let je ob prvih poskusih ustanavljanja slovenske arhivistične revije opozoril na potrebo po objavljanju manjših, pomembnih arhivskih virov. V Arhivskem društvu je v naslednjih letih sodeloval pri pripravljanju programov raziskav in evidentiranja virov in tehnike njihovega objavljanja. Na zborovanju v Kopru leta 1966 je označil pripravo sistematičnih evidenc arhivskega gradiva doma in gradiva v tujini, ki je pomembno za

našo zgodovino, za izhodiščno nalogo arhivistov. Dobre evidence bi omogočile priprave virov za objavljanje in dale podlago za načrtno raziskovalno delo zgodovinarjev. To predavanje je že spadalo v sklop priprav za posvetovanja o izdajanju virov. Predavanja z naslednjega zborovanja leta 1968, kjer je dr. Bogo Grafenauer obdelal objavljanje virov za zgodovino Slovencev v 19. stoletju, pa so bila neposredna podlaga za razpravljanje o programu objav virov za slovensko zgodovino. V naslednjih letih je Arhivsko društvo v sodelovanju z Zgodovinskim inštitutom SAZU pripravilo tak načrt (Program edicij virov za slovensko zgodovino, Ljubljana 1972). Sodeloval je pri njegovi pripravi in pri nadaljnjih razpravah o metodoloških vprašanjih objavljanja, zlasti starejših nemških tekstov (glej njegovo oceno knjige M. Verbič, Deželnozborski spisi kranjskih stanov. I., 1499-1515, Arhivi IV, 1-2, 1981, str. 182). Prav na področju objav virov je videl veliko potrebo po sodelovanju zgodovinarjev in arhivistov, a je poudaril tudi, da "je treba podpirati arhivarje pri njihovem lastnem objavljanju virov in arhive pri oblikovanju posebnih izdaj spisovnega gradiva v njihovem lastnem okviru". Svoj pogled na vlogo in pomen dela arhivistov je osvetlil v referatu o sodelovanju arhivarjev pri raziskovanju slovenske zgodovine na zborovanju v Slovenj Gradcu leta 1974 (Arhivi I, 1978, str. 11-13).

Leta 1975 pa se je profesor Grafenauer vključil v delo Komisije ekspertov za vračanje arhivskega gradiva iz Avstrije po Sporazumu iz leta 1923 in Protokolu iz leta 1958. Po dolgi prekinitvi pogajanj leta 1961 se je delovanje Mešane jugoslovansko-avstrijske komisije obnovilo. Oblikovanih je bilo šest skupin ekspertov: I. za dunajske arhive in druge kulturne institucije; II. za Štajerski deželni arhiv, III. za Koroški in Tirolski deželni arhiv, IV. za muzeje, V. za avstrijske zahteve do Jugoslavije in VI. za restitucijo med drugo svetovno vojno odnešenih kulturnih predmetov, ki so pripravljale podlage za delo Mešane komisije. Profesor Grafenauer je bil dve desetletji nepogrešljiv član tako slovenske ekspertne skupine, kot celotne jugoslovanske delegacije. Jeseni leta 1975 je prevzel vodenje slovenskega dela III. grupe ekspertov. Sledilo je intenzivno delo in številna zasedanja ekspertnih skupin in Mešane komisije na Dunaju, v Celovcu, Innsbrucku, Gradcu, Beogradu in pripravljali sestanki v Beogradu, Zagrebu, Sarajevu. S svojim bogatim znanjem je prof. Grafenauer mnogo prispeval k reševanju zapletenih vprašanj vračanja arhivskega gradiva, najsi je šlo za slovenske ali druge jugoslovanske zahteve (primer B. G., Kaj pomenijo ugovori zoper že tako počasno uresničevanje Arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo, ki so se pojavili v avstrijskem tisku in parlamentu letos poleti: ali se pripravlja z avstrijske strani že tretjič blokiranje izvedbe tega sporazuma? Arhivi IV, 1-2, 1981, str. 101-106). Zlasti v III. skupini, ki jo je vodil, je vložil mnogo truda in časa, ko je raziskoval posamezna vprašanja, pripravljajl elaborate in gradivo za pogajanja, vodil pogajanja, oblikoval formulacije naših stališč v zapisnikih zasedanj itd. Med številnimi ekspertizami in poročili so npr. elaborat o deželni lastnini, kjer argumentirano za-

vrača avstrijsko stališče iz leta 1960, ki so ga uveljavljali predvsem v II. pa tudi III. ekspertski skupini in dokazuje, da "deželna lastnina" v času sklepanja sporazuma ni igrala nobene vloge. Podrobno je proučil zgodovino gradiva Ilirske gradbene direkcije v Ljubljani in Ljubljanskega gubernija (od leta 1788 do 1849), ki je bilo po upravnih spremembah v prejšnjem stoletju zaradi potreb tekočega upravljanja predmet prenosov med Ljubljano in Celovcem. Za pripravo zgodovine štirih cesarskih listin iz 11. stoletja za gospostvo Bled - Bohinj je pregledal razpoložljivo gradivo v Ljubljani in Innsbrucku. Listine, ki so bile v drugi polovici prejšnjega stoletja v arhivu v Deželnem muzeju v Ljubljani, so bile po letu 1895, ko je večina gospostva kot del "verskega sklada" postala državna posest, izročene arhivu v Innsbrucku, kjer so bile tedaj hranjene vse listine briksenške proveniencije itd. Mnogo truda je vložil, da je bil dosežen (še ne izveden) dogovor glede gradiva Rudarskega glavarstva Celovec, kjer so že po podpisu Sporazuma in Protokola, v nasprotju z njunimi določili, izločali za nas pomembne spise in (prav tako še ne izvršen) dogovor o zamenjavi arhivskih dokumentov enake vrednosti med Arhivom Republike Slovenije in Koroškimi deželnim

arhivom, ki po provenienci spadajo v sosednji arhiv.

Zaradi bolezni prof. dr. Frana Zwitterja je februarja 1987 prevzel tudi vodenje II. delovne skupine, kjer so bila pogajanja zaradi trdih avstrijskih stališč najmanj uspešna. Tedaj se je zdelo, da so bile izčrpane vse možnosti pri pravnih razpravah in iskanju pragmatične rešitve. Profesor Grafenauer se je izjemno prizadeval, da bi pripravili sprejemljiv sporazum tudi v tej skupini. Podoba je bila, da to želi tudi avstrijska stran. Na zadnjem sestanku v Gradcu aprila 1991 je bilo besedilo usklajeno in rešitev je bila že na vidiku, vendar do podpisa zaradi zavlačevanja avstrijske strani ni prišlo.

Arhivisti smo profesorju Grafenauerju hvaležni za njegov prispevek k uspehom naše arhivske službe. Rezultati njegovega sodelovanja so ponovno pokazali, kako nujno in kako plodno je lahko sodelovanje zgodovinarjev in arhivistov. Za njegove zasluge, zlasti pri vračanju arhivskega gradiva iz Avstrije, je Arhivsko društvo Slovenije prof. dr. Boga Grafenauerja sprejelo med svoje častne člane.

Marija Oblak-Čarni

Nove pridobitve arhivov

Nove pridobitve Arhiva Republike Slovenije v letu 1995

Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora

(1970-1978, 36,6 tm)

Zveza komunalnih skupnosti

(1977-1988, 1,3 tm)

Ustavno sodišče Republike Slovenije

(1964-1990, 70 tm)

Osebni fond Bojana Štiha

(1945-1985, 4 tm)

Osebni fond Janeza Ruglja

(1968-1995, 2,1 tm)

Rodbinski fond Ravnihar

(1924-1988, 0,1 tm)

Zbirka Janeza Učakarja

(1914-1990, 0,2 tm, 111 k.)

Vzajemna podporna zveza Bled

(1940-1994, 0,1 tm)

Društvo farmacevtsko-medicinskih informatorjev Slovenije

(1974-1986, 0,2 tm)

Slovensko katoliško akademsko društvo Zarja

(1938-1940, 0,1 tm)

Zbirka filmov

(1905-1994, 1657 šk.)

Zbirka videokaset

(1951-1995, 12 k.)

Zbirka geografskih kart

(18. st. - 20. st. 292 k.)

Zbirka likovnih del

(19. st. 8 k.)

Zbirka plakatov

(1995, 1 k.)

Zbirka razglednic

(1899-1937, 37 k.)

Zbirka načrtov

(20. st. 22 k.)

Nove pridobitve Zgodovinskega arhiva Ljubljana v letu 1995

Enota v Ljubljani

Cerknica

Občinski sindikalni svet Cerknica

(1972-1986, 3 tm)

Občinska konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije Cerknica

(1973-1983, 2 tm)

Občinski odbor Zveze združenj borcev NOV Cerknica

(1951-1990, 2,8 tm)

Kovind, Kovinska industrija Unec pri Rakeku

(1967-1994, 2,6 tm)

Občinski komite Zveze komunistov Slovenije

Cerknica

(1973-1986, 5,5 tm)

Domžale

Skupščina občine Domžale - družbene in privatne gradnje

(1983, 2,6 tm)

Delavska univerza Domžale

(1963-1987, 1,1 tm)

Sušnik Franc, Tumše (?)

(1726-1901, 1 mapa)

Grosuplje

Osnovna šola Muljava

(1934-1956, 2 knjigi)

Kočevje

Zidar, splošno gradbeno podjetje Kočevje

(1952-1991, 9 tm)

Ljubljana

Občinska konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije Ljubljana Bežigrad

(1974-1990, 3 tm)

Zveza kulturnih organizacij mesta Ljubljane

(1970-1992, 4 tm)

Občinska konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije Ljubljana Vič-Rudnik

(1976-1990, 1 tm)

Učne delavnice zavoda za usposabljanje govorno in slušno prizadete mladine Ljubljana

((1948) 1962-1988, 3,4 tm)

Srednja kenijska šola Ljubljana

(1959-1981, 4,7 tm)

Družbeni pravobranilec samoupravljanja Ljubljana

(1976-1993, 3,3 tm)

Poslovna skupnost ZPS - Združena podjetja strojogradnje Ljubljana

(1974-1992, 0,5 tm)

Zveza kulturnih organizacij občine Ljubljana Vič-Rudnik

(1959-1994, 6,8 tm)

Lek Ljubljana

(1974-1991, 3,5 tm)

Tesarska zadruga Ljubljana

(1964-1993, 0,9 tm)

Popis prebivalstva Ljubljane (s poklici in prebivališčem)

(po 1880, 1 knjiga)

Ivan Vavpotič, akad. slikar, Ljubljana

(1839-1943, 0,2 tm)

Družina Komac, Ljubljana

(1890-1948, 0,1 tm)

Zahorik Anton, Ljubljana

(1908-1992, 0,1 tm)

Zbirka načrti (dopolnitev)

(1914-1937, 4 k.)

Zemljevidi in karte (dopolnitev)

(okoli 1900, 1 k.)

Zbirka plakatov (dopolnitev)

(1917-1995, 166 k.)

Fototeka (dopolnitev)

(1896-1995; 1032 k.)

Litija

Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Litija

(1954-1989, 5,6 tm)

Logatec

Občinska konferenca Zveze socialistične mladine

Slovenije Logatec

(1980-1989, 0,8 tm)

Oddelek v Idriji

Delavsko prosvetno društvo Svoboda Idrija

(1952-1959, 0,1 tm)

Skupščina občine Idrija

(1962-1983, 88 tm)

Gimnazija Jurija Vege v Idriji

(1953, 3 mape)

Občinski ljudski odbor Idrija

(1956-1962, 5 map)

Ljudski odbor mestne občine Idrija

(1952-1955, 4 mape)

Občina Idrija

(1940-1944, 2 mapi)

Občinski ljudski odbor Cerklje

(1957-1959, 3 mape)

Osnovna šola Jožeta Mihevea Idrija

(1957, 2 mapi)

Osnovna šola Vojkove brigade Spodnja Idrija

(1958, 2 mapi)

Osnovna šola Zakojca

(1959, 1 mapa)

Enota v Kranju

Jesenice

Železarna Jesenice

(1945-1985, 2,5 tm)

Kranj

Družbeni pravobranilec samoupravljanja Kranj

(1983-1992, 0,5 tm)

Skupščina občine Kranj

(1962-1973, 12 tm)

Zveza lovskih druženj Gorenjske Kranj

(1952-1995, 0,4 tm)

Svet gorenjskih občin Kranj

(1985-1991, 1,5 tm)

Zbimi fond: Kranj: Jožef Knific, Stražišče pri Kranju

(1878-1931, 1 mapa)

Radovljica

Zbimi fond: Radovljica: Alfred Rudesch, Radovljica

(1890-1912, 1 mapa)

Zbimi fond: Radovljica: Janko Vilfan, Radovljica

(1910-1912, 1 mapa)

Tržič

Otto Hawlina, Tržič

(1908-1926, 0,3 tm)

Zbirni fond: Tržič: Trgovina z mešanim blagom Lavš,

Tržič

(1940-1948, 1 mapa)

Enota v Novem mestu

Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport -

organizacijska enota Novo mesto

(1968-1993, 2,6 tm)

Občinski sodnik za prekrške Novo mesto

(1989, 1992, 0,3 tm)

Tiskane okrožnice (okrožnice novomeškega

okrožnega urada, cesarski patenti, apelacijsko sodišče)

(1777-1832, 0,1 tm)

Občinska skupnost socialnega varstva Novo mesto

(1975-1991, 0,7 tm)

Občinska skupnost socialnega skrbstva Novo mesto

(1975-1989, 1 tm)

darilo Andreja Zadnikarja, Ljubljana

(akvarel, risba, 2 fotografiji)

Enota v Škofji Loki

DO za obveščanje v občini Škofja Loka - Radio Žiri

(1986-1993, 1,7 tm)

Občina Škofja Loka

(1967-1994, 3,5 tm)

Družbeni pravobranilec samoupravljanja Škofja Loka

(1976-1994, 1 mapa)

Sokolsko društvo Škofja Loka

(1939-1941, 1 mapa)

Družina Hafner, Virlog

(po 1945, 1 mapa)

Gimnazija Škofja Loka

(1945-1958, 0,7 tm)

Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka

(1938-1941, 1 knjiga)

Center za socialno delo Škofja Loka

(1976-1985, 4,1 tm)

Upravna enota Škofja Loka

(1826-1954, 1,5 tm)

Fotokopije računskih knjig gospodstev Škofja Loka in

Klevec

(14. -15. stol. 1 mapa)

Uršulinski samostan v Škofji Loki

(1943-1981, 1 mapa)

Zbimi fond

(1757-1952, 4 mape, 1 knjiga)

Nove pridobitve Zgodovinskega arhiva v Celju v letu 1995

- Likvidirano podjetje Megra Laško
(0,3 tm)
- Društvo otrok teharskih žrtev
(0,1 tm)
- Občinski odbor Slovenske demokratične zveze in Narodne demokratske stranke
(0,2 tm)
- Rudnik rjavega premoga Laško
(3,8 tm)
- Območna organizacija sindikatov Posavja
(0,1 tm)
- Krajevni urad Pišecce
(2,7 tm)
- Krajevni uradi Cerklje ob Krki
(0,1 tm)
- Krajevni urad Artiče
(0,1 tm)
- Krajevni urad Velika Dolina
(0,1 tm)
- Osnovna šola Vojnik
(0,5 tm)
- Osnovna šola Pišecce
(0,1 tm)
- Osnovna šola Globoko
(1,2 tm)
- Osnovna šola Bojana
(0,1 tm)

Nove pridobitve Pokrajnskega arhiva Maribor v letu 1995

- Alojz Kovačič
(1991, 3 šk.)
- Snaga Maribor
(1962-1990, 10 tm)
- Zbirka zemljevidov Ivana Waldhittra (odkup)
(1872-1946, 1 tm)
- Jože Polajnko (darilo, dopolnitev)
(1994, slike)
- Skupščina občine Maribor-Center
(1962-1966, 83 tm)
- Atlas Meyers Grosser Hausatlas (darilo)
(1 knjiga)
- Jugoslovanski komite za geoelektriko in strelovode
(1976-1988, 3 tm)
- Družina Ranner
(1912-1936, 0,1 tm)
- Razglednice Višnič Elsa (odkup)
(1960-1972, 60 k.)
- Jarh Frane (odkup)
(1900-1938, 0,1 tm)
- Uprava inšpekcijskih služb Dravograd
(1970-1990, 40 tm)
- Jože Polajnko ml. (dopolnitev)
(3 mape)
- Ilustrirani Slovenci (odkup)
(1929-1931)
- Ilustrirani glasnik (odkup)
(1915-1917, 4 knjige)

- Revija Tekstilec (darilo)
(1991-1994)
- Dr. Eman Pertl (darilo, dopolnitev)
(1970-1987, 0,5 tm)
- Špedtrans Maribor (stečaj)
(1948-1994, 138 tm)
- Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem - drobni tiski (darilo, dopolnitev)
(18 k.)
- Občina Slovenska Bistrica
(1965-1968, 13 tm)
- Krajevna skupnost Reka-Pohorje
(1980-1995, 1,5 tm)
- Tehnološki razvojni center Maribor
(1988-1994, 3 tm)
- Osnovna šola Bratov Polančič Maribor (dopolnitev)
(1929-1992, 20 tm)
- Klemos Lenart
(1964-1992, 4,5 tm)
- Osnovna šola Bojana Iliča (dopolnitev)
(1957-1980, 1,5 tm)
- Karoserist
(1955-1994, 46 tm)
- Občina Dravograd
(1970-1989, 50 tm)
- Simčič Zorko - Ljubljana (darilo)
(1995, 1 šk.)
- Gradbeno podjetje PVWP
- Proizvodnja, storitve in trgovina Lenart
(1992-1995, 1 šk.)
- Grgič Matija Maribor
(1937-1950, 1 šk.)
- Jarh - Polič Maribor (odkup, dopolnitev)
(1 šk.)
- Okrožni komite KPS Maribor
(1945-1947, 2 šk.)
- Oblastni komite KPS Maribor
(1 šk.)
- Družina Sulkowski - pisma, dopisnice, telegrami
(1900-1919, 1 tm)
- Kovaška delavnica Slovenska Bistrica
(1953-1962, 0,5 tm)
- Krajevni urad Šmartno na Pohorju
(1962-1974, 1 tm)
- Delavska univerza Ljutomer
(1962-1986, 1,5 tm)
- Srednja tekstilna in frizerska šola Maribor (dopolnitev)
(1960-1967, 12 tm)
- Ivan Kos Maribor - portreti dijakov Klasične gimnazije Maribor (odkup)
(100 k.)
- EMI Montaža Slovenska Bistrica (v stečaju)
(1977-1995, 7 tm)
- Občina Slovenska Bistrica
(1965-1975, 55 tm)

Nove pridobitve Zgodovinskega arhiva v Ptuj v letu 1995

- Trgovsko podjetje Preskrba Ptuj - Ptuj
(1952-1955, 0,1 tm)

- Nabavljalni zavod Slovenije NAVOD - Državno
trgovsko podjetje Navod - Ptuj
(1945-1948, 0,1 tm)
- Obnovitvena zadruga sv. Bolfenk na Kogu - Kog
(1945-1951, 0,1 tm)
- Trgovsko podjetje okrajni magazin Ptuj - Ptuj
(1947-1952, 0,3 tm)
- Okrajno sodišče Ptuj - Ptuj
(1850-1949, 0,9 tm)
- Ptujska tiskarna Ptuj - Ptuj
(1956-1980, 0,8 tm)
- Brodarsko društvo Ranea - Ptuj
(1974-1982, 0,1 tm)
- Skupščina občine Ormož - Zapisniki sej IS in zborov -
Ormož
(1986-1990, 1 tm, 17 knj.)
- AGIS Ptuj - računovodstvo, plan in analize -Ptuj
(1967-1992, 2,2 tm)
- AGIS Ptuj - tehnična dokumentacija, varstvo pri delu -
Ptuj
(1948-1993, 3,8 tm)
- Kmetijski kombinat Ptuj, Delovna enota Osojnik -Ptuj
(1953-1991, 2 tm)
- Kmetijski kombinat Ptuj - Skupne službe - Ptuj
(1961-1990, 7 tm)
- Tovarna Jože Kerenčič v stečaju - Ormož
(1960-1990, 9 tm)
- Skupščina občine Ptuj, nešifrirano gradivo, zapisniki -
Ptuj
(1953-1984, 2,5 tm)
- Tehnično in fizično varovanje Ptuj - TFFV v stečaju -
Ptuj
(1993-1995, 1,5 tm)
- Skupščina občine Ptuj - nešifrirano gradivo - Ptuj
(1958-1974, 0,8 tm)
- Nove pridobitve Pokrajinskega arhiva Koper v letu
1995**
- TOP Portorož
(1975-1990, 27,5 tm)
- "Sežana" tovarna pletenin in konfekcije Sežana
(1949-1995, 20 tm)
- DPS Postojna
(1977-1990, 5 tm)
- Narodnoosvobodilni odbori sežanskega področja
(1945-1946, 2,5 tm)
- Krajevni ljudski odbori sežanskega področja
(1947-1952, 16,6 tm)
- Občinska izobraževalna skupnost Koper
(1971-1990, 1,5 tm)
- Občinska kulturna skupnost Koper
(1976-1989, 4,9 tm)
- Geodetska uprava Koper
(1890-1964, 6 tm)
- Občina Postojna
(1921-1944, 7 tm)
- Nove pridobitve Pokrajinskega arhiva v Novi
Gorici v letih 1994 in 1995**
- Elektro Primorska Nova Gorica
(1963-1991, 2,7 tm)
- Okrajni odbor zveze borcev Gorica
(1953-1962, 0,4 tm)
- Občinski odbor zveze združenj borcev NOV Nova
Gorica
(1957-1988, 1,4 tm)
- Občinski odbor zveze borcev NOV Kanal
(1959, 1 mapa)
- Občinski odbor zveze borcev NOV Šempeter pri
Gorici
(1959, 1 mapa)
- France Avčič
(1938-1982, 1 mapa)
- Kmetijsko društvo Vipava
(1915-1941, 0,1 tm)
- Hranilnica in posojilnica Kamnje
(1930-1940, 1 zvezek)
- Hranilnica in posojilnica Dobravlje
(1937-1945, 0,1 tm)
- Hranilnica in posojilnica Skrilje
(1909-1942, 0,2 tm)
- Hranilnica in posojilnica Št. Vid pri Vipavi
(1908-1945, 0,3 tm)
- Hranilnica in posojilnica Vipava
(1903-1941, 0,1 tm)
- Hranilnica in posojilnica Šempeter
(1907-1948, 0,1 tm)
- Primorska srečanja
(1991-1993, 0,5 tm)
- Klub starih goriških študentov
(1958-1987, 0,5 tm)
- Salonit Anhovo
(1959-1978, 1,2 tm)
- Krajevna skupnost Podnanos
(1962-1994, 1 mapa)
- Občinski komite ZKS Nova Gorica
(1984-1985, 1,7 tm)
- Medobčinski svet ZKS severnoprimeških občin Nova
Gorica
(1982-1985, 0,5 tm)
- Vozila Gorica
(1948-1987, 11,1 tm)
- Republiški zavod za zaposlovanje, območna enota
Nova Gorica
(1974-1990, 2,7 tm)
- Osnovna šola Planina pri Ajdovščini
(1951-1952, 1 mapa)
- C. k. učiteljske Gorica, zaposlovalni tečaj v Ljubljani
(1919, 1 mapa)
- Zbirka prepisov šolskih kronik
(1875-1970, 0,1 tm)
- Zavod za prosvetno-pedagoško službo Ajdovščina
(1961-1964, 1 mapa)
- Zbirka fotografij
(1906, 1910-1912, 2 k.)
- Zbirka Varia
(1896-1945, 5 knjig)
- Medobčinski odbor za odpravo posledic potresa v
Posočju Nova Gorica
(1976-1981, 0,6 tm)
- Krajevni odbor SZDL Nova Gorica
(1977-1989, 0,2 tm)

- Okrajni odbor LMS Gorica
(1948-1951, 0,5 tm)
- Zveza vojaških vojnih invalidov, občinski odbor
Ajdoščina
(1958-1963, 0,1 tm)
- Zveza prijateljev mladine Ajdoščina
(1964-1993, 0,7 tm)
- Združenje vojaških invalidov Tolmin
(1947, 1 mapa)
- Okrajni komite KPS za Kanalsko
(1945-1947, 1 mapa)
- Okrajni odbor SIAU (OF) za Kanalsko
(1945-1947, 0,1 tm)
- Zveza vojnih invalidov Kanal
(1946-1947, 1 mapa)
- Okrajni komite SKOJ za Kanalsko
(1945-1947, 1 mapa)
- Krajevna organizacija Rdečega Križa Bovec
(1948, 1958-1966, 0,1 tm)
- Občinski odbor SZDL Bovec
(1946, 1955-1968, 0,1 tm)
- Osnovna šola Renče
(1955-1985, 2,7 tm)
- Občina Nova Gorica
(1962-1990, 178 tm, 1 kolut magnetof. traku)
- Občina Tolmin
(1961-1980, 105 tm, načrti in zemljevidi)
- Mladinske delovne akcije Posočje
(1976-1989, 1,6 tm)
- Občinski odbor za odpravo posledic potresa Tolmin
(1976-1978, 21 tm)
- Samoupravne interesne skupnosti družbenih
dejavnosti občine Ajdoščina
(1968-1989, 0,8 tm)
- Samoupravne interesne skupnosti gospodarskih
dejavnosti občine Ajdoščina
(1973-1989, 3,7 tm)
- Samoupravne interesne skupnosti družbenih
dejavnosti občine Nova Gorica
(1967-1990, 24 tm)
- Samoupravne interesne skupnosti gospodarskih
dejavnosti občine Nova Gorica
(1973-1990, 17 tm, načrti in zemljevidi)
- Družbeni pravobranilec samoupravljanja Nova Gorica
(1976-1992, 8 tm)
- Zveza rezervnih vojaških starešin Nova Gorica
(1973-1991, 3 tm)
- France Gorkič
(1964-1977, 1 mapa)
- Dokumenti iz osebnih zapuščin
(1941-1943, 3 listi)
- Jože Cestnik
(1928-1973, 0,2 tm, 1 album, 3 slike)
- Simon Kos
(1941, 1 mapa)
- Srednja ekonomska in trgovska šola Nova Gorica
(1951-1966, 2 tm)
- Okrožni odbor SIAU za Goriško
(1946, 0,1 tm)
- Okrožni narodnoosvobodilni odbor za Goriško
(1945-1946, 1 mapa)
- Občina Ajdoščina
(2. pol. 19. stol. -1942, 1 mapa, 6 zvezkov)
- Občina Ajdoščina
(1953-1975, 28 tm, 21 zvezkov)
- Občinski ljudski odbor Vipava
(1957-1959, 1 mapa, 1 zvezek)
- Zavod za pravno pomoč Ajdoščina
(1962-1968, 1 mapa, 2 zvezka)
- Dr. Branko Marušič
(1924-1994, 0,5 tm)
- Josip Balič
(1888-1927, 0,1 tm)

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 1995

Sonja ANŽIČ

Ubožni institut v Ljubljani, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 3, str. 6-11

Pedagoška dejavnost v arhivu ZAL (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 72-73

Arhivsko gradivo, zanimivo za rodoslovne raziskave v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Drevesa, bilten slovenskih rodoslovcev, letnik 2, šte. 10, str. 15-18

Žarko BIZJAK

Organizacija rednih sodišč na Slovenskem po letu 1945, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 46-68 (soavtor Brane Kozina)

Nataša BUDNA

Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik, Loški razgledi 41, Škofja Loka 1994, str. 113-130

"Žena naj želi le to, da dopade Bogu in svojemu možu", Razgledi, 20. 12. 1995

Bojan CVELFAR

Marija Makarovič, Sele in Selani, Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto, Krščanska kulturna zveza v Celovcu, Celovec-Ljubljana-Dunaj 1994, 527 strani, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 137-139

Jože Prinčič, Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963, Povojne nacionalizacije v Sloveniji (1945-1963), Dolenjska založba Novo mesto 1994 (Seidlova zbirka, 12. knjiga), 176 strani, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 140-141

Zbornik 1994/1995, Zbirka Šaleški razgledi, 11. zvezek, Velenje 1994, 271 strani, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 141-143

OTIVM, Časopis za povijest svakodnevnice, Povijestno društvo "OTIVM" Zagreb 1993 in 1994, št. 1 in 2, 31 in 81 strani, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 148-150

O časih tovarn za oblikovanje človeka in njegove duše, Aleš Gabrič, Socialistična kulturna revolucija, Slovenska kulturna politika 1953-1962, Ljubljana 1995, 369 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, št. 1, str. 106-108

Kresnike, Lipa in Pečovje v časih, ko Štor še ni bilo, Štore: od agrarnega zaselka do industrijskega kraja, Zbornik, Štore, oktober 1995, str. 7-27

Kako so živeli... To in ono o meščanstvu v provinci, Pokrajinski muzej Celje, Celje 1995, 80 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, št. 2, str. 70-73

Darko DAROVEC

Dežela refoška, Vinogradništvo in vinarstvo slovenske Istre. (Zbral in uredil), Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Knjižnica Annales 10, Koper 1995, 333 strani

Vinogradništvo in vinarstvo kot poglavitna gospodarska panoga v severni Istri v obdobju Beneške republike. (Zbornik) Dežela refoška, Vinogradništvo in vinarstvo slovenske Istre, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Knjižnica Annales 10, Koper 1995, str. 121-140

Poskus opredelitve problematike naseljevanja Slovencev med Dragonjo in Mirno do 17. stoletja in njen vpliv na oblikovanje slovenske etnične meje v Istri. (Zbornik) Slovenci v Hrvaški, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995, str. 37-61

Kaj se je zgodilo desetletnemu Antoniu ?, Primorske novice - Sedmi val, št. 22, str. 32, 17. 3. 1995

France M. DOLINAR

Oris zgodovine (pra)župnije Radovljica, Radovljiški zbornik, Radovljica 1995, str. 254-270

Josef Holzer, Zgodovina Cerkev v stotih slikah, Ljubljana 1995, 420 strani (prevod in priredba)

Kršćanstvo na Slovenskem pred naselitvijo Slovencev, Zgodovina Cerkev v stotih slikah, Ljubljana 1995, str. 46-49

Pokristjanjenje Slovencev, Zgodovina Cerkev v stotih slikah, Ljubljana 1995, str. 89-93

Sveta brata Ciril in Metod, Zgodovina Cerkev v stotih slikah, Ljubljana 1995, str. 94-97

Protestantizem v slovenskih deželah, Zgodovina Cerkev v stotih slikah, Ljubljana 1995, str. 270-278

Jože Mlinarič, Stiška opatija 1136-1784, Novo mesto 1995, Zgodovina v šoli, let. IV, Ljubljana 1995, str. 91-93 (ocena)

Jože Mlinarič, Stiška opatija 1136-1784, Novo mesto 1995, Zgodovinski časopis 40, Ljubljana 1995, str. 315-317 (ocena)

Dušan Kos, Pismo, pisava, pisar, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 14, Ljubljana 1995, Zgodovinski časopis 40, Ljubljana 1995, str. 314-315 (ocena)

Ludwig Steindorf, Memoria in Altrußland, Untersuchungen zu den Formen christlicher Totensorge (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Band 38), Stuttgart 1994, Zgodovinski časopis 40, Ljubljana 1995, str. 317-318 (ocena)

Josef Holzer, Zgodovina Cerkev v stotih slikah, Ljubljana 1995, Zgodovinski časopis, letnik 49, Ljubljana 1995, str. 487-488 (predstavitev)

Prijatelju Milošu Rybaru v spomin, Zgodovinski časopis, letnik 49, Ljubljana 1995, str. 474-475

Papeži in Slovenci, Sinovom in hčeram slovenskega

- naroda. Ljubljana 1995, str. 16-22
 Pokristjanjevanje Slovencev, Enciklopedija Slovenije, 9. zvezek, Ljubljana 1995, str. 62
 Pražupnija, Enciklopedija Slovenije, 9. zvezek, Ljubljana 1995, str. 249
 Pogačar Janez Zlatoust, Enciklopedija Slovenije, 9. zvezek, Ljubljana 1995, str. 30-31
 Tomaž Hren (1560-1630), Dom in svet, Zbornik MCMXCV/VIII. Maribor 1995, str. 215-223
 Rimski papeži in Slovenci, Stenski koledar za leta 1996
 Sigismund Graf Lamberg, Bischofslexikon, str. 663
- Darinka DRNOVŠEK**
- Četrta evropska arhivska konferenca Lancashire '94, Lancaster, 13. -16. septembra 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 133 (soavtorica Nina Zupančič)
 Arhivi in javnost - vsakdanji stiki (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 119-120
 Politično izobraževanje, Enciklopedija Slovenije 9, Ljubljana 1995, str. 99-100 (soavtorica)
- Vesna GOTOVINA**
- Poletni tečaj za vzhodnoevropske arhiviste, Archivschule Marburg, 29. 8. -9. 9. 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 143-145
- Mojca GRABNAR**
- Poročilo o ogledu osrednjih španskih arhivov na strokovni ekskurziji po Španiji, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 152-154
 Slovensko ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja, Sekcije 201-205, 212-215, Ljubljana 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 159-160
 Gradnja cerkve pred drugo svetovno vojno, Župnija Trbovlje 1545-1995, Ljubljana 1995, str. 23-27
 Arhivska dediščina - atrakcija ali zaprašene police (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 55-60
- Marija HERNJA-MASTEN**
- 40 let Zgodovinskega arhiva, Tednik, leto XLVIII, št. 14, str. 6, 14. 6. 1995
 Arhivski pripomočki pri pedagoški dejavnosti (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 74-80
 Vpisna knjiga meščanov mesta Ptuj 1684-1917, Viri 1, Ptuj 1995, 202 strani
 O moslaveu, šiponu in drugih sortah v arhivskih virih, Šipon naša zlahna posebnost, Gomja Radgona 1995, str. 18-25
 Vinograd je velika dobrota, Dominik Čolnik 1830-1893, katalog k razstavi ob Čolnikovem dnevu, Benedikt 1995
 Zborovanje nemških arhivarjev, Dresden 4. -6. oktobra 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 145
- Bojan HIMMELREICH**
- Gradivo o gradnji železnic na območju okraja Laško 1848-1866, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 105-110
- Mira HODNIK**
- Tihotapci živorebrove rude v 18. stoletju, Idrijski razgledi, letnik XL (1995), Idrija 1995, str. 22-27
 Kapela Sv. Trojice v Antonijevem rovu, Idrijski razgledi, letnik XL (1995), Idrija 1995, str. 105-107
- Mateja JERAJ**
- Slovesni sindikati in sindikalna politika 1945-1950, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 234 strani
- Danlela JURIČIČ-ČARGO**
- Arhivsko gradivo o Pazinski grofiji v Arhivu republike Slovenije (1474-1783), Annales 6, Koper 1995, str. 197-202
 Arhivska grada za povijest Pazina i Pazinske grofovije u upravnim fondovima Arhiva Republike Slovenije 1492-1783, Vjesnik Istarskog arhiva 2-3, 1992-1993, str. 213-251
- Nada JURKOVIČ**
- 50 let otvoritve železniškega mostu preko Drave ali kako smo obnavljali porušeno domovino, Tednik, leto XLVIII, št. 29, str. 2, 27. 7. 1995
- Miran KAFOL**
27. zborovanje zgodovinarjev, Ljubljana 29. -30. septembra 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 154-155
- Bogdan KOLAR**
- Delo Družbe sv. Frančiška Saleškega na Slovenskem do leta 1945 s posebnim poudarkom na vzgojno-izobraževalnih ustanovah, Ljubljana 1995, 385 strani
 Delo slovenskih duhovnikov med Slovenci v Zagrebu med obema vojnama, Slovenci v Hrvaški, Ljubljana 1995, str. 115-131
 Kleklova skrb za dijake, Kleklov simpozij v Rimu, Celje 1995, str. 199-212
 Pomembni cerkveni dogodki v "Duhovnem življenju", Zbornik o "Duhovnem življenju, Ljubljana 1995, str. 131-140
 Potrés 1895, vera in versko življenje prebivalcev takratne Ljubljane, Medicinski in socialni pogledi na

- ljubljski potres 1895, Ljubljana (Inštitu za zgodovino medicine Medicinske fakultete) 1995, str. 177-126
- Zasebna deška šola v Salezijanskem zavodu na Rakovniku v Ljubljani, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 94-112
- Vladimir KOLOŠA**
- Bogumil Vošnjak, Dnevnik iz prve svetovne vojne (za objavo pripravil Vladimir Kološa), Ljubljana 1994, 315 strani
- Habsburžani; Zgodovina evropske rodbine (zasnova Brigitte Vacha, besedilo Walter Pohl in Karl Vocelka), Mladinska knjiga, Ljubljana 1994, Zgodovinski časopis, letnik 48, Ljubljana 1994, št. 3, str. 415-416 (ocena)
- Janez KOPAC**
- Uprava na radovljiškem območju (1849-1994), Kroparski zbornik, Ob 100-letnici Plamena (1894-1994), Kropa - Radovljica 1995, str. 72-88
- Uprava v Gomjesavski dolini 1941-1995, Jeseniški zbornik VII, Jesenice 1995, str. 9-30
- Turistični utrip Kranja med prvo in drugo svetovno vojno, Kranjski zbornik 1995, Kranj 1995, str. 295-302
- Publicistična dejavnost v arhivih (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 30-32
- Marija KOS**
- Pedagoška dejavnost zunaj arhiva (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 67-68
- Oprema stanovanjskih prostorov v graščini na Savi leta 1871, Jeseniški zbornik 1995, Jesenice 1995, str. 69-79
- Matevž KOŠIR**
- Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje - s posebnim ozirom na izobraževanje arhivistov, Zgodovinski časopis 49, Ljubljana 1995, št. 1, str. 121-125
- Posvetovanje o organizaciji arhivov v Evropi na primeru Švice, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 141
- Tečaj paleografije in vede o aktih, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 145
- Čarovnice, predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah, Ljubljana 1995, 230 strani (soavtor Marjeta Tratnik-Volasko)
- Vsak čas ima svojo politiko in svoj ceremonial, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, št. 1, str. 102-103
- Magija in goljufija ter tovomištvo med Trstom in Gradcem 1732-1734, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 11-18
- Kranjsko deželsko sodišče in čarovniški procesi, Kranjski zbornik 1995, Kranj, 1995, str. 65-69
- Brane KOZINA**
- Organizacija rednih sodišč na Slovenskem po letu 1945, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 46-69 (soavtor Žarko Bizjak)
- Simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje, Ljubljana, 26. -29. oktobra 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 138-139
- Evidentiranje slovenskih študentov v arhivu Visoke tehnične šole v Pragi, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 148-151 (soavtor Branko Radulovič)
- Arhivsko društvo Slovenije - 40 let, Bibliografija članov, ADS, Ljubljana 1995, str. 99-143 (soavtor Gašper Šmid)
- Rudolf KOŽELJ**
- Zgodovinski arhiv v Celju, Turistična pratika (prej Turistični koledarček), 21. izdaja, Celje 1995, str. 63-65
- Duša KRNEL-UMEK**
- Pomen Slovenskega etnološkega društva za razvoj slovenske etnologije 1975-1995, Kongres Slovenskega etnološkega društva, Ljubljana 24. - 27. oktobra 1995, Razvoj slovenske etnologije: Od Šteklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj, Ljubljana 1995, str. 187-194
- Metodološka vprašanja pri urejanju in popisovanju arhivskega gradiva, XVII, posvetovanje Sodobni arhivi '95, Radenci 27. - 28. marca 1995, Sodobni arhivi '95, str. 154-159
- Alja LJUBIČ**
- Ivan Nemanič, Filmi Metoda in Milke Badjura 1926-1969, Ljubljana 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 162
- Slovenski prispevek k svetovni stoletnici fillma, Sodobni arhivi 17, Maribor 1995, str. 161-164
- Dragan MATIČ**
- Plesne prireditve v Ljubljani pred prvo svetovno vojno, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 3
- Gledališča kot taka po svojem postanku nimajo kulturnega pomena; Zgodovina za vse, vse za zgodovino, letnik II, Celje 1995, št. 2
- Kultumi utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno, Kultume in družabne prireditve v sezonah 1913/14 - 1917/18, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 15, Ljubljana 1995, 347 strani
- Meta MATIJEVIČ**
- Novomeški voz, Dolenjski list, 1. junij 1995

Jelka MELIK

- Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930-1941, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 43-45
- Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1994, 123 strani

Milko MIKOLA

- Sodni procesi na Celjskem 1944-1951, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1995, 226 strani, (Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Študije 1)
- Podobe starih industrijskih podjetij na Celjskem, razstava in katalog, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, september 1995, 12 strani
- Sodni procesi pred civilnimi sodišči v Celju v letih 1945-1951, Novi tednik, leto 50, Celje 1995, št. 1, str. 7, v nadaljevanjih do št. 12, str. 9
- Arhivsko gradivo o medvojnih in povojnih zaplembah premoženja v Sloveniji, Arhivi XIV, Ljubljana 1991, št. 1-2, str. 5-10

Tjaša MRGOLE-JUKIČ

- Tudi na Ptuju so igrali tenis, katalog, Ptuj 1995
- Dijaška domova od nastanka do leta 1941, Dijaški dom, moj drugi dom, Ptuj 1995, str. 13-35
- Dijaški dom praznuje, 95 let dijaškega doma, Tednik, leto XLVIII, št. 37, str. 5, 21. 9. 1995
- Razstave v arhivih - zakaj in kako? (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 96-118

Ivan NEMANIČ

- UNESCO in FIAF ob stoletnici filma, Slavnostno zasedanje v Parizu, Delo 37, 36, str. 6, 14. 2. 1995
- Ob stoletnici prve filmske predstave bratov Lumiere v Parizu, Foto Antika, bilten št. 18, str. 1-2, 11. junij 1995
- Filmska ustvarjalnost Metoda in Milke Badjura 1926-1969, katalog razstave, Ljubljana 1995, 91 strani (soavtorji Stanko Šimene, Naško Križnar, Silvan Furlan), str. 131-134
- Slovenski filmski arhiv v javnosti (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995
- La Gazette des Archives št. 129 (1985), Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 170-172
- Filmska ustvarjalnost Metoda in Milke Badjura 1926-1969, Slovenski arhivski časopis 2, Maribor 1995, št. 5/6, str. 2-3

Metka NUSDORFER-VUKSANOVIČ

- Po Trenti z arhivskimi dokumenti - katalog k razstavi, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1995, 75 strani

Brane OBLAK

- 85 let kmečkega varčevanja na Ptuju, katalog k razstavi: Ptuj 1995
- Dijaški dom od 1941 do 1980, Dijaški dom, moj drugi dom, Ptuj 1995

Marija OBLAK-ČARNI

- Mednarodni dokumenti o prenosu arhivov in nasledstvo SFRJ, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 6-12
- Arhivi SFRJ, Razgledi, Ljubljana, str. 22-33, 18. marec 1994
- Vloga in pomen arhivov (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 135-138

Aleksandra PAVŠIČ-MILOST

- Problematika v zvezi s prevzemanjem arhivskega gradiva gospodarskih organizacij, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 93-95
- Šolska praznovanja skozi čas, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 181 (poročilo)

Olga PIVK

- Izobraževanje odraslih v ljubljanskih društvih do leta 1918, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 198-204

Alberto PUCER

- Pietro Carbone: Pesmi (prevod in spremna beseda), Primorska srečanja, št. 164, str. 861-862, 1994
- Fiat lege atris!, Primorske novice, št. 96, str. 28, 9. 12. 1994
- Prišel čas okrog Božiča ... in Novega leta, Portorožan, št. 12, str. 12, december 1994
- Ko se je Portorož imenoval Lovreč, Primorske novice, št. 100, str. 40, 23. 12. 1994
- Prvi Božič, Primorske novice, št. 100, str. 42, 23. 12. 1994
- "Glej, kako podrt je moja hiša!", O prikazanju Marije v Strunjanu leta 1512, Primorske novice, št. 6, str. 32, 20. 1. 1995
- Arhiv: jubilej v pregnanstvu?, Primorski utrip, št. 13, str. 1-2, januar 1995
- Praznovanje piranskega zavetnika sv. Jurija nekoč, Primorska srečanja, št. 166, str. 123, 1995
- Festival naših mladosti, Primorske novice, št. 14, str. 33, 17. 2. 1995
- Piranske občinske seje pred 100 leti, Primorski utrip, št. 14, str. 6, februar 1995
- Pust in post v Istri nekoč, Portorožan, št. 2, str. 12, februar 1995
- Društvo "Sloga" Nova vas - Padna - Sv. Peter, Portorožan, št. 2, str. 13, februar 1995
- Notarjeva javna vera (ocena knjige D. Daroveca), Portorožan, št. 2, str. 14, februar 1995

- O javnem stranišču (Piran: svetniki so bili tudi pred 100 leti delovni), Primorske novice, št. 17, str. 52, 8. 2. 1995
- Ženske na razglednicah in v. pregovorih, Primorske novice, št. 18, str. 27, 3. 3. 1995
- Padenski utrip iz preteklosti v sedanost, Primorska srečanja, št. 167, str. 231-234, 1995
- Problem prometa v Piranu je star vsaj 100 let, Portorožan, št. 3, str. 8, marec 1995
- O nekdanjih praznikih v občini Piran: 1) Sv. Jurij, Portorožan, št. 3, str. 10-11, marec 1995
- O prvoaprilskih šalah - tokrat zares, Portorožan, št. 3, str. 17, marec 1995
- Velikonočni prazniki v Istri nekoč in danes, Portorožan, št. 3, str. 18, marec 1995
- Avugust Cojkovič - kulturno prosvetni buditelj, Portorožan, št. 4, str. 2, april 1995
- O nekdanjih praznikih občine Piran: 2) Markovo, Portorožan, št. 4, str. 10, april 1995
- O nekdanjih praznikih občine Piran: 3) Sv. Rešnje telo ali Telovo, Portorožan, št. 5, str. 10, maj 1995
- Tudi Portorož je imel svoj grb, Portorožan, št. 6, str. 8, junij 1995
- Tudi moda se spreminja, Primorske novice, št. 43, str. 30, 2. 6. 1995
- O nekdanjih praznikih občine Piran, Portorožan, št. 7-8, str. 6, julij-avgust 1995
- O županih v Piranu nekoč, Portorožan, št. 7-8, str. 12, julij-avgust 1995
- Po božji jezi raj na zemlji, Primorske novice, št. 63, str. 18, 11. 8. 1995
- O vraževernosti v Istri nekoč, Portorožan, št. 9, str. 9-10, september 1995
- Šmarje (pri Kopru), Zbirka Slovenske istrske vasi, št. 4, samostojna publikacija, 71 strani, izdal Župnijski urad Šmarje, 1995
- Piranski arhiv je našel novo domovanje, Portorožan, št. 10, str. 1-3, oktober-november 1995
- Četrta knjižica v zbirki Slovenske istrske vasi: Šmarje pri Kopru, Portorožan, št. 10, str. 13, oktober-november 1995
- Šmarje pri Kopru v knjižici, Slovenec, str. 13, 4. 11. 1995
- O lekarnarstvu in dveh lekarnarskih diplomah članov piranske družine Fonda v času serenissime, Annales, 6/1995, str. 203-208
- Običaji v Istri: ob obiranju oljk, Portorožan, št. 11, str. 15, november 1995
- Prvi Božič, Portorožan, št. 12, str. 7, december 1995
- Branko RADULOVIČ**
- Evidentiranje slovenskih študentov v arhivu Visoke tehnične šole v Pragi, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 148-151 (soavtor Brane Kozina)
- Drobeži iz življenja učiteljev narodnih noš v času med vojnama, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2; str. 92-100 (soavtorica Irena Lačen-Benedičič)
- Jurij ROSA**
- Obnovili cerkev, Primorske novice, št. 94, str. 4, 3. 12. 1993
- Podgorski praznik, Oko, št. 6, str. 4, 6. 1. 1994
- Božični prazniki v šembirski fari, Družina, št. 5, str. 5, 30. 1. 1994
- Cerkvica je v Nanos vtkana... - Sv. Miklav "pod Goro", Vipavski glas, št. 28, str. 6-8, maj 1994
- Nagrada za versko in kulturno delo - msgr. Antonu Strancarju občinsko priznanje, Družina, št. 22, str. 3, 5. 6. 1994
- Šembiski gasilci postavili kip sv. Florijana, Družina, št. 22, str. 5, 5. 6. 1994
- Prevajalci počastili sv. Hieronima, Družina, št. 40, str. 10, 16. 10. 1994
- Stara narodna pesem, zapisana v Ipavi, Vipavski glas, št. 31, str. 30, december 1994
- Premrlu v spomin, Primorske novice, št. 22, str. 4, 17. 3. 1995
- V spomin na glasbenika Stanka Premrla, Delo, št. 68, str. 49, 23. 3. 1995
- Poklon rojaku, Primorske novice, št. 24, str. 4, 24. 3. 1995
- Počastili velikega rojaka - Šembidci v spomin Stanka Premrla, Družina, št. 14, str. 7, 2. 4. 1995
- Dr. Joža Lovrenčič (1890-1952); Joža Lovrenčič, Legenda o Mariji in pastirici Urški, Sveta Gora pri Gorici 1995, str. 25-36; Joža Lovrenčič, Legenda o mariji Pomagaj, Brezje 1995, str. 27-38
- Komisija za raziskavo povojnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti, Vipavski glas, št. 34, str. 14, september 1995
- Saša SERŠE**
- Pooblaščen civilni inženirji na Kranjskem do leta 1918, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 74-76
- Mednarodni seminar o standardih arhivskega popisovanja v evropskih arhivih; Izkušnje in predlogi, San Miniato, 31. 8. - 2. 9. 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 142-143
- Obrtnonadaljevalne šole na Kranjskem v obdobju od 1872 do 1918, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 57-69
- A magyar nevelés története I. Budapest 1988, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 282-283 (ocena)
- Erwachsenenbildung: Gewerbebildung von der Zeit der Kaiserin Maria Theresia bis zum Jahre 1848, Ist International Symposium, Adult Education - Central Europe, Brdo, 10. 13. julij 1995, Moderna organizacija v sestavi Fakultete za organizacijske vede, Kranj 1995
- Gorazd STARIHA**
- "Pri tem je odpel hlače in ...", Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 25-34
- Zgodbe o Kranjčanih, kot jih je pisalo življenje v prejšnjem stoletju, Kranjski zbornik 1995, Kranj 1995, str. 106-122

Slovenija in Dunaj - razstava in katalog Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Dunajskega mestnega in deželnege arhiva, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 182-183

Jože SUHADOLNIK

Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, let. X, december 1994, št. 4, str. 33-35 (poročilo o razstavi)

Razstavna dejavnost v Zgodovinskem arhivu Ljubljana v zadnjih petih letih (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 93-95

Vladimir SUNČIČ

Izobraževanje na Stage technique international d'Archives v Parizu, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 77-83

Dnevi nemega filmav Pordenoneju, Pordenone 8. -14. 10. 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 147-148

Komisija za ograde operacije 3. del, Sp-Ž, Ljubljana 1994, str. 915-1438

Judita ŠEGA

Zanimivosti iz zapisnikov občine Javorje, Loški razgledi 41, Škofja Loka 1994, str. 91-111

Krennerjevo knjigovodstvo iz let 1873-1919, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 111-115

Zdravstvo in higiena popotresne Ljubljane, Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres, Zbornik referatov, Ljubljana 1995, str. 55-65

"Kako imenitno delo je otroke odgojevati", Tri razmišljanja učitelja Slavka Flisa iz leta 1869, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 173-181

Gašper ŠMID

Osnutek uredbe o banovini Sloveniji iz leta 1939, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 118-119

Delo Arhivskega društva Slovenije v letu 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 130-131 (soavtor Lojz Tršan)

Bibliografija članov, Arhivsko društvo Slovenije - 40 let, Ljubljana 1995, str. 99-143 (soavtor Brane Kozina)

France ŠTUKL

Krennerjeva bolniška blagajna, Loški razgledi 41, Škofja Loka 1994, str. 258-264

Prof. dr. Franc Stanonik, Loški razgledi 41, Škofja Loka 1994, str. 258-264

Ko smo izčrpali matične knjige... Drevesa, Bilten slovenskih rodoslovcev, letnik 11, št. 3, str. 10-11

Izkušnje pri publicistični dejavnosti v arhivu (Gradivo

za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95, Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 35-38

Po sledih starih knjižnic na loškem ozemlju, Knjižnice na Škofjeloškem, Jubilejni zbornik ob 50. letnici Knjižnice Ivana Tavčarja, Škofja Loka 1995, str. 173-178

Branko ŠUŠTAR

Mikavnost tujega zelja ali arhivski dokument med muzejskimi predmeti, Zborovanje slovenskega muzejskega društva, Idrija 1995, str. 59-60

Slovenian School Museum's Organ' Šolska kronika / School Chronicle' and Research of History of Schooling and Education in Slovenia in Recent Times 1992-1995, Šolska kronika / School Chronicle: Predstavitveni zvezek; priloga k št. 4 / XXVIII, Ljubljana 1995, str. 9-17

Milan Divjak, Šola, morala, cerkev na Slovenskem: pota in stranpota laičnega moralnega in družboslovnega pouka v osnovni šoli na Slovenskem 1869-1941, Ljubljana 1995, Šolska kronika, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 287-288

Zdenko Lapajne, Pomožne vede pedagogike za višjo raven zahtevnosti, Nova Gorica 1995, Šolska kronika, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 288-289

Wolfov simpozij v Rimu, Celje 1994, Šolska kronika, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 272-273

Uloga Katoličke cerkve u razvoju hrvatskog školstva, Zagreb 1994, Sodobna pedagogika 45/ 112, Ljubljana 1995, št. 7/8, str. 420-421

Ljiljana ŠUŠTAR

Iz partijskih arhivov o nezadovoljstvu delavcev in prekinitvah dela, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 120-124

Millca TREBŠE-ŠTOLFA

Govor na podelitvi priznanj ob 40. letnici ADS, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 130

Delovni obisk v Kanadi, 20. 11. -12. 12. 1993 ter od 15. 11. -3. 12. 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 151-152

The American Archivist, Chicago, III, SAA ZDA; Letnik 50-52, 1987-1989, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 174-180

Poročilo o študijskem bivanju v Kanadi (24. 5. -23. 6. 1995), Obvestila ARS, Letnik XI, junij 1995, št. 2, str. 34-35

Predgovor k publikaciji ob 40. letnici ADS, ADS Ljubljana 1995, str. 7-8

Multicultural History Society of Ontario se predstavi... Rodna gruda, SIM Ljubljana, Leto XLII, oktober 1995, št. 10, str. 37-38

Nevenka TROHA

Politične usmeritve med primorskimi Slovenci v con

A Julijske krajine (1945-1947), Zgodovinski časopis

pis 49, Ljubljana 1995, št. 3, str. 455-469

Lojz TRŠAN

Dokumentarno in arhivsko gradivo, str. 11-14. - Kaj mora vedeti dobra tajnica: Gospodarski vestnik, Ljubljana 1995, 58 str.

Iz zapuščine Angele Vode, Arhivi XVIII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 125-130

Delo Arhivskega društva Slovenije v letu 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 130-131 (soavtor Gašper Šmid)

16. posvetovanje Arhivskega društva, Radenci 10. - 11. novembra 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 131-132

OF v Ljubljani, organiziranost v času italijanske okupacije 1941-1943, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 197 str.

Jera Vodušek-Starič, Dosje Mačkovšek, Viri, št. 7, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 166

Če ne kupiš srečke, Slovenski arhivski časopis, let. 2, Maribor 1995, št. 1-2, str. 4-5

Lahkotnost priključevanja Hrvaški, Slovenec 79, 298-302, 27. 12. 1995-3. 1. 1996

Vlasta TUL

Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, zvezek 33-34, Rijeka 1993, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 170 (poročilo)

Šolska kronika - zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, Annales, št. 5/1994, str. 312-314 (poročilo)

Emma UMEK

Postojna, Zgodovina, Enciklopedija Slovenije 9, Ljubljana 1995, str. 174

Prem, Enciklopedija Slovenije 9, Ljubljana 1995, str. 174

Arhivsko gradivo dr. Ivana Murnika, Radovljiški zbornik, Radovljica 1995, str. 223-229

Sejni zapisniki kranjskih deželnih stanov, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 100-104

Pedagoško delo v arhivih (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 61-62

Ivanka URŠIČ

Poniž Venecslav, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 780

Ravbar Vojka, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 790

Rustja Miran, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 806

Seljak Peter, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 814

Semolič Dušan, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 815

Slamič Herman, Primorski slovenski biografski leksi-

kon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 820

Starina Janez, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 825-826

Škof Vanda, por. Newby, Primorski slovenski biografski leksikon, 20. snopič, Gorica 1994, str. 837-838

Jedert VODOPIVEC

Restavriranje Kranjskega antifonarija, Arhivi XVII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 84-89

Uporaba trajnega papirja: situacija doma in v svetu, Sodobni arhivi 95, Maribor 1995, str. 17-29

Nastanek, ogroženost, reševanje likovne dediščine na arhivskem in knjižničnem gradivu, katalog k razstavi Gotika v Sloveniji, Restavratorski center RS, Ljubljana 1995, str. 42-51

The preservation and the Protection of Medieval Parchment Charters in Slovenia, 8. IADA Kongress, Preprints, Tübingen 1995, pp. 39-43

Education and Training Programmes for Restorers, "Atti del convegno internazionale Quelle Restauration Quelle Formation, Villa Manin di Passariano 30 settembre - 1 ottobre 1994", Udine 1995, pp. 135-137

Maruša ZAGRADNIK

Eksodus, Spoštovanje pravice do svobodne izbire, Primorski utrip, Piran 1995, št. 16

Nekdanja lastnina optantov, Mladina, št. 12, 21. 3. 1995

Slovenija - Jugoslavija - Italija po letu 1945, Terjatve in dolgovi na zahodni meji, Delo, št. 2, 7. 10. 1995; Slovenija - Jugoslavija - Italija, Dolga pogajanja, Delo, št. 239, 14. 10. 1995; Slovenija - Jugoslavija - Italija, Pečati na jasnih sporazumih, Delo, št. 245, 21. 10. 1995

Ivanka ZAJC-CIZELJ

Šolski sveti in šolski odbori v letih 1869-1941, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 69-73

Slovenski arhivski časopis, Časopis za arhivistiko in aktualna vprašanja, Arhivsko društvo Maribor, leto 1994, letnik 1, št. 1-4, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 165

Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto 1, št. 2, 1994, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 168-169

Manjšinski oddelek na celjski deški šoli 1931-1934, Kronika 43, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 100-105

Socialna demokracija in osnovna šola konec 19. in v začetku 20. stoletja, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVIII, Ljubljana 1995, št. 4, str. 84-93

Hedvika ZDOVC

Mestna občina Celje I. del 1850-1918, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1994, 144 str. (Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 4)

Izdajanje inventarjev - izkušnje in problemi (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 33-34

Žiga ŽELEZNIK

Publikacije v elektronskih medijih (Gradivo za zborovanje). - 16. arhivsko zborovanje Ptuj '95 - Slovenski arhivi in javnost, Ptuj 1995, str. 39-42

Aleksander ŽIŽEK

Na Francoskem pravijo... The New Cultural History, 244 p. University of California Press Berkeley, Los Angeles, London 1989, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, št. 1, str. 94-96

V začetku so bili publicisti, Milko Mikola: Sodni procesi na Celjskem 1944-1941, Zgodovinski arhiv v Celju (Zbirka Študije), Celje 1995, 229 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, št. 1, str. 103-104

Sol naroda med scilo in karibdo, Bojan Godeša: Kdor ni z nami, je proti nam (Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom), Ljubljana 1995, 468 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, str. 104-106

Sirota jaz v zaporu živim, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, str. 27-37

Po bučelah se višej, Marko Štuhec: Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren, Ljubljana 1995, 201 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, Celje 1995, št. 2, str. 69-70

Georges Duby, Eine andere Geschichte, Stuttgart 1992, 166 strani, Zgodovinski časopis, letnik 47, Ljubljana 1993, št. 4, str. 589-594

Jože ŽONTAR

Gospodarski arhivi v predlogu nove slovenske arhivske zakonodaje, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 134-138

30. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Solun 12. -15. oktobra 1994; Mednarodna konferenca o arhivskem sodelovanju v Evropi, Strasbourg 21. -22. novembra 1994; Mednarodna konferenca o dostopnosti arhivskega gradiva, Bellagio 28. februarja do 3. marca 1994, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 134-138

Archival legislation 1981-1994, Archivum XLI, 1995 (Prispevek o arhivski zakonodaji v Sloveniji)

Nastajanje meščanske družbe v Sloveniji do konca 18. stoletja, Mednarodni kulturnopovijestni simpozij Mogersdorf 1988, Zagreb 1995, str. 37-50

Kranjski župan Ciril Pirc, Kranjski zbornik 1995, str. 122-134

Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres 1895 (ocena), Pintarjevi dnevi (zbornik referatov), Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1995, str. 201-203

Vladimir ŽUMER

Valorizacija dokumentarnega gradiva gospodarskih podjetij s poudarkom na računalniških nosilcih informacij v Sloveniji, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 29-38

Vsebinsko razvrščanje arhivskega gradiva gospodarskih podjetij na podlagi poslovnih in procesnih funkcij, Arhivi XVII, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 39-42

Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 241 strani

Popravek v Arhivih XVII, Ljubljana 1995, št. 1-2

tekst pod listino na strani 128: pravilno je: Odalricus de Laibach
tekst pod listino na strani 129: pravilno je: Wodolricus de Luwigana

PUBLIKACIJE ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Arhivišt. 1-14 (500,00 SIT),

št. 16 (1.500,00 SIT),

št. 17 (2.000,00 SIT),

št. 18 (2.000,00 SIT)

Viri št. 1, Pleterski Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917*,
Ljubljana 1980 (500,00 SIT)

Viri št. 2, Pleterski Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917*,
Ljubljana 1982 (500,00 SIT)

Viri št. 3, Drnovšek Marjan, *Slovenski izseljenci*, Ljubljana 1990 (500,00 SIT)

Viri št. 4, Rozman Franc, *Korespondenca Albina Prepeluha-Abditusa*,
Ljubljana 1991 (750,00 SIT)

Viri št. 5, Prinčič Jože, Zagradnik Maruša, Zupančič Marjan,
Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni,
Ljubljana 1992 (1.000,00 SIT)

Viri št. 6, Friš Darko, *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1907-1928)*,
Ljubljana 1993 (1.500,00 SIT)

Viri št. 7, Vodušek Starič Jera, *"Dosje" Mačkovšek*, Ljubljana 1994 (2.000,00 SIT)

Viri št. 8, Friš Darko, *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928-1958)*,
Ljubljana 1995 (2.500,00 SIT)

Viri št. 9, Mateja Jeraj, Jelka Melik, *Partizanski zdravniki in pravniki med stroko
in politiko*, Ljubljana 1996 (2.800,00 SIT)

Arhivsko društvo Slovenije, 40 let, Ljubljana 1995 (1.000,00 SIT)

ZGODOVINSKI ČASOPIS (HISTORICAL REVIEW)

Glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

osrednja slovenska historična revija

Zgodovinski časopis (ZČ) že skoraj pol stoletja izhaja v Ljubljani in nadaljuje tradicijo svojih predhodnic, ki sega že v leto 1846. ZČ objavlja rezultate proučevanja zgodovine slovenskega naroda in slovenskega ozemlja, študij splošnih in specialnih vprašanj zgodovine sosednjih narodov in srednjeevropskega prostora, obče zgodovine, pomožnih zgodovinskih ved, teorije zgodovine ter pouka zgodovine v šoli. ZČ objavlja pregledne razprave in krajše zapise, predavanja s kongresov in diskusijske prispevke iz vseh obdobj zgodovine od najstarejših dob do današnjih dni; pri tem natančneje obravnava posebne panoge, obdobja, problemov in območij prepušča drugim slovenskim historičnim revijam. Vsebina prispevkov se nanaša tako na kulturno, politično in gospodarsko zgodovino, kakor tudi na prikaz vsakdanjega življenja v preteklih obdobjih. ZČ poroča o kongresih, simpozijih in razstavah, o delovanju strokovnih društev in zgodovinskih inštitucij ter kritično vrednoti nove zgodovinske publikacije. Vlogo referenčne revije ZČ opravičuje tudi z objavljanjem slovenskih zgodovinskih bibliografij in s predstavitvami pomembnejših slovenskih zgodovinarjev. Jezik prispevkov v reviji ni hermetičen, ampak je razumljiv tudi nepoklicnim zgodovinarjem.

V zadnjih letih kar okoli petino razprav za ZČ prispevajo zgodovinarji, ki se izven meja Republike Slovenije posvečajo proučevanju slovenske zgodovine. V tujino gre tudi znaten del naklade revije, ki je presegla 2000 izvodov.

Ob štirih rednih zvezkih posameznega letnika ZČ je uredništvo postopoma ponatisnilo vse starejše že razprodane zvezke revije, ki je tako v kompletu (kar 100 zvezkov!) dostopna tudi mladim generacijam historikov in ljubiteljev zgodovinskega branja. V Zbirki Zgodovinskega časopisa pa je doslej izšlo že trinajst zaokroženih razprav ali zbornikov o posameznih vprašanih slovenske preteklosti.

Zgodovinski časopis in publikacije iz njegove zaloge lahko kupite ali naročite na upravi ZČ: Ljubljana, Aškerčeva 2, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, tel.: 061-1769-210. Naročništvo na osrednjo slovensko historično revijo vam zagotavlja redno prejemanje ZČ (štirje zvezki v letu 1995 veljajo za zaposlene 2700 SIT, za upokojene 2000 SIT ter za dijake in študente vsega 1350 SIT), obveščeno o dejavnostih Zveze zgodovinskih društev Slovenije in članske ugodnosti (cenejši nakupi knjig pri nekaterih slovenskih založbah, brezplačni ali cenejši obiski domačih in tujih muzejev ter galerij). Cene starejših zvezkov ZČ so razprodajne, za nakup kompleta ali več števil revije uprava nudi možnost brezobrestnega obročnega odplačevanja.

UDK 930.251:659.2 (497.4)

Vladimir Kološa, svetovalec vlade RS, Arhiv Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 1-7

Vprašanjem dela za javnost in stikov z javnostjo v slovenskih arhivih je bilo doslej posvečenih le malo strokovnih razprav; kar pa ne pomeni, da smo ta področja zanemarjali tudi v praksi. Nasprotno, ta segment našega dela ima že večdesetletno tradicijo in je na povprečni evropski ravni, kar so potrdili tudi tuji strokovnjaki. Poteka v petih smereh: v stikih z javnostjo preko sredstev javnega informiranja, s pedagoško in izobraževalno dejavnostjo arhivov, kamor spada tudi sodelovanje s splošnimi vzgojno-izobraževalnimi organizacijami na vseh nivojih, z izdajateljsko in založniško dejavnostjo arhivov, ki je zelo napredovala zlasti v zadnjih 20-ih letih, z razstavno dejavnostjo (ta ima najdaljšo tradicijo, že od srede 50-ih let dalje) in pri delu z neposrednimi uporabniki arhivskega gradiva, tako z obiskovalci arhivskih čitalnic kot z reševanjem pisnih vlog strank (število teh v zadnjih letih močno narašča).

UDK 930.251(497.4) (091)

Jože Žontar, dr., redni profesor za arhivske vede, svetovalec vlade RS,
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Zgodovina arhivistike na Slovenskem

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 13-17

Do konca prve vojne je bila arhivska dejavnost v naših krajih tesno povezana z razvojem v habsburški monarhiji. V 18. stoletju je sčasoma prišlo do delitve med zgodovinskim in upravnim arhivom. V praksi in teoriji je bilo moderno preurejanje po snovi in le počasi je prevladalo načelo ohranitve prvotne ureditve. To načelo je zagovarjal tudi ljubljanski arhivar Anton Aškerc, ki je začel z delom v arhivu leta 1898. Po prvi vojni, ko je bila večina slovenskih krajev v sestavi Jugoslavije, smo imeli vsega tri javne arhive, poleg deželnega arhiva v Ljubljani (ki se je leta 1926 preimenoval v državnega, ostal pa je še nadalje povezan z Narodnim muzejem) ter Mešnega arhiva ljubljanskega še banovinski arhiv v Mariboru od leta 1933 dalje. Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani je leta 1945 nasledil Arhiv Republike Slovenije. V letih 1955/56 se je začela tudi v Sloveniji izgrajevati mreža regionalnih arhivov. Zaradi zgodovinsko pogojenih razlik na področju arhivskega dela se je razvijala arhivistika ločeno po republikah, kar je prišlo do izraza pri lastni strokovni literaturi (od leta 1959) in strokovnih časopisih (od leta 1978). Razvoj stroke je ustvaril osnovo, da je bila s šolskim letom 1978/79 arhivistika vpeljana na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani.

UDK 930.251:659.2 (430)

Andrea Wettmann, Archivschule Marburg, Bismarck Strasse 32, 35037 Marburg

Arhivski stiki z javnostjo v Nemčiji - težišče strokovne diskusije in nove zasnove v strokovnem izobraževanju

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 8-12

Članek obravnava arhivske stike z javnostjo vse od razstav pa do vsakodnevnih stikov. Stiki z javnostjo v najrazličnejših oblikah spadajo k arhivski praksi, vendar pa v nalogah in ciljih tega delovnega področja med arhivisti ni soglasja. Predstavljen je učni program, ki ga je razvila arhivska šola v Marburgu. Ta program se deli v štiri sklope: predstavitve, komunikacija, produkcija (objave) in reprodukcija (razstave).

UDK 353 (497.4) "1918/29"

Miroslav Stiplovšek, dr., redni profesor, Univerza v Ljubljani,
Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, SLO

Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918-1929

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 18-29

Prehod pretežnega dela Slovenije iz avstrijskega v jugoslovanski državni okvir je bil pomembna prelomnica tudi v razvoju uprave in samouprave oziroma avtonomije. V Državi SHS je imela Slovenija federativni, deloma celo konfederativni položaj, izvršilne in zakonodajne funkcije pa je izvajala Narodna vlada za Slovenijo. Po prvodecembrski združitvi 1918 se je začel proces centralizacije oblasti v osrednjih državnih organih v Beogradu, omejene avtonomne pristojnosti pa je izvajala Deželna vlada za Slovenijo. Vidovdanska ustava, sprejeta proti volji večine slovenskih poslancev 28. 6. 1921, je utrdila centralizem. Toda zaradi odpora avtonomističnih strank, zlasti Slovenske ljudske stranke, je vlada šele s 1. 4. 1924 uspela dejansko razdeliti državo na 33 upravnih enot - oblasti. Tedaj je bila časna Pokrajinska uprava za Slovenijo ukinjena, Slovenija pa razdeljena na ljubljansko in mariborsko oblast, v katerih sta upravo prevzela velika župana s svojimi uradi. Februarja 1927 pa je končno začela delovati z ustavo in zakonodajo hudo omejena oblastna samouprava, ki je prav na Slovenskem dosegla pomembne uspehe na socialnoekonomskem in kulturnoprosvetnem področju. Ukinitev ustave, parlamentarizma ter izvoljenih oblastnih in občinskih samoupravnih organov s kraljevo diktaturo 6. 1. 1929 je bila nova prelomnica v razvoju državnih ureditev na Slovenskem.

UDC 930.251:659.2 (430)

Wettmann Andrea; Archivschule Marburg, Bismarck Strasse 32, 35037 Marburg

Contacts Between the Archives and the Public in Germany - An Issue Under Professional Discussion, and New Curriculums of Professional Education

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 8-12

The article deals with the contacts between the archives and the general public. It covers all aspects of the issue, from the exhibitions to everyday archival services. They all belong to the archival practice, the archivists, however, do not agree on its tasks and aims. The article also presents a curriculum developed by the Archives School in Marburg. The curriculum is divided into four courses: presentations, communication, production (publishing activities), and representation (exhibitions).

UDC 353 (497.4) "1918/29"

Štuplošek Miroslav, Ph.D., Full Professor, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, SLO

Administrative Divisions in Slovene Part of Yugoslavia 1918-1929

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 18-29

The year 1918, when the majority of Slovenia was transferred from Austria to Yugoslavia, was an important turning point in the development of administration and self-government or autonomy. In the State of the Slovenes, Croats and Serbs, Slovenia had federative, partly even confederative status, and governmental and legislative functions went to the National Government of Slovenia. After the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on 1 December, 1918, the process of centralization of power in the central offices in Belgrade started, and restricted autonomous powers were conferred on the Provincial Government of Slovenia. The new Yugoslav constitution of June 28, 1921, passed despite resistance from the majority of Slovene MPs, had even strengthened the centralisation of the state. Following the resistance of autonomistically oriented political parties, particularly the Slovene People's Party, the government in Belgrade managed to divide the country into 33 administrative units (authorities) as late as 1 April, 1924. At the same time, the provisional Provincial Administration for Slovenia was abolished and Slovenia was divided into two authorities, one in Ljubljana and the other in Maribor, both of which were headed by the great mayors and their administrative offices. In February, 1927, the autonomy of these administrative units was established, which, despite being highly restricted by the constitution and legislature, had considerable success in Slovenia in socio-economic, cultural and educational fields. The abolishment of the constitution, all parliamentary parties, and elected provincial and municipal autonomous authorities by the king on 6 January, 1929, was another turning point in the development of administration in Slovenia.

UDC 930.251:659.2 (497.4)

Kološa Vladimir, M.A., Counsellor to the Government of the Republic of Slovenia, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Public Activities and Public Relations of the Slovene Archives

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 1-7

Although the issues connected to the public activities and public relations of the Slovene archives were only scarcely dealt with in professional publications, they were not neglected in archival practice. On the contrary, the activities have a long tradition and, as foreign professionals also established, can be easily compared to similar activities in Europe. They can be divided into five levels: public relations through mass media, pedagogical and educational activities of the archives (among them is also the cooperation with general educational institutions on all levels), publishing and editorial activities of the archives, which have grown markedly during the last twenty years, exhibitional activities (with the oldest tradition dating back to the mid-fifties), and giving assistance to the users of archival material (to the visitors of the archives' reading rooms as well as dealing with written inquiries; the number of the last has increased rapidly in the last few years).

UDC 930.251(497.4) (091)

Zontar Jože, Ph.D., Full Professor of Archival Science, Counsellor to the Government of the Republic of Slovenia, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

History of Archival Science in Slovenia

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 13-17

Up to the end of World War I, archival activities in Slovenia were closely related to the development of the Hapsburg monarchy. In the 18th century a division between the historical and administrative archives was made. In practice and in theory, the arrangement of records by contents was popular, and only gradually did the principle of preserving the original arrangement of records prevail. The latter principle was adhered by Anton Aškerc, Ljubljana's Archivist, who began working in the archives in 1898. After World War I, when the majority of Slovene territory was incorporated into Yugoslavia, there were only three public archives in Slovenia: the Provincial Archives in Ljubljana (renamed the State Archives in 1926, but still connected to the National Museum), the Municipal Archives of Ljubljana, and, after 1933, the Provincial Archives in Maribor. In 1945, the State Archives in Ljubljana, connected to the National Museum, became the Archives of the Republic of Slovenia. In 1955/1956, a network of regional archives started to establish itself in Slovenia. Due to the historical differences in Yugoslavia, the archival practice and archival science developed separately in each republic. Slovene archivists started to publish their own professional publications (after 1959) and reviews (after 1978). The development of archival science to be introduced as a subject in the history department of the Faculty of Arts in Ljubljana in 1978/79.

UDK 338.2 (497.4) "1918/41"

France Kresal, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino,
Kongresni trg 1, 61000 Ljubljana, SLO

Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 30-41

Gospodarska politika v Sloveniji v obdobju od leta 1918 do 1941 je omogočala hitrejši razvoj industrije in drugih gospodarskih dejavnosti. Dosežen je bil velik razvoj slovenskega podjetništva. Pogoje za razvoj industrije in drugih gospodarskih dejavnosti so ustvarjali tudi podjetniki s pomočjo stanovskih združenj in drugih dejavnikov. Zavzemali so se za tako gospodarsko politiko, ki bi omogočala zaščito slovenskega narodnega gospodarstva, akumulacijo kapitala, njegovo nacionalizacijo v začetku in možnost angažiranja tujega kapitala ob ustanavljanju novih podjetij in razvoju starih.

UDK 341.24

Leopold Auer, dr., profesor, Haus Hof und Staatsarchiv, Minoritenplatz 1,
Wien, Avstrija

Vračanje arhivov od leta 1945: uspehi in neuspehi

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 42-46

Prispevek predstavlja vprašanja, povezana s premeščenim arhivskim gradivom. Podani so pravni vidiki od haaške konvencije do resolucij in priporočil UN in MAS. Pri premeščanju arhivskega gradiva igrajo pomembno vlogo tudi politični razlogi, ki so spodbujali zaplembe in restitucije. Pri strokovnih vidikih je prvi korak identifikacija premeščenega gradiva. Poleg pravnih, političnih in strokovnih vidikov so v prispevku predstavljeni tudi primeri restitucije in nerestitucije po letu 1945 in podana priporočila. Članek se končuje s seznamom izbrane bibliografije.

UDK 930.251.007 (492)

Theo Thomassen, dr., Director of the Dutch Archives School,
Pr. Willem Alexanderhof 25, 259 Be den Haag, Nizozemska
Med kvalificiranim začetnikom in izkušenim profesionalcem
Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 47-51

Na Nizozemskem je pomožni arhivist, dobro izobražen strokovnjak, eden najpomembnejših poklicev v arhivskem sistemu. Utrditev njegovega položaja in sprememba odnosa do strokovnjaka z akademsko izobrazbo, arhivista, je rdeča nit v razvoju nizozemskega arhivskega sistema. V prvih desetletjih po ustanovitvi nizozemskega arhivskega sistema, je bil arhivist zgodovinar in pomožni arhivist uradnik. Z ustanovitvijo arhi-istične šole, ki si je prizadevala prenesti novo arhivsko znanost v arhivsko skupnost, je postal arhivist zgodovinar, ki se je specializiral za arhivistiko, pomožni arhivist pa je bil obrtnik, ki se je izučil na delovnem mestu. Po drugi svetovni vojni se je začel proces, s katerim je pomožni arhivist postal dobro izšolan strokovnjak, ki je arhivistu prepustil le majhen del opravil, povezanih z obvladovanjem latinščine. Od leta 1985, ko smo predmete, za katere je bilo potrebno znanje latinščine, vključili v poseben tečaj specializacije, smo arhiviste in pomožne arhiviste identificirali bolj glede na njihovo osnovno izobrazbo kot glede na njihovo strokovno izobrazbo. Glede na povedano bo novi pomožni arhivist okreplil svojo vlogo ter postal steber nizozemskega arhivskega sistema. Njegov odnos do osebja z akademsko izobrazbo se bo spremenil. Oba bosta specialista na istem področju, vendar se bo pomožni arhivist ukvarjal s praktičnimi izzivi informacijske dobe, medtem ko se bo moral arhivist z visoko izobrazbo, opremljen z znanstvenimi kvalifikacijami arhivistične znanosti, spoprijeti z nalogo, kako še nadalje razviti funkcionalno arhivistično znanost, da bi dal praksi v arhivih širšo podlago, ki jo potrebuje.

UDK 930.251:378 (4-014/015)

Jože Žontar, dr., redni profesor za arhivske vede, svetovalec vlade RS,
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Vprašanja arhivskega šolanja na univerzah v vzhodni in srednji Evropi

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 52-54

V prispevku je najprej predstavljena bibliografija o arhivskem šolanju, ki je v zadnjih desetletjih močno porasla. V vzhodno in srednjeevropskih državah moramo univerzitetno orientacijo arhivskega šolanja upoštevati skoraj kot pravilo. Vloga najvišjega šolanja je priprava na akademske poklice. Prepričani smo, da bo potrebno - če gledamo bodoči razvoj - opustiti akademsko izobražene arhiviste opravljanja številnih nalog pri urejanju in popisovanju sodobnih masovnih spisov ter za ta dela zaposliti arhivske strokovne delavce. Poklicno šolanje bo moralo v veliko večji meri kot šolanje akademskega kadra upoštevati aspekte informacijske in dokumentacijske znanosti.

UDC 341.24

Auer Leopold, Ph.D., Professor, Haus Hof und Staatsarchiv, Minoritenplatz 1, Wien, Avstrija

The Status of Restitution Since 1945: Successes And Failures

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 42-46

The paper deals with the issues of displaced archives. The author presents legal aspects from the Hague Convention to the resolutions and recommendations of the UN and the ICA. At all times, capture and restitution of archives has been motivated by political reasons. From professional aspect, the first step is the identification of displaced archives. Beside legal, political and professional aspects, the author presents also some examples of restitution and non-restitution after 1945, and recommendations. Selected bibliography is appended to the article.

UDC 338.2 (497.4) "1918/41"

Kresal France, Ph.D., Scientific Councillor, Institute of Modern History, Kongresni trg 1, 61000 Ljubljana, SLO

Economic Policy in Slovenia in the First Yugoslavia

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 30-41

Economic policy in Slovenia in between 1918-1941 enabled rapid development of industry, crafts, trade and services. Slovene enterprises achieved great development. Favourable conditions for the development of industry and other economic activities were also created by businessmen through their professional corporations, and by other factors. They fostered economic policy which would enable the protection of the Slovene national economy, the accumulation of capital, its nationalisation at the beginning, and the possibility of foreign investment by founding new enterprises and modernising old ones.

UDC 930.251:378 (4-014/015)

Žontar Jože, Ph.D., Full Professor of Archival Science, Counsellor to the Government of the Republic of Slovenia, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Archival Education at the Universities of Eastern and Central Europe

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 52-54

At the beginning of the article, the author compiled a bibliography on archival education, which has increased considerably in the last decades. In Eastern and Central European countries, the archival education is, almost as a rule, concentrated at the universities. The role of university education is to prepare graduates for academic professions. In aspects of future development, we are convinced that archivists with academic education will loose several duties connected to the arrangement and description of modern records and employ assistant archivists - professionals with a higher vocational education - for these duties. In a far greater degree than the education of academic staff, the vocational education will have to be aimed at information and documentary information sciences.

UDC 930.251.007 (492)

Thomassen Theo, H.P.M., Director of the Dutch Archives School, Pr. Willem Alexanderhof 25, 259 Be den Haag, Nederlands

Between the Qualified Zero and the Senior Professional

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 47-51

In the Netherlands, the assistant archivist is a well trained basic professional and his existence is one of the strongest points of the archival system. His emancipation and the transformation of his relation with the academic professional, the senior archivist, is a red thread in the development of the Dutch archival system. In the first decades after the establishment of the Dutch archival system, the archivist was a historian and the assistant archivist a clerk. With the establishment of an archives school, which was aimed at transferring the new archival science to the archival community, an archivist became a historian specialized in archival science and an assistant archivist was a craftsman, trained on the job. After World War II, a process started in which the assistant archivist became a well trained professional, leaving to the archivist only a small domain of his own, a domain in which Latin was spoken. From 1985, when all subjects dealing with Latin were redesigned as a specialisation course, archivists and assistant archivists were to be recognised more by their preparatory education than by their professional education.

The new assistant archivist will strengthen his position as the pillar of the Dutch archival system. His relation with the academic staff will change. Both will be specialists in the same field, but in this field the assistant archivist has to cope with the practical challenges of the information era, while the senior archivist, possessing a scientific qualification in archival science itself, is challenged to help the functional archival science of our time to develop further in order to give archival practice the broader base it needs.

UDK 061.23:930.253 (436-89) "18"

Ivanka Zajc-Cizelj, mag., arhivistka, Zgodovinski arhiv Celje,
Trg celjskih knezov 10, 63000 Celje, SLO

Začetki načrtnega zbiranja arhivskega gradiva v notranjeavstrijskih deželah

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 55-59

Načrtno zbiranje arhivskega gradiva v notranjeavstrijskih deželah se je začelo v prvi polovici 19. stol. 1811. leta je bil v Gradcu ustanovljen deželni muzej Joanncum, v katerem je dobil arhiv po zaslugi nadvojvode Janeza pomembno vlogo. Z nalogo zbiranja arhivskega, arheološkega, umetnostnozgodovinskega in etnološkega gradiva je nastalo tudi zgodovinsko društvo za Štajersko, Kranjsko in Koroško s centralno direkcijo v Gradcu in deželnimi direkcijami za Štajersko v Gradcu, Kranjsko v Ljubljani in Koroško v Celovcu. Društvo je kot celota delovalo le do leta 1849, ko je razpadlo na tri samostojna deželna društva. Statut društva nam razkriva širok spekter nalog, ki naj bi jih opravljali sposobni člani društva in sodelavci, vendar pa za izpolnjevanje tako široko zastavljenih nalog društvo ni imelo zadostne materialne podlage niti dovolj sposobnih ljudi, zato se je v glavnem omejilo na zbiranje arhivskega gradiva.

UDK 930.253:347.963 (497.4) "1944/77"

Jelka Melik, mag. arhivistka, Arhiv Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Javni tožilec, ustvarjalec arhivskega gradiva, 1944-1977

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 60-63

Prispevek podaja kratek pregled razvoja javnega tožilstva na Slovenskem od leta 1944, ko je bil z Odlokom Predsedstva SNOS postavljen Glavni javni tožilec, pa vse do leta 1977, ko je izšel zadnji Zakon o javnem tožilstvu. Poznavanje delovanja in poslovanja javnih tožilcev ter njihove organizacije je zelo potrebno pri valorizaciji in strokovni obdelavi njihovega arhivskega gradiva predvsem zato, ker je bilo javno tožilstvo nedvomno zelo pomemben državni organ. Moremo ga šteti med važnejše ustvarjalce arhivskega gradiva. Med dokumenti, ki tvorijo zapuščino javnih tožilcev, najdemo veliko podatkov, ki bistveno pripomorejo k osvetlitvi pomembnega obdobja v slovenski zgodovini.

UDK 377 (497.4 Lj.) "1888/1918"

Saša Serše, mag., arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SLO

Ženska obrtna strokovna šola v Ljubljani od njene ustanovitve do 1918

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 64-66

Prispevek obravnava izobraževanje deklet na ljubljanski ženski obrtni šoli vse od njene ustanovitve v letu 1888 do leta 1918. Namen šole je bil vzgojiti vezilje in čipkarice in s tem poživiti domačo obrt na Kranjskem. Sprva sta bila na šoli le dva oddelka, in sicer oddelek za umetno vezenje in oddelek za šivanje čipk. Kasneje se jima je pridružil še oddelek za klekljanje čipk in v začetku dvajsetega stoletja še oddelek za šivanje perila in izdelovanje oblek.

UDK 930.25:34 (44) (091)

Vladimir Sunčič, arhivist, Arhiv Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Francoska arhivska zakonodaja

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 67-71

Francosko arhivsko zakonodajo lahko razvrstimo v tri obdobja. Prvo je obdobje srednjega veka in starega režima (l'Ancien Régime) od konca 12. stoletja do francoske revolucije leta 1789. Drugo je obdobje od francoske revolucije leta 1789 do leta 1979. V tem obdobju se ustanovijo nacionalni arhiv in departmajski arhivi in organizira arhivska mreža. Določijo se osnove za delo in notranjo organizacijo arhivov. Tretje obdobje od leta 1979 do 1994 zaznamuje sprejem prvega osnovnega zakona o arhivih in drugih zakonskih aktov, ki iz zakona izhajajo. Zelo velik vpliv na organizacijo in delo arhivov je imel in še ima zakon o decentralizaciji iz leta 1983.

<p>UDC 930.253:347.963 (497.4) "1944/77"</p> <p>Melik Jelka, M.A., Archivist, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO</p> <p>Attorney General - a Maker of Archival Material - Between 1944-1977</p> <p>Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 60-63</p> <p>The article presents a short survey of the development of the office of the Attorney General from 1944, when an attorney general was appointed by the Decree of the Presidency of the Slovene National Liberation Council, to 1977, when the last bill on the responsibilities of the Attorney General was issued. A knowledge about the activities and operations of attorney generals is very important for the valorisation and professional research of their records, particularly, because the office of an attorney general is undoubtedly a very influential authority of a country. Its office is one of the most important makers of archival material. The documents of attorney generals are therefore an essential source of information for an elucidation of an important period in Slovene history.</p>	<p>UDC 061.23:930.253 (436.89) "18"</p> <p>Zajc-Cizelj Ivanka, M.A. Archivist, Historical Archives of Celje, Trg celjskih knezov 10, 63000 Celje, SLO</p> <p>The Beginnings of Organised Collection of Archive Materials in the Inner Austrian Lands</p> <p>Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 55-59</p> <p>Organised collection of archive materials in the Inner Austrian lands started in the early 19th century. In 1811, the Landesmuseum Joanneum was founded in Graz, in which the archives, owing to the archduke Johannes, played an important role. Aiming at collection archival, archaeological, artistic and ethnological material, the historical association of Styria, Carniola and Carinthia was founded, with its central office in Graz and provincial offices in Graz for Styria, in Ljubljana for Carniola, and in Klagenfurt for Carinthia. The association as a whole operated only until 1849, when it disintegrated into three independent provincial associations. The statute of the association reveals a broad array of scopes, which should be performed by dedicated members of the association and its collaborators, but unfortunately, the association did not have either enough financial resources nor enough talented people, so it limited its activities mainly to the collection of archival material.</p>
<p>UDC 930.25:34 (44) (091)</p> <p>Sunčič Vladimir, Archivist, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO</p> <p>Archival Legislation in France</p> <p>Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 67-71</p> <p>Archival legislation in France can be divided into three periods. The first period comprises the Middle Ages and the ancien régime, i.e. from the late 12th century to the French Revolution of 1789. The second period is the period from the French Revolution to 1979. The period is characterised by the founding of national archives, regional archives in departments, and a network of archives. The third period, from 1979 to 1994, is marked by the passing of the first basic law on archives and other related bills. Organisation and operation of archives was and still is greatly influenced by the 1983 law on decentralisation.</p>	<p>UDC 377 (497.4 Lj.) "1888/1918"</p> <p>Serše Saša, M.A., Archivist, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO</p> <p>Craft and Vocational School for Women in Ljubljana from Its Founding to 1918</p> <p>Arhivi (Archives), Ljubljana, XVIII/1995, No. 1-2, pp. 64-66</p> <p>The article deals with the education of girls at the Craft and Vocational School for Women in Ljubljana from its founding in 1888, to 1918. The aim of the school was to train women in embroidery and lacery skills and thus give the cottage industry in Carniola a fresh impulse. At the beginning, the school had only two departments; i.e. the department of embroidery and the department of needlepoint lace. Later, the school expanded with the department of bobbin lace, and in the early 20th century with the underwear and clothes departments.</p>

UDK 930.251 (450) "1861-"

Daniela Juričič-Čargo, arhivist, Arhiv Republike Slovenije,

Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Organizacija arhivske službe v Italiji od zedinjenja do danes

Arhivi XVIII/1995, št. 1-2, str. 72-75

Po zedinjenju Italije leta 1861 so bili vsi državni arhivi podrejeni ministrstvu za notranje zadeve. Z arhivskim zakonom z dne 29. 1. 1975 je bilo ustanovljeno ministrstvo za naravno in kulturno dediščino, znotraj ministrstva pa poseben Centralni urad za arhivsko dediščino. Pristojen je za organizacijo dela znotraj urada, varuje in nadzoruje državne zgodovinske arhive, nadzoruje nedržavne arhive. Od urada so odvisni Centralni državni arhiv v Rimu, Center za reprodukcijo, vezavo in restavracijo v Rimu, 95 državnih arhivov, 40 sekcij državnih arhivov in 18 državnih nadzorstev. Glavni nalogi arhivske uprave sta hranjenje arhivskega gradiva ter nadzor nad arhivi javnih ustanov in privatnikov. Zaradi tega se arhivska služba v Italiji deli na ustanove za hranjenje arhivskega gradiva (Centralni državni arhiv, državni arhiv in sekcije državnih arhivov) ter na ustanove za nadzor (t.i. arhivistična nadzorstva).

Kot posvetovalni organi za arhivistiko se pojavljajo še nacionalni svet za naravno in kulturno dediščino, regionalne konference, regionalni komiteji in svet inštitutov. Sedemnajsti državnih arhivov organizira izobraževanje na t.i. šolah za arhivistiko, paleografijo in diplomatiko.

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU

63000 Celje, Trg celjskih knezov 10

Tel.: (063) 25-546, 25-552

Telefax: (063) 25546

Enota Mrzlava vas

Mzalava vas 21 a

68262 Krška vas

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

66000 Koper, Goriška ulica 6

Tel.: (066) 271-824

Telefax: (066) 24978

Enota Piran

66330 Piran, Župančičeva 4

Tel.: (066) 746-824, 746-825

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

61000 Ljubljana, Mestni trg 27, p.p. 373

Tel.: (061) 1310-166

Telefax: (061) 1264303

Enata za Gorenjsko

64000 Kranj, Stritarjeva ulica 8

Tel.: (064) 221-708

Telefax: (064) 224448

Enata za Dolenjska in Belo krajina

68000 Novo mesto, Jenkova ulica 1

Tel.: (068) 322-163

Telefax: (068) 322163

Enata za Škofja Loka

64220 Škofja Loka, Blaževa ulica 14

Tel.: (064) 621-390

Oddelek v Idriji

65280 Idrija, Prelovčeva ulica 2

Tel.: (065) 71-416

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

62000 Maribor, Glavni trg 7

Tel.: (062) 26-871

Telefax: (062) 222564 3 A

Enata za karaško abmočje

62390 Ravne na Koroškem, Na gradu 1

Tel.: (0602) 25-529

Enata za pomurska območje

69220 Lendava, Kovačeva ulica 28

Tel.: (069) 75-844

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3

Tel.: (065) 27-737, 27-564

Telefax: (065) 27738

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU

62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Tel.: (062) 771-619

Telefax: (062) 778284

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

61000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 70

Tel.: (061) 1251-222, 1251-266, 1251-308

Telefax: (061) 216551

Referat za dislocirana arhivska gradiva I

61000 Ljubljana, Tomšičeva ulica 5

Tel.: (061) 223-460

61000 Ljubljana, Komenskega ulica 11

Tel.: (061) 1310-152

Referat za dislocirana arhivsko gradiva II

61000 Ljubljana, Kongresni trg 1

Tel.: (061) 1256-152

Služba za matične arhivske strokovne naloge

61000 Ljubljana, Tomšičeva ulica 5

Tel.: (061) 1255-032

ARHIV MINISTRSTVA ZA NOTRANJE ZADEVE

REPUBLIKE SLOVENIJE

61000 Ljubljana, Trdinova 8

Tel.: (061) 217-990

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

61000 Ljubljana, Krekov trg 1

Tel.: (061) 1337-044

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

62000 Maribor, Koroška cesta 1

Tel.: (062) 27-690

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

66000 Koper, Trg revolucije 11

Tel.: (066) 21-887

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

61000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1

Tel.: (061) 1251-222, 1251-266